

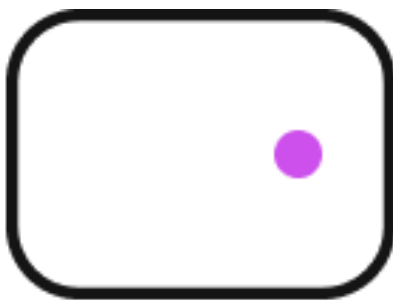
**«Жас зерттеуші - 2025»
«Молодой исследователь - 2025»
«Young Researcher – 2025»**

*Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары
Материалы международной научно-практической конференции
Materials of the International Scientific and Practical Conference*

27-28 желтоқсан 2025 ж.
27-28 декабря 2025 г.
December 27–28, 2025

Том I / Volume I

Шымкент 2025 / Shymkent 2025

TABYS.ME

MIRAS-пен бірге табыс тап!

Зарабатывай вместе с MIRAS!

MIRAS-та оқу үшін достарыңыз бен таныстарыңызды шақырыңыз және әрбір абитуриент үшін 60 000 теңгеге дейін алыңыз.

Приглашайте друзей и знакомых для обучения в MIRAS и получайте до 60 000 тг за каждого абитуриента.

tabys.me

Талапкерді тіркеу және байланыстыру үшін ол сіздің сілтемеңіз арқылы өтіп, тіркеуден өтуі қажет. Сонымен қатар, қабылдаудан кейін 3 күн ішінде талапкерге SMS келеді, онда ол анкетаны толтырып, сізді агент ретінде көрсетеді.

Для регистрации абитуриента и прикрепления, абитуриент должен перейти по вашей ссылке и пройти регистрацию. После зачисления, через три дня придёт SMS, в котором абитуриент заполняет анкету и указывает вас в качестве агента.

УДК 001
ББК 72
Ж 33

Жас зерттеуші - 2025: Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы материалдары. – Шымкент, 2025. – Т. 1. Педагогика және психология – 526 б.

Молодой исследователь - 2025: Материалы международной научно-практической конференции. – Шымкент, 2025. – Т. 1. Педагогика и психология – 526 с.

Редакция алқасы (редакционная коллегия): Н.Ғ.Халықберген, А.Б-П.Даниярова, И.Ю.Хан, Т.С.Митрошенко, А.В.Роговой, Д.С.Абдуллина, Д.Б.Ешенкулова, Ж.А.Жуматаева, Г.П.Коптаева, С.Ж. Көшкінбаев, М.Т.Сулейменова, М.А.Усербаева

ISBN 978-601-82400-6-5

«Жас зерттеуші - 2025» атты халықаралық ғылыми - практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, құқықтану және әлеуметтік-қоғамдық ғылымдар, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, бастапқы әскери дайындық, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Молодой исследователь - 2025» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, юриспруденция и социально-общественные науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, начальная военная подготовка, химия и биология.

УДК 001
ББК 72
Ж33

ISBN 978-601-82400-6-5

© Университет «Мирас», 2025

**КӘСІБИ DAҒДАРЫC JAҒДАЙЫНДА ЖОО ОҚЫТУШЫЛАРЫНА
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕКТИҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Абдибахи Ұ.Т.

Ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор Абдигапбарова У.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются необходимость и особенности психологической помощи преподавателям вузов в условиях профессионального кризиса. Возрастающая роль преподавателя и предъявляемые к нему требования в современной системе образования способствуют распространению синдрома профессионального выгорания и выгорания. В качестве решения этой проблемы возникает необходимость внедрения эффективных форм психологической помощи. В статье научно проанализированы психологическая характеристика профессионального кризиса, причины его возникновения, профессиональные особенности преподавателей вузов и методы направленного на них психологического сопровождения.

Summary: The article discusses the need and features of psychological assistance to teachers of higher educational institutions (universities) in the context of a professional crisis. The increasing role of the teacher and the requirements for him in the modern education system are contributing to the spread of professional stress and burnout syndrome. As a solution to this problem, there is a need to introduce effective forms of psychological assistance. The article scientifically analyzes the psychological characteristics of the professional crisis, the causes of its occurrence, the professional characteristics of university teachers and the methods of psychological support aimed at them.

Қазіргі кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық, мәдени және технологиялық өзгерістер білім беру жүйесіне де түбегейлі ықпал етуде. Жаңа буын стандарттарының енгізілуі, білім беруді цифрландыру, оқыту процесін интернационализациялау мен еңбек нарығы талаптарының үнемі өзгеруі жоғары оқу орны оқытушыларының кәсіби қызметінің мазмұны мен құрылымын қайта пайымдауды талап етеді. ЖОО оқытушысының функциялары кеңейіп, ол тек білім таратушы емес, сонымен қатар зерттеуші, тәлімгер, фасилитатор, инновацияны тасымалдаушы рөлдерін де қоса атқарады. Мұндай көпқырлы кәсіби бейне оқытушыға жоғары деңгейдегі интеллектуалдық, эмоционалдық және әлеуметтік жүктемелер жүктейді. Осы жүктеменің жинақталуы кәсіби дағдарыс деп аталатын психологиялық күйге алып келуі ықтимал, ал бұл өз кезегінде тұлғалық және кәсіби даму үдерісінің тоқырауына әкеледі.

Кәсіби дағдарыс ұғымы тұлғаның өзінің кәсіби қызметіне және оған деген қатынасына қанағаттанбауынан туындайтын ішкі қайшылықтармен сипатталады [1]. Бұл құбылыс, негізінен, мотивациялық сферадағы дағдарыс, құндылық бағдардың бұзылуы, кәсіби мақсаттың бұлдырлануы және өзін-өзі кәсіби субъект ретінде толық сезіне алмау нәтижесінде пайда болады. Әсіресе

білім беру саласында, яғни адамның тұлғалық ресурстары негізгі еңбек құралына айналатын кәсіптерде мұндай дағдарыс терең әрі кешенді сипатқа ие болады. ЖОО оқытушылары — кәсіби рефлексияға бейім, білім кеңістігінің белсенді субъектілері. Алайда дәл осы рефлексия қабілеті кей жағдайларда өз қызметіне сын көзбен қарауға, күмәндануға, кәсіби маңыздылығын төмендетуге итермелеп, теріс психоэмоционалдық күй тудыруы мүмкін.

Жоғары оқу орны оқытушысының қызметі жоғары интеллектуалды, коммуникативтік және эмоционалдық белсенділікті талап етеді. Ол бір мезгілде бірнеше рөл атқара отырып, тек білім беру процесіне қатысып қоймай, ғылыми-зерттеу жұмысына, әкімшілік-шаруашылық қызметке, оқу-әдістемелік материалдарды әзірлеуге және қоғамдық шараларға да белсенді араласады [2]. Мұндай көпфункционалы жұмыс форматы уақыт тапшылығы, рөлдік шиеленістер мен жауапкершіліктің артуымен қатар жүреді. Сонымен қатар, қазіргі таңда оқытушы кәсіби жетістігінің өлшемі ретінде тек педагогикалық нәтижелер ғана емес, сонымен бірге ғылыми жарияланымдар саны, халықаралық жобаларға қатысуы, гранттық қаржыландыруға ие болуы, академиялық ұтқырлығы мен өз саласындағы жаңашыл идеяларды меңгеруі талап етіледі [3]. Бұл жағдайларда кәсіби жетістіктерге қол жеткізбеген оқытушыларда күйзеліске ұшырау қаупі артады, ал бұл өз кезегінде кәсіби дағдарыстың басталуына түрткі болады.

Кәсіби дағдарыстың белгілері әрбір адамда әртүрлі көрініс табуы мүмкін. Дегенмен, ғылыми зерттеулер көрсеткендей, мұндай дағдарыс көбінесе эмоционалдық қажу, жұмысқа қызығушылықтың төмендеуі, кәсіби рөлдерден алыстау, өзінің маңыздылығына күмәндану, мотивациялық вакуум және тұлғалық дезинтеграция арқылы байқалады. Дағдарыстың мұндай түрі кәсіби күйіп кету синдромымен астасып жатуы мүмкін, бұл жағдайда оқытушыда жағымсыз эмоциялар жиіленіп, өз ісіне деген ынтасы жойылады, ал кейбір жағдайларда бұл симптомдар психосоматикалық ауытқулар мен депрессиялық күйлерге дейін асқынады.

Кәсіби дағдарысты жеңу үшін оқытушы тұлғасына бағытталған арнайы психологиялық көмек түрлерін ұйымдастыру қажет. Мұндай көмек оқытушының кәсіби және тұлғалық ерекшеліктеріне сай келуі тиіс. Психологиялық көмектің тиімділігі, ең алдымен, оның ғылыми негізделуіне, мақсатты бағыттылығына және жүйелілігіне байланысты. Бұл жерде оқытушының кәсіби дамуын қолдайтын, мотивациялық ресурстарын жандандыратын, өз-өзіне сенімділігін қалпына келтіретін, өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндік беретін әдістер кешені қажет.

Оқытушыға психологиялық қолдау көрсету үдерісінде, ең алдымен, оның кәсіби қызметіндегі ішкі мотивацияны арттыру, рефлексивті қабілеттерін дамыту, эмоционалдық күйін тұрақтандыру, тұлғалық ресурстарын тану және тиімді қолдану жолдарын үйрету көзделеді. Мұндай қолдау жұмысы диагностикалық, кеңестік, дамытушы және профилактикалық кезеңдерден тұруы мүмкін. Диагностикалық кезеңде оқытушының кәсіби жағдайы, күйзеліс деңгейі, тұлғалық ерекшеліктері, мотивациялық құрылымы мен кәсіби

қанағаттанушылық деңгейі анықталады. Бұл мәліметтер келесі кезеңдерде жеке немесе топтық жұмыстың мазмұнын нақтылауға негіз болады [4].

Кеңестік кезеңде психолог пен оқытушы арасындағы өзара әрекет кәсіби мәселені түсінуге және оны шешу жолдарын анықтауға бағытталады. Мұнда когнитивті-мінез-құлықтық бағыттағы әдістер, мотивациялық кеңес беру тәсілдері және өзін-өзі тануға негізделген психологиялық әңгімелесу тәсілдері тиімді болады. Дамытушы кезеңде оқытушының тұлғалық және кәсіби әлеуетін белсендіру мақсатында тренингтер, арт-терапиялық жаттығулар, кәсіби рөлдік ойындар мен коучингтік сессиялар ұйымдастырылады. Ал профилактикалық кезеңде кәсіби дағдарыстың алдын алуға бағытталған жұмыстар — психологиялық сауаттылықты арттыру, эмоционалдық гигиена туралы семинарлар мен күйіп кету синдромының алғашқы белгілерін анықтауға арналған дәрістер өткізіледі [5].

Аталған көмекті ұйымдастыруда ерекше мән берілетін факторлардың бірі — оқытушының психологиялық қолдауға деген қатынасы. Көп жағдайда жоғары білім беру саласының өкілдері, әсіресе тәжірибелі оқытушылар психологиялық көмекке жүгінуді әлсіздік немесе кәсіби жеткіліксіздіктің белгісі ретінде қабылдайды. Бұл стигматизация психологиялық қызметке деген сенімнің төмен болуына алып келеді. Сондықтан көмек көрсету процесінде құпиялылықты, сенімді қарым-қатынасты, кәсіби этиканы сақтау ерекше маңызды. Психологтың рөлі мұнда кеңесші немесе нұсқаушыдан гөрі, серіктес әрі қолдаушы сипатында болуы тиіс.

Сонымен қатар кәсіби дағдарысты жеңуде ұйымдық деңгейдегі қолдау шаралары да маңызды рөл атқарады. Басқару құрылымдары оқытушылардың психоэмоционалдық әл-ауқатын сақтау мақсатында кәсіби дамуға мүмкіндік беретін жағдайларды қамтамасыз етуі қажет. Бұл — жұмыс жүктемесін әділетті бөлу, академиялық еркіндікті сақтау, оқытушыларды басқару шешімдеріне тарту, мотивациялық қолдау көрсету, үздіксіз білім беру мен психологиялық ресурстарға қолжетімділік арқылы жүзеге асады. Мұндай жүйелік тәсіл ЖОО-ның жалпы әлеуметтік-психологиялық климатына оң әсер етіп, оқытушы тұлғасының кәсіби тұтастығын сақтауға ықпал етеді.

Психологиялық көмекті жүзеге асыруда институционалдық тәсіл де өзекті. ЖОО базасында психологиялық қызмет бөлімдерін құру, психологиялық тренингтік орталықтарды ұйымдастыру және кадрлық әлеуетті (психолог-мамандарды) дайындау қажеттілігі туындайды. Сонымен қатар, кәсіби дағдарысты зерттеу және алдын алу бағытындағы ғылыми-практикалық зерттеулерді жүйелі түрде жүргізу, ЖОО оқытушыларының психологиялық портретін, стреске төзімділік деңгейін, кәсіби бейімделу мүмкіндіктерін айқындау да өз нәтижесін береді.

Қорыта айтқанда, кәсіби дағдарыс жағдайындағы ЖОО оқытушысы — қазіргі білім беру кеңістігіндегі басты тұлға ретінде ерекше назарды талап ететін психологиялық феномен. Мұндай дағдарыс тек жеке тұлғаның мәселесі емес, ол бүкіл оқу орнының жұмыс сапасына тікелей әсер ететін кешенді фактор болып табылады. Сондықтан ЖОО деңгейінде оқытушыларға жүйелі

әрі ғылыми негізделген психологиялық көмек көрсету — білім беру сапасын қамтамасыз етудің стратегиялық тетігі болып табылады. Мұндай көмек кәсіби дағдарысты дер кезінде жеңуге, оқытушының тұлғалық және кәсіби әлеуетін толық жүзеге асыруға, академиялық ортада оң психологиялық климат орнатуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Садовникова Н. О. Психология профессионального кризиса личности : монография / Н. О. Садовникова. – Екатеринбург : Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2021. – 250 с. –
2. Сыманюк Э. Э., Печеркина А. А., Борисов Г. И. Кризис утраты профессии учителя: анализ теоретических исследований // Мир науки. Педагогика и психология. – 2020. – № 5 (Т.8).
3. Пряжникова Е. Ю. Кризисы разочарования: в развитии профессионального самосознания психологов // Вестник практической психологии образования. – 2006. – Т.3, № 1. – С. 49-55.
4. Ульянина О. А., Гаязова Л. А., Ермолаева А. В., Файзуллина К. А. Экстренная психологическая помощь в системе образования: современное состояние // Психологическая наука и образование. – 2022. – Т.27, № 4. – С. 88-99.
5. Пергаменщик Л. А., Пузыревич Н. Л. Психологическая помощь в кризисных ситуациях: практикум. – Минск : Изд-во Гревцова, 2012. – 340 с.

УДК 004.8:37.013

ПРОЦЕСС ОРГАНИЗАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Абдраева Н.Э., Сулейманова Г., Эшназарова А.

Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г. Бишкек, Кыргызская Республика

Түйін: Мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың интегративті көркем-шығармашылық тәрбиесі және оны ұйымдастырудағы топтық шығармашылық жобалардың рөлі қарастырылады. Интеграцияланған білім беру жағдайында балалардың көркем-шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастырудың заманауи тәсілдері сипатталып, өнер синтезі арқылы баланың интегративті қасиеттерін дамытуға басымдық беріледі. Авторлардың пікірінше, көркем-шығармашылық іс-әрекеттің негізгі мақсаты – баланың табиғи шығармашылық қабілетін қолдап, музыка, сөз, қимыл және бейне арқылы еркін шығармашылық көріністерге жағдай жасау.

Summary: The article discusses the Integrative artistic and creative education of preschool children and the role of group creative projects in its organization. Modern approaches to the organization of artistic and creative activities of children in the context of integrated education are described and priority is given to the development of integrative qualities of the child through the synthesis of art. According to the authors, the main goal of artistic and creative activity is to support the child's natural creativity and create conditions for free creative manifestations through music, words, movements and images.

Одной из актуальных проблем современного дошкольного образования является организация целостного образовательного процесса. Ответственность

дошкольных образовательных организаций, регулируемая государственными образовательными стандартами, возрастает в условиях необходимости комплексного развития детей. В процессе развития художественно-творческих способностей важную роль играет принцип интеграции различных видов искусства и художественно-творческой деятельности. Основная задача интегративного художественно-творческого воспитания заключается во введении ребёнка в мир музыки, изобразительного искусства, литературы, театра и танца. Искусство как особая форма духовной деятельности объединяет познание мира через художественные образы и выражение смыслов в слове, звуке, движении, цвете и пространстве.

В дошкольной образовательной организации формируются ключевые компетенции, обеспечивающие всестороннее развитие ребёнка. Эмоционально-личностная компетенция направлена на развитие способности понимать и регулировать собственные эмоции, распознавать чувства других, развивать эмпатию, уверенность в себе и психологическую устойчивость. Познавательная и деятельностная компетенция формирует умение исследовать окружающий мир, применять знания на практике, анализировать информацию и принимать решения. Социально-коммуникативная компетенция обеспечивает развитие навыков взаимодействия, сотрудничества, ответственности и конструктивного общения. Информационно-цифровая компетенция предполагает осознанное и безопасное использование цифровых технологий под контролем взрослых, а также развитие интереса к чтению и работе с информацией.

Наряду с этим формируются мягкие (soft skills) и жёсткие (hard skills). Мягкие навыки включают коммуникативные способности, эмоциональный интеллект, умение работать в команде и творчески мыслить. Жёсткие навыки связаны с освоением базовых знаний и умений, необходимых для дальнейшего обучения, и формируются преимущественно в практической деятельности.

Образовательный и воспитательный процесс направлен на физическое, социально-эмоциональное, познавательное, творческое и эстетическое развитие детей с учётом их возрастных и индивидуальных особенностей. Уход и присмотр включают обеспечение безопасности, гигиенический уход, организацию питания, соблюдение режима дня и постоянное наблюдение за состоянием детей. Педагогический процесс осуществляется в течение всего времени пребывания ребёнка в дошкольной организации в соответствии с санитарно-эпидемиологическими требованиями [1].

План обучающихся и развивающих занятий определяет содержание, продолжительность и нагрузку образовательной деятельности и служит основой для разработки образовательных программ и календарно-тематического планирования. Организация личностно-ориентированного образовательного процесса предполагает учёт индивидуальных потребностей, интересов и темпов развития каждого ребёнка, активное вовлечение его в образовательную деятельность и создание условий для инициативы и самовыражения [2].

Цель образовательного процесса заключается в создании условий для всестороннего развития ребёнка, формирования базовых компетенций, успешной социализации и подготовки к дальнейшему обучению. Воспитательно-образовательный процесс реализуется в соответствии с Государственным образовательным стандартом Кыргызской Республики «Дошкольное образование и уход за детьми».

Содержание образования включает следующие направления: физическое развитие, познавательное и когнитивное развитие, социально-эмоциональное развитие, творческое и эстетическое развитие, а также развитие грамотности и коммуникативных навыков. Особое значение придаётся интеграции STEAM-подходов, развитию речи, мышления, воображения и эмоционального интеллекта.

По мнению Я.А. Коменского, искусство является сферой проявления человеческих способностей и передачи духовного опыта между поколениями. Интеграция искусства способствует формированию у детей целостного мировосприятия и осознанию собственной значимости [3]. Синкретический характер искусства соответствует особенностям восприятия дошкольников, которые познают мир через интеграцию слова, музыки, движения и изобразительных средств.

Художественный образ может выражаться через речь, звук, движение, цвет и форму. Дети передают свои впечатления, используя различные выразительные средства: изобразительные материалы, музыкальные инструменты и двигательные импровизации [4]. Изображение при этом становится центральным элементом, объединяющим разные виды художественной деятельности.

С учётом возрастных особенностей дошкольников эффективной формой организации художественно-творческой деятельности являются групповые творческие проекты, реализуемые на комплексно-тематической основе. Целью такой деятельности является выявление природного творческого потенциала ребёнка, создание условий для психологического равновесия и спонтанных импровизационных проявлений через музыку, слово, движение и образ [5].

Групповой творческий проект «Зимняя сказка» предназначен для детей дошкольного возраста.

Задачи проекта:

- развивать эмоциональный отклик при наблюдении природных явлений (падающий снег, скрип под снегом, хрустальный звон льда, звуки метели, прикосновение к снегу и льду);
- развивать слуховые и тактильные ощущения;
- совершенствовать мелкую моторику (через пальчиковые игры);
- развивать координацию движений (при игре на клавишах — деревянных ритмических палочках);
- формировать чувство ритма;
- учить интонировать в унисон под аккомпанемент музыкальных инструментов;

- развивать умение составлять короткий рассказ о зиме;
- знакомить со звуковыми свойствами музыкальных инструментов;
- развивать способность к образной импровизации в движении;
- формировать умение передавать зимний колорит в изображениях снега и льда.

Материалы: ледяные кристаллы, снежинки, музыкальные инструменты (в том числе трубчатый металлофон), альбомы, ватман, краски, синтепон, вата, клей, мультимедиапроектор, пластиковые снежинки, газовые платки, фонограммы, музыкальный центр.

Содержание деятельности

I этап - подготовительный

Накануне вечером педагог вместе с детьми наблюдает за природными явлениями: ветром, падающим снегом, метелью. Снежинки разноцветно переливаются в лунном и фонарном свете, сверкают искорками. Дети слушают звуки природы. Затем воспитатель предлагает послушать и выучить фрагмент стихотворения П. А. Вяземского *«Масленица в чужом краю»*:

Здравствуй, белоснежная в серебряном сарафане! С тобой бриллиантов
огненные лучи... Здравствуй, русская зима, милая, Белая лебедка, здравствуй,
матушка-зима!

II этап - интегрированная художественно-творческая деятельность

1. Приветствие в музыкальном зале. Педагог предлагает детям послушать песню (фонограмма по выбору воспитателя).

Снежинки белые летят,
В сад ложатся тихо вдруг,
Это зимний бал пришёл!
Кто волшебник всё сотворил?
Отгадайте, кто это был?

2. Ритмодекламация *«Пришла зима»*. Дети выражают свои впечатления о зиме через ритм и речь, добавляя собственные тексты и интонации. Каждый ребёнок произносит одну строку и сопровождает её игрой на музыкальном инструменте, соответствующем содержанию. Примеры:

-*Пришла зима...* - глиссандо на металлофоне, удар по тарелке, игра на трубочке, флейте, колокольчике;

-*Деревья стали белыми...* - ксилофон, деревянная коробочка, клавес, маракас;

-*Сады и скверы в белых платьях...* - барабан, треугольник, металлофон, гитара, колокольчик;

-*Снег тихо падает...* - лёгкие звуки треугольника и металлофона;

-*Холод...* - удар по металлической пластине, треугольнику;

-*Новогодняя сказка... чудеса!* - глиссандо на металлофоне, звон колокольчиков, флейта, звуки открытых струн пианино и металлических трубочек.

3. Пальчиковая игра *«Зима»*. Текст передаётся движениями рук, что помогает развивать мелкую моторику и выразительность движений.

4. Сочинение сказки «Зимняя сказка». Педагог предлагает детям вспомнить зимние картины природы и придумать собственную сказку. Варианты:

– 1-й ребёнок: Зима живёт в ледяном дворце. Она покрывает стены, окна инеем, дышит холодным воздухом.

– 2-й ребёнок: В ледяном дворце звенят хрустальные кристаллы.

– 3-й ребёнок: Снежные феи и метели охраняют дворец, не позволяя льду растаять, чтобы зимняя сказка длилась вечно.

5. Музыка, пение и движение. Под фонограмму (по выбору педагога) дети делятся на две группы:

– первая группа - дети с газовыми платками, лентами, дождиком — «служанки Снежной королевы»: холодный ветер, северное дыхание, метель, снег;

– вторая группа - дети с музыкальными «льдинками» (трубчатый металлофон).

«Служанки» создают атмосферу зимнего царства, где всё замерзает. Лёд, окна, стены дворца звенят от холода, всё наполняется волшебным кристальным звоном. Дети импровизируют под музыку, выражая свои чувства в движении и звуке.

6. Изостудия. Дети делятся впечатлениями от «Зимней сказки» и создают рисунки: зимний пейзаж, Снежную королеву без маски или Весёлую Снегурочку. Используются холодные цвета — голубой, синий, белый, и тёплые - розовый, жёлтый. Для украшения применяются фольга, синтепон, клей, блёстки - создаются изображения снежинок и инея.

III этап - подведение итогов. Дети вместе с педагогом обсуждают выполненные работы, отмечают их достоинства и недочёты.

IV этап - рефлексия. Во время вечерней прогулки педагог предлагает детям вновь обратить внимание на природные явления зимы: наблюдать, как блестят снежинки в свете луны или фонаря, слушать звуки ветра и снега. Дети делятся впечатлениями - как они играли на музыкальных инструментах, импровизировали в движении, создавали зимние картины, придумывали сказку о зиме и читали отрывок из стихотворения Вяземского [6].

Таким образом, правильная организация и проведение творческой деятельности в детском саду зависят от творческого потенциала педагога. Чем выше его способность к художественному и эмоциональному взаимодействию с детьми, тем успешнее развивается у воспитанников воображение, эстетическое восприятие и эмоционально-чувственное отношение к окружающему миру.

Список использованной литературы

1. Баренбойм Л.А. Путь к музицированию. Л.: Сов. композитор, 1979. -34стр.
2. Комарова Т.С. Основы развития художественно-творческих способностей у детей дошкольного возраста//Гуманизация педагогического процесса дошкольного учреждения: Межвуз. сб. науч. тр. Магнитогорск, 1995.
3. Коменский Я.А. //Избр. пед. соч. М.: Учпедгиздат, 1955.

4. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. педвузов и системы повышения квалификации кадров / Под ред. Е.С. Полат. М.: Академия, 2005.

5. Скоролупова О.А., Федина Н.В. О комплекснотематическом принципе построения образовательного процесса в дошкольном образовании // Дошкольное воспитание. 2010. № 5.

6. Омуралиева Э.К. Мектепке чейинки балдарга экологиялык тарбия берүү//Вестник КГУ имени И.Арабаева/2022.-301стр.

ОӨЖ 159.91

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Абдраманова Н.Ш., Спабекова Ә.,Қалдыбек А.

Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье анализируются причины и последствия буллинга в образовательных учреждениях и рассматриваются пути его профилактики. Особое внимание уделено школьной политике и мерам психологической поддержки.

Summary: The article analyzes the causes and consequences of bullying in educational institutions and outlines ways to prevent it. Special attention is given to school policies and psychological support measures.

Бүгінгі таңда адамдар арасындағы қарым-қатынастағы зорлық-зомбылық пен агрессия қоғамының өзекті мәселелері болып қала береді. Бұл әсер ету түрлері қоғамда өзекті болып табылады және шамадан тыс даралануға, бәсекелестіктің өсуіне, күнделікті өмірдегі әлеуметтік шиеленіске, жанжалды өзара әрекеттесудің әртүрлі нұсқаларының таралуына байланысты. Аталған тенденциялар білім беру ортасына да тән.

Бұқаралық ақпарат құралдарының жиілігі артып келе жатқандықтан, халықтың қалың тобына мектеп оқушылары арасындағы деструктивті ғана емес, сонымен қатар өте қатыгез және төтенше қарым-қатынас жағдайлары туралы хабарлайды. Медиа бізді жасөспірімдер ортасындағы қақтығыстардың таралуы, балалардың мұғалімдер мен сыныптастарын қорлау фактілері туралы хабардар етеді. Жоғарыда аталған өзара әрекеттесу формалары қазіргі әлемде қорқыту деп аталатын жағымсыз құбылыстың бар екендігін білдіреді [1]. Мұғалімдерде, психологтарда, әлеуметтік жұмыс мамандарында, зерттеуші ғалымдарда, философтарда "жасөспірім кім және оны не итермелейді?" бірнеше онжылдықтар бойы өзекті сұрақ болып келеді. Тұлғаның дамуы мен оның өмірлік белсенділігі жас ұрпақ арасында айқын көрінеді. Баланың балалық шақтан жастыққа өту жолы бірқатар қиындықтармен бірге жүреді, бұл осы кезеңге ерекше қызығушылық тудырады.

Жасөспірімдер үшін 15 пен 16 жас аралығындағы шекаралар енгізілді. Бұл бөліну кеңестік психолог Д. Б. Элкониин белгілеген кезеңділікке жақын. Жас жасөспірімдер сапалы психофизиологиялық, психикалық, әлеуметтік және эмоционалды дамумен сипатталады. Бұл кезең отбасы ішіндегі, құрдастарымен, білім беру процесімен байланысты қиындықтармен бірге жүреді. Бастауыштан

орта білімге ауысқан жас жасөспірімдер екі дағдарысты бастан кешіреді: жас және бейімделу. Достықтың болмауы, қарым-қатынас көлемінің жеткіліксіздігі, өзін-өзі бағалаудың төмендігі немесе қалыптаспауы, эгоцентризм жасөспірімге дағдарыстарды сәтті жеңуге кедергі келтіруі мүмкін, бұл әлеуметтену процесінің бұзылуына ықпал етуі мүмкін [2]. Айта кету керек, кіші жасөспірімнің рөлі ол үшін екінші жоспарға ауысады, іс – әрекеттің жетекші тақырыбы-тұлғааралық өзара әрекеттесу.

Сынып ұжымында атқарылатын әлеуметтік мәртебе бұрын-соңды болмағандай өзекті болып отыр. Қажетті әлеуметтік рөл үшін күрес жасөспірімді оқу процесінен бөліп қана қоймайды, сонымен қатар конструктивті емес сипаттағы реакциялардың өршуіне әкеледі: әдеттегі мінез-құлықтан бас тарту, оппозиция, наразылық, өтемақы және сәтсіздіктің гиперкомпенсациясы. Қазіргі жас жасөспірімдер проблемаларының пайда болу салалары кешенді әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық сипатта болады. Жасөспірімнің даму кеңістігі жоғары дәрежеде отбасы институттарын, мектепті және қоғамдағы қарым-қатынастарды ұйымдастыруға байланысты болады [3].

Жасөспірімдердің психологиялық сипаттамалары кішілерге қатысты айтарлықтай ерекшеленеді. Орта мектеп оқушылары агрессия реакцияларын көрсетуге бейім емес, аз күдікті және мазасыз. Ерте жастық шақ бұрын қалыптасқан өзіндік идеяларды бекітуге, жеке өсуге ұмтылуға, жақын болашақта өз орнын үнемі іздеуге және кәсіби бағдар беруге бағытталған. Ғалымдардың тұжырымдаманы түсіндіру туралы көзқарастары әртүрлі, бірақ құбылысты түсіндіруге қарамастан, қорқыту агрессивті өзара әрекеттесудің бір түрі ретінде анықталатынын атап өткен жөн.

Жанжалды өзара әрекеттесудің пайда болуы оның құрылымын ұйымдастырумен бірге жүреді [4]. Қорқыту құрылымы-қуғыншыларды, олардың құрбандары мен бақылаушыларын қамтитын әлеуметтік жүйе. Буллинг құрылымының құрамын анықтауға қатысты басқа көзқарас аясында келесі қатысушылар бөлінеді: булли (агрессор) және оның көмекшілері, жәбірленуші, жәбірленушінің қорғаушылары, куәгерлер. Әдеттегі бұқалардың айрықша ерекшелігі-олардың құрдастары мен ересектерге деген агрессиясы. Буллерлер ұжымда жоғары әлеуметтік мәртебеге ие болуға құмар, жәбірленушіден, қызметтерден материалдық құндылықтар алуға бағытталған. Агрессордың негізгі мотивтері: қызғаныш, кек алу, дұшпандық сезімі, билік үшін күрес, қарсыласты оның артықшылығын көрсету арқылы бейтараптандыру өзін-өзі растау, садистік қажеттіліктерді қанағаттандыруға дейін, назар орталығында болуға ұмтылу.

Классикалық булли импульсивті, үстемдікке бағытталған, сол жастағы балалармен салыстырғанда зорлық-зомбылыққа бейім, өтірік пен алаяқтыққа бейім. Жасөспірімдерге жасалған шабуылдар білім беру мекемесінің қабырғаларымен шектелмейді, бүгінде агрессия виртуалды кеңістікте де таралады. Психологиялық зиян әртүрлі ақпарат алмасу арналары арқылы жүзеге асырылады: әлеуметтік желілер, чаттар, веб-сайттар. Агрессордың

әрекеттерінің салдары оны алаңдатпайды, дегенмен барлық әрекеттер мағыналы және алдын-ала дайындалған [5].

Қорлауға ұшыраған жасөспірімдерде жүйке - психикалық және мінез-құлық бұзылыстарының пайда болу және даму қаупі артады. Зардап шеккендер денсаулығы мен оқу үлгерімінде қиындықтарға тап болады, психосоматикалық бұзылулар, апатия, бас ауруы және энурез белгілері бар, құрдастарының өзіне қол жұмсау ықтималдығы үш есе жоғары. Мектептегі қорқыту жәбірленушінің көңіл-күйін түсіруге, демотивацияға және оқшаулануға ықпал етеді.

Әлеуметтік жұмыста профилактика деп мыналарға бағытталған ғылыми негізделген және уақтылы қабылданатын іс-әрекеттер түсініледі: тәуекел топтарының ықтимал физикалық, психологиялық немесе Әлеуметтік-мәдени қақтығыстарының алдын алу; адамдардың өмірі мен денсаулығының қалыпты деңгейін сақтау, қолдау және қорғау; оларға қойылған мақсаттарға қол жеткізуге және олардың ішкі әлеуеттерін ашуға жәрдемдесу.

Жасөспірімдердің психологиялық және әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін пайдалану қорқытудың алдын-алудың психологиялық әдістеріне негізделген қорқытудың алдын-алудың екінші тәсілін анықтауға ықпал етеді. Жасөспірімдерді тәрбиелеу мен қайта тәрбиелеуде сынып ұжымының әлеуетін қолдану құбылыстың алдын алуды зерттеу кезінде жеке үшінші блокпен ерекшеленеді [6].

Қорқытуды тоқтатудың бір жолы-Ригби медиация арқылы жанжалды шешуді жүзеге асыруға да болады. Бұл әдіс агрессор, жәбірленуші және сыртқы бақылаушы арасында сындарлы диалогтың болуын болжайды. Белгілі бір дайындықтан өткен ересек адам да, үлкен оқушы да медиатор бола алады. Медиация рәсімін табысты жүргізу өзара уағдаластықтар мен келісімге қол жеткізу болып табылады. Отандық зерттеушілер мектептегі қорқытудың алдын-алу келесі деңгейлерде жүзеге асырылуы керек деген тұжырымдаманы ұстанады: жеке, топтық, жалпы мектеп және әлеуметтік.

Буллингтің алдын-алу іс-шараларының негізгі орнын сынып жетекшісінің жасөспірімдерімен және жалпы мектеп сыныбымен жұмысына қатысты жүзеге асыратын қызметі алады. Жанжалды өзара әрекеттесудің алдын алуды сынып мұғалімі жасөспірімдер арасында жүзеге асырады, ол: бар әлеуметтік ауытқуларды түзету және оқушылардың салауатты және қауіпсіз өмір салтын ұстануына ықпал ету, құрмет пен өзара көмек негізінде топта қарым-қатынас орнату, жасөспірімдерді ұжымдық маңызды іс-әрекетке тарту арқылы біріктіру арқылы жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Болдина М.А., Никонов Ю.С. Профилактика как ведущая технология социальной работы с подростками, склонными к девиантному поведению // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус. 2016. Т. 15, №2. С. 99-103.
2. Бочавер А.А., Кузнецова В.Б., Бианки Е.М., Дмитриевский П.В., Завалишина М.А., Капорская Н.А., Хломов К.Д. Опросник риска буллинга (ОРБ) // Вопросы психологии. 2015. №5. С. 146-157.
3. Голованова Н.А. Проблемы борьбы с буллингом. Законодательное решение //

Журнал российского права. 2018. №8. С. 113-123.

4. Гурылева Л.В., Белозерова Л.А., Семенова И.А. К проблеме исследования образа тела у современных подростков // Современные исследования социальных проблем. 2016. №3-2 (59). С. 242-248.

5. Клейберг Ю.А. Девиантное поведение: синтагма, онтология, эпистемология // Общество и право. 2015. №1. С. 262-269.

6. Әбдіғалбарова Қ. «Мектептегі буллинг және оның алдын алу жолдары». – Алматы, 2022.

ОӘЖ 159.94

ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ӨМІР САПАСЫНА ӘСЕРІ

Абдуали Н.Б., Абилханова А.К., Батырбаева Ж.Қ.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алимкулова У.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается концепция эмоционального интеллекта как ключевого фактора личностного и профессионального развития. Подчеркивается важность развития навыков самоосознания, самоконтроля, эмпатии и эффективного взаимодействия с окружающими. Анализируются основные методы и техники повышения эмоционального интеллекта, такие как медитация, рефлексия, развитие эмпатии и навыков коммуникации. Особое внимание уделяется влиянию эмоционального интеллекта на качество жизни человека: способность управлять стрессом, улучшать межличностные отношения и достигать психологической устойчивости. В статье также рассматривается роль эмоционального интеллекта в условиях современного общества, где быстро меняющаяся среда требует гибкости и эмоциональной адаптивности.

Данная работа подчеркивает, что эмоциональный интеллект — это не врожденный, а развиваемый навык, и его совершенствование способствует гармоничному развитию личности и улучшению общего уровня жизни.

Summary: The article explores the concept of emotional intelligence as a crucial factor in personal and professional development. It emphasizes the importance of developing skills such as self-awareness, self-regulation, empathy, and effective interpersonal communication. The main methods and techniques for enhancing emotional intelligence are analyzed, including meditation, reflection, empathy development, and communication skills training. Special attention is given to the impact of emotional intelligence on the quality of life, highlighting the ability to manage stress, improve relationships, and achieve psychological resilience. The article also discusses the role of emotional intelligence in the context of modern society, where rapid changes demand emotional flexibility and adaptability.

This work underscores that emotional intelligence is a skill that can be cultivated rather than an innate trait, and its development promotes harmonious personal growth and an improved overall quality of life.

Эмоционалды интеллект (ЭИ) - бұл адамның өз эмоцияларын, сезімдерін түсінуі, оларды реттеп, тиімді басқаруы, сонымен қатар басқа адамдардың эмоциялық жағдайын дұрыс бағалап, оларға сәйкес әрекет ете алуы. Бұл қабілет ХХ ғасырдың аяғында ғылыми тұрғыда анықталып, Даниэл Гоулман сынды психологтар арқылы кең таралды. Бүгінде эмоционалды интеллект ұғымы жеке

тұлғаның табыстылығы мен бақытты өмір сүруінің негізгі факторларының бірі ретінде қарастырылады.

Қазіргі қоғамда адамның тек зияткерлік қабілеті (IQ) емес, сонымен қатар оның эмоциялық жағдайды түсінуі, өзін-өзі бақылауы және әлеуметтік ортада тиімді әрекет етуі де жоғары бағаланады. Бұл – эмоционалды интеллекттің артықшылықтары мен маңыздылығын дәлелдейді.

Эмоционалды интеллекттің мәні және негізгі компоненттері

Эмоционалды интеллект адамның ішкі әлемін түсіну қабілеті мен оны сыртқы ортада тиімді қолдана білуінен көрінеді. Ол тұлғаның өзін-өзі тануына, ішкі күйін бақылауына, басқалармен дұрыс қарым-қатынас орнатуына тікелей ықпал етеді.

Даниэл Гоулманның моделі бойынша эмоционалды интеллект келесі төрт негізгі компоненттен тұрады:

1. **Өзін-өзі тану** – адамның өзінің эмоцияларын, сезімдерін және мінез-құлқын шынайы бағалай білуі. Мұндай адам өзіне сын көзбен қарап, өз әрекеттерінің себептерін түсінеді.

2. **Өзін-өзі басқару** – жағымсыз эмоцияларды бақылау, ашу мен күйзелісті жеңу, сабыр сақтау. Бұл қасиет тұлғаның эмоционалды тепе-теңдікті сақтай алуын білдіреді.

3. **Әлеуметтік тану** – басқа адамдардың эмоцияларын тану және олармен эмпатиялық байланыс орната білу. Эмпатия – эмоционалды интеллекттің басты негіздерінің бірі.

4. **Қарым-қатынасты басқару**

5. – ұжымда, отбасында немесе басқа әлеуметтік ортада жағымды қарым-қатынас орнату, конфликтілерді бейбіт жолмен шешу.

Осы компоненттердің әрқайсысы өз алдына маңызды, алайда олар кешенді түрде дамығанда ғана эмоционалды интеллекттің толыққанды пайдасы сезіледі.

Эмоционалды интеллектті дамыту жолдары

Эмоционалды интеллект - туа бітті емес, кейіннен дамитын қабілет. Сондықтан бұл қасиетті мақсатты түрде жетілдіру – әрбір адам үшін маңызды өмірлік дағдылардың бірі. ЭИ-ді дамыту келесі әдістер арқылы жүзеге асырылады:

1. **Өзін-өзі бақылау және рефлексия**

Күн сайын өз эмоцияларын жазып отыру (мысалы, эмоциялық күнделік жүргізу) - бұл сезімдермен саналы түрде жұмыс істеудің алғашқы қадамы. Эмоциялардың пайда болу себепін түсіну арқылы адам өзін-өзі тануға бір қадам жақындайды.

2. **Медитация және тыныс алу жаттығулары**

Бұл әдістер эмоцияларды реттеуге, күйзелісті азайтуға, психикалық тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік береді. Жүйелі түрде жасалған медитация жаттығулары адам санасын жинақтап, эмоциялық реакцияларды басқаруға көмектеседі.

3. Эмпатияны дамыту

Эмпатия - басқалардың сезімін өз жүрегімен сезіне білу. Басқа адамның эмоциялық жағдайын түсініп, оларға шынайы жанашырлық таныту - әлеуметтік қарым-қатынас сапасын арттырады. Эмпатияны дамыту арқылы адам тереңірек қарым-қатынас орнатады.

4. Коммуникация мәдениетін меңгеру

Ашық диалог, тыңдай білу, кері байланыс орнату сияқты дағдылар эмоционалды интеллекттің ажырамас бөлігі. Тиімді коммуникация адамның әлеуметтік ортасымен сенімді әрі құрметке негізделген қарым-қатынас орнатуына жағдай жасайды.

5. Кері байланысты қабылдау

Сын мен ескертулерді қабылдап, оларды өзін дамыту үшін пайдалану - эмоционалды жетілу жолындағы маңызды қадам. Бұл адамның ішкі төзімділігін, сынға деген бейімділігін арттырады.

Эмоционалды интеллекттің өмір сапасына әсері

ЭИ деңгейі адамның өмір сапасына тікелей әсер етеді. Эмоционалды интеллекті жоғары адамдар:

- Күйзеліс пен стресске төзімді;
- Жағымды әлеуметтік байланыстар орната алады;
- Қиын жағдайларда сабыр сақтай біледі;
- Жұмыс орнында тиімді шешім қабылдайды;
- Жеке өмірінде де, кәсіби салада да табысты болуға бейім.

Эмоционалды интеллекттің дамуы отбасылық қарым-қатынас сапасын да арттырады. ЭИ-і дамыған ата-ана баласының эмоциясын жақсы түсінеді, оны қолдай алады және тәрбиелеу барысында эмоционалдық тепе-теңдікті сақтайды. Бұл - ұрпақ тәрбиесіндегі маңызды аспект.

Қорыта айтқанда, эмоционалды интеллект - қазіргі замандағы табысты әрі мағыналы өмір сүрудің негізі. Эмоцияларды тану, басқару және оларды әлеуметтік ортада тиімді пайдалану - кез келген адамның өмір сапасын жақсартуға мүмкіндік беретін маңызды дағды. ЭИ-ді дамыту үздіксіз өзін-өзі жетілдіруді, білім алуды және саналы іс-әрекетті қажет етеді.

Жоғары эмоционалды интеллект тұлғаның психологиялық саулығын нығайтып, оның жеке өмірі мен кәсіби қызметіне оң әсер етеді. Сол себепті әрбір адам үшін бұл қабілетті дамыту - ұзақ мерзімді табыстың, өмірлік қанағаттанудың және рухани үйлесімділіктің кілті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ. - Москва: Олимп-Бизнес, 2006. - 352 с.
2. Айтмұханбетова Қ.Б. Психология негіздері. - Алматы: Білім, 2020. -176 б.
3. Селье Г. Стресс без дистресса. - Санкт-Петербург: Нева, 2002. - 254 с.
4. Кон И.С. Психология ранней юности. - Санкт-Петербург: Питер, 2019. - 288 с.
5. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. Emotional Intelligence: New Ability or Eclectic Traits? // American Psychologist, 2008, Vol. 63, No. 6, pp. 503–517.

6. Petrides K.V., Furnham A. Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies // European Journal of Personality, 2001. - Vol. 15, No. 6. - P. 425–448.

7. Нұрғалиева А.С., Сейсенова А.Б. Қазіргі жастар арасындағы стресс себептері мен оны басқару жолдары. - Психология және педагогика журналы, №4, 2021, 89–93 б.

8. Муханбетжанова Е.М. Студенттердің психоэмоционалды күйін басқарудың психологиялық негіздері. - Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті хабаршысы, 2022, №1, 41–47 б.

УДК 376

ПРИМЕНЕНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ КОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА

Абдуваханова А.С., Курбанова С.А., Пелих К.В.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Ешенкулова Э.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада ойын технологияларын интеллекті бұзылған балаларда когнитивті процестерді дамыту әдісі ретінде қолдану қарастырылады, өйткені ойын күшті мотиватор болып табылады және жаңа білім мен дағдыларды қызықты түрде қалыптастыруға ықпал етеді, бұл әсіресе когнитивті белсенділікті ынталандыруды және түсінікті және қол жетімді ойын жағдайлары арқылы жаңа жағдайларға бейімделуді қажет ететін ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін өте маңызды.

Summary: The article considers the use of gaming technologies as a method of developing cognitive processes in children with intellectual disabilities, since play is a powerful motivator and promotes the formation of new knowledge and skills in an exciting way, which is especially important for children with special needs who need to stimulate cognitive activity and adapt to new conditions through understandable and accessible game situations.

Обучение детей с интеллектуальными нарушениями требует применения специальных методов, учитывающих особенности их восприятия, мышления и поведения. В современной специальной педагогике одним из наиболее результативных направлений становится активное использование игровых технологий в образовательном процессе. Их внедрение позволяет решать широкий круг задач: компенсировать недостатки развития, формировать коммуникативные умения, развивать познавательные функции и способствовать социальной адаптации.

Организация игровой деятельности в практике работы дефектолога строится на принципах доступности, привлекательности и индивидуализации. Именно через игру ребёнок получает возможность усвоить новые знания и навыки, совершенствовать эмоциональную и физическую сферу, преодолевать трудности, связанные с неуверенностью и страхом перед обучением. Игровая деятельность становится важным педагогическим инструментом: она обеспечивает усвоение новых понятий, развитие коммуникативных способностей, навыков сотрудничества, а также формирование базовых умений, необходимых в повседневной жизни [1].

Игровые технологии представляют собой специально организованную форму деятельности, основанную на применении игр в образовательных целях. К ним относятся ролевые, настольные, подвижные и электронные игры, каждая из которых обладает своими педагогическими возможностями и преимуществами.

Применение игровых технологий в образовательном процессе обеспечивает ряд существенных преимуществ:

1. Повышение интереса и мотивации. Игровая форма делает обучение более увлекательным и эмоционально привлекательным. Это особенно важно для детей с интеллектуальными нарушениями, у которых часто наблюдаются трудности с концентрацией внимания.

2. Снижение эмоционального напряжения. Игра способствует расслаблению и созданию позитивной атмосферы, что облегчает восприятие нового материала и способствует его более прочному усвоению.

3. Формирование социальных навыков. Коллективные игры обучают детей взаимодействию, умению разрешать конфликтные ситуации и радоваться общим достижениям, что является важным условием их социальной адаптации.

4. Доступное объяснение сложных понятий. Игровой контекст позволяет представить трудные для понимания идеи в наглядной и практической форме, что значительно упрощает процесс их усвоения.

Эффективность игровых технологий проявляется в различных формах их использования:

1. Игры на развитие внимания и памяти. Простым и доступным вариантом являются карточные игры. Например, в игре «Найди пару» детям предлагаются карточки с изображением геометрических фигур или предметов. Задача заключается в нахождении одинаковых пар, что способствует развитию памяти и концентрации внимания.

2. Ролевые игры. На занятиях можно моделировать ситуации из повседневной жизни, например, «Магазин». Учащиеся распределяют роли продавца и покупателя, что помогает освоить навыки счёта, учит взаимодействию и способствует развитию речи.

3. Настольные игры. Классические игры, такие как «Монополия», могут быть адаптированы под возможности детей. В процессе игры они учатся оперировать денежными единицами, принимать решения, развивают логическое и стратегическое мышление. Уровень сложности заданий регулируется в зависимости от индивидуальных особенностей ребёнка.

4. Театрализованные игры. Инсценировка сказок или небольших сюжетов формирует у детей творческое самовыражение и уверенность в себе. Возможность придумывать собственные сценарии стимулирует воображение и креативность.

5. Интерактивные технологии и цифровые игры. Современные образовательные приложения и игровые платформы позволяют детям усваивать материал в занимательной форме. Например, в математических приложениях учащиеся выполняют задания, получают награды и открывают новые уровни,

что поддерживает их интерес и формирует положительную учебную мотивацию [2].

Для достижения наибольшей эффективности при использовании игровых технологий необходимо учитывать индивидуальные особенности каждого ребёнка. Игровые формы должны адаптироваться к уровню развития учащихся, сочетаться с традиционными методами обучения, а также сопровождаться регулярной оценкой результатов и предоставлением обратной связи.

Игровые технологии оказывают значительное влияние на обучение детей с интеллектуальными нарушениями: они создают благоприятные условия для освоения знаний, способствуют формированию навыков, необходимых в дальнейшей жизни [3].

Применение игр на занятиях обеспечивает позитивное взаимодействие ребёнка и педагога, укрепляет эмоциональную сферу, поддерживает интерес к обучению. Через игру дети легче усваивают учебный материал, развивают когнитивные процессы, коммуникативные умения и моторику.

Практика показывает, что систематическое включение игровых элементов в образовательный процесс способствует развитию зрительного восприятия, мелкой моторики, устной речи, расширению активного словаря. Кроме того, у детей формируются элементарные математические представления (количество, форма, цвет) и первоначальные навыки чтения и письма.

Таким образом, использование игровых технологий должно рассматриваться как важная составляющая образовательного процесса, направленного на развитие, воспитание и успешную социализацию детей с интеллектуальными нарушениями.

Игровые технологии занимают особое место в системе коррекционно-педагогической работы с детьми, имеющими интеллектуальные нарушения. Они обеспечивают не только повышение мотивации к обучению, но и создают благоприятные условия для развития основных когнитивных процессов — внимания, памяти, восприятия, мышления и речи.

Применение различных форм игр (ролевых, настольных, подвижных, театрализованных и цифровых) способствует активизации познавательной деятельности, развитию коммуникативных умений, расширению словарного запаса и формированию базовых представлений о предметах и явлениях окружающего мира. Важным является то, что игра позволяет ребёнку преодолевать трудности в обучении, снижает уровень тревожности и формирует уверенность в собственных силах [4].

Практика показывает, что систематическое и целенаправленное использование игровых технологий в образовательном процессе способствует успешной коррекции недостатков познавательной сферы, а также повышает уровень социальной адаптации детей с нарушениями интеллекта.

Таким образом, игра выступает не только эффективным педагогическим методом, но и универсальным средством всестороннего развития ребёнка с

ограниченными возможностями здоровья, обеспечивая условия для его личностного роста и успешной интеграции в общество.

Список использованной литературы

- 1 Карпунина О. И. - Дефектология: электронное учебно-методическое пособие 2015. Учебное пособие в электронном формате для студентов педагогических вузов, М-2016
- 2 Бабкина Н. В. - Саморегуляция в познавательной деятельности у детей с задержкой психического развития. Учебное пособие помогает понять особенности произвольной регуляции у детей с ЗПР, М-2023.
- 3 Замский Х.С. История олигофренопедагогики, М-2024.
- 4 Баенская Е.Р. -Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2019.

ӘОЖ 32.7

ЖАҢА ДАМУ КЕЗЕҢІНДЕГІ КӨШБАСШЫНЫҢ РӨЛІ: ӘЛЕМДІК ТРЕНДТЕР МЕН МҮМКІНДІКТЕР

3 курс студенті: Абдувахит Ақбота Мухамедалиқызы
Ғылыми жетекші: Тилекова Ания Жанабаевна

Резюме: Образ лидера XXI века и его качества существенно отличаются от тех, что были в прежние времена. Потому что на современном этапе технологии стремительно развиваются, информационное общество расширяется, усложняются глобальные проблемы, формируются новые ценности. Такое изменение требует от потовых лидеров особых способностей. Современный руководитель должен быть человеком, способным оказывать влияние не только в своей стране, но и во всем мире, находить ответы на глобальные вызовы. Актуальность данной темы заключается в понимании руководителями эффективности управления на глобальном уровне.

Сегодня лидерские качества имеют значение не только на национальном уровне, но и в межнациональном масштабе.

"В период глобализации очень важна роль лидера. Это не ограничивается решением экономических или политических вопросов. Лидер должен понимать мировые тренды, инновации и технологии и создавать их на благо своей страны. Лидер современности должен быть человеком, который руководит изменениями, находит свое место на мировом уровне и отвечает потребностям населения.»

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев.

Summary: The image of the leader of the XXI century and his qualities differ significantly from the leaders of the previous era. Because at the present stage, technology is rapidly developing, the information society is expanding, global problems are becoming more complex, and new values are being formed. Such changes require special abilities from leaders. A modern leader should be a person who can influence not only in his country, but also at the entire world level and find answers to global challenges. The relevance of this topic lies in the understanding by managers of the effectiveness of management at the global level. TODAY, leadership skills are of great importance not only at the national level, but also on an inter-population scale. "In the period of globalization, the role of the leader is very important. It is not limited to solving economic or political problems. The leader must understand world trends, innovations and technologies and use them for the benefit of his country. The leader of the present should be a person who manages changes, finds his place

at the world level and meets the needs of the population.» President Of The Republic Of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev.

Ең алдымен «Көшбасшы» деген ұғымды қарастырайық. Көшбасшы (ағылшын leader- жетекші, басқарушы деген мағынаны білдіреді) белгілі бір топ немесе ұйымдағы адамдарға ықпал ететін, оларды белгілі бір мақсатқа жетелеуші тұлға. Ол қоғамда әлеуметтік, психологиялық және моральдық құндылықтарды таратып, топ мүшелері үшін бағыт-бағдар беруші рөлін атқарады.

Ал жаһандану-әлемнің барлық салаларында, соның ішінде экономикада, саясатта, мәдениетте, ғылым мен технологияда интеграцияның артуы мен өзара ықпалдасуының тереңдеуі. Жаһандану халықаралық байланыстарды күшейтіп, ақпарат алмасуды жылдамдатады, сондай-ақ мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға әсер етеді.

Жаһандану және көшбасшының рөлі

Қазіргі таңда жаһандану процесі адамдардың өмір сүру салтын түбегейлі өзгертіп жатыр. Қазақстандық саясаттанушы Мұхтар Тайжанның айтуынша: «Жаһандану-бұл тек экономикалық құбылыс емес, ол сонымен қатар әлеуметтік және мәдени үрдіс болып табылады. Ол халықтардың өзара байланысын күшейтіп, жаңа мүмкіндіктер ашады. Тайжанның пікірінше, көшбасшылар жаһандану аясында ұлттық экономикалық әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті ету үшін маңызды қадамдар жасауы тиіс.

Шетелдік ғалымдар да жаһандану мен көшбасшылықтың байланысына ерекше назар аударады. Мәселен, америкалық зерттеуші Томас Фридман өзінің «The World Is Flat» (2005) атты еңбегінде жаһандану әлемдік экономикада жаңа тепе-теңдіктерді қалыптастырып, көшбасшылардың ойлау жүйесін өзгертуі қажеттігін атап өтеді.

Жаһандану жағдайындағы көшбасшының міндеттері

Қазіргі дәуірде көшбасшы тек ел ішінде басқару ісін жүргізіп қана қоймай, халықаралық деңгейде де маңызды шешімдер қабылдауға жауапты тұлғаға айналады. Оның негізгі міндеттері:

- Ғаламдық үрдістерді түсіну және оларға бейімделу
- Инновациялық шешімдерді енгізу
- Әлеуметтік тұрақтылық пен әділеттілікті сақтау
- Экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету
- Халықаралық серіктестік орнату

Гарвард Университетінің профессоры Джон Коттер көшбасшылықтың технологиялық өзгерістер мен жаһандық ықпалдастық әсерінен трансформацияға ұшырайтынын атап көрсетеді. Оның «Leading Change» (1996) еңбегінде көшбасшылардың жаңа жағдайларға тез бейімделіп, инновациялық тәсілдерді қабылдауы қажет екендігі айтылады.

Әлемдік үрдістер және олардың көшбасшыға ықпалы

Қазіргі заманғы әлемдік үрдістер көшбасшыларға жаңа мүмкіндіктер ғана емес, сондай-ақ күрделі сын-қатерлерде әкеледі. Олардың қатарында:

- Сандық революция және жасанды интеллекттің дамуы

- Экологиялық тұрақтылық пен климат өзгерісі
- Жаңа технологиялардың қоғамға әсері

Сандық революция және көшбасшылық

Сандық технологиялар мен жасанды интеллект көшбасшылар үшін стратегиялық маңызға ие бағыттардың біріне айналды. Жаңа технологиялар шешім қабылдау үдерісін жетілдіріп, қызмет көрсету сапасын арттыруға және инновациялық жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сондықтан көшбасшы осы технологияларды тиімді пайдалануға бағытталған дұрыс стратегия әзірлеуі қажет.

Экологиялық тұрақтылық және көшбасшы жауапкершілігі

Әлемдік экологиялық мәселелердің ушығуы көшбасшылардың тұрақты даму қағидаларын ұстану талап етеді. Қазіргі таңда халықаралық корпорациялар мен мемлекеттер экологиялық жауапкершілікті басты назарға ала отырып, жасыл технологияларды дамытып, қоршаған ортаны қорғауға басымдық береді.

Жаңа технологиялар мен инновациялардың әсері

Жаңа технологиялардың пайда болуы көшбасшылардан икемділік пен жаңашылдықты талап етеді. Инновациялар қаржылық тиімділікті арттырып, нарықтағы бәсекелестік қабілетті жоғарылатады.

Көшбасшының негізгі дағдылары және стратегиялық шешімдер қабылдау

Жаһандану жағдайында көшбасшының кәсіби дағдылары ерекше маңызға ие. Олар:

- Стратегиялық ойлау және болжау қабілеті
- Өзгерістерге бейімделу және икемділік
- Дағдарыс жағдайында басқару қабілеті
- Мәдени әртүрлілікті түсіну және құрметтеу

Көшбасшы халықаралық деңгейде тиімді жұмыс істеу үшін көпмәдениетті қоғаммен тығыз байланыс орнатып, түрлі халықтардың ерекшеліктерін ескеруі керек.

Қазақстандық көшбасшылық және жаһандық ықпалдастық

Қазақстан жаһандану дәуірінде айтарлықтай мүмкіндіктер мен қиындықтарға тап болуда. Ел басшылығы Қазақстанның әлемдік аренадағы орнын нығайтуға, халықаралық серіктестікті дамытуға және жаһандық үрдістермен үйлесімді ұлттық саясат қалыптастыруға күш салуда.

Жаһандану және көшбасшылық: жаңа талаптар

Жаһандану жағдайында көшбасшылар тек жергілікті деңгейде емес, халықаралық деңгейде де ықпал етуге қабілетті болуы тиіс. Олардың негізгі міндеттері мыналар:

- Бейімделгіштік және стратегиялық ойлау – өзгермелі әлемде көшбасшылар қысқа және ұзақ мерзімді стратегияларды тиімді үйлестіруі керек.

- Технологиялық сауаттылық – цифрлық трансформация көшбасшылардан IT-технологияларды түсінуді және оларды басқару процестеріне енгізуді талап етеді.

• Мәдениетаралық коммуникация – жаһандық нарықтарда және көпұлтты ортада жұмыс істей алатын көшбасшылар сұранысқа ие.

Әлемдік көшбасшылық трендтері

Жаһанданудың әсерімен көшбасшылықтың дәстүрлі модельдері өзгеруде.

Қазіргі кезде мынадай негізгі трендтер байқалады:

Инклюзивті көшбасшылық

Қоғамдағы әртүрлілікті (diversity) және инклюзивтікті (inclusivity) қолдау жаһандық компаниялар үшін маңызды факторға айналууда. Инклюзивті көшбасшылар ұйымдарында әртүрлі көзқарастарды біріктіруге және инновацияларды ынталандыруға қабілетті.

Қазақстанның халықаралық аренадағы орны

Қазақстан қазіргі таңда геосаяси тұрғыдан маңызды рөл атқарып отыр. Көшбасшының міндеті-мемлекеттің халықаралық деңгейдегі беделін арттыру және экономикалық бәсекеге қабілеттілігін күшейту.

Қорытындылай келе, жаһандану жағдайында көшбасшының рөлі күрделі әрі маңызды болып қала береді. Қазіргі көшбасшылар тек ұлттық деңгейде ғана емес, халықаралық аренада да белсенді болуға тиіс. Технологиялық даму, цифрландыру және жасанды интеллект көшбасшылыққа жаңа сын-тегеуріндер әкелсе де, сонымен қатар жаңа мүмкіндіктер де ұсынады.

Қазақстандық көшбасшылар жаһандық өзгерістерді ескере отырып, ұлттық мүддені қорғап, елдің даму стратегиясын тиімді жүзеге асыруы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Асланова Г. «Цифрлық экономика: Жаңа мүмкіндіктер мен сын-қатерлер» (2019)
2. Куртова А. «Жасанды интеллект және оның көшбасшылыққа әсері» (2021)
3. Назарбаева Н. «Тұрақты даму: Қазақстанның орны» (2020)
4. Тайжан М. «Жаһандану және ұлттық экономика» (2018)
5. Джордж Коттер «Leading Change» (1996)

УДК 37.015.3

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЭМПАТИИ У ПЕДАГОГОВ: РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Абдуганиева Умида

Чирчикский государственный педагогический университет, г. Ташкент

Түйін: Бұл мақала мұғалімнің әлеуметтік интеллектпен, ақпаратпен және эмпатиямен жеке қарым-қатынасын зерттейді. Зерттеу эмпатия мен әлеуметтік интеллектке қатысты әдістемелік және психологиялық факторларды зерттейді, олардың арасындағы теориялық және практикалық қарым-қатынасты көрсетеді. Тромсё мен Мехрабианның эмпатия шкалалары айтарлықтай өртеніп кетті, эмпатияның педагогикалық деңгейінің нәтижелерін және тікелей және әсер ету тиімділігін зерттейді. Мақала, сайып келгенде, эмпатия мен ұсынылған қара ұсыныстар арасындағы қарым-қатынасты зерттейді.

Summary: This article will explore the teacher's personal relationship with social intelligence, information, and empathy. The study explores the methodological and psychological factors involved in empathy and social intelligence, highlighting the relationship between them, both theoretical and practical. Tromsø and Mehrabian's empathy scales essentially turned out, exploring the results of empathy's pedagogical level and the effectiveness of directness and influence. The article ultimately explores the relationship between empathy and the blackened recommendations presented.

Современная система образования требует от педагога не только знаний и навыков, но и высокого уровня социальных и эмоциональных компетенций. В частности, для будущих учителей социальный интеллект является важным критерием профессиональной успешности. Социальный интеллект выражает способность человека понимать и управлять отношениями, создавать позитивную социальную среду.

Социальный интеллект центральный из компонентов один Это эмпатия. Дэниел. Гоулман подчеркивает: «Эмпатия — это социальный интеллект в сердце. Эти люди между завязать узел создает и человечество сохраняя» [1].

Международный 2024 статистический к информации эмпатия уровень высокий умер учителя студентов академический к результатам в среднем 23 % положительных влияние Отчеты ОЭСР и ЮНЕСКО сочувствие и эмоциональный компетенций образование к качеству прямого воздействие подтверждает [2].

Социальный интеллект - это человек боже мой отношения понимать, управлять и положительный социальный соединения установка Это понимание. Эдвард Торндайк передовой толкнул в o' lib, Daniel Гоулман к эмоциональный интеллект теория с обогащенный [3].

Эмпатия проявляется двумя способами:

- Когнитивный эмпатия - другие что он чувствует понимание
- Эмоциональная эмпатия - понимание чувств других чувствовать и им сочувствие информировать.

Педагогический в действии сочувствие студентов потребности понимание, индивидуальное подход формирование и здоровый сорт среда в процессе создания важный роль пьесы.

- Тромсё Сочувствие Масштаб (TES)
- Мехрабиан Сочувствие Шкала
- Дж. Хоган тест
- Вопросник и интервью методы

Таблица 1. Графический модель

Этап	Состав элементы	Эффект
Личный характеристики	Рефлексия, эмоциональная стабильность	Сочувствие база формы
Сочувствие навыки	Когнитивный и эмоциональный сочувствие	Эмоциональный ситуация понимание
Коммуникативный компетентность	Разговор, слушание	Социальный соединения подкрепление

Отражение	Сам анализ делать	Сочувствие углубляется
Социальный интеллект	Эмпатия + общение	Профессиональный эффективность увеличивается
Педагогический эффективность	Индивидуальный подход	Образование прилагательное увеличивается

Продолжение следует в педагогах сочувствие уровень разъяснение и его/ее социальный интеллект формирование с связанный в случае анализ делать

Исследовать методы

- Тромсё и Мехрабиан тесты
- Вопросник и интервью
- Исследование, проведенное с участием 50 студентов

Таблица 2. Статистика анализ

Сочувствие уровень	Студенты число	Описание
Вверх	20	Эмоциональный чувствительность высокий
Средний	18	Стабильность средний
Низкий	12	В разговоре трудность

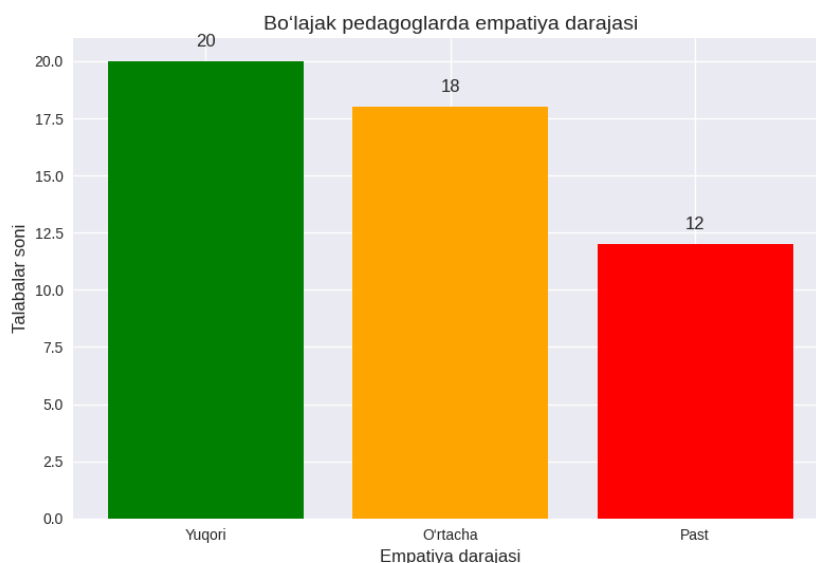

Диаграмма 1. Эмпатия уровень согласно статистический распределение

- **Высший уровень** - 20 студентов
- **Средний уровень** - 18 студентов
- **Низкий уровень** - 12 студентов

Результаты показывают, что учащиеся с высоким уровнем эмпатии также лучше справлялись с тестами на социальный интеллект. Учащиеся с низким уровнем когнитивной эмпатии также испытывали трудности в общении.

Результаты исследования показывают, что эмпатия является центральным компонентом формирования социального интеллекта будущего учителя. Студенты с высоким уровнем эмпатии глубже понимают эмоциональные потребности своих учеников, поддерживают индивидуальный подход и активно участвуют в создании здоровой атмосферы в классе. Тестирование по шкалам эмпатии Тромсё и Мехрабиана подтвердило наличие прямой связи между уровнем эмпатии и показателями социального интеллекта.

Также психологические факторы, влияющие на формирование эмпатии – рефлексия, эмоциональная устойчивость, коммуникативная компетентность и профессиональная мотивация – требуют особого внимания в процессе педагогической подготовки. В ходе исследования установлено, что студенты с низким уровнем эмпатии испытывают трудности в общении, что негативно сказывается на уровне их социальной адаптации.

Рекомендации:

- Включать в педагогические программы модули, направленные на развитие эмпатии и социального интеллекта.
- Студенты для роль игры, рефлексивные сочинения и группа обсуждения организация быть.
- Регулярно проводите тесты Тромсё и Мехрабиана.
- Тренинг эмпатии эффективность эксперимент методы с цена

Список использованной литературы

1. Гоулман, Д. (1995). Эмоциональный интеллект: почему он может Иметь значение Более Чем IQ. Бантам Книги.
2. Десети, Дж. и Джексон, П.Л. (2004). Функциональный архитектура ой человек эмпатия. Поведенческая и Когнитивный Нейробиология Обзоры, 3(2), 71–100.
3. Айзенберг, Н. и Стрэйер, Дж. (ред.). (1990). Эмпатия и его развитие. Издательство Кембриджского университета.

ОӨЖ 376.1:159.922.7

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ОЙЫНДЫ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ: ПАНДЕМИЯДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОЙЫН ФОРМАТЫ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ

Абдугаппаова Г.А., Жартыбаева А.Қ., Шарипбекова А.Е.

Ғылыми жетекші: магистр, оқытушы Мырзабекова А.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности трансформации игровой деятельности в системе дошкольного образования в постпандемийный период. Автор подчеркивает значимость инновационных игровых форматов и цифровой интеграции, способствующих развитию когнитивных, эмоциональных и творческих способностей детей. Показано, что использование AR-, VR-технологий, мультимедийных и интерактивных платформ расширяет педагогические возможности и обеспечивает формирование новых форм детского взаимодействия. Особое внимание уделяется роли педагога как модератора цифрового образовательного процесса. Отмечается, что гармоничное сочетание

традиционных и цифровых форм игры является ключом к успешной реализации современного дошкольного образования.

Summary: The article explores the transformation of play activities in preschool education during the post-pandemic period. The author emphasizes the importance of innovative play formats and digital integration that enhance children's cognitive, emotional, and creative development. The use of AR and VR technologies, multimedia tools, and interactive platforms is shown to expand pedagogical opportunities and foster new forms of child interaction. Special attention is given to the teacher's role as a moderator of the digital learning environment. The paper concludes that a balanced combination of traditional and digital play forms is essential for the successful implementation of modern preschool education.

Қазіргі замандағы мектепке дейінгі білім беру жүйесі әлемдік әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің, технологиялық серпілістердің және пандемия сияқты жаһандық сын-қатерлердің ықпалында қарқынды дамып келеді. Әсіресе COVID-19 пандемиясы білім беру процесін түбегейлі өзгертіп, дәстүрлі әдістерден цифрлық және инновациялық бағыттағы жаңа тәсілдерге көшу қажеттілігін көрсетті. Бұл жағдай мектепке дейінгі ұйымдардағы ойын әрекетінің трансформациясын, яғни оның мазмұны мен форматының жаңаруын талап етті.

Ойын – баланың табиғи дамуының басты механизмі, оның ойлау, сөйлеу, эмоциялық және әлеуметтік қабілеттерін дамытатын негізгі құрал. Дәстүрлі педагогикада ойын баланың қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін қамтамасыз етсе, пандемиядан кейінгі кезеңде ол тек қана оқыту мен тәрбиелеудің құралы емес, сонымен қатар интерактивті коммуникация мен цифрлық бейімделудің маңызды тетігіне айналды.

Бүгінгі таңда инновациялық ойын формаларына виртуалды ойындар, интерактивті мультимедиялық жаттығулар, цифрлық симуляциялар, AR және VR-технологиялар арқылы жүзеге асатын оқу-ойын платформалары жатады. Мұндай форматтар баланың белсенділігін, қиялын, кеңістіктік ойлауын және цифрлық сауаттылығын қатар дамытады. Мысалы, AR-технологиясын пайдалану арқылы бала виртуалды кейіпкерлермен әрекеттесе отырып, заттардың қасиеттерін үйренеді, ал VR-ойындар арқылы қауіпсіз виртуалды ортада әлеуметтік және танымдық тәжірибе жинақтайды.

Мектепке дейінгі кезеңде цифрлық ойындар мен дәстүрлі ойындардың арасындағы тепе-теңдік ерекше маңызды. Педагогтың рөлі – ойын барысында цифрлық құралды мақсатқа сай қолдану, яғни технологияны шығармашылық пен эмоционалдық тәжірибені дамыту құралы ретінде пайдалану. Мысалы, LEGO-Education, ScratchJr сияқты платформалар балалардың инженерлік және логикалық ойлауын дамытып қана қоймай, топтық әрекетке, бірлесіп шешім қабылдауға үйретеді.

Пандемиядан кейінгі кезеңде педагогикалық тәжірибеде гибридті ойын моделдері кеңінен тарады. Мұнда балалар дәстүрлі сюжеттер мен цифрлық элементтерді біріктіріп ойнайды: мысалы, «цифрлық театр», «виртуалды саяхат», «онлайн-кұрастыру» сияқты форматтар. Мұндай тәсілдер балалардың когнитивтік белсенділігін арттырып, ойын арқылы оқу мотивациясын күшейтеді.

Инновациялық ойын форматы тек технологиялық құралдармен шектелмейді. Оның негізгі мәні – шығармашылық трансформацияда, яғни педагог пен баланың өзара қарым-қатынасында. Педагог баланың дербестігін, өзін-өзі көрсетуін, ойлау еркіндігін қолдайтын жағдай жасауы тиіс. Цифрлық құрал тек осы процесті жандандыратын медиатор болуы керек.

Цифрлық интеграция ойын әрекетінің жаңа мәдениетін қалыптастырды. Енді балалар тек қабылдаушы емес, интерактивті қатысушы, ал педагог – бағыттаушы және модератор рөлін атқарады. Мұндай модельде ойын тек эмоционалдық дамудың құралы емес, сонымен қатар цифрлық этика мен ақпараттық мәдениеттің бастау көзіне айналады.

Сонымен қатар, пандемия тәжірибесі қашықтан ойын ұйымдастырудың тиімді әдістерін ашты. Онлайн-платформалар (Zoom, ClassDojo, Google Jamboard және т.б.) арқылы топтық ойындар, шығармашылық тапсырмалар, бейне-ертегілер жасау сияқты әрекеттер балалардың әлеуметтік байланысын үзбей, эмоциялық тұрақтылығын сақтауға көмектесті.

Дегенмен, цифрлық ойын форматына толық көшу бірқатар қиындықтар туғызды. Оның ішінде экран алдындағы уақыттың артуы, бала психикасына әсері, әлеуметтік қарым-қатынастың азаюы сияқты мәселелер бар. Сондықтан педагогтар мен ата-аналар цифрлық және нақты ойын ортасының арасындағы тепе-теңдікті сақтап, баланың жас ерекшелігі мен даму деңгейіне сай оқу-ойын кеңістігін құруы қажет.

Мектепке дейінгі ұйымдарда инновациялық ойын форматтарын енгізу педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттыруды талап етеді. Педагог тек ойын ұйымдастырушы емес, цифрлық білім беру экожүйесінің белсенді қатысушысы болуы тиіс. Ол цифрлық құралдардың мүмкіндігін педагогикалық мақсатта тиімді қолдана алуы, балалардың жеке даму траекториясын ескеруі қажет.

Пандемиядан кейінгі кезеңде ойынның трансформациясы мектепке дейінгі білім берудің жаңаша парадигмасын қалыптастырды. Енді ойын – оқу мен дамудың, цифрлық мәдениеттің және шығармашылық өзін-өзі жүзеге асырудың әмбебап кеңістігі.

Қорыта келгенде, мектепке дейінгі білім беруде ойынды трансформациялау – тек уақыт талабы ғана емес, бала тұлғасын ХХІ ғасыр дағдыларына бейімдеудің басты жолы. Инновациялық ойын форматы мен цифрлық интеграция педагогикалық үдерістің тиімділігін арттырып, білім беру мен тәрбиенің жаңа сапасын қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдиева, А. Ш. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудағы заманауи педагогикалық технологиялар. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.
2. Құрманбаева, Л. Т. Мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі инновациялық тәсілдер. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021.
3. Huizinga, J. Homo Ludens: A Study of the Play Element in Culture. – London: Routledge, 2020.
4. Gee, J. P. What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. – New York: Palgrave Macmillan, 2019.

5. UNICEF. Learning through play: Strengthening learning through play in early childhood education programmes. – New York, 2021.
6. Педагогикалық ғылымдар академиясы. Пандемия жағдайындағы мектепке дейінгі білім берудің инновациялық тәжірибелері. – Алматы, 2022.
7. Mishra, P., & Koehler, M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge Framework. – Educational Technology, 2020.

ОӘЖ 37.013.42

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЦИКЛ ПӘНДЕРІ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Абдураимова А.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются пути развития исследовательской компетентности будущих педагогов-психологов через изучение дисциплин педагогического цикла. Раскрыта сущность понятия «исследовательская компетентность», определена роль педагогических дисциплин в формировании научного мышления и профессиональной рефлексии студентов. Особое внимание уделено применению инновационных методов обучения – проектной, проблемной и исследовательской деятельности. Обоснованы педагогические условия, способствующие эффективному формированию исследовательской компетентности будущих специалистов.

Summary: The article examines the ways of developing research competence of future teacher-psychologists through the study of pedagogical cycle disciplines. The concept of “research competence” is defined, and the role of pedagogical subjects in shaping students’ scientific thinking and professional reflection is analyzed. Special attention is given to innovative teaching methods such as project-based, problem-based, and research-oriented learning. Pedagogical conditions for the effective formation of research competence are substantiated.

Қазіргі қоғамдағы білім беру жүйесінің жаңару кезеңі педагогикалық мамандардан кәсіби даярлықтың жаңа сапалық деңгейін талап етеді. Әсіресе, педагог-психолог мамандығының мәні білім алушылардың жеке дамуын, психологиялық саулығын және әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету тұрғысынан ерекше маңызға ие. Сол себепті педагог-психолог даярлау процесінде олардың зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру – жоғары мектептің басты стратегиялық міндеттерінің бірі болып саналады. Зерттеу құзыреттілігі – бұл болашақ маманның кәсіби мәселелерді ғылыми тұрғыдан талдап, шешім қабылдай алу қабілеті, ғылыми ақпаратты іздеу, талдау, жүйелеу және оны практикалық қызметке енгізу машығының жиынтығы.

Қазіргі таңда педагогикалық жоғары оқу орындарында білім беру процесін жаңғырту ғылыми-әдістемелік тұрғыда «практикаға бағытталған білім беру» және «зерттеуге негізделген оқыту» тұжырымдамалары арқылы жүзеге асырылуда. Осы тұрғыда педагогикалық цикл пәндерінің әлеуеті айрықша. Себебі дәл осы пәндер студенттердің педагогикалық ойлауын, кәсіби дүниетанымын және ғылыми-ізденіс мәдениетін қалыптастырады. Педагогикалық пәндер – теориялық білім мен практикалық әрекетті байланыстыратын, зерттеушілікке бастайтын көпір іспетті. Сондықтан

педагогикалық цикл пәндерін тиімді оқыту және оларды зерттеу бағытында қолдану болашақ педагог-психологтардың кәсіби өсуіне тікелей әсер етеді [1].

Мақаланың мақсаты – педагогикалық цикл пәндері арқылы болашақ педагог-психологтардың зерттеу құзыреттілігін қалыптастырудың мазмұнын, тетіктерін және тиімді жолдарын ғылыми тұрғыда негіздеу. Зерттеу міндеттері: зерттеу құзыреттілігінің мәнін айқындау; педагогикалық цикл пәндерінің зерттеушілік әлеуетін талдау; зерттеу құзыреттілігін дамытуға бағытталған педагогикалық шарттарды анықтау; тәжірибелік-бағдарлы оқыту әдістерін ұсыну.

Зерттеу құзыреттілігі ұғымы педагогика мен психология ғылымында кеңінен зерттелген. Отандағы және шетелдік ғалымдар (А.М.Новиков, В.А.Сластёнин, А.А.Кирсанов, Қ.Б.Жарықбаев, Р.М.Қоянбаев және т.б.) зерттеу құзыреттілігін болашақ маманның кәсіби мәдениетінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырады. Бұл құзыреттілік тек ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындау қабілетімен шектелмей, сонымен бірге ақпаратты сын тұрғысынан талдау, деректерді интерпретациялау, жаңа білім өндіру және оны практикалық міндеттерді шешуге бағыттау іскерлігін қамтиды. Демек, зерттеу құзыреттілігі – тұлғаның кәсіби-шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік беретін интегративті сапа [2].

Болашақ педагог-психологтың зерттеу құзыреттілігі кәсіби қызметтің барлық аспектілерінде көрініс табады. Ол білім алушылардың психологиялық ерекшеліктерін зерттеу, педагогикалық процестің тиімділігін бағалау, диагностикалық әдістемелерді бейімдеу мен интерпретациялау сияқты әрекеттерді орындауда айқын байқалады. Сондықтан бұл құзыреттілікті студенттің кәсіби даярлығының ерте кезеңінен бастап қалыптастыру маңызды.

Педагогикалық цикл пәндері – бұл педагогика, психология, дидактика, педагогикалық шеберлік, тұлға дамуының теориясы, тәрбие жұмысының әдістемесі және басқа да білім беру ғылымдарының кешенін қамтитын пәндер жүйесі. Осы пәндерді оқыту барысында студент тек теориялық білім алып қана қоймай, педагогикалық құбылыстарды зерттеу әдістерімен де танысады. Мысалы, «Жалпы педагогика» пәнінде студент педагогикалық зерттеу әдістемелерін, эксперименттік жұмыс жүргізудің принциптерін, бақылау және анкеталау тәсілдерін меңгереді; «Педагогикалық психология» пәнінде білім алушылардың танымдық процестері мен мотивациясын зерттеу әдістерін үйренеді; «Тәрбие теориясы мен әдістемесі» пәнінде тұлғаның құндылықтық бағдарларын қалыптастырудың эмпирикалық тәсілдері қарастырылады. Осындай пәндер студенттің зерттеушілік көзқарасын қалыптастырып, оның ғылыми-әдістемелік сауаттылығын арттырады [3].

Зерттеу құзыреттілігін дамытуда студенттің белсенді оқу-танымдық іс-әрекеті шешуші рөл атқарады. Сондықтан педагогикалық цикл пәндерін оқыту барысында дәстүрлі лекциялық жүйеден гөрі проблемалық оқыту, жоба әдісі, кейс-стади, рефлексиялық талдау, зерттеу тапсырмалары сияқты инновациялық тәсілдерді пайдалану қажет. Мысалы, «Жоба әдісі» студенттерді нақты педагогикалық-психологиялық мәселені зерттеуге, ақпарат жинауға, талдауға,

қорытынды жасауға және нәтижесін қорғауға бағыттайды. Бұл әдіс зерттеу құзыреттілігінің құрылымдық компоненттерін – когнитивтік (білім), операциялық (әрекет), тұлғалық-мотивациялық (қызығушылық, дербестік) аспектілерін дамытуға мүмкіндік береді.

Проблемалық оқыту технологиясы зерттеу қызметінің логикасын модельдейді: студент мәселені таниды, гипотеза ұсынады, дәлелдемелер іздейді және қорытынды жасайды. Бұл тәсіл болашақ педагог-психологтың зерттеу мәдениетін, аналитикалық ойлауын және сын тұрғысынан пайымдауын қалыптастыруда ерекше тиімді. Ал «кейс-әдіс» нақты педагогикалық-психологиялық жағдайларды талдау арқылы студентті практикалық зерттеу дағдыларына баулиды. Ол алынған білімді өмірлік контексте қолдануға, деректерге сүйеніп шешім қабылдауға үйретеді.

Зерттеу құзыреттілігін дамытудың тағы бір маңызды бағыты – студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысуы. Бұл процесте ғылыми үйірмелер, курстық және дипломдық зерттеулер, ғылыми жобалар мен конференцияларға қатысу шешуші рөл атқарады. Педагогикалық цикл пәндерінің мазмұнын ғылыми ізденіспен байланыстыру студенттің пәнге деген қызығушылығын арттырады және кәсіби өзін-өзі дамытуға ынталандырады. Мысалы, «Педагогикалық диагностика» курсы аясында студент өз бетінше шағын эмпирикалық зерттеу жүргізіп, мәліметтер жинап, оларды өңдеп, интерпретация жасай алады. Мұндай тәжірибелер студенттің зерттеу әрекетінің кезеңдерін жүйелі түрде меңгеруіне жағдай туғызады [4].

Зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру процесі белгілі бір педагогикалық шарттарды талап етеді. Біріншіден, оқу процесінде зерттеу қызметін ұйымдастыру жүйелі және мақсатты сипатта болуы тиіс. Яғни зерттеу элементтері барлық педагогикалық пәндердің мазмұнына кіріктірілуі керек. Екіншіден, студенттің зерттеушілік белсенділігін арттыратын мотивациялық орта құрылуы қажет. Үшіншіден, оқытушылардың ғылыми жетекшілік және тьюторлық қызметі маңызды. Оқытушы студенттің зерттеу әрекетін бағыттап қана қоймай, ғылыми-шығармашылық ынтымақтастықтың үлгісін көрсетуі тиіс. Төртіншіден, заманауи ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы зерттеу дағдыларын дамыту – бүгінгі күн талабы. Электронды дерекқорлармен жұмыс, статистикалық бағдарламалар (SPSS, Jamovi және т.б.) арқылы деректерді талдау, онлайн сауалнамалар құрастыру – зерттеудің цифрлық мәдениетін қалыптастырады.

Болашақ педагог-психологтың зерттеу құзыреттілігі үш деңгейде дамиды: репродуктивтік, конструктивтік және шығармашылық. Репродуктивтік деңгейде студент дайын әдістемелерді қолданады және қарапайым зерттеу әрекеттерін орындайды. Конструктивтік деңгейде ол өздігінен зерттеу жоспарын құрып, әдістемелерді таңдайды және нәтижелерді талдайды. Шығармашылық деңгейде студент жаңа ғылыми идеялар ұсына алады, зерттеу нәтижелерін кәсіби практикаға енгізеді. Бұл сатылы дамудың жүзеге асуы педагогикалық цикл пәндерінің мазмұны мен оқыту әдістемесіне тікелей байланысты.

Зерттеу құзыреттілігін дамыту нәтижесінде болашақ педагог-психолог мынадай сапаларға ие болады: ғылыми ойлау мәдениеті, ақпараттық сауаттылық, аналитикалық көзқарас, эмпирикалық зерттеу дағдылары, кәсіби рефлексия және инновациялық бағыттылық. Бұл сапалар тек зерттеу қызметінде емес, сонымен қатар практикалық психологиялық-педагогикалық жұмыста да аса қажет.

Зерттеу көрсеткендей, педагогикалық цикл пәндерін интеграциялық тәсілмен оқыту зерттеу құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Мысалы, «Педагогика» және «Психология» пәндерін кіріктіріп оқыту барысында студент педагогикалық процестің психологиялық заңдылықтарын зерттеу арқылы кешенді ғылыми ойлауға үйренеді. Бұл интеграция пәндер арасындағы шекараны жойып, білімнің тұтастығын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, пәндік интеграция студенттің ғылыми терминологияны дұрыс қолдануына, әдістемелік мәдениетті меңгеруіне ықпал етеді.

Қазіргі заманғы білім беру парадигмасы студенттің белсенді субъект ретіндегі рөлін күшейтуді көздейді. Осыған байланысты педагогикалық цикл пәндерін оқытуда зерттеуге негізделген оқыту технологиясы (research-based learning) тиімді нәтиже береді. Бұл технологияда студент тек білім алушы емес, сонымен бірге білім өндіруші ретінде танылады. Ол өздігінен зерттеу сұрағын қояды, гипотеза ұсынады, дерек жинайды және нәтижелерін ғылыми негізде талдайды. Мұндай тәсіл зерттеу құзыреттілігін дамытудың ең пәрменді формасы ретінде қарастырылады.

Жоғары оқу орнындағы педагогикалық цикл пәндері студенттің ғылыми дүниетанымын қалыптастырып қана қоймай, оны кәсіби қоғамдастықтың мүшесі болуға даярлайды. Зерттеу құзыреттілігі дамыған педагог-психолог кәсіби өмірінде үнемі жаңашылдық іздейді, практикалық қиындықтарды ғылыми тұрғыда шеше алады және өз іс-әрекетінің нәтижесін бағалай алады. Осы тұрғыдан алғанда, зерттеу құзыреттілігі педагогикалық рефлексиямен тығыз байланысты. Рефлексия – зерттеу ойлауының өзегі, себебі ол тұлғаның өз тәжірибесіне талдау жасап, оны жетілдіруге ұмтылуын қамтамасыз етеді.

Болашақ педагог-психологтың зерттеу құзыреттілігін дамыту – үздіксіз және көпқырлы процесс. Ол тек оқу пәндерінің мазмұны арқылы емес, сонымен қатар оқу және ғылыми ортаның мәдениеті арқылы қалыптасады. Университеттің ғылыми өміріне студенттерді тарту, ғылыми семинарлар, тренингтер, педагогикалық эксперименттер өткізу – зерттеу мәдениетін қалыптастырудың маңызды тетіктері.

Жүргізілген талдау нәтижесінде педагогикалық цикл пәндері болашақ педагог-психологтардың зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруда шешуші рөл атқаратыны анықталды. Бұл пәндер студенттің ғылыми ойлауын, талдау қабілетін, кәсіби рефлексиясын және зерттеу мәдениетін дамытудың негізін қалайды. Педагогикалық пәндердің мазмұнын зерттеу элементтерімен байыту, оқыту процесін проблемалық және жобалық негізде ұйымдастыру, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысуын ынталандыру – зерттеу

құзыреттілігін дамытудың тиімді жолдары болып табылады. Сонымен қатар, зерттеу дағдыларын қалыптастыру ақпараттық технологиялармен және заманауи әдістемелік құралдармен тығыз байланысты.

Болашақ педагог-психологтың зерттеу құзыреттілігі – оның кәсіби жетілуінің басты көрсеткіші. Бұл құзыреттіліктің қалыптасуы педагогикалық цикл пәндерінің әдістемелік деңгейіне, оқытушылардың ғылыми жетекшілік қызметіне және білім алушының белсенді оқу ұстанымына тәуелді. Осы бағыттағы жүйелі жұмыс нәтижесінде педагогикалық жоғары оқу орындары зерттеу мәдениеті жоғары, кәсіби ойлауы дамыған, ғылыми негізде шешім қабылдай алатын жаңа буын педагог-психолог мамандарын даярлауға мүмкіндік алады.

Осылайша, педагогикалық цикл пәндері арқылы болашақ педагог-психологтардың зерттеу құзыреттілігін дамыту – білім беру сапасын арттырудың және ғылыми негізделген кәсіби даярлықтың маңызды шарты болып табылады. Бұл бағыттағы жұмыстар үздіксіз жүргізіліп, білім беру мазмұны мен технологиялары заман талабына сай жетілдіріліп отырғанда ғана жоғары мектептің басты мақсаты – шығармашыл, зерттеуші, кәсіби құзыретті тұлға қалыптастыру жүзеге аспақ.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сластёнин, В. А. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических вузов / В. А. Сластёнин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – Москва: Академия, 2010. – 576 с.
2. Жарықбаев, Қ. Б. Психология: оқу құралы / Қ. Б. Жарықбаев. – Алматы: Білім, 2011. – 368 б.
3. Клартин, М. В. Инновационные модели обучения в педагогическом процессе / М. В. Клартин. – Москва: Педагогика, 2000. – 224 с.
4. Қоянбаев, Р. М. Педагогика: оқу құралы / Р. М. Қоянбаев, Қ. Қ. Қоянбаев. – Алматы: Рауан, 2012. – 384 б.

ОӘЖ 376.1:159.922.7

АРТ-ТЕРАПИЯ – БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДАҒЫ ЭМОЦИОНАЛДЫ МАЗАСЫЗДЫҚТЫ ТҮЗЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Абдурахманова У.А., Сапархан Ш.А., Мелдебек Ж.Б.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается значимость арт-терапии как инструмента коррекции эмоциональной тревожности у младших школьников. В ходе исследования анализируются психоэмоциональные особенности детей младшего школьного возраста и эффективность арт-терапевтических методов.

Summary: This article examines the importance of art therapy as a tool for correcting emotional anxiety in primary school students. The study analyzes the psycho-emotional characteristics of young children and the effectiveness of art therapy methods.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың психологиялық денсаулығына назар аудару маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Бастауыш сынып оқушылары мектепке бейімделу кезеңінде әртүрлі эмоционалдық қиындықтарға тап болуы мүмкін. Бұл күйзелістер олардың оқу үлгеріміне, әлеуметтік бейімделуіне және жалпы дамуына теріс әсер етеді. Сондықтан, балалардың эмоциялық тұрақтылығын қалыптастыруда тиімді әдістерді қолдану өзекті. Соның бірі – арт-терапия. Арт-терапия – бұл шығармашылық арқылы адамның ішкі жан дүниесін бейнелеуге және эмоциялық қиындықтарды жеңуге көмектесетін психотерапиялық әдіс [1].

Арт-терапия – баланың ішкі сезімдері мен эмоцияларын шығармашылық арқылы білдіруге мүмкіндік беретін әдіс. Өз сезімдері мен уайымдарын сөзбен жеткізуге қиналатын бастауыш сынып оқушылары үшін бұл әдіс психологиялық тұрақтылықты дамытуда және өзіне деген сенімділікті арттыруда ерекше рөл атқарады. Бұл әдістің негізінде балалар өз сезімдерін, эмоцияларын вербалды емес тәсілмен – сурет, мүсін, коллаж, аппликация және басқа да көркемдік құралдар арқылы білдіреді. Бастауыш сынып оқушылары үшін арт-терапияның тиімділігі өте жоғары, өйткені бұл жастағы балалар өз сезімдерін сөзбен толық жеткізе алмауы мүмкін. Сурет салу немесе басқа шығармашылық әрекеттер арқылы олар өз қорқыныштарын, уайымдарын және басқа да ішкі күйзелістерін сыртқа шығарады [2].

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың психоэмоционалдық ерекшеліктері мен арт-терапиялық әдістердің тиімділігі талданады. Сонымен қатар, арт-терапияның балалардың психологиялық жағдайын жақсартуға және тұлғалық дамуында қандай рөл атқаратыны сипатталады.

Бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық мазасыздығының ерекшеліктері:

- жаңа ортаға бейімделу қиындығы;
- оқу тапсырмаларын орындаудағы жауапкершіліктің артуы;
- құрдастарымен қарым-қатынас орнатудағы сенімсіздік;
- мұғалімнің бағалауынан қорқу [3].

Бұл факторлар баланың психоэмоциялық тепе-теңдігін бұзып, тұрақты мазасыздыққа әкелуі мүмкін.

Арт-терапия бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды тұрақтылығын қалыптастыруға бірнеше жолмен ықпал етеді:

– Эмоционалдық реттеу – баланың жағымсыз эмоцияларын сыртқа шығарып, оларды жеңуге көмектеседі.

– Өзін-өзі тану және сенімділікті арттыру – бала өз сезімдерін шығармашылық арқылы білдіре отырып, өзін жақсырақ түсінеді және өзіндік бағалауы артады.

– Коммуникативтік дағдыларды дамыту – арт-терапиялық жаттығулар топтық түрде өткізілгенде, балалар бір-бірімен қарым-қатынас жасап, әлеуметтік байланыстарын нығайтады.

– Шығармашылық қабілетті дамыту – балалардың қиялы мен шығармашылық ойлау қабілеті дамиды [4].

– Бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды жағдайын тұрақтандыру үшін келесі арт-терапиялық әдістерді қолдануға болады:

1. “Менің көңіл-күйім” суреті

• Балалар түрлі түсті қарындаштар немесе бояуларды пайдаланып, өз көңіл-күйлерін қағаз бетіне түсіреді.

• Жаттығу баланың ішкі эмоцияларын бейнелеуге көмектеседі.

2. “Қорқынышты жою” жаттығуы

• Бала өзінің қорқынышын қағазға салады, содан кейін оны жыртып немесе бояп, өзгерте алады.

• Бұл әдіс баланың қорқынышпен жұмыс істеуіне көмектеседі.

3. Коллаж жасау

• Балалар журналдардан, түрлі-түсті қағаздардан өз эмоцияларын бейнелейтін суреттер қиып алып, коллаж жасайды.

• Бұл әдіс ішкі сезімдерді айқын көрсетуге мүмкіндік береді.

4. “Сиқырлы қорап” техникасы

• Балалар өздеріне маңызды немесе қуаныш сыйлайтын заттың суретін салып, оны “сиқырлы қорапқа” салады.

• Бұл жаттығу позитивті эмоцияларды күшейтуге көмектеседі.

Арт-терапия әдістерін жүйелі қолдану:

– Оқушылардың эмоционалды тұрақтылығын арттырады;

– Мазасыздық деңгейін төмендетеді;

– Өзін-өзі бағалауын күшейтеді;

– Қарым-қатынас дағдыларын дамытады;

– Шығармашылық қабілеттерін жетілдіреді.

Арт-терапия – бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдық мазасыздығын төмендетуге және психологиялық әл-ауқатын жақсартуға арналған тиімді әдіс. Ол баланың ішкі жан дүниесін ашып, қорқыныш пен қобалжуды жеңуге мүмкіндік береді. Оның көмегімен балалар өз эмоцияларын шығармашылық арқылы білдіріп, ішкі әлемін түсінуге үйренеді. Сонымен қатар арт-терапия баланың тұлғалық дамуына, шығармашылық қабілеттерінің қалыптасуына жағдай жасайды. Осыған байланысты, арт-терапия педагогтар мен психологтардың тәжірибесінде балаларға психологиялық қолдау көрсетудің маңызды құралы болып табылады [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л. С. Психология искусства. – Москва : Лабиринт, 2020. – 352 с.

2. Копытин А. И. Арт-терапия: теория и практика. – Санкт-Петербург : Речь, 2018. – 416 с.

3. Лебедева Л. Ю. Арт-терапия в работе с детьми. – Москва : Генезис, 2016. – 288 с.

4. Роджерс К. Психотерапия и гуманистическая психология. – Москва : Эксмо, 2019. – 464 с.

5. Аймағамбетова Қ., Бейсенбаева А. Бастауыш сынып оқушыларын оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық негіздері. – Алматы : Рауан, 2015. – 240 б.

КИБЕРБУЛЛИНГТІҢ ЖАСӨСПІРІМ ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ

Абдурахманова Ф.С., Тұрғанәлі А.Е., Қыдырбай А.Д.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Сикимбаева А.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Кибербуллинг представляет собой форму агрессии, осуществляемую с использованием цифровых технологий, и всё чаще затрагивает подростков. Данная форма насилия может вызывать серьёзные психологические последствия, включая тревожность, депрессию, заниженную самооценку и даже суицидальные мысли. Подростки, подвергшиеся кибербуллингу, часто ощущают себя изолированными, одинокими и беспомощными. В статье рассматриваются основные формы кибербуллинга, его влияние на психику подростков, а также подчёркивается необходимость психологической и социальной поддержки со стороны семьи, школы и специалистов. Особое внимание уделено профилактике и формированию цифровой грамотности у подростков.

Summary: Cyberbullying is a form of aggression carried out through digital technologies and increasingly affects adolescents. This type of violence can lead to serious psychological consequences such as anxiety, depression, low self-esteem, and even suicidal thoughts. Victims of cyberbullying often feel isolated, helpless, and socially withdrawn. The article examines the main forms of cyberbullying, its psychological impact on teenagers, and emphasizes the importance of emotional and social support from families, schools, and mental health professionals. Special attention is given to prevention strategies and the development of digital literacy among adolescents.

Цифрлық технологиялардың дамуы адам өмірінің барлық саласына әсер етті. Әлеуметтік желілер, мессенджерлер және басқа да интернет құралдары жастардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Алайда технологиямен бірге жаңа әлеуметтік қауіптер де пайда болды, олардың бірі – кибербуллинг. Бұл құбылыс әсіресе жасөспірімдер арасында жиі кездесіп, олардың психологиялық әл-ауқатына елеулі зиян келтіріп отыр. Кибербуллинг – бұл интернет желісінде, әлеуметтік платформаларда немесе электрондық байланыс құралдары арқылы жасалатын қорлау, кемсіту, қорқыту немесе манипуляция түріндегі зорлық-зомбылық. Оның ерекшелігі — шабуыл жасаушыны көбінесе анықтау қиын, ал әсері шынайы өмірдегі буллингтен кем түспейді, тіпті кей жағдайларда одан да ауыр болуы мүмкін.

Жасөспірімдік кезең – адамның тұлға ретінде қалыптасуы, өзін-өзі тануы, эмоцияларын меңгеруі және қоғамда өз орнын табуға тырысуы жүретін күрделі әрі маңызды кезең. Бұл жаста әлеуметтік бағалау мен құрдастар ортасындағы қабылдау сезімі аса маңызды. Сондықтан кибербуллинг жасөспірімдерге аса ауыр соққы болып тиеді. Олар әлеуметтік оқшауланудан, өзін бағаламаудан, үнемі қорқыныш пен қысымнан зардап шегуі мүмкін. Эмоционалды тұрғыдан кибербуллинг жасөспірімнің өзін-өзі қабылдауына, ішкі сеніміне, басқа адамдармен қарым-қатынас орнату қабілетіне елеулі зиян келтіреді [1].

Кибербуллингтің негізгі белгілеріне келесілер жатады: қорқыту мақсатында жазылған хабарламалар, қорлайтын фотолар мен видеоларды жариялау, жеке ақпаратты тарату, әлеуметтік желілерде әдейі елемей немесе

шеттету, жалған аккаунттар арқылы шабуыл жасау. Мұндай әрекеттер жасөспірімдердің психикасына тікелей әсер етеді. Оларда ұйқысыздық, үрей, депрессия, өзін-өзі кінәлау, мектепке барудан бас тарту, тіпті өз-өзіне қол жұмсауға бейімділік пайда болуы мүмкін. Бұл тек жеке индивидтің мәселесі емес, бүкіл қоғамның, отбасы мен білім беру жүйесінің ортақ жауапкершілігі болуы тиіс.

Жасөспірімдер кибербуллингке ұшырағанда көбіне бұл туралы ата-анасына немесе мұғалімге айтпайды. Себебі олар өздерін кінәлі сезінеді немесе жағдай одан әрі ушығып кетеді деп қорқады. Бұл үнсіздік олардың психологиялық жағдайын одан әрі нашарлата түседі. Мұндай жағдайда ата-ананың рөлі өте маңызды. Олар баласының көңіл күйіндегі өзгерістерді дер кезінде байқап, қолдау көрсетуі тиіс. Баланың ішкі әлеміне назар аударып, сенімге негізделген қатынас орнату кибербуллинктің әсерін жеңілдетуге көмектеседі. Эмоционалдық қолдау мен түсіністік баланың өзін жалғыз емес екенін сезінуіне жағдай жасайды. Мұндай кезде баланың психикалық саулығын сақтау үшін мамандардың көмегі де қажет болуы мүмкін [2].

Кибербуллинктің жасөспірім психологиясына әсері туралы көптеген ғылыми зерттеулер жүргізілген. Мысалы, халықаралық зерттеулер көрсеткендей, кибербуллингке жиі ұшырайтын жасөспірімдердің арасында мазасыздық, депрессиялық белгілер, өзіне деген сенімнің төмендігі, әлеуметтік оқшаулану және агрессивті мінез-құлық кеңінен таралған. Сонымен қатар, кибербуллинг құрбандарының көпшілігі мектеп үлгерімінің нашарлауы мен әлеуметтік ортадан алыстау секілді қиындықтарға тап болады. Бұл психологиялық әсерлер ұзақ уақытқа созылып, кейде ересек өмірге де әсер етуі мүмкін.

Бүгінгі таңда кибербуллинктің алдын алу бағытында түрлі шаралар қолға алынып жатыр. Оның ішінде мектептерде қауіпсіз интернетті пайдалану туралы білім беру, цифрлық мәдениет пен этиканы қалыптастыру, ата-аналарға арналған семинарлар өткізу, балалар мен жасөспірімдер үшін анонимді психологиялық көмек желілерін ұйымдастыру маңызды болып отыр. Жасөспірімдерге интернеттегі қауіп-қатерлер туралы ерте жастан бастап ашық түрде түсіндіру, олардың сыни ойлау қабілетін, өзін қорғау дағдыларын дамыту — буллингпен күресте маңызды қадам [3].

Сонымен бірге, мұғалімдер мен мектеп психологтарының рөлі де ерекше. Олар мектеп ішіндегі әлеуметтік ахуалды бақылап, балалардың мінез-құлқындағы өзгерістерге назар аударып, қажет жағдайда ерте араласуы тиіс. Кейде кибербуллинг мектеп ішіндегі қарым-қатынастың жалғасы ретінде онлайн кеңістікте жалғасады. Сондықтан оффлайн ортадағы мәселелерді шешпейінше, онлайн қауіпсіздікті қамтамасыз ету де қиын. Мұғалім мен оқушы, оқушы мен ата-ана арасындағы сенімге негізделген ашық диалог буллинктің алдын алуға септігін тигізеді.

Кибербуллингке қарсы күресте қоғамның да белсенді ұстанымы маңызды. Әлеуметтік желі платформалары, IT-компаниялар буллингке қарсы нақты шараларды жүзеге асыруы керек. Мәселен, қорлайтын мазмұнды

автоматты түрде анықтау және жою, анонимділік шегін шектеу, арнайы хабарлау жүйелерін енгізу сияқты тәсілдер осы проблеманы шешуге көмектеседі. Заңнамалық тұрғыдан да балалардың цифрлық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін нақты тетіктер қарастырылып, құқықтық реттеу күшейтілуі тиіс [4].

Жалпы алғанда, кибербуллинг - тек интернеттегі мәселе емес, бұл - жасөспірімнің өмірінің барлық аспектісіне әсер ететін әлеуметтік-психологиялық проблема. Онымен күресу үшін кешенді, жүйелі, әрі адамгершілікке негізделген тәсіл қажет. Жасөспірімдерге психологиялық тұрақтылықты қалыптастыру, өзін-өзі бағалауын арттыру, эмоционалдық қолдау көрсету - олардың буллингке төтеп беруіне көмектесетін маңызды факторлар. Ал ата-ана, мектеп және қоғам бірігіп жұмыс істегенде ғана балалар үшін қауіпсіз әрі қолайлы цифрлық орта қалыптастыруға болады [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Төлебаева, Г. (2021). Жасөспірімдердің интернеттегі қауіпсіздігі және психологиялық қорғанысы. Алматы: Қазақ университеті баспасы.
2. Сәдуақасова, А. (2020). Буллинг пен кибербуллинктің психологиялық ерекшеліктері. Қазақстан психологиясы журналы, 3(15), 42–50.
3. Нұрмағамбетова, Ж. (2019). Жасөспірім психологиясы және әлеуметтік желінің әсері. Нұр-Сұлтан: Білім баспасы.
4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. (2022). Балаларға қатысты буллингтің алдын алу бойынша әдістемелік ұсыныстар. Нұр-Сұлтан.
5. Қожахметова, Л. (2021). Цифрлық ортадағы коммуникация және жасөспірімдердің психоэмоционалдық күйі. Педагогика және психология, №4(45), 28–35.

ОӘЖ 376.3:376.4

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ

Абдурахмонова Ж.А., Алдаберген Ж.А., Абдиманатова И.М.
Ғылыми жетекші: магистр аға оқытушы Мықтыбекқызы Г.
Академик А.Қуатбеков атындағы ХДУ, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассмотрен вопрос оказания педагогической поддержки детям с нарушениями речи в условиях инклюзивного образования. В ходе исследования были предложены логопедические коррекционные методы, игровая терапия и подходы психологической поддержки для развития речи, повышения мотивации к обучению и социальной адаптации детей с нарушениями речи. Результаты эксперимента показали улучшение речевых навыков детей на 75% и активное участие в учебном процессе. В статье проанализирована эффективность принципов и методов системы инклюзивного образования, а полученные результаты позволяют усовершенствовать научно-методическую основу в области инклюзивной педагогики.

Summary: This article considers the issue of pedagogical support for children with speech disorders in the conditions of inclusive education. The study proposed speech therapy correction methods, play therapy and psychological support approaches for speech development, increasing motivation for learning and social adaptation of children with speech disorders. The results of the experiment showed a 75% improvement in children's

speech skills and active participation in the learning process. The article analyzes the effectiveness of the principles and methods of the inclusive education system, and the results obtained allow improving the scientific and methodological basis in the field of inclusive pedagogy.

Инклюзивті білім беру –барлық балаларды, оның ішінде ерекше қажеттілігі бар балаларды, жалпы білім беру үдерісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуді мақсат ететін мемлекеттік саясат болып табылады. Бұл саясат балалардың жынысына, жасына, тегіне, діни көзқарасына, даму ерекшеліктеріне немесе тұрмыстық жағдайына қарамастан, білім алуда тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді [1]. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытуға ерекше көңіл бөлінуде. Мемлекет білім беру жүйесін демократияландыру және гуманизациялау арқылы барлық балалардың,соныңішіндеәлеуметтікжағынаносалтоптардың,білімалуынажағдай жасауда [2]. Сөйлеу тілі бұзылыстары бар балалардың қатары жылдан жылға артып келеді. 1970-1980 жылдары балалардың 25 пайызында ғана сөйлеу бұзылыстар анықталған. Бүгінде бұл көрсеткіш анағұрлым жоғары –58 пайызды құрап отыр, әрі қарай өсіп отырғаны уайым туғызады. Халықаралық статистикаға сәйкес, сөйлеу бұзылыстары 7 жасқа дейінгі балалардың 17,5 пайызында кездеседі. [3-4] Сөйлеу тілі бұзылыстары бар балалар инклюзивті білім беру жүйесінде ерекше назар аударуды қажет етеді. Олардың оқу мен жазу дағдыларын дамыту үшін арнайы педагогикалық қолдау көрсету маңызды. Бұл қолдау олардың жалпы білім беру үдерісіне толыққанды қатысуына және әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді. Осылайша инклюзивті білім беру жағдайында сөйлеу тілі бұзылыстары бар балаларға педагогикалық қолдау көрсету – олардың білім алу құқықтарын қамтамасыз етудің және қоғамға толыққанды интеграциялануының маңызды шарты болып табылады.

Сөйлеу бұзылыстары -бұл ерте жастағы және мектеп жасына дейінгі балалардағы дамудың ең көп кездесетін ауытқуы. Олар сөйлеудің жекекомпоненттерінің кемшіліктерінде және сөйлеу жүйесінің дамымауында көрінуі мүмкін. Бала осындай қиындықтарға тап болады:

- сөздікқоры төмен;
- грамматикалық процестердегі қиындықтар (сөзжасам, сөзді синтаксистік ұйымдастыру);
- сөйлеуді, фонемалық процестерді, сөйлеудің айтылу жағын байланыстыру (дыбысты айту, сөйлеу тынысы, дауыстық функциялар, темпоритмиялық және дыбыс ағынын мелодиялық-интонациялық ұйымдастырудағы проблемалар).

Сөйлеу әрекетінің кемшіліктерінің өзгергіштігі сөйлеу бұзылысының механизміне байланысты. Балаларда сөйлеудің дамуының әртүрлі деңгейлері болуы мүмкін-сөйлеу құралдарының толық болмауынан бастап, сөйлеудің лексикалық-грамматикалық және фонетикалық жақтарының дамуындағы ұсақ бұзылуларға дейін [4]. Сөйлеу тілі бұзылған балалардың орталық жүйке жүйесінде функционалдық не органикалық ауытқушылықтар болады.

Қалыпты сөйлеу қызметі үшін мидың барлық бөліктерінің тұтастығы және қалыпты болуы қажет, сонымен бірге есту, көру және моторлық жүйенің қалыпты қызметі болу керек. Сөйлеу бұзылыстарының кең таралғаны: дислалия, дизартрия, ринолалия, тұтықпа, алалия, афазия және т.б. Сөйлеу бұзылыстарының туындау себептері екі топқа ажыратады: биологиялық және әлеуметтік.

Биологиялық себептер. Сөйлеу бұзылыстарының пайда болуына экзогенді-органикалық факторлар - баланың және оның ағзасының орталық жүйке жүйесіне түрлі қолайсыздықтар әсер етеді. Бұл факторлар тобының ықпалы уақытқа байланысты кұрсақтағы патология, босану кезіндегі патология және баланың бірінші жылындағы түрлі зиянды ықпал.

Әлеуметтік факторлар балалардың психикалық депривациясымен байланысты. Баланың сөйлеу дамуына эмоционалды және сөйлеу қарым-қатынасының жеткіліксіздігі, педагогикалық салғырттық, дұрыс емес тәрбие кері әсер етеді. Бала сөйлеуіне шектен тыс ықпал ету, мектепке дейінгі жаста екі тілдік жүйені меңгеру, қоршаған адамдардың тіл кемістігі де жағымды нәтиже бермейді. Бір сөзбен айтқанда, тіл бұзылыстарының себептері бала тілінің дамуына жете көңіл бөлінбеу болуы мүмкін [3-5]. Сөйлеу тілі бұзылған балалар инклюзивті білім беру жағдайында ерекше назар аударуды қажет етеді. Олардың оқу процесіне толыққанды қатысуы үшін арнайы педагогикалық әдістемелер мен түзету жұмыстары ұйымдастырылуы тиіс. Сөйлеу тілі бұзылған балаларды түзету және дамыту –логопедиялық тәжірибедегі негізгі бағыттардың бірі. Бұл балаларға сөйлеу қабілеттерін қалпына келтіріп, толыққанды қарым-қатынас жасауға көмектесу үшін арнайы әдістер мен тәсілдер қолданылады. Олардың арасында артикуляциялық гимнастика, дыбыс қою әдістері және визуалдық-ойын әдістері ерекше орын алады. Артикуляциялық гимнастика – сөйлеу бұлшықеттерін дамытуға бағытталған арнайы жаттығулар жиынтығы. Сөйлеу дыбыстарының дұрыс айтылуы үшін тіл, ерін және жақ бұлшықеттерінің үйлесімді жұмыс істеуі маңызды. Мысалы, 5 жастағы баланың «р» дыбысын дұрыс айта алмауы артикуляциялық бұлшықеттердің әлсіздігінен туындайды. Логопед балаға тілдің қозғалыс икемділігін жақсарту үшін «Кемпірқосақ» немесе «Тіл жаттықтыру» жаттығуларын ұсынады. Бала бұл жаттығуларды күнделікті қайталау арқылы тілдің дұрыс қозғалысын меңгеріп, қажетті дыбыстарды дұрыс айтуға үйренеді. Дыбыс қою әдістері балалардың сөйлеуіндегі бұрмаланған немесе жетіспейтін дыбыстарды қалыптастыруға бағытталған. Бұл әдіс барысында логопед алдымен баланың сөйлеуіндегі қателіктерді анықтап, оны түзету жолдарын жоспарлайды. Мәселен, 7 жастағы бала «ш» дыбысын «с» деп бұрмалайды. Логопед айна арқылы баланың ерін және тіл қимылдарын бақылатып, қажетті позицияларды көрсетуге көмектеседі. Сонымен қатар, логопед балаға «желдің дыбысы» ретінде «шшш» дыбысын ұзақ созып айтуға тапсырма береді. Бала мұны игерген соң, дыбысты сөздер мен сөйлемдерде қолдануға машықтанады. Логопедиялық түзету әдістері сөйлеу тілі бұзылған балалардың сөйлеу қабілеттерін

қалпына келтіруде үлкен рөл атқарады. Бұл әдістерді дұрыс тандап, жүйелі түрде қолдану балалардың сөйлеу тілі бұзылыстарын жеңуге ғана емес, олардың оқу мен әлеуметтік ортаға бейімделуіне де оң әсерін тигізеді. Осы әдістер арқылы балалардың өмір сүру сапасы айтарлықтай жақсарады. Баланың психологиялық жағдайын тұрақтандыру үшін арт-терапия, ойын терапиясы және басқа да психологиялық әдістер қолданылады. Бұл әдістер баланың өзін-өзі бағалауын арттыруға және оқу мотивациясын көтеруге көмектеседі [6]. Оқушылар арасында сөйлеу тілі бұзылған балаларға түсіністікпен қарау және қолдау көрсету мәдениетін қалыптастыру маңызды. Бұл балалардың сыныптастары тарапынан қабылдануы мен өзара әрекеттесуін жеңілдетеді. Қортындылай келе инклюзивті білім беру жағдайында сөйлеу тілінде ерекшелігі бар балаларға педагогикалық қолдау көрсету олардың білім алу құқығын толық жүзеге асыру үшін маңызды шарт болып табылады. Осы мақалада ұсынылған әдістер мен тәсілдер балалардың сөйлеу қабілетін, оқу мотивациясын және әлеуметтік бейімделуін жақсартуға айтарлықтай ықпалын тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Инклюзивті білім беру туралы жалпы мәлімет. Электрондыресурс: <https://bilimger.kz/> 157170
- 2.Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. –Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. –13 б.
- 3.Әсия Ойшиева. Логопедия: балаларды дұрыс сөйлеудің жолдарын зерделейді. Электронды ресурс: <https://dulaty.kz/ustaz-institute-kaz/ustaz-news/item/4036-logopediya-balalardy-d-rys-s-jleudi-zholdaryn-zerdelejdi.html>
- 4.Қараев Ж.А. Жекетұлғаға бағытталған оқыту технологиясы. Алматы: Білім, 2005.
- 5.Мовкебаева З.А. Инклюзивті білім берудің психологиялық-педагогикалық негіздері. Электронды ресурс: <https://artsacademy.kz/magazine-article/73>
- 6.Инклюзивті білім беру жағдайында сөйлеу тілі бұзылған бастауыш сынып оқушыларын психологиялық - педагогикалық қолдау.

ОӘЖ:373.21

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚУ- ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕ ОЙЫН АРҚЫЛЫ КОММУНИКАТИВТІК БІЛКІЛІКТЕРІН ДАМУ

Абдыкалик А.М., Жолубай А.Н., Мухаметжан Д.Р.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Туякова Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается значение игровой технологии в обучении и воспитании младших школьников. Подчеркивается, что игра является эффективным методом развития познавательного интереса, речевых навыков, логического мышления, внимания и коммуникативной компетентности детей. Автор, опираясь на труды известных педагогов и психологов (Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконин, В.А. Сухомлинский, А.С. Макаренко, Н.Кулжанова, М.Жумабаев и др.), раскрывает роль игры в формировании личности ребёнка и его успешной социализации. Делается вывод о том, что правильно

организованная игра способствует воспитанию самостоятельности, дисциплинированности и развитию духовно-нравственных качеств учащихся.

Summary: The article explores the role of play-based learning in the education and upbringing of primary school students. Play is presented as an effective method to enhance children's cognitive interest, speech development, logical thinking, attention, and communicative competence. Drawing on the works of renowned educators and psychologists (L.S. Vygotsky, D.B. Elkonin, V.A. Sukhomlinsky, A.S. Makarenko, N. Kulzhanova, M. Zhumabayev, etc.), the author highlights the importance of play in the holistic development and socialization of the child. The findings emphasize that well-organized play activities foster independence, discipline, mutual respect, and the enrichment of students' moral and intellectual growth.

Қазіргі кезде қоғамымыздың даму бағытында жан-жақты дамыған, сауатты, саналы азамат тәрбиелеу мәселесі жүктеліп отыр. Мұндай мақсаттың баянды болуы оқу-тәрбие жүйесінің үлесіне тиетінін ескерсек, жас жеткіншектердің білімді, білікті болуында ойынның алатын орны ерекше. Ойын арқылы оқушыны білім алуға, оқуға қызықтыра отырып, дамуын қалыптастыруға болады.

Ойын түрлері өте көп. Соның ішінде ойын-сабақ, ойын-жаттығу, сергіту ойындары, дидактикалық мақсаттағы ойындар, логикалық ойындар, ұлттық ойындар және т.б. Мұндай ойындар оқушыны жан-жақты дамытып, білімді толық игеруіне көмектеседі. Ұлы педагог В.А. Сухомлинский «Ойынсыз, ертегісіз, шығармасыз, ойсыз толық мәндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» деп санаған.

Ойын арқылы ұйымдастырылған сабақ қызықты әрі жеңіл игеріледі. Ойын сабақтары оқушылардың өздігінен жұмыс істеуіне, ойлау қабілетін кеңейтуіне ықпал етеді. Ойын кезінде оқушылар бір-бірімен тығыз қатынаста болып, ұжымдық бірлігі нығаяды. Ойын түрлерін сабақта тиімді пайдалана білу мұғалімнің меңгертіп отырған білімін ықыласпен тыңдап, білімді берік меңгеруіне көмектеседі.

Ойынды түрлендіруге жаңылтпаштарды, мақал-мәтелдерді, жұмбақтарды жатқызуға болады. Олар әрі тілді, әрі ақыл-ойды дамытуға, демалыс сәттерін тиімді пайдалануға септігін тигізеді. Оқушы әрекет үстінде өзін-өзі еркін ұстауға, қысылып-қымтырылмауға, басқалармен тіл табысуға, жолдастық, достық сезімнің оянуына мүмкіндік жасайды.

Ойынның негізгі мақсаты - оқушыны қызықтыра отырып білімді меңгерту болса, мұғалімнің негізгі міндеті - сол ойын түрлерін пайдалана отырып, оқушылардың өздігінен жұмыс істей білуге, ой белсенділігі мен тіл байлығын арттыра түсуге түрлі дағды мен шеберлікті меңгертуге қол жеткізу.

Білім негізі бастауыштан басталатыны белгілі. Бастауыш сынып оқушысы не нәрсені болса да білуге құмар, қолымен ұстап, көзбен көргенді ұнатады. Зейіндері тұрақсыз болғандықтан, бірсарынды оқудан тез жалығады. Сондықтан оқу мазмұны мен тәрбие әдістерін жаңарту бағытында оқушыларға сапалы білім мен саналы тәрбие беру үшін жан-жақты ізденіп отыру керек деп ойлаймын.

Бастауыш сынып балалары болашақтың иесі болғандықтан, дүниежүзілік мәдениетті танитын, өзінің төл мәдениетін білетін, сыйлайтын, рухани дүниесі

бай, саналы ойлайтын, деңгейі жоғары, білікті болуы міндетті. Ата-бабаларымыздың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесін, мәдениетін жасөспірімдер бойына саналы сіңіріп, қоршаған ортадағы қарым-қатынасын, мінез-құлқын, өмірге деген көзқарасын, бағытын дұрыс қалыптастыру тәрбиесіне байланысты.

Бастауыш сыныпта адамгершілік тәрбиесі оқу және тәрбие үрдісінде әртүрлі іс-әрекеттер арқылы жүзеге асырылады. Ойынның әр түрін ұйымдастыра отырып, бір-біріне деген қайырымдылық, мейірімділік, жанашырлық, достық, жолдастық сезімдерге тәрбиелеуге болады.

Әрбір ұстаздың мақсаты - сабақ сапасын көтеру, сабаққа оқушының қызығушылығын арттыру. Сондай-ақ, бүгінгі таңда елімізде оқыту мазмұны жаңартылып, сабақтарда озық технологияларды қолданудамыз. Сондай технологияның бір түрі - «Ойын арқылы оқыту» технологиясы.

Ойын - бала қызығушылығына негізделген оқыту тәсілдерінің бірі. В.А. Сухомлинскийдің сөзімен айтсақ, ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы да жоқ және болуы да мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзіне қоршаған дүние туралы түсінік алады.

Ойынның негізгі мақсаты - баланы қызықтыра отырып білімді берік меңгерту, ойын ойната отырып оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру. Өздігінен жұмыс істеуге үйрету, қисынды ойлауға дағдыландыру. Сұлтанмахмұт Торайғыров «Балалықтың қанына ойын азық» деп бекер айтпаған. Өйткені ойын үстінде баланың бір затқа бейімділігі, мүмкіндігі және қызығуы анық байқалады.

«Егеменді еліміздің тірегі - білімді ұрпақ» десек, білімнің негізі бастауышта қаланатыны белгілі. Бастауыш сыныптағы әртүрлі пәндер оқушы білімін дамытып, танымдық қабілетін сомдауға үлкен үлес қосады. Балаларды оқытуда және тәрбиелеуде ойынның рөлі педагогикада бұрын да, қазір де қарастырылып келеді. Алдыңғы қатарлы педагогтардың бәрі де ойынды нағыз керекті және маңызды іс-әрекет деп түсінеді.

Мұғалім үшін басты міндет - оқушының қызығушылығын арттыру, оның дамуына жағдай туғызу, сөйлеу қабілетін дамыту. Бастауыш сынып оқушысы - балалықпен толық қоштаспаған, мектепке жаңа бейімделе бастаған ойын баласы. Сондықтан оқу орыс және өзге тілдерде жүргізілетін бастауыш мектеп оқушысының жас ерекшелігіне сай сабақты ойын түрінде өткізу жақсы нәтиже береді.

Ойын арқылы баланың сана-сезімі, ақыл-ойы өседі. Ойындардың қажеттісі сабақтың тақырыбына қарай іріктеп алынуы ұстаз шеберлігіне байланысты. Тиімді қолданылған ойын мұғалімнің түсіндіріп отырған материалын оқушылардың зор ынтамен тыңдап, берік меңгеруіне көмектеседі. Өйткені төменгі сыныптағы оқушылардың аңсары сабақтан гөрі ойынға ауыңқырап тұрады. Қызықты ойын түрінен кейін олар тез сергіп, тапсырманы ықыластана әрі сапалы орындайтын болады.

Бастауыш сынып оқушыларын ойын арқылы оқытуда коммуникативтік тапсырмалардың рөлі ерекше. Ол тапсырмалар баланың тұлғалық дамуының ішкі қайнар көзі ретінде қызмет етеді, сондай-ақ оқу әрекеті барысында тұлғааралық қарым-қатынасы мен өзара әрекеттеріндегі қажеттілігін қанағаттандырады.

Бастауыш білім беру деңгейінде коммуникативтік тапсырмалардың орны - сыныптық-сабақ жүйесінде, ойында, проблемалық оқытуда, коммуникативтік әрекетті ұйымдастыруда және жобалау әдістемесінде; тестілеуде және диагностикалауда; дәстүрлі емес сабақтарда; сыныптан тыс әрекеттерде көрінеді. Балалар өз іс-әрекеттерін құрдастарымен, сыныптастарымен келісіп, отбасында, мектепте, ересектермен қарым-қатынаста оқиды.

Бала өмірінің осы жағына назар аударған сайын, болашақта оның мәселелері аз болады. Сондықтан да бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін дамыту мәселесі қазіргі уақытта әрбір нақты адам үшін де, қоғам үшін де өзекті болып табылады.

Біріншіден, ол оқу жетістігіне әсер етеді. Егер оқушы тақтаға жауап беруге ұялса немесе шамадан тыс алаңдаушылық сезінсе, оның нақты жауабы (коммуникативтік біліктілікті іске асыру ретінде) бар білімінен төмен болады, ал бағасы сәйкесінше төмен қойылады. Алынған теріс тәжірибе оқу қызметіне кері әсер етеді.

Екіншіден, баланың мектепке бейімделуі, соның ішінде ұжымдағы эмоционалдық әл-ауқаты - коммуникативтік біліктілігі білім беру үдерісінде оқушының бүгінгі тиімділігі мен әл-ауқатының ресурсы ретінде қарастырылуы мүмкін.

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік біліктерін қалыптастыру - өте өзекті мәселе, өйткені осы біліктердің қалыптасу дәрежесі балаларды оқытудың нәтижелілігіне ғана емес, сонымен қатар олардың әлеуметтенуі мен жалпы тұлғаның дамуына да әсер етеді.

Іскерліктер іс-әрекетте қалыптасады, ал коммуникативтік іскерліктер оқушылардың сабақтарда, сондай-ақ сабақтан тыс іс-әрекеттерде қарым-қатынас процесінде қалыптасады және жетілдіріледі.

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қызметін жандандыру - оқушыларды жігерлі, мақсатты қарым-қатынасқа шақыру процесін көздейді. Қарым-қатынас - кез келген сабақтың ажырамас бөлігі, сондықтан оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін қалыптастыру оқу-тәрбие процесінің сапасын арттыруға әкеледі.

Педагогикалық үрдісті жетілдіруде ойынның алар орнын қазақстандық ғалым Н. Құлжанова да зерттеген. Ойын бала үшін еліктеу, инстинкт, күнделікті негізгі әрекет және оның жеке өмірі деп дәлелдеген. Н. Құлжанова айтуы бойынша, ойынды әдептілік, тәрбиелік мақсатта пайдалану – баланың болашақ өміріне түзу жол салу, үлкендерге еліктеуі және өмірдің талаптарына сай бейімделуі басты педагогикалық мақсаттар.

Ғалым: «Бала ойында ғана тынығып, жұмыс жасап, өсіп жетіледі. Оның ойлау қабілеті жетіліп, қарым-қатынас жасау мүмкіндігі артады», – деп атап көрсеткен.

«Ойын – баланың рухани дамуының негізі», – деп Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконин өз еңбектерінде атап көрсеткен. Ойынды педагогикалық процеске енгізе отырып, ұстаз балаларды ойнауға, яғни А.С. Макаренконың сөзімен айтқанда, «жақсы ойын» жасауға үйретеді.

Бастауыш сыныптарда ұсынылып отырған ойындардың басым көпшілігі балаларды мейірімділікке, достыққа, сүйіспеншілікке, сыйластыққа үйретуді көздейді.

Нәтижесінде оқушылардың:

- қисынды ой қабілеті дамиды;
- өздігінен жұмыс істеуге үйренеді;
- сөздік қоры байиды, тілі дамиды;
- зейіні қалыптасады;
- байқампаздығы артады;
- өзара сыйластыққа үйренеді;
- ойынның ережесін бұзбау, яғни тәртіптілікке баулиды.

Ойын – мектеп жасына дейін және одан кейін де баланың негізгі іс-әрекеті. Ойын үстінде баланың тілі дамып, бір затқа бейімділігі, мүмкіндігі және қызығушылығы анық байқалады. Баланың тілі, ой өрісін дамыту ойыннан басталады.

Баланың құрбы-құрдастарымен әртүрлі ойындар ойнауының өзі тілінің, жеке тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуындағы алғашқы баспалдақ болып саналады. Осыған орай М. Жұмабаев баланың ойыны туралы: «Баланың қиялы, әсіресе ойында жарыққа шығады. Ойын балаға кәдімгідей бір жұмыс. Ойнағанда да бала өз әсерлерін пайдаланады. Айналасында, тұрмыста нені көрсе, соны істейді», – деген.

Пайданылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы - Астана, 2010ж.
2. ҚР. Мемлекеттік жалпыға міндетті жаңа бастауыш білім беру стандарты – Астана 2014 ж.
3. В.О.Сухомлинский педагогикалық энциклопедия - Алматы 2012 ж.

ИЗУЧЕНИЕ КОМПОНЕНТОВ СОЗНАТЕЛЬНОГО РОДИТЕЛЬСТВА У БЕЛОРУССКИХ МУЖЧИН И ЖЕНЩИН

Абрамова А.В., Ткач Н.М.

Учреждение образования «Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины
г. Гомель, Беларусь

Түйін: Мақала ерлер мен әйелдердегі саналы ата-ана болудың компоненттерін зерттеуге арналған. Жұмыстың мақсаты-м.с. Есихина мен Р. В. Овчарова әдістемесін қолдана отырып, саналы ата-ана компоненттерінің ауырлық дәрежесін анықтау. Зерттеуге балалары бар ерлер мен әйелдерде және тек ата-ана болғысы келетіндерде саналы ата-ана болу компоненттерін диагностикалау, деректерді өңдеу және салыстырмалы талдау кіреді. Психологтарға ата-ананың сана-сезімін арттыру бойынша практикалық ұсыныстар ұсынылған.

Түйінді сөздер: саналы ата-ана, ата-ана көзқарасы, ата-ана жауапкершілігі, ата-ана қатынасы, ата-ана ұстанымы, ата-ана сезімі.

Summary: The article is devoted to the study of the components of conscious parenthood in men and women. The aim of the work is to identify the degree of expression of the components of conscious parenthood using the methodology of M.S. Yermikhina and R.V. Ovcharova. The study includes diagnostics, data processing, and a comparative analysis of the components of conscious parenthood in men and women who already have children and those who are just planning to become parents. Practical recommendations for psychologists on improving the level of parental awareness are proposed.

Keywords: conscious parenting, parental attitudes, parental responsibility, parental attitude, parental positions, parental feelings.

Фундаментальное доверие к окружающему миру, уверенность в собственных силах и принятие себя как личности - ключевые факторы, способствующие психологическому благополучию. Их формирование в значительной степени происходит в семейной среде. Именно здоровая и функциональная семья, основанная на грамотном воспитании, играет решающую роль в сохранении ментального здоровья и повышении качества жизни не только индивида, но и общества в целом.

Стать родителем - это сложный и эмоционально насыщенный этап, который оказывает значительное влияние как на отдельного человека, так и на всю семью. По мнению таких специалистов, как К. Витакер, К. Роджерс и В. Сатир, появление нового члена семьи приводит к кризису, вызывая глубокие изменения в её социальной структуре. Эти перемены затрагивают семейные границы, цели, ценности, а также характер общения и взаимоотношений [2, с.2].

Основой успешного родительства и гармоничного семейного воспитания является сознательность. Сознательный подход к воспитанию включает в себя:

- понимание семейных ценностей, убеждений и ожиданий родителей, а также их эмоциональных реакций, ответственности и воспитательных принципов;

- осознание собственных чувств, мотивов поведения и роли родителя в формировании личности;

- умение воспринимать партнёра, его поведенческие реакции и родительские мотивы;

- осознание родительского единства с супругом, включая необходимость совместного воспитания, где оба родителя выступают как единое целое, а не только как мать и отец;

- целостность, устойчивость и взаимодополняемость элементов в психологической структуре родительства [3, с.8].

Р.В. Овчарова выделяет 7 компонентов сознательного родительства:

- семейные ценности представляют собой комплекс эмоций, убеждений и моделей поведения, формирующих основу взаимоотношений в семье;

- родительские установки и ожидания служат ориентиром при выборе методов воспитания и определении целей развития ребенка;

- родительское отношение - это относительно стабильная система восприятия, включающая в себя различные эмоционально-ценностные компоненты, которые могут изменяться в определенных рамках;

- родительские чувства представляют собой особую категорию эмоций, оказывающих значительное влияние на жизнь человека, ключевую роль среди них играет родительская любовь, являющаяся источником эмоционального благополучия и фактором поддержания физического и психического здоровья;

- родительские позиции определяют направление взаимодействия с ребенком, которое складывается на основе как осознанной, так и интуитивной оценки его личности;

- родительская ответственность включает в себя два аспекта: общественную и личную, она предполагает заботу о благополучии семьи, а также выполнение обязанностей перед супругом, детьми и семейным коллективом в целом, роль главы семьи связана с обеспечением устойчивости семейной системы как социальной группы;

- стиль семейного воспитания отражает сложное взаимодействие всех вышеупомянутых элементов и является одним из ключевых факторов, влияющих на личностное развитие ребенка. Он оказывает значительное воздействие на формирование характера и поведения, задавая вектор воспитательного процесса [1, с.18].

При изучении структуры родительства следует учитывать, что каждый из его компонентов включает три ключевых аспекта: когнитивный, эмоциональный и поведенческий. Именно они определяют способы проявления родительских качеств. Эти составляющие тесно связаны между собой, формируя единую систему за счет их взаимодействия. Центральным и наиболее заметным отражением всех этих компонентов выступает стиль семейного воспитания, который демонстрирует их практическое воплощение.

Нами было проведено исследование компонентов сознательного родительства белорусских мужчин и женщин имеющих и не имеющих детей с помощью опросника «Сознательное родительство» М.С. Ермихиной и

Р.В. Овчаровой. База проведения исследования: «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины». Общее количество респондентов составило 60 человек в возрасте от 20 до 45 лет, из них 30 человек имеют детей и 30 человек не являются родителями.

Для упрощения анализа результатов исследования, полученных по методике «Сознательное родительство» (М.С.Ермихина, Р.В.Овчарова) составлена диаграмма, (рисунок 1).

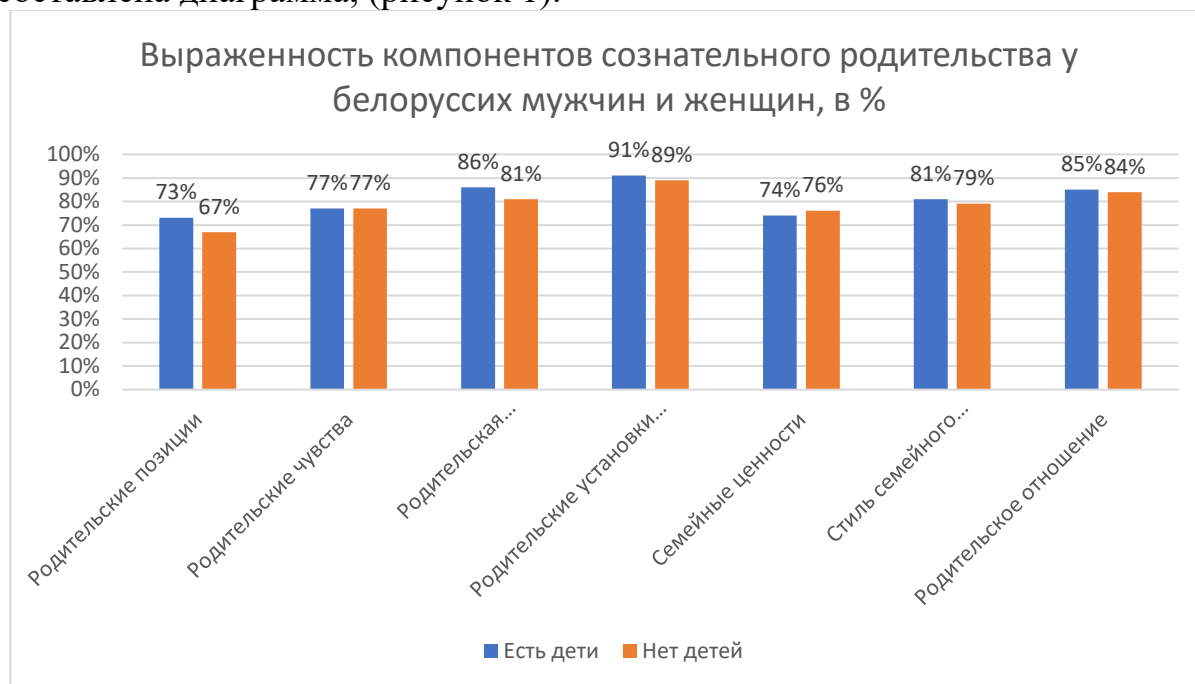

Рисунок 1 – Результаты исследования компонентов сознательности родительства по методике «Сознательное родительство» (М.С.Ермихина, Р.В.Овчарова)

В соответствии с данными, полученными в ходе исследования, было установлено, что по шкале родительские установки и ожидания выявлен наивысший уровень у испытуемых обеих групп, у молодых людей имеющих детей он составил 91%, а у тех кто только собирается стать родителями – 89%, что может свидетельствовать о сформированных ориентирах относительно выбора методов воспитания своих детей и определении целей их развития. Чем выше процент, тем выше уровень осознанности родительства. Соответственно, чем выше оценка по конкретной шкале, тем выше уровень осознанности конкретного компонента родительства.

В результате проведенного статистического анализа данных с использованием критерия Манна-Уитни, целью которого являлось изучение различий компонентов сознательного родительства нами было установлено, что родительские позиции у белорусских мужчин и женщин, которые имеют детей выше, чем у тех, кто только собирается стать родителями ($p=0,05$). Родителями лучше осознаётся направление взаимодействия с ребенком, которое складывается на основе как осознанной, так и интуитивной оценки его личности.

На основе проведенного исследования были составлены следующие рекомендации для психологов по повышению сознательности родительства у современных молодых людей.

1. Применение тренингов по формированию и укреплению сознательной родительской позиции, на которых можно обсуждать реальные жизненные ситуации, где необходимо принимать решения с позиции зрелого родителя. А также стимулировать к самоанализу своих мотивов и целей воспитания.

2. Программы развития эмоционального интеллекта, принятие эмоций и саморегуляцию, проводить встречи и беседы, направленные на осознание и принятие своих чувств по отношению к ребёнку, предлагать арт-терапевтические методы (рисование, сказкотерапия) для осознания эмоционального состояния.

3. Организация семинаров по вопросам родительской ответственности, на которых будет раскрыто значение последовательности и стабильности поведения взрослого для психики ребёнка, а также будет обсуждаться участие родителей в совместном планировании семейной жизни и быта.

4. Введение элементы когнитивно-поведенческого подхода для замены деструктивных установок на конструктивные и обучение родителей навыкам гибкости и учета индивидуальности ребёнка.

5. Развитие семейных ценностей можно достичь путем организации семейных мероприятий, укрепляющих внутрисемейные связи и передающих семейные традиции. Обсуждение в группах темы смысла родительства, передачи культурных и нравственных ценностей. Внедрение практики совместного планирования семейных целей.

6. Обучающие курсы по позитивному и авторитетному стилю воспитания, развитие навыков конструктивного разрешения конфликтов и ненасильственного общения.

7. Использование методов диагностики и последующего осознания своих установок к ребёнку, поощрение ведения дневников наблюдений за отношением к ребёнку и своими реакциями, а также психопросветительские мероприятия по формированию безусловного принятия ребёнка.

Список использованных источников

1. Овчарова, Р. В. Психология родительства: учеб. пособ. / Р.В.Овчарова. – М.: Академия, 2005. – 368 с. – (Высшее профессиональное образование. Психология).

2. Рюмина-Македонова, Н. В. Психолого-педагогические характеристики семьи в период ожидания ребенка: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Рюмина-Македонова Наталья Викторовна; Моск. психолого-социальный ин-т. – М., 2006. – 28 с.

3. Смирнова, Е. Г. Психолого-педагогическое сопровождение формирования осознанного родительства в молодой семье: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Смирнова Елена Геннадьевна; Курганский гос. ун-т. – Курган, 2008. – 24 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ МЕДИАСАУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ

Абыт Ж. М., Кудиярова Т. К., Самат А. Ә.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития медиаграмотности учащихся начальных классов. Автор раскрывает сущность понятия «медиаграмотность», описывает эффективные методы и формы работы в образовательном процессе. Особое внимание уделено роли учителя в формировании критического мышления, информационной безопасности и медиакультуры школьников. Подчеркивается значение медиаобразования в духовно-нравственном развитии личности.

Summary: The article explores the theoretical and practical aspects of developing media literacy among primary school students. The author defines the concept of media literacy, highlights effective teaching methods, and discusses the teacher's role in fostering critical thinking, information safety, and media culture. Special attention is paid to the educational value of media literacy in students' moral and personal development.

Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында медиаграмоттылық – әрбір тұлғаның маңызды өмірлік дағдысына айналуға. Бастауыш мектеп жасындағы балалар күн сайын теледидар, интернет, әлеуметтік желілер мен ойын платформалары арқылы сан түрлі ақпарат ағынына ұшырайды. Осыған байланысты олардың ақпаратты сын тұрғысынан қабылдау, сараптау және бағалау қабілеттерін қалыптастыру – заманауи білім берудің басты міндеттерінің бірі болып отыр.

Қазіргі таңда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жылдам дамуы мен цифрлық ортаның кеңеюі білім беру жүйесіне жаңа талаптар қояды. Оқушылардың ақпаратты сыни тұрғыда қабылдау, талдау және қолдану қабілеттерін қалыптастыру – заманауи мектептің маңызды міндеттерінің бірі.

Медиаграмоттылық – бұл тұлғаның медиаақпаратты қабылдау, талдау, бағалау және өз медиапродуктісін жасау қабілеті [1]. Ол оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастырады және цифрлық қоғамда белсенді, саналы тұлға ретінде өмір сүруіне мүмкіндік береді.

Медиаграмоттылық — бұл тек техникалық дағдылар жиынтығы ғана емес, сонымен бірге ақпаратты сын тұрғысынан бағалау, талдау және әлеуметтік жауапкершілікпен пайдалану қабілеті [2].

Зерттеулер көрсеткендей, медиаграмоттылықтың дамуы оқушылардың оқу мотивациясын, өз бетімен білім алу қабілетін және әлеуметтік белсенділігін арттырады. Букингем еңбегінде медиа құралдарын қолдану арқылы оқушылардың сыни ойлау дағдылары мен өзіндік пікір білдіру қабілеттері арта түсетіні көрсетілген [3].

ЮНЕСКО медиаграмоттылықты ХХІ ғасыр адамының негізгі құзыреттіліктерінің бірі ретінде айқындайды [6]. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының медиаграмоттылығын дамыту оқу-тәрбие процесінде ерте кезеңнен енгізілуі тиіс.

Медиасауаттылықтың қалыптасуы бастауыш сыныптағы білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық ойлау қабілетін дамытады [3]. Бұл жастағы балалар визуалды және ойын түріндегі ақпаратты тез қабылдайды, сондықтан медиасауаттылықты дамытуда интерактивті әдістер мен цифрлық құралдарды пайдалану маңызды [4].

Қазақстандық зерттеушілер де медиасауаттылықтың бастауыш сынып кезеңінде қалыптасуы оқушылардың ақпараттық мәдениетінің негізін қалайды деп атап өтеді. Бұл бағытта мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіру және оқу процесіне медиаэлементтерді жүйелі енгізу қажеттілігі айқын байқалады.

Педагог медиамәдениетті қалыптастырушы басты тұлға болып табылады. Ол оқушыларды ақпаратты талдауға, жалған және шынайы ақпаратты ажыратуға, желідегі мінез-құлық ережелерін сақтауға үйретуі қажет [5]. Мұғалімнің медиақұзыреттілігі артқан сайын, оқушылардың да медиаәлемде жауапкершілікпен әрекет ету қабілеті жоғарылайды.

Медиасауаттылықты дамытуда келесі бағыттар ерекше маңызға ие:

- **ақпаратты іздеу және бағалау дағдыларын** қалыптастыру (мысалы, ақпараттың көзі мен сенімділігін талдау);
- **креативті және коммуникативті құзыреттерді** дамыту (өз ойын мультимедиялық форматта жеткізу);
- **цифрлық қауіпсіздік мәдениетін** тәрбиелеу (жеке деректерді қорғау, интернеттегі әдеп нормалары) [6, 7].

Медиасауаттылық тек ақпаратты оқу мен түсінуді ғана емес, сонымен қатар оның шынайылығын тексеру, манипуляцияны ажырату, қауіпсіз интернет мінез-құлық ережелерін сақтау сияқты дағдыларды қамтиды. Сондықтан бастауыш мектептегі білім беру процесіне медиабілім элементтерін енгізу – оқушылардың танымдық, сыни және коммуникативтік құзыреттіліктерін дамытуға бағытталған тиімді жол.

Бастауыш сынып оқушылары үшін медиасауаттылықтың басты компоненттері мыналар:

- ақпаратты тану және түсіну қабілеті;
- сыни ойлау және талдау дағдылары;
- ақпараттық қауіпсіздік мәдениеті;
- шығармашылық медиақызмет (бейне, сурет, мәтін жасау).

2. Медиасауаттылықты бастауыш мектепте дамыту әдістері

Бастауыш мектептегі медиабілімді дамыту жүйелі әрі жас ерекшелігіне сай ұйымдастырылуы қажет. Төмендегі әдістер тиімді болып табылады:

1. Мультимедиялық сабақтар – бейне, сурет, комикс, презентациялар арқылы ақпаратты талдау;
2. Жоба әдісі – оқушыларға шағын медиаөнім (плакат, бейнеролик, суретті әңгіме) жасауға мүмкіндік беру;
3. Медиа ойындар және тренингтер – фейк ақпаратты ажырату, жарнама мен шындықты салыстыру;
4. Ақпараттық қауіпсіздік сабақтары – интернеттегі қауіпсіз мінез-құлық ережелерін үйрету;

5. Отбасылық медиаорта құру – ата-аналардың медиамәдениетін арттыру арқылы балаларға үлгі болу.

Медиасауатты тұлға қалыптастыруда мұғалім шешуші рөл атқарады. Педагог медиабілімнің негізгі қағидаларын білуі, цифрлық құралдарды тиімді қолдануы және оқушылармен бірлесіп ақпаратты талдау мен бағалауға бағытталған жағдай жасауы тиіс.

Мұғалімнің медиақұзыреттілігіне:

- ақпараттық-коммуникативтік технологияларды меңгеру;
- медиақұралдарды сабақта қолдану;
- оқушылардың сыни ойлауын дамыту әдістерін білу жатады.

Медиасауаттылық тек танымдық емес, тәрбиелік маңызға да ие. Ол оқушыларды адамгершілікке, жауапкершілікке, ұлттық және мәдени құндылықтарды құрметтеуге баулиды. Медиамәтіндерді талдау кезінде оқушылар патриоттық, экологиялық және этикалық тақырыптарды түсінуді үйренеді.

Бастауыш сыныптарда оқушылардың медиасауаттылығын дамыту – заманауи білім берудің басым бағыттарының бірі. Бұл үдеріс баланың сыни ойлауын, ақпараттық мәдениетін, қауіпсіздік дағдыларын және шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Болашақта медиабілім элементтерін барлық оқу пәндеріне кіріктіру, мұғалімдердің медиақұзыреттілігін арттыру және ата-аналармен бірлескен жұмыс жүргізу – бұл бағыттың табысты дамуының негізгі шарттары болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Potter, W. J. Media Literacy. - 8th ed. - Thousand Oaks : SAGE Publications, 2019. — 512 p.
2. Livingstone, S., Helsper, E. Children, Internet and Media Education in the Digital Age. - London Routledge, 2020. - 214 p.
3. Buckingham, D. Teaching Media in the Digital Age. - Cambridge : Polity Press, 2018. - 272 p.
4. Шаймерденова, Н. Цифрлық ортадағы оқушылардың медиамәдениетін қалыптастыру жолдары // Білім және ғылым журналы. - 2021. - №3. - Б. 45–52.
5. Әбдірахманова, Г. Мектеп жасындағы балалардың медиасауаттылығын дамыту әдістері // Қазақ білім беру институтының еңбектері. - 2022. - №2. - Б. 33–39.
6. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. - Paris: UNESCO Publishing, 2021. - 184 p.
7. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2022–2026 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. -Астана: ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2022. — 76 б.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР СҮРУ ДАҒДЫЛАРЫН ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Адил А.Б., Холдибекова Ж.И., Садвакас А.К.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Сихынбаева Ж.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается важность формирования у учащихся навыков здорового образа жизни на основе здоровьесберегающих технологий. В современном образовании акцент делается не только на академические знания, но и на сохранение и укрепление физического, психического и социального здоровья школьников. Здоровьесберегающие технологии, внедряемые в учебно-воспитательный процесс, способствуют формированию у учащихся жизненно важных навыков, таких как правильное питание, физическая активность, личная гигиена, умение справляться со стрессом и усталостью. В статье анализируются виды здоровьесберегающих технологий, пути их эффективного использования в школе и их положительное влияние на качество жизни детей. Такой подход способствует всестороннему развитию учащихся, повышению их учебной успеваемости и формированию устойчивого стремления вести здоровый образ жизни в будущем.

Summary: This article discusses the importance of developing students' healthy lifestyle habits based on health-preserving technologies. In modern education, the focus is not only on academic knowledge but also on maintaining and strengthening students' physical, mental, and social well-being. Health-preserving technologies, when integrated into the educational process, help students acquire essential life skills such as proper nutrition, physical activity, personal hygiene, and the ability to cope with stress and fatigue. The article analyzes the types of health-preserving technologies, effective ways to implement them in schools, and their positive impact on children's quality of life. This approach contributes to students' overall development, improves academic performance, and fosters a long-term commitment to leading a healthy lifestyle.

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесінің басты мақсаты – жан-жақты дамыған, денсаулығы мықты, өмірге бейімделген тұлға тәрбиелеу. Білім алушының академиялық білімді меңгеруімен қатар, оның денсаулық сақтау мәдениетін қалыптастыру, салауатты өмір салтын ұстануға деген саналы көзқарасын дамыту — заманауи мектептің негізгі міндеттерінің біріне айналып отыр. Себебі оқушылардың денсаулығы – тек жеке бастың емес, бүкіл елдің болашағының кепілі.

Жаһандану үдерісі, технологиялық даму, қоршаған ортаның өзгерісі, ақпараттың шамадан тыс жүктемесі, отырықшы өмір салты және психоэмоционалдық жүктемелер — мұның бәрі қазіргі балалардың физикалық және психикалық саулығына теріс әсер етеді. Бұл жағдайда білім беру ұйымдарының оқыту мен тәрбиелеу үдерісінде денсаулық сақтау бағытындағы тиімді құралдарды қолдануы аса өзекті.

Денсаулық сақтау технологиялары — бұл оқушылардың денсаулығын сақтауға және нығайтуға, оқу үдерісіндегі кері әсерлердің алдын алуға бағытталған педагогикалық әдістер мен тәсілдердің жиынтығы. Бұл технологиялар оқу барысын ұйымдастыруда гигиеналық талаптарды сақтау, дене белсенділігін арттыру, оқу жүктемесін тиімді бөлу, эмоционалдық

қолайлы орта қалыптастыру, қауіпсіз білім беру кеңістігін жасау арқылы жүзеге асады.

Мектеп қабырғасында қалыптасқан салауатты өмір сүру дағдылары баланың болашақ өмірінде маңызды рөл атқарады. Ерте жастан денсаулыққа жауапкершілікпен қарауды үйренген бала зиянды әдеттерден аулақ болады, өз денсаулығына ұқыпты қарап, өмір сүру сапасын жақсарты алады. Сондықтан денсаулық сақтау технологияларын тиімді қолдану — оқушының тұлғалық дамуы мен өмірлік табыстылығына бастар жолдың бірі.

Осы мақалада оқушылардың салауатты өмір сүру дағдыларын қалыптастыруда денсаулық сақтау технологияларының мәні, түрлері, оларды білім беру процесіне енгізудің жолдары мен артықшылықтары жан-жақты қарастырылады.

Оқушылардың салауатты өмір салтын ұстануға деген дағдыларын қалыптастыру — қазіргі заман талабына сай маңызды педагогикалық мәселенің бірі. Бұл міндетті жүзеге асыруда денсаулық сақтау технологиялары ерекше орын алады. Денсаулық сақтау технологиялары — бұл білім беру үдерісінде оқушының денсаулығын сақтауға, нығайтуға және дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдер мен ұйымдастыру түрлерінің жиынтығы. Мұндай технологиялар оқушылардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік денсаулығын сақтау мақсатында жүйелі түрде қолданылуы тиіс.

Денсаулық сақтау технологиялары бірнеше түрге бөлінеді:

- Психологиялық-педагогикалық технологиялар — оқушылардың психикалық денсаулығын сақтауға, эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастыруға бағытталған. Оған стресс жағдайларын жеңу, жағымды эмоционалды орта құру, арт-терапия, релаксация, тыныс алу жаттығулары жатады.

- Сауықтыру-дене шынықтыру технологиялары — дене белсенділігін арттыратын жаттығулар, сергіту сәттері, спорттық ойындар, күн тәртібін сақтау, қозғалыс белсенділігін арттыру арқылы жүзеге асады.

- өмірлік дағдыларды ерте жастан қалыптастырады.

Мұғалім — денсаулық сақтау технологияларын табысты іске асырудың негізгі тұлғасы. Ол оқушының денсаулығына әсер ететін әр факторды ескеріп, сабақ құрылымын сол талаптарға сай ұйымдастыруы керек. Мұғалім өз пәнін оқытумен қатар, денсаулыққа зиян келтірмейтін педагогикалық орта қалыптастыруға міндетті.

Денсаулық сақтау технологиялары оқушылардың оқу процесіндегі шаршау, күйзеліс, енжарлық сияқты кедергілерін азайтып, олардың толыққанды дамуына ықпал етеді. Бұл технологияларды жүйелі, мақсатты түрде енгізу — білім сапасын арттырумен қатар, ұлт денсаулығының нығаюына да үлес қосады.

- Гигиеналық технологиялар — жеке бас гигиенасын сақтау, дұрыс тамақтану мәдениетін қалыптастыру, еңбек пен демалысты үйлестіру, оқу орындарында санитарлық-гигиеналық талаптарды сақтау.

- Экологиялық технологиялар – оқушыны қоршаған ортамен үйлесімді өмір сүруге, табиғатты қорғауға, экологиялық сауаттылыққа үйрету арқылы денсаулығын сақтауға бағытталған.

2. Оқу процесіне енгізудің жолдары

Денсаулық сақтау технологияларын мектеп тәжірибесінде қолданудың бірқатар жолдары бар:

- Сабақ барысында – сергіту сәттері, дене жаттығулары, интерактивті оқыту, топтық жұмыстар арқылы оқушыны шаршатпай, қызығушылығын арттырып отыру.

- Сыныптан тыс уақытта – спорттық жарыстар, жорықтар, денсаулық күндері, гигиеналық тәрбиелік шаралар ұйымдастыру.

- Педагог пен ата-ананың бірлескен жұмысы – ата-аналарға денсаулық сақтау мәдениетін үйрету, оқушылармен бірлесе жұмыс істеу арқылы балаға салауатты өмір салтын отбасы деңгейінде де үйрету.

3. Денсаулық сақтау технологияларының тиімділігі

Денсаулық сақтау технологияларының қолданылуы:

- оқушылардың жалпы физикалық жағдайын жақсартады;
- аурушандық деңгейін төмендетеді;
- психологиялық жайлылықты қамтамасыз етеді;
- эмоционалдық тұрақтылық қалыптастырады;
- сабаққа қатысу мен оқу үлгерімін арттырады;

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының жан-жақты дамуы мен жеке басының қалыптасуы тек біліммен шектелмей, оның денсаулық жағдайына да тікелей байланысты. Осы орайда денсаулық сақтау технологияларының маңызы зор. Олар оқушылардың оқу барысындағы шаршауын азайтып, психоэмоционалдық тұрақтылығын сақтап, оқу үлгерімін жақсартуға тікелей ықпал етеді. Оқушының дені сау болған жағдайда ғана оның бойындағы қабілеттері мен потенциалы толық ашылады.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру – тек мектептің емес, қоғам мен отбасының да ортақ міндеті. Алайда мектеп қабырғасында баланың күнделікті өміріне тікелей ықпал ететін жүйелі, мақсатты жұмыс ұйымдастырылуы тиіс. Бұл жұмыс денсаулық сақтау технологиялары арқылы іске асқанда ғана тиімді нәтиже береді. Сергіту жаттығулары, дұрыс тамақтану мәдениетін үйрету, қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыру, қауіпсіз және жайлы психологиялық орта құру – осының барлығы біртұтас жүйе ретінде қаралуы керек.

Денсаулық сақтау технологиялары — оқушының болашағына салынған инвестиция. Бұл технологияларды оқу процесінде дұрыс қолдану арқылы біз дені сау, психологиялық жағынан тұрақты, белсенді, өмірге бейім тұлғаны қалыптастыруға жол ашамыз. Сондықтан әрбір педагог бұл мәселені терең түсініп, өз тәжірибесінде жүйелі түрде енгізуі қажет. Мектеп тек білім беретін емес, салауатты ұрпақ тәрбиелейтін орта болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. – «Педагогика». Алматы: Дарын, 2014.

2. Сатпаева А. – «Денсаулық сақтау технологияларын оқу-тәрбие үдерісіне енгізу жолдары», Бастауыш мектеп журналы, №3, 2021.
3. ҚР Білім және ғылым министрлігі – «Жаңартылған білім мазмұны бойынша әдістемелік нұсқаулық», НЗМ ДББҰ, Астана, 2020.
4. Тажибаева А.Ж. – «Салауатты өмір салтын қалыптастырудың педагогикалық негіздері», Алматы, 2018.
5. World Health Organization (WHO) – “Health-promoting schools: a framework for action”, Geneva, 2020.

ОӘЖ 373.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ ӨРІСІН ДАМУДА ЛОГИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Айман Д.И., Жұмажан Н.М., Төлбасы Н.М.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Сихынбаева Ж.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается значение и роль логических заданий в развитии мышления младших школьников. Логические задания являются эффективным инструментом для повышения познавательных способностей учащихся, концентрации внимания, памяти, а также навыков сравнения, анализа и формирования выводов. В статье описаны различные методы применения логических заданий в учебном процессе, включая игровые элементы, групповую работу, индивидуальные задания и интерактивные подходы. Отмечается, что такие задания способствуют повышению учебной мотивации, развитию творческого мышления и уверенности в себе у школьников. Систематическое и целенаправленное использование логических заданий не только развивает интеллектуальный потенциал младших школьников, но и оказывает положительное влияние на их общую учебную успеваемость.

Summary: This article explores the importance and role of logical tasks in developing the thinking skills of primary school students. Logical tasks are an effective tool for enhancing students' cognitive abilities, such as concentration, memory, comparison, analysis, and drawing conclusions. The article outlines various methods for integrating logical tasks into the learning process, including the use of games, group work, individual tasks, and interactive techniques. It also emphasizes that such activities increase students' motivation, foster creative thinking, and boost self-confidence. Systematic and purposeful use of logical tasks not only develops students' intellectual potential but also contributes significantly to improving their overall academic performance.

Бастауыш сынып – баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуында, ой өрісінің дамуы мен танымдық қабілеттерінің негізделуінде ерекше маңызға ие кезең. Бұл кезеңде оқушылардың зейіні, есте сақтау қабілеті, логикалық ойлау дағдылары қалыптасады. Ой өрісін дамыту – білім беру үдерісінің басты мақсаттарының бірі, себебі ол баланың өмірдегі түрлі жағдайларға дұрыс көзқараспен қарауына, мәселені шешу қабілетіне, шығармашылық пен сыни ойлау дағдыларының дамуына ықпал етеді. Логикалық тапсырмалар – осы мақсатқа жетуде тиімді құрал болып табылады. Олар оқушылардың аналитикалық ойлауын, салыстыру және қорытынды жасау қабілеттерін жетілдіріп, оқу процесін қызықты әрі нәтижелі етеді. Осы мақалада бастауыш

сынып оқушыларының ой өрісін дамытуда логикалық тапсырмаларды қолданудың маңызы, әдістері және олардың нәтижелері қарастырылады.

Бастауыш сынып оқушыларының ой өрісін дамыту – білім беру үдерісіндегі маңызды бағыттардың бірі. Бұл кезеңде балалардың танымдық қабілеттері қарқынды дамып, олардың логикалық ойлау дағдылары қалыптасады. Логикалық тапсырмалар — оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіруде негізгі құралдардың бірі болып табылады. Олар балалардың зейінін шоғырландырып, есте сақтау, салыстыру, талдау және қорытынды жасау қабілеттерін дамытады.

Логикалық тапсырмалар түрлері әртүрлі болуы мүмкін: сәйкестендіру, салыстыру, сұрыптау, классификациялау, кескіндерді жалғастыру, есеп шығару, жұмбақтар мен ребустар шешу және т.б. Мұндай тапсырмаларды орындау барысында оқушылар өз ойларын жүйелі түрде қорытындылауды үйренеді, әрі бұл олардың жалпы білім сапасын арттыруға септігін тигізеді.

Логикалық тапсырмаларды қолданудың тиімділігі – олардың интерактивтілігі мен ойын элементтерін қамтуында. Ойын арқылы оқыту оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырады, материалды жақсы меңгеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, топтық жұмыстар, жұппен тапсырмалар орындау балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға көмектеседі, пікір алмасуға, өз ойларын қорғай білуге үйретеді.

Мұғалімдердің педагогикалық шеберлігі мен шығармашылығы логикалық тапсырмаларды дұрыс таңдап, тиімді ұйымдастыруға байланысты. Жаңа технологиялар мен әдістерді қолдану (мысалы, интерактивті тақталар, электрондық ресурстар) оқыту процесін жандандырады және оқушылардың белсенділігін арттырады.

Сонымен қатар, логикалық тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану оқушылардың сыни ойлау дағдыларын қалыптастырып, шығармашылық қабілеттерін дамытады. Бұл болашақта олардың қиын жағдайларды шешуіне, жеке тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасайды.

Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш сынып оқушыларының ой өрісін дамытуда логикалық тапсырмаларды қолдану білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Логикалық тапсырмаларды қолданудың тағы бір маңызды аспектісі — олардың оқушылардың сөйлеу мәдениетін дамытуға әсері. Тапсырмаларды талқылау, жауаптарын дәлелдеу барысында балалар өз ойын нақты және түсінікті жеткіруге үйренеді. Бұл коммуникативтік дағдылардың қалыптасуына септігін тигізеді.

Сонымен қатар, логикалық тапсырмалар оқушылардың оқу материалын тереңірек меңгеруіне мүмкіндік береді. Мысалы, математика немесе жаратылыстану пәндері бойынша берілетін логикалық есептер мен жаттығулар балалардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білімді практикалық тұрғыда қолдануға үйретеді.

Логикалық тапсырмаларды әртүрлі пәндерге интеграциялау да маңызды. Қазақ тілі мен әдебиеті, табиғаттану, математика пәндерінде қолданылғанда, оқушылардың ойлау дағдылары кеңейіп, білімнің түрлі салаларында үйлесімді даму қамтамасыз етіледі.

Оқушының жасы мен даму ерекшеліктерін ескеру – тиімді логикалық тапсырмаларды таңдаудағы басты шарттардың бірі. Кіші сыныптарда қарапайым және ойын түріндегі тапсырмалар қолданылады, ал жоғары сыныптарда күрделі әрі көпқырлы логикалық есептер ұсынылады.

Мұғалімдерге арналған ұсыныстар ретінде логикалық тапсырмаларды сабаққа жүйелі түрде енгізу, әр тапсырманың мақсатын түсіндіру, оқушылардың белсенділігін ынталандыру маңызды. Сондай-ақ, оқушының жетістігін бақылап, мотивациясын арттыру үшін оң кері байланыс пен марапаттау жүйесін қолдану қажет.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларының ой өрісін дамытуда логикалық тапсырмаларды қолдану — бұл оқушының танымдық, шығармашылық және коммуникативтік қабілеттерін жан-жақты жетілдіруге бағытталған тиімді педагогикалық әдіс. Ол оқушылардың білімін тереңдетіп, олардың келешекте табысты әрі жан-жақты дамыған тұлға болып өсуіне негіз болады.

Бастауыш сынып оқушыларының ой өрісін дамытуда логикалық тапсырмаларды қолдану — білім беру үдерісінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Логикалық тапсырмалар оқушылардың зейінін, ойлау қабілетін, есте сақтау және салыстыру дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Бұл әдістер оқушыларды тек білім алушы ретінде ғана емес, белсенді зерттеуші, шығармашыл тұлға ретінде қалыптастырады. Логикалық тапсырмалар арқылы балалардың танымдық белсенділігі артып, олардың сыни ойлау қабілеті мен шығармашылық әлеуеті дамиды.

Сонымен қатар, мұндай тапсырмалар оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың пәнге деген қызығушылығын оятады. Бұл өз кезегінде білім сапасының жоғарылауына және оқушылардың жалпы дамуына оң әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбенбаев, С. "Бастауыш мектеп педагогикасы". – Алматы: Рауан, 2019.
2. Жұмабаева, Г. "Оқушылардың логикалық ойлауын дамыту жолдары". – Білім, 2020, №4.
3. Қараев, Ж.А. "Қазіргі білім беру технологиялары". – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
4. Хмель, Н.Д. "Педагогика". – Алматы: Білім, 2020.
5. Бейсенбаева, А. "Білім берудің жаңа мазмұны және әдіс-тәсілдері". – Астана: Фолиант, 2021.

СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИАЛИЗАЦИИ И САМОВЫРАЖЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Айткулова Р.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада әлеуметтік желілердің жасөспірімдердің әлеуметтену және өзін-өзі көрсету процесіндегі рөлі қарастырылады. Цифрлық ортаның тұлғалық идентичтіліктің қалыптасуына, қарым-қатынас дағдылары мен құндылықтар жүйесіне әсері талданады. Әлеуметтік желілердің екіжақты табиғаты атап өтіледі: олар жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар деструктивті ықпал ету қаупін де тудырады. Заманауи қоғамда жасөспірімдердің табысты әлеуметтенуінің маңызды шарты ретінде цифрлық мәдениет пен медиасауаттылықты қалыптастыру қажеттілігі баса айтылады.

Summary: The article examines the role of social networks in the processes of adolescent socialization and self-expression. It analyzes the impact of the digital environment on the formation of identity, communication skills, and value systems among young people. The dual nature of social networks is highlighted: they serve as a means of personal development and self-realization while also posing potential risks of negative influence. The study emphasizes the importance of developing digital culture and media literacy as key factors in the successful socialization of adolescents in modern society.

Современное общество характеризуется интенсивным развитием цифровых коммуникаций, которые радикально изменили формы взаимодействия между людьми, а также способы конструирования индивидуальной и групповой идентичности. Одним из наиболее значимых феноменов последних десятилетий выступает феномен социальных сетей — виртуальных платформ, обеспечивающих возможность мгновенного обмена информацией, визуальным и текстовым контентом, коммуникации и самопрезентации. Особое значение социальные сети приобретают в жизни подростков, для которых процесс социализации и поиск собственной идентичности являются ключевыми задачами возрастного развития. Таким образом, исследование роли социальных сетей как инструмента социализации и самовыражения подростков представляет собой актуальную научную проблему, находящуюся на пересечении социологии, психологии, педагогики и медиакommunikation исследований.

Введение социальных сетей в повседневную жизнь подростков привело к трансформации традиционных механизмов социализации. Если ранее важнейшими агентами социализации выступали семья, школа и ближайшее окружение, то сегодня значительная часть социального опыта формируется в онлайн-пространстве. Подросток осваивает нормы, ценности и модели поведения не только через непосредственные контакты, но и посредством цифровых взаимодействий, в которых он принимает участие как активный субъект. Социальные сети становятся площадкой, где формируется личностная и социальная идентичность, выстраиваются отношения с другими участниками

сетевого сообщества и создаётся ощущение принадлежности к определённым культурным или ценностным группам [1].

Одним из ключевых аспектов функционирования социальных сетей является их коммуникативный потенциал. Для подростков, находящихся на этапе становления личности, общение в сети выполняет функцию расширения социального круга и экспериментирования с различными социальными ролями. Возможность взаимодействовать с людьми за пределами непосредственного окружения способствует развитию коммуникативных навыков, толерантности к различиям и способности к эмпатии. Вместе с тем виртуальная коммуникация часто лишена невербальных сигналов, что может приводить к искажению смысла сообщений и формированию поверхностных контактов. Однако для подростка, особенно в период эмоциональной нестабильности и поиска одобрения, социальная сеть становится пространством, где можно быстро получить обратную связь, ощутить признание и принадлежность, что играет существенную роль в процессе личностного развития [2].

Социализация в условиях цифровой среды приобретает новые характеристики. В традиционной модели социализация понималась как односторонний процесс усвоения норм и правил, существующих в обществе. В контексте социальных сетей этот процесс становится двусторонним и интерактивным [3]. Подросток не только усваивает модели поведения, транслируемые другими пользователями, но и сам становится источником норм и культурных образцов. Создавая контент, участвуя в онлайн-дискуссиях, высказывая собственное мнение, он влияет на формирование ценностного поля своих сверстников. Таким образом, социальные сети формируют особую среду, где социализация и самовыражение взаимосвязаны и взаимозависимы.

Процесс самовыражения подростка в социальных сетях проявляется через различные формы активности: публикацию фотографий и видео, создание творческого контента, ведение блогов, участие в тематических сообществах и обсуждениях. Эти практики позволяют подростку не только демонстрировать свои интересы и взгляды, но и экспериментировать с идентичностью. Возможность выбрать аватар, псевдоним, стиль коммуникации и визуальное оформление страницы создаёт условия для конструирования «цифрового Я» — виртуального образа личности, который может частично совпадать с реальной идентичностью, а может представлять собой идеализированную или фантазийную её версию. Такое моделирование собственной личности выступает важным элементом самоопределения, однако оно также сопряжено с риском утраты подлинности и чрезмерной зависимости от внешней оценки.

Механизмы признания и одобрения в социальных сетях играют значимую роль в формировании самооценки подростка. Количество подписчиков, лайков и комментариев часто становится показателем социальной значимости, что создаёт иллюзию объективной оценки личности. Подростки склонны сопоставлять собственные достижения с успехами сверстников, формируя чувство конкуренции и тревожности. В то же время позитивная обратная связь в онлайн-среде может служить мощным стимулом для развития творческих

способностей, уверенности в себе и инициативности. Таким образом, социальные сети одновременно выступают фактором как поддержки, так и психологического давления, что требует осознанного подхода к их использованию.

Особое значение в процессе социализации подростков в социальных сетях имеет феномен виртуальных сообществ. Эти сообщества могут быть основаны на общих интересах, взглядах или целях, что позволяет подростку найти единомышленников и получить социальную поддержку. Принадлежность к группе усиливает чувство идентичности и помогает осознать собственное место в социуме. В то же время, подобные сообщества могут формировать и деструктивные формы поведения — культивирование агрессии, пропаганду девиантных норм или искажённое восприятие реальности. В этом контексте возрастает роль медиаграмотности, критического мышления и воспитания ответственного отношения к цифровому пространству.

Феномен цифровой социализации требует рассмотрения с точки зрения социокультурных и психологических теорий. В рамках символического интеракционизма Дж. Мида социализация рассматривается как процесс усвоения ролей через взаимодействие с другими. В социальных сетях этот процесс приобретает новый формат — подросток «играет» различные роли, формируя представления о себе через реакции окружающих. С точки зрения культурно-деятельностного подхода Л. С. Выготского, развитие личности происходит через интериоризацию культурных форм деятельности. В онлайн-среде подросток осваивает новые формы коммуникации, медиаторчества и самопрезентации, что способствует формированию новых когнитивных и социальных навыков. Таким образом, социальные сети становятся инструментом расширения культурного опыта и личностного потенциала [3].

Цифровая идентичность подростка формируется в контексте постоянного взаимодействия реального и виртуального. В отличие от традиционных форм самопрезентации, где поведение регулируется непосредственными социальными нормами, в сети подросток получает большую свободу самовыражения. Однако эта свобода сопряжена с риском фрагментации личности, когда различные образы, создаваемые в сети, могут не иметь внутреннего единства. Исследователи отмечают, что виртуальное пространство стимулирует формирование «мультиидентичности», когда подросток может проявлять разные стороны своей личности в разных социальных сетях или аккаунтах. С одной стороны, это способствует гибкости мышления и адаптивности, с другой — может вызывать внутренние конфликты и трудности в самопринятии.

Одной из особенностей подросткового возраста является стремление к признанию и самоутверждению. Социальные сети предоставляют подросткам мощные инструменты для достижения этих целей, позволяя демонстрировать успехи, делиться личными переживаниями и получать мгновенную реакцию аудитории. Однако формирование зависимости от цифрового одобрения может привести к нарушению внутренней автономии и снижению устойчивости к

внешним оценкам. В результате подросток начинает ориентироваться преимущественно на внешние критерии успеха, что может препятствовать развитию самостоятельного мировоззрения. Тем не менее при правильной педагогической и родительской поддержке социальные сети могут стать платформой для формирования позитивной самооценки, творческого самовыражения и социальной активности.

Отдельного внимания заслуживает вопрос о влиянии социальных сетей на формирование моральных и этических ориентиров подростков. Виртуальная среда зачастую предоставляет возможность анонимного поведения, что ослабляет внутренние моральные ограничения и может способствовать проявлению агрессии, кибербуллинга или манипулятивного поведения. Вместе с тем многие подростки используют социальные сети для участия в волонтерских движениях, просветительских проектах и социальных инициативах, что способствует формированию гражданской ответственности и эмпатии. Таким образом, характер воздействия социальных сетей на личность подростка во многом определяется не столько технологией, сколько культурным контекстом и уровнем цифровой компетентности пользователя [4].

Современные исследования показывают, что цифровая социализация подростков не является однозначно позитивным или негативным процессом. Она представляет собой сложное взаимодействие различных факторов — личностных, социальных, культурных и технологических. С одной стороны, социальные сети создают условия для самопознания, расширения кругозора и формирования социальной компетентности. С другой стороны, они могут усиливать чувство изоляции, тревожности и неуверенности в себе при отсутствии поддержки и критического восприятия происходящего. В связи с этим особое значение приобретает образовательная и воспитательная работа, направленная на развитие навыков безопасного и осознанного использования цифровых ресурсов.

Педагогическая практика должна учитывать, что социальные сети являются неотъемлемой частью современной среды обитания подростков, а потому их нельзя рассматривать исключительно как угрозу. Напротив, при правильной организации образовательного процесса они могут стать эффективным инструментом воспитания и обучения. Использование социальных сетей в образовательных целях — создание учебных сообществ, проведение онлайн-дискуссий, совместных проектов — способствует развитию коммуникативных компетенций, критического мышления и цифровой грамотности. При этом важно не только формировать технические навыки, но и воспитывать этическую ответственность, умение фильтровать информацию и осознавать последствия собственных действий в виртуальном пространстве.

Таким образом, социальные сети в современном обществе выполняют двойственную функцию: с одной стороны, они являются мощным средством социализации, способствующим развитию личности подростка, расширению его социальных связей и возможностей самовыражения; с другой — несут потенциальные риски, связанные с искажением реального опыта, зависимостью

от цифровой среды и снижением способности к критическому восприятию. Эффективное использование социальных сетей как инструмента социализации возможно лишь при условии формирования у подростков зрелой цифровой культуры, включающей в себя осознание собственных ценностей, уважение к другим участникам коммуникации и способность использовать медиа-пространство как средство конструктивного взаимодействия.

В целом, социальные сети трансформируют саму природу социализации, делая её более открытой, динамичной и интерактивной. Подросток становится не просто объектом воздействия, а активным субъектом, создающим и распространяющим социальные смыслы. Это требует переосмысления подходов к воспитанию и образованию в условиях цифрового общества. Формирование цифровой идентичности, навыков критического восприятия информации и ответственного поведения в сети становится важнейшей задачей современного педагогического и социокультурного пространства. Социальные сети, при осознанном и ответственном использовании, могут стать не просто инструментом коммуникации, но и мощным ресурсом развития личности, самовыражения и активного участия подростков в жизни общества.

Список использованной литературы

1. Киселева, А. В. Социальные сети как пространство социализации подростков // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. — 2021. — № 2. — С. 135–147.
2. Прищак, В. Н. Влияние цифровой среды на формирование личности подростка // Психология и образование. — 2020. — Т. 25, № 6. — С. 45–52.
3. Livingstone, S., & Byrne, J. (2018). Parenting in the Digital Age: The Challenges of Parental Responsibility in Comparative Perspective. *Media, Culture & Society*, 40(1), 61–77.
4. Бычкова, О. Н. Медиаобразование и медиаграмотность: современные подходы и тенденции // Вопросы образования. — 2019. — № 3. — С. 112–125.

УДК 159.9

ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА В ТРУДОВОМ КОЛЛЕКТИВЕ

Акимова А.О.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Бұл мақалада еңбек ұжымындағы әлеуметтік-психологиялық климаттың қалыптасуына гендерлік стереотиптердің әсері талданады. Гендерлік стереотиптер – ерлер мен әйелдердің мінез-құлқы, қабілеті мен кәсіби рөлдері туралы әлеуметтік күтілімдер мен қалыптасқан ұғымдар жиынтығы ретінде қарастырылады. Автор гендерлік ұстанымдардың еңбек процесіндегі өзара қарым-қатынастарға, рөлдердің бөлінуіне, коммуникацияға және ұйым ішіндегі психологиялық ахуалға ықпал ету механизмдерін сипаттайды. Теориялық және эмпирикалық деректерді талдау негізінде гендерлік теңсіздік пен стереотиптердің ұжымдағы сенім деңгейін, әділеттілік сезімін және қанағаттанушылықты төмендететіні көрсетіледі. Мақалада ұйымдардағы жағымды әлеуметтік-психологиялық климатты қалыптастыру үшін гендерлік

көзқарастарды қайта қарау, инклюзивті мәдениетті дамыту және гендерлік сезімтал кадрлық саясат жүргізу қажеттілігі атап өтіледі.

Summary: The article analyzes the impact of gender stereotypes on the formation of the socio-psychological climate within a labor collective. Gender stereotypes are viewed as a system of socially constructed expectations and beliefs about the behavior, abilities, and professional roles of men and women. The author examines the mechanisms through which gender attitudes affect interpersonal relations, role distribution, communication patterns, and the overall psychological atmosphere within organizations. Based on theoretical and empirical data, it is shown that gender inequality and stereotypical perceptions reduce the levels of trust, perceived fairness, and job satisfaction among employees. The article emphasizes the importance of revising gender perceptions, developing an inclusive organizational culture, and implementing gender-sensitive HR policies to foster a positive socio-psychological climate in modern workplaces.

В условиях современной трансформации трудовых организаций и усиления внимания к факторам организационной культуры всё более значимым становится исследование того, как внутренние установки, ожидания и поведенческие модели сотрудников влияют на социально-психологический климат коллектива. В частности, гендерные установки — стереотипы о «типичном мужчине» и «типичной женщине», об их ролях, компетенциях и ожиданиях со стороны коллег и руководства — представляют собой один из значимых факторов, способных как способствовать гармоничному взаимодействию в коллективе, так и — напротив — ухудшать межличностные отношения, повышать конфликтность и снижать удовлетворённость трудом. Одновременно социально-психологический климат коллектива выступает интегративным показателем, отражающим качество взаимодействия, уровень доверия, сплочённости, эмоционального комфорта, коммуникативных связей. Вследствие этого анализ влияния гендерных стереотипов на формирование этого климата приобретает как теоретическую важность (для построения моделей организационной психологии, социальных отношений в трудовой среде), так и прикладную значимость (для разработки управленческих и кадровых практик).

В научной литературе гендерные стереотипы определяются как упрощённые и обобщённые представления о характеристиках, ролях, нормах поведения мужчин и женщин, формирующиеся под воздействием культурных, социальных и экономических факторов. Такие стереотипы проявляются в распределении социальных ролей, ожиданиях к лидерам и подчинённым, в коммуникации и взаимодействиях. С другой стороны, позитивный социально-психологический климат рассматривается как состояние коллективного субъекта, характеризующееся высоким уровнем доверия, открытости, поддержкой, взаимопониманием и низкой конфликтностью [1]. Таким образом, главная цель данного исследования — проанализировать, каким образом и в какой степени гендерные стереотипы влияют на формирование социально-психологического климата в трудовом коллективе.

Для достижения данной цели необходимы следующие задачи: (1) рассмотреть теоретические основания гендерных стереотипов и социально-психологического климата коллектива; (2) выявить ключевые механизмы

взаимодействия гендерных стереотипов и групповой психологической атмосферы в организации; (3) обсудить эмпирические данные и практические последствия проявления подобных влияний в трудовой среде. В рамках данного обзора будет осуществлён интегративный анализ теоретической и эмпирической литературы, позволяющий выявить факторы, посредники и возможные точки воздействия. В завершение будут предложены практические рекомендации по уменьшению негативного влияния гендерных стереотипов и формированию более здорового социально-психологического климата.

Понятийно гендерные стереотипы представляют собой разновидность социальных стереотипов, соотнесённых с ожиданиями и нормами, относящимися к мужчинам и женщинам, их роли и поведению. В организационном контексте это проявляется, например, в неявных ожиданиях, что «мужчина-руководитель» должен быть активным, решительным, авторитарным, а «женщина-сотрудница» — заботливой, эмоциональной, ориентированной на коммуникацию [2]. Такие установки могут влиять на распределение ролей, карьерные перспективы, межличностные взаимодействия и принятие решений в коллективе. К примеру, исследования показывают, что наличие гендерных стереотипов снижает возможности женщин в профессиональной среде и закрепляет структурное неравенство.

Организация как социальная система содержит множество уровней: формальные структуры, неформальные группы, индивидуальные взаимодействия. Гендерные стереотипы влияют на каждый из этих уровней: они могут проявляться через политику назначения руководителей, ожидания от «типичных» задач для мужчин или женщин, распределение ответственности, а также через восприятие коллегами и руководством поведения этих сотрудников. Так, исследование показывает: «любая трудовая группа представлена двумя гендерными общностями: мужчинами и женщинами [3]. Для того чтобы успешно решать производственные задачи важна их совместная и симметричная интеграция в трудовую деятельность предприятия». Если же равная интеграция нарушена или сопровождается значительными гендерными ожиданиями и стереотипами, то появляется риск фрагментации единства коллектива, усилия на взаимодействие распределяются неравномерно, увеличивается напряжённость и недоверие.

Под понятием социально-психологического климата коллектива понимается совокупность эмоционально-психологических характеристик взаимодействия членов группы: степени доверия и открытости, уровня взаимной поддержки, эмоциональной безопасности, общих ценностей и задач, а также отношения к организации и друг к другу. Хороший климат проявляется в продуктивной коммуникации, высокой адаптации, минимальной конфликтности, готовности к сотрудничеству и удовлетворённости участием в коллективе. При этом климат не является статичным: он изменяется в зависимости от внутренних и внешних факторов, среди которых ключевыми выступают личностные характеристики участников, стиль руководства, организационная культура, система мотивации и коммуникаций.

В коллективе с благоприятным климатом члены группы чувствуют себя ценными, воспринимают поддержку и возможность выразить мнение, испытывают меньше стрессов, связанных с межличностным взаимодействием, имеют более высокий уровень вовлечённости. Противоположно, плохой климат характеризуется отчуждением, низким уровнем доверия, высокой конфликтностью, неспособностью решить возникающие проблемы на коллективном уровне, снижением мотивации и удовлетворённости. Таким образом, социально-психологический климат выступает мощным посредником между организационными условиями и результатами: продуктивностью, инновационной активностью, удержанием персонала.

Перечень механизмов, посредством которых гендерные стереотипы воздействуют на социально-психологический климат, можно сгруппировать следующим образом [4]:

1. Неравномерное распределение ролей и задач. Когда в коллективе присутствует устойчивое ожидание, что «мужчина-лидер», «женщина-поддержка», то задачи, требующие инициативы, управления, решений, чаще достаются мужчинам, а «женские» роли — коммуникацию, поддержку, эмоциональную нагрузку — женщинам. Это не только снижает эффективность использования потенциала сотрудников, но и создаёт ощущение несправедливости и неудовлетворённости. Такая дифференциация может стать источником напряжения: сотрудники, чьи достижения недооцениваются или автоматически приписываются меньшей значимости, ощущают себя маргинализированными.

2. Восприятие компетентности и ожидания. Гендерные стереотипы влияют на то, как воспринимают себя и как воспринимают других сотрудники и руководство. Например, женщина-руководитель может сталкиваться с ожиданием, что она «по своей природе менее решительна», и поэтому её предложения проходят меньшим сопротивлением или, наоборот, сталкиваются с дополнительным контролем. Исследование отметило, что восприятие руководителя зависит от его гендерной принадлежности и связанных установок. Такое восприятие сказывается на доверии, принятии ценностей организационной культуры и коллективной идентификации. Если сотрудники чувствуют двойные стандарты или необъективные ожидания, это может снижать уровень эмоционального комфорта и сплочённости.

3. Коммуникационные барьеры и конфликтность. Когда гендерные установки остаются неосознанными, они могут стать источником недопонимания: например, мужчина, воспринимающий эмоциональную поддержку как признак слабости, может не принять инициативу женщины-сотрудницы; с другой стороны, женщина может воспринимать недоверительный стиль общения как проявление дискриминации. Исследование «гендерных аспектов конфликтов в современной организации» подчёркивало, что наличие гендерной дифференциации может влиять на структуру внутригрупповых отношений и уровень конфликта. В коллективе с высоким уровнем таких барьеров ухудшается коммуникация, снижается обмен

информацией, снижается возможность совместного решения задач, что отражается на общем климате.

4. Нормы и культурные ожидания. Организационная культура часто включает не только официальные нормы, но и неформальные ожидания, в том числе связанные с гендером. Если культура допускает или поддерживает гендерно детерминированные роли, то такие ожидания становятся частью коллективных установок, которые могут быть даже не замечены. Сотрудники, не соответствующие этим ожиданиям (например, мужчина в «женской» роли, женщина в «мужской»), могут ощущать давление, «не своё» положение, страх быть осуждённым или не оценённым. Это снижает уровень психологической безопасности и доверия, база благоприятного климата.

5. Карьерные перспективы и справедливость. Если гендерные стереотипы закрепляют неравные возможности продвижения, оценки и признания, это снижает чувство справедливости, что является ключевым компонентом здорового социально-психологического климата. Диссертационный анализ влияния гендерных стереотипов показал, что чем сильнее проявляются стереотипы в отношении руководителя, тем больше они влияют на принятие организационных ценностей и, соответственно, на коллективную идентификацию.

В совокупности через эти механизмы гендерные стереотипы оказывают комплексное воздействие: они могут снижать уровень доверия, затруднять взаимодействие, усиливать отчуждение, повышать конфликтность, уменьшать сплочённость и тем самым ухудшать социально-психологический климат.

Обобщая вышеизложенное, можно утверждать, что гендерные стереотипы в трудовом коллективе выступают значимым фактором, способным оказывать как негативное, так и — при целенаправленной трансформации — позитивное влияние на социально-психологический климат. С одной стороны, устойчивые и неосознанные установки о том, кто «должен» занимать руководящую позицию, каким образом распределяются задачи между мужчинами и женщинами, как оценивается их компетентность, создают предпосылки для недоверия, недооценённости, отчуждения, ухудшают коммуникацию и снижают сплочённость коллектива. С другой стороны, осознанная работа с гендерными стереотипами — через управление распределением ролей, прозрачность в продвижении, создание равных условий, развитие культуры включения — может стать мощным механизмом повышения качества климата: формирования доверия, открытости, удовлетворённости трудом и результатов коллективной деятельности.

Для практики это означает необходимость комплексного подхода: кадровых стратегий, анализа существующих гендерных ожиданий и их влияния, обучения менеджеров и сотрудников гендерной грамотности, мониторинга атмосферы в коллективе и внедрения инклюзивных норм. совершенствование равновесия гендерного состава, изменение неформальных правил, обеспечение справедливой оценки и карьерных возможностей независимо от пола - всё это способствует благоприятному климату.

В перспективе стоит рекомендовать проведение эмпирических исследований, непосредственно оценивающих взаимосвязь гендерных стереотипов и показателей социально-психологического климата (например, доверие, поддержка, удовлетворённость, конфликтность) в различных организационных контекстах, включая интернациональные сравнения и отраслевые специфики. В результате можно будет разработать более точные рекомендации и инструменты коррекции для организаций, стремящихся к устойчивому и здоровому коллективному взаимодействию.

Список использованной литературы

1. Кон И. С. Мужчина в меняющемся мире. - М.: Время, 2009. — 352 с.
2. Бендас Т. В. Гендерная психология: учебное пособие. - СПб.: Питер, 2021. - 448 с.
3. Емельянова Т. П. Социально-психологический климат коллектива: теоретические подходы и методы исследования // Вестник Московского государственного университета. Серия 14. Психология. — 2019. — № 4. — С. 22–35.
4. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений. - СПб.: Питер, 2020. - 464 с.

ОӘЖ 376

ДАМУЫНДА КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ҒАЛАМТОРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аққұл М.С., Нурсейтова Н.С., Анарбаева Р.Ж.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Ешекулова Э.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье анализируются особенности работы и взаимодействия детей с нарушениями развития в интернет-пространстве, а также трудности и потенциальные возможности, возникающие в процессе освоения цифровой среды.

Summary: The article analyzes the specifics of the work and interaction of children with developmental disabilities in the Internet space, as well as the difficulties and potential opportunities that arise in the process of mastering the digital environment.

Қазіргі заманда ғаламтор – білім алудың, қарым-қатынастың, ойын-сауықтың басты құралына айналды. Балалардың цифрлық ортада жұмыс істеуі олардың әлеуметтік бейімделуіне, танымдық қабілеттерінің дамуына ықпал етеді. Алайда дамуында кемістігі бар балалар үшін интернетпен жұмыс жасауда бірқатар қиындықтар мен ерекшеліктер кездеседі [1].

Ғаламтор қазіргі қоғамда тек ақпарат алмасу құралы ғана емес, білім алу мен қарым-қатынас жасаудың, шығармашылықпен айналысудың да негізгі ортасына айналды. Әсіресе дамуында кемістігі бар балалар үшін оның мүмкіндіктері ерекше маңызды.

Біріншіден, ғаламтор білім алуға кең жол ашады. Арнайы бейімделген электронды ресурстар мен онлайн-платформалар балалардың өз қабілетіне сай білім алуына жағдай жасайды. Бұл олардың танымдық белсенділігін арттырып, жаңа білімді меңгеруін жеңілдетеді.

Екіншіден, интернет әлеуметтік қарым-қатынасты кеңейтеді. Дамуында кемістігі бар балалар көбінесе шынайы ортада қарым-қатынас жасауға қиналуы мүмкін, ал ғаламтор олар үшін достар табуға, ойларын еркін жеткізуге мүмкіндік береді.

Үшіншіден, ғаламтор шығармашылық қабілеттерді дамытуға ықпал етеді. Сурет салу, музыка жасау, бейне контент дайындау сияқты түрлі цифрлық шығармашылықпен айналысу арқылы бала өз әлеуетін аша алады.

Сонымен қатар, интернет бос уақытты тиімді өткізуге, ойындар арқылы ойлау мен қиялды дамытуға жағдай жасайды [2].

Дамуында кемістігі бар балалардың білім алу процесінде ғаламтордағы арнайы бейімделген платформаларды қолданудың маңызы зор. Мұндай ресурстар баланың жас ерекшелігі мен мүмкіндіктерін ескере отырып жасалады және оқу материалының қолжетімділігін арттырады.

Біріншіден, бейімделген платформалар қарапайым әрі түсінікті интерфейспен жабдықталады. Бұл балаларға тапсырмаларды орындауда қиналмай, өз бетінше әрекет етуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, мұндай платформалар көбіне визуалды, дыбыстық және интерактивті материалдарды қамтиды. Мысалы, суреттер, анимациялар, дыбыстық нұсқаулар арқылы бала оқу мазмұнын жеңіл қабылдайды.

Үшіншіден, арнайы платформаларда әр оқушының жеке қарқыны мен деңгейіне сай тапсырмалар беріледі. Бұл әдіс оқу мотивациясын арттырып, жетістік сезімін қалыптастырады [3].

Төртіншіден, педагогтар мен ата-аналарға арналған бақылау құралдары қарастырылған. Арнайы жүйелер баланың жетістіктерін, қателерін және оқу барысын қадағалауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, бейімделген платформалар онлайн-ойындар, жаттығулар және тренажерлар арқылы балалардың есте сақтау, ойлау, зейін, сөйлеу қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Аарнайы бейімделген білім беру платформаларын пайдалану – дамуында кемістігі бар балалардың оқу процесін жеңілдетіп қана қоймай, олардың әлеуетін ашуға, ақпаратты тиімді меңгеруге және қоғамға бейімделуіне көмектесетін маңызды құрал.

Топтық онлайн-жобаларға қатыстыру арқылы әлеуметтік белсенділігін арттыру

Дамуында кемістігі бар балалар үшін әлеуметтік бейімделудің ең тиімді жолдарының бірі – оларды топтық онлайн-жобаларға қатыстыру. Мұндай жобалар балалардың қоғамға етене араласуына, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және бірлескен әрекетке үйренуіне ықпал етеді.

Біріншіден, топтық онлайн-жобалар балалардың *коммуникативтік қабілеттерін дамытады*. Жобада бірге жұмыс істеу барысында олар пікір алмасып, өз ойларын жеткізуге және өзгелерді тыңдауға машықтанады.

Екіншіден, бұл тәсіл олардың *әлеуметтік белсенділігін арттырады*. Дамуында кемістігі бар балалар кейде оқшауланып қалуы мүмкін, ал онлайн-ортада олар өзін еркінірек сезініп, түрлі іс-шараларға қатыса алады.

Үшіншіден, топтық жобалар балаларға *ынтымақтастық пен жауапкершілікті сезінуді* үйретеді. Әркімнің ортақ іске қосқан үлесі бағаланып, жетістік бірге аталып өтеді.

Төртіншіден, мұндай жобаларда *шығармашылық әлеует ашылады*. Бірлесіп сурет салу, бейнеролик түсіру, виртуалды көрмелер ұйымдастыру сияқты іс-әрекеттер балалардың қиялын, ойлауын және өзіндік дамуын ынталандырады [4].

Сонымен қатар, педагог пен ата-ана бақылауында өтетін топтық онлайн-жобалар қауіпсіздік тұрғысынан да тиімді. Олар балаларға дұрыс бағыт беріп, әрбір қатысушының белсенділігін қолдай алады.

Топтық онлайн-жобаларға қатыстыру – дамуында кемістігі бар балалардың әлеуметтік белсенділігін арттырудың заманауи және нәтижелі әдісі. Бұл олардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырып, қоғамға бейімделуіне мүмкіндік береді.

Дамуында ауытқулары бар балалардың интернетті пайдалануы кең мүмкіндіктерге де, белгілі бір қиындықтарға да ие. Бір жағынан, цифрлық орта білім беру ресурстарына қол жетімділікті ашады, коммуникацияны жеңілдетеді, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, әлеуметтік байланыстарды кеңейтуге көмектеседі. Екінші жағынан, бақылаудың жеткіліксіздігі және бейімделген ресурстардың болмауы ақпаратты игеруде қиындықтарға, қажетсіз мазмұнға тап болу қаупіне және әлеуметтік оқшаулануға әкелуі мүмкін.

Осылайша, дамуында ауытқулары бар балалардың интернеттегі жұмысы ерекше педагогикалық және психологиялық қолдауды қажет етеді. Бейімделген білім беру платформаларын, цифрлық ресурстарды және қауіпсіз онлайн орталарды пайдалану маңызды. Сауатты ұйымдастырумен интернет кеңістігі білім көзі ғана емес, сонымен қатар мұндай балаларды қазіргі қоғамға түзету, әлеуметтендіру және сәтті интеграциялаудың тиімді құралы болып табылады.

Қорытындылай келе, ғаламтор – дамуында кемістігі бар балалардың оқу, қарым-қатынас және өзін-өзі дамыту саласында маңызды құрал. Дұрыс бағыт берілген жағдайда ол олардың әлеуметтенуіне және қоғамға бейімделуіне зор ықпал етеді [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Брунер Д. Психология познания. – М.: 2017, с12.
2. Воронкова В.В. Эмоционально-волевые процессы умственно отсталых детей. – М.: Гардарики, 2015. – 432 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. – М.: Инфра, 2016. – 406 с.
4. Нарзулаев С. Б., Петухов Н. А., Ковтун Н. В. Педагогические условия использования информационных технологий в обучении детей с особыми образовательными потребностями // МНКО. — 2024. — №1. — С.157–160.
5. Баенская Е.Р. -Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2025.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ЭМОЦИОНАЛДЫ ҚОЛДАУ МЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ОРТАСЫН ҚҰРУ

Ақмырза Ә.Н., Ошан А.Қ., Елганова М.Т.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты создания эмоциональной поддержки и психологически безопасной среды в начальной школе. Показана роль учителя в формировании позитивного эмоционального климата, раскрыты педагогические условия, способствующие эмоциональному благополучию детей. Подчеркивается, что психологически безопасная образовательная среда является основой личностного роста, учебной мотивации и адаптации младших школьников.

Summary: The article explores theoretical and practical aspects of creating emotional support and a psychologically safe environment in primary school. It highlights the teacher's role in building a positive emotional climate and presents pedagogical conditions that ensure students' emotional well-being. The study emphasizes that a psychologically safe school environment is essential for children's motivation, personal development, and successful adaptation.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушы тұлғасының үйлесімді дамуы мен психологиялық саулығын қамтамасыз ету басты құндылықтардың бірі болып табылады. Әсіресе бастауыш сынып кезеңінде балалардың эмоциялық тұрақтылығы, өз-өзіне сенімділігі және оқу мотивациясы қалыптасады. Сондықтан мектептің маңызды міндеттерінің бірі – эмоционалды қолдау мен психологиялық қауіпсіздік ортасын құру [1].

Психологиялық қауіпсіздік — бұл баланың мектептегі өмірін қауіпсіз, қолайлы және сенімді сезіну жағдайы. Мұндай ортада бала өз ойын еркін білдіреді, қателесуден қорықпайды және өзін қабылданған тұлға ретінде сезінеді [2].

Эмоционалды қолдау – бұл педагог пен оқушы арасындағы өзара сенімге, түсінушілікке және қамқорлыққа негізделген қарым-қатынас. Ол баланың психологиялық жайлылығын қамтамасыз етіп, оқу процесіне белсенді қатысуға ынталандырады [3].

Эмоционалды тұрғыдан қолдау көрген бала өзін сенімді сезінеді, бастамашылдық танытады және сынып ұжымында жағымды қарым-қатынас орнатады. Мұғалімнің жылы сөзі, назар аударуы мен эмпатиясы – эмоционалды қолдаудың негізгі тетіктері [4].

Мысалы, зерттеулер көрсеткендей, бастауыш мектептегі эмоционалды климаттың сапасы оқушылардың танымдық белсенділігі мен үлгеріміне тікелей әсер етеді (Durlak et al., 2020). Эмоциялық қолдау көрсетілген ортада балалардың күйзеліс деңгейі төмендеп, өзін-өзі бағалауы жоғарылайды [5].

Психологиялық қауіпсіз орта келесі компоненттерден тұрады:

- сенімді қарым-қатынас жүйесі (мұғалім–оқушы, оқушы–оқушы, ата-ана–мектеп);
- қолайлы эмоционалды климат (өзара сыйластық, түсінушілік, эмпатия);

- еркіндік және қолдау (қателік жасаудан қорықпау, пікір білдіруге мүмкіндік);

- оқушылардың өзін-өзі бағалауына оң ықпал ету (жеке жетістіктерді мойындау);

- психологиялық қызметтің жүйелі жұмысы [6].

Психологиялық қауіпсіздік деңгейі жоғары сыныптарда балалар арасында агрессия аз, өзара көмек пен ұжымдық жауапкершілік жоғары болатыны байқалады [7].

Мұғалім – эмоционалды және психологиялық ортаның негізгі қалыптастырушысы. Оның кәсіби және тұлғалық құзыреттілігі балалардың эмоционалды әл-ауқатына тікелей әсер етеді. Педагог эмпатия, рефлексия, психологиялық мәдениет және қолдау көрсету дағдыларына ие болуы тиіс [8].

Мұғалімнің әрбір сөзі мен әрекеті баланың өзін-өзі қабылдауына әсер етеді. Сондықтан мұғалімдер үшін эмоционалды қолдау көрсету мәдениетін дамыту, педагогикалық қарым-қатынас этикасын сақтау және стресске төзімді

Эмоционалды қолайлы орта құруда келесі педагогикалық шарттар маңызды рөл атқарады:

1. Жеке бағдарланған оқыту — әр баланың ерекшелігін ескеру.

2. Қолдау мен ынталандыру жүйесі — жетістіктерді мойындау, жағымды кері байланыс.

3. Қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру — эмпатия, өзгені тыңдау, келісімге келу дағдылары.

4. Қиындықтарды бірлесіп шешу тәсілдері — сыныптық тренингтер, пікірталастар, ойындар.

5. Психолог пен мұғалімнің өзара әрекеті — баланың эмоционалды күйін жүйелі бақылау және түзету [10].

Қазақстандық педагогикалық тәжірибеде соңғы жылдары мектепшілік психологиялық қызметтер мен әлеуметтік педагогтардың рөлі артып келеді (ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2022). Бұл бағытта оқушылардың психологиялық саулығын қамтамасыз ететін бағдарламалар енгізілуде.

Эмоционалды қолдау мәдениетін дамыту үшін:

- мұғалімдердің эмоционалды интеллектін арттыру;
- психологиялық тренингтер мен супервизия жүйесін енгізу;
- ата-аналармен бірлескен жұмыстарды ұйымдастыру;
- сабақта эмоциялық жағдайды бақылау әдістерін қолдану ұсынылады

[11].

Мысалы, "эмоция термометрі", "көңіл-күй күнделігі", "эмпатиялық шеңбер" секілді әдістер бастауыш жастағы балалармен жұмыс істеуде тиімді болып табылады.

Бастауыш сыныптарда эмоционалды қолдау мен психологиялық қауіпсіздік ортасын құру – оқушының тұлғалық дамуының, оқу табыстылығының және мектепке бейімделуінің негізгі шарты. Мұндай ортада оқушы өзін бағалы, тыңдалған және қабылданған тұлға ретінде сезінеді.

Эмоционалды тұрғыдан тұрақты және психологиялық тұрғыдан қауіпсіз мектеп – бұл жай ғана оқу орны емес, баланың бақытты және табысты өмірге алғашқы қадамын қамтамасыз ететін әлеуметтік кеңістік.

Мұғалім мен мектеп әкімшілігінің үйлесімді әрекеті, ата-аналармен серіктестік және мектеп психологиялық қызметінің тиімді жұмысы – осындай ортаны құрудың басты кепілі болып табылады.

Психологиялық тұрғыдан қауіпсіз мектеп - бұл оқушылар өздерін еркін сезінетін, пікірін ашық білдіре алатын, қателік жасаудан қорықпайтын, өзара сыйластық пен сенімге негізделген орта. Мұндай ортада бала өзін құрметке лайық тұлға ретінде сезінеді, өз қабілетін толық ашуға мүмкіндік алады.

Эмоционалды қолдау жүйелі түрде жүзеге асырылған жағдайда, оқушылардың:

- оқуға деген ішкі мотивациясы артады;
- өзін-өзі бағалау мен сенімділік деңгейі күшейеді;
- оқу және әлеуметтік бейімделу дағдылары қалыптасады;
- агрессия мен мазасыздық деңгейі төмендейді.

Сонымен қатар, эмоционалды және психологиялық қолайлы орта **педагог пен оқушы арасындағы гуманистік қарым-қатынастың** дамуына ықпал етеді. Мұғалімнің жылы сөздері, қабылдаушылық танытуы, тыңдай білу қабілеті — баланың сенімін нығайтады және өз-өзіне деген жағымды көзқарасын қалыптастырады.

Психологиялық қауіпсіздік тек мұғалім әрекетіне байланысты емес, ол — **мектептің бүкіл мәдениетінің көрсеткіші**. Сондықтан мұндай ортаны құруда барлық қатысушылар — педагогтар, әкімшілік, психологтар және ата-аналар — бірлесе жұмыс істеуі қажет.

Қазіргі замандағы білім беру үрдісінде эмоционалды қолдау мен психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тек педагогикалық талап қана емес, сонымен қатар **баланың өмірлік табысының, психикалық саулығының және тұлғалық дамуының негізі** болып табылады.

Осыған орай, бастауыш сыныптарда эмоционалды қолдау мен психологиялық қауіпсіздік ортасын құру — тек оқыту сапасын арттыру емес, **адамгершілікке, өзара түсіністікке және өмірлік бейімделгіштікке тәрбиелеудің басты жолы** болып табылады. Мұндай ортада өскен бала болашақта өзін де, өзгені де бағалай білетін, жауапты және эмоционалды сау тұлға ретінде қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Durlak, J. A., Domitrovich, C. E., Weissberg, R. P. Social and Emotional Learning in Schools. — New York : Guilford Press, 2020. — 384 p.
2. Elias, M. J., & Leverett, L. Emotionally Intelligent Teaching. — London : Routledge, 2019. — 214 p.
3. Denham, S. A. Emotional Development in Early Childhood Education. — Cambridge : Cambridge University Press, 2021. — 198 p.
4. Гребенникова, В. М. Психологическая безопасность образовательной среды // Психология и образование. — 2018. — №3. — С. 22–29.

5. Қожахметова, Г. Оқушылардың психологиялық бейімделуін қамтамасыз етудегі мұғалімнің рөлі // Білім және ғылым журналы. — 2020. — №5. — Б. 33–38.
6. Аубакирова, А. Эмоционалды қолдау мәдениетін дамыту жолдары // Педагогика және психология. — 2021. — №2. — Б. 44–50.
7. Hamre, B. K., & Pianta, R. C. Emotional Climate and Classroom Interactions in Early Education. — Oxford : Oxford University Press, 2022. — 242 p.
8. Жұмабекова, Ә. Мектеп оқушыларының психологиялық қауіпсіздік дағдыларын қалыптастыру // Қазақ психологиялық журналы. — 2022. — №1. — Б. 15–21.
9. Jennings, P. A. The Mindful Teacher: Cultivating Emotional Resilience in Education. — New York : Norton, 2018. — 240 p.
10. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Оқушылардың психологиялық қолдау жүйесін жетілдіру жөніндегі әдістемелік нұсқаулық. — Астана, 2022. — 64 б.
11. Шаймерденова, Н. Эмоциялық интеллект және оқушылардың тұлғалық дамуы // Педагогикалық зерттеулер. — 2023. — №4. — Б. 27–35.

ОӘЖ 371

ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ ӘСЕРІ

Алдабек Н.М., Калымбет Г.К., Батирбекова С.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утеева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается понятие эмоционального интеллекта (ЭИ), его составные части, теоретические модели, после чего анализируется влияние ЭИ на успеваемость на основе научных исследований. Механизмы, с помощью которых эмоциональный интеллект влияет на учащихся и учащихся: через мотивацию, саморегуляцию, сочувствие, управление стрессом и эмоциональной нагрузкой, социальные навыки; мы также рассмотрим роль методов преподавания и школьной/университетской среды. В конце статьи даются практические рекомендации, направленные на повышение уровня ЭИ, и направления будущих исследований.

Summary: This article examines the concept of emotional intelligence (EI), its components, theoretical models, and analyzes the impact of EI on academic performance based on scientific research. The mechanisms by which emotional intelligence affects students and students: through motivation, self-regulation, empathy, stress and emotional stress management, social skills; we will also consider the role of teaching methods and the school/university environment. At the end of the article, practical recommendations aimed at improving the level of EI and directions for future research are given.

Білім беру саласында тек когнитивті (сандық, логикалық, академиялық) қабілеттерді дамыту жеткіліксіз екендігі кеңінен танылған. Қазіргі кезде эмоционалды интеллект (ЭИ / EI - Emotional Intelligence) - адамның өз эмоцияларын түсіну, реттеу; басқалардың эмоцияларына сезімтал болу; эмоцияларды тиімді қолдану қабілеті - оқу үрдісінің табысына елеулі әсер ететін фактор ретінде қарастырылады.

Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі - оқушылар мен студенттердің тек академиялық білімі ғана емес, өмірлік дағдыларын, әлеуметтік және эмоционалды компетенцияларын дамыту.

Осындай дағдылардың бірі - эмоционалды интеллект. ХХІ ғасырға тән оқу мақсаты тек пәндік білім емес, тұлғаның жан-жақты дамуы, яғни өзін және өзгелерді түсіну, эмоцияларын тиімді басқару арқылы оқу үдерісінде табысты болу [1].

Эмоционалды интеллект пен оқу жетістіктері арасындағы байланыс көптеген зерттеулерде қаралған. Бұл мақалада ЭИ ұғымы, оның компоненттері, теориялық негіздері, оқу жетістіктеріне әсер ету механизмдері, эмпирикалық зерттеулер нәтижелері, шектеулері және білім беру практикасына ұсыныстар қарастырылады.

Эмоционалды интеллекттің ұғымы мен компоненттері

Эмоционалды интеллект ұғымының түрлі модельдері бар, бірақ жиі келесі компоненттер бөлінеді:

Өзін-өзі тану (self-awareness) - адамның өзінің эмоцияларын және эмоциялардың өзіне әсерін түсінуі.

Эмоцияларды басқару (self-regulation / emotional regulation / emotional repair) - стресс, теріс эмоциялардан шығу жолдарын білу, эмоцияны тиімді түрде реттеу.

Мотивация (motivation) - мақсаттарға жету үшін ішкі қозғаушы күш; эмоцияны мақсатта қолдану.

Эмпатия (empathy) / әлеуметтік сезімталдық - басқалардың эмоцияларын сезіне білу, қарым-қатынас кұруда оларды ескеру.

Әлеуметтік дағдылар (social skills / interpersonal skills) - басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас жасау, конфликтіні шешу, ынтымақтастық.

Бұл компоненттер әртүрлі теориялық бағыттарда әр түрлі аталады (мысалы, Mayer & Salovey моделі, Bar-On моделі, Trait Emotional Intelligence (мінез-құлықтық ЭИ) және Ability Emotional Intelligence).

Теориялық модельдер

Mayer & Salovey моделі - ЭИ эмоцияларды тану, пайдалану, түсіну, басқару қабілеттерін қамтиды.

Bar-On моделі - эмоциялық-әлеуметтік салалардағы функционалдық дағдыларды (мысалы, стресс басқару, адаптивтілік, өз-өзіне көңіл бөлу) қосады.

Positive Psychology (оң психология) - ЭИ позитивті психологиялық қасиеттермен (мотивация, үміт, өзін-өзі бағалау, резильенттілік) тығыз байланыста қарастырылады [2].

Оқу жетістігі және оның өлшемдері

Оқу жетістігі (academic achievement) - білім берудегі табыс, бағалар, емтихандардағы нәтижелер, сабаққа қатысу, оқу мотивациясы, білімді меңгеру сапасы сияқты көрсеткіштермен өлшенеді.

Оқу жетістігіне әсер ететін факторлардың ішінде когнитивтік интеллект (IQ), оқу дағдылары, оқуға уақыт бөлу, әлеуметтік-экономикалық жағдай, баланың отбасы, мектеп ресурстары секілді сыртқы және ішкі факторлар бар. Эмоционалды интеллект сол ішкі факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Эмоционалды интеллект пен оқу жетістігі арасындағы механизмдер ЭИ оқу жетістігіне тікелей де, жанама да әсер етуі мүмкін.

Төменде негізгі механизмдер көрсетілген: **Стресті басқару және эмоцияларды реттеу**. Қиын оқу тапсырмалары, емтихандар стресске алып келеді. ЭИ жоғары оқушылар стресс пен алаңдаушылықты жақсы басқара алады. Эмоцияларды бақылай білу - алаңдаушылықтың оқуға кедергі келтіруін азайтады, концентрацияны арттырады.

Мотивация, өзін-өзі тиімділік (self-efficacy)

ЭИ жоғары адамдар өзіне сенімділікке ие, «мен істей аламын» деген сезімдер күшті болады. Бұл оқу мотивациясын арттырады, яғни оқуға қызығу, уақыт пен күш салу әрекеттері көбейеді.

Эмоциялық және мінез-құлықтық қатысу (engagement)

Сабақтағы белсенділік, топтық жұмысқа қатысу, сұрақ қою, пікірталасқа араласу - эмоциялық қатысу компоненттері [3].

ЭИ оқушылардың өз эмоцияларымен, эмоциялармен жұмыста белсенді болуына әсер етеді. **Әлеуметтік қарым-қатынас**. Мұғалімдермен, сыныптастарымен, отбасы мүшелерімен жақсы қарым-қатынас - қолдау жүйесін құру. ЭИ эмпатия мен коммуникация дағдыларын күшейтеді, конфликттерді шешу жеңіл болады. **Резильенттілік (қайта қалпына келу қабілеті), икемділік** Қателіктер мен қиналыс жағдайларында тез қалпына кету, одан сабақ алу. Эмоциялық интеллект осы икемділікке ықпал етеді.

Эмоциялардың оқу үдерісіне ресурстық потенциалы ретінде қолданылуы эмоциялар мотивацияның көзін немесе оқудағы шектеу болуы мүмкін. Жақсы ЭИ эмоцияларды мотивация көзіне айналдыруға көмектеседі.

Эмоционалды интеллект (ЭИ, Emotional Intelligence, EI) - адамның өзінің эмоцияларын, өзгелердің эмоцияларын тану, түсіну, басқару, қолдану қабілеті. Бұл ұғым алғаш алынған кезде Mayer & Salovey-тің моделі көп қолданыс тапты, кейін Daniel Goleman, Bar-On және басқа зерттеушілер дамытты. Негізгі теориялық бағыттар:

Mayer, Salovey, Caruso моделі (ability model): ЭИ-ны нақты когнитивті дағдылар жиынтығы ретінде қарастырады - эмоцияларды тану, оларды түсіну, эмоцияларды басқару және қолдану.

Goleman-ның моделі (mixed model): эмоциялық дағдылар + тұлғалық/жеке қасиеттерді қосады (мотивация, әлеуметтік дағдылар, эмпатия, өзін-өзі реттеу).

Bar-On моделі: эмоционалды қабілеттер, жеке және әлеуметтік адаптация элементтерін қамтиды; эмоцияларды басқару, стресс басқару, әлеуметпен қарым-қатынас, өзін-өзі қабылдау және т.б.

Көптеген модельдерге ортақ негізгі компоненттер:

Өзіндік саналық (self-awareness) - өз эмоцияларын тану, сезіну.

Өзін-өзі реттеу (self-regulation / emotion regulation) - эмоцияны бақылау, қажет кезде өзгерту.

Мотивация (motivation / self-motivation) - мақсатқа жетуге ынталандырылғандық, табандылық, оптимизм.

Эмпатия (empathy / social awareness) - өзгелердің эмоцияларын сезіну, түсіну.

Әлеуметтік дағдылар (social skills / interpersonal skills) - эмоциялық қарым-қатынас, конфликтті шешу, топтық жұмыс, коммуникативтілік.

Оқу жетістігі - студенттің немесе оқушының білім беру бағдарламасы шеңберіндегі нәтижелері. Бұл - бағалар (оқу жылындағы орташа балл, GPA), емтихан нәтижелері, пән бойынша жетістіктер, оқу міндеттерін орындау, т.б

Оқу үдерісінде нәтиже көрсеткіштеріне әсер ететін басқа факторлар: когнитивтік қабілеттер (интеллект, оқу стратегиялары), отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы, мектеп/университет ресурстары, мұғалім сапасы, оқу мотивациясы, оқу ортасы [4].

Жаңа зерттеулер көрсеткендей, эмоционалды интеллект университет студенттерінің оқу жетістігі мен психологиялық әл-ауқатына оң әсер етеді. Мысалы, Қытайдағы зерттеу: ЭИ жоғары болған студенттерде **өзін-өзі сенімділік**, мотивация, **төзімділік** сияқты оң психологиялық қасиеттер жоғары болып, оқу жетістігі де анағұрлым жақсы болатындығы анықталған. BioMed Central.

Бала мектептеріндегі зерттеу (Southern Ethiopia): ЭИ-ның компоненттері - өзін-өзі реттеу, өзін-өзі тану, эмпатия, мотивация - оқу нәтижелеріне едәуір әсер етеді. ScienceDirect

Кувайт университетінің студенттері арасында жүргізілген зерттеу: эмоцияны өзінің тануы (self-emotion appraisal) және эмоцияларды қолдану (use of emotion) компоненттері GPA-мен жақсы байланыс көрсеткен. Emerald

Басқа зерттеу: «University students: Emotional intelligence impact on academic achievement ...» атты зерттеуде ЭИ-ның оқу мотивациясы, өзін-өзі тиімділік (self-efficacy), төзімділік (resilience) арқылы аралық (mediating) ролі бар екендігі көрінген. BioMed Central+1

ЭИ оқу жетістігіне тікелей әсер ететін кейбір механизмдер:

Стресс және эмоционалды жүктемені басқару: ЭИ жоғары адамдар қиындықтар мен эмоционалды шиеленістерге тезірек бейімделеді, стресс төзімділігі жоғары болады, сондықтан оқу барысында қобалжу мен шок жағдайларында бағалары төмендемейді[5].

Мотивация: ЭИ мотивацияны күшейтеді; мақсат қою, өзін-өзі ынталандыру, табандылық жасау. Бұл оқу міндеттеріне ұдайы мән беруге, үй тапсырмаларын жүйелі орындауға, дайындықты кешікпей жасауға ықпал етеді. **Өзін-өзі сенімділік (self-efficacy):** ЭИ адамның өз қабілетіне сенімін арттырады, «мен жасай аламын» деген ойды қалыптастырады, бұл өз кезегінде оқу тапсырмаларын жеңуге және қиындықтардан қорытынды шығара алуға көмектеседі.

Оқу стратегиялары мен когнитивтік дағдыларды қолдану: эмоциялық жағдай оқу әрекетін жеңілдетуі немесе қиындатуы мүмкін. Мысалы, қобалжу мен алаңдаушылық (anxiety) оқу материалын қабылдауға кедергі келтіруі мүмкін, ал бейбіт, ынталандыруарлық эмоционалды фон - зейін, есте сақтау, шығармашылықты арттыруға көмектеседі.

Әлеуметтік қатынастар және орта: мұғалімдер мен сыныптастармен қатынас, эмоциялық қолдау, топтық жұмыс, эмпатия - бәрі де оқу ортасын

қауіпсіз, ынталандыруарлық, оқуға қажетті ресурстармен қамтамасыз ететін орта қалыптастырады.

Бар кейбір зерттеулерде ЭИ мен оқу жетістігі арасында тікелей және күшті корреляция анықталмаған. Мысалы, 5-сынып оқушылары арасында өткізіліп, Bradberry & Greaves әдісі арқылы ЭИ анықталған зерттеуде ЭИ жалпы орташа балы (average grade) мен академиялық ұпай арасында статистикалық маңызды оң байланыс табылмады.

Кейбір модельдерде ЭИ-ның әсері толық емес, бірақ медиаторлар арқылы жүреді - яғни ЭИ оқу жетістігін тікелей емес, мотивация, оқу стратегиялары, эмоционалдық әл-ауқат сияқты аралық факторлар арқылы әсер етеді.

Бастауыш мектептерде: ЭИ-ның компоненттері - өзін-өзі реттеу, мотивация, эмпатия - ерте жастан қалыптасуы маңызды. Бұл балалардың оқу ортасына бейімделуіне, оқуға қызығушылықтың көбеюіне әсер етеді. Southern Ethiopia зерттеуінің мысалы: бастауыш сынып оқушыларының ЭИ-сы жоғары болғанда, оқу нәтижелері де жоғары болған.

Орта мектеп/мектепке дейінгі кезең: Эмоцияны реттеу, стрессті басқару, өзін-өзі тану секілді дағдылар оқу қабілеттілігін, сыныптағы тәртіп пен мұғаліммен қарым-қатынас сапасын көтереді.

Жоғары оқу орындарында: Университет студенттері арасында ЭИ әсіресе күрделі тапсырмаларды орындау, өзін-өзі ұйымдастыру, уақытты басқару, топтық жобалардағы қатысу сияқты мәселелерде маңызды. Мысалы, Қытайдағы, Кувейттегі зерттеулер ЭИ-ның компоненттері мен GPA-ның арасындағы байланыс анық көрсеткен [6].

Оқу бағдарламаларына ЭИ енгізу

Әлеуметтік-эмоциялық оқыту (SEL - Social Emotional Learning) бағдарламаларын мектептерде бекіту.

Эмоцияларды тану, басқару, мотивация, эмпатия, әлеуметтік дағдыларды арнайы сабақтар немесе интеграцияланған сабақтар арқылы үйрету.

Мұғалімдердің даярлығы

Мұғалімдерге эмоционалды интеллект дағдыларын өздері дамытуға мүмкіндік беру: жұмысshops, тренингтер.

Сынып атмосферасын эмоционалды қауіпсіз ету, қолдау көрсету, оқушыларды эмоциялық тұрғыдан түсіну.

Оқу ортасының қолайлы болуы

Позитивті, ынталандыруарлық, қолдау көрсететін орта; қателіктерді дұрыс қабылдау (қуатсыздық емес, даму мүмкіндігі ретінде қарау).

Студенттердің / оқушылардың пікірлерін тыңдау, эмоциялық жағдайларын ескеру, әлеуметтік қарым-қатынасты дамыту.

Өзін-өзі реттеу мен мотивацияны дамыту механизмдері

Медитация, назар аудару жаттығулары (mindfulness), релаксация, тыныс алу жаттығулары.

Журнал жүргізу: эмоцияларды жазу, эмоцияларды бақылаудың жеке стратегияларын анықтау.

Мақсат қою, өзін-өзі ынталандыру әдістерін үйрету.

Бағалау және мониторинг

ЭИ-ны диагностикалау құралдарын қолдану (тестілеу, сауалнамалар) оқу басында/ортасында/соңында.

Оқу жетістігімен байланысты оқушылардың ЭИ деңгейіндегі өзгерістерді қадағалау.

Эмоционалды интеллект оқу үдерісінің маңызды, бірақ кейде жеткіліксіз бағаланған компоненті. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, ЭИ оқу жетістігіне бірнеше жолмен әсер етеді: мотивация арқылы, стресс пен эмоциялық жүктемені басқару арқылы, өзін-өзі сенімділік пен оқу стратегияларын дамыту арқылы, сондай-ақ әлеуметтік орта мен мұғалім қатынасы арқылы.

ЭИ-ның тиімді дамуы оқу жетістігін арттыруға үлкен мүмкіндік береді, әсіресе қазіргі білім беру жүйесінде дағдылар мен тұлғалық сапалар да маңызды болып отырған кезде.

ЭИ-ның Қазақ контекстінде (мектептер, гимназиялар, колледждер, университеттер) әсерін өлшейтін эмпирикалық зерттеулерді көбейту; ұлттық ерекшеліктерді ескеру.

Ұзақ мерзімді зерттеулер (longitudinal studies): ЭИ-ның өсімі мен оқу нәтижелерінің бірге қалай өзгеретінін уақыт бойынша бақылау.

Қай модель ЭИ-ның қай компоненттері оқу жетістігі үшін ең маңызды екенін анықтау (мысалы, эмоцияларды басқару ма, өзін-өзі мотивациялау ма, эмпатия ма және т.б.).

ЭИ дамытатын интервенциялар мен бағдарламалардың тиімділігін бағалау: қандай әдіс-тәсілдер ең нәтижелі, қандай жағдайларда.

Жан-жақты факторлармен (интеллект, әлеуметтік-экономикалық мәртебе, жыныс, мәдениеттік жағдайда) ЭИ-ның өзара әрекетін зерттеу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмағұлова А. Қ. Эмоционалды интеллектінің жеке тұлғаның дамуындағы маңызы // (мақала/журнал атауы қажет). – 2022.
2. Қоянбаев, Ж. Б., Қоянбаев, Р. М. Жалпы психология. – Алматы: Рауан, 2002. – 384 б.
3. Выготский, Л. С. Педагогикалық психология. – 1991.
4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Мектептегі психологиялық қызмет жөніндегі әдістемелік ұсынымдар. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 115 б.
5. Кожомкулова, М. Б. Психология және педагогика: оқу құралы. – Алматы, 2010. – Мотивацияның оқу үрдісіндегі ролі.
6. Роббинс, С. П. Organizational Behavior. – 2001. – Мотивация теориялары мен оларды ұйымдық басқаруда қолдану.

БАСТАУЫШ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРУ

Алиаскар Д.О., Умирзакова У.Б., Еркинова Ф.Ш.

Ғылыми жетекші: п.ғ.д., доцент Арымбаева К.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются основные способы и методы повышения профессионального мастерства учителей начальной школы.

Summary: This article discusses the main ways and methods of improving the professional skills of primary school teachers.

Бастауыш мектеп – баланың алғашқы білім ордасы, мұнда оның оқуға, өз бетімен тануға деген қызығушылығы қалыптаса бастайды. Осы кезеңде ұстаздың рөлі ерекше. Ол тек пәнді үйретіп қана қоймай, оқушының тұлға болып қалыптасуына негіз болады. Сондықтан бастауыш мектеп мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін арттыру-білім сапасын жоғарылатудың негізгі факторы. Мұғалімнің кәсіби дамуы оның педагогикалық қызметінде жетістіктерге жетуіне, жаңа әдіс-тәсілдерді меңгеруіне, оқушылармен тиімді қарым-қатынас орнатуына ықпал етеді. Кәсіби шеберлік дегеніміз- мұғалімнің кәсіби қызметін сапалы атқаруға мүмкіндік беретін білім, дағдылар мен құзыреттер жиынтығы. Бұл білімнің заманауи талаптарға сай болуы, педагогикалық технологияларды дұрыс қолдану, баланың жас ерекшеліктерін білу және әр оқушының жеке ерекшеліктеріне икемделе білу.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі оның оқыту әдістерін түрлендіріп, тиімді оқу ортасын ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мұғалімнің кәсіби дамуы үзіліссіз процесс болып табылады. Ол мұғалімнің өз білімін жаңартып, кәсіби деңгейін көтеруге бағытталған әрекеттерін қамтиды. Осы тұрғыда кәсіби оқыту курстары, семинарлар, тренингтер маңызды орын алады. Бұл іс-шаралар арқылы ұстаздар педагогикадағы соңғы жаңалықтармен танысып, тәжірибе алмасады, заманауи технологияларды меңгереді. Сонымен қатар, мұғалімдер арасында талқылау, пікір алмасу педагогикалық шеберлікті арттыруға септігін тигізеді [1].

Сонымен қатар, тәлімгерлік жүйесін енгізу педагогтардың кәсіби дамуына үлкен мүмкіндік береді. Жаңа бастаған мұғалім тәжірибелі ұстаздың жетекшілігімен жұмыс істей отырып, кәсіби қиындықтарды жеңуді, тиімді әдістерді игеруді үйренеді. Бұл жүйе мұғалімнің сенімділігін арттырып, оның кәсіби өсуін жеделдетеді. Тәлімгерлік – педагогикадағы үздік тәжірибені ұрпақтан ұрпаққа жеткізу құралы. Педагогтың шығармашылық қабілеттерін дамыту – кәсіби шеберліктің маңызды құрамдас бөлігі. Мұғалім өз қызметінде инновациялық әдістерді қолдануға, жаңа идеялар мен тәсілдерді іздеуге, кәсіби үдерісті жетілдіруге ұмтылуы тиіс. Шығармашылық көзқарас оқыту процесін қызықты, нәтижелі етеді және оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады [2].

Психологиялық-педагогикалық қолдау да мұғалімнің кәсіби шеберлігін арттыруда маңызды. Әсіресе бастауыш сыныпта мұғалім балалардың психологиялық жағдайына ерекше мән беруі қажет. Баланың эмоциялық жағдайын түсіну, оның жеке қиындықтарын анықтау және қолдау көрсету – педагогтың кәсіби міндеті. Бұл біліктілік оқушылардың сенімділігін арттырып, олардың оқу үрдісіне толық енулеріне ықпал етеді. Мұғалімдердің кәсіби дамуы мектептің жалпы білім беру деңгейіне де әсер етеді. Кәсіби деңгейі жоғары мұғалімдер оқыту мен тәрбиенің сапасын арттырып, білім алушылардың жетістіктерін жақсартады. Сол себепті мектеп әкімшілігі мұғалімдердің кәсіби өсуіне жағдай жасап, оларды әртүрлі оқыту формаларына жіберуі маңызды. Бұл оқыту барысында педагогтардың мотивациясын қолдау, олардың еңбегін бағалау да үлкен рөл атқарады [3].

Қазіргі заманғы білім беру үрдісінде технологияның да маңызы зор. Мұғалімдер үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеру-кәсіби шеберлікті арттырудың қажетті бөлігі. Компьютерлік бағдарламалар, онлайн ресурстар, электрондық оқулықтар білім беруді қолжетімді әрі қызықты етеді. Мұғалімнің бұл құралдарды тиімді пайдалана алуы - заманауи талапқа сай білім беру сапасын қамтамасыз етеді. Қорыта келгенде, бастауыш мектеп мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін арттыру жолдары көпқырлы және кешенді. Оларға үзіліссіз білім алу, тәлімгерлік жүйесін қолдану, шығармашылықпен жұмыс істеу, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету және заманауи технологияларды меңгеру кіреді. Бұл әдістер мұғалімнің кәсіби деңгейін көтеріп, оның кәсіби қызметіндегі табысты арттыруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде, оқушылар сапалы білім алып, олардың тұлға ретінде қалыптасуы қамтамасыз етіледі.

Сондықтан мұғалімдердің кәсіби шеберлігін дамыту-білім беру жүйесінің табысты жұмысының басты кепілі болып табылады. Мұғалімнің кәсіби дамуын қамтамасыз етудің тағы бір тиімді жолы- педагогикалық инновацияларды енгізу [4]. Бұл – оқыту әдістерін жаңарту, интерактивті технологияларды пайдалану, білім беру үдерісін жандандыру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру. Мысалы, дидактикалық ойындар, топтық жұмыстар, электрондық оқу материалдары мұғалімнің шығармашылық қабілетін дамытуға және оқушылардың оқу материалын жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Мұндай тәсілдер бастауыш сынып оқушыларының ойлау, сөйлеу, коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге септігін тигізеді.

Сонымен қатар, мұғалімдердің кәсіби деңгейін арттыруда тәжірибе алмасу маңызды рөл атқарады. Мектепшілік, аудандық, қалалық деңгейдегі әдістемелік бірлестіктер, семинарлар мен конференциялар мұғалімдерге өз тәжірибесін бөлісуге, жаңа әдістер мен тәсілдерді үйренуге мүмкіндік береді. Осы арқылы педагогтар кәсіби қауымдастық құрып, бірлескен жұмыстар арқылы оқу-тәрбие үрдісін жетілдіреді. Жеке кәсіби даму жоспарын құру да ұстаздардың кәсіби өсуіне септігін тигізеді. Мұғалім өз мүмкіндіктерін, әлсіз тұстарын анықтап, кәсіби біліктілігін арттыруға бағытталған нақты мақсаттар қоя білуі керек [5].

Бұл жоспарға курстарға қатысу, ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізу, оқыту технологияларын меңгеру және шығармашылық жобаларға қатысу кіруі мүмкін. Психологиялық-педагогикалық мәдениетті жоғарылату да маңызды фактор. Мұғалім оқушының жас ерекшеліктерін терең түсініп, әр баланың жеке қажеттіліктерін ескеріп, оған жеке көзқараспен қарауға тиіс. Мұндай тәсіл балалардың өзін-өзі сенімді сезінуіне, сабаққа деген қызығушылығының артуына, білімге деген ынтасының жоғары болуына әкеледі. Сонымен бірге, педагогтардың денсаулығы мен эмоционалдық жай-күйіне көңіл бөлу де кәсіби шеберлікті арттырудың бір бөлігі. Мұғалім жұмыстағы стрессті жеңе білсе, өзін жақсы ұстаса, шығармашылық қабілеттері дамиды. Сондықтан оқу орындары мен әкімшілік мұғалімдерге психологиялық қолдау көрсетіп, демалыс пен кәсіби үзілістер ұйымдастыруы қажет [6].

Осы айтылған әдістерді жүйелі түрде қолдану арқылы бастауыш мектеп мұғалімдері кәсіби деңгейін тұрақты түрде арттырады, оқушыларға сапалы білім мен тәрбие беруге мүмкіндік алады. Бұл өз кезегінде білім беру саласындағы жалпы жетістіктерге ықпал етеді және келешек ұрпақтың жан-жақты дамуына жағдай туғызады. Бастауыш мектеп мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін арттыру – бұл білім беру жүйесінің сапасын көтерудің басты факторы. Кәсіби дамудың үзіліссіз болуы, жаңа педагогикалық технологиялар мен әдістемелерді меңгеру, шығармашылықпен жұмыс істеу, психологиялық-педагогикалық қолдау алу және тәжірибе алмасу мұғалімнің оқыту сапасын арттырып, оқушылардың жан-жақты дамуына жағдай жасайды. Мұғалімнің кәсіби өсуі оқушылардың білім алуына ғана емес, сонымен қатар олардың тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына да ықпал етеді.

Білім беру саласындағы өзгерістер мен жаңалықтарға бейімделу, кәсіби даму жоспарларын құру, педагогикалық қауымдастықтардың белсенді мүшесі болу – мұғалімдердің кәсіби деңгейін арттырудағы маңызды қадамдар. Осылайша, бастауыш сынып мұғалімдері өз ісіне жаңаша көзқараспен қарап, оқыту үрдісін сапалы түрде ұйымдастыра алады. Сондықтан бастауыш мектеп мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін арттыруға бағытталған барлық іс-шараларды жүйелі түрде ұйымдастыру, оларға қажетті ресурстар мен қолдау көрсету – білім беру жүйесінің тұрақты дамуын қамтамасыз етудің негізі болып табылады [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдуллаева Г.Ж. Педагогикалық шеберлік пен кәсіби даму. - Алматы: Атамұра, 2018. - 256 б.
2. Ерболатова Ж.Б. Бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби біліктілігін арттыру жолдары. - Нұр-Сұлтан, 2020. - 142 б.
3. Қожамқұлов М.С. Педагогикалық технологиялар: теория және практика. - Алматы: Білім, 2019. - 310 б.
4. Мұғалімнің кәсіби дамуы мен педагогикалық шеберлігі // Қазақстан педагогикалық журналы. - 2021. - №4. - Б. 45-52.
5. Нұркенова А.Б. Инклюзивті білім берудегі мұғалімнің рөлі. - Алматы: Жетісу, 2022. - 198 б.

6. Педагогикалық шеберлік пен инновациялық әдістер // Білім беру және ғылым. - 2023. - №2. - Б. 35-41.
7. Сейдахметова Ж.А. Мұғалімнің кәсіби дамуы мен үздіксіз оқуы. - Алматы: ҚазҰПУ баспасы, 2017. -220 б.

ОӘЖ 376

ЖАЛПЫ ДАМУЫНДА КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРМЕН ТАНЫСТЫРА БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Алибекова С.Х., Орынбасар А., Анарбай С.Б.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Дуйсенбиев А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности обучения цифровых технологий как инновационный инструмент, который помогает адаптировать образовательный процесс под индивидуальные потребности детей с ООП.

Summary: The article examines the features of digital technology education as an innovative tool that helps to adapt the educational process to the individual needs of children with disabilities.

Сөйлеу – адамның негізгі психикалық функцияларының бірі әрі күрделі функционалды жүйе болып табылады. Оның негізінде қарым-қатынас жасау үшін сөйлеу белгілерінің жүйесі қолданылады. Лингвистикалық қарым-қатынас түрлі іс-әрекеттердің дамуына жағдай жасап, баланың тілін меңгеруі оның мінез-құлқын түсінуге, жоспарлауға және ұйымдастыруға ықпал етеді.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде баланың жақсы дамыған сөйлеуі – мектепте сапалы білім алудың басты алғышарты екені белгілі. Сондықтан сөйлеу бұзылыстарын жеңуге көмектесу аса маңызды, себебі ол барлық психикалық функцияларға теріс әсер етіп, баланың белсенділігі мен мінез-құлқына ықпалын тигізеді.

Қазіргі таңда бұл бағыт мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде маңызды негіз болып табылады және оның қолданылуы сөйлеудің тиімді дамуына ықпал етеді. Дегенмен, сөйлеу патологияларының артуы түзету жұмыстарының күрделене түсуіне себеп болады.

Практикалық деректерді екі негізгі топқа бөлуге болады: бірінші топ – баланың тілдік дамуына ықпал ететін оқыту құралдары, екінші топ – дәстүрлі емес логопедиялық технологиялар [1].

Сөйлеу қабілеті бұзылған балалармен жүргізілетін түзету-дамыту жұмыстарының болашағы жаңа компьютерлік технологияларды логопедиялық тәжірибеге енгізумен байланысты. Мұндай әдістер тиімді түзету құралы ретінде мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балалардың тілдік қиындықтарын еңсеруде жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, көп күшті талап етпейтін жаңа технологиялық тәсілдер кешенді логопедиялық көмекті оңтайландырып, сөйлеуді түзету процесінің тиімділігін арттырады.

Қазіргі заманғы логопедия әртүрлі бастапқы деңгейлерде және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға тән оқу жағдайларында оқыту мен дамытуды жетілдірудің әрі оңтайландырудың тиімді жолдарын үздіксіз іздестіруде.

Компьютерлік технологиялар логопедтің кәсіби қызметінде қолданылатын заманауи, жоғары тиімді әдістер мен бағдарламалар ретінде ерекше мәнге ие. Мұндай бағдарламаларды қолдану педагогикалық тәжірибеге жаңа мақсаттар мен мазмұнды, жұмыс әдістері мен түрлерін енгізуге ықпал етеді, ал оның түпкі нәтижесі логопед пен баланың зияткерлік іс-әрекетін жетілдіру болып табылады.

Компьютерлік бағдарламаларды пайдаланудың басты өлшемдерінің бірі – оларды қолдану арқылы білім беру процесінің тиімділігін арттыру. Жаңа ақпараттық технологиялар сөйлеу қабілетінде бұзылыстары бар балалармен жүргізілетін түзету жұмыстарының болашағы зор құралы ретінде танылуда. Жалпы компьютерлендіру бүгінгі таңда жаңа, әлі толық зерттелмеген оқыту мүмкіндіктерін ашудың өзекті мәселелерінің бірі болып отыр.

Осы кезеңде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беретін мектептердің арнайы сыныптарында оқыту тәжірибесімен қатар, дамуында айқын және күрделі ауытқулары бар оқушыларды оқыту үрдісі де бастау алды. Бұл кезең әлі толық аяқталған жоқ, көтерілген мәселелер қоғамда кеңінен талқылануда. Қазіргі уақытта ақыл-есі кем жандарға медициналық көмек көрсету саласына жаңа технологиялар енгізілуде, ал арнайы білім беру саласындағы жетістіктер олардың қоғамда тәуелсіз өмір сүру мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге бағытталуда [2].

Медицина саласында пренатальды және постнатальды кезеңдегі ұрықтың даму ақауларын ерте диагностикалау технологиялары ұсынылуда. Олардың қатарына:

- ағзаларды ауыстырудың жаңа әдістерін қолдану;
- жасанды ағзаларды дамыту нәтижелері;
- имплантация мен протездеу технологиялары;
- жүктілік кезеңінде қолайсыз жағдайлардың алдын алуға арналған вакциналар мен арнайы препараттарды пайдалану;
- даму ақауларын ерте анықтап, арнайы түзету бағдарламаларын әзірлеу және енгізу жатады.

Қазақстандағы арнайы білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуы көбіне әлеуметтік-мәдени тұрғыдан жан-жақты талданбаған. Белгілі болғандай, бұл жүйе алғашында Кеңес Одағы кезеңінде дами бастаған, ал тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан, яғни 1990-шы жылдардан бастап жаңа бағытта өркендей түсті.

Қазіргі логопедия әртүрлі жас кезеңдеріндегі және ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға тән білім беру жағдайларын жетілдіру мен оңтайландырудың жаңа жолдарын үнемі іздейді.

Компьютерлік технологиялар – логопедтің кәсіби қызметінің нәтижесі болып табылатын кіріктірілген әдістер мен ойындар, инновациялық әрі тиімді бағдарламалар жиынтығы.

Оларды педагогикалық үдерісте пайдалану жаңа мақсаттар мен мазмұнды, оқыту әдістері мен формаларын енгізіп, логопед пен бала арасындағы зияткерлік өзара әрекеттің нәтижелілігін арттырады. Компьютерлік бағдарламаларды қолданудың басты өлшемі – білім беру үдерісінің тиімділігін жоғарылату.

Ақпараттық технологиялар сөйлеу қабілетінде бұзылыстары бар балалармен түзету жұмыстарын жүргізудің болашағы зор құралына айналды. Дүниежүзінде жүріп жатқан компьютерлендіру үдерісі оқытудың жаңа әрі әлі толық зерттелмеген мүмкіндіктерін ашты.

Қазіргі таңда жасалған және қолданылып жүрген бағдарламалар негізгі психологиялық, педагогикалық және әдістемелік қағидаттарға сүйенеді [3].

Түзету жұмысы – бұл дамуында ауытқулары бар оқушылармен білім беру үдерісінде арнайы немесе компьютерлік бағдарламаларды (негізінен оқу, диагностикалық және білім беру бағытындағы) қолдануға негізделеді. Мұндай бағдарламаларды пайдалану логопедтің кәсіби құзыреттілігін арттыруға, жаңа мүмкіндіктерді тиімді қолдануға, оқыту жүйесіне ақпараттық технологияларды енгізуге, оқушыларға іс-әрекет түрлері мен құралдарын таңдауда еркіндік беруге, сонымен бірге мотивацияны күшейтіп, психологиялық қолайлы орта қалыптастыруға ықпал етеді.

Арнайы педагогикадағы компьютерлік технологиялардың басты мақсаты – оқушыларды информатика негіздерімен таныстыру емес, керісінше олардың шығармашылық әлеуетін дамытуға арналған жаңа ғылыми құралдарды ұсыну болып табылады.

Қазіргі қоғамда компьютерлік технологиялар білім беру саласының маңызды бөлігіне айналып, педагогикадағы жаңа бағыттарды жедел меңгеруде. Техникалық құралдардың жетілдірілуі практикалық логопедияда озық цифрлық мүмкіндіктерді кеңінен қолдануға жол ашты.

Сөйлеу бұзылыстарын түзетуге арналған компьютерлік технологиялар логопед жұмысында тиімді әрі ерекше көмекші құрал ретінде қолданылады. Арнайы әдебиеттерді талдау көрсеткендей, сөйлеу дамуын түзету үшін компьютерлік бағдарламаларды қолдану логопедиялық жүйені жетілдіруге негіз болды [4].

Сонымен қатар, компьютерлік ойындарды қолданбас бұрын негізгі бағдарламалармен дұрыс жұмыс жасауды үйрену маңызды. Баланың денсаулығына зиян келтірмеу үшін белгіленген уақыт режимін сақтау қажет. Ойындарды таңдауда олардың баланың жас ерекшеліктеріне және физиологиялық мүмкіндіктеріне сәйкес болуы үлкен мәнге ие. Оқыту мен дамыту принциптерін ескере отырып, баланың жүйке жүйесінің ерекшеліктерін, қызығушылықтары мен бейімділігін назарға алу ұсынылады, сондай-ақ әртүрлі ойын түрлерін алмастырып қолдану тиімді деп саналады [5].

Жалпы дамуында кемістігі бар балаларды сандық технологиялармен таныстыра отырып білім беру – олардың танымдық, сөйлеу және әлеуметтік дағдыларын қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады. Цифрлық ресурстар оқыту процесін жекелендіруге, балалардың жеке қабілеттері мен ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, олар оқу мотивациясын арттырып, қызығушылық тудырады және оқу іс-әрекетіне белсенді қатысуға жағдай жасайды.

Сандық технологияларды қолдану арқылы түзету-білім беру жұмысы жаңа сапалық деңгейге көтеріліп, балалардың қарым-қатынас жасау дағдылары дамиды, зияткерлік белсенділігі артады, ал ең бастысы – олардың әлеуметтенуіне қолайлы орта қалыптасады. Осылайша, цифрлық технологиялар ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім алуына тең жағдай жасап қана қоймай, олардың толыққанды тұлғалық дамуына да ықпал етеді [5].

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Брунер Д. Психология познания. – М.: 2017, с12.
2. Воронкова В.В. Эмоционально-волевые процессы умственно отсталых детей. – М.: Гардарики, 2005. – 432 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. – М.: Инфра, 2016. – 406 с.
4. Нарзулаев С. Б., Петухов Н. А., Ковтун Н. В. Педагогические условия использования информационных технологий в обучении детей с особыми образовательными потребностями // МНКО. — 2019. — №1. — С.157–160.
5. Баенская Е.Р. Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2019.

ОӘЖ 316.6

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Алиева А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается проблема интернет-зависимости среди студенческой молодежи как одной из актуальных психологических и социальных проблем современного общества. Раскрываются сущность и признаки интернет-зависимости, анализируются ее причины и последствия для личности студента. Особое внимание уделяется влиянию чрезмерного использования интернета на учебную мотивацию, межличностные отношения и психологическое состояние молодежи. В работе подчеркивается необходимость формирования культуры ответственного и осознанного использования цифровых технологий, развития навыков саморегуляции и информационной грамотности у студентов. Предлагаются рекомендации по профилактике и коррекции интернет-зависимости в условиях высшего учебного заведения.

Summary: The article examines the issue of Internet addiction among university students as one of the most pressing psychological and social problems of modern society. The paper explores the nature and symptoms of Internet addiction, analyzes its causes and consequences for students' personal and academic development. Special attention is given to the impact of excessive Internet use on learning motivation, interpersonal relationships, and the psychological well-being of young people. The author emphasizes the importance of fostering a culture of responsible and conscious

use of digital technologies, developing students' self-regulation skills, and improving their information literacy. Recommendations for the prevention and correction of Internet addiction in higher education settings are proposed.

Қазіргі заманда интернет адам өмірінің барлық саласына еніп, ақпарат алмасу мен байланыс жасаудың, білім алудың және демалудың ең тиімді құралына айналды. Ол адамның күнделікті тұрмыс-тіршілігін жеңілдетіп, сандық қоғамның басты тетігіне айналып отыр. Дегенмен, оның пайдалы жақтарымен қатар, шектен тыс және бақылаусыз пайдаланудың нәтижесінде түрлі психологиялық және әлеуметтік қиындықтар туындап келеді. Солардың бірі — интернетке тәуелділік құбылысы. Бұл мәселе бүгінде әлемдік деңгейде зерттеліп, заманауи психология мен педагогика ғылымының өзекті тақырыптарының біріне айналған.

Интернетке тәуелділік ұғымын алғаш ғылыми айналымға енгізген америкалық зерттеуші Кимберли Янг оны адамның интернетті шамадан тыс пайдалану салдарынан өмір сапасының төмендеуімен сипатталатын мінез-құлық бұзылысы деп анықтаған. Яғни бұл – адамның интернет кеңістігінде өткізетін уақыты мен онлайн белсенділігін бақылауда ұстай алмауы, соның салдарынан шынайы өмірдегі қарым-қатынастың, денсаулықтың және оқу немесе жұмыс нәтижелерінің бұзылуы. Әсіресе бұл құбылыс жастар арасында кең таралған. Себебі студенттік кезең – тұлғаның қалыптасу, өзін-өзі іздеу және әлеуметтік орнын табу кезеңі. Осы өтпелі шақта интернет кей жастар үшін ақпарат көзі мен білім құралы ғана емес, эмоционалдық қанағат алу, өз орнын сезіну, кейде жалғыздықтан қашу тәсіліне айналады [1].

Студент жастардың интернетке тәуелді болу себептері әртүрлі. Бір жағынан, олардың оқу процесі интернетті пайдаланумен тығыз байланысты: электрондық кітаптар, онлайн дәрістер, цифрлық тапсырмалар мен ғылыми ізденістердің барлығы интернет арқылы жүзеге асады. Екінші жағынан, бос уақыттың көптігі мен өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларының әлсіздігі студентті интернетті ойын-сауық және қарым-қатынас құралы ретінде шектен тыс қолдануға итермелейді. Әлеуметтік желілерде көп уақыт өткізу, виртуалды достыққа құмарту, онлайн ойындарға әуестену немесе үздіксіз ақпарат іздеу – мұның барлығы интернетке тәуелді мінез-құлықтың белгілеріне жатады [2].

Интернетке тәуелділіктің негізгі көріністері – онлайн болуға деген тоқтаусыз ұмтылыс, интернетке қолжетімсіз жағдайда мазасыздану мен ашулану, шынайы өмірге қызығушылықтың азаюы және уақытты жоғалту. Студент адам интернетсіз өмірін елестете алмай, сабаққа деген ынтасы төмендеп, әлеуметтік ортадан алшақтай бастайды. Мұндай жағдай оқу үлгерімінің нашарлауына, денсаулықтың әлсіреуіне, ұйқы мен көңіл-күй бұзылыстарына алып келеді.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, интернетке тәуелділік адамның ішкі күйзелісінен, жалғыздық сезімінен, өзін төмен бағалаудан және шынайы өмірде қарым-қатынас орната алмаудан туындайды. Виртуалды әлемде адам өзін еркін сезініп, өз бейнесін қалағандай етіп көрсете алады. Ал бұл сезім уақыт өте шынайы өмірден алыстатуға алып келеді. Интернетке тәуелді студент көбінесе

виртуалды қарым-қатынасты шынайы байланыстан жоғары қояды, өзінің жеке кеңістігін тек онлайн әлемде табады.

Зерттеулер көрсеткендей, студент жастардың шамамен үштен бірі интернетті тәулігіне бес сағаттан артық пайдаланады және олардың белгілі бір бөлігі тәуелділіктің орташа немесе жоғары деңгейінде. Мұндай жастардың көпшілігі интернетті бос уақытында ғана емес, сабақ кезінде де жиі қолданады. Көп жағдайда әлеуметтік желілер мен бейнежелі платформалар ең көп уақытты алады. Қыз студенттер көбіне әлеуметтік байланыстар мен визуалды контентке тәуелді болса, ер студенттерде онлайн ойындарға әуестік жиірек байқалады [3].

Интернетке тәуелділіктің психологиялық салдары да күрделі. Уақыт өте студенттің назары мен зейіні тұрақсызданып, есте сақтау қабілеті төмендейді, эмоционалды тепе-теңдік бұзылады. Көп жағдайда интернетке тәуелді жастар ұйқысыздыққа, тез ашуланғыштыққа, жалғыздық пен күйзеліс сезіміне ұшырайды. Ал әлеуметтік салдары – нақты өмірдегі достық пен қарым-қатынастың әлсіреуі, отбасымен және оқу тобымен байланыс үзілуі. Мұндай студенттер қоғамдық белсенділіктен шеттеп, өз қабілеттерін толық жүзеге асыра алмайды.

Интернетке тәуелділіктің тағы бір маңызды қыры – оның тұлғалық даму процесіне әсері. Жастар өз-өзін виртуалды бейнемен салыстырып, интернеттегі идеалдарға ұмтылады. Бұл өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне, өз өміріне қанағаттанбауға әкеледі. Тұлғаның ішкі үйлесімі бұзылып, ол шынайы әлемде өз орнын таба алмай қиналады.

Осы мәселенің алдын алу үшін бірнеше бағытта жұмыс жүргізу қажет. Ең алдымен, студенттің өзін-өзі бақылау дағдыларын дамыту маңызды. Әрбір жас интернетті пайдаланудың нақты уақыты мен мақсатын анықтап, оны тиімді жоспарлай білуі керек. Уақытты дұрыс бөлу мен өзін-өзі ұйымдастыру – тәуелділіктің алдын алудың ең қарапайым әрі тиімді тәсілі. Екіншіден, жоғары оқу орындарында интернет мәдениетін қалыптастыруға бағытталған психологиялық-педагогикалық бағдарламалар жүзеге асырылуы тиіс. Мұндай бағдарламаларда студенттерге интернетті қауіпсіз пайдалану, ақпаратты сын тұрғысынан талдау, цифрлық гигиена және онлайн тәуекелдер туралы түсінік берілуі қажет.

Сонымен қатар, педагогтар мен психологтардың студенттермен жүргізетін түсіндіру жұмыстары да маңызды рөл атқарады. Оқытушылар студенттің интернетке тәуелді мінез-құлқын ерте байқап, оны түзетуге бағытталған кеңес беру шараларын ұйымдастыруы тиіс. Университеттерде психологиялық қызметтің белсенді жұмыс істеуі, студенттердің бос уақытын тиімді өткізетін клубтар мен шығармашылық үйірмелердің көп болуы – интернетке тәуелділіктің азаюына ықпал етеді.

Жеке деңгейде студенттің өзіндік сана мен жауапкершілік сезімін арттыру қажет. Интернетті тек қажеттілік пен мақсат тұрғысынан пайдалану дағдысы қалыптасқанда ғана тәуелділік қаупі төмендейді. Сонымен бірге, спортпен айналысу, достармен офлайн кездесу, табиғат аясында уақыт өткізу

сияқты белсенді өмір салтын ұстану да интернетке тәуелділіктің алдын алады [4].

Қоғамдық деңгейде бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік желілер арқылы интернетті саналы пайдаланудың маңызын түсіндіру, интернеттегі жалған ақпарат пен виртуалды тәуелділіктің зияны жөнінде ақпараттық науқандар жүргізу қажет. Мұндай іс-шаралар жастардың саналы цифрлық мәдениетін қалыптастыруға көмектеседі.

Жалпы алғанда, интернетке тәуелділік – тек жеке адамның мәселесі емес, бүкіл қоғамның ақпараттық мәдениет деңгейін көрсететін күрделі психологиялық және әлеуметтік құбылыс. Бұл құбылысты жеңу үшін жастардың ақпараттық сауаттылығын арттырумен қатар, олардың рухани және әлеуметтік белсенділігін дамыту қажет. Әр студент интернетті өз дамуы мен білімін жетілдіру құралы ретінде пайдалануға үйренген жағдайда ғана ол адам өмірін байытатын пайдалы құрал бола алады.

Қорыта келгенде, интернетке тәуелділік студент жастар арасында жиі кездесетін өзекті мәселе болып отыр. Оның пайда болуына әсер ететін факторлар – бос уақыттың көптігі, эмоционалды тұрақсыздық, өзін-өзі ұйымдастырудың әлсіздігі және әлеуметтік желілердің шектен тыс ықпалы. Бұл құбылыстың салдары студенттің психологиялық әл-ауқатына, оқу үлгеріміне және тұлғалық дамуына кері әсер етеді. Сондықтан интернетті пайдалану мәдениетін қалыптастыру, ақпараттық сауаттылықты арттыру және саналы қолдану дағдыларын дамыту – қазіргі жоғары оқу орындары мен педагогикалық жүйенің басты міндеттерінің бірі.

Интернет адамға білім мен тәжірибе алуға, ой-өрісін кеңейтуге мүмкіндік беретін құрал болғанымен, оны мақсатсыз әрі бақылаусыз пайдалану тәуелділікке әкеліп соғады. Әр студент интернетке емес, өз уақытына және өміріне иелік етуді үйренуі керек. Тек сонда ғана ол заманауи ақпараттық қоғамның саналы, белсенді және жауапты мүшесі бола алады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана: ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігі, 2018. – 45 б.
2. Young, K. S. Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder // *CyberPsychology & Behavior*. – 1998. – Vol. 1, No. 3. – P. 237–244.
3. Қожахметова, Г. Ә. Жастардың ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың психологиялық аспектілері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 216 б.
4. Caplan, S. E. Problematic Internet use and psychosocial well-being: Development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument // *Computers in Human Behavior*. – 2002. – Vol. 18, No. 5. – P. 553–575.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В СПЕЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ И КОРРЕКЦИОННОЙ ПСИХОЛОГИИ

Алиева З.Ф., Тягнирядко Д.И., Юнусалиев А.А.

Научный руководитель: к.пс.н., доцент Шоманбаева А.О.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Арнайы педагогика мен түзету психологиясындағы заманауи тенденциялар тең білім беру мүмкіндіктерін және ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғаның толыққанды дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Инклюзивті білім беру жағдайында оқу процесін дараландыруға, пәнаралық тәсілді қолдануға және инновациялық технологияларды қолдануға баса назар аударылады.

Summary: Current trends in special education and correctional psychology are focused on ensuring equal educational opportunities and the full development of individuals with special educational needs. In the context of inclusive education, the emphasis is on the individualization of the educational process, the application of an interdisciplinary approach and the use of innovative technologies.

Сегодня специальная педагогика и коррекционная психология находятся на подъеме, что обусловлено трансформацией образовательной политики, переходом к инклюзивному обучению и применением передовых технологий. Общество ставит перед собой задачу обеспечить каждому, вне зависимости от его здоровья и особенностей развития, доступ к качественному образованию и успешную социальную интеграцию. В свете этого, поиск новых стратегий, методик и ресурсов для эффективной адаптации и личностного роста становится особенно значимым [1].

Суть инклюзивного подхода заключается в том, чтобы дети, имеющие особые образовательные потребности, могли учиться вместе со всеми в обычной школе. Для этого необходимо трансформировать учебный процесс, создавать специальные учебные планы и формировать атмосферу принятия и уважения. Ключевыми элементами успешной инклюзии являются поддержка со стороны тьюторов и слаженная работа команды специалистов [2].

Актуальные тенденции в коррекционной педагогике ставят во главу угла индивидуальность каждого ученика. Это означает, что при обучении учитываются уникальные особенности каждого ребенка, его скорость освоения информации, а также уровень развития его познавательных и эмоциональных способностей.

Применение передовых технологий

- Онлайн-платформы для обучения.
- Программы и симуляторы, подстраивающиеся под уровень ученика.
- Технологии для альтернативной и дополнительной коммуникации (ААС).
- Дистанционная медицинская помощь и психологическая поддержка [3].

Комплексное (междисциплинарное) взаимодействие

Наилучшие результаты достигаются благодаря сотрудничеству между учителями, психологами, дефектологами, логопедами, социальными

работниками и медицинскими специалистами. Такой совместный подход позволяет всесторонне решать задачи, связанные с развитием ребенка.

Будущее специальной педагогики видится в тесной связи с нейропсихологией и цифровыми инновациями. Ожидается создание гибких образовательных платформ, основанных на искусственном интеллекте, и укрепление сотрудничества между специалистами[5].

Глобально наблюдается тенденция к усилению внимания к инклюзии, нейропсихологической коррекции и технологиям альтернативной и augmentative коммуникации (ААС). В Европе и США активно реализуются проекты, направленные на создание «школ равных возможностей», оснащенных электронными помощниками и адаптированными учебными программами. В Казахстане и странах СНГ стремление внедрять передовые зарубежные методики в образовании сохраняется, однако сталкиваются с рядом препятствий: нехваткой квалифицированных специалистов, ограниченностью финансирования и слабой материально-технической оснащенностью. Несмотря на это, положительным моментом является растущий интерес со стороны государства к вопросам инклюзии и доступности образования для всех. Специфичность недоразвития постепенно снижается по мере удаления от первичного дефекта. Чем сложнее психический процесс и чем больше он опосредован системой межцентральных взаимодействий, тем разнообразнее факторы, которые могут привести к одинаковому результату — формированию вторичных нарушений[6].

Так, например, дефекты сенсорной стороны речи, наряду со специфическими вторичными расстройствами, могут вызывать задержку психического развития. Это проявляется в замедленном формировании логических форм мышления, недостаточном развитии эмоциональной сферы и других отклонениях. Подобные явления характерны не только для речевых нарушений, но и могут наблюдаться в структуре нервно-психических расстройств, а также при патологии зрительной, слуховой, двигательной и эмоциональной систем. Направление вторичного недоразвития зависит от локализации первичного дефекта. Оно может развиваться как «снизу вверх» (от элементарных функций к более сложным), так и «сверху вниз» (от высших психических функций к базальным). Л. С. Выготский считал основным направлением именно движение «снизу вверх», однако современные данные подтверждают возможность развития и по противоположному принципу.

В онтогенезе наблюдается не только поступательное развитие от простого к сложному, но и обратный процесс: высшие психические функции способны перестраивать более элементарные, наделяя их новыми задачами и целями. В случае нарушения работы высших уровней такая «подтягивающая» функция отсутствует, что приводит к вторичному недоразвитию базальных систем, то есть недоразвитию «сверху вниз». При олигофрении, например, недоразвитие мышления вызывает вторичное недоразвитие гностических и практических функций, которые потенциально могут быть более сохранными[7].

Современные тенденции в специальной педагогике и коррекционной

психологии пронизаны гуманистическими ценностями и стремлением общества обеспечить полноценную жизнь каждому человеку. Общим для них является акцент на индивидуальный подход, внедрение инновационных методов и междисциплинарное сотрудничество, что позволяет не только устранять нарушения, но и максимально раскрыть потенциал каждого человека. Развитие этой сферы тесно связано с внедрением цифровых технологий, объединением научных знаний и плодотворным сотрудничеством специалистов из различных областей. Такой подход открывает новые горизонты для развития образования и успешной социальной адаптации людей, имеющих особые образовательные потребности. Необходимость максимально ранней коррекции вторичных нарушений определяется спецификой психического развития детей. Пропущенные благоприятные сроки обучения и воспитания не восполняются автоматически в старшем возрасте. Напротив, возникшее отставание требует гораздо более сложных и специальных усилий для его преодоления. Трудности в обучении становятся причиной не только педагогической запущенности, но и формирования устойчиво отрицательного отношения к школе. В подростковом возрасте это отношение может трансформироваться в один из ведущих факторов, способствующих появлению нарушений поведения [8].

Список использованной литературы

1. Ануфриева, Н. И. Современные тенденции развития специальной педагогики и коррекционной психологии. – Москва: Академия, 2020. – 256 с.
2. Выготский, Л. С. Основы дефектологии. – Астана: Педагогика, 2015. – 432 с.
3. Лебединский, В. В. Нарушения психического развития у детей и подростков. – Москва: МГУ, 2019. – 288 с.
4. Малофеев, Н. Н. Инклюзивное образование: теория и практика. – Москва: Просвещение, 2018. – 312 с.
5. Певзнер, М. С., Лалаева, Р. И. Коррекционная педагогика и специальная психология: современные подходы. – Санкт-Петербург: Речь, 2021. – 298 с.
6. Florian, L., Black-Hawkins, K. Exploring Inclusive Pedagogy. *British Educational Research Journal*, 2011, Vol. 37(5), pp. 813–828.
7. Mitchell, D. What Really Works in Special and Inclusive Education: Using Evidence-Based Teaching Strategies. – London: Routledge, 2020. – 382 p.
8. Shogren, K. A., Wehmeyer, M. L. Handbook of Research-Based Practices for Educating Students with Intellectual Disability. – New York: Routledge, 2017. – 420 p.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ДАРЫНДЫЛЫҚТЫҢ КӨРІНІСТЕРІ

Алимханова А.Д., Тансық З.Ғ., Кошер Ж.А.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Нуридинова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности социальной одаренности младших школьников, ее проявления и факторы, влияющие на развитие. Социальная одаренность выражается в высокой коммуникативной компетентности, лидерских качествах, эмпатии, способности к сотрудничеству и быстрому установлению контактов. В работе анализируются психологические и педагогические условия, способствующие развитию данной формы одаренности, а также предлагаются методы диагностики и поддержки одаренных детей в образовательной среде.

Summary: This article examines the features of social giftedness of younger schoolchildren, its manifestations and factors influencing development. Social giftedness is expressed in high communicative competence, leadership skills, empathy, the ability to cooperate and quickly establish contacts. The paper analyzes the psychological and pedagogical conditions conducive to the development of this form of giftedness, and also suggests methods for diagnosing and supporting gifted children in an educational environment.

Қазіргі қоғамда әлеуметтік дарындылық – баланың қоршаған ортамен өзара қарым-қатынасында ерекше қабілеттерін танытуы. Бұл қасиет бастауыш сынып кезеңінде айқын көрініс бере бастайды, өйткені бала осы уақытта қарым-қатынас, көшбасшылық, эмпатия, жауапкершілік және бейімделу дағдыларын дамытады. Әлеуметтік дарындылықтың негізгі көріністері Бастауыш сынып оқушыларындағы әлеуметтік дарындылықтың негізгі белгілері мыналар:

1. Көшбасшылық қабілеттері сынып ішінде жетекшілік етуге ұмтылады. Құрдастарын ұйымдастырып, оларды ортақ іс-әрекеттерге тартады. Қиын жағдайларда шешім қабылдауда белсенділік танытады.

2. Коммуникативтік қабілеттері Өз ойын еркін әрі нақты жеткізе алады. Түрлі адамдармен тез тіл табысады. Қарым-қатынаста сыпайылық пен сенімділікті сақтайды.

3. Эмпатия және эмоционалдық сезімталдық Басқа адамдардың көңіл-күйін түсініп, олармен эмоционалдық байланыс орнатады. Достары мен сыныптастарына көмек көрсетуге дайын тұрады. Әділетсіздікке сезімтал болып, әділетті шешімдерді ұсынады.

4. Ұйымдастырушылық қабілеттері шараларды ұйымдастыруға белсене қатысады. Уақытты тиімді жоспарлай алады. Ортақ мақсатқа жету үшін топты біріктіреді.

5. Әлеуметтік жауапкершіліктің және басқалардың іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарайды. Қоғамдық жұмыстарға қызығушылық танытады әлеуметтік нормалар мен ережелерді түсініп, оларды сақтайды. Әлеуметтік дарындылықты дамыту жолдары. Әлеуметтік дарынды балаларды дамыту үшін мұғалімдер мен ата-аналар Топтық ойындар мен жобалар ұйымдастыруы

қажет.Баланың бастамашылдығын қолдап, оны ынталандыруы керек. Қарым-қатынас дағдыларын дамытуға бағытталған тренингтер өткізуі маңызды [1].

Эмоционалдық интеллект пен эмпатияны дамытатын жаттығулар жүргізуі қажет. Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік дарындылығы – олардың болашақта табысты болуына әсер ететін маңызды фактор. Бұл қасиетті дер кезінде байқап, қолдау көрсету арқылы олардың көшбасшылық, коммуникативтік және ұйымдастырушылық қабілеттерін дамытуға болады.

Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік дарындылығының көріністері мен дамуына бірқатар факторлар әсер етті. Бұл өзгерістер білім беру жүйесінің жаңаруы, технологиялық жетістіктер, әлеуметтік орта және оқыту әдістерінің дамуы арқылы байқалады

Әлеуметтік дарындылық көбіне көшбасшылық, қарым-қатынас дағдылары, эмоционалдық интеллект арқылы көрініс тапты.Балалардың қоғаммен қарым-қатынасы негізінен мектеп ортасында, отбасымен және жақын достарымен шектелді. Дәстүрлі оқыту әдістері басым болды, яғни бетпе-бет қарым-қатынасқа көбірек көңіл бөлінді.Интерактивті технологиялар енді ғана дамып келе жатқандықтан, балалардың әлеуметтік дағдылары көбіне шынайы өмірлік тәжірибеден қалыптасты.

Цифрлық технологиялардың дамуы нәтижесінде балалардың әлеуметтік дарындылығы тек тікелей қарым-қатынас арқылы емес, сонымен қатар онлайн ортада да көрініс табады. Қашықтан оқыту мен гибриді білім беру үлгілері кең тарағандықтан, балалардың виртуалды топтарда, форумдарда, чаттарда өз ойын еркін жеткізу қабілеті артты. Психологиялық және эмоционалдық интеллектке баса назар аударылып, балалардың эмпатия, ынтымақтастық және командада жұмыс істеу дағдылары дамыды. STEM, STEAM, және soft skills бағыттарының күшеюі нәтижесінде балалар көшбасшылық, шешендік, көпшілік алдында сөйлеу және жобалық ойлау сияқты дағдыларды ерте жастан меңгере бастады. Инклюзивті білім беру кең таралып, әртүрлі әлеуметтік топтардағы балалардың өзара әрекеттесу мүмкіндіктері артты. Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік дарындылығы [2] .

Технологияның дамуы, оқыту әдістерінің жаңаруы, қоғамдық өмірдің цифрлануы балалардың әлеуметтік дағдыларының жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етті. Бұрын тек бетпе-бет қарым-қатынасқа негізделген әлеуметтік дарындылық енді көп платформалы форматта дамып, икемділік пен жан-жақтылыққа ие болды.

Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік дарындылығы олардың лидерлік қабілеттері, топ ішінде тиімді қарым-қатынас орнатуы және әлеуметтік ортада белсенділігі арқылы көрініс табады. Бұл қасиеттерді дамыту мен қолдау баланың болашақта қоғамда табысты бейімделуіне және жетістіктерге жетуіне ықпал етеді.

Айтымова А.Н. және Қожабаева А. еңбектерінде бастауыш сынып оқушыларының дарындылығын дамытудың психологиялық ерекшеліктері қарастырылған. Олар оқу процесіне бейімделу кезеңінде уақытылы психологиялық қолдау көрсету арқылы оқушылардың тұлғалық және

дарындылық қасиеттерін қалыптастыруға жағдай жасау қажеттігін атап өтеді [3].

Сонымен қатар, бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселелері де зерттелген. Мысалы, Байсарина С.С. және Қожаналиева А.О. еңбектерінде оқушылардың танымдық қызығушылықтары мен өзін-өзі дамыту дағдыларын қалыптастырудың маңыздылығы талданады.

Әлеуметтік дарындылықты дамыту үшін оқушылардың қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру, топтық жұмыстарға қатыстыру және лидерлік қасиеттерін ынталандыру маңызды. Бұл бағытта мұғалімдер мен ата-аналардың бірлескен қолдауы ерекше рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Елеупаева Ж.К., Тезекбаева Ж. С. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы : Қазақ университеті, 2017. – 180 б.
2. Вилямова С. Т. Оқушылардың қабілеті мен дарындылығын мұғалім қарым-қатынасы арқылы дамыту // Қайнар университетінің ғылыми еңбектері. – 2015. – С. 25–30.
3. Иванова Г. П., Ширкова Н. Н., Марченко А. А. Творческая одаренность младших школьников и особенности ее развития // Социально-гуманитарные знания. – 2023. – №2. – С. 112–119.

УДК 159.9

РОЛЬ ВЗАИМОСВЯЗИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

Алипбай А.Е.

Университет «Мирас», г.Шымкент

Түйін: Мақалада болашақ психологтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы теория мен практиканың өзара байланысының рөлі қарастырылады. Теориялық білім мен практикалық дағдылардың интеграциясы кәсіби тұлғаның дамуы мен психологиялық қызметтің сапасын арттырудың негізгі факторы ретінде айқындалады. Зерттеу теория мен практиканың үйлесімді байланысы психологиялық білім берудің тиімділігін қамтамасыз ететінін көрсетеді.

Summary: The article examines the role of the interrelation between theory and practice in the development of professional competence of future psychologists. It reveals the importance of integrating theoretical knowledge and practical skills as a key factor in the formation of professional identity, reflective thinking, and readiness for real psychological work. The study emphasizes that the balance between theoretical understanding and practical experience ensures the effectiveness and quality of psychological education.

Современное образование в области психологии ориентировано на подготовку специалистов, обладающих высоким уровнем профессиональной компетентности, способных эффективно решать сложные задачи психологической помощи, диагностики, консультирования и коррекции. В условиях динамично развивающегося общества, где наблюдается рост психосоциальных проблем и повышение требований к качеству

психологических услуг, особое значение приобретает интеграция теоретических знаний и практических навыков в процессе профессионального становления будущего психолога. Эта взаимосвязь выступает не просто педагогическим принципом, но системообразующим фактором профессиональной подготовки, определяющим успешность адаптации специалиста к реальной деятельности.

Профессиональная компетентность психолога представляет собой сложное интегративное образование, включающее совокупность знаний, умений, личностных качеств и ценностных ориентаций, обеспечивающих эффективное выполнение профессиональных функций. В её структуре выделяют когнитивный, операциональный и личностно-мотивационный компоненты, каждый из которых формируется как в процессе теоретического обучения, так и в ходе практической деятельности [1]. Теоретическая подготовка обеспечивает овладение понятийным аппаратом, научными основами психологии, закономерностями психического развития и функционирования личности, тогда как практическая деятельность способствует развитию профессиональных навыков, умений межличностного взаимодействия, способности к эмпатии, рефлексии и принятию решений в конкретных ситуациях. Таким образом, теория и практика находятся в диалектическом единстве, и их интеграция является необходимым условием становления профессионально компетентного психолога.

Историко-педагогический анализ показывает, что проблема взаимосвязи теории и практики имеет глубокие корни в психолого-педагогической мысли. Ещё Л. С. Выготский подчёркивал, что обучение должно опережать развитие, создавая зону ближайшего развития личности, где теория становится инструментом осмысления и преобразования практического опыта. А. Н. Леонтьев рассматривал деятельность как основу формирования сознания, указывая, что усвоение знаний должно происходить через активное включение субъекта в деятельность, что обеспечивает превращение внешних действий во внутренние психологические структуры [2]. Следовательно, процесс обучения психологии не может быть ограничен передачей теоретических знаний: он требует включения студентов в реальную практику взаимодействия с людьми, наблюдения и анализа психологических явлений, решения конкретных профессиональных задач.

Современные исследователи отмечают, что избыточная теоретизация обучения приводит к формированию вербальной компетентности без реального понимания механизмов психической жизни и особенностей работы с клиентом. В то же время чрезмерное увлечение практикой при недостаточной теоретической базе может привести к поверхностности интерпретаций и снижению качества профессиональных решений. Оптимальным является такое соотношение теоретического и практического компонентов, при котором каждый из них выполняет взаимодополняющую функцию. Теория позволяет осознать закономерности и принципы, на которых строится психологическая

практика, а практика даёт материал для уточнения и конкретизации теоретических положений.

Процесс интеграции теоретических знаний и практических навыков в подготовке психологов реализуется через ряд механизмов. Прежде всего, это контекстное обучение, предполагающее включение студентов в учебные ситуации, моделирующие реальные профессиональные задачи. В рамках контекстного подхода теоретические знания приобретают личностный смысл, так как они осваиваются не в абстрактной форме, а в процессе решения конкретных проблем, аналогичных тем, с которыми сталкивается психолог в своей деятельности. Важную роль здесь играют учебно-производственные практики, супервизия, участие в тренингах и исследовательских проектах, которые способствуют развитию профессиональной рефлексии, ответственности и этического сознания [3].

Одним из ключевых направлений реализации взаимосвязи теории и практики выступает практико-ориентированное обучение. Оно предполагает активное использование кейс-методов, анализа конкретных ситуаций, ролевых игр и симуляций консультативных сессий. Подобные формы деятельности позволяют студентам не только закрепить теоретические знания, но и сформировать навыки профессионального общения, умение слушать, интерпретировать высказывания клиента, применять различные методы психодиагностики и психологической коррекции. При этом важным условием является наличие профессиональной обратной связи — супервизии, позволяющей осознать собственные действия, выявить ошибки и наметить пути профессионального роста.

Особое значение имеет этап профессиональной практики, в ходе которого происходит переход от учебной деятельности к реальной профессиональной. Практика позволяет студенту не только проверить эффективность усвоенных знаний, но и осознать специфику профессиональной позиции психолога, научиться выстраивать границы взаимодействия, соблюдать этические нормы, применять научные подходы в конкретных условиях. Здесь теория выступает в качестве ориентировочной основы, обеспечивающей осмысленность практических действий, а практика становится критерием истинности и применимости теоретических знаний. Взаимное обогащение теории и практики в этом процессе способствует формированию устойчивой профессиональной идентичности и развитию метакомпетенций — способности к саморазвитию, самоанализу и непрерывному профессиональному росту [4].

Интеграция теории и практики в подготовке психологов тесно связана с формированием профессионального мышления. Теоретические знания формируют систему категориальных представлений, необходимых для анализа и интерпретации психологических явлений, а практика позволяет развивать аналитическое и прогностическое мышление, способность к системному видению проблем клиента. В результате формируется способность гибко применять различные теоретические подходы в зависимости от контекста и

индивидуальных особенностей человека, что является важнейшим признаком профессиональной компетентности.

Кроме того, взаимосвязь теории и практики имеет ценностно-мотивационный аспект. Участие студентов в практических формах работы способствует осознанию социальной значимости профессии, развитию эмпатии, ответственности и гуманистической направленности деятельности. Эти качества невозможно сформировать только в рамках лекционного обучения; они развиваются через личный опыт взаимодействия с людьми, переживание профессиональных ситуаций, требующих не только знаний, но и эмоциональной зрелости. Таким образом, практическая деятельность выполняет не только обучающую, но и воспитательную функцию, обеспечивая становление профессионально значимых личностных качеств.

Важной составляющей интеграции теории и практики является научно-исследовательская работа студентов. Участие в эмпирических исследованиях, обработка данных, формулировка гипотез и их проверка способствуют развитию критического мышления и осознанию методологических основ психологии. Исследовательская деятельность позволяет студентам понять логику научного познания, увидеть связь между теоретическими моделями и реальными психическими процессами. Она формирует готовность к инновационной деятельности, что особенно актуально в условиях постоянного обновления психологических знаний и появления новых методов работы.

Необходимо подчеркнуть, что интеграция теоретических и практических компонентов требует целенаправленной организации образовательного процесса. Эффективность её реализации зависит от качества образовательных программ, квалификации преподавателей и уровня взаимодействия между вузом и практическими учреждениями. Особое значение имеет создание единого образовательного пространства, где студенты могут наблюдать за работой профессионалов, получать обратную связь, участвовать в совместных проектах. В этом контексте важна роль супервизоров и наставников, обеспечивающих методическое сопровождение и профессиональную поддержку студентов на всех этапах обучения.

Современные технологии открывают новые возможности для интеграции теории и практики. Использование виртуальных тренажёров, онлайн-симуляций, интерактивных платформ позволяет моделировать сложные профессиональные ситуации и отрабатывать навыки взаимодействия с клиентом в безопасной среде. Такие технологии особенно актуальны в условиях дистанционного образования, когда реальное участие в практике ограничено. Однако цифровые формы обучения не могут полностью заменить живое взаимодействие и личностный контакт, поэтому они должны рассматриваться как вспомогательные инструменты, дополняющие традиционные формы практической подготовки.

Рассматривая профессиональную компетентность как системное образование, важно отметить, что её развитие невозможно без постоянного взаимодействия между теоретическим осмыслением и практическим опытом.

Теория придаёт практике направленность и глубину, а практика оживляет теорию, превращая абстрактные знания в личностно значимый опыт. Такое единство способствует формированию не только профессиональных умений, но и мировоззрения психолога, его готовности к профессиональной ответственности, этичному поведению и саморефлексии.

В заключение следует подчеркнуть, что взаимосвязь теории и практики является фундаментальным принципом подготовки будущих психологов и ключевым условием формирования их профессиональной компетентности. Интеграция этих компонентов обеспечивает целостность профессионального развития, способствует переходу от усвоения знаний к их осмысленному применению, от внешнего выполнения действий к внутренней готовности к профессиональной деятельности. Она формирует специалиста, способного не только воспроизводить известные методы и подходы, но и критически их осмысливать, адаптировать к изменяющимся условиям, проявлять креативность и гуманизм в работе с людьми.

Таким образом, эффективная подготовка психолога невозможна без глубокой взаимосвязи теоретического и практического обучения. Лишь при их органическом единстве возможно формирование профессионала, способного интегрировать научные знания и личный опыт, применять их в разнообразных условиях и обеспечивать психологическое благополучие личности и общества в целом.

Список использованной литературы

1. Выготский Л. С. Психология развития человека. - М.: Смысл, Эксмо, 2005. - 512 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Смысл, 2005. - 352 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер, 2019. - 720 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. - 40 с.

ӘОЖ 371.3:54:004.9

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ВИРТУАЛДЫ ХИМИЯ ЗЕРТХАНАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІ ШАРТТАРЫ

Алихан Жансұлу Даулетқызы
қауымд.профессор, PhD Мылтыкбаева Лаура Каденовна
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қаласы, Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены научно-методические основы эффективного использования виртуальных химических лабораторий (ВХЛ) в условиях цифровой трансформации образования. Анализ международных исследований показывает, что ВХЛ повышают уровень понимания учебного материала, усиливают учебную мотивацию, снижают лабораторную тревожность и обеспечивают безопасное выполнение опытов. На эффективность применения виртуальных лабораторий влияют цифровая компетентность учителей, доступность технической инфраструктуры и наличие методической поддержки. С целью изучения ситуации в Казахстане был проведён опрос среди 22 учителей естественно-научного направления школы №205 города Алматы. Результаты показали

положительное отношение педагогов к ВХЛ, однако выявили дефицит русско- и казахоязычных материалов, а также наличие технических ограничений. Полученные данные подтверждают необходимость усиления педагогической, технической и методической поддержки для успешной интеграции виртуальных лабораторий в школьную практику.

Summary: This article examines the methodological foundations for implementing virtual chemistry laboratories (VCLs) in schools amid rapid digital transformation. A review of international studies demonstrates that VCLs enhance students' conceptual understanding, motivation, and confidence while ensuring safe experimentation. Key factors influencing effectiveness include teachers' digital competence, availability of technical infrastructure, and sufficient methodological support. To evaluate the local context, a survey was conducted among 22 science teachers at School № 205 in Almaty. Findings revealed generally positive attitudes toward VCLs but highlighted barriers such as limited Kazakh-language resources and technical constraints. The study concludes that successful integration of virtual laboratories in Kazakhstan's schools requires strengthening pedagogical support, improving infrastructure, and expanding localized digital content.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформацияның жедел қарқын алуымен сипатталады. Цифрлық педагогикалық құралдардың, модельдеу технологияларының және жасанды интеллект негізіндегі платформалардың кеңінен енгізілуі жаратылыстану пәндерін, соның ішінде мектеп химиясын оқыту әдістемесін түбегейлі өзгерту үстінде. Әсіресе химия пәні үшін маңызды компонент болып табылатын зертханалық практикумды ұйымдастыру көптеген білім беру ұйымдарында бірқатар шектеулерге ұшырайды: материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі, реагенттер мен құрал-жабдықтардың қауіпсіздік талаптарына сәйкес келмеуі, экологиялық және санитарлық нормаларға байланысты күрделі тәжірибелерді өткізу мүмкіндігінің төмендігі.

Мақаланың негізгі **мақсаты** – цифрлық трансформация жағдайында мектепте виртуалды химия зертханаларын тиімді қолданудың ғылыми-әдістемелік шарттарын айқындау, әлемдік және отандық зерттеулерді кешенді талдау арқылы олардың оқу процесіндегі рөлін анықтау және Қазақстан мектептеріндегі қолданыс деңгейін мұғалімдер арасындағы бастапқы сауалнама нәтижелері негізінде сипаттау болып табылады.

Цифрлық білім беру кеңістігінің кеңеюі химия пәнінде қолданылатын виртуалды зертханалардың түрлері, олардың функциялық мүмкіндіктері және оқыту сапасына ықпалы туралы жинақталған ғылыми мәліметтерді жүйелеуді талап етеді. Химия пәні тәжірибеге сүйенетін ғылым болғандықтан, оқыту үдерісінде теория мен практиканың бірлігі маңызды. Виртуалды химия зертханалары (ВХЗ) оқушыларға қауіпсіз ортада реакцияларды модельдеу, эксперимент параметрлерін өзгерту, деректерді талдау және болжам жасау секілді әрекеттерді орындауға мүмкіндік береді. Әлемдік ВХЗ дәстүрлі зертхананың орнын толық алмастырмаса да, теориялық білімді практикамен байланыстыруға тиімді дидактикалық құрал екені дәлелденген. Оқушылар виртуалды ортада реакция жылдамдығы, тепе-теңдік, электролиттік диссоциация сияқты күрделі ұғымдарды көрнекі модельдер арқылы қабылдайды, бұл олардың ғылыми ойлауын дамытуға ықпал етеді [1].

Көптеген зерттеулер виртуалды зертханалардың оқу нәтижесіне оң ықпалын көрсетеді. Ғалымдар жүргізген жүйелі шолу барысында ВХЗ

қолданылған топтардың оқу жетістігі дәстүрлі зертхана өткен топтармен салыстырғанда тең немесе жоғары болғаны анықталған. Мұндай нәтижелер бірнеше факторға байланысты [2]:

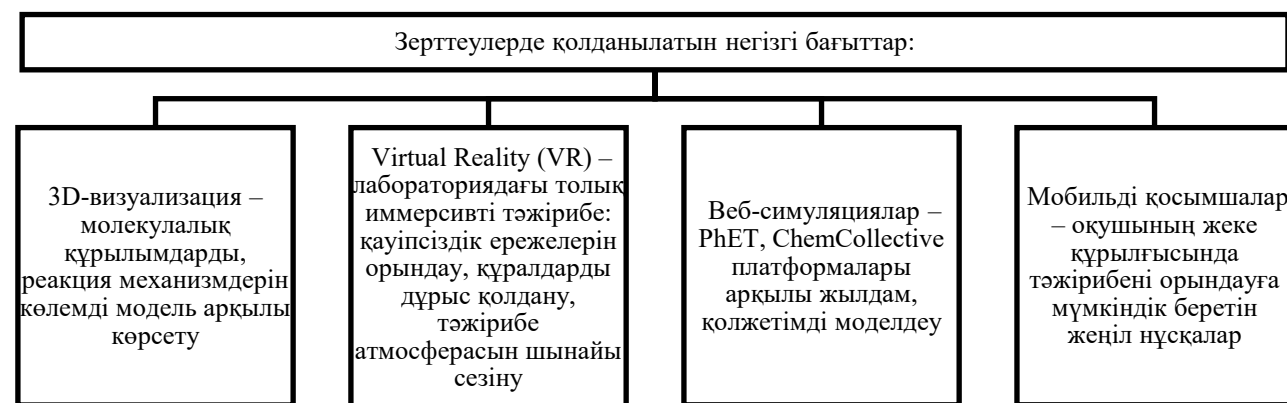
Сондай-ақ Labster, PhET симуляцияларын қолданған оқушыларда ұғымдарды түсіну тереңдігі мен тапсырмаларды орындау дәлдігі артатыны байқалған [3].

Цифрлық трансформация жағдайында виртуалды зертханалардың тиімділігі мұғалімдердің дайындық деңгейімен тікелей байланысты. Abouelenein, Selim және Elmaadaway (2024) зерттеуінде болашақ жаратылыстану мұғалімдерінің ВХЗ-мен жұмыс істеуі олардың цифрлық құзыреттілігін, экспериментті жоспарлау және деректермен жұмыс істеу дағдыларын айтарлықтай арттырған. Ал Alhashem & Alfalakawi (2023) мектеп мұғалімдері арасында жүргізген зерттеуінде виртуалды зертханаларды қолдану олардың оқу материалын түсіндіру стилін өзгертетінін, дифференциация мүмкіндігін арттыратынын анықтаған. Дегенмен әдебиеттерде (Tatli & Ayas, 2010) мұғалімдердің технологиялық дайындығы жеткіліксіз болса, ВХЗ тек демонстрациялық құрал ретінде ғана қалып, толық әлеуетін аша алмайтыны көрсетілген [4-6]. Химиядағы қауіпті реактивтермен жұмыс істеуден қорқатын оқушылар үшін виртуалды орта үлкен артықшылық береді:

Сондай-ақ виртуалды тәжірибелерге тән ойын элементтері мен интерактивті интерфейс оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, олардың сабақтағы белсенділігін күшейтеді. Бұл мотивациялық әсер көптеген зерттеулерде расталған [2],[7].

Соңғы жылдары виртуалды зертханалар технологиялық тұрғыдан айтарлықтай жетілді.

Әдебиеттерде VR технологиясы зертханалық ортаға ең жақын иммерсивті тәжірибені берсе де, веб-симуляциялар мектеп жағдайына қолжетімділігі мен қарапайымдылығы бойынша тиімдірек екені көрсетілген [8].

Виртуалды химия зертханаларына арналған шетелдік және отандық ғылыми зерттеулерді талдау көрсеткендей, бұл технологиялар оқу жетістігін арттыруға, зерттеушілік дағдыларды дамытуға, қауіпсіз эксперимент жүргізуге және оқушылардың пәнге қызығушылығын күшейтуге айтарлықтай әсер етеді. Осы олқылықтар Қазақстан контекстінде виртуалды зертханаларды пайдаланудың нақты жағдайын эмпирикалық тұрғыда бағалаудың өзектілігін көрсетеді. Ғылыми деректер бар, алайда әрбір елдің білім беру жүйесінің ерекшелігіне байланысты ВХЗ-ның нақты қолданылу деңгейі әртүрлі болуы мүмкін. Яғни, әдебиеттер талдауы Қазақстандағы химия мұғалімдерінің виртуалды зертханаларды қолдану тәжірибесі, қиындықтары, қажеттіліктері және қабылдауы туралы нақты эмпирикалық деректер алу қажеттілігін айқын көрсетті.

Виртуалды химия зертханаларын оқу үдерісіне тиімді енгізу ең алдымен мұғалімдердің кәсіби көзқарасына, олардың цифрлық педагогикаға дайындық деңгейіне және жаңа технологияларды қолдануға деген сеніміне тікелей байланысты. Зерттеудің эмпирикалық бөлімінде химия мұғалімдерінің виртуалды зертханаларды қолдану тәжірибесін, қабылдауын және қажеттіліктерін анықтау мақсатында қысқартылған сауалнама құрылымы ұсынылды.

Сауалнама алты бөлімнен тұрады және виртуалды зертханаларды мектеп практикасына тиімді енгізуге әсер ететін негізгі факторларды қамтиды. Зерттеудің аясында Алматы қаласы, №205 жалпы білім беретін мектебінің жаратылыстану бағыты бойынша сабақ беретін 22 пән мұғалімінен сауалнама алынды. Сауалнама виртуалды химия зертханаларының қолданылу тәжірибесін, тиімділігіне қатысты пікірін және негізгі кедергілерді анықтауға бағытталды.

Кесте 1 - Сауалнама нәтижелері

Бөлім	Көрсеткіштер	Нәтиже
1. Жалпы ақпарат	Педагогикалық тәжірибе	1–5 ж.: 27%; 6–15 ж.: 50%; >15 ж.: 23%
	Оқыту деңгейі	5–9 сынып: 64%; 10–11 сынып: 36%
	Мектеп түрі	Қала (Алматы): 100%
2. Виртуалды зертханаларды қолдану тәжірибесі	Платформалармен таныстығы	PhET, ChemCollective: 82%; Labster/MEL: 32%
	Қолдану жиілігі	Аптасына ≥ 1 рет: 41%; Айына 1 рет: 45%; Қолданбайды: 14%
	Қолданылатын тақырыптар	Ерітінділер, реакция жылдамдығы, тепе-теңдік, атом-молекулалық модельдер
3. Тиімділігі туралы пікір	Мотивацияны арттырады	86%
	Түсінуді жақсартады	91%
	Қауіпсіздік деңгейі жоғары	100%
	Алаңдаушылықты азайтады	74%
	Шынайы зертханаға	82%

	дайындық	
4. Қиындықтар	Техникалық	Интернет: 36%; Құрылғы жетіспеушілігі: 27%
	Әдістемелік	Қазақша материал тапшы: 68%
	Уақыт тапшылығы	41%
	Сенімсіздік	18%
5. Қажеттіліктер	Қазақша контент қажет	PhET, ChemCollective, MEL Chemistry
	Қажетті тренингтер	ВХЗ қолдану; Интеграциялау әдістемесі
	Күтетін қолдау	Компьютерлік база жаңарту, жазылым алу, әдістемелік материал
6. Ашық сұрақтар қорытындысы	Енгізуге кедергілер	Қазақша ресурс жоқ, техника әлсіз
	Таңдалған платформалар	PhET және MEL Chemistry

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Chan P. Virtual chemical laboratories: A systematic literature review // *Discover Education*. – 2021. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–14. – DOI: 10.1007/s44217-021-00024-5.
2. Tatli Z., Ayas A. Virtual laboratory applications in chemistry education // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2010. – Vol. 9. – P. 938–942.
3. Ali N., Yaacob A., Zulkifli K. Review to analyze and compare virtual chemistry laboratories // *Journal of Chemical Education*. – 2020. – Vol. 97(9). – P. 3284–3295.
4. Abouelenein Y.A.M., Selim S.A.S., Elmaadaway M.A.N. Impact of a virtual chemistry lab in chemistry teaching on scientific practices and digital competence for pre-service science teachers // *Education and Information Technologies*. – 2023. – DOI: 10.1007/s10639-023-11918-y.
5. Gungor A., Koseoglu P., Kool E. The use of virtual reality in a chemistry lab and its impact on students' self-efficacy, interest, self-concept and laboratory anxiety // *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. – 2022. – Vol. 18(6). – Article 11814.
6. Fombona-Pascual M. VR in chemistry: A review of scientific research on 3D visualization in stereoscopic vision // *RSC Advances*. – 2022. – Vol. 12. – P. 32231–32247.
7. Aliyu H., Talib C.A. A systematic review of 21st-century chemistry laboratory experiments and classroom instructions facilitated with digital technologies and e-resources // *International Journal of Current Educational Studies*. – 2023. – Vol. 2(1). – P. 1–29. – DOI: 10.46328/ijces.48.
8. Alhashem F., Alfaiakawi A. Technology-enhanced learning through virtual laboratories in chemistry education // *Contemporary Educational Technology*. – 2023. – Vol. 15(4). – Article 13739. – DOI: 10.30935/cedtech/13739.

ОӘЖ 371.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Алпсбаева Н.Б., Мадикасимова Р.Ш., Мұратова Ж.Б.
 Ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор Арымбаева К.М.
 «Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В этой статье подробно рассматриваются особенности и значение инклюзивного образования в начальной школе.

Summary: This article examines in detail the features and importance of inclusive education in primary schools.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде басты құндылы — әрбір баланың білім алуға тең құқығы мен мүмкіндігін қамтамасыз ету. Осы орайда, инклюзивті білім беру- ерекше білімді қажет ететін балалардың білім алуына жағдай жасау арқылы қоғамдағы теңдік пен әділеттілікті жүзеге асыратын маңызды бағыт. Инклюзивті білім берудің басты мақсаты — ерекше қажеттілігі бар балаларды қоғамнан бөліп-жармай, жалпы білім беру кеңістігінде қатарластарымен бірге оқыту, дамыту, әлеуметтендіру. Бастауыш білім беру деңгейі - баланың тұлғалық дамуының, оқу дағдыларының және әлеуметтік қатынастардың негізі қаланатын маңызды кезең. Сондықтан дәл осы бастауыш сыныпта инклюзивті білім берудің ұйымдастырылуы ерекше назарды талап етеді. Бала бұл кезеңде өз орнын табуға, қоғаммен байланыс орнатуға және оқуға деген қызығушылығын дамытуға ұмтылады. Егер осы сәтте ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар тиісті қолдауға ие болса, олардың әлеуетін толықтай ашуға мүмкіндік туындайды [1].

Инклюзивті білім берудің ерекшелігі- әр баланың жеке қажеттілігіне қарай оқыту тәсілдерін, әдістерін және оқу материалдарын бейімдеу. Мұғалімдер оқыту процесінде бір ғана әдіспен шектеліп қалмай, әр баланың қабылдау ерекшелігіне, танымдық қабілетіне қарай икемделуі қажет. Бұл жерде мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен педагогикалық тактісі, психологиялық даярлығы аса маңызды рөл атқарады. Ол ерекше қажеттілігі бар оқушыға білім берумен қатар, оның өзін қоғамда қабылданған тұлға ретінде сезінуіне көмектесуі керек.

Инклюзивті орта құру үшін мектепте тек мұғалім ғана емес, бүкіл педагогикалық ұжым, ата-аналар және сыныптағы басқа оқушылардың да қолдауы қажет. Балалар арасында өзара сыйластық пен түсіністік атмосферасын қалыптастыру — инклюзивті білімнің табысты жүруінің кепілі. Мұғалім өз сыныбында балаларды мейірімділікке, төзімділікке, әртүрлілікті құрметтеуге тәрбиелеуі керек. Егер сыныпта барлық балалар бір-біріне құрметпен қарап, қолдау білдіретін болса, ерекше қажеттілігі бар бала өз ортасында қысылмай, өзін еркін сезінеді, ал бұл — оның дамуы мен оқудағы жетістігіне тікелей әсер етеді [2].

Инклюзивті білім беру барысында арнайы педагогтар мен психологтардың да көмегі маңызды. Олар мұғалімдермен және ата-аналармен бірлесе отырып, балаға қажетті түзету жұмыстарын жүргізеді, жеке даму бағдарламаларын жасайды. Әр баланың ерекшелігіне сай оқыту стратегиясын таңдау, оның оқуға деген қызығушылығын арттыру, әлеуметтенуіне көмектесу- бұл ұзақ әрі жүйелі жұмыс. Мұндай қолдау арқылы ғана әр бала өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезіне алады.

Бастауыш сыныптағы инклюзивті білім беру - тек білім беру жүйесіне ғана емес, тұтас қоғамға бағытталған адамгершілік бастама. Бұл - әр балаға тең мүмкіндік беріп, оны тұлға ретінде қалыптастыруға ұмтылу. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың қоғамда өмір сүру, білім алу, жұмыс істеу құқықтарын қамтамасыз ету — өркениетті елдің басты көрсеткіші. Бастауыш

сыныпта бұл процестің дұрыс ұйымдастырылуы бала болашағына тікелей әсер етеді [3].

Егер осы кезеңде бала білімге деген сенімділік пен қоғам тарапынан қолдауды сезінсе, ол ертең өз жолын сенімді жалғастырып, белсенді азамат болып өседі. Мектептің материалдық-техникалық жағдайы да инклюзивті білім беруге ыңғайластырылуы қажет. Арнайы құралдар, бейімделген оқу материалдары, қолжетімді орта — бұлардың барлығы ерекше оқушылардың сапалы білім алуына жағдай жасайды. Сонымен қатар мұғалімдерге арналған тұрақты түрде біліктілікті арттыру курстары, семинарлар мен тренингтер ұйымдастырылып отыруы тиіс. Инклюзивті білім тек ниетпен ғана емес, нақты білім мен тәжірибеге негізделуі керек. Инклюзивті білім беру тек ерекше оқушылар үшін емес, барлық балалар үшін пайдалы. Себебі мұндай ортада өскен балалар өзгелерді түсінуге, көмектесуге, адамгершілікке бейімделеді [4].

Олар кез келген ортада сыйластық пен құрметті басты орынға қояды. Бұл қасиеттер олардың болашақ өмірінде үлкен артықшылықтарға ие болуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл — қоғамда толеранттылық пен теңдік қағидаттарын қалыптастырудың тиімді жолы. Осы бағыттағы табысты тәжірибелерді негізге ала отырып, Қазақстанда да инклюзивті білім беруді дамыту бойынша түрлі бағдарламалар жүзеге асырылып келеді. Мектептерде ресурс кабинеттері ашылып, арнайы мамандар жұмысқа тартылып жатыр. Мұның бәрі мемлекет тарапынан ерекше білім алушыларға қолдау көрсетудің нақты көрінісі. Дегенмен бұл саланы одан әрі жетілдіру үшін үздіксіз даму, зерттеу және тәжірибе алмасу қажет.

Инклюзивті білім беру барысында мұғалім тек пән үйретуші ғана емес, әр баланың ішкі әлемін түсінетін, оның әлеуетін аша алатын жетекші тұлға болуы тиіс. Әсіресе бастауыш сынып мұғалімінің баламен орнататын сенімді қарым-қатынасы ерекше рөл атқарады. Себебі осы кезеңде бала мектепке бейімделіп, өзін жаңа ортада қабылдай бастайды. Мұғалімнің жылы сөзі, түсіністігі мен шыдамдылығы ерекше білім алушы үшін мотивация көзіне айналады. Мұндай бала үшін мұғалімнің бір ғана қолдаушы әрекеті үлкен шабыт, тіпті өмірлік бағыт болуы мүмкін. Сондықтан әрбір педагог алдымен баланың қандай қиындыққа тап болғанын түсініп, оны шешудің жолдарын іздеуге тырысуы қажет.

Ата- анамен байланыс та бұл процестің маңызды бөлігі болып табылады. Көп жағдайда ерекше білімді қажет ететін балалардың ата-аналары уайымшыл, сенімсіз болады, тіпті кейбірі баласының болашағына үмітсіз қарайды. Мұндай ата-аналармен жұмыс жасауда мектеп ұжымы, әсіресе мұғалім мен психологтар кәсіби, мейірімді әрі жүйелі жұмыс жүргізуі қажет. Ата- ана мен мұғалім арасында ашық, сенімді қарым-қатынас орнаса, бала үшін ең қолайлы даму кеңістігі қалыптасады. Ата- ана баласына сенсе, оны қолдаса, сол сенім мен қолдау балаға да беріледі. Бұл— баланың ішкі мотивациясын күшейтіп, өзін қоғамда қажет тұлға ретінде сезінуіне себеп болады. Инклюзивті білім беру— бұл бір күнде жүзеге асатын процесс емес. Бұл— үздіксіз ізденіс пен дамуды қажет ететін кешенді жүйе. Оның ішінде бастауыш сыныпта баланың оқу

бағдарламасына бейімделуі, жеке қабілеттерінің дамуы, коммуникативтік дағдыларының қалыптасуы басты назарда болуы керек. Әрбір бала -жеке тұлға, сондықтан да инклюзивті білім беру «бір өлшем - бәріне бірдей» қағидасын ұстанбайды [5].

Оқушылардың оқу қарқыны, есте сақтау қабілеті, сөйлеу дағдылары әртүрлі болғандықтан, әрқайсысына жеке тәсіл қажет. Кейбір оқушыларға визуалды материалдар тиімді болса, енді біріне тыңдау арқылы қабылдау жеңіл болуы мүмкін. Мұндайда мұғалім сабақ құрылымын әртүрлі етіп құрып, түрлі әдістерді үйлестіре қолдануы керек. Сонымен қатар ойын элементтері, шығармашылық тапсырмалар, топтық жұмыс сияқты белсенді әдістер балалардың оқуға деген қызығушылығын арттырады, өзара байланыс орнатуға көмектеседі.

Қазақстан мектептерінде инклюзивті білім беруді жүзеге асыру бағытында көптеген қадамдар жасалып жатыр. Мысалы, ресурстық орталықтардың ашылуы, арнайы білім беру бағдарламалары, мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстары - бұл саладағы оң өзгерістердің көрінісі. Алайда бұл жұмыстар тек ресми түрде емес, шынайы адамгершілікке, мейірім мен сенімге негізделген жағдайда ғана нақты нәтиже береді. Себебі инклюзия — бұл тек білім берудің әдісі ғана емес, бұл- әрбір адамға құрметпен қараудың мәдениеті [6]. Мектеп ішіндегі ұжымдық қолдау мен ашық орта қалыптастыру да аса маңызды. Әсіресе қатардағы оқушыларға ерекше баланың жай-күйін дұрыс түсіндіру, оны мазақ етпеуге, керісінше қолдауға үйрету- мұғалім мен ата- ананың бірлескен тәрбиелік міндеті. Инклюзивті ортада оқыған балалар ертең қоғамда өзінен өзгеше адамдарды қабылдай алатын, көмек қолын соза білетін, сабырлы, толерантты азамат болып өседі. Бұл- инклюзияның тек жеке тұлғаға емес, бүкіл қоғамға әкелетін үлкен игілігі.

Осыған орай, келешекте инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіру үшін бірнеше маңызды бағыттарға көңіл бөлу қажет. Біріншіден, барлық мұғалімдер инклюзивті оқытудың әдіс- тәсілдерін меңгеруі тиіс. Екіншіден, ата- аналармен тұрақты түрде тренингтер, түсіндіру жұмыстары ұйымдастырылып отыруы қажет. Үшіншіден, ерекше білім алушыларға арналған жеке бағдарламалар мен қолжетімді оқу құралдары үнемі жаңартылып, жетілдіріліп отыруы керек. Төртіншіден, қоғамда мүмкіндігі шектеулі балаларға деген көзқарасты өзгерту, қабылдау мәдениетін арттыру баршаға ортақ міндет [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аташова, М. А. Инклюзивті білім беру: теориясы мен тәжірибесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
2. Айтмамбетова, Б. А. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2011.
3. Құдайбергенова, Қ. С. Қазіргі білім беру жүйесіндегі инклюзивті оқытудың өзекті мәселелері. – Алматы: Білім, 2019.
4. Сейтқұлова, Г. Ж. Инклюзивті білім берудің педагогикалық негіздері. – Астана: Фолиант, 2018.
5. Назарбаева, С. А. Өзін-өзі тану пәні арқылы рухани-адамгершілік тәрбие беру. – Алматы: Өрлеу, 2015.

6. Әбенова, А. А. Бастауыш сыныптағы білім берудің педагогикалық негіздері. – Алматы: Дарын, 2021.
7. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық тұжырымдамасы. – Нұр-Сұлтан, 2020.

УДК 159.947:37.015.3

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕМТИХАНҒА ДАЙЫНДЫҚ КЕЗЕҢІНДЕГІ МАЗАСЫЗДЫҚ ЖӘНЕ ОНЫ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ

Алтынбай Н.Қ., Тұрарбек А.Ә., Арыстан А.Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Елганова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В работе рассматривается проблема повышенной тревожности у учащихся старших классов в период экзаменационной подготовки. Анализируются психологические особенности тревожности, её причины и проявления в старшем школьном возрасте. Особое внимание уделяется методам коррекции тревожности, включающим психолого-педагогические технологии, релаксационные практики, когнитивно-поведенческие методы, а также организацию культурно-досуговых и групповых форм работы. Представленные рекомендации и результаты исследования могут быть использованы педагогами, школьными психологами и родителями для снижения уровня экзаменационного стресса и создания благоприятной образовательной среды.

Summary: The paper addresses the problem of increased anxiety among high school students during the period of examination preparation. The psychological characteristics of anxiety, its causes, and its manifestations in adolescence are analyzed. Special attention is given to methods of anxiety correction, including psycho-pedagogical technologies, relaxation practices, cognitive-behavioral techniques, as well as the organization of cultural-leisure and group-based activities. The presented recommendations and research findings may be applied by teachers, school psychologists, and parents to reduce examination-related stress and to create a favorable educational environment.

Емтиханға дайындық кезеңі – оқушылар өміріндегі ең стресстік кезеңдердің бірі болып табылады. Дәл осы жоғары сыныптарда оқушылар өз білімдері мен дағдыларының деңгейін дәлелдеуге мәжбүр, ал бұл олардың болашақтағы білім алуына және кәсіби жолына тікелей ықпал етеді. Жоғары жауапкершілік, қатаң бәсекелестік, ата-аналар мен мұғалімдердің күткен талаптарының артуы, сондай-ақ өз амбициялары мен сәтсіздіктен қорқу оқушыларда мазасыздық жағдайын туындатады. Мұндай жағдай көбіне олардың іс-әрекетінің дезорганизациясына және оқу тиімділігінің төмендеуіне алып келеді.

Жоғары сынып жасындағы оқушылардың мазасыздық мәселесі қазіргі таңда айрықша өзектілікке ие, себебі қарқынды білім беру ортасында олардың психологиялық жүктемесі едәуір артады. Жеңілмеген мазасыздық соматикалық симптомдар (ұйқысыздық, бас ауруы, шаршағыштық), эмоционалдық ауытқулар (ашуланшақтық, енжарлық, өзіне сенімсіздік) және когнитивтік қиындықтар (зейіннің төмендеуі, есте сақтаудың нашарлауы, ойлау әрекетінің

баяулауы) түрінде көрініс береді. Мұның бәрі емтихан нәтижелеріне және жасөспірімдердің жалпы психологиялық әл-ауқатына кері әсерін тигізеді.

Зерттеудің ғылыми мәселесі – емтиханға дайындық кезеңінде жоғары сынып оқушыларының мазасыздығын түзетудің тиімді тәсілдерін айқындау қажеттілігінде жатыр. Қазіргі кезде әртүрлі психологиялық-педагогикалық тәсілдер ұсынылғанымен, жас ерекшеліктері мен білім беру жағдайларына сәйкес келетін ең оңтайлы әдістерді таңдау мәселесі әлі де ашық күйінде қалып отыр.

Мақала мақсаты – емтиханға дайындық кезеңінде жоғары сынып оқушыларының мазасыздық көріністерінің ерекшеліктерін талдау және оны түзетудің тиімді әдістерін анықтау.

Мақала міндеттері:

1. Мазасыздықтың психологиялық табиғатын және оның жоғары сынып оқушыларының оқу әрекетіне ықпалын зерттеу.

2. Емтихан кезеңінде мазасыздық деңгейінің артуына ықпал ететін факторларды айқындау.

3. Мазасыздықты түзетуге арналған заманауи психологиялық-педагогикалық тәсілдерді қарастыру және жүйелеу.

4. Мазасыздықты төмендетудің практикалық әдістерінің (релаксациялық тәжірибелер, когнитивтік-бихевиоралдық әдістер, мәдени-тынығу формалары) тиімділігін бағалау.

5. Педагогтарға, мектеп психологтарына және ата-аналарға оқушылардың емтихандық мазасыздығын төмендету бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Осылайша, бұл зерттеу ғылым мен практика үшін маңызды: алынған нәтижелер мектептегі психологиялық қызметті дамытуға, білім беру үдерісінің тиімділігін арттыруға және жоғары сынып оқушыларының тұлғалық әрі академиялық жетістіктері үшін қолайлы жағдай жасауға ықпал ете алады.

Мазасыздық феноменін зерттеу тұлға психологиясы мен білім беру психологиясындағы басты бағыттардың бірі болып табылады. Алғашқы теориялық негіздер З. Фрейдтің еңбектерінде қаланған, ол мазасыздықты бейсаналық ұмтылыстар мен әлеуметтік нормалар арасындағы ішкі қақтығыстың нәтижесі ретінде қарастырды. Кейін К. Хорни мен Э. Фромм мазасыздықтың экзистенциалдық қырларын бөліп көрсетіп, оны тез өзгеріп отырған әлемдегі тұлғаның тұрақсыздығымен байланыстырды.

Шетелдік психологияда бұл мәселені дамытуға Ч. Спилбергер айтарлықтай үлес қосты. Ол мазасыздықты жағдаяттық және тұлғалық деп екіге бөліп, педагогикалық және клиникалық тәжірибеде кеңінен қолданылатын STAI мазасыздық тестін жасады. Д. Гоулман өзінің эмоционалды интеллектке арналған еңбектерінде жоғары деңгейдегі мазасыздықтың өзін-өзі реттеу мен эмоционалды тұрақтылықтың дамуына кедергі келтіретінін атап өтті, ал бұл әсіресе жасөспірімдер үшін маңызды.

Отандас психологияда бұл мәселені Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев, А.М. Прихожан сияқты ғалымдар зерттеді. Олар мектептегі мазасыздықтың оқу мотивациясының ерекшеліктерімен, өзін-өзі бағалаумен

және сынып ішіндегі қарым-қатынастармен тығыз байланысты екенін көрсетті. А.М. Прихожан мектептік мазасыздықты ерекше түр ретінде бөліп, оны өзіне сенімсіздікпен, бақылау жағдайларынан қорқумен және ересектердің үмітін ақтай алмаудан туындайтын үреймен сипаттады.

Қазіргі зерттеулер (Л.В. Куликов, А.Б. Холмогорова, Н.Г. Гаранян және т.б.) көрсеткендей, жоғары сынып оқушыларының емтихан кезеңіндегі мазасыздығы кешенді сипатқа ие. Ол сыртқы факторлардың (оқу бағдарламасының жоғары талаптары, ата-аналардың қысымы, әлеуметтік бәсекелестік) және ішкі факторлардың (стресс төзімділіктің жеткіліксіздігі, өзін-өзі реттеу деңгейінің төмендігі, артық үміттер) үйлесімінен туындайды.

Мазасыздықты түзету әдістері бірнеше тәсілдер аясында қарастырылады: Когнитивті-бихевиоралды тәсіл (А. Бек, А. Эллис), ойлар мен эмоцияларды басқару дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Гуманистік тәсіл (К. Роджерс, А. Маслоу), тұлғаны қолдау мен қабылдау атмосферасын құруға назар аударады.

Психологиялық-педагогикалық технологиялар (А.М. Прихожан, И.В. Имедадзе), тренингтерді, ойын әдістемелерін, топтық сабақтарды қамтиды. Релаксациялық практикалар (тыныс алу жаттығулары, аутогендік жаттығулар, арт-терапия), эмоционалдық кернеуді төмендетуде тиімділігін дәлелдеген.

Алайда бай теориялық базаға қарамастан, жоғары сынып оқушыларының емтиханға дайындық жағдайына бейімделген мазасыздықты түзету әдістері жеткілікті дәрежеде зерттелмеген.

Көптеген еңбектер мәселені не клиникалық контексте, не жалпы мектептік ортада қарастырады, ал емтихан кезеңінің стресс деңгейін айтарлықтай арттыратын ерекше фактор ретіндегі ерекшелігі жиі ескерілмейді.

Сондықтан, бұл зерттеу бар олқылықты толтыра отырып, жоғары сынып оқушыларының жас ерекшеліктері мен оқу жағдайларын ескеретін мазасыздықты түзету әдістерін жүйелеу мен апробациялауды ұсынады.

1. Теориялық әдістер – мазасыздық мәселесі мен оны түзетуге қатысты психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау және жинақтау; шетелдік және отандық көзқарастарды салыстырмалы талдау.

2. Эмпирикалық әдістер: Оқушылардың оқу және оқу-тәрбие үдерісінен тыс жағдайлардағы мінез-құлқын бақылау. Сауалнама мен сұхбат жүргізу арқылы оқушылардың субъективті мазасыздық деңгейін және оны туындататын факторларды анықтау. Стандартталған әдістемелерді пайдалана отырып психодиагностика жүргізу: Ч. Спилбергер – Ю. Ханин мазасыздық тесті (тұлғалық және ситуациялық мазасыздық деңгейін анықтау үшін). Филлипстің мектептік мазасыздықты диагностикалау әдістемесі. Өзін-өзі бағалау және сенімділік тесті (А. Прихожан, Р. Бернс).

Қалыптастырушы эксперимент: мазасыздық деңгейін төмендетуге бағытталған түзету-дамыту сабақтарын өткізу (релаксациялық жаттығулар, когнитивті-бихевиоралды тәсілдер, арт-терапиялық элементтер).

3.Деректерді өңдеу әдістері – нәтижелерді сандық және сапалық талдау, статистикалық өңдеу әдістерін қолдану (орташа көрсеткіштерді есептеу, бақылау және эксперименттік топтар бойынша салыстырмалы талдау).

Зерттеу базасы. Зерттеу орта мектепте (№__ /атауын көрсету) 10–11 сыныптар параллелінде жүргізілді. Зерттеуге жалпы саны 60 жоғары сынып оқушысы қатысты. Оның ішінде 30 оқушы – эксперименттік топқа, ал 30 оқушы – бақылау тобына енгізілді. Қатысушылардың жасы 16–17 жас аралығында болды.

Психодиагностикалық әдістемелер (Спилбергер – Ханин, Филлипс сауалнамалары). Емтихандық мазасыздықтың ерекшеліктерін анықтауға арналған авторлық сауалнама. Релаксациялық және тренингтік жаттығуларды қамтитын түзету сабақтарының бағдарламасы. Бақылау нәтижелерін тіркеу және динамиканы талдау үшін кестелер мен сызбалар.

Осылайша, теориялық және эмпирикалық әдістердің үйлесімі жоғары сынып оқушыларының мазасыздық мәселесін кешенді зерттеуге және ұсынылған түзету шараларының тиімділігін тексеруге мүмкіндік берді.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері емтихан кезеңінің жоғары сынып оқушыларының мазасыздық деңгейіне айтарлықтай ықпал ететін маңызды стрессогендік фактор екенін растады. Анализ көрсеткендей, оқушылардың көпшілігінде мазасыздық:

Когнитивтік салада – зейіннің төмендеуі, есте сақтау қабілетінің әлсіреуі;

Эмоциялық салада – өзіне сенімсіздік, сәтсіздіктен қорқу, ашушаңдық;

Физиологиялық салада – тез шаршағыштық, бас ауруы, ұйқысыздық түрінде байқалды. Бұл көріністер емтиханға дайындық сапасына және қорытынды нәтижелерге тікелей әсер етеді.

Қалыптастырушы эксперимент барысында психологиялық-педагогикалық әдістер кешенін (релаксациялық жаттығулар, когнитивті-бихевиоралды тәсілдер, арт-терапиялық элементтер, топтық жұмыс формалары) қолдану оқушылардың мазасыздық деңгейін айтарлықтай төмендетуге ықпал ететіні анықталды.

Әсіресе тыныс алу мен зейінді өзін-өзі реттеу жаттығулары, негативті ұстанымдармен жұмыс жасауға бағытталған когнитивтік қайта құру элементтері, сондай-ақ қолдаушы топтық динамика өте тиімді болды.

Әзірленген түзету сабақтарының бағдарламасын мектеп психологтары мен педагогтарының тәжірибесінде қолдануға болады. Ол: жоғары сынып оқушыларының емтихандық мазасыздық деңгейін төмендетуге; олардың стресс төзімділігін және өз күшіне деген сенімділігін арттыруға; емтиханға дайындықты анағұрлым өнімді етуге; оқушыларға психологиялық қолдау көрсету мәселесінде педагогтар, психологтар мен ата-аналар арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға мүмкіндік береді.

Біріншіден, респонденттер іріктемесі бір ғана мектептің оқушыларымен шектелді, сондықтан нәтижелерді барлық жоғары сынып оқушыларына толық көлемде экстраполяциялау мүмкін емес. Екіншіден, түзету сабақтарының

бағдарламасы шектеулі уақыт аралығында қолданылды, сондықтан ұзақ мерзімді әсерді әрі қарай қадағалау қажет

Жүргізілген зерттеу нәтижелері жоғары сынып оқушылары үшін емтихан кезеңінің аса маңызды стрессогендік фактор екенін айқындады. Мазасыздықтың жоғары деңгейі олардың когнитивтік (зейіннің тұрақсыздығы, есте сақтаудың әлсіреуі), эмоционалдық (қорқыныш, сенімсіздік, ашушандық) және физиологиялық (шаршағыштық, бас ауруы, ұйқысыздық) салаларында көрініс тапты. Бұл құбылыстар оқушылардың емтиханға дайындық сапасына және білім нәтижелеріне тікелей әсер ететіні дәлелденді.

Қалыптастырушы эксперимент барысында қолданылған психологиялық-педагогикалық әдістер кешені (релаксациялық жаттығулар, когнитивті-бихевиоралды тәсілдер, арт-терапиялық элементтер, топтық жұмыс формалары) оқушылардың мазасыздық деңгейін айтарлықтай төмендетуге мүмкіндік берді. Әсіресе тыныс алу және зейінді өзін-өзі реттеу жаттығулары, когнитивтік қайта құру әдістері және топтық қолдау тиімділігімен ерекшеленді. Зерттеу барысында әзірленген түзету-дамыту бағдарламасының практикалық маңызы зор. Ол мектеп психологтары мен педагогтарының жұмыс тәжірибесінде қолданылып, келесі нәтижелерге қол жеткізуге ықпал етеді: жоғары сынып оқушыларының емтихандық мазасыздығын азайту; олардың стресс төзімділігін және өзіне деген сенімділігін арттыру; емтиханға дайындықтың тиімділігін жоғарылату; ата-аналар, мұғалімдер және психологтар арасындағы ынтымақтастықты нығайту.

Сонымен бірге, зерттеудің белгілі бір шектеулері бар: бір мектептің оқушыларымен шектелген іріктеме нәтижелерді кең ауқымда қолдануға толық мүмкіндік бермейді; түзету бағдарламасы қысқа мерзімде жүргізілгендіктен, ұзақ мерзімді әсерін анықтау үшін қосымша зерттеулер қажет.

Жалпы алғанда, зерттеу жоғары сынып оқушыларының емтиханға дайындық кезіндегі мазасыздығын түзету мәселесін кешенді қарастырудың маңыздылығын көрсетті. Ұсынылған әдістер мен бағдарламаны кеңінен қолдану жасөспірімдердің психологиялық әл-ауқатын нығайтып, оқу жетістіктерін арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Спилбергер Ч.Д., Ханин Ю.Л. Диагностика тревожности. – Ленинград: Медицина, 1981. 214 б.
2. Филлипс Л. Школьная тревожность: методика диагностики. – М.: Педагогика, 1990.
3. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психология, профилактика, коррекция. М.: Московский психолого-социальный институт, 2000. – 224 б.
4. Бек А. Когнитивная терапия и эмоциональные расстройства. – СПб.: Питер, 2006.
5. Ellis A. Reason and Emotion in Psychotherapy. – New York: Lyle Stuart, 1962. – 453 p.
6. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Прогресс, 1994.
7. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 б.
8. Гаранян Н.Г., Холмогорова А.Б. Современные подходы к проблеме тревожности в подростковом возрасте // Психологическая наука и образование. – 2015. – №2. – 45–52 б.
9. Куликов Л.В. Психология настроения, тревожности и стресса. – СПб.: Речь, 2004.
10. Выготский Л.С. Психология развития ребёнка. – М.: Педагогика, 1984. – 320 б.

ОӘЖ 373.3.016:159.9

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАҢА МАТЕРИАЛДЫ ТҮСІНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Амангелді Н. Т., Баратбек Ж. Н., Абильда Ұ. Е.
Ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор Жолдасбеков А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Понимание нового материала учащимися начальной школы является важным процессом, который зависит от многих факторов, включая возраст, когнитивное развитие, мотивацию, эмоциональное состояние и методологию обучения. В этом возрасте дети только начинают осваивать базовые навыки чтения и процесс восприятия нового материала имеет свои особенности.

Summary: The understanding of new material by Primary School students is an important process that depends on many factors, including age, cognitive development, motivation, emotional state and teaching methodology. At this age, children are just beginning to master basic reading skills, and the process of perceiving new material has its own characteristics.

Бастауыш сынып оқушыларының жаңа материалды түсіну ерекшеліктері педагогикадағы маңызды тақырып болып табылады, өйткені дәл осы кезеңде оқу дағдылары мен танымдық процестердің негізі қаланады. Балалардың психологиялық және жас ерекшеліктері олардың білімді қабылдауы мен игеруіне әсер етеді. Бастауыш сынып оқушыларының жаңа материалды түсінуін анықтайтын негізгі аспектілерді қарастырайық:

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық ерекшеліктері: 6-10 жас аралығында балалар белгілі бір операциялар сатысында, Жан Пиаже өзінің когнитивті даму теориясында сипаттағандай. Бұл дегеніміз, осы жастағы балалар нақты объектілер мен құбылыстарға қатысты ұғымдарды түсіне бастайды, бірақ абстрактілі ойлауда әлі де қиындықтар бар. Сондықтан олар үшін жаңа білім нақты мысалдармен, иллюстрациялармен және көрнекі материалдармен байланысты болуы керек. Материалды жақсы түсіну үшін визуалды элементтерді (сызбалар, диаграммалар, кестелер) пайдалану, сондай-ақ практикалық тапсырмаларды орындау маңызды.

Бастауыш мектеп оқушыларының ойлау қабілеті негізінен көрнекі-бейнелік және көрнекі-әрекеттік сипатта болады. Олар абстрактілі ұғымдарды толық меңгере алмайды, сондықтан жаңа материалды қабылдауда көрнекілік, тәжірибелік тапсырмалар үлкен рөл атқарады. Л.С. Выготскийдің пікірінше, баланың даму деңгейі оның «жақын даму аймағымен» тығыз байланысты, яғни оқушы күрделі білімді ересектердің немесе мұғалімнің қолдауымен жақсы меңгереді. Бастауыш мектеп жасындағы балалар белгілі бір объектілермен негізгі логикалық операцияларды түсініп, қолдана бастайды, бірақ олар нақты объектілермен байланыссыз абстрактілі ұғымдармен жұмыс істей алмайды.

Педагогикалық үдерісте педагогикалық қарым-қатынасты орната алу және өзара әрекеттестікті жүзеге асыру маңызды болып табылады [1].

Бастауыш сынып балаларында зейін жиі өзгеріп отырады және бір тапсырмадан екіншісіне тез ауыса алады. Сондықтан сабақ барысында оқушылардың назарын аудару үшін сабақтарда динамикалық және қызықты атмосфера құру маңызды. Ойын технологияларын, әртүрлі әрекеттерді және жұмыс түрлерін өзгерту балаларға материалға қызығушылық пен назар аударуға көмектеседі.

Жаңа материалды сәтті игеру үшін балалар оқуға қызығушылық танытуы керек. Қызығушылық пен мотивация білімді игерудің сәттілігіне әсер ететін негізгі факторлар болып табылады.

"Бастауыш сынып оқушыларының бір тапсырмаға назар аудару қабілеті шектеулі. Тиімді оқыту үшін балалардың назарын және мотивациясын сақтау үшін әр түрлі әрекеттерді қолдану маңызды" [2].

Оқушылардың жаңа материалды меңгеру ерекшеліктері:

- *Зейіннің тұрақсыздығы.* Бастауыш сынып оқушыларының зейіні қысқа уақытқа ғана тұрақталады, сондықтан мұғалім сабақта материалды шағын бөліктерге бөліп, әртүрлі әдістер арқылы оқушының назарын сақтауы қажет.

- *Есте сақтаудың дамуы.* Бұл жастағы балалар көбіне механикалық есте сақтауға сүйенеді. Дегенмен, оқу процесінде мағыналық есте сақтауды дамытуға жағдай жасалуы тиіс.

- *Ойлау қабілеті.* Балалар жаңа білімді нақты мысалдар мен тәжірибелік әрекеттер арқылы жақсы меңгереді. Қиял мен шығармашылық ойлау да жаңа материалды түсінуді жеңілдетеді.

- *Тілдік дағдылар.* Жаңа ақпаратты игеру барысында оқушының сөздік қоры мен сөйлеу қабілетінің рөлі зор. Оқушылардың өз сөзімен түсіндіруі білімді терең ұғынуға ықпал етеді.

Жаңа материалды түсінуді қамтамасыз ететін педагогикалық шарттар:

- Көрнекілік принципін қолдану (суреттер, схемалар, диаграммалар, тәжірибелер).

- Оқушыны белсенді әрекетке тарту (сұрақ-жауап, ойын элементтері, практикалық тапсырмалар).

- Жаңа материалды бұрынғы біліммен байланыстыру.

- Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес әдістерді таңдау.

- Шағын топтық жұмыстар арқылы бірлескен оқу тәжірибесін ұйымдастыру.

Есте сақтау мен қайталау: Жаңа материалды жақсы түсіну үшін, оны бірнеше рет қайталау қажет. Бастауыш сынып оқушыларының есте сақтау қабілеті дамып келе жатқандықтан, білімді бекіту үшін сабақ барысында қайталау мен жаттығулар жасау маңызды. Оқушыларға жаңадан үйренген ақпаратты күнделікті өмірмен байланыстыра отырып қайталау тиімді болады.

"Бастауыш сынып оқушылары белгілі бір объектілермен негізгі логикалық операцияларды игере бастайды, бірақ нақты жағдайға сілтеме жасамай идеяларды абстракциялау қиынға соғады. Сондықтан балаларға оқуды

көрнекі және түсінікті етуге көмектесетін сабақтарда әртүрлі әдістерді қолдану маңызды" [3].

Ойын әрекеті бастауыш сынып оқушыларын оқытудың ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені ол танымдық процестердің дамуына ғана емес, сонымен қатар білімді эмоционалды қабылдауға да ықпал етеді. Ойындар балаларға материалды игеріп қана қоймай, коммуникативті дағдыларды, топта жұмыс істеу және бірлескен іс-шараларға қатысу қабілетін дамытуға көмектеседі.

Эмоционалды күйге тәуелділік: Психологиядағы заманауи тәсілдер баланың эмоционалды жағдайы ақпаратты қабылдау мен игеру үшін маңызды екенін атап көрсетеді. Мұғалімнің жағымды эмоциялары мен қолдауы оқу процесінің сапасына тікелей әсер етеді. М.П.Белоусова айтқандай: "бастауыш мектеп жасындағы балалардың эмоционалды жағдайы олардың оқу қабілетіне тікелей әсер етеді. Сыныпта позитивті көзқарас пен қауіпсіз және қолдау атмосферасын құру материалды игеру деңгейін едәуір арттырады" [4].

Бастауыш мектеп жасы-бұл белсенді когнитивті, Әлеуметтік және эмоционалды даму кезеңі, оны оқыту әдістерін таңдау кезінде ескеру қажет. Заманауи зерттеулер мен тәсілдер мотивацияның маңыздылығын, материалды ұсынудың әртүрлі әдістерін, сондай-ақ балалардың эмоционалды және танымдық ерекшеліктерін ескеруді қолдайды. Заманауи педагогикалық және психологиялық тәжірибелерді енгізу жаңа материалды сәтті игеруге ықпал етеді. Мұғалім оқыту барысында оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеріп, көрнекілік пен практикалық әдістерді кеңінен қолданса, жаңа білімді меңгеру тиімді болады. Сондықтан бұл мәселе қазіргі педагогикалық зерттеулер мен тәжірибелік жұмыстарда ерекше маңызға ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдраманова Г.А. Рефлексия тәсілдері және олардың тиімділігін бағалау. Астана, 2017.
2. Шипин Ю. С. Современные методы обучения в начальной школе, 2019
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М., 2015
4. Белоусова М.П., «Психология и эмоциональное развитие младших школьников», 2018

ӘОЖ 37.015.3

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУ ТӘЖІРИБЕСІ

Амангелді Ы.А., Аппаз Н.Қ., Алишер Р.Ж.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утеева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты внедрения здоровьесберегающих технологий в начальной школе. Автор анализирует формы, методы и педагогические условия, направленные на сохранение физического и психического

здоровья учащихся. Подчеркивается роль учителя в создании безопасной образовательной среды и формировании культуры здоровья у младших школьников. Приводятся современные примеры успешного внедрения данных технологий в образовательный процесс Казахстана.

Summary: The article examines the theoretical and practical aspects of implementing health-preserving technologies in primary school education. The author analyzes pedagogical methods aimed at maintaining students' physical and psychological well-being. The role of teachers in fostering a safe and supportive learning environment and developing students' health culture is emphasized. Practical examples of implementing these technologies in Kazakhstani schools are provided.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушылардың тек сапалы білім алуын ғана емес, сонымен қатар олардың физикалық, психикалық және әлеуметтік денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағытталған жағдай жасау болып табылады. Әсіресе бастауыш сынып кезеңі – баланың денсаулығын сақтауға және салауатты өмір салтын қалыптастыруға негіз болатын маңызды кезең.

Бұл жаста оқушының өмірге, оқу мен еңбекке көзқарасы, өз денесіне жауапкершілік сезімі және эмоционалды тұрақтылығы қалыптасады. Сондықтан денсаулық сақтау технологияларын білім беру процесіне енгізу – педагогикалық жұмыстың басым бағыттарының бірі.

Білім берудегі денсаулық сақтау технологиялары – бұл оқушылардың денсаулығын сақтау, нығайту және дамытуға бағытталған педагогикалық, психологиялық және ұйымдастырушылық әдістердің жиынтығы[1].

Денсаулық сақтау технологиялары – бұл оқу-тәрбие процесінің барлық кезеңдерінде оқушылардың денсаулығын қорғауға бағытталған әдістер мен тәсілдер жүйесі.

Мақсаттары:

- білім беру процесінде оқушылардың физикалық және психологиялық саулығын сақтау;
- салауатты өмір салтының дағдыларын қалыптастыру;
- оқу іс-әрекетінде шаршаудың, эмоционалды күйзелістің алдын алу;
- оқу ортасын қауіпсіз және жайлы ету.

Денсаулық сақтау педагогикасы баланы тұлға ретінде дамытуға, оның табиғи әлеуетін ашуға, оқу жүктемесін оңтайландыруға және белсенді өмірлік ұстаным қалыптастыруға бағытталады.

Бастауыш сыныптарда қолданылатын негізгі технологияларға мыналар жатады:

1. Қозғалыс белсенділігін арттыру технологиялары;
2. Таңертеңгілік гимнастика, сергіту сәттері, динамикалық үзілістер, қимыл-қозғалыс ойындары [2]
3. Салауатты өмір салты технологиялары;
4. Оқушыларды дұрыс тамақтану, жеке гигиена, күн тәртібі, ұйқы мәдениетімен таныстыру.
5. Дене шынықтыру-сауықтыру технологиялары;
6. Арнайы жаттығулар кешені, тыныс алу гимнастикасы, көзге арналған жаттығулар, дене шынықтыру минуттары.

7. Психологиялық денсаулықты сақтау технологиялары:

8. Релаксация, арт-терапия, эмоциялық разрядқа бағытталған ойындар, жағымды психологиялық ахуал тудыру [3]

9. Денсаулыққа бағытталған ақпараттық технологиялар: Интерактивті жаттығулар, мультимедиялық ресурстар, электронды сауықтыру бағдарламалары.

Педагог – денсаулық сақтау мәдениетінің басты таратушысы. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі тек оқыту әдістерімен ғана емес, сонымен қатар оқушылардың денсаулығын сақтау мәдениетін қалыптастырумен айқындалады.

Мұғалімнің негізгі міндеттері:

- сабақ құрылымында қозғалыс белсенділігін қамтамасыз ету;
- әр оқушының психофизиологиялық ерекшеліктерін ескеру;
- оқушылардың эмоционалды жай-күйін бақылау;
- оқу ортасын эргономикалық тұрғыдан ұйымдастыру.

Қазақстан мектептерінде соңғы жылдары денсаулық сақтау бағытындағы интеграциялық бағдарламалар кеңінен енгізілуде.

Мысалы:

• «Салауатты мектеп» жобасы – оқушылардың физикалық белсенділігін арттыру мен дұрыс тамақтану мәдениетін дамытуға бағытталған;

• «Денсаулық сабағы» – аптасына бір рет оқушылардың эмоционалды тұрақтылығын арттыруға арналған сабақтар кешені;

• Қимыл және эмоция арқылы оқыту әдістемесі – баланың психикалық және когнитивті дамуында қимыл-қозғалыстың маңыздылығын негізге алады [4].

Бұл тәжірибелердің барлығы бастауыш сынып оқушыларының денсаулыққа деген жауапкершілігін арттыруға және оқу процесінде олардың шаршауын азайтуға мүмкіндік береді.

• Мұғалімдердің арнайы дайындық деңгейінің жеткіліксіздігі;

• Оқу жүктемесінің көптігі және сабақ уақытында қозғалыс белсенділігіне шектеу;

• Ата-аналардың салауатты өмір салты туралы білімінің төмендігі;

• Мектептердің материалдық-техникалық базасының әлсіздігі.

Бұл мәселелерді шешу үшін жүйелі курстық дайындық, педагогикалық ұжымның ынтымақтастығы және ата-аналармен серіктестік орнату қажет [5].

Бастауыш мектептегі денсаулық сақтау технологиялары – баланың физикалық, психикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін маңызды құрал. Оларды тиімді енгізу үшін оқу ортасы баланың табиғи қажеттіліктеріне сәйкес келуі, сабақтар эмоционалды жағымды атмосферада өтуі және педагогтер денсаулық сақтау бағытында үздіксіз кәсіби даму үстінде болуы тиіс.

Оқушылардың денсаулығын сақтау мәдениетін қалыптастыру – тек білім беру жүйесінің ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Денсаулық сақтау технологияларының кеңінен қолданылуы мектептің адамгершілік және экологиялық тұрғыдан қауіпсіз кеңістікке айналуына ықпал етеді.

Бастауыш сыныпта денсаулық сақтау технологияларын енгізу – білім беру процесінің сапасын арттыру мен оқушының тұлғалық дамуын қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады. Қазіргі таңда мектеп оқушысының білімді ғана емес, сонымен қатар өз денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағытталған дағдыларды игеруі қоғамның басты сұраныстарының бірі болып отыр.

Денсаулық сақтау технологияларын жүйелі түрде пайдалану арқылы мұғалімдер оқу процесін оқушының физиологиялық және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырады. Бұл тәсіл сабақта және сабақтан тыс уақытта оқушылардың белсенділігін арттыруға, шаршаудың алдын алуға, эмоционалды тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік береді.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, денсаулық сақтау технологиялары оқу-тәрбие процесін гуманизациялауға, яғни балаға тұлға ретінде қарауға, оның жеке мүмкіндіктерін дамытуға бағыттайды. Мұғалім мен оқушы арасындағы серіктестік қарым-қатынас қалыптасып, мектеп өмірі оқушының қауіпсіздігі мен жайлылығын қамтамасыз ететін орталыққа айналады.

Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш мектеп – денсаулық сақтау мәдениетінің негізі қаланатын маңызды кезең. Мұнда оқушының салауатты өмір салтына деген оң көзқарасын, жеке жауапкершілігін, дене және психикалық саулығын сақтауға ұмтылысын тәрбиелеу қажет. Мұғалім тек білім беруші емес, сонымен қатар **денсаулық мәдениетінің жетекшісі** ретінде әрекет етуі тиіс.

Болашақта денсаулық сақтау технологияларын оқу процесіне тиімді енгізу үшін:

- педагогтердің арнайы кәсіби дайындығын жетілдіру;
- мектептің материалдық-техникалық базасын заманауи құралдармен жабдықтау;
- ата-аналармен және медициналық қызметкерлермен ынтымақтастық орнату;
- денсаулық сақтау бағытындағы инновациялық әдістемелер мен цифрлық құралдарды интеграциялау қажет.

Жалпы алғанда, денсаулық сақтау технологияларының тиімді қолданылуы оқушылардың физикалық және психологиялық саулығын нығайтып қана қоймай, олардың оқу мотивациясын, өзін-өзі реттеу қабілетін және әлеуметтік бейімделуін арттырады. Сондықтан бастауыш мектептегі денсаулық сақтау педагогикасы – бұл жай ғана қосымша бағыт емес, **білім беру сапасын және оқушының өмірлік табыстылығын қамтамасыз ететін стратегиялық қажеттілік.**

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сағындықова А.Ж. Денсаулық сақтау технологиялары және олардың білім беру жүйесіндегі маңызы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 154 б.
2. Баймұхамбетова Г.Т. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық денсаулығын сақтау әдістері. // Педагогика және психология, №2 (81), 2020. – Б. 34–39.

3. Мұханбетова А.С. Салауатты өмір салты дағдыларын қалыптастырудағы инновациялық тәсілдер. – Нұр-Сұлтан: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2021. – 120 б.
4. Есенова Д.Б. Мектеп оқушыларында денсаулық мәдениетін қалыптастыру тәжірибесі. // Білім беру және технологиялар, №4, 2022. – Б. 22–28.
5. World Health Organization (WHO). Health-promoting schools: a framework for action. – Geneva, 2020. – 45 p.
6. UNESCO. Fostering health and well-being through education. – Paris, 2021. – 62 p.

УДК 159.9

ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ И СОЦИАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА РАЗВИТИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ И САМОСОЗНАНИЯ

Амангельдиева А.М.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада жеке тұлғаның қалыптасуына жеке және әлеуметтік құндылықтардың әсері зерттеледі. Жеке құндылықтар адамның ішкі мотивациясын, эмоционалдық тұрақтылығын және өзін-өзі тануын қалыптастырады, ал әлеуметтік құндылықтар әлеуметтік бейімделу мен моральдық-этикалық нормаларды дамытуға ықпал етеді. Құндылықтарды интеграциялау жеке тұлғаның даралығын, ішкі үйлесімділігін және өзіндік «Мен» образын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Summary: The article examines the influence of personal and social values on the development of individuality and self-consciousness. Personal values shape internal motivation, emotional stability, and self-awareness, while social values contribute to social adaptation and the development of moral and ethical norms. The integration of values facilitates the formation of a unique personality, internal harmony, and a coherent sense of self.

Формирование личности является одной из ключевых проблем современной психологии, включающей в себя комплекс когнитивных, эмоциональных, поведенческих и социальных процессов. Центральное место в этом процессе занимает система ценностей, которая представляет собой внутренне организованную совокупность значимых ориентиров и убеждений, определяющих отношение индивида к самому себе, окружающим и обществу в целом. Личностные и социальные ценности выступают как регуляторы поведения, мотивации и самосознания, оказывая непосредственное влияние на развитие индивидуальности. В современной психолого-педагогической литературе ценности рассматриваются не только как фактор формирования морально-этической позиции личности, но и как механизм интеграции социальных и личностных потребностей, влияющий на выбор жизненных стратегий и самоопределение.

Личностные ценности отражают внутренние мотивы и приоритеты индивида, включая стремление к самореализации, гармонии с собой, развитию компетенций и эмоциональной устойчивости. Они формируют когнитивные и эмоциональные структуры, через которые индивид воспринимает мир и оценивает собственное поведение. Социальные ценности, в свою очередь, выражают отношения человека к внешнему социуму, нормам и традициям,

регулируют взаимодействие с другими людьми и влияют на социальное поведение. Взаимодействие личностных и социальных ценностей создает основу для формирования целостного самосознания, обеспечивая согласование внутренних мотивов и внешних ожиданий [1].

Процесс интеграции личностных и социальных ценностей в структуре личности носит сложный характер. На уровне когнитивных процессов ценности формируют представления о значимых жизненных целях и способах их достижения. Эти представления являются ориентиром при принятии решений, постановке целей и оценке собственных действий. Эмоциональная составляющая ценностей проявляется в формировании устойчивых эмоциональных реакций, связанных с удовлетворением или нарушением значимых ориентиров [2]. Например, соблюдение моральных принципов может вызывать чувство внутренней гармонии, тогда как их игнорирование — эмоциональный дискомфорт и снижение самооценки.

Формирование индивидуальности тесно связано с осознанием ценностей и их интеграцией в систему самосознания. Самосознание выступает как рефлексивный механизм, позволяющий личности воспринимать себя как субъект действий, оценивать собственные способности, поступки и эмоциональные реакции [3]. Ценности становятся фундаментом для развития когнитивных и эмоциональных структур самосознания, обеспечивая внутреннюю согласованность и психологическую устойчивость. Стремление к реализации личностных ценностей формирует уникальные стратегии поведения, индивидуальные особенности мышления и эмоционального реагирования, что непосредственно влияет на становление индивидуальности.

Социальные ценности выполняют важную функцию в процессе социализации и формирования самосознания. Через взаимодействие с окружающими индивид усваивает социальные нормы, ценностные ориентиры и культурные установки, которые становятся частью внутренней структуры личности. Этот процесс способствует развитию способности к социальному суждению, формированию моральных и этических принципов, а также развитию навыков взаимодействия с другими людьми. При этом баланс между личностными и социальными ценностями играет ключевую роль: чрезмерная ориентация на внешние стандарты может подавлять внутренние мотивы и ограничивать развитие индивидуальности, тогда как игнорирование социальных норм может привести к конфликтам и социальной дезадаптации.

Эмпирические исследования показывают, что студенты и молодые специалисты, активно осознающие и принимающие личностные и социальные ценности, демонстрируют более высокий уровень саморегуляции, эмоциональной устойчивости и профессиональной адаптивности. Они способны устанавливать реалистичные цели, рационально распределять ресурсы для их достижения и эффективно управлять эмоциональными состояниями. В то же время недостаточная интеграция ценностей приводит к внутренним противоречиям, снижению мотивации и повышенной тревожности. В этом контексте ценности выступают не только как регулятор поведения, но и

как психологический ресурс, обеспечивающий устойчивость личности в условиях социальной и профессиональной среды [4].

Особое внимание уделяется роли ценностей в развитии когнитивных компонентов самосознания. Личностные ценности формируют систему убеждений, определяющих критерии оценки собственного поведения и достижений, а социальные ценности обеспечивают нормативное основание для анализа взаимодействия с окружающими. Взаимодействие этих компонентов способствует формированию целостного образа «Я», который сочетает внутренние ориентиры и социальные требования. Этот процесс особенно важен в период активного становления личности, когда индивид сталкивается с необходимостью интеграции разнообразных требований и ожиданий внешней среды с собственными внутренними стремлениями.

Ценности оказывают также значительное влияние на эмоциональное развитие личности. Их наличие и осознание формирует эмоциональную стабилизацию, способность к сопереживанию и адекватной оценке социальных ситуаций. Например, ценности, ориентированные на помощь другим, способствуют развитию эмпатии, социальной ответственности и положительных эмоциональных реакций в межличностных взаимодействиях. Личностные ценности, связанные с самосовершенствованием, способствуют устойчивости к стрессовым ситуациям, повышают внутреннюю мотивацию и стимулируют активное участие в образовательных и профессиональных процессах.

Социальные ценности, будучи внешне ориентированными, формируют представления о социальной роли индивида и его месте в коллективе. Их усвоение способствует развитию адекватного самосознания, осознанию собственной значимости и ответственности перед другими. Влияние социальных ценностей проявляется также в формировании моральных и этических стандартов, которые служат ориентиром для поведения в различных жизненных ситуациях. В совокупности с личностными ценностями они обеспечивают гармонизацию внутреннего мира личности и взаимодействия с окружающим обществом.

Процесс формирования ценностной структуры личности является динамичным и зависит от множества факторов, включая возрастные особенности, социальное окружение, образовательную среду и индивидуальные психологические характеристики. В подростковом и юношеском возрасте ценностные ориентации находятся в стадии активного формирования и являются критически важными для развития самосознания и индивидуальности. В этот период социальное влияние особенно существенно: индивид усваивает нормы и стандарты, адаптируя их к собственным внутренним мотивам и представлениям о себе.

На этапе профессионального становления ценности приобретают прикладное значение, влияя на выбор профессии, стратегии профессионального развития и отношения с коллегами. Личностные ценности способствуют развитию автономии, саморегуляции и ответственности, тогда как социальные

ценности обеспечивают способность к командной работе, соблюдению этических стандартов и поддержанию социального порядка. Их интеграция формирует профессиональное самосознание, которое становится основой для дальнейшего личностного и профессионального роста.

Анализ современных исследований подчеркивает, что ценности выполняют функцию «психологического компаса», направляющего личность в процессе саморазвития. Они обеспечивают когнитивную и эмоциональную поддержку, способствуют формированию стратегии поведения, направленной на достижение значимых целей, и повышают психологическую устойчивость в условиях неопределенности и социальной динамики. Ценности способствуют развитию индивидуальности через формирование уникальных стратегий поведения, эмоциональной реакции и когнитивных моделей самовосприятия.

В образовательной и педагогической практике развитие ценностной структуры личности предполагает целенаправленное влияние через формирование ценностной компетентности, стимулирование рефлексивных процессов и развитие навыков критического мышления. Педагогические стратегии включают создание условий для осознания личностных ориентиров, обсуждение социальных и этических норм, моделирование ситуаций, требующих принятия решений на основе ценностей. Такой подход обеспечивает интеграцию личностных и социальных ценностей, способствуя формированию гармоничной, устойчивой и саморегулируемой личности.

Таким образом, влияние личностных и социальных ценностей на развитие индивидуальности и самосознания является многоуровневым и комплексным процессом. Личностные ценности обеспечивают внутреннюю мотивацию, эмоциональную устойчивость и когнитивную структуру самосознания, тогда как социальные ценности формируют внешние ориентиры, социальную адаптацию и морально-этическую позицию личности. Их взаимодействие создает условия для гармоничного развития индивидуальности, формирования целостного образа «Я» и адекватного восприятия себя и окружающего мира.

В заключение следует отметить, что исследование роли ценностей в формировании личности имеет ключевое значение для психологии и педагогики. Осознание механизмов влияния личностных и социальных ценностей на самосознание и индивидуальность позволяет разрабатывать эффективные стратегии образовательной и воспитательной работы, направленные на развитие устойчивой, саморегулируемой и социально адаптированной личности. Формирование ценностной структуры является фундаментальным аспектом личностного развития, определяющим способность индивида к самореализации, гармонизации внутреннего мира и успешной интеграции в социальное окружение.

Список использованной литературы

1. Кольцова, Н.В. Психология личности: учебник / Н.В. Кольцова. - М.: Юрайт, 2018. - 416 с.
2. Рогов, Е.И. Ценности личности и психологическая адаптация / Е.И. Рогов. - М.: Академия, 2016. - 288 с.

3. Шмелева, И.В. Социальные ценности и формирование самосознания студентов / И.В. Шмелева // Вестник психологии образования. - 2019. - №2. -С. 34-42.
4. Анисимова, Л.Н. Личностные ориентиры и развитие индивидуальности / Л.Н. Анисимова. - СПб.: Питер, 2020. -352 с.

УДК 378.14:37.013.78

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аманжолова А.Е.- педагогика және психология БББ 2 курс магистранты
Айтенова Э.А.- PhD, Педагогика және психология БББ аға оқытушысы
Ыбырай Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық университетінің
Арқалық, Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема формирования исследовательской компетентности будущих педагогов. Исследовательская компетентность является важной частью профессионального развития педагога. В работе представлены эффективные пути развития исследовательской культуры, формирования научного мышления и повышения творческого поиска. Совершенствование исследовательских навыков будущих учителей-одно из главных требований современной системы образования.

Ключевые слова: исследовательская компетентность, будущий педагог, профессиональное развитие, образование.

Summary: The article discusses the problem of forming the research competence of future teachers. Research competence is an important part of a teacher's professional development. The paper presents effective ways to develop a research culture, form scientific thinking and enhance creative search. Improving the research skills of future teachers is one of the main requirements of the modern education system.

Keywords: research competence, future teacher, professional development, education.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің басты міндеті – кәсіби білікті, шығармашылықпен ойлайтын және ғылыми тұрғыдан зерттеу жүргізе алатын педагог мамандар даярлау. Бүгінгі мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар ғылыми ізденіске бейім, жаңа идеяларды тәжірибеде жүзеге асыра алатын зерттеуші тұлға болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру – педагогикалық жоғары оқу орындары қызметінің маңызды бағыты болып табылады[1].

Зерттеушілік құзыреттілік педагогтың кәсіби қызметін жетілдірудің, білім сапасын арттырудың және инновациялық тәжірибені дамытудың негізгі шарты саналады. Алайда қазіргі таңда педагогикалық мамандықтарда зерттеушілік іс-әрекетті жүйелі түрде қалыптастыру мәселесі жеткілікті деңгейде шешілмей отыр.

Зерттеу мақсаты: болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық негіздерін талдау және тиімді педагогикалық шарттарын айқындау.

Осы мақсатқа сәйкес «Құзыреттілік» ұғымы педагогика ғылымында тұлғаның теориялық білімдері мен практикалық әрекеттерінің, тәжірибесінің, қабілеттерінің бірлігі ретінде қарастырылады [2].

«Құзыреттілік» ұғымы бүгінгі күні оқыту үрдісінде білімді қолданудың ақырғы нәтижесі ретінде қарастырылуда. Оқыту үрдісінде «құзыреттілік» ұғымы студенттердің білімі мен тәжірибесін, дағдылары мен біліктерін белгілі бір мәселені шешуде қолдануы болып табылады. Жалпы құзыреттілік ұғымының білім беру саласына ену турасында дерекнамалар негізінде шашыраңқы мәліметтер кездеседі. Мысалы, «Құзыреттілік» түсінігі білім беру саласында 1960-1970 жылдардағы шетел әдебиеттерінде, ал 1980 жылдардың соңында отандық әдебиеттерде кездесті. «Кәсіби құзыреттілік, жете білушілік» ұғымын енгізудің қажеттілігі оның мазмұнының кеңдігімен, интегративтік сипатымен, «кәсіптілік», «біліктілік», «кәсіби мүмкіндіктер» және т.б. түсініктерді біріктіреді. «Құзыреттілік» терминін ХХ ғасырдың ортасында американдық ғалым Н. Хомский енгізген болатын, бастапқыда ол ана тілінде нақты тілдік қызметті орындау үшін қажет қабілеттіктер деген түсінік берді. «Құзырлық» ұғымы педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым.[3].

Құзыреттілік – тұлғаның кәсіби және оқу-танымдық қызметті тиімді атқаруына мүмкіндік беретін кешенді қасиет. Ол бірнеше өзара байланысты компоненттерден тұрады. Зерттеушілердің (И.А. Зимняя, А.В. Хуторской, В.П. Беспалько, Г.К. Селевко) еңбектерінде бұл компоненттердің маңыздылығы ерекше атап көрсетіледі:

1. Когнитивтік компонент. И.А. Зимняяның пікірінше, кез келген құзыреттіліктің негізі – білім. Бұл компонентке теориялық түсініктер, ұғымдар, ережелер, заңдылықтар жүйесі кіреді. **Яғни**, адам белгілі бір әрекетті орындау үшін қажет білім қорына ие болуы тиіс [4].

2. Іс-әрекеттік (операциялық) компонент. А.В. Хуторской құзыреттілікті тек білім емес, оны **қолдана білу қабілеті** ретінде қарастырады. Бұл компонентке білік, дағды, технологияларды меңгеру және практикалық әрекет тәсілдерін қолдану жатады. **Мысалы:** жоспар құру, талдау жасау, мәселені шешу, зерттеу әдістерін пайдалану [4].

3. Мотивациялық компонент. В.П. Беспальконың айтуынша, құзыреттілік әрекетке деген **ішкі қажеттіліксіз** қалыптаспайды. Мотивациялық компонентке қызығушылық, ішкі ынта, мақсат қоюға дайындық кіреді. **Ол адамды әрекетке жетелейтін күш** ретінде түсіндіріледі [5].

4. Құндылықтық компонент. Г.К. Селевко құзыреттілікті құндылықтық бағдарлармен байланыстырады. Бұл компонент кәсіби этика, адамгершілік ұстанымдар, жауапкершілік, мамандығына деген құрмет сияқты қасиеттерді қамтиды. **Яғни**, адамның таңдаған кәсібіне деген құндылықтық қатынасы маңызды рөл атқарады [6].

5. Рефлексивтік компонент. Ғалымдар (Л.С. Выготский, Л.В. Шкерина) рефлексияны тұлғаның дамуының негізгі шарты деп есептейді. Бұл компонент

өз қызметін талдау, қателерді табу, жетілдіру жолдарын іздеу сияқты әрекеттерден тұрады [7].

Зерттеушілік құзыреттілік – бұл болашақ педагогтің ғылыми-зерттеу әрекетін жоспарлау, ұйымдастыру, талдау және білім беру үдерісінде тиімді қолдану қабілеті. Ол болашақ педагогтің кәсіби дамуының негізгі көрсеткіші болып табылады және педагогикалық инновацияларды қабылдау, оқу-тәрбие процесін жетілдіру қабілеттерін айқындайды. Қазіргі білім беру жүйесінде болашақ педагог тек ақпарат жеткізуші емес, оқу-тәрбие үдерісін зерттеп, талдай алатын, оның тиімділігін бағалайтын, жаңа әдістерді тәжірибеге енгізетін зерттеуші-маман болуы тиіс. Зерттеушілік құзыреттіліктің қалыптасуы болашақ педагогтің ғылыми ойлауын дамытуды, педагогикалық шындықты талдауға бағытталған кәсіби позицияны бекітуді талап етеді. Мұндай құзыреттілік болашақ педагогтің кез келген педагогикалық жағдайды жан-жақты қарастырып, себеп-салдарын анықтап, ғылыми негізделген шешім қабылдауына мүмкіндік береді. Болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыруында бұл тек білім беру процесінің сапасын арттыруға ғана емес, сонымен қатар педагогтің кәсіби дамуы мен шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік беретін маңызды фактор. Зерттеушілік құзыреттілігі қалыптасқан болашақ педагог білім процесін терең түсініп қана қоймай, білім беру процесінде тиімді әдістерді қолдана алады[8].

Кесте 1–Болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары.

Ғалымдар зерттеушілік құзыреттілікті болашақ педагогтің кәсіби дамуының маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырады. **Л.С. Выготский** болашақ педагогтің зерттеушілік қабілетін оның оқыту процесіне аналитикалық көзқараспен қарай алатындығымен байланыстырады. Оның пікірінше, болашақ педагог оқушының даму аймағын зерттеп, оның қабілетіне сәйкес оқу тапсырмаларын ғылыми тұрғыдан іріктей білуі қажет. Бұл болашақ педагогтің рефлексиясы мен зерттеушілік ойлауының деңгейін көрсетеді[9]. **А.Н. Леонтьев** зерттеушілік әрекетті тұлғаның танымдық белсенділігінің жоғары формасы деп сипаттайды. Оның іс-әрекет теориясы бойынша, мұғалімнің кәсіби дамуы белсенді зерттеу процесімен тығыз байланысты. Педагог проблеманы байқап, оны талдай отырып, тиімді әрекеттерді ғылыми тұрғыдан анықтай алады [10] **А.В. Антонов** зерттеушілік құзыреттілікті педагогикалық мәселелерді ғылыми әдістер арқылы шешуге мүмкіндік беретін кешенді қабілеттер жүйесі ретінде түсіндіреді. Ол болашақ педагогтің кәсіби мәселелерге ғылыми көзқараспен қарауы білім беру сапасын арттыруға алып келетінін атап көрсетеді [11] **.Қ. Жарықбаев** зерттеушілік құзыреттілікті тұлғаның интеллектуалдық белсенділігімен және танымдық қызығушылығымен байланыстырады. Ғалым зерттеушілік қабілетті шығармашылық ойлаудың маңызды факторы деп есептеп, мұғалімнің зерттеушілік дағдысы оның кәсіби тұлғалық болмысын байытатынын айтады [12].

Қорыта айтқанда, зерттеушілік құзыреттілік – заманауи педагогтың басты кәсіби сапаларының бірі. Ол болашақ педагогтің ғылыми ойлауын дамытып қана қоймай, педагогикалық процесті терең түсінуге, оны тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Болашақ педагогтерді даярлау жүйесінде зерттеушілік құзыреттілікті мақсатты түрде дамыту – жоғары білім беру мекемелерінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мұхамбетжанова С.Т. Болашақ мұғалімдердің зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру. – Алматы, 2021.
2. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. – м.: Академия, 2019.
3. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. Публикации ОСИПЛ. Серия переводов. Выпуск I. М: Московский университет, 1972. - 258 с.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результативно-целевой компонент образовательной парадигмы. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989.
6. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. – М.: НИИ школьных технологий, 2006.
7. Шкерина Л.В. Формирование исследовательской компетентности студентов в образовательном процессе вуза. – Красноярск, 2010. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. – М.: Академия, 2005.
8. Таубаева Ш.Т. Құзырлылықтың педагогикалық категория ретінде дамуының әлеуметтік-философиялық негіздері. Ш.Т. Таубаева, Қ.С. Құдайбергенова // Білім берудегі менеджмент. - 2015. - № 2 (77). - Б. 5-10.
9. Выготский Л.С. Психология дамуында мәдениет және даму мәселелері. – М., 1982.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Смысл, 2005.

11. Антонов А.Н. Психология деятельности и поведения человека. – Москва: Педагогика, 2010.
12. Жарықбаев Қ. Қазақ психологиясының тарихы. – Алматы: Ғылым, 1996.

УДК 159.9.07:159.942

ЖАС ЕРЕКШЕЛІГІ ПСИХОЛОГИЯСЫ ТҰРҒЫСЫНАН СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аманжолова А.Е.- Педагогика және психология БББ 2 курс магистранты
Сейдахметова А.Қ. -Ыбырай Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық университетінің
Педагогика және психология БББ аға оқытушысы, п.ғ.м., Арқалық, Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются закономерности формирования и развития эмоционального интеллекта (ЭИ) с точки зрения особенностей психологического и личностного развития студенческого возраста. Эмоциональный интеллект описывается как способность человека понимать свои эмоции, управлять ими и устанавливать эффективные отношения с другими людьми. В ходе исследования анализируются компоненты эмоционального интеллекта учащихся, его роль в личностной и социальной адаптации, а также пути его развития. Статья написана на основе теоретических основ возрастной психологии.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, возраст студента, возрастная психология, университет, личностное развитие, саморегуляция, управление эмоциями.

Summary: This article examines the patterns of formation and development of emotional intelligence (EI) from the perspective of the features of psychological and personal development of student age. Emotional intelligence is described as a person's ability to understand their emotions, manage them, and establish effective relationships with others. The study analyzes the components of students' emotional intelligence, its role in personal and social adaptation, and the ways of its development. The article is based on the theoretical foundations of age psychology.

Keywords: emotional intelligence, student age, age psychology, university, personal development, self-regulation, and emotion management.

Қазіргі білім беру жүйесі тек академиялық білім берумен шектелмей, тұлғаның эмоционалдық және әлеуметтік дамуын да қамтамасыз етуді мақсат етеді. Қоғамдағы тез өзгерістер, ақпараттық ағынның өсуі мен әлеуметтік қатынастардың күрделенуі жастардың психологиялық тұрақтылығына ерекше әсер етеді.

Осы тұрғыда эмоциялық интеллект (ЭИ) ұғымы ерекше маңызға ие болып отыр. ЭИ адамның өмірлік жетістігіне, кәсіби дамуына және тұлғааралық қатынастар сапасына тікелей әсер ететін фактор ретінде қарастырылады [1].

Студенттік кезең – жеке тұлғаның өзін-өзі тану, өмірлік мақсаттарын анықтау және әлеуметтік бейімделу кезеңі. Бұл жастағы адамдардың эмоциялық интеллект деңгейі олардың оқудағы және қарым-қатынастағы табысына, сондай-ақ психологиялық денсаулығына тікелей әсер етеді.

Жоғарғы оқу орны студенттерін оқу үдерісінде эмоционалды интеллект тұрғысынан дамыту бүгінгі күннің басты мәселесі болып табылады. Студенттерге эмоционалды-эстетикалық әсері рухани-адамгершілік

құндылықтар жүйесін қалыптастыруға ықпал ете отырып, оның объективті түрдегі интеллектуалды жүктемесі болады, соның нәтижесінде эстетикалық әсерленумен қатар тұлғаның интеллектуалды дамуы жүзеге асады. Қазіргі заманғы көптеген мәдени құндылықтарға жеке эмоциялар және жалпы эмоционалдық өмір жатады. Бұл жағдайда психологиялық және физиологиялық деңгейде бірқатар проблемалар әкеледі. А. Б. Холмогорова мен Н. Г. Гараняның пайымдауынша «табыс пен жетістіктерге сену, күш пен бәсекелестік, рационалдылық пен ұстамдылыққа сену біздің мәдениетімізге тән» эмоцияның бұзылуына әкеліп соғады

Жоғарғы оқу орнында оқу кезеңінде студенттердің танымдық дамуы. Эмоционалды интеллект субъектінің интеллектуалды қабілетінде қарастырылуы мүмкін болғандықтан, жоғарғы оқу орнында оқу кезеңіне тән когнитивтік функцияларды дамытудың жас ерекшеліктеріне назар аудару керек.

Студенттік кезеңнің көп жағдайында жастық шақ кезеңдері мен ерте жетілуіне әсер етеді. Пәнаралық жіктеу бойынша 16 жастан 25 жасқа дейінгі жастар кәмелеттік жасқа толмаған кезеңде және жасөспірімдер кезеңінде өтеді. Э. Эриксонның пікірінше, субъект жиырма жаста жасөспірімділік кезеңнен ерте жетілу кезеңіне өтеді. Д.Б. Эльконин дамудың бұл кезеңін қазіргі уақытта жетекші қызметтің сипаттамаларын иеленетін білім беру және кәсіптік қызметтің маңыздылығымен байланыстырады. Когнитивтік дамудың қазіргі кезеңдерін талдауға негізделі отырып, біз студенттік кезеңнің сипаттамаларын ерекшелеуге тырысамыз [2].

Жасөспірім кезеңнен бастап интеллектуалды даму дәстүрлі түрде дерексіз ойлаудың қалыптасуының аяқтауымен байланысты болды. Ж. Пиаже өзінің ақыл-ой даму кезеңін формальды жүйе кезеңімен аяқтайды. Оның негізгі ерекшеліктері - логикалық ережелер тұрғысынан жүйелі бағалауда гипотезаларды тұжырымдау және тексеру мүмкіндігі. Сонымен қатар, жасөспірімдер когнитивтік үдерістердің еркін меңгеруіне және табиғи қасиеттерге негізделген жоғары ақыл-ой функцияларын қалыптастырудың аяқталуына байланысты (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев) ақпаратты өңдеудің жекелеген компоненттерін тиімді пайдаланады.

1. Студент жасының психологиялық ерекшеліктері

Жас ерекшелігі психологиясы бойынша студенттік кезең (шамамен 16-25 жас аралығы) – ересектікке өту кезеңі, яғни адамның өзіндік санасы мен дербестігі қалыптасатын уақыт [3].

Бұл кезеңде:

- Тұлға өзін қоғам мүшесі ретінде сезініп, әлеуметтік рөлдерін айқындайды;
- Эмоциялық сала тұрақсыз, бірақ өзін-өзі реттеу қажеттілігі күшейеді;
- Тұлғааралық қатынастарда өз орнын табуға тырысады;
- Өзіндік пікір мен өмірлік ұстанымдар қалыптаса бастайды.

Психологтар (Л.С. Выготский, Э. Эриксон, К. Роджерс, Жарықбаев Қ.) атап өткендей, студенттік шақ — тұлғаның интеллектуалдық және моральдық

жағынан жетілу кезеңі. Осы кезеңде эмоцияларды дұрыс түсіну және басқару қабілеті маңызды психологиялық көрсеткіш болып табылады.

2. Эмоциялық интеллект ұғымының ғылыми негіздері

Эмоциялық интеллект терминін алғаш рет 1990 жылы американдық ғалымдар П. Саловей мен Дж. Майер енгізген. Кейін бұл ұғымды кеңінен дамытқан Д. Гоулман эмоциялық интеллектті адамның өмірлік және кәсіби жетістіктерінің басты алғышарты ретінде сипаттады. Д. Гоулманның моделі бойынша эмоциялық интеллект келесі бес компоненттен тұрады:

- Өзін-өзі тану – өз сезімдері мен көңіл-күйлерін түсіну, олардың мінез-құлыққа әсерін сезіну;
- Өзін-өзі реттеу – жағымсыз эмоцияларды бақылау және бейімделу қабілеті;
- Мотивация – мақсатқа бағытталған белсенділік пен табандылық;
- Эмпатия – басқа адамдардың эмоцияларын түсіну және сезіну қабілеті;
- Әлеуметтік дағдылар – топпен өзара әрекеттесу және тиімді қарым-қатынас орнату қабілеті.

Бұл компоненттер студенттің оқу процесіне, топтағы өзара қарым-қатынасына және жеке тұлғалық дамуына тікелей ықпал етеді.

3. Студенттердің эмоциялық интеллект ерекшеліктері

Студенттердің эмоциялық интеллект деңгейі әртүрлі факторларға байланысты қалыптасады. Олардың ішінде:

- Жас ерекшелігі және өмірлік тәжірибе – студенттік жаста эмоцияларды бақылау мен түсіну қабілеті әлі де дамып келеді;
- Оқу ортасы – оқу процесінде қолайлы психологиялық ахуал мен педагогикалық қолдау эмоциялық дамуға әсер етеді;
- Жыныстық айырмашылықтар – көптеген зерттеулерде қыздарда эмпатия және эмоцияны тану қабілеті жоғары болса, ер студенттерде өзін-өзі реттеу күштірек байқалады;
- Әлеуметтік орта – отбасы, достық және оқу ұжымы адамның эмоцияны қабылдау мәдениетін қалыптастырады.

Эмоциялық интеллект деңгейі жоғары студенттер көбіне:

- Өз сезімдерін жақсы басқарады;
- Стресске төзімді келеді;
- Қажығыстарды тиімді шеше алады;
- Топ ішінде көшбасшылық қасиет танытады.

Ал эмоциялық интеллекті төмен студенттер жиі күйзеліс пен сенімсіздікке ұшырайды, бұл олардың оқу жетістігіне де әсер етеді.

4. Эмоциялық интеллектті дамыту жолдары

Эмоциялық интеллектті дамыту жүйелі психологиялық-педагогикалық жұмыстарды талап етеді. Студенттердің ЭИ-ін дамытуға бағытталған негізгі әдістер:

Психологиялық тренингтер мен жаттығулар – өз эмоцияларын түсіну, басқару, эмпатия және топтық жұмыс дағдыларын қалыптастыру.

Эмоциялық қолдау мен сенім атмосферасын қалыптастыру – педагог пен студент арасындағы жылы қарым-қатынас.

Коммуникативтік ойындар мен рольдік жаттығулар – студенттердің әлеуметтік дағдыларын арттыру. Мәдени және рухани тәрбие – ұлттық құндылықтарға сүйене отырып, адамгершілік және сезімдік мәдениетті дамыту. Бұл бағыттағы жұмыстар студенттердің тұлғалық дамуын, өзін-өзі тануын және кәсіби бейімделуін арттырады.

5. Эмоциялық интеллект пен академиялық табыстылықтың байланысы

Эмоциялық интеллекттің жоғары деңгейі студенттердің оқу үлгерімімен тікелей байланысты. ЭИ-і дамыған студенттер:

- оқу мотивациясы жоғары;
- уақыты мен энергиясын тиімді пайдалана алады;
- оқудағы қиындықтарды оң қабылдап, өз ресурстарын дұрыс бағыттайды;
- топта ынтымақтастықта жұмыс істей алады.

Сондықтан жоғары оқу орындарында эмоционалдық тәрбиелеу мен өзін-өзі реттеу мәдениетін қалыптастыру оқу-тәрбие жұмысының ажырамас бөлігі болуы қажет [4].

Студенттер эмоционалдық интеллектіңізді қалай дамытуға болады?

– студент, жастар өзіңізді зерттеп көріңіз. Бұл үшін белгілі бір уақыт аралығында (мысалы, бір апта бойы) басыңыздан өткен жағдайлар мен олардың қандай эмоциялардың көрініс беруіне әкелгенін жазып отырыңыз. Бәрін жазуға тырысыңыз: таңертең оянған мезетте көңіл-күйіңіздің қандай болғанын, таңғы асыңызды ішкен сәттегі сезімдеріңізді, күнделікті сабаққа бара жатқандағы ойларыңызды, оқытушы мен қарым-қатынасыңыз кездегі сезімдеріңізді және т.б. жазу қажет [5].

Осындай тапсырмалар жүргізу арқылы студенттердің эмоциялық интеллектісінің әртүрлі компоненттерін мақсатты түрде қалыптастыра алатындығына көз жеткіздік. Эмоциялық интеллект кәсіби қызметтің жетістігінде маңызды рөл атқарады. Студенттердің эмоциялық интеллектінің әртүрлі компоненттерін мақсатты түрде қалыптастыру - кәсіптік оқытудың маңызды міндеті [6].

Эмоциялық интеллекті дамыған студент – өмірлік қиындықтарды жеңе алатын, өз сезімін басқара білетін және айналасымен үйлесімді қарым-қатынас орната алатын тұлға. Мұндай студент болашақта кәсіби салада да, қоғамда да табысқа жетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Саловей П., Майер Дж. Emotional Intelligence. — Imagination, Cognition and Personality, 1990.
2. Гоулман Д. Эмоциялық интеллект. — Алматы: Паритет, 2018.
3. Жарықбаев Қ. Жас ерекшелік психологиясы. — Алматы: Білім, 2013.
4. Айтмұхамбетова Б. Педагогикалық психология. — Нұр-Сұлтан, 2020.

5. Нұрмұхамбетова С. Эмоциялық интеллектті дамыту технологиялары. // Психология және қоғам, №2, 2022.
6. Роджерс К. Психолог болу туралы. — Мәскеу: Прогресс, 2017

УДК: 372.851:51-052

МАТЕМАТИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДЕГІ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТИПТІК ҚАТЕЛІКТЕРІН ЖОЮ ЖОЛДАРЫ

Аманова Алтынай Ержановна – М1501-14 тобының магистранты

Ғылыми жетекші: Кадирбаева Роза Изтлеуовна – п.ғ.д., доцент

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент

Резюме: В статье рассматриваются педагогические подходы, направленные на устранение типичных ошибок, допускаемых учащимися при решении математических задач.

Summary: The article examines pedagogical approaches aimed at eliminating typical mistakes made by students when solving mathematical problems.

Математикалық білім беру – үздіксіз білім беру жүйесінің маңызды құрамдастарының бірі, себебі ол қазіргі қоғамда тұлғаның зияткерлік әлеуетін қалыптастыруда негізгі рөл атқарады. Математиканы оқыту оқушылардың ойлау мәдениетін, логикалық талдау дағдысын және танымдық белсенділігін дамытуда өзекті мәнге ие. Бұл маңыздылық Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында нақты көрсетілген, мұнда оқытудың басты міндеті ретінде: «Математика... сияқты жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндерді оқыту арқылы білім алушыларда оқытуға шығармашылық, жобалық тәсілдерге негізделген құзыреттерді қалыптастыру болып табылады» деп көрсетілген.

Математика пәнін меңгертуде есеп шығарудың алатын орны ерекше. Себебі оқытудың басты міндеттерінің бірі – білім алушылардың әртүрлі есептерді шешуге арналған әдістер мен амалдарды меңгеруі және мектеп математикасының негізгі ұғымдарын толық игеруі. Математикалық есептерді шешуде типтік қателіктерді жою олардың логикалық ойлауын жетілдіруге және математикалық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Дегенмен, орта мектепте математика пәнін дәстүрлі түрде оқыту көбіне теориялық материалды түсіндіруге бағытталып, есеп шығаруға үйрету үдерісі жеткілікті деңгейде ұйымдастырылмайтыны байқалады. Бұл жағдай оқушылардың меңгерген білімдерін нақты есептерді шешуде тиімді қолдана алмауына, сондай-ақ есеп шығару дағдыларының әлсіз қалыптасуына алып келеді.

Жоғары оқу орындарына қабылдаудың басты құралдарының бірі болып саналатын ұлттық бірыңғай тестілеу қорытындылары да мектеп түлектерінің

математикалық есептерді орындау қабілеттері әлі де жеткілікті дәрежеде дамымағанын көрсетеді.

Осыған орай, оқушылардың математикадан ойлау қабілеті мен сауаттылығын дамытудың бірден бір негізгі құралы олардың типтік қателіктерін талдау және оларды жою болып табылады

Сонымен қатар, жоғары оқу орындарына түсуге арналған іріктеу емтихандарының бір нысаны болатын ұлттық бірыңғай тестілеудің нәтижелері мектеп түлектерінің математикадан есептерді шығару біліктері мен дағдыларының әлі де болса төмен деңгейде екенін көрсетіп отыр.

2025: Қатысушылар саны: 210 000
Орта балл: 69,42.
2024: Қатысушылар саны: 181 000
Орта балл: 68
2023: Қатысушылар саны: : 162 000
Орта балл: 73

Оқушылар алған математикалық білімін тиімді қолдану қабілеттері мен есептерді шығару біліктерінің жеткіліксіз мөлшерде екенін байқауға болады. Осыған орай, оқушылардың математикалық есептерді шешу кезінде жіберетін типтік қателіктерін жоюдың маңыздылығы көрініс табады.

Математикадағы жиі кездесетін қателіктерге есептеу қателері, процедуралық қателер (операциялардың қате реті немесе формулаларды қолдану), логикалық қателер (есептерді шешу кезіндегі пайымдаулардағы қателер) және фактілік қателер (мысалы, мәліметтерді дұрыс көшірмеу немесе есеп шартын мұқият оқымау) жатады. Аталған типтік қателерді жою үшін келесідей әрекеттер жоспарланады:

1. Қателерді талдау

Дұрыс емес жауапты түзетудің орнына, қатенің себебін түсіну керек. Мұны істеу үшін:

«Қателер журналын» арнау: қандай қателер жіберілгенін және есептеудің қай кезеңінде қателер жіберілгенін (мысалы, есептеу, логикалық, формула қателері) жазып алыңыз.

Өзін-өзі талдауды қолданыңыз: мәселені шешкеннен кейін әрбір қадамды талдау. Асығу кезінде жиі типтік қателіктердің орын алады, сондықтан әр қадамды асықпай тексеру маңызды.

Бір типтегі қателіктермен жұмыс істеу: егер бір қате бірнеше рет қайталанса, тиісті тақырыпты мақсатты түрде пысықтау қажет.

2. Қолданылатын педагогикалық тәсілдер:

Күрделі тапсырмаларды қарапайым бөліктерге бөлу: ұзақ және қиын тапсырмаларды бірнеше қарапайым қадамдарға бөлуге болады. Бұл бүкіл тапсырманы бірден ойланудың орнына әр қадамға назар аударуға көмектеседі.

Визуализацияны қолдану: тапсырманың шартын түсіну үшін диаграммаларды, кестелерді немесе сызбаларды пайдалану. Әсіресе мәтіндік тапсырмаларда қолдану тиімді.

Есепті бірнеше жолмен шешу: есепті әртүрлі жолмен шығаруға тырысу. Бұл жауаптың дұрыстығына көз жеткізуге немесе жіберілген типтік қателіктерді табуға көмектеседі.

Гипотеза жасау. Нәтижені бағалау: шығаруды бастамас бұрын болжап жауап беруге болады. Бұл әдіс өрескел есептеулерді тез анықтауға көмектеседі.

3. Оқушылардың типтік қателіктерінің алдын алу және түзету жолдарын көрсетсек:

1. Ұйымның әдістемелік әдістеріне жауапкершілікпен және әдейі қарау керек жаңа материалды зерттеудің келесі кезеңдеріндегі оқушылардың іс – әрекеттері: – жаңа тұжырымдаманы енгізу; - операцияны қалыптастыру; - есепті (типтік) шешу алгоритмін қалыптастыру.

2. Жұмыста типтік (дұрыс және бұрыс) пайымдаулар айқын көрсетілген "арандатушылық тапсырмалар" жиынтығын қолдану.

3. Есептің шығарылған үлгісін ұсынып, есепті шешу барысында жіберілген типтік қателерді табуға арналған тапсырмаларды тұрақты түрде енгізу.

4. Оқушылардың өзіндік жұмысын тексергеннен кейін қателіктер бойынша жұмысты арнайы ұйымдастыру қажет. Бұл өз кезегінде білім алушылардың тапсырмаларын өзара талқылау мен өзара тексеруді, сондай-ақ дербес рефлексивті қызметті қамтуы тиіс.

5. Типтік қателіктер пайда болатын ең проблемалы тапсырмаларды ауызша орындауға болатын есептерде, математикалық диктанттарда қосу.

6. Мұғаліммен бірқатар келісімдер болуы керек, оларды сақтау білім алушылардың типтік қателіктерінің санын азайтуға мүмкіндік береді. Бұл келісімде:

7. Оқушылардың жеке ережелерді білмеуін, математикалық объектілермен операцияларды орындау дағдыларының қалыптаспауын көрсететін типтік қателіктерді болдырмау үшін әрекетті қалыптастыру әдістемесін мұқият сақтау қажет. Әрекетті бірден толық түрде қалыптастыру мүмкін емес.

8. Сабақ ауызша есептеуден басталып, математикалық диктанттар жүргізіліп, анықтамалар мен ережелер жатталуы қажет.

https://www.mathedu.ru/text/poya_kak_reshat_zadachu_1959/p18/

Жоғарыда көрсетілген іс – әрекеттерді негіздей отырып айтылған - Пойаның 4 кезеңі (ағылшынша: Polya's Four-Step Process) — бұл венгр математигі Джордж Пойа (George Pólya) өзінің "How to Solve It" (Есепті қалай

шешу керек) атты кітабында ұсынған, математикалық мәселелерді шешудің әмбебап әдістемесі. Бұл әдістеме есеп шығару процесін жүйелеуге және білім алушылардың есепті толық түсініп, дұрыс стратегияны таңдап, типтік қателіктерді азайтуына көмектеседі.

Пойаның есеп шығарудың 4 кезеңі бойынша кесте түзсек:

1. Есепті түсіну (Understanding the Problem)

Бұл кезеңде есептің мағынасын толық меңгеру және мәселенің негізгі деректерін айқындау қажет. Оны арнайы сұрақтар арқылы іске асыруға болады (Кесте 1).

Кесте 1 - Типтік қателіктерді анықтауға қойылатын сұрақтар

Не істеу керек?	Типтік қателіктерді жоюға қалай көмектеседі?
Нені табу керек? (Сұрағы не?)	Есептің сұрағын дұрыс түсінбеу немесе қате түсіндіруден туындайтын қателерді болдырмайды.
Не берілген? (Деректер қандай?)	Қажетті және қажетсіз ақпаратты ажыратуға көмектеседі.
Шарт жеткілікті ме?	Есептің шешілетініне немесе қосымша ақпарат қажет екеніне көз жеткізеді.
Есепті өз сөзіңізбен айтып көріңіз.	Есептің мән-жайын толық меңгеруді қамтамасыз етеді.
Сызба немесе диаграмма жасаңыз.	Мәселені визуалды түрде көруге мүмкіндік береді.

2.

Жоспар құру (Devising a Plan)

Бұл кезеңде есепті шешу үшін тиімді стратегияны немесе әдісті таңдау және шешім жолының схемасын жасау қажет.

Қолданылатын стратегияларға мысалдар:	Типтік қателіктерді жоюға қалай көмектеседі?
Ұқсас есепті қарастыру	Жаңа есепті таныс әдістермен байланыстыруға үйретеді.
Керісінше жұмыс істеу	Әсіресе көп қадамды немесе соңынан бастау керек есептерде тиімді.
Формула немесе теңдеу құру	Есепті математикалық тілге дұрыс аударудағы (трансформациялаудағы) қателерді азайтады.
Қарапайым мысалдарды шешу	Күрделі есепті жеңілдетіп, шешім үлгісін табуға көмектеседі.
Логикалық пайымдаулар жасау	Асығыс негізсіз шешім қабылдауды болдырмайды

3.

Жоспарды орындау (Carrying out the Plan)

Бұл кезеңде таңдалған жоспарды мұқият орындау және барлық қажетті есептеулерді дұрыс жүргізу керек.

Не істеу керек?	Типтік қателіктерді жоюға қалай көмектеседі?
Әр қадамды мұқият тексеру	Арифметикалық қателерді азайтады.
Асықпау	Жоспардан ауытқымай, жүйелі түрде жұмыс істеуді талап етеді.
Қиындық туса, 2-кезеңге қайта оралу	Жоспар қате болса, оны дереу түзетуге мүмкіндік береді.
Жұмысты таза әрі ұқыпты орындау	Қадамдардың шатасуынан туындайтын қателерді болдырмайды.

4. Қайта қарау (Looking Back)

Бұл ең маңызды кезеңдердің бірі, бірақ оқушылар жиі ұмытып кетеді. Бұл кезеңде алынған нәтижені талдау және есептің шешіміне көз жеткізу керек.

Не істеу керек?	Типтік қателіктерді жоюға қалай көмектеседі?
Жауапты тексеру	Кері амалды немесе балама әдісті қолдану арқылы шешімнің дұрыстығын тексереді.
Жауаптың ақылға қонымдылығын бағалау	Қорытындының есеп шартына сәйкес келетінін (мәселен, адам саны бөлшек сан болмауы керек) тексереді.
Басқаша шешуге бола ма?	Басқа әдістерді табуға тырысу ұғымдық түсінікті тереңдетеді.
Нәтижені жалпылау	Осы есептің шешім әдісін басқа да ұқсас есептерде қолдануға болатынын анықтайды.

Пойаның әдісінің педагогикалық маңызы:

Бұл 4 кезеңді ұстану білім алушыларға есеп шығаруды жай ғана нәтижеге жету емес, логикалық ойлаудың және жүйелі талдаудың процесі ретінде қарауды үйретеді. Бұл әсіресе типтік қателерді азайтуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1 Әбілқасымова А.Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі: дидактикалық-әдістемелік негіздері. – Алматы: Мектеп, 2014. – 224б.

2 Абылқасымова А.Е., Исакова Л.Т. Задачи как средство контроля и оценки знаний учащихся. – Алматы, 2005. – 98с.

3 Баймуханов Б.Б. Математика есептерін шығаруға үйрету. – Алматы: Мектеп, 1983.– 145б.

4 Есмұқан М.Е. Оқушылардың математикалық білімін қалыптастыруды және ойлау қабілетін дамытуды құрылымдайтын дидактикалық негіздері: дис.док. пед.наук. – Алматы: АГУ, 1999. – 208с.

5 Кагазбаева А.К. Совершенствование профессионально-методической подготовки учителя математики в системе высшего педагогического образования: дис. ...док. пед.наук. - Алматы: АГУ, 1999. – 324с.

6 Мубараков А.М. Научно-методические основы преемственности обучения математике в системе непрерывного образования: дис. ... док. пед. наук. – Алматы: КАО, 2003. – 225с.

7. Жадраева Л.У. Дидактико-методические основы создания учебно- методического комплекса по математике для средней школы: дис. ... док. пед. наук. – Бишкек: КАО, 2015. – 207с.

8 Смагулов Е.Ж. Дидактические основы формирования математического мышления учащихся в системе непрерывного математического образования: дис. док. пед.наук. – Алматы: КазНПУ, 2009. – 285с.

9 Шохор-Троцкий С.И.Методика арифметики: пособие для учителей средней школы. – 5-е изд. – М.; Л.: Госпедиздат, 1935. – 343с.

10 Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. – М.: Педагогика, 1988. – 392 с.

11 Колягин Ю.М., Хурогиевская В.Ф., Гульчевская В.Г.О системе учебных задач как средстве развития математического мышления школьников. – М.: Просвещение, 1997.

12 Балл Г.А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект. - М.: Педагогика, 1990. – 184с.

13 Фридман Л.М., Турецкий Е.Н. Как научиться решать задачи. - 3-е изд., дораб. - М.: Просвещение, 1999. – 192с.

ОӘЖ 371.1

БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПKE ПСИХОЛОГИЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУІ

Анарбекова С.С., Құрал А.З., Жүзтай А.Е.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Матен Г.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается тенденция психологической адаптации первоклассников к школе.

Summary: This article discusses the process of psychological adaptation of first graders to school.

Бастауыш мектептің білім беруге психологиялық бейімделуі-бұл баланың оқу іс- әрекетіне байланысты жаңа әлеуметтік рөлдерді, талаптар мен ережелерді меңгеру процесі. Бұл баланың өзін оқушы ретінде қабылдауға, мұғаліммен және құрдастарымен қарым-қатынас жасауға, таныс үй жағдайынан өзгеше жаңа жағдайларға бейімделуге үйренетін маңызды кезеңі. Сәтті бейімделу дегеніміз- мектепке деген алаңдаушылық пен қорқыныштың болмауы ғана емес, сонымен бірге баланың оқу процесіне қатысу, топта қарым-қатынас орнату, белгіленген ережелерді сақтау және сонымен бірге эмоционалды тепе-теңдікті сақтау қабілеті.Бейімделу процесінде бала елеулі өзгерістерге тап болады: ол сабаққа зейін қоюды, мұғалімнің нұсқауларын орындауды және қарым-қатынас тек ойын негізінде ғана емес, сонымен бірге қарым-қатынас орнататын ұжымда жұмыс істеуді үйренуі керек.оқу тапсырмаларын бірлесіп орындау негізінде [1].

Жаңа талаптар кіші оқушының ыңғайлы және эмоционалды саласына жоғары талаптар қояды, бұл бейімделу кезеңін қиын және түсініксіз етеді. Әр балаға бейімделу процесі жеке жүреді және әр түрлі уақытты алуы

мүмкін.Бастапқыда бала жиі мазасыздық, сенімсіздік, шаршау және тітіркену сезімдерін бастан кешіреді. Уақыт өте келе, ересектердің қолдауы мен оқу тәжірибесін меңгеруінің арқасында бала бірте-бірте жаңа жағдайларға үйреніп, мектепке және оқуға деген оң көзқарасын қалыптастырады, тәуелсіз және өзіне сенімді бола бастайды.Сәтті бейімделу баланың мектептегі жағымды қарым-қатынасынан, оқуға деген құштарлығынан, оқу міндеттеріне зейін қою қабілетінен, сыныптастарымен және мұғалімдерімен қарым-қатынас жасау қабілетінен, сондай-ақ өзіне деген сенімділіктен көрінеді.

Сонымен қатар, бейімделуде қиындықтарға тап болған балалар мазасыздықты, шаршауды, ашуланшақтықты, агрессияны немесе керісінше оқшаулануды сезінуі мүмкін, жиі әлсіздікке шағымданады және мектеп тапсырмаларын орындаудан аулақ болады. Мұндай белгілер мұғалімдер мен ата-аналардың назарын, кейде мамандардың кәсіби көмегін қажет етеді.Бейімделудің сәттілігіне бірнеше факторлар әсер етеді, олардың ішінде баланың мектепке психологиялық дайындық деңгейі маңызды рөл атқарады [2]. Бұған оқуға деген мотивация, танымдық даму, эмоционалды тұрақтылық, өзін-өзі реттеу дағдылары және әлеуметтік дағдылар жатады.

Отбасының қолдауы мен қарым-қатынасы бірдей маңызды: үйдегі тыныш, достық атмосфера, ата-аналардың баланы қолдауға және мұғалімдермен жұмыс істеуге дайындығы бейімделу процесін едәуір жеңілдетеді. Сондай-ақ, мұғалімнің көзқарасы, оның сыныпта достық, қолдау атмосферасын құра білуі, балаларға деген көзқарасын өзгерте білуі және қиындықтарды дер кезінде анықтауы үлкен маңызға ие. Сәтті бейімделу үшін қолайлы педагогикалық жағдайлар жасау қажет: оқу жүктемесін біртіндеп енгізу, ойындар мен оқытудың әр түрлі әдістерін қолдану, эмоционалды қолдау, баланың жетістігін позитивті нығайту, сонымен қатар оның эмоционалды жағдайына ұқыпты қарау [3]. Мектеп пен отбасы арасындағы тұрақты қарым-қатынас, ақпарат алмасу және бірлескен күш-жігер де балаға жайлы орта қалыптастыруға ықпал етеді.Осылайша, бірінші сынып оқушыларының психологиялық бейімделуі- бұл мұғалімдердің де, ата-аналардың да назары мен қолдауын қажет ететін күрделі, көп өлшемді процесс.

Әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеретін жағдайлар жасау өтпелі кезеңнің қиындықтарын жеңуге және мектеп жағдайында тұлғаның сәтті және үйлесімді дамуына берік негіз қалауға көмектеседі.Мектептегі оқудың басталуы-бала өмірінің ең жауапты және қиын кезеңдерінің бірі. Бірінші сыныпқа түсу жаңа әлеуметтік рөлге — оқушының рөліне көшуді білдіреді, бұл баланың бүкіл өмірін айтарлықтай қайта құруды талап етеді. Бұл кезеңде бастауыш білім беру іс-әрекетінің негізін құрайды, танымдық және ыңғайлы процестерді дамытады, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі бағалау, коммуникативті дағдыларды дамытады. Осы кезеңде мектеп өмірінің сәтті басталуы үшін қолайлы жағдайлар жасау маңызды.Алайда, бірінші сыныпта оқудың жетістігі баланың интеллектуалды даму деңгейімен ғана емес, сонымен қатар бірнеше басқа факторлармен де анықталады: оның мектепке психологиялық дайындығы, эмоционалды жағдайы, мотивация деңгейі, сонымен қатар өзара

әрекеттесу сипаты мұғаліммен, сыныптастарымен және ата-аналарымен. Бұл жағдайда баланың мектеп жағдайына жұмсақ бейімделуіне және оқу материалын тиімді меңгеруіне ықпал ететін психологиялық-педагогикалық жағдайлардың маңызы ерекше [4].

Таңдалған пәннің өзектілігі мектептегі білім берудің сәтті басталуын қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты, өйткені бұл баланың болашақ оқуға деген көзқарасын, оның өзін-өзі бағалауын, өзіне деген сенімділігін және оқуға деген ынтасын анықтайтын мектептегі алғашқы әсерлер. Тәжірибе көрсеткендей, тиісті педагогикалық қолдау мен психологиялық қолдау болмаса, бірінші сынып оқушылары бейімделмеушілікке, оқуға деген ынтаның төмендеуіне және күйзеліске әкелетін қиындықтарға тап болуы мүмкін. Бұл жұмыстың мақсаты- бастауыш сынып оқушыларының табысты білім алуына ықпал ететін психологиялық-педагогикалық жағдайларды талдау және жүйелеу. Осы мақсатқа жету үшін балаларды мектептегі білім беруге бейімдеу, қолайлы білім беру ортасын құру, оқуға жеке көзқарас, мотивацияны қалыптастыру, сондай-ақ отбасы мен мектептің өзара әрекеттестігі мәселелері қарастырылатын болады. Баланы мектепке қабылдау кезеңі оның өміріндегі терең өзгерістермен байланысты. Бұл жаңа кезең ғана емес, сонымен қатар тәртіптілікке, зейінге, ұстамдылыққа және тәуелсіздікке деген талаптар артып келе жатқан ойыннан оқу іс-әрекетіне, балабақшадан мектепке сапалы көшу [5]. Бұл ауысу баланың эмоционалды, танымдық және әлеуметтік салалардағы елеулі күш-жігерін талап етеді, бұл мектепке бейімделуді оқуды бастаудың негізгі сәтіне айналдырады. Психологиялық бейімделу-бұл баланың мектеп жағдайындағы жаңа өмір сүру жағдайлары мен іс-әрекеттеріне бейімделу процесі. Бұл жаңа күнделікті тәртіпке физикалық бейімделуді ғана емес, сонымен бірге эмоционалды тұрақтылықты, академиялық ауыртпалықтарды жеңе білуді, сыныптастарымен және мұғаліммен қарым-қатынас орнатуды да қамтиды [6].

Сәтті бейімделу оқу процесіне ыңғайлы енді қамтамасыз етеді және мектепке деген оң көзқарасты қалыптастырады. Балалар психологтарының (Л.И. Божович, А. К. Маркова, Н. Г. Лусканова және т. б.) зерттеулері бойынша.), бейімделу кезеңі 1 айдан 3 айға дейін созылады, бірақ кейбір жағдайларда алты айға дейін немесе одан да көп уақытқа созылуы мүмкін. Бұл кезеңде бала сыртқы жағдайларға ерекше сезімтал болады: мінез-құлқының өзгеруі, шаршау, көңіл-күй, оқшаулану немесе, керісінше, шамадан тыс белсенділік бейімделу қиындықтарының жиі көрінісі болып табылады. Сәтсіз түзетудің жағымсыз салдары мыналарды қамтуы мүмкін: оқуға деген қызығушылықтың төмендеуі, алаңдаушылықтың жоғарылауы, өз-өзіне күмәндану, мінез-құлықтың бұзылуы, тіпті мектептегі бейімделудің қалыптасуы, бұл баланың одан әрі оқу үлгерімі мен әлеуметтік белсенділігіне әсер етуі мүмкін. Осылайша, оқудың бастапқы кезеңінде бастауыш сынып оқушыларына психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету баланың жаңа әлеуметтік ортаға ыңғайлы интеграциялануы, оқушының рөлін қабылдауы және

сәтті қатысуы үшін жағдай жасау мақсатында өте маңызды оқу іс-әрекетіне қатысу.

Табысты бастауыш білім берудің маңызды психологиялық-педагогикалық алғышарттарының бірі- жеке көзқарасты қолдану. Мектептің бірінші курсына балалар оқу іс- әрекетіне дайындық деңгейінде, танымдық қызығушылықтарында, материалды игеру жылдамдығында, сөйлеу, есте сақтау, зейін және басқа да психикалық функциялардың даму деңгейінде айтарлықтай айырмашылықтарды көрсетеді. Осы айырмашылықтарды елемей оқуға деген ынтаның төмендеуіне, сенімсіздікке және оқудың одан әрі кешігуіне әкелуі мүмкін [7]. Жеке көзқарас мұғалімнің әр баланың бірегей екенін және ерекше назар мен қолдауды қажет ететінін түсінуін болжайды. Бұл тәсілді жүзеге асыру үшін мектепке дайындық деңгейін және оқушылардың тұлғалық ерекшеліктерін ерте диагностикалау қажет. Диагностикалық процедуралар анықтауға көмектеседі:

- танымдық процестердің даму деңгейі (зейін, есте сақтау, ойлау);
- эмоционалды сфераның ерекшеліктері;
- оқу мотивациясының қалыптасу дәрежесі;
- коммуникативтік дағдылар және топтық жұмыс дағдылары;

Тұрақты оқу мотивациясын қалыптастыру кіші жастағы оқушылардың, әсіресе бірінші сыныпта, балалар өздері үшін жаңа әлеуметтік іс- әрекет ретінде оқуға деген көзқарасын енді ғана қалыптастырып жатқан кезде, табысты білім алуының негізгі алғышарты болып табылады. Бұл кезеңде ішкі мотивацияның негізін қалау маңызды, онда бала жазадан қорқудан немесе мақтау үшін емес, оқу процесінің өзіне деген қызығушылықтан үйренеді. Мектепте оқудың басында бірінші сынып оқушыларының көпшілігінің мотивациясы сыртқы, әлеуметтік сипатта болады: ата-аналар мен мұғалімдердің үміттерін ақтауға, жігерлендіруге, мадақтауға, құрдастарының арасында ерекшеленуге ұмтылу [8]. Алайда, оқу процесінде мұғалімнің міндеті-баланың оқу іс- әрекетінің мазмұнына деген қызығушылығын, өзінің жетістіктері мен жетістіктеріне қанағаттану сезімін қалыптастыра отырып, сыртқы мотивацияны біртіндеп ішкі мотивацияға айналдыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аймауытов, Ж. (1995). Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Рауан.
2. Әбенбаев, С. (2004). Білім беру жүйесіндегі тәрбие процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуы. – Алматы: Дарын.
3. Бабаев, С.Б., Құдиярова, А.М., Мусина, М.Қ. (2010). Педагогика. – Алматы: Заң әдебиеті.
4. Выготский, Л.С. (1983). Развитие высших психических функций. – Москва: Педагогика.
5. Жарықбаев, Қ. (2002). Психология. – Алматы: Білім.
6. Қоянбаев, Ж.Б., Қоянбаев, Р.М. (2000). Педагогика. – Алматы: Рауан.
7. Лернер, И.Я. (1981). Проблемы обучения и умственного развития. – Москва: Педагогика.
8. Мұқанов, М.М. (1996). Ақыл-ой өрісі. – Алматы: Қазақстан.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КҮЙЗЕЛІС ЖАҒДАЙЫН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Анарматова Ш.Н., Балхияр Д.Е., Сабит З.Б.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утеева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье подробно изучены способы выявления и профилактики стрессового состояния учащихся.

Summary: This article examines in detail the ways to identify and prevent stress in students.

Қазіргі замандағы білім беру жүйесі оқушыдан тек жақсы үлгерімді ғана емес, сонымен қатар жан-жақты дамуды, тез бейімделуді және үнемі жоғары нәтижеге ұмтылуды талап етеді. Бұл талаптар оқушылардың психологиялық саулығына елеулі әсер ететіні анық. Әсіресе, жасөспірім шақта бала психикасы тұрақсыз әрі сезімтал болады, осы кезеңде күйзеліске (стресске) бейімділік жоғары болады. Осы себептен оқушылар арасындағы күйзеліс мәселесін уақытылы анықтап, алдын алу шараларын жүргізу – бүгінгі білім беру саласының маңызды міндеттерінің бірі [1].

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі қарқынды өзгерістерге ұшырап жатыр. Жаңа технологиялар, ақпараттың ағыны, жоғары талаптар мен бәсекелестік — осының барлығы оқушыларға үлкен қысым түсіреді. Соның салдарынан көптеген оқушылар күйзеліске (стресске) ұшырайды. Бұл тек оқу үлгеріміне ғана емес, олардың психологиялық және физикалық денсаулығына да кері әсерін тигізеді.

Сондықтан оқушылардың күйзеліс жағдайын дер кезінде анықтау және алдын алу — білім беру процесінің маңызды мәселелерінің бірі.

Күйзеліс дегеніміз не? Күйзеліс – адам ағзасының сыртқы немесе ішкі қысымға жауап ретінде беретін психологиялық және физиологиялық реакциясы. Оқушылар арасында күйзеліс жағдайлары көбінесе төмендегідей себептерден туындайды: оқу жүктемесінің шамадан тыс көп болуы; ата-ананың немесе мұғалімдердің жоғары талаптары; құрдастарымен қарым-қатынастағы қиындықтар; ҰБТ сияқты жауапты емтихандар; өзін-өзі төмен бағалау, сенімсіздік. Оқушы күйзелісін қалай анықтауға болады? Күйзеліс көбінесе сырттай байқала бермейді, бірақ мұғалімдер мен ата-аналар келесі белгілерге назар аударуы қажет:

1. **Мінез-құлықтағы өзгерістер** – оқушы бұрын белсенді болса, енді тұйықталып қалуы немесе керісінше, ашушаң, агрессивті болуы.
2. **Оқу үлгерімінің күрт төмендеуі** – қызығушылықтың жоғалуы, тапсырмаларды орындаудан бас тарту.
3. **Физиологиялық белгілер** – бас ауруы, ұйқының бұзылуы, асқа тәбеттің болмауы.
4. **Эмоционалдық күй** – жылауықтық, мазасыздық, қорқыныш сезімі.

5. **Әлеуметтік оқшаулану** – достарымен араласудан бас тарту, жалғыздықты ұнату.

Егер осы белгілер жиі байқалса, онда оқушының күйзеліске ұшырау қаупі жоғары. Мұндай жағдайда оны жай қалдырмай, арнайы көмек көрсету маңызды [2].

Күйзелістің салдары күйзеліс ұзаққа созылған жағдайда оқушының денсаулығына, психикасына және өмір сүру сапасына кері әсер етуі мүмкін: созылмалы шаршау, энтузиазмның жоғалуы; депрессияға ұшырау; өзін-өзі оқшаулау, тіпті суицидтік ойлардың пайда болуы; болашаққа деген сенімнің азаюы.

Мұндай жағдайлардың алдын алу үшін мектеп қабырғасында жүйелі жұмыстар жүргізілуі қажет.

Алдын алу жолдары оқушының күйзеліс жағдайының алдын алу – бұл тек психологтың ғана емес, бүкіл мектеп ұжымы мен ата-ананың ортақ міндеті. Алдын алу шараларын төмендегідей бағыттар бойынша жүргізуге болады:

Психологиялық қолдау көрсету

Мектепте психологтың тұрақты жұмыс істеуі өте маңызды. Психолог оқушылармен жеке және топтық кездесулер өткізіп, олардың ішкі жан дүниесін түсінуге көмектесуі қажет. Сонымен қатар: күйзеліске қарсы тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру; эмоцияларды басқару дағдыларын үйрету; оқушының өзін-өзі тануына көмектесу. **Педагогикалық қолдау** мұғалімдер оқушының оқу жүктемесін реттеп, эмоционалды жайлылықты қамтамасыз етуге тырысуы керек. Сабақ барысында: шығармашылық әдістер қолдану; әр оқушыға жеке көзқараспен қарау; жетістіктерін мадақтап, сенім беру маңызды. **Ата-анамен тығыз байланыс** ата-аналар баланың психологиялық жағдайына мән беріп, оған қолдау көрсетуді үйренуі қажет. Жақсы ата-ана: баласын сөзсіз қабылдайды; оған сенім артып, қолдайды; тек жетістік емес, процестің өзіне мән береді.

Қауіпсіз және қолайлы орта құру мектепте жылы атмосфера қалыптасуы үшін достық, түсіністік, қолдау көрсету принциптерін ұстану маңызды. Бұл оқушының өзін қауіпсіз сезінуіне көмектеседі.

Уақтылы демалу мен бос уақытты тиімді ұйымдастыру

Оқушының күн тәртібі дұрыс құрылуы қажет: демалыс, ұйқы, серуен, спорт секілді әрекеттер күйзелісті азайтады. Сонымен қатар, хоббиер мен үйірмелер де баланың өзін-өзі көрсетуіне жағдай жасайды.

Оқушылардың күйзеліс жағдайын анықтау және алдын алу – өте маңызды әрі күрделі мәселе. Мұны тиімді шешу үшін бірнеше аспектілерді қарастыру керек [3].

Қазіргі заманда білім беру жүйесінің қарқынды дамуы оқушыларға қойылатын талаптарды арттыра түсті. Бұл жағдай кейде оқушының психологиялық саулығына кері әсерін тигізіп, күйзеліс (стресс) жағдайына әкеліп соғуы мүмкін. Сондықтан да оқушылардың күйзеліс жағдайын дер кезінде анықтап, оның алдын алу – мектеп ұжымы мен ата-аналардың басты міндеттерінің бірі.

Күйзеліс – адамның сыртқы немесе ішкі жағымсыз әсерлерге жауап ретінде пайда болатын психологиялық және физиологиялық күй. Оқушылар үшін бұл мектептегі жоғары жүктеме, емтихандарға дайындық, мұғалімдер мен ата-аналардың үміті, құрдастарымен қарым-қатынас секілді түрлі себептермен туындауы мүмкін. Күйзелісті ерте кезеңде анықтау оның тереңдеп кетуінің алдын алады. Оқушылардағы күйзелісті мынадай белгілер арқылы байқауға болады: Мінез-құлқындағы өзгерістер (ашушаңдық, тұйықталу, көңілсіздік); сабақ үлгерімінің күрт төмендеуі; ұйқы немесе тәбет бұзылысы; мектепке баруға құлықсыздық; өз-өзіне сенімсіздік және үрей сезімі.

Мұндай белгілер байқалған жағдайда мектеп психологы немесе сынып жетекшісі оқушымен әңгіме жүргізіп, оның ішкі жан дүниесін түсінуге тырысуы керек. Сонымен қатар арнайы психологиялық тесттер мен сауалнамалар арқылы күйзеліс деңгейін нақтырақ анықтауға болады.

Эмоционалдық күйзеліс – бұл симптомдардың толық кешені. Оған физикалық шаршау, ақыл-ой, эмоционалдық сарқылу, созылмалы күйзеліс белгілері жатады. Әдетте, адамның өнімді әрекет ету қабілеті төмендейді, ұйқысы бұзылады, көңіл-күйі тұрақты нашарлайды.

Соматикалық аурулар пайда болуы мүмкін, алкогольді тұтыну, құмар ойындар және т. б. сияқты зиянды «релаксация» әдістеріне деген құштарлық артады. Эмоционалдық күйзеліс қаупі бар аймақта жанама мамандық өкілдері, әлеуметтік қызметкерлер, мұғалімдер болады. Жоғары жүктемелер, демалуға уақыттың болмауы, «ауыр» клиенттермен үнемі істі болу қажеттілігі аса қауіпті.

Эмоционалдық күйзеліс күйі біртіндеп өршу сипатымен қауіпті бастапқыда адам өзін әдеттегіден гөрі көбірек шаршаған сияқты болып сезінеді.

Жағдайдың бақылаудан шыққаны барлық жағынан бұзушылықтар пайда болған кезде анық болады.

Эмоционалдық күйзеліс жұмыс орнында немесе үйде созылмалы күйзелістің нәтижесінде өршиді. Қатаң шектеулер жоқ-қарапайым менеджер ретінде де, сондай-ақ жоғары буындағы басшы ретінде де немесе бала күтіміндегі ана ретінде де «күйзеліске» душар болу әбден мүмкін. Сарқылудың негізгі белгілері: Әдеттегі мінез-құлықтың өзгеруі. Жұмысқа баруға немесе әдеттегі әрекеттерді жасауға қарсылық, шығармашылық деңгейінің төмендеуі, немқұрайдылық [4].

Жағымсыз сезімдер. Дөрекі әзіл, күйзеліс, кінәні, сәтсіздікті сезіну, күйініш, агрессивтілік және ашуланшақтық. Ой қабілетінің тоқырауы. Зейін қою деңгейі төмендейді, күдік, ебедейсіздік, сенімсіздік, ессіздік, құрбандық менталитеті пайда болуы мүмкін. Денсаулық мәселелері. Шаршау, ұйқының бұзылуы, иммунитеттің төмендеуі. Өзін-өзі іштей жейтін мінез-құлық.

Аутоагрессия көрінісі және барлығын ұмытуға, мәселені шетке ысырып тастауға деген ұмтылыс. Бұл қауіпті спорт түрлері, алкоголь, артық тамақтану және т. б. болуы мүмкін. Уақытты дұрыс жоспарламау, үнемі шамадан тыс жүктеме, шексіз күйзеліс эмоционалдық күйзелістің басты себептері болып

табылады. Ағзаның күші шектеулі. Белгілі бір уақыт мүмкіндіктің ақырғы шегінде жұмыс істеуге тура келеді, бірақ ерте ме, кеш пе күш сарқылады.

Сіз психологиялық денсаулықты қалпына келтіре аласыз, бірақ оған о баста қамқорлық жасау әлдеқайда оңай және тиімді. Эмоционалдық күйзелістің негізгі алдын алу шаралары: Салауатты өмір салтын сақтау. Бұл жерде әңгіме жеткілікті демалу, өзіне уақыт бөлу, дұрыс тамақтану, барабар физикалық белсенділік туралы болып отыр. Жұмыс пен демалысты ұтымды жоспарлау. Денені қалпына келтіру үшін жеткілікті уақыт қажет, әйтпесе ол өзіне қарсы жұмыс істей бастайды. Эмоционалдық күйзелісті жеңу үшін демалу мен жұмыс істеу тепе – теңдігінен, жеке өмірден бастау керек. Көптеген адамдарға психотерапия және психологтардың кеңестері, топтық сабақтар, ұқсас проблемалары бар адамдармен қарым-қатынас көмектеседі [5].

Мәселені қабылдау, оның пайда болу себептерін түсіну, жеке көзқарастарды пысықтау маңызды. Өзіңе немқұрайлы қарау және ақырғы күштің қалғанша жұмыс істеу, айналаңыздағыларға түгел көмектесу, үнемі үстеме жұмыс істеу, көмек сұрай алмау, «жоқ» деп айта алмау өзін-өзін жақсы көру ұғымына сәйкес келмейді.

Дене жаттығулары мен спорттық жаттығулар да көп жағдайда жақсы нәтиже береді. Залда жаттығу міндетті емес – сізге жүгіруге шығуға, көбірек серуендеп жүруге болады. Физикалық белсенділік жаңа мәселе тудырмай, күйзелістен арылуға көмектесуі керек. Ұйқыңызды қандырып үйреніңіз.

Оқушылардың күйзеліс жағдайын анықтау және оның алдын алу — тек психологтың немесе мұғалімнің ғана емес, тұтас қоғамның, әсіресе ата-ананың ортақ міндеті. Баланың дені сау, рухы мықты, білімді болып өсуі - болашақ еліміздің кепілі.

Сондықтан біз олардың жан-дүниесін түсініп, қолдау көрсетуді басты мақсат етуіміз керек. Ең бастысы - әр бала бақытты болуға лайық!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қожахметова, Р.Ж. – Психология: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – Стресс, эмоциялар және адамның ішкі жағдайын зерттеу мәселелері қарастырылған.
2. Фрейд З. Агрессия және инстинкттер.
3. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2020). Мектептегі психологиялық қызмет жөніндегі әдістемелік ұсынымдар
4. Қуанбаева, С.Қ. – Психикалық денсаулық және стресс. – Алматы, 2020. – Стреске қарсы тұру жолдары мен денсаулыққа әсері.
5. Лазарус Р., Фолкман С. – Стресс, оценка и совладание. – СПб: Питер, 2006. – Классикалық еңбектердің бірі. Когнитивті бағалау және стресс-менеджмент туралы.

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДАҒЫ АЛАҢДАУШЫЛЫҚТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Арапбай Ж.М., Полатбек М.Д., Курал Д. М.
Ғылыми жетекші: пс.ғ.к., доцент Хамракулов Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Тревожность у детей школьного возраста является важным психологическим явлением, влияющим на эмоциональное и социальное развитие, а также на успеваемость. Причинами тревожности выступают индивидуальные особенности ребенка, семейная и школьная среда. Для развития навыков управления эмоциями и сопротивления стрессу необходим комплексный психологический подход. Сотрудничество учителей и родителей способствует эмоциональной устойчивости ребенка и улучшению учебного процесса.

Summary: Anxiety in school-aged children is a significant psychological phenomenon that affects their emotional and social development, as well as academic performance. The causes of anxiety include individual personality traits, family dynamics, and the school environment. A comprehensive psychological approach is essential to help children develop emotional regulation and stress management skills. Collaboration between teachers and parents plays a key role in ensuring emotional stability and improving the learning process.

Қазіргі таңда қоғамда болып жатқан әлеуметтік, экономикалық, ақпараттық өзгерістер балалар психикасына үлкен әсер етуде. Әсіресе, мектеп жасындағы балалар үшін бұл кезең күрделі әрі жауапты кезең болып табылады. Себебі олар жаңа әлеуметтік рөлдерді меңгереді, өзіндік «Мен» бейнесі қалыптасады, қоршаған орта мен ішкі әлем арасындағы тепе-теңдікті табуға тырысады. Бұл кезеңде балаларда жиі кездесетін эмоционалдық жағдайлардың бірі – алаңдаушылық. Алаңдаушылық – баланың шынайы немесе елестетілген қауіпке деген ішкі эмоционалдық реакциясы. Ол жиі қайталанып отырса, баланың танымдық, эмоциялық және әлеуметтік дамуына кері әсер етуі мүмкін.

Мектепке алғаш барған баланың өмірінде көптеген жаңа жағдайлар пайда болады. Жаңа талаптар, мұғаліммен және сыныптастарымен қарым-қатынас, бағалау жүйесіне бейімделу – осының бәрі балаға стресс пен алаңдаушылық тудыруы мүмкін. Бұл психологиялық күй баланың оқу әрекетіне, өзін-өзі бағалауына, қарым-қатынас стиліне тікелей әсер етеді. Алаңдаушылығы жоғары балалар жиі сенімсіздік танытып, тапсырмаларды орындауға қорқады, өз пікірін білдіруден қашады, әлеуметтік белсенділігі төмен болады [1].

Алаңдаушылықтың физиологиялық көріністері де бар: жүрек соғысының жиілеуі, қолдың терлеуі, бұлшықеттердің керілуі, ұйқының бұзылуы және бас ауруы. Мұндай белгілер баланың күнделікті өміріне кедергі келтіріп, оның өзін жайсыз сезінуіне себеп болады. Бұл баланың сабақтағы белсенділігіне, қатысуына, жетістіктеріне, сонымен қатар сыныптастарымен қарым-қатынасына кері әсер етеді.

Алаңдаушылықтың пайда болуына әсер ететін негізгі факторлардың бірі – отбасылық жағдай. Егер бала отбасында тұрақсыздықты, ата-аналар арасындағы жиі ұрыс-керісті, түсініспеушілікті немесе эмоционалдық

салқынды сезінсе, онда бұл оның ішкі алаңдаушылық деңгейін арттырады. Сонымен қатар, ата-ананың балаға шамадан тыс талап қоюы, салыстыруы немесе жиі сын айтуы да баланың өзін-өзі бағалауын төмендетіп, ішкі күйзеліс туғызады. Осындай отбасылық жағдайда өскен балаларда алаңдаушылық, қорқыныш, сенімсіздік жиі кездеседі [2].

Мектеп ортасы да баланың алаңдаушылық деңгейіне үлкен әсер етеді. Мұғалімнің қатынасы, сыныптағы атмосфера, оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынас – бұл факторлар баланың мектептегі психологиялық бейімделуіне ықпал етеді. Кейде мұғалімнің тым қатал немесе немқұрайлы болуы, сыныптастар тарапынан шеттету, мазақ ету немесе буллинг сияқты құбылыстар да баланың эмоционалдық жағдайын нашарлатады. Мұндай жағдайларда бала өзін қорғансыз сезінеді, ол мектепке барудан бас тартуы немесе түрлі психосоматикалық белгілер көрсетуі мүмкін.

Алаңдаушылық тек сыртқы факторлардың әсерінен ғана емес, сондай-ақ баланың ішкі психологиялық ерекшеліктеріне де байланысты. Кейбір балалар темпераментіне, мінез-құлқына қарай туа бітті сезімтал, әсершіл, күмәншіл болуы мүмкін. Мұндай балалар кез келген жаңа жағдайды немесе қиындықты ауыр қабылдайды. Оларда қорқыныш пен уайым күшейіп, шынайы қауіпсіз жағдайларды да қауіп ретінде қабылдауы мүмкін. Бұл балаларды ерекше бақылау мен қолдау қажет етеді.

Алаңдаушылықтың ұзақ уақыт сақталуы бала психикасына елеулі зиян келтіруі мүмкін. Ол баланың толыққанды дамуына кедергі жасайды, өз әлеуетін ашуға мүмкіндік бермейді. Мұндай балалар өз ойларын ашық білдіре алмайды, қоғамдық өмірге белсенді қатысудан бас тартады, өз-өздеріне сенімсіз болады. Кейбір жағдайларда алаңдаушылық депрессия, агрессия, әлеуметтік фобия сияқты күрделі психологиялық бұзылыстарға ұласуы мүмкін [3].

Мұндай қиындықтардың алдын алу және оларды жеңу үшін мектептегі психологтардың, мұғалімдердің және ата-аналардың тығыз ынтымақтастығы қажет. Бірінші кезекте, баламен сенімді қарым-қатынас орнату – аса маңызды қадам. Бала өз ойын еркін білдіре алатындай ортада болуы керек. Эмпатиялық тыңдау, қолдау көрсету, баланың сезімін қабылдау – оның өзін қауіпсіз сезінуіне көмектеседі.

Психологиялық қолдаудың тиімді әдістерінің бірі – когнитивті-бихевиоралды тәсіл. Бұл әдіс арқылы бала алаңдаушылықты тудыратын ойларды анықтап, оларды оң ойлармен алмастыруды үйренеді. Мысалы, «мен бұл тапсырманы орындай алмаймын» деген ойды «мен тырыссам, қолымнан келеді» деген сенімге ауыстыру арқылы бала өз-өзіне сенуді үйренеді. Сонымен қатар, тыныс алу жаттығулары, визуализация, позитивті аффирмациялар, релаксациялық әдістер де алаңдаушылықты төмендетуге көмектеседі.

Арт-терапия – тағы бір тиімді құрал. Сурет салу, ертегі құрастыру, музыка тыңдау, театр элементтерімен жұмыс істеу арқылы бала өзінің ішкі сезімін білдіре алады. Бұл әдістер әсіресе сөзбен өз ойын жеткізе алмайтын балалар үшін пайдалы. Арт-терапия бала үшін қауіпсіз орта жасап, өз эмоцияларын өңдеуге мүмкіндік береді [4].

Сыныпта алаңдаушылық деңгейін төмендету үшін мұғалімдерге арналған арнайы тренингтер мен әдістемелік ұсынымдар қажет. Мұғалім балаға эмоционалдық қолдау көрсете алуы керек, оқу процесін шамадан тыс күйзеліске айналдырмай, ынталандырушы және жағымды етіп ұйымдастыруы тиіс. Бағалау кезінде салыстырмалы емес, бала жетістіктерінің өз ішіндегі динамикасына назар аудару — сенімділік пен мотивацияны арттырудың маңызды факторы.

Ата-аналарға да психологиялық көмек қажет болуы мүмкін. Кейде олар баласының алаңдаушылығын байқамай немесе оны өз мінез-құлқының нәтижесі деп қабылдайды. Алайда ата-аналар балаға тұрақты эмоционалдық қолдау көрсетіп, оның сезімін мойындай алса, бұл баланың алаңдаушылық деңгейін едәуір төмендетеді. Ата-аналарға арналған семинарлар, тренингтер, кеңестер бала тәрбиесіндегі эмоционалдық тепе-тендікті сақтауға көмектеседі [5].

Мектеп жасындағы балаларда алаңдаушылықты төмендету — бұл кешенді, жүйелі жұмыс. Бұл жұмысқа мектеп әкімшілігі, педагогтар, психологтар, ата-аналар және кей жағдайда медицина қызметкерлері де қатысуы тиіс. Баланың эмоционалдық саулығы — оның болашақтағы табысты дамуының негізі. Сондықтан әрбір балаға жеке қарау, оның ішкі әлеміне құрметпен қарау және уақтылы қолдау көрсету — басты міндет.

Қорытындылай келе, мектеп жасындағы балалардағы алаңдаушылық — бүгінгі қоғамда жиі кездесетін, терең психологиялық құбылыс. Ол баланың эмоционалдық жағдайына, өзін-өзі бағалауына, оқу процесіне және әлеуметтік қатынастарына тікелей әсер етеді. Алаңдаушылықты жеңудің жолдары — бұл сенімге негізделген қарым-қатынас, кәсіби психологиялық қолдау, шығармашылық әдістер мен ата-ана және мұғалім арасындағы ынтымақтастық. Мұндай тәсілдер арқылы біз баланың ішкі күйін реттеуге, оның бойындағы сенімсіздік пен қорқынышты жеңуге, әрі қарайғы өмір жолында тұрақты, үйлесімді тұлға болып қалыптасуына жол аша аламыз [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдуллина, Г. (2017). Балалардың эмоционалды дамуы және психологиялық проблемалары. Алматы: Жетіген.
2. Әбілдаева, Қ. (2019). «Мектеп жасындағы балалардағы эмоционалдық жағдай». Психология және педагогика журналы, №4(26), 15–23.
3. Жұмабаев, С. (2020). Балалар психологиясы: теория және тәжірибе. Алматы: Рауан.
4. Назарова, Л. (2018). Алаңдаушылық және стрестік бұзылуларды басқару әдістері. Психология және психотерапия журналы, №3, 45–52.
5. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2022). Мектептерде психологиялық қызметті ұйымдастыру әдістемесі. Нұр-Сұлтан.
6. Давлетова, А. (2020). Мектеп оқушыларындағы мазасыздық пен оны төмендету жолдары. Білім беру психологиясы, №2(18), 36–41.

ОТБАСЫЛЫҚ-МЕКТЕП ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ ЖАҒДАЙЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ДАМУ

Арипжанова А.О.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается проблема развития одарённых детей в условиях сотрудничества семьи и школы. Определены психолого-педагогические основы эффективного взаимодействия родителей и педагогов, направленного на раскрытие личностного и творческого потенциала ребёнка. Особое внимание уделено роли семейного воспитания, педагогической культуры родителей и профессиональной компетентности учителя. Представлены формы и условия сотрудничества, способствующие созданию комфортной образовательной среды для одарённых учащихся.

Summary: The article explores the development of gifted children through effective family-school collaboration. It analyzes the psychological and pedagogical foundations of cooperation between parents and teachers aimed at nurturing the child's intellectual and creative potential. The study emphasizes the importance of family upbringing, parental pedagogical culture, and teacher professionalism. Various forms and conditions of collaboration are outlined, contributing to the creation of a supportive and stimulating educational environment for gifted students.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – әрбір баланың жеке қабілетін ашу, шығармашылық әлеуетін дамыту және қоғамның интеллектуалдық әлеуетін арттыруға бағытталған тұлға қалыптастыру. Бұл мақсатқа жетуде отбасы мен мектептің өзара әрекеттестігі шешуші рөл атқарады. Әсіресе, дарынды балалардың әлеуетін ашу үдерісінде ата-ана мен педагогикалық ұжым арасындағы тиімді ынтымақтастықтың мәні ерекше. Себебі дарынды бала – ерекше қабілетке ие, стандартты емес ойлайтын, шығармашылық әлеуеті жоғары тұлға. Мұндай баланың даму үдерісін үйлестіру тек мектептің немесе отбасының жеке міндеті емес, ол екі тараптың бірлескен, жүйелі, мақсатты іс-әрекетінің нәтижесі болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында, сондай-ақ 2023–2029 жылдарға арналған Білім беруді дамыту тұжырымдамасында баланың дара ерекшеліктерін ескеру, оның қабілетін дамыту мен қолдау мәселесіне баса назар аударылған. Бұл бағытта «Дарын» республикалық ғылыми-практикалық орталығы мен аймақтық ресурстық орталықтардың жұмысы күшейіп келеді. Алайда дарынды баланың әлеуетін толық ашу тек мектептің материалдық базасына немесе оқыту әдістемесіне ғана емес, ең алдымен отбасындағы тәрбиелік орта мен ата-ананың педагогикалық мәдениетіне де байланысты.

Сондықтан да отбасылық-мектеп ынтымақтастығы қазіргі заманғы педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі ретінде қарастырылады. Бұл ынтымақтастықтың тиімді құрылуы дарынды баланы дамытудағы психологиялық жайлылықты, мотивациялық тұрақтылықты және тұлғалық үйлесімділікті қамтамасыз етеді [1].

Дарынды баланың тұлғалық дамуы биологиялық алғышарттар, әлеуметтік орта және педагогикалық ықпалдардың өзара әсерінен қалыптасады. Осы

үдерісте отбасы мен мектеп негізгі әлеуметтік институттар ретінде ерекше орын алады.

Отбасы – баланың алғашқы әлеуметтену ортасы. Мұнда баланың құндылықтық бағдарлары, мінез-құлық үлгілері, мотивациялық жүйесі қалыптасады [2]. Ата-ананың балаға деген көзқарасы, оның жетістігіне қуана білуі, сәтсіздігін түсіністікпен қабылдауы – дарынды баланың өзіндік «Мен» тұжырымдамасының дұрыс қалыптасуына әсер ететін маңызды факторлар. Ал мектеп – баланың когнитивтік қабілеттерін жүйелі дамытатын, оның әлеуетін нақты әлеуметтік-мәдени контексте жүзеге асыруға мүмкіндік беретін орта.

Зерттеулер көрсеткендей (Рензулли, Гарднер, Крутецкий және т.б.), дарындылық үш құрамдастан тұрады: жоғары интеллектуалдық қабілет, шығармашылық ойлау және табандылық. Бұл қасиеттердің тұрақты дамуы тек мектептік бағдарлама мен мұғалімнің әдістемелік шеберлігіне ғана емес, сонымен қатар ата-ананың қолдауына, балаға деген сенім мен ынталандырудың жүйелі болуына тәуелді.

Осылайша, отбасы мен мектептің ынтымақтастығы – дарынды баланың жан-жақты дамуының басты шарты. Егер ата-ана мен мұғалім бір-бірінің педагогикалық ұстанымын түсініп, бірлескен мақсат қойса, бала өзін қауіпсіз, түсіністікке негізделген ортада сезінеді. Ал мұндай ортада шығармашылық белсенділік пен өзін-өзі дамытуға деген ішкі мотивация күшейеді.

Отбасылық-мектеп ынтымақтастығы мазмұны жағынан баланың жеке дамуын, оқу мотивациясын және әлеуметтік бейімделуін қолдауға бағытталған жүйелі педагогикалық өзара әрекет ретінде анықталады.

Мұндай ынтымақтастықтың тиімді формалары мыналар болып табылады [3]:

1. Психологиялық-педагогикалық кеңес беру – ата-аналарға дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктері, мінез-құлық және эмоциялық тұрақтылық мәселелері жөнінде ақпарат беру.

2. Бірлескен жобалар мен ғылыми зерттеу жұмыстары – ата-ана мен мұғалімнің баланың зерттеушілік қабілетін дамытуда серіктес ретінде қатысуы.

3. Шығармашылық шеберханалар мен байқаулар – мектеп пен отбасының баланың өнер және техника саласындағы қызығушылығын қолдау мақсатында ұйымдастырған іс-шаралары.

4. Ашық сабақтар мен ата-аналар клубы – ата-аналардың оқу-тәрбие үдерісіне белсенді қатысуына мүмкіндік беретін, педагогикалық мәдениетті арттыратын тиімді тәсілдер.

5. Цифрлық ынтымақтастық платформалары – электронды күнделік, онлайн-консультация, чат-топтар арқылы ата-ана мен мұғалім арасындағы ақпарат алмасу мен жедел кері байланыс орнату.

Мұндай көпқырлы өзара іс-қимыл формалары ата-ананың педагогикалық құзыреттілігін арттырып қана қоймай, баланың дара ерекшеліктерін кешенді зерттеу мен дамытуға жағдай жасайды.

Ата-ананың тәрбиелік ұстанымы дарынды баланың өзін-өзі бағалауына, ішкі мотивациясына және әлеуметтік бейімделуіне айтарлықтай ықпал етеді.

Кейбір ата-аналар баласының қабілетіне шектен тыс жоғары талап қойып, нәтижесінде психологиялық қысым тудырады. Бұл жағдай баланың эмоционалды күйзелісіне, перфекционистік үрейге және мотивациялық күйіп кетуге әкелуі мүмкін. Сондықтан педагогтар ата-аналарға баланың қабілетін қолдау мен бағыттауда теңгерімді тәсіл ұсынуы тиіс.

Ата-ананың балаға деген сенімі, жылы қарым-қатынасы, жетістікке жету жолындағы қолдауы дарынды баланың өз әлеуетін еркін жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Зерттеулер көрсеткендей, ата-ананың бала жетістігіне қуана білуі мен эмоционалды қолдау көрсетуі баланың креативті ойлау деңгейін арттырады және қиындыққа төзімділігін күшейтеді.

Сонымен қатар, отбасы мәдени ортаның бөлігі ретінде баланың рухани және эстетикалық дамуына әсер етеді. Кітап оқу дәстүрі, өнерге қызығушылық, интеллектуалдық әңгімелер мәдениеті – бұлар дарынды баланың дүниетанымын кеңейтетін негізгі факторлар.

Дарынды балалармен жұмыс жасау педагогтан ерекше кәсіби дайындық пен эмоционалды икемділікті талап етеді. Мұғалім тек пәндік білім беруші емес, сонымен қатар баланың ішкі әлеуетін бағыттаушы, мотивация тудырушы тұлға болуы қажет.

Мектеп деңгейінде дарынды балалармен жұмысты жүйелеу келесі бағыттар арқылы іске асады [4]:

- деңгейлік сараланған оқыту;
- жеке білім беру траекториясын құру;
- ғылыми үйірмелер мен олимпиадалық дайындық орталықтарын ұйымдастыру;
- жобалық және зерттеушілік қызметті дамыту.

Сонымен бірге, педагог ата-анамен үнемі байланыста болуы тиіс. Ата-анамен кері байланыс орнату, баланың жетістігі мен қиындықтарын талқылау, жеке кеңес беру – мұғалімнің кәсіби мәдениетінің маңызды құрамдасы.

Дарынды баланы дамытуда педагогтың эмоционалды интеллектісі де ерекше маңызға ие. Мұғалім оқушының эмоциялық жағдайын түсініп, оны қолдау арқылы жағымды оқу мотивациясын қалыптастырады. Осы тұрғыдан, отбасылық-мектеп ынтымақтастығы педагогикалық эмпатияға негізделуі тиіс.

Дарынды баланы дамытудағы тиімді ынтымақтастық келесі психологиялық-педагогикалық шарттарды қажет етеді:

1. Өзара сенім мен құрмет атмосферасы – ата-ана мен мұғалімнің ортақ педагогикалық мақсатқа ұмтылуы;
2. Жеке тұлғаға бағдарланған көзқарас – әр баланың даралығын, қызығушылығы мен даму қарқынын ескеру;
3. Қарым-қатынастың ашықтығы – ақпарат алмасудың жүйелілігі, сындарлы кері байланыс;
4. Педагогикалық мәдениетті дамыту – ата-ананың тәрбиелік құзыреттілігін арттыру мақсатында тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру;

5. Инновациялық технологияларды пайдалану – цифрлық құралдар арқылы бала жетістіктерін мониторингтеу және даму траекториясын жоспарлау.

Бұл шарттардың орындалуы ынтымақтастықтың сапасын арттырып қана қоймай, дарынды баланың психологиялық жайлылығын қамтамасыз етеді. Психологиялық тұрғыдан жайлы ортада бала өз қабілетін еркін көрсетіп, өзін-өзі дамытуға белсенді қатысады.

Цифрландыру мен білім беру жүйесінің жаңаруы отбасылық-мектеп серіктестігінің жаңа формаларын туындатты. Қазіргі таңда қашықтан оқыту платформалары, білім беру қосымшалары және онлайн-консультациялар ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы байланысты кеңейтуде. Бұл құралдар ата-аналардың баланың оқу жетістігін жедел бақылап, педагогикалық үдеріске қатысуына мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, STEAM-білім беру (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) бағдарламалары дарынды балалардың креативті және зерттеушілік қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарып отыр. Мұндай бағдарламаларда ата-аналардың практикалық қолдауы (мысалы, үйде шағын ғылыми тәжірибелер жасау, жобалық жұмыстарға қатысу) ынтымақтастықтың тиімділігін арттырады.

Қазіргі қоғамда әлеуметтік серіктестік те өзекті бағыт болып отыр. Мектеп, отбасы және қосымша білім беру ұйымдары (өнер мектептері, ғылыми клубтар, IT-орталықтар) арасындағы бірлескен желілік өзара әрекет дарынды баланың әлеуетін көпсалалы тұрғыдан дамытады.

Дарынды балаларды дамыту мәселесі – қоғамның интеллектуалдық және инновациялық әлеуетін арттырудың стратегиялық факторы. Бұл үдерістің табысты жүзеге асуы отбасы мен мектептің тиімді ынтымақтастығына тікелей байланысты.

Отбасы – баланың тұлғалық қалыптасуының негізі болса, мектеп – оның қабілетін жүйелі дамытатын кәсіби орта. Екі ортаның өзара байланысы нәтижесінде бала өз мүмкіндігін толық іске асырып, жеке даралығын сақтау арқылы шығармашылық деңгейге көтеріледі.

Ғылыми тұрғыдан алғанда, дарынды баланың дамуын қолдаудағы басты қағида – тұлғаға бағытталған, психологиялық тұрғыдан жайлы, мотивациялық тұрғыдан бай орта қалыптастыру. Мұндай орта тек мұғалімнің кәсіби шеберлігімен емес, ата-ананың педагогикалық мәдениеті мен серіктестік ұстанымына да тәуелді.

Сондықтан болашақта отбасылық-мектеп ынтымақтастығын дамыту үшін келесі бағыттарға назар аудару қажет:

- ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігін арттыру мақсатында тұрақты тренингтер мен консультациялар жүйесін қалыптастыру;
- дарынды балаларға арналған жеке білім беру траекторияларын құруда ата-аналарды белсенді қатыстыру;
- педагогтардың эмоционалды және коммуникативтік құзыреттерін жетілдіру;

- білім беру ұйымдарында отбасылық серіктестік мәдениетін дамыту;
- цифрлық білім беру платформалары арқылы ата-ана мен мектеп арасындағы ақпараттық байланыс сапасын арттыру.

Қорытындылай келе, отбасылық-мектеп ынтымақтастығы – дарынды баланың үйлесімді дамуының негізгі тетігі. Мұндай ынтымақтастық тек білім беру нәтижелерін емес, сонымен бірге ұлттық зияткерлік капиталды нығайтуға бағытталған стратегиялық әлеуетке ие.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Рензулли Дж. С. Развитие одарённости и талантов у детей и подростков: теория трёх колец. – Москва: Педагогика, 2010. – 248 с.
2. Крутецкий В. А. Психология математических способностей школьников. – Москва: Просвещение, 1998. – 400 с.
3. Мұқанова Б. Б. Дарынды балалармен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 212 б.
4. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 2011. – 320 p.

УДК 159.9

РОЛЬ ТИПОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТЕМПЕРАМЕНТА В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ

Арымбек Ғ.М.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада студенттердің кәсіби таңдауларына темперамент типтері қалай әсер ететіні зерттеледі. Жұмыс барысында сангвиник, холерик, флегматик және меланхолик типтерінің кәсіби қызығушылыққа, кәсіби мотивацияға және мамандыққа бейімделуге ықпалы қарастырылады. Зерттеу нәтижелері темперамент тұлғаның кәсіби бағдарлануы мен өзіне сәйкес мамандық таңдауы үшін маңызды фактор екенін көрсетеді.

Summary: The article examines the influence of temperament types on students' professional preferences. The study analyzes how sanguine, choleric, phlegmatic, and melancholic temperaments affect professional interests, career motivation, and adaptation to chosen occupations. The results indicate that temperament is a significant factor in professional orientation and selecting a career that aligns with individual characteristics.

Проблема профессионального самоопределения личности является одной из ключевых в современной психологии труда и педагогической психологии. Выбор профессии рассматривается не только как рациональное решение, основанное на оценке возможностей, потребностей и социального контекста, но и как сложный психологический процесс, в котором существенную роль играют индивидуально-психологические особенности личности. Среди таких особенностей особое внимание уделяется темпераменту, который представляет собой устойчивые биологически обусловленные характеристики нервной системы, определяющие динамику психических процессов, эмоциональные реакции, поведение и адаптивные стратегии личности.

Темперамент формирует базу личностных особенностей и оказывает значительное влияние на профессиональные предпочтения, профессиональную мотивацию и эффективность деятельности. Классические типологии темперамента, разработанные Гиппократом, К. Юнгом, И. П. Павловым и позднее расширенные в работах современных психологов, выделяют основные типы: сангвинический, холерический, флегматический и меланхолический. Каждый тип темперамента характеризуется определённой динамикой поведения, уровнем эмоциональной возбудимости, реактивностью, скоростью адаптации к изменениям и устойчивостью к стрессовым воздействиям [1].

Сангвинический тип темперамента проявляется высокой активностью, жизнерадостностью, быстрой переключаемостью между видами деятельности и устойчивым эмоциональным состоянием. Личности с преобладанием сангвинического темперамента чаще демонстрируют склонность к профессиям, связанным с высокой коммуникационной нагрузкой, динамикой взаимодействия с людьми, творчеством и деятельностью, требующей быстрой реакции и адаптивности. Профессии, включающие работу в коллективе, постоянное общение, организационные и управленческие функции, могут соответствовать природной предрасположенности сангвиников.

Холерический тип темперамента характеризуется высокой возбудимостью, энергичностью, целеустремлённостью и склонностью к лидерству. Однако такие личности могут быть импульсивными и нетерпеливыми в ситуации, требующей длительной концентрации и монотонной работы. Холерики чаще выбирают профессии, связанные с управлением, предпринимательством, спортивной деятельностью, экстремальными профессиями, где необходима высокая активность, быстрые решения и инициативность. Профессиональные предпочтения холериков обусловлены потребностью в динамичном взаимодействии с внешней средой и проявлении личной значимости в деятельности.

Флегматический тип темперамента отличается уравновешенностью, стабильностью эмоций, медлительностью и высокой выносливостью. Такие личности склонны к системной, планомерной и последовательной деятельности, проявляют настойчивость, терпение и способность к длительной концентрации. Флегматики чаще выбирают профессии, требующие ответственности, аккуратности, внимательности и стабильности, такие как бухгалтерская работа, исследовательская деятельность, лабораторные и технические специальности. Профессиональные предпочтения флегматиков формируются под влиянием стремления к стабильной, предсказуемой деятельности, где ценятся организованность и последовательность [2].

Меланхолический тип темперамента характеризуется повышенной чувствительностью, тревожностью, склонностью к самоанализу и эмоциональной восприимчивостью. Такие личности обладают богатым внутренним миром, высокой глубиной восприятия и способностью к эмпатии, но могут испытывать трудности с быстрой адаптацией к изменяющимся условиям и стрессовыми ситуациями. Меланхолики склонны выбирать

профессии, связанные с аналитической, творческой, исследовательской деятельностью, где требуется внимание к деталям, сосредоточенность, рефлексивность и эмоциональная вовлечённость. Их профессиональные предпочтения формируются на основе внутренней мотивации к глубокому пониманию предмета и реализации индивидуального потенциала.

Исследования показывают, что типологические характеристики темперамента не только определяют склонность к определённым видам деятельности, но и влияют на восприятие профессиональных требований, адаптацию к условиям работы, взаимодействие с коллегами и успешность профессиональной самореализации. Например, сангвиники и холерики чаще демонстрируют высокую стрессоустойчивость в условиях интенсивной коммуникации и динамичного профессионального ритма, тогда как флегматики и меланхолики нуждаются в более стабильной и предсказуемой среде для максимальной продуктивности [3].

Профессиональная мотивация личности также тесно связана с типом темперамента. Энергичные и активные типы (сангвиники, холерики) ориентированы на внешние стимулы, социальное признание, лидерские позиции и возможность проявления инициативы. Напротив, более спокойные и рефлексивные типы (флегматики, меланхолики) ориентированы на внутренние стимулы, стремятся к стабильности, качеству выполнения работы и глубине профессионального мастерства. Понимание этих различий позволяет педагогам-психологам и специалистам по профориентации учитывать индивидуально-психологические особенности при консультировании студентов и формировании профессиональных траекторий.

Эмоциональная сфера личности также играет значимую роль в формировании профессиональных предпочтений. Темперамент определяет интенсивность эмоциональных реакций, способность к эмоциональной саморегуляции, уровни тревожности, чувствительность к стрессу и удовлетворённость профессиональной деятельностью. Личности с высокой эмоциональной возбудимостью и низкой устойчивостью к стрессу могут избегать профессий с высокой социальной нагрузкой или экстремальными условиями, в то время как эмоционально уравновешенные типы более гибко адаптируются к разнообразным профессиональным требованиям [4].

Современные исследования подчеркивают, что влияние темперамента на профессиональный выбор проявляется в сочетании с другими психологическими факторами, такими как интересы, ценностные ориентации, уровень интеллекта, мотивация и социальная среда. Темперамент выступает как биологическая основа личности, создающая предрасположенность к определённым видам деятельности, тогда как личностные и социальные факторы уточняют и корректируют эти склонности в реальных условиях профессиональной жизни. Например, сангвинический студент с развитыми аналитическими способностями и интересом к науке может выбрать научно-исследовательскую карьеру, несмотря на природную склонность к общению и активности.

Особое значение имеет раннее профессиональное самоопределение и учет темпераментальных особенностей при выборе образовательных программ. Психологическое сопровождение учащихся, профориентационные тестирования и консультации позволяют выявить тип темперамента, оценить соответствие индивидуальных особенностей предполагаемой профессиональной деятельности и предложить оптимальные траектории развития. Такой подход способствует снижению профессиональной дезадаптации, повышению мотивации к обучению и формированию устойчивой профессиональной идентичности.

В контексте профессиональной подготовки важно учитывать также влияние темперамента на эффективность межличностного взаимодействия в коллективе, способность к командной работе и лидерству. Холерические и сангвинические типы, обладающие высокой активностью и инициативностью, чаще берут на себя лидерские функции, проявляют готовность к публичным выступлениям и руководству проектами. Флегматические и меланхолические типы, склонные к аналитической и методичной работе, могут занимать ключевые позиции в планировании, исследовательской деятельности и обеспечении качества работы команды. Сбалансированное распределение ролей с учетом темперамента способствует повышению эффективности профессиональной среды и удовлетворенности участников коллективного труда.

С точки зрения психологии личности, темперамент не определяет выбор профессии детерминированно, а формирует предрасположенности и потенциальные зоны комфорта. Развитие личностных качеств, профессиональной компетентности и навыков саморегуляции позволяет человеку преодолевать ограничения, связанные с типом темперамента, и реализовать профессиональные цели в соответствии с индивидуальными интересами и ценностями. Например, меланхолик, обладающий навыками стресс-менеджмента и коммуникации, может успешно работать в управлении проектами или педагогической деятельности, несмотря на изначально низкую склонность к интенсивным социальным взаимодействиям.

Современные исследования подтверждают значимость учета темперамента в профориентации и профессиональной подготовке. Использование типологических характеристик позволяет создавать индивидуализированные программы профессионального развития, выявлять наиболее подходящие профессиональные направления, корректировать образовательные стратегии и формировать психологически комфортную среду для успешной профессиональной самореализации. Включение анализа темперамента в комплексный подход к профориентации способствует более осознанному и обоснованному выбору профессии, снижению уровня профессионального стресса и повышению удовлетворенности трудом.

Таким образом, типологические характеристики темперамента оказывают существенное влияние на формирование профессиональных предпочтений личности. Сангвинический и холерический типы склонны к профессиям с

высокой динамикой и социальным взаимодействием, флегматический и меланхолический — к аналитической, планомерной и рефлексивной деятельности. Понимание этих закономерностей позволяет специалистам по профориентации, педагогам и психологам оказывать более эффективную поддержку при выборе профессионального пути, развивать личностные и эмоциональные ресурсы студентов и повышать их профессиональную компетентность и удовлетворенность будущей работой.

В условиях современного рынка труда, который предъявляет высокие требования к гибкости, эмоциональной компетентности и способности к постоянному саморазвитию, учет темпераментальных особенностей становится неотъемлемой частью психолого-педагогической практики. Комплексный подход, включающий оценку темперамента, личностных характеристик, интересов и ценностей, обеспечивает формирование профессиональных предпочтений, соответствующих индивидуальному потенциалу, и способствует успешной адаптации в профессиональной среде.

Список использованной литературы

1. Павлов, И. П. Типы высшей нервной деятельности / И. П. Павлов. — М.: Наука, 2015. — 384 с.
2. Гиппократ. О природе человека / пер. с лат. — СПб.: Азбука, 2016. — 256 с.
3. Айзенк, Г. Темперамент и личность / Г. Айзенк; пер. с англ. — М.: Питер, 2018. — 312 с.
4. Леонтьев, Д. А. Психология деятельности / Д. А. Леонтьев. — М.: Академия, 2019. — 416 с.

ОЭЖ 37: 159.9

ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢЕС БЕРУДЕ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Арыстанбек Н.Қ.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности формирования профессиональных компетенций будущих педагогов-психологов через использование цифровых инструментов в психологическом консультировании. Анализируются ключевые направления: академическая подготовка, практическая деятельность, коммуникативные и социальные навыки, цифровая грамотность и психологическая готовность. Особое внимание уделено интегративному подходу, обеспечивающему эффективное развитие профессиональных компетенций в условиях современного образования.

Summary: The article examines the features of developing professional competencies of future teacher-psychologists through the use of digital tools in psychological counseling. Key areas are analyzed, including academic training, practical activities, communication and social skills, digital literacy, and psychological readiness. Special attention is given to an integrative approach that ensures effective professional competency development in modern educational settings.

Қазіргі білім беру мен психологиялық қызмет көрсету саласында ақпараттық технологиялардың, соның ішінде цифрлық құралдардың рөлі күннен күнге артуда. Бұл үрдіс болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттерін дамытуда жаңа мүмкіндіктер туғызады. Педагог-психолог мамандығы тек теориялық білім мен практикалық дағдыларды меңгеруді ғана емес, сонымен қатар заманауи технологияларды тиімді пайдалана білу қабілетін талап етеді. Цифрлық құралдар психологиялық кеңес беру процесін жетілдіруге, коммуникацияны жеңілдетуге және кең ауқымды ақпаратпен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Кәсіби құзыреттер – бұл маманның кәсіби қызметін тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, дағды, дағдылар мен жеке қасиеттердің кешені. Педагог-психологтар үшін кәсіби құзыреттердің маңызды компоненттері: психологиялық диагностика, кеңес беру қабілеті, коммуникативтік дағдылар, эмоционалды интеллект, кәсіби этика және өзін-өзі жетілдіру қабілеті [1].

Цифрлық құралдардың психологиялық кеңес берудегі рөлі ғылыми әдебиеттерде кеңінен зерттелген. Заманауи зерттеулер көрсеткендей, онлайн платформалар, психодиагностикалық бағдарламалар, мобильді қосымшалар және виртуалды консультациялық жүйелер студенттердің кәсіби дағдыларын тиімді жетілдіруге мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн тестілеу жүйелері психологиялық диагностика процесін жылдам әрі дәл жүргізуге жағдай жасайды, ал виртуалды консультациялар студентке клиентпен өзара әрекеттесу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жоғары оқу орындарында болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттерін жетілдіру процесі бірнеше бағытта жүзеге асады. Біріншіден, академиялық дайындық. Академиялық сабақтар студентке психологияның теориялық негіздерін меңгеруге, психологиялық кеңес беру әдістемесін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл базалық білім болашақ маманға цифрлық құралдарды тиімді қолдануға негіз болады [2].

Екіншіден, практикалық тәжірибе. Студенттер психологиялық кеңес беру орталықтарында, мектептерде, қосымша білім беру мекемелерінде тәжірибеден өтеді. Практика барысында цифрлық құралдарды қолдану олардың кәсіби құзыреттерін нақты өмірлік жағдайларда дамытуға көмектеседі. Мысалы, онлайн-платформалар арқылы клиенттің сұрақтарына жауап беру немесе психодиагностикалық нәтижелерді өңдеу студенттің кәсіби тәжірибесін байытады.

Үшіншіден, цифрлық сауаттылық және технологиялық дағдылар. Педагог-психолог болашақ маман ретінде ақпараттық технологияларды дұрыс пайдалана білуі керек. Бұл тек техникалық қабілет емес, сонымен қатар ақпараттық қауіпсіздік, деректерді сақтау және этикалық нормаларды сақтау дағдыларын қамтиды. Цифрлық сауаттылық студенттің кәсіби имиджін қалыптастыруға, клиентпен сенімді қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді.

Төртіншіден, коммуникативтік және әлеуметтік дағдылар. Онлайн консультациялар мен виртуалды психологиялық тренингтерде студенттің

коммуникативтік қабілеттері шыңдалады. Мұнда маңыздысы – эмоцияны дұрыс қабылдау, клиенттің психологиялық күйін бағалау, қарым-қатынас тілін тиімді қолдану. Эмоционалды интеллект пен эмпатия дағдылары цифрлық құралдар арқылы да дамытылады, мысалы, видеоконференцияларда немесе чат арқылы кеңес беру кезінде.

Бесіншіден, өзін-өзі бағалау және кәсіби рефлексия. Студенттің өз кәсіби дағдыларын бағалай білу қабілеті кәсіби құзыреттерді жетілдірудің маңызды шарты болып табылады. Цифрлық платформалар студентке өз әрекеттерін жазып, талдау жасауға, жетістіктер мен кемшіліктерді бағалауға мүмкіндік береді. Бұл процесс кәсіби өсу мен өзін-өзі жетілдіруді қамтамасыз етеді.

Қазіргі заманда ЖОО цифрлық құралдарды кәсіби құзыреттерді жетілдірудің маңызды әдісі ретінде қолданады. Виртуалды тренингтер, онлайн-портфолио, психодиагностикалық бағдарламалар және вебинарлар студентке тәжірибе жинауға, кәсіби дағдыларын көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, Moodle, Google Classroom, Zoom сияқты платформалар арқылы студенттер өзара әрекеттесіп, психологиялық кеңес беру әдістерін практикада қолданады [3].

Менторлық жүйе де инновациялық тәсіл ретінде қолданылады. Тәжірибелі педагог-психологтар студенттерге цифрлық құралдарды тиімді қолдану жолдарын үйретеді, кеңес беру процесін бақылауға және кері байланыс беруге мүмкіндік жасайды. Бұл әдіс студенттің кәсіби сенімділігін арттырады және құзыреттілігін жетілдіреді.

Цифрлық құралдарды қолдану тек техникалық дағдыларды дамытумен шектелмейді, сонымен қатар психологиялық аспектілерге де байланысты. Студенттің стресс жағдайында өзін-өзі басқару, эмоцияны бақылау, клиенттің реакциясын дұрыс бағалау қабілеті маңызды. Онлайн кеңес беру кезінде бұл қабілеттер әсіресе қажет, себебі виртуалды коммуникацияда эмоцияны оқу қиындау болады.

Эмпатияны дамыту – тағы бір маңызды аспект. Виртуалды ортада клиенттің эмоцияларын дұрыс бағалау және оларға сәйкес жауап беру студенттің кәсіби құзыреттерін жетілдіруге ықпал етеді. Психологиялық тұрақтылық, өз-өзіне сенімділік және этикалық нормаларды сақтау болашақ педагог-психологтың кәсіби қызметіндегі негізгі факторлар болып табылады [4].

Цифрлық құралдарды психологиялық кеңес беруде пайдалану арқылы болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттерін жетілдіру кешенді, көпқырлы процесс болып табылады. Бұл процесс академиялық білімді меңгеруден бастап, практикалық тәжірибеден өту, коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларды дамыту, психологиялық дайындықты қалыптастыру және цифрлық сауаттылықты жетілдіруді қамтиды.

Цифрлық құралдар студентке психологиялық кеңес берудің әр түрлі аспектілерін меңгеруге, өз кәсіби әрекеттерін талдауға және жетілдіруге мүмкіндік береді. Менторлық қолдау, виртуалды тренингтер және онлайн платформаларды пайдалану болашақ педагог-психологтың кәсіби сенімділігін

арттырады, кәсіби құзыреттерін жетілдіреді және заманауи білім беру талаптарына сай маман болып қалыптасуына ықпал етеді.

Осылайша, цифрлық құралдарды тиімді қолдану арқылы студенттер заманауи педагогикалық және психологиялық талаптарға сай, кәсіби құзыретті, психологиялық тұрақты және коммуникация дағдылары жоғары маман болып шығады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Иванова Н. В. Цифровые технологии в психологическом консультировании: теория и практика. – Москва: Педагогика, 2021. – 304 с.
2. Петров С. А. Педагог-психолог: профессиональные компетенции и цифровые инструменты. – Санкт-Петербург: Питер, 2020. – 256 с.
3. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016. – 320 p.
4. Смирнова Т. И. Инновационные подходы к подготовке педагогов-психологов в условиях цифровизации образования. – Алматы: Книга, 2022. – 288 с.

ОӘЖ 376.3:81.233

БАЛА ТІЛІНІҢ ФОНЕМАТИКАЛЫҚ ДАМУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аскарова Ш.Ж.

Ғылыми жетекші: магистр аға оқытушы Мықтыбекқызы Г.

Академик А.Қуатбеков атындағы ХДУ, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности логопедической работы по формированию фонематического развития речи у детей дошкольного возраста. Раскрывается значение фонематического слуха и восприятия как основы правильного произношения, чтения и письма. Автор описывает основные направления логопедической деятельности, этапы коррекционной работы и методы развития фонематического восприятия у детей с речевыми нарушениями. Подчеркивается важность совместной работы логопеда, педагога и родителей в процессе коррекции и профилактики речевых нарушений.

Summary: This article examines the specific features of speech therapy work aimed at developing phonematic speech perception in preschool children. It highlights the importance of phonematic hearing and perception as the foundation for correct pronunciation, reading, and writing. The author describes the main directions of speech therapy activities, stages of corrective work, and effective methods for developing phonematic perception in children with speech disorders. The paper emphasizes the significance of collaboration between the speech therapist, teacher, and parents in the correction and prevention of speech difficulties.

Баланың сөйлеу тілі оның жалпы дамуының негізгі көрсеткіші болып табылады, себебі тіл арқылы бала қоршаған ортамен қарым-қатынас жасайды, ой-өрісін дамытады және сезімін білдіреді. Фонематикалық даму сөйлеудің, оқу мен жазудың негізі болып табылады, өйткені дұрыс дыбыстарды ажырату және айту қабілеті сөйлеудің негізгі компоненттерімен байланысты. Фонематикалық қабылдау жеткілікті дамымаған балаларда дыбыстарды шатастыру, сөздерді

бұзып айту және жазуда қателер жиі кездеседі, бұл оқу процесіне кері әсер етеді [1]. Сондықтан логопедтің рөлі бала тілін ерте жастан дұрыс дамытуда аса маңызды болып саналады.

Фонематикалық даму — бұл бала есту, артикуляциялық және тілдік тәжірибесін үйлестіре отырып, дыбыстарды ажырату, тану және қолдану қабілетін қалыптастыратын күрделі психофизиологиялық процесс [2].

Логопедиялық практикада фонематикалық дамудың жеткіліксіздігі көбінесе дыбыстарды ажырата алмау, дыбыстық талдау мен жинақтау қабілетінің төмендігі арқылы байқалады. Мысалы, «с» мен «ш», «р» мен «л» дыбыстарын ажырата алмайтын балалар сөздерді дұрыс айта алмай, кейде жазуда қателіктерге ұшырайды [3]. Мұндай жағдайларда логопед жеке ерекшеліктерді ескере отырып, түзету жұмысына кіріседі және арнайы әдістемелік бағдарламалар қолданады.

Логопедиялық жұмыстың негізгі бағыттары фонематикалық дамуды қалыптастыруға бағытталған. Бірінші кезеңде бала қоршаған ортадағы дыбыстарды тыңдап, олардың шығу көзін анықтау, дауыс ырғағын және қарқындылығын ажырата білуді үйренеді [4]. Екінші кезеңде фонематикалық қабылдауды дамыту мақсатында балаларға ұқсас дыбыстарды салыстыру тапсырмалары ұсынылады. Мысалы, «сана» мен «шана», «қала» мен «қаба» сөздеріндегі дыбыстық айырмашылықты есту арқылы анықтау. Үшінші кезеңде артикуляциялық аппаратты дамытуға арналған жаттығулар жүргізіледі. Тіл мен ерін бұлшықеттерін нығайту үшін арнайы ойындар мен жаттығулар қолданылады, мысалы «жылан», «сағат», «ат шаптырады» [2]. Бұл жаттығулар дыбыстарды дұрыс айту қабілетін қалыптастырады және бала тілінің моторикасын жетілдіреді. Төртінші кезеңде фонематикалық талдау мен жинақтауды дамытуға ерекше назар аударылады.

Балалар сөздегі дыбыстарды ажыратып, оларды буындарға бөледі, алғашқы және соңғы дыбыстарды анықтайды, бұл сөз құрылымын түсінуге және сөйлеу тілін дұрыс қолдануға мүмкіндік береді [1].

Логопедиялық сабақтарда ойын элементтері кеңінен қолданылады. «Қай дыбыс жоғалды?», «Дыбысты тап!», «Сиқырлы қорапша» сияқты ойындар балалардың қызығушылығын арттырады және фонематикалық қабілетті табиғи жағдайда дамытады [4]. Фонематикалық дамудың табысты қалыптасуы тек логопедтің кәсіби жұмысына ғана емес, сонымен қатар ата-ананың белсенді қатысуына да байланысты. Үйде ата-аналар баламен жиі сөйлесіп, ертегі оқып, сұрақтар қою, дыбыстарды дұрыс айтуға үлгі көрсету арқылы тіл дамуына үлес қосады [5].

Сонымен қатар, логопед ұсынған жаттығуларды жүйелі түрде қайталау бала тілінің дамуын жылдамдатады. Зейін, есте сақтау, ойлау қабілеттерінің дамуы да фонематикалық қабілетпен тығыз байланысты, сондықтан балаға кешенді түрде назар аудару қажет [2].

Фонематикалық дамуы жетілген балалар мектепке дайын, оқу мен жазуды тез меңгереді, сөздік қоры байып, ойларын нақты және сауатты жеткізе алады [3]. Логопедикалық жұмыстың тиімділігі педагог пен ата-ананың

бірлескен іс-әрекетіне негізделген. Мектепке дейінгі және бастауыш жастағы балалардың сөйлеу тілін дамытуға бағытталған жүйелі логопедиялық жұмыс олардың интеллектуалдық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына әсер етеді [1].

Бала тілінің фонематикалық дамуын қалыптастыру – бұл тек дыбыстарды дұрыс айту емес, сонымен бірге баланың ойлау қабілеті, зейіні, есте сақтау және тілдік тәжірибесін дамыту процесі [5]. Заманауи логопедиялық әдістемелер мен ойын технологияларын қолдану баланың қызығушылығын арттырады, сабақтардың тиімділігін қамтамасыз етеді және фонематикалық қабілеттің тұрақты дамуына мүмкіндік береді [4]. Қорытындылай келе, бала тілінің фонематикалық дамуын қалыптастыру логопедиялық жұмыстың негізгі және өзекті бағыты болып табылады. Жүйелі түрде жүргізілген сабақтар, жеке тәсіл және ата-ананың белсенді қатысуы баланың сөйлеу тілін толық қалыптастырады, сөйлеу мәдениетін арттырады және болашақта оқу мен жазудағы табысқа негіз болады. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдар мен бастауыш сыныптарда логопедиялық жұмыстардың маңыздылығы зор және оны кәсіби тұрғыда ұйымдастыру – бала тілінің дұрыс дамуының кепілі болып саналады [1-5].

Қорытындылай келе бала тілінің фонематикалық дамуы дұрыс сөйлеу, сауатты жазу және жалпы психикалық дамудың негізі болып табылады. Логопед маманының кәсіби жұмысы, заманауи әдістемелер мен ойын әдістерін қолдану, ата-ананың белсенді қатысуы бала тілін тиімді дамытуға мүмкіндік береді. Жүйелі және кешенді жұмыс нәтижесінде бала фонематикалық қабылдауды жетілдіріп, мектепке дайын болып, ойларын нақты әрі сауатты жеткізе алады [1-3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Инклюзивті білім беру туралы жалпы мәлімет. Электрондыресурс: <https://bilimger.kz/> 157170
2. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. –Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. –13 б.
3. Әсия Ойшиева. Логопедия: балаларды дұрыс сөйлеудің жолдарын зерделейді. Электронды ресурс: <https://dulaty.kz/ustaz-institute-kaz/ustaz-news/item/4036-logopediya-balalardy-d-rys-s-jleudi-zholdaryn-zerdelejdi.html>
4. Қараев Ж.А. Жекетұлғаға бағытталған оқыту технологиясы. Алматы: Білім, 2005.
5. Мовкебаева З.А. Инклюзивті білім берудің психологиялық-педагогикалық негіздері. Электронды ресурс: <https://artsacademy.kz/magazine-article/73>

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Асылбек Ж.Б., Кеңес Ә.Т., Оразбек С.Е.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Сихынбаева Ж.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В этой статье рассматривается эффективность применения инновационных методов в развитии личности. Инновационные методы позволяют развивать творческие способности учащихся, критическое мышление и саморазвитие. Эти методы отличаются от традиционных подходов к обучению и превращают ученика в активного участника процесса. В статье анализируются виды инновационных методов и их преимущества при внедрении в учебный процесс, а также изучается их влияние на всестороннее развитие личности. Кроме того, предлагаются эффективные способы применения инноваций в педагогической практике.

Summary: This article discusses the effectiveness of using innovative methods in the development of an individual. Innovative methods enable the enhancement of students' creative abilities, critical thinking, and self-development. These methods differ from traditional teaching approaches by turning the student into an active participant in the learning process. The article analyzes the types of innovative methods and their advantages when implemented in the educational process, as well as examines their impact on the comprehensive development of the individual. Additionally, effective ways of applying innovations in pedagogical practice are proposed.

Жеке тұлғаның дамуы — қазіргі замандағы білім беру жүйесінің басты және күрделі міндеттерінің бірі. Әлемдік қоғамдастықтың тез өзгеруі, технологиялық прогрестің қарқынды өсуі, жаңа ақпараттық-коммуникациялық құралдардың енгізілуі білім беру саласына инновацияларды қажет етеді. Бұл өзгерістер оқушылардың тек білім алуына ғана емес, олардың шығармашылық қабілеттерін, сыни ойлауын, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру қабілеттерін дамытуға бағытталған әдістерді қолдануды талап етеді. Сондықтан білім беру жүйесінде инновациялық әдістерді енгізу — оқушының жеке тұлға ретінде жан-жақты және үйлесімді дамуының кепілі болып саналады.

Дәстүрлі оқыту тәсілдері көбінесе пассивті білім алушының рөлін қалыптастырады, ол тек мұғалімнің айтқанын тыңдап, қайталау арқылы білім алады. Ал бүгінгі күннің талабына сай, білім алушының өз бетімен ізденуіне, танымдық қызығушылығын арттыруға, шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған әдістерді қолдану қажет. Инновациялық әдістер осы қажеттілікті толық қамтамасыз етіп, білім беру процесін интерактивті, мазмұнды әрі тиімді етеді.

Инновациялық әдістердің басты мақсаты — оқушыны белсенді қатысушыға айналдырып, оның танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ету. Бұл әдістер арқылы оқушылардың білімге деген ішкі мотивациясы артып, өздігінен білім алуға ынталануы күшейеді. Сонымен қатар, инновациялық әдістер жеке тұлғаның шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытып қана қоймай, коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге

де жағдай жасайды. Мұндай әдістер педагогикада жаңа тәсілдер ретінде жоғары бағаланып, білім сапасын арттыруда маңызды рөл атқарады.

Осы кіріспеде біз жеке тұлғаның дамуында инновациялық әдістердің мәні мен маңызын, олардың білім беру жүйесіндегі рөлін тереңірек зерттеуге, сондай-ақ педагогикалық тәжірибеде тиімді қолдану жолдарын қарастыруға мақсат етеміз. Бұл зерттеу білім беру саласындағы жаңалықтарды меңгеруге, оқыту процесін жетілдіруге, оқушылардың жан-жақты және үйлесімді дамуына ықпал етеді деп сенеміз.

Жеке тұлғаның дамуы — бұл кешенді процесс, ол танымдық, эмоционалдық, әлеуметтік және шығармашылық бағыттарда жүзеге асады. Осы процесті тиімді ұйымдастыруда инновациялық әдістердің орны ерекше. Инновациялық әдістер деп қазіргі заман талаптарына сай жаңашыл, креативті, тиімді педагогикалық тәсілдер мен технологияларды айтамыз. Олар оқушылардың белсенділігі мен қызығушылығын арттыруға, өздігінен білім алу қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Алғашқы инновациялық әдістердің бірі — интерактивті оқыту. Бұл әдіс оқушы мен мұғалім арасындағы қарым-қатынасты диалогтық форматқа ауыстырып, білім алушының белсенділігін арттырады. Мысалы, топтық жұмыс, пікірталас, рөлдік ойындар оқушылардың өз ойын еркін жеткізуге, бір-бірін тыңдауға, пікір алмасуға жағдай жасайды. Мұндай әдістер оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытып, жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Сонымен қатар, жобалық әдіс — инновациялық әдістердің тағы бір түрі. Оқушылар нақты өмірден алынған мәселені шешу үшін зерттеу жүргізіп, өз идеяларын жүзеге асырады. Бұл әдіс шығармашылық қабілеттерін дамытып, мәселені кешенді шешуге, жоспарлау және топта жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға септігін тигізеді.

Технологиялық инновациялар да оқыту процесіне елеулі ықпал етеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану — интерактивті тақталар, онлайн платформа, виртуалды зертханалар — оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттырып, оқыту сапасын көтереді. Бұл әдістер оқушыларға өз қарқынымен білім алуға, кері байланыс алуға мүмкіндік береді.

Инновациялық әдістердің тағы бір маңызды аспектісі — сыни ойлауды дамыту. Мұғалімдер оқушыларға ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны талдауға, салыстыруға, өз пікірін негіздеуге үйретеді. Бұл балалардың өз бетімен шешім қабылдау және жауапкершілікті сезіну қабілеттерін арттырады, яғни жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді.

Жеке тұлғаның дамуына әсер ететін инновациялық әдістердің тиімділігі ғылыми зерттеулерде де дәлелденген. Олар оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, пәнге деген қызығушылығын ұлғайтады. Сонымен қатар, инновациялық әдістер арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі күшейіп, оқу материалын тереңірек меңгеруіне ықпал етеді.

Дегенмен, инновациялық әдістерді тиімді қолдану үшін мұғалімдердің кәсіби деңгейі мен даярлығы маңызды. Педагогтардың жаңа технологиялар мен әдістерді меңгеруі, оларды оқыту процесіне дұрыс енгізуі қажет. Бұл бағытта үнемі кәсіби дамыту курстарын ұйымдастыру және тәжірибе алмасу маңызды.

Сондай-ақ, білім беру ұйымдары инновациялық әдістерді қолдау үшін қажетті ресурстар мен жағдайлар жасауы керек. Мысалы, заманауи оқу құралдары, техникалық жабдықтар, әдістемелік материалдар болуы тиіс. Бұл оқытудың тиімділігін арттырып, оқушылардың жан-жақты дамуына жағдай жасайды.

Қорыта келе, инновациялық әдістер жеке тұлғаның танымдық, шығармашылық және әлеуметтік дамуына әсер ететін маңызды құрал болып табылады. Олар оқыту процесін белсенді, қызықты және нәтижелі етеді, сондай-ақ оқушылардың өздігінен білім алуына, сыни ойлауына және жауапкершілік сезінуіне ықпал етеді. Сондықтан білім беру жүйесінде инновацияларды жүйелі түрде енгізу және қолдау — жеке тұлғаның толыққанды дамуының кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіқалықова, Ж. М., & Жұмабаев, С. Қ. (2019). Инновациялық педагогика негіздері. Алматы: Білім баспасы.
2. Нұрғали, А. М. (2020). Қазіргі білім берудегі инновациялық әдістер. Нұр-Сұлтан: Фолиант.
3. Бейсенбаев, Ж. Е. (2018). Педагогика және психология: заманауи тәсілдер. Алматы: Қазақ университеті баспасы.
4. Saavedra, A. R., & Opfer, V. D. (2012). Learning 21st-century skills requires 21st-century teaching. *Phi Delta Kappan*, 94(2), 8-13.

УДК 373.25

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ

Атабаева З.Т., Литовка Д.А., Чинтиева А.Ш.

Научный руководитель: к.пс.н., доцент Шоманбаева А.О.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін. Мақалада интеллектуалды кемістігі бар балаларға арналған білім беру процесін ұйымдастырудың заманауи педагогикалық тәсілдері қарастырылады. Оқыту мен тәрбиенің түзету-дамытушылық бағытын қамтамасыз ететін теориялық негіздер мен практикалық әдістер ашылады. Даралау, сараланған тәсіл, сондай-ақ түзету және білім беру міндеттерін интеграциялау принциптеріне ерекше назар аударылады. Балалардың танымдық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға қолайлы жағдай жасауда мұғалімдердің, дефектологтардың, психологтардың және ата-аналардың кешенді өзара әрекеттесуінің рөлі аман өтіледі.

Summary. The article discusses modern pedagogical approaches to the organization of the educational process for children with intellectual disabilities. The theoretical foundations and practical methods that ensure the correctional and developmental orientation of education and upbringing are revealed. Special attention is paid to the principles of individualization, a

differentiated approach, as well as the integration of correctional and educational tasks.

В последние годы заметно возрос интерес к проблемам образования детей с интеллектуальными нарушениями, что существенно повлияло на профессиональный подход специалистов, работающих с лицами с различной степенью умственной отсталости. Определить единственную причину задержки психического развития крайне сложно, так как их множество и они имеют различное происхождение. Так, например, фенилкетонурия, связанная с нарушением метаболизма при неправильном питании, может вызывать выраженные отклонения в умственном развитии. Подобные факторы, оказывающие влияние на формирование и искажение когнитивных функций, являются предметом глубокого научного анализа[1].

Практика обучения детей с нарушениями интеллекта постоянно находится в центре внимания исследователей, что обусловлено необходимостью динамического изучения личности и учета особенностей развития ребенка с субнормальным уровнем интеллекта. Особый интерес вызывает вопрос биологически обусловленных нарушений, связанных с недоразвитостью структур центральной нервной системы, а также исследование ресурсных возможностей таких детей. Выявление причин когнитивных отклонений позволяет целенаправленно подбирать индивидуализированные методы обучения и коррекции, отвечающие специфическим образовательным потребностям данной категории обучающихся. Применение таких методов способствует постепенному расширению когнитивного потенциала, развитию базовых интеллектуальных способностей и формированию социальной компетентности. Современные коррекционно-педагогические подходы направлены на то, чтобы обеспечивать детям условия для социальной адаптации и личностного роста. В процессе коррекционной работы формируются навыки самостоятельного поведения, способность адекватно реагировать на жизненные ситуации, а также умение выстраивать продуктивные межличностные отношения[2].

Традиционно образовательный процесс строится на персонологическом подходе, предполагающем осмысленное обучение, при котором ученик понимает и интерпретирует изучаемый материал. Такой методический синтез достаточно эффективно используется в работе с детьми с нормальным уровнем интеллекта и при легкой степени умственной отсталости. Однако в случае обучающихся с умеренными, тяжелыми и глубокими интеллектуальными нарушениями данные подходы оказываются малопродуктивными, что существенно усложняет реализацию дидактических задач специального образования. Несмотря на значительные достижения науки в области когнитивных нарушений и развития персонализированного обучения, в практике до сих пор сохраняются устойчивые стереотипы в отношении детей с особыми образовательными потребностями. Существует тенденция к преувеличенной опоре на функционально-структурный анализ, в результате чего интеллектуальная недостаточность нередко воспринимается как непреодолимое препятствие для развития. Такое восприятие формирует

убеждение о невозможности с помощью специальных педагогических методов расширить когнитивный потенциал ребенка или способствовать его социальной адаптации[3].

Подобные установки во многом являются следствием профессиональной ошибки, связанной с неполным пониманием причин и механизмов формирования интеллектуальных нарушений. Укоренившееся представление о «недоразвитости» интеллекта как статичном и неизменном явлении основывается преимущественно на экспериментальных данных прошлого, что приводит к искаженной трактовке возможностей коррекционного обучения и ограничивает перспективы применения инновационных педагогических технологий. Современный пересмотр консервативных взглядов на обучение детей с интеллектуальными нарушениями привел к формированию новых педагогических стратегий, ориентированных на тренинговые технологии. Если ранее основой образовательного процесса было осмысленное восприятие материала, то сегодня акцент смещается на методы, направленные на повышение нейронной активности головного мозга. Это обеспечивает доступное сенсомоторное развитие и создает предпосылки для включения ребенка в активное познание мира. Основу подхода составляет осознанное сопровождение ментальной активности и психических функций обучающегося. Первичное познание ребенком окружающей действительности осуществляется через восприятие разнообразных сенсорных стимулов, и именно от уровня их обработки зависит формирование высших психических новообразований. Сенсорные стимулы выступают связующим звеном между личностью и окружающим миром: они формируют способность к запоминанию, обеспечивают ориентировку в пространстве и позволяют вырабатывать адекватные поведенческие реакции[4].

Дети с тяжелыми и глубокими интеллектуальными нарушениями зачастую не различают сенсорные сигналы в достаточной мере и поэтому испытывают трудности в выражении собственных потребностей. В этом случае особое значение приобретает сенсомоторная стимуляция, которая способствует развитию компенсаторных механизмов.

Инструктивность технологии сенсомоторного тренинга заключается в активации зеркальных нейронов, в частности зоны Брока, что способствует формированию двигательных реакций и автоматических форм подражательного поведения. Данный подход строится на дифференцированной логико-практической организации обучения, основанной на многократном повторении действий и использовании сенсорных стимулов — зрительных, слуховых, тактильных. Важное место занимает применение репродуктивных методов: усвоение ребенком опыта механического воспроизведения операций и упражнений, тренировка сенсорных каналов, освоение узкого, но значимого набора социальных и бытовых ролей[5].

Таким образом, технология сенсомоторной стимуляции является не только средством коррекции, но и основой для построения дальнейшего развития познавательной сферы ребенка. Она позволяет гармонично соединить

ранее сформированные элементы опыта с новыми психическими и поведенческими структурами, обеспечивая постепенное расширение интеллектуального и социального потенциала обучающегося. Совершенствование образовательной модели с использованием методов педагогики тренинга отражает процесс перестройки научного подхода в интересах сохранения и укрепления здоровья ребенка. Данный вектор развития формирует основу инновационных преобразований методической системы, направленных на поддержку детей с интеллектуальными нарушениями. Применение тренинговых технологий открывает перспективы для дальнейшего развития коррекционной психологии и педагогики, позволяя глубже понять особенности жизненного мира таких детей. Практика показывает, что тренинговые методы обеспечивают большую сбалансированность учебного процесса: они предотвращают эмоциональную перегрузку, делают обучение более доступным и способствуют расширению понимания ребенком социальной реальности через игровые формы взаимодействия[6].

Таким образом, педагогика тренинга становится одним из ключевых направлений успешной стратегии коррекционной работы с детьми с интеллектуальными нарушениями, обеспечивая гармоничное сочетание образовательных и воспитательных задач.

Список использованной литературы

1. Акатов, Л. И. Специальная педагогика: Учебник. – Москва: Академия, 2021. – 352 с.
2. Байрамова, Л. Ф. Коррекционно-развивающее обучение детей с интеллектуальными нарушениями. – Казань: Магариф, 2022. – 224 с.
3. Выготский, Л. С. Проблемы дефектологии. – Москва: Просвещение, 2020. – 368 с.
4. Давыдов, В. В. Теория развивающего обучения. – Москва: Инфра-М, 2018. – 288 с.
5. Жигорева, М. В. Педагогика и психология детей с интеллектуальными нарушениями. – Москва: Владос, 2023. – 304 с.
6. Лубовский, В. И. Нарушения психического развития у детей. – Москва: Педагогика, 2022. – 256 с.
7. Малофеев, Н. Н. Образование детей с ограниченными возможностями здоровья в России: тенденции и перспективы. – Москва: Просвещение, 2021. – 298 с.

УДК 159.9

ВЛИЯНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ФОРМ ТРЕВОЖНОСТИ НА СУБЪЕКТИВНОЕ ВОСПРИЯТИЕ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ И ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ

Атаметова Д.Г.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада мазасыздықтың әртүрлі формаларының өмір сапасын субъективті қабылдауға және адамның психоэмоционалды әл-ауқатына әсері қарастырылады. Мазасыздық когнитивті және эмоционалды ресурстарды жұмсай отырып, эмоционалды күйге, әлеуметтік белсенділікке және өмірге қанағаттануға теріс әсер ететіні көрсетілген. Мазасыздықтың әртүрлі формалары (әлеуметтік мазасыздық, жалпыланған мазасыздық,

дүрбелеңнің бұзылуы, ОКБ) өмірдің әртүрлі салаларына әсер етудің әртүрлі профилін көрсетеді. Мазасыздықтың әсер етуінің негізгі механизмдері ерекшеленеді, сонымен қатар өмір сапасы мен психоэмоционалды әл-ауқатты жақсарту үшін практикалық интервенциялардың бағыттары ұсынылады.

Summary: The article examines the impact of different forms of anxiety on the subjective perception of quality of life and psycho-emotional well-being. Anxiety negatively affects emotional states, social activity, and life satisfaction, consuming cognitive and emotional resources. Different forms of anxiety (social anxiety, generalized anxiety disorder, panic disorder, OCD) show distinct patterns of influence on various life domains. The main mechanisms of anxiety's impact are identified, and practical intervention strategies to improve quality of life and psycho-emotional well-being are proposed.

Тревожность как психологический и психофизиологический феномен представляет собой одну из наиболее распространённых эмоциональных реакций современного человека, проявляющуюся как повышенная внутренняя напряжённость, ожидание неблагоприятного исхода, сосредоточенность на потенциальной угрозе или потере, а также сопутствующая оценка собственной неспособности справиться. Тревожность может быть как ситуативной (эпизодической), так и хронической, протекающей в форме тревожных расстройств. Её влияние на качество жизни и психоэмоциональное благополучие в последние десятилетия является предметом активных исследований. Например, мета-анализ показал, что наличие тревожных расстройств значительно ухудшает показатели качества жизни по сравнению с контрольными группами. Цель данной статьи — проанализировать, каким образом различные формы тревожности воздействуют на субъективное восприятие качества жизни и психоэмоциональное благополучие индивида, определить механизмы этой взаимосвязи, а также выделить основные направления интервенций.

Для понимания влияния тревожности на качество жизни важно разграничить её типы и формы. Как отмечено в литературе, тревожность может классифицироваться по различным основаниям: по содержанию тревоги (общественная тревожность, тревога ожидания, специфическая фобия и др.), по форме протекания (ситуативная, устойчивый тип), по коморбидности с другими расстройствами. Так, в популяционном исследовании выяснено, что присутствие общественного тревожного расстройства (социальная фобия) или генерализованного тревожного расстройства (ГТР) за предыдущий год имело независимое влияние на параметры качества жизни даже с учётом соматического здоровья и других психических расстройств [1].

Также исследования подчёркивают, что разные тревожные расстройства по-разному влияют на различные домены качества жизни: при обсессивно-компульсивном расстройстве (ОКР) больше страдает семейная жизнь и быт, при социальной тревожности — социальная активность и досуг.

Таким образом, различие типов тревожности (например: паническая тревожность, общественная тревожность, генерализованная тревожность) носит не только клиническое значение, но и имеет прогностическую ценность для субъективного благополучия.

Качество жизни как субъективная конструкция включает восприятие человеком своего положения по отношению к целям, ожиданиям, стандартам и беспокойствам. В психологическом контексте важно различать объективные и субъективные параметры: объективные — состояние здоровья, социальный статус и др.; субъективные — удовлетворённость, ощущение благополучия, самооценка. Исследования показывают, что тревожность влияет прежде всего на субъективное восприятие: люди с более высоким уровнем тревоги склонны оценивать свою жизнь хуже, даже при равных объективных условиях. Психозэмоциональное благополучие можно понимать как совокупность эмоциональной устойчивости, способности справляться со стрессом, уровня позитивных эмоциональных состояний и сниженного уровня негативных. Тревожность является одной из ключевых переменных, негативно влияющих на этот компонент [2].

Научные данные свидетельствуют о том, что тревожность оказывает своё влияние через несколько взаимосвязанных путей [3]:

1. Субъективный дистресс и эмоциональные реакции. Более выраженные тревожные симптомы коррелируют с ухудшением субъективного восприятия качества жизни: усиление раздражительности, тревоги, беспокойства снижает удовлетворённость жизнью и воспринимаемое благополучие.

2. Поведенческое избегание и функциональные нарушения. Тревожность часто приводит к избеганию ситуаций, менее активному участию в социальной и профессиональной жизни, что снижает показатели качества жизни в социальной и досуговой сферах. Например, при социальной тревожности страдает участие в обществе и досуговая активность.

3. Когнитивные и эмоциональные ресурсы. Тревожность расходует когнитивные ресурсы (например, внимание, исполняющую функцию), снижает способность к позитивной рефлексии, усиливает склонность к негативным мыслям, что в свою очередь влияет на восприятие собственной жизни и благополучия.

4. Коморбидность и тяжесть симптомов. Чем выше тяжесть тревожного состояния и наличия сопутствующих расстройств (например, депрессии), тем сильнее ухудшение качества жизни.

5. Хронический характер и самооценка. При устойчивых формах тревожности индивид может внутренне воспринимать себя «хронически тревожным», что влияет на самооценку, снижает ощущение контроля над собственной жизнью и тем самым снижает субъективное качество жизни.

Выводы из исследований имеют значимые практические импликации. Во-первых, для повышения качества жизни и благополучия индивидов с тревожными проявлениями важна ранняя идентификация тревожности и её формы. Во-вторых, интервенции должны быть скорректированы под тип тревожности: например, при социальной тревожности — работа над участием в социальных ситуациях, при паническом расстройстве — работа над избеганием и физиологическим компонентом.

Также важно направление на развитие навыков эмоциональной регуляции, снижения избегания, повышения активности и вовлечения. Психотерапевтические подходы, такие как когнитивно-поведенческая терапия (КПТ), показали улучшение показателей качества жизни.

Не менее важно учитывать социальные и организационные условия: поддержка, участие в деятельности, досуговая активность, укрепление социальных связей. Ещё одно направление — профилактика и снижение хронической тревожности, что позволяет улучшить долгосрочное качество жизни и психоэмоциональное благополучие.

Несмотря на наличие значительного объёма данных, исследования имеют некоторые ограничения. Во-первых, большинство исследований кросс-секционные, что не позволяет полностью вывести причинно-следственные связи. Во-вторых, типология тревожности во многих исследованиях ограничена диагностическими категориями, тогда как тревожность часто проявляется субклинически. Кроме того, недостаточно данных о влиянии тревожности на качество жизни в различных возрастных, культурных и социальных контекстах. Некоторые исследования отмечают, что тревожность влияет на качество жизни ещё до клинической формы и ухудшается в процессе развития расстройства. Перспективы дальнейших исследований включают: проведение лонгитюдных исследований, детальное исследование механизмов (например, эмоциональная регуляция, тревожная чувствительность), изучение влияния различных культурных и социальных факторов, разработка типоспецифичных интервенций и профилактики [4].

Таким образом, влияние различных форм тревожности на субъективное восприятие качества жизни и психоэмоциональное благополучие индивида является значительным и многоаспектным. Тревожность снижает удовлетворённость жизнью, ухудшает функционирование в социальной, эмоциональной и бытовой сферах, расходует когнитивные и эмоциональные ресурсы и уменьшает ощущение контроля над собственной жизнью. При этом разные формы тревожности различаются по профилю влияния на QoL: социальная тревожность, паническое расстройство, генерализованная тревожность, а также ОКР — каждая имеет свои особенности. Практическое значение заключается в необходимости индивидуализированной диагностики и адаптированных интервенций, направленных на снижение тревожности, повышение эмоциональной регуляции и активного социального функционирования. Учитывая актуальность проблемы тревожности в современном обществе, дальнейшие исследования нацелены на укрепление базовых знаний о взаимосвязи тревожности и качества жизни, а также на разработку комплексных программ по её улучшению.

Список использованной литературы

1. Лазарев А.А. Тревожность и качество жизни: психологические аспекты / А.А. Лазарев. — М.: Психология, 2019. — 256 с.
2. Spielberger C.D. Anxiety: Current Trends in Theory and Research / C.D. Spielberger. — New York: Academic Press, 2018. — 310 p.

3. Сергеев Т.А., Иванова Е.В. Влияние различных форм тревожности на психоэмоциональное благополучие // Вестник психологии. — 2020. — № 3. — С. 45–58.
4. World Health Organization. WHOQOL: Measuring Quality of Life / WHO. — Geneva: WHO Press, 2017. — 150 p.

УДК 378

ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Ашимова А.М., Раушанбекова Р.Р., Бурханова З.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада бастауыш мектеп оқушыларын оқытуда жеке тұлғаға бағдарланған тәсілдің мәні мен маңызы қарастырылады. Авторлар психологиялық және педагогикалық негіздерді талдай отырып, оқу процесінде жеке ерекшеліктерді ескерудің тиімді әдістерін көрсетеді. Жеке тәсілдің негізгі элементтері — оқушылардың қабілеттерін, мүдделерін, дайындық деңгейін, әлеуметтік және психологиялық сипаттарын ескере отырып, оқу мазмұнын, әдістерін және бағалауды бейімдеу. Мақалада сондай-ақ бастауыш мектепте жеке тәсілдің іске асуындағы қиындықтар, педагогтың рөлі, ата-аналармен өзара әрекеттестік және заманауи технологияларды қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Жеке тәсіл оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Summary: The article examines the essence and significance of the individual approach in teaching primary school students. The authors analyze the psychological and pedagogical foundations and demonstrate effective methods for considering individual characteristics in the educational process. Key elements of the individual approach include adapting content, methods, and assessment based on students' abilities, interests, readiness, and social-psychological traits. The article also addresses the challenges of implementing an individual approach in primary education, the teacher's role, interaction with parents, and the use of modern technologies. Individualized teaching enhances students' learning motivation, fosters creativity, and contributes to the development of social skills.

Современная система образования находится в постоянном поиске эффективных путей повышения качества обучения и воспитания подрастающего поколения. Одним из ключевых направлений педагогической мысли в этом контексте является индивидуализация образовательного процесса, которая предполагает учет личностных особенностей каждого ученика, его интересов, способностей, уровня подготовленности, а также социально-психологических характеристик. В начальной школе, где формируются основы учебной деятельности и закладываются важнейшие качества личности, индивидуальный подход приобретает особое значение.

Младший школьный возраст (6–10 лет) — это этап интенсивного интеллектуального, эмоционального и социального развития ребёнка. Именно в этот период происходит переход от игровой к учебной деятельности как ведущему виду активности, формируются навыки саморегуляции, мотивации, произвольного внимания, а также складывается отношение к процессу учёбы в целом. От того, насколько педагог сумеет увидеть индивидуальность каждого

ученика и создать условия для её раскрытия, во многом зависит успешность дальнейшего обучения и социализации ребёнка [1].

Цель данной статьи — рассмотреть сущность индивидуального подхода в обучении младших школьников, проанализировать его психолого-педагогические основы, формы и методы реализации в современной школе, а также обозначить проблемы и перспективы развития данного направления в педагогической практике.

Проблема индивидуализации обучения имеет глубокие корни в отечественной и зарубежной педагогике. Ещё К. Д. Ушинский подчёркивал, что обучение должно строиться с опорой на природу ребёнка, его особенности восприятия и мышления. Он отмечал, что педагог, не учитывающий индивидуальные различия учеников, неизбежно теряет эффективность воздействия на каждого из них.

В дальнейшем идеи индивидуализации развивали Л. С. Выготский, П. П. Блонский, А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинский, Б. Г. Ананьев и другие исследователи. Особенно значим вклад Л. С. Выготского, который ввёл понятие «зона ближайшего развития» — пространство между актуальным уровнем развития ребёнка и уровнем, который он может достичь при поддержке взрослого. Именно этот принцип лежит в основе индивидуального подхода: педагог не просто передаёт знания, но создаёт условия для продвижения каждого ученика вперёд в соответствии с его возможностями [2].

Современные психологи и педагоги (Н. Ф. Виноградова, Л. В. Занков, Д. Б. Эльконин, В. В. Давыдов, Е. Н. Кабанова-Меллер и др.) рассматривают индивидуализацию как системную характеристику образовательного процесса. Она включает [[3]:

- диагностику особенностей учащихся;
- дифференциацию содержания, форм и темпа обучения;
- создание условий для самореализации и саморегуляции ребёнка;
- гибкое педагогическое взаимодействие, основанное на уважении личности.

Таким образом, индивидуальный подход — это не разовая методика, а целостный принцип педагогического процесса, направленный на раскрытие и развитие потенциала каждого ученика.

Чтобы индивидуальный подход был эффективным, учителю необходимо понимать специфику развития ребёнка младшего школьного возраста.

Во-первых, для этого периода характерна высокая познавательная активность и любознательность. Дети стремятся к познанию окружающего мира, но их внимание ещё произвольно и неустойчиво. Поэтому педагогу важно использовать разнообразные формы деятельности, сочетать учебные, игровые и практические методы.

Во-вторых, мышление младших школьников носит наглядно-образный характер, хотя постепенно формируются элементы логического рассуждения. Этим объясняется необходимость опоры на конкретные примеры, наглядность, моделирование и практические действия.

В-третьих, важным фактором становится развитие самооценки и мотивации к учению. Успехи и неудачи в начальной школе могут существенно влиять на дальнейшее отношение ребёнка к учебной деятельности. Поэтому индивидуальный подход должен способствовать созданию ситуации успеха, где каждый ученик чувствует свою значимость и верит в собственные силы.

Наконец, социальная направленность ребёнка усиливается: он начинает активно взаимодействовать с одноклассниками, стремится к признанию в коллективе. Это требует от учителя умения сочетать индивидуальную работу с организацией сотрудничества и взаимопомощи между детьми.

Индивидуальный подход проявляется во всех элементах образовательного процесса: в постановке целей, выборе содержания, методах обучения, формах контроля и оценивания [4].

Одним из эффективных путей индивидуализации является дифференциация обучения. Она может быть внутриклассной (в пределах одного урока) и межклассной (например, в системе профильного или углублённого обучения). В начальной школе чаще используется внутриклассная дифференциация: задания различаются по уровню сложности, объёму, способу выполнения.

Примером может служить использование карточек с разноуровневыми заданиями по математике или русскому языку. Ученику предлагается выбрать задание в зависимости от уровня своей подготовки, а педагог корректирует выбор при необходимости. Такой подход позволяет избежать ситуаций перегрузки или, наоборот, скуки, когда материал оказывается слишком лёгким.

Другим направлением является индивидуальное сопровождение. Оно предполагает ведение педагогом наблюдений за динамикой развития ребёнка, регулярные беседы с ним, составление индивидуальных образовательных маршрутов. В этом контексте особую роль играют психологическая поддержка и сотрудничество с родителями.

Индивидуализация возможна также через использование проектной и исследовательской деятельности. Такие формы позволяют учитывать интересы детей, стимулировать творческое мышление и инициативу. Например, при изучении темы «Растения нашего края» учащиеся могут самостоятельно выбрать объект исследования, провести наблюдения, оформить результаты в виде презентации или мини-проекта [5].

В современных условиях возрастающую роль играет цифровая образовательная среда, которая предоставляет широкие возможности для индивидуального обучения. Электронные образовательные платформы позволяют регулировать темп работы, выбирать задания, получать мгновенную обратную связь. Однако педагог должен следить, чтобы использование технологий не заменяло живое общение и эмоциональную поддержку.

Учитель — центральная фигура в процессе индивидуализации обучения. Его профессиональная компетентность включает не только знание предмета, но и глубокое понимание психологии ребёнка, умение наблюдать, анализировать, прогнозировать развитие ученика.

Эффективный педагог использует личностно-ориентированный стиль общения, основанный на уважении, доверии и поддержке. Важно, чтобы ученик ощущал, что его мнение ценно, а ошибки рассматриваются не как повод для наказания, а как естественная часть учебного процесса.

Одним из инструментов индивидуального подхода является педагогическая диагностика — систематическое изучение особенностей и достижений ребёнка. Диагностические данные позволяют строить персонализированные образовательные траектории, определять зоны затруднений и успехов, корректировать методы работы.

Большое значение имеет организация обратной связи. Учитель должен не только оценивать результат, но и обсуждать с учеником процесс работы: что получилось, что было трудно, какие шаги предпринять дальше. Такой подход формирует у ребёнка навыки самооценки и саморегуляции.

Несмотря на очевидную значимость индивидуализации, её внедрение в массовой школе сталкивается с рядом объективных трудностей.

Во-первых, это большая наполняемость классов, что затрудняет индивидуальное внимание к каждому ученику. Педагогу приходится искать баланс между фронтальной и индивидуальной работой, часто используя групповые формы обучения.

Во-вторых, недостаток времени на подготовку индивидуальных заданий и их проверку также является существенным барьером. Решением может стать использование готовых цифровых ресурсов и методических материалов, а также обмен опытом между педагогами.

В-третьих, важным фактором остаётся уровень профессиональной готовности учителей. Не все педагоги владеют современными технологиями индивидуализации и диагностики. Поэтому необходима системная работа по повышению квалификации, проведению семинаров, тренингов, мастер-классов.

Кроме того, индивидуальный подход требует взаимодействия с семьёй. Родители должны быть активными участниками образовательного процесса, поддерживать ребёнка, создавать дома условия для самостоятельной работы. Однако не все семьи обладают необходимыми педагогическими компетенциями, что также создаёт сложности.

Современные тенденции в образовании связаны с переходом к персонализированному обучению, где учитываются не только способности, но и интересы, жизненные цели и ценности ребёнка. Индивидуальный подход становится частью более широкой концепции — гуманизации образования, ориентированной на развитие личности как субъекта деятельности.

Особые перспективы открываются при использовании информационных технологий: адаптивные обучающие программы, цифровые портфолио, онлайн-платформы позволяют отслеживать прогресс каждого ученика и строить гибкие траектории обучения. Однако важно помнить, что никакая технология не заменит живое педагогическое общение, эмпатию и внимание учителя.

Большое значение имеет также развитие инклюзивного образования, где индивидуальный подход становится основой успешного обучения детей с

особыми образовательными потребностями. В этом случае педагог выступает не только как преподаватель, но и как наставник, психолог, координатор взаимодействия специалистов.

Индивидуальный подход в обучении младших школьников — это не частный метод, а фундаментальный принцип современной педагогики, направленный на раскрытие потенциала каждого ребёнка. Его реализация требует от педагога высокой профессиональной культуры, гибкости мышления, умения сочетать требования образовательных стандартов с учётом индивидуальных особенностей учеников.

Эффективность индивидуального подхода зависит от системной работы: психолого-педагогической диагностики, дифференциации заданий, личностно-ориентированного общения, сотрудничества с семьёй и использования современных технологий. При этом важно сохранять гуманистическую направленность образования, где главная ценность — личность ребёнка, его развитие, уверенность в своих силах и желание учиться.

Таким образом, индивидуализация обучения в начальной школе является условием формирования успешного, мотивированного и социально зрелого ученика, готового к дальнейшему саморазвитию и активной жизненной позиции в обществе.

Список использованной литературы

1. Выготский Л. С. Психология развития ребёнка. — М.: Педагогика, 1984.
2. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. — М.: Педагогика, 1988.
3. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. — Киев: Радянська школа, 1977.
4. Давыдов В. В., Эльконин Д. Б. Психологические основы развивающего обучения. — М.: Просвещение, 1992.
5. Занков Л. В. Обучение и развитие. — М.: Просвещение, 1975.

ОӨЖ 372.4:37

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ УАҚЫТТЫ БАСҚАРУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аширбекова Б.А., Ерик Ә.Е., Аббас А.Қ.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утеева Г.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования навыков управления временем у учащихся начальных классов. Раскрываются возрастные особенности развития навыков управления временем, представлены эффективные педагогические методы, включая использование таймеров, дневников и цифровых инструментов. Подчеркивается важность совместной работы педагогов и родителей для формирования ответственности и самоорганизации у младших школьников.

Summary: The article explores theoretical and practical aspects of developing time-management skills among primary school students. It discusses age-specific characteristics of time-management development and presents effective pedagogical methods, including timers, schedules

and digital tools. The importance of cooperation between teachers and parents in fostering responsibility and self-organization in young learners is emphasized.

Бүгінгі білім беру кеңістігінде оқушыларға тек академиялық білім беру ғана емес, сонымен бірге өмірге қажетті дағдыларды — оның ішінде уақытты басқару дағдыларын қалыптастыру маңызды болып отыр. Уақыт — шектеулі ресурс, және оны тиімді пайдалана білу оқушының оқу процесіндегі табыстылығын, өзін-өзі реттеуін және кейінгі өміріндегі мүмкіндіктерін айқындайтын факторға айналуға. Мысалы, тайваньдық зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының уақытты басқару стратегияларын дамыту олардың өзін-өзі реттеу мен оқу нәтижелеріне оң әсер етеді[1].

Сондай-ақ, Швейцария университеттерінде жасалған зерттеу бойынша бастауыш кезеңде өзін-өзі реттеу дағдыларын оқыту кейінгі оқу жетістігімен байланысты екені айқындалған[2]. Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш сыныптарда уақытты басқару дағдыларын мақсатты түрде қалыптастыру — білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі болуға тиіс.

Уақытты басқару — бұл жеке адамның өз уақытын жоспарлау, бөлу, бақылау және бағалауға бағытталған іс-әрекет жүйесі. Сонымен бірге, бұл дағды өзін-өзі реттеу дағдыларымен тығыз байланысты. Зерттеулер көрсеткендей, өзін-өзі реттеу деңгейі жоғары оқушылар уақытты тиімді бөле алады және мерзімдерді жібермеуге бейім[3].

Бастауыш мектеп оқушылары үшін уақытты басқару дағдысының негізгі компоненттері:

- мақсат қою (мысалы, «5 минут ішінде тапсырманы аяқтаймын»);
- жоспарлау (тапсырмаға қанша уақыт бөлемін, қашан бастаймын);
- уақытты бақылау (таймер қолдану, белгі қою);
- нәтижені бағалау (тапсырманы орындау уақытына талдау, келесіде қалай жақсартамын) [4].

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігіне сәйкес оларда уақытты басқару толық қалыптаспаған; оқушылар көбіне сыртқы бақылауға тәуелді. Қызмет түсінуі мен жоспарлау дағдысы әлі дамуда.

Осы себепті уақытты басқару дағдыларын қалыптастыру барысында төмендегі жағдайларды ескеру керек:

- визуалды қолдау (сағат, таймер, күнтізбе) — оқушыға уақыттың ұзақтығын сезінуге көмектеседі;
- нақты жағдайларға негізделген тапсырмалар (мысалы: «10 минут ішінде сызуды аяқтаймыз») — балаларға шектеулі уақыт барын сезіндіреді;
- рефлексия элементтері — «Бүгін тапсырмаға қанша уақыт жұмсалды? Келесіде қанша бөлсем?» деген сұрақтар арқылы оқушы уақыт туралы ойлайды;
- ата-ана және үй жағдайында да уақытты басқаруға мүмкіндік беру — мысалы үй тапсырмасын орындауға нақты уақыт бөлу, экран алдындағы уақытты шектеу.

Уақытты басқару дағдыларын дамытуға тиімді педагогикалық әдістер:

- Уақыт трекері: сабақ ішінде оқушыларға арнайы «уақыт белгілері» беріледі — мысалы, тапсырманы бастау мен аяқтау уақытын белгілеп, соңында қанша уақыт кеткенін бірлесіп талдау;

- Таймермен жұмыс: «3 минут ішінде тапсырманы баста», «5 минуттан кейін тоқтаймыз» деген сияқты; таймер дыбысы немесе визуалды санау балаларға уақытты сезінуге көмектеседі;

- Күн тәртібі және күнтізбе: сыныпта немесе үйде күн тәртібінің визуалды үлгісін ілу — балалар қай уақытта не істеу керектігін біледі, өз уақытын бағдарлайды;

- Рефлексия сағаты: әр сабақ соңында оқушылар «Қандай тапсырмаға қанша уақыт жұмсадым? Қайсысында тез болдым? Келесіде қалай істемекпін?»-деп ой жүгіртеді;

- Цифрлық құралдар: балаларға арналған мобильді қосымшалар немесе платформалар арқылы уақытты басқару дағдыларын дамытуға болады. Мысалы, Тайвань зерттеуінде уақытты басқару стратегиялары интерактивті курстар арқылы сынақталған[5].

4. Уақытты басқару дағдыларының оқу-тәрбие үдерісіндегі нәтижелері

Уақытты басқару дағдылары жоғары оқушылар:

- тапсырмаларды уақытында аяқтайды;
- өз бетімен әрекет етуге бейім;
- оқу-тәрбие үдерісінде мотивациясы жоғары;
- бос уақытты да пайдалы өткізуге үйренеді.

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, бастауыш сыныпта өзін-өзі реттеу дағдыларын күшейту уақытты басқаруды жетілдіреді және кейінгі оқу табысына оң әсер етеді[6].

Бастауыш сынып оқушылары үшін уақытты басқару дағдыларын қалыптастыру — олардың оқу жетістігіне, өзіндік жауапкершілікке және болашақтағы әлеуметтік-профессионалдық бейімделуіне әсер ететін маңызды педагогикалық міндет. Уақытты басқару дағдылары тек оқу тапсырмаларын уақытында орындаумен шектелмейді. Ол – оқушының өзін-өзі реттеу, жауапкершілік сезімін қалыптастыру, ішкі мотивацияны дамыту және өмір бойы үйренуге қабілетті болу сияқты кең ауқымды құзыреттердің негізі. Мұндай дағдыларды ерте жастан қалыптастыру оқушылардың мектептегі жетістігін арттырып қана қоймай, болашақ кәсіби және әлеуметтік өмірінде табысты болуына да алғышарт жасайды[7].

Зерттеулер көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларында уақытты тиімді пайдалану дағдысын дамытудың ең тиімді жолы — тәжірибелік және визуалды әдістерді пайдалану. Мысалы, сабақта таймерлер, сағат үлгілері, күнтізбелер мен уақыттық сызбаларды қолдану оқушының уақыт сезімін қалыптастырады, тапсырмаларды орындауға жұмсалатын уақытты бақылауға және бағалауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, педагогикалық үдерісте рефлексия элементтерін енгізу — оқушыларды өз іс-әрекетіне талдау жасауға, нәтижені бағалауға және

болашақтағы қадамдарын жоспарлауға үйретеді. Бұл тәсіл оқушының сыни ойлауын, өзін-өзі бағалау мен мақсат қою қабілетін дамытады.

Педагог пен ата-ананың бірлескен іс-әрекеті де уақытты басқару мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мұғалім мектеп жағдайында тиімді әдістерді қолданса, ата-ана үй жағдайында уақытты жоспарлаудың күнделікті тәжірибесін қолдап, баланы жүйелі әрекетке бағыттауы қажет.

Цифрлық дәуірде оқушылардың өмірі жаңа технологиялармен тығыз байланысты. Сондықтан уақытты басқару дағдыларын цифрлық ортада (мысалы, оқу платформаларында, онлайн сабақтарда, үй тапсырмасын орындау кезінде) дамыту ерекше өзектілікке ие. Мұнда уақытты бақылау құралдарын (таймер, еске салғыш, оқу трекері) қолдану балалардың өзіндік жауапкершілігін арттырады.

Қорыта айтқанда, бастауыш сыныпта уақытты басқару дағдыларын жүйелі қалыптастыру — оқушылардың оқу жетістігін арттырумен қатар, өмірлік құзыретті тұлға тәрбиелеудің маңызды шарты болып табылады. Мектепте уақытты тиімді пайдалану мәдениетін қалыптастыру арқылы біз өзіндік мақсат қоя білетін, өз уақыты мен ісін бағалай алатын, белсенді, табанды және нәтижеге бағытталған тұлға тәрбиелейміз.

Сондықтан, педагогикалық тәжірибеде уақытты басқару дағдыларын дамыту — тек оқу үдерісінің элементі емес, сонымен қатар оқушылардың өмірлік табысына бастайтын стратегиялық бағыт ретінде қарастырылуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Chien-Yu Chen, Su, S., Lin, Y.-Z., Sun, C.-T. The Effect of Time Management and Help-Seeking in Self-Regulation-Based Computational Thinking Learning in Taiwanese Primary School Students // *Sustainability*. — 2023. — Vol. 15(16). — art. 12494
2. Eberhart, J., Bryce, D., Baker, S. T. Staying self-regulated in the classroom: The role of children's executive functions and situational factors // *British Journal of Educational Psychology*. — 2024. — (in press).
3. Durlak, J. A., Domitrovich, C. E., Weissberg, R. P. *Social and Emotional Learning in Schools*. — New York : Guilford Press, 2020. — 384 p.
4. Schunk, D. H., & Greene, J. A. *Handbook of Self-Regulation of Learning and Performance*. — New York : Routledge, 2018. — 450 p.
5. Төлегенова, С. Цифрлық ортадағы оқушылардың өзін-өзі басқару қабілеттерін дамыту // *Заманауи педагогика*. — 2022. — №1. — Б. 19–25.
6. Әлімқұлова, Г. Бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту жолдары // *Педагогика және психология*. — 2020. — №4. — Б. 37–44.
7. Қожахметова, Г. Оқушылардың психологиялық бейімделуін қамтамасыз етудегі мұғалімнің рөлі // *Білім және ғылым журналы*. — 2020. — №5. — Б. 33–38.

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Аязбай Р.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается структура профессионального самопознания педагога-психолога как ключевого фактора повышения эффективности его профессиональной деятельности. Профессиональное самопознание включает когнитивный, эмоциональный, мотивационный и социально-коммуникативный компоненты, которые взаимосвязаны и обеспечивают успешное выполнение профессиональных задач. Особое внимание уделяется методам развития профессионального самопознания, таким как ролевые игры, тренинги, супервизия и коучинг. Авторы подчеркивают, что профессиональное самопознание педагога-психолога способствует повышению эмоциональной устойчивости, развитию эмоционального интеллекта, совершенствованию коммуникативных навыков и формированию профессиональной компетентности.

Summary: The article examines the structure of professional self-awareness of a teacher-psychologist as a key factor in enhancing the effectiveness of professional activity. Professional self-awareness includes cognitive, emotional, motivational, and socio-communicative components, which are interrelated and ensure successful performance of professional tasks. Special attention is paid to methods of developing professional self-awareness, such as role-playing, training, supervision, and coaching. The authors emphasize that professional self-awareness of a teacher-psychologist contributes to emotional stability, the development of emotional intelligence, the improvement of communication skills, and the formation of professional competence.

Қазіргі білім беру жүйесінде педагог-психологтың кәсіби қызметінің тиімділігін қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі – кәсіби өзін-өзі тану болып табылады. Педагог-психолог өз кәсіби әрекеттерін тиімді ұйымдастыру үшін өз тұлғасын, эмоцияларын, кәсіби құзыреттерін және әлеуметтік қатынастарын терең түсінуі қажет. Кәсіби өзін-өзі тану педагог-психологтың кәсіби қызметінің барлық аспектілерінде – оқушылармен, ата-аналармен, әріптестермен қарым-қатынас жасау кезінде, сондай-ақ қиын педагогикалық жағдайларды шешуде маңызды рөл атқарады.

Кәсіби өзін-өзі тану – бұл педагог-психологтың өзінің кәсіби қабілеттерін, эмоционалды және әлеуметтік дағдыларын, мотивациялық құндылықтарын жүйелі түрде түсіну және жетілдіру процесі. Қазіргі білім беру контекстінде педагог-психолог тек теориялық білімге сүйеніп қана қоймай, практикалық дағдыларын үнемі жетілдіріп, өз әрекеттерін рефлексиялау арқылы кәсіби өсуге ұмтылуы тиіс. Бұл тұрғыда кәсіби өзін-өзі тану тек жеке тұлғаның дамуын емес, сонымен бірге білім беру процесінің сапасын да арттыруға ықпал етеді.

Педагог-психологтың кәсіби өзін-өзі тануы когнитивтік, эмоциялық, мотивациялық және әлеуметтік-коммуникативтік компоненттерден тұрады. Бұл компоненттердің әрқайсысы педагог-психологтың кәсіби қызметінде өзара байланысты және өзара әрекеттесетін жүйені құрайды.

Когнитивтік компонент педагог-психологтың кәсіби білімін, теориялық тұжырымдарды, әдістемелерді түсіну және практикалық жағдайда қолдану

қабілетін білдіреді. Бұл компонент кәсіби шешім қабылдау процесінің негізін құрайды, себебі педагог-психолог әртүрлі педагогикалық немесе психологиялық жағдайларды бағалау кезінде өзінің когнитивтік мүмкіндіктеріне сүйенеді. Мысалы, оқушының мінез-құлқындағы өзгерістерді талдау, психологиялық диагностика жүргізу немесе педагогикалық кеңес беру кезінде когнитивтік қабілеттер шешуші рөл атқарады. Сонымен қатар когнитивтік компонент практикалық дағдылармен тығыз байланыста болады, себебі теориялық білім тек тәжірибемен үйлескенде ғана кәсіби тиімділікке жетелейді [1].

Эмоциялық компонент педагог-психологтың өз эмоциясын бақылау, кәсіби стресс жағдайында психологиялық тұрақтылықты сақтау және клиенттердің эмоциялық реакцияларын дұрыс қабылдау қабілетін қамтиды. Педагог-психолог әртүрлі эмоционалды контекстерде жұмыс істейді: кейде оқушылардың қиын мінез-құлқымен, кейде ата-аналар мен әріптестер арасындағы конфликттермен бетпе-бет кездеседі. Эмоциялық компоненттің дамуы, яғни эмоционалды интеллекттің болуы, маманға өз эмоциясын реттеп, басқалардың эмоцияларын түсінуге мүмкіндік береді. Эмоциялық компонент рефлексия процесімен тығыз байланысты, себебі педагог-психолог өз кәсіби тәжірибесін талдап, эмоционалды реакцияларын бағалайды, бұл кәсіби қызметтің сапасын арттырады.

Мотивациялық компонент педагог-психологтың кәсіби дамуға ұмтылысы, өз дағдыларын жетілдіруге деген ішкі ынтасын білдіреді. Мотивациялық компонент педагог-психологтың кәсіби мақсаттарын айқындауға және оларға жету жолын жоспарлауға ықпал етеді. Егер маманның кәсіби құндылықтары мен мақсаттары нақты болса, ол қиын педагогикалық немесе психологиялық жағдайларды жеңуге, кәсіби шешімдерді тиімді қабылдауға қабілетті болады. Мотивациялық компонент когнитивтік және эмоциялық компоненттермен үйлесіп, кәсіби әрекеттерді жоспарлау мен орындауды жеңілдетеді. Мысалы, педагог-психолог өзіндік кәсіби дамыту жоспарын жасап, оны жүзеге асыра отырып, когнитивтік, эмоциялық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіре алады [2].

Әлеуметтік-коммуникативтік компонент педагог-психологтың әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын, кәсіби этикасын және клиенттермен сенімді қарым-қатынас орнату қабілетін қамтиды. Педагог-психолог өз қызметінде әртүрлі әлеуметтік топтармен жұмыс істейді, олардың мүдделерін үйлестіріп, сенімге негізделген байланыс орнатады. Әлеуметтік-коммуникативтік компонент эмоционалды компонентпен тығыз байланысты, себебі сенімді қарым-қатынас тек эмоцияларды дұрыс түсіну арқылы ғана мүмкін болады. Бұл компоненттің дамуы педагог-психологқа топтық жұмыстарды ұйымдастыруға, конфликтілерді тиімді шешуге және оқушылардың тұлғалық дамуына оң әсер етуге мүмкіндік береді.

Кәсіби өзін-өзі тануды жетілдіру қазіргі педагогикалық практикада көптеген инновациялық әдістер арқылы жүзеге асады. Рольдік ойындар, психологиялық тренингтер, супервизия, коучинг сессиялары – бұл педагог-

психологтың когнитивтік, эмоциялық, мотивациялық және әлеуметтік-коммуникативтік компоненттерін кешенді дамытуға бағытталған тиімді әдістер. Мысалы, рөлдік ойындар педагог-психологқа нақты педагогикалық немесе психологиялық жағдайларды имитациялауға, түрлі сценарийлер бойынша шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Тренингтер мен коучинг сессиялары эмоциялық интеллектті дамытып, кәсіби рефлексияны жетілдіруге бағытталған. Супервизиялық әдістер кәсіби тәжірибені талдауға және дағдыларды практикалық жағдайда жетілдіруге мүмкіндік береді [3].

Кәсіби өзін-өзі тану педагог-психологтың жеке тұлғалық дамуына да ықпал етеді. Өзін-өзі бағалау, рефлексия және кәсіби коучинг арқылы маман өз күшті және әлсіз жақтарын анықтай алады, бұл кәсіби даму жоспарын нақтылауға және тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар кәсіби өзін-өзі тану педагог-психологтың психологиялық тұрақтылығын сақтауға, кәсіби күйзелісті азайтуға, клиенттермен сенімді және үйлесімді қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, педагог-психологтың кәсіби өзін-өзі тануы – кешенді, көпқырлы құрылым, ол когнитивтік, эмоциялық, мотивациялық және әлеуметтік-коммуникативтік компоненттерден тұрады. Бұл құрылым педагог-психологқа кәсіби қызметте тиімділікке жетуге, эмоционалды тұрақтылығын сақтауға және өз қызметінде сенімді әрі жауапты әрекет етуге мүмкіндік береді. Кәсіби өзін-өзі тану педагог-психологқа өз тәжірибесін талдауға, кәсіби дамуды жоспарлауға, эмоциялық интеллектін жетілдіруге және әлеуметтік-коммуникативтік дағдыларын дамытуға негіз болады.

Осы тұрғыда білім беру жүйесі педагог-психологтың кәсіби өзін-өзі тануын дамытуға бағытталған бағдарламаларды енгізуге, практикалық әдістерді қолдануға және кәсіби супервизияны жүйелі жүргізуге баса назар аударуы тиіс. Кәсіби өзін-өзі тануды жетілдіру педагог-психологтың болашақ қызметінде табысты болудың маңызды кепілі болып табылады. Сонымен қатар, педагог-психологтың кәсіби өзін-өзі тануы оның жеке тұлғалық дамуына, психологиялық қызмет көрсету сапасының артуына және білім беру процесінің тиімділігіне тікелей әсер етеді.

Сөйтіп, педагог-психологтың кәсіби өзін-өзі тануы тек кәсіби құзыреттілікті арттырып қана қоймай, сонымен бірге білім беру мекемесінде сапалы психологиялық қызмет көрсетуге, оқушылардың тұлғалық дамуына, оқыту мен тәрбиелеу процесінің тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бойко, В.В. Психология профессионального самопознания / В.В. Бойко. – Москва : Педагогика, 2015. – 248 с.
2. Захаров, И.А. Эмоциональный интеллект и профессиональная компетентность педагога / И.А. Захаров // Психологическая наука и образование. – 2018. – № 3. – С. 45–53.
3. Ковалев, П.Н. Педагог-психолог: теория и практика профессионального развития / П.Н. Ковалев. – Санкт-Петербург : Речь, 2020. – 312 с.

ПЕДАГОГТЫ ДАЙЫНДАУ ҮРДІСІНДЕ ТҰЛҒАНЫҢ КӘСІБИ БАҒЫТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ДАМУЫ

Аязбек Еңлік

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Кубеева Р.Ж.

Шымкент университеті, Шымкент қ

Резюме: В статье рассмотрены формирование профессиональной направленности личности в процессе подготовки педагога.

Summary: Мақалада болашақ мұғалімді даярлау процесінде тұлғаның кәсіби бағытын қалыптастыру қарастырылады.

Мұғалімдерді кәсіби біліміне, практикалық дағдыларына және кәсіби және жеке қасиеттеріне қойылатын талаптардың артуы жағдайында педагогикалық қызметке дайындау болашақ маманның кәсіби-педагогикалық бағытын қалыптастыру бойынша мақсатты және жүйелі жұмыссыз мүмкін емес.

Кәсіби-педагогикалық бағыт-бұл педагогикалық қызмет үшін маңызды жеке қасиеттер мен мұғалімнің қасиеттері қалыптасатын және дамитын негізі. Мұғалімнің жеке қасиеттері әр түрлі жалпыадамзаттық және кәсіби-педагогикалық қасиеттерімен ерекшеленеді, олардың интеграциясы оның педагогикалық қызметінің сәттілігін қамтамасыз етеді [1, б.56].

Қазіргі педагог жоғары жалпы мәдениетке, жоғары дамыған адамгершілік қасиеттерге (сенімділік, принциптілік, адалдық, адамгершілік, адалдық және т.б.), балаларды мейірімді және сүйетін жанға, тәуелсіз шешім қабылдауға және олар үшін жеке жауапкершілікке, іскерлікке, мақсатқа ұмтылуға, үнемі өзін-өзі жетілдіруге, педагог-зерттеуші, жасаушы болуға ие болуы керек.

Мұғалімнің табысты қызметі үшін кәсіби мұғалімнің қасиеттері, ең алдымен оның педагогика, психология, жеке педагогикалық шығармашылық, жоғары дамыған коммуникативті дағдылар, яғни мұғалімнің болуы бізге оның кәсіби және педагогикалық құзыреттілігі туралы айтуға мүмкіндік беретін барлық қасиеттері маңызды. Құзыретті болу дегеніміз-психологиялық-педагогикалық ойдың заманауи жетістіктерін, озық педагогикалық тәжірибені түсіну, білім алушылармен практикалық іс-әрекетте өз білімі мен әріптестерінің педагогикалық тәжірибесін қолдана білу, осылайша білім беру процесін жетілдіру және оның тиімділігі мен сапасын арттыру. Әрине, мұғалімнің сапасы тек іс-әрекетте ғана көрінуі және дамуы мүмкін. Әрбір әрекет адамға өз талаптарын қояды. Мұғалімнің педагогикалық қызметте көрінетін белгілі бір дағдыларының болуы кәсіби-педагогикалық бағыттың маңызды және қажетті құрамдас бөлігі болып табылады [2, б.108].

Көптеген ғалымдардың пікірінше, кәсіптік-педагогикалық дағдыларды білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеуде жоғары нәтижелерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін педагогикалық міндеттерді шешуде педагогикалық қызмет

субъектісінің жедел де, эвристикалық ақыл-ой және практикалық іс-әрекеттерінің мазмұны бойынша да дұрыс орындалатын жиынтығы ретінде қарастырған жөн.

- * педагогикалық қызметтің мақсаттары мен міндеттерін анықтау, қалыптастыру дағдыларын қамтитын іскерлікті жобалау;

- * мақсаттар мен міндеттерге сәйкес педагогикалық қызметті жоспарлау дағдыларын қамтитын дағдылары;

- * ұйымдастырушылық дағдылар, оның ішінде өз іс-әрекетін және оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру дағдылары;

- * перцептивті дағдылар, яғни мүмкіндік беретін дағдылар;

- * субъектіні басқаның сенсорлық қабылдауы негізінде түсіну;

- * оқушылармен, олардың ата-аналарымен, сондай-ақ әріптестерімен және әкімшілігімен тиімді қарым-қатынас құруға ықпал ететін коммуникативтік дағдылар;

- * зерттеу дағдылары, оның ішінде мұғалімнің диагностикаға бағытталған педагогикалық эксперимент жүргізу қабілеті, жалпылау негізінде өз жұмыс тәжірибесін ғана емес, басқалардың тәжірибесін де қайта қарастыру және түзету мүмкіндігі, өз қызметін қатаң сыни талдау және өзін-өзі жетілдіруге үнемі ұмтылу, сонымен қатар психологиялық-педагогикалық және ғылыми әдебиеттермен жұмыс істеу қабілетін жатқызамыз.

Жақында мұғалімнің қабылдау-рефлексиялық қабілеттерінің мәні мен дамуына ерекше назар аударылды, онда объектінің сезімі, өлшем мен әдептілік сезімі көрінеді.

С.Л. Рубинштейн алғаш рет жеке тұлғаның феноменіне жүгінді, оны әлеуметтік қажеттіліктерді, адамның алға қойған мотивтері мен міндеттерінің жүйесін білдіретін "динамикалық тенденциялардың "жиынтығы" ретінде қарастырды[3, б.79].

"Кәсіптік-педагогикалық бағыт" ұғымы жеке тұлғаның жалпы бағыты ұғымымен тығыз байланысты, олар: педагогикалық мамандыққа таңдамалы көзқарас (Н.Д. Левитов, В.А. Сластенин, А.Н.Щербаков); мұғалім мамандығына деген қызығушылық және онымен айналысуға бейімділік (Н.В. Кузьмина); педагогикалық қызметке бейімділік (Р.С. Сафин).

Көптеген ғалымдардың пікірінше (Н.В. Кузьмина, А.И. Щербаков, Г. И. Щукина, А. Г. Ковалев, К.К.Платонова және т.б.), кәсіби-педагогикалық бағыт басым мотивтердің, ұмтылыстардың нәтижесі ретінде мұғалімнің жеке басының негізгі қасиеттерін көрсетеді. Өз еңбектерінде Н.В.Кузьмина кәсіби-педагогикалық бағыт мұғалімнің өз кәсібіне деген оң көзқарасының қажетті шарты болып табылатынын және педагогикалық қабілеттердің дамуының қозғаушы күші, педагогикалық шеберлікке жетудің алғышарттарының бірі ретінде әрекет ететінін атап өтті [4,б.152].

Кәсіби-педагогикалық бағыт мұғалімнің жеке қасиеттерімен сипатталады, педагогикалық қызметке, теориялық білімге деген қызығушылық негізінде қалыптасады және дамиды, болашақ мұғалімдердің мектептегі педагогикалық практика процесінде алған өзіндік педагогикалық тәжірибесімен нығайтылады.

Біздің көзқарасымыз бойынша, білім алушыны мектепте жұмыс істеуге дайындау саласындағы білім беру процесінің педагогикалық бағытының мазмұны оқытылатын пәндердің мазмұны мен аудиториядан тыс жұмыстың тәрбиенің, оқытудың және дамытудың нақты міндеттерімен және мұғалімнің жеке басын қалыптастыруға бағытталған құралдар жиынтығымен байланыстар жүйесін құрайды.

Кәсіби-педагогикалық бағыт-бұл мұғалімнің әртүрлі коммуникативті және дидактикалық мәселелерді үнемі шығармашылық жолмен шешуге жұмылдыратын және ынталандыратын іс-әрекеттерінің жиынтығын көрсететін мұғалімнің сипаттамасы көрсетеді.

Болашақ мұғалімді даярлау қажетті кәсіби қасиеттер мен дағдылар жиынтығын қалыптастырумен шектелмейді, сонымен қатар педагогикалық міндеттерді шығармашылық шешу тәжірибесін үнемі жинақтау, оқу іс-әрекетіндегі, сондай-ақ өзін-өзі тәрбиелеу процесінде танымдық және ұйымдастырушылық міндетін қояды [5, б.98].

Білім алушылардың кәсіби қызығушылығын арттырудың жолдары мен құралдарының бірі-олардың педагогикалық мәселелерді жоғары деңгейде шеше білуін қалыптастыру, өйткені педагогикалық университетті бітірген кезде мұғалім оқыту мен тәрбиелеу теориясын біліп, түсініп қана қоймай, сонымен қатар күнделікті және сағат сайын жас маманның алдында тұрған нақты міндеттерді шешуі керек. Педагогикалық міндеттерді тиімді шешу қабілетін студенттерге ақыл-ой және практикалық әрекеттерді орындау тәсілдерін үйрету арқылы ғана қалыптастыруға болады, өйткені педагогикалық іс-әрекет барысында мұғалім операцияларды басқарудан оқушылардың іс-әрекетін басқаруға көшеді. Әрине, алдымен педагогикалық әрекет студенттер үшін белгілі бір танымдық міндет ретінде әрекет етеді. Қолда бар білім мен практикалық тәжірибеге сүйене отырып, ол теориялық тұрғыдан құралдарды, тақырыпты және болжамды байланыстырады, оның әрекетінің гимнастикалық нәтижесі. Танымдық тапсырма алдымен психологиялық тұрғыдан шешіледі, содан кейін іс жүзінде шешілуі керек тапсырмаға ауысады [6, б.109].

Болашақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық бағытын қалыптастыруда педагогикалық практика маңызды рөл атқарады. Оның мақсаты-болашақ мұғалімдердің кәсіби қызығушылықтарын қалыптастыру, кәсіби ойлауды, білім беру мекемелерінде жұмыс істеудің практикалық дағдыларын дамыту. Осылайша, кәсіби-педагогикалық бағыттың тұрақтылығы мүдделер мен кәсіби қажеттіліктердің тұрақтылығымен анықталады, ал оның қарқындылығы мұғалімнің кәсіби міндеттерін орындау кезіндегі белсенділігінде көрінеді. Жеке және ситуациялық қатынастардан бастап өмірлік ұмтылыстар мен жоспарларға дейінгі жеке қатынастардың барлық алуан түрлілігі фокуста біріктірілген. Онда адамның өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі бағалауға деген ұмтылысы көрінеді.

Мұғалімді даярлаудың оңтайлы жүйесін, егер мұғалімнің білім беру және оқыту функцияларын білікті орындау үшін қажетті білім мен дағдыларды шығармашылық қолдану тәжірибесін қалыптастырумен өзара байланысты

кәсіби-педагогикалық бағытты қалыптастыру үшін жағдайлар жасалып, үнемі байытылатын болса, құруға және жүзеге асыруға болады.

ЖОО-да оқу кезеңінде қоғамдық, арнайы және басқа да пәндерді оқытудың, қоғамдық өмірге қатысудың әсерінен педагогикалық бағыттағы білім алушыларда жеке тұлғаның кәсіби бағытын дамытады және қалыптастырады, яғни өз білімін, тәжірибесін, таңдаған мамандығы саласындағы қабілеттерін қолдануға және болашақта шеберлік пен тануға қол жеткізуге деген жеке ұмтылысы. Тұлғаның кәсіби бағыты мұғалім мамандығына деген оң көзқараспен, оған бейімділікпен және қызығушылықпен, дайындықты жетілдіруге, материалдық және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыруға, өз кәсібі саласындағы еңбекпен айналысуға деген ұмтылыспен көрінеді. Сонымен қатар, кәсіби бағыт кәсіби педагогикалық қызметтің мақсаттары мен міндеттерін және оған қатысты мүдделерді, идеалдарды, көзқарастарды, сенімдерді, көзқарастарды түсінуді және ішкі қабылдауды қамтиды.

Кәсіби бағыттың барлық осы белгілері мен компоненттері оның даму деңгейінің көрсеткіштері ретінде қызмет етеді және болашақ мұғалімдердің студенттерінде қалыптасады, тұрақтылықпен, әлеуметтік немесе тар мотивтердің үстемдігімен, алыс немесе жақын перспективамен сипатталады. Қалыптасқан, жеке қасиетке айналған мұндай кәсіби бағыт қазіргі мотивтер деңгейіне және тұтастай алғанда қызметтің тиімділігіне әсер етеді. Бұл болашақта маманға өзінің педагогикалық қызметінің жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге, өз кәсібінде шебер, жаңашыл болуға, басқаша айтқанда, кәсіпқойлықтың акмеологиялық шыңына жетуге мүмкіндік береді [7,б.85].

Кәсіби педагогикалық бағыттың мазмұнындағы оң өзгерістер мұғалімнің болашақ кәсібіне байланысты мотивтер күшейген кезде көрінеді: өз міндеттерін жақсы орындауға, өзін білімді, шебер маман ретінде көрсетуге деген ұмтылыс, күрделі оқу мәселелерін, міндеттерін сәтті шешуге деген ұмтылыс артады, жауапкершілік сезімі күшейеді, жетістікке жетуге деген ұмтылыс.

Кәсіби бағытты қалыптастырудың маңызды алғышарттарының бірі, әрине, мамандық таңдауда оң мотивация болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, мамандық таңдау мотивтері мен университетте оқу мотивтері тұлғаның жалпы құрылымында органикалық түрде өзара байланысты.

Біздің қоғамның басымдықтары мен құндылықтарының өзгеруі жағдайында (демократияландыру, ізгілендіру) білім беру жүйесіне мектептің басты мақсаты-әлеуметтік бейімделгіш шығармашылық тұлғаны қалыптастыруды айқындайтын жаңа талаптар қойылады. Білім беруді жаңа мақсаттарға қайта бағыттауда және осы талаптарды орындауда басты рөл мұғалімге - оның кәсіби шеберлігіне, жеке және жеке қасиеттеріне беріледі. Алайда мұғалімге қойылатын талаптардың артуы мұғалім мамандығының беделінің төмендеуі аясында жүреді. Үлкен жауапкершілік, үнемі өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігі, жүйке және психикалық шамадан тыс жүктеме, жеткіліксіз жалақы және мұғалімдік кәсіптің басқа да ерекшеліктері оны қиын деп санайды және педагогикалық мамандықты таңдаған педагогикалық

университеттердегі студенттердің санын азайтады. Көптеген талапкерлердің педагогикалық мамандықты кездейсоқ таңдауы педагогикалық оқу орындарының студенттік орындығында тұрған, бірақ мұғалім болып жұмыс істегісі келмейтін жастарды сапалы кәсіби бағдарлау міндетін қояды.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде педагогикалық университет студенттерінің кәсіби бағыты негізгі психологиялық-педагогикалық, арнайы пәндерді оқып, педагогикалық практикадан өткеннен кейін 4-5 курсқа дейін ғана қалыптасатыны атап өтілген. Мұндай кейінірек кәсіби өзін-өзі анықтау жоғары оқу орнына мамандық бойынша келген студенттерге де, кездейсоқ таңдаған студенттерге де теріс әсер етеді. Кәсіптік бағдар беретін пәндердің аздығы және мектепте кіші курстарда педагогикалық практиканың болмауы, мамандықпен танысуға ықпал ететін аудиториядан тыс іс-шаралардың азаюы педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің кәсіби бағытын қалыптастыруға кері әсерін тигізетіні анық. Тіпті 3 курс студенттері кейде өздері меңгерген мамандық мұғалімінің құрылымы мен рөлдік функцияларын білмейді және олардың мамандық туралы идеялары бастапқы деңгейде қалады. Төменгі курс студенттерінің жеке басының кәсіби бағытын қалыптастыру процесін мақсатты басқару және осындай басқаруды ұйымдастыру бойынша кафедралардың бірлескен қызметі қажет.

Болашақ маманның жеке басының кәсіби бағытын қалыптастыру мәселесі жоғары мектеп дидактикасының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Педагогикалық кәсіптің беделінің төмендеуіне және студенттердің белгілі бір бөлігінің педвузды ынтасыз таңдауына байланысты бұл мәселе одан да айқын қажеттілікке ие болады. Кәсіби бағыт негізгі психологиялық-педагогикалық пәндерді оқып, педагогикалық практикадан өткеннен кейін ғана қалыптасады деген сенім маманның жеке басын қалыптастыру процесін, әсіресе кіші курстарда, өзін-өзі басқаруға мүмкіндік береді және оны басқарылмайтын етеді.

Жастардың бір бөлігі мамандыққа деген қызығушылықты басшылыққа ала отырып, ЖОО-ны таңдайды. Мамандықты таңдаудың жетекші мотивтері оның мазмұны мен шығармашылық мүмкіндіктерімен байланысты, алайда студенттердің үштен бірі, ал техникалық университеттерде жартысына жуығы мамандыққа деген қызығушылықтың мотивін басшылыққа алмайды; және осы санаттағы әрбір бесінші адам өз таңдауының кездейсоқтығы туралы ашық айтты. Мамандыққа деген қызығушылық көбінесе белгілі бір оқу пәндеріне қызығушылық тудырады, сонымен қатар мамандықтың кез-келген, кейде сыртқы жағына деген құштарлық әсер етеді. Жастар көбінесе оларға маман ретінде қойылатын нақты талаптар, болашақ жұмыстың күнделікті және көлеңкелі жақтары туралы нашар хабардар болады. Олар кейде өздерінің мотивтерін, бейімділіктері мен қабілеттерін түсіне алмайды.

Кәсіби-педагогикалық бағыттың қалыптасу деңгейлерін диагностикалау әдістері ретінде: сауалнама; топтық және жеке әңгімелер; білім алушылардың шығармашылық өнімдерін зерттеу; өз тәжірибелерін ретроспективті талдау. Бұл әдістер болашақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық бағытын дәйекті және тәжірибеге бағытталған қалыптастыруды ескеруге мүмкіндік береді, сонымен

бірге болашақ педагогикалық қызметтің субъектісі ретінде өзіне деген көзқарас қалыптасады, сонымен қатар жеке өзіндік жұмыс шеңберінде жеке шығармашылық қабілеттер дамиды.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1.Каримов А.Н. Педагогикалық қызмет және педагогикалық шеберлік негіздері: оқу құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2010ж. – 225 б.
- 2.Жүсіпова Ж.А. Педагогикалық шеберлік. Оқулық. -Алматы, 2011ж. - 316 бет.
- 3.Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2-х т. / Акад. пед. наук СССР. - М. : Педагогика, 1989.-322с.
- 4.[Кузьмина Н.В.](#) Структура педагогических способностей. Педагогическая психология : хрестоматия : учебное пособие / Сост. [Б.Б. Айсмонтас](#). – Москва : Московский городской психолого-педагогический университет, 2004. – с. 365-369.
- 5.Игібаева А.К., Дюсенбаева А.Т. Жоғары мектеп педагогикасы: оқу құралы. - Өскемен: ШҚМУ баспасы, 2013ж. – 147 б.
- 6.Мынбаева А. К. Основы педагогики Высшей школы; учебное пособие. – Алматы, 2008г. -144 с.
- 7.Мынбаева А. К., Садвакасова З. М. Инновационные методы обучения. – Алматы, 2007 г. - 284 с.

УДК 378

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КВАЗИПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ: СТРУКТУРА, ФУНКЦИИ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ

Баенова А.М.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада студенттердің квазимамандандырылған қызметінің теориялық негіздері, құрылымы, функциялары және білім беру әлеуеті қарастырылады. Квазимамандандырылған қызмет студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға, әлеуметтік және жеке дағдыларын дамытуға бағытталған. Мақалада студенттердің кәсіби идентификациясын қалыптастырудағы қызметтің рөлі, компоненттері мен функциялары, әдістемелік қамтамасыз ету және заманауи технологияларды пайдалану мәселелері талданады.

Summary: The article examines the theoretical foundations, structure, functions, and educational potential of students' quasi-professional activity. Quasi-professional activity is aimed at developing professional competencies, social and personal skills of students. The article analyzes the role of this activity in forming students' professional identity, its components and functions, methodological support, and the use of modern educational technologies.

Современное высшее образование предъявляет высокие требования к подготовке студентов не только в контексте освоения профессиональных знаний, но и формирования практических навыков, критического мышления и способности к самостоятельной деятельности в условиях профессиональной среды. Одним из эффективных инструментов подготовки будущих специалистов является квазипрофессиональная деятельность (КПД) студентов, которая представляет собой промежуточную форму профессиональной

деятельности, выполняемую в образовательной среде и направленную на развитие профессиональных компетенций. Теоретическое понимание сущности, структуры и функций квазипрофессиональной деятельности играет ключевую роль в построении образовательных программ, обеспечивающих интеграцию учебной, исследовательской и практической работы студентов.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью формирования у студентов навыков, соответствующих требованиям профессиональной деятельности, в условиях ограниченных возможностей прямого практического опыта. КПД позволяет создавать образовательные ситуации, максимально приближенные к профессиональной практике, при этом контролируемые педагогическим сопровождением. Такая деятельность способствует постепенному включению студентов в профессиональное сообщество, формированию у них ценностей и норм, характерных для будущей профессии, а также развитию когнитивных, эмоциональных и мотивационных компонентов профессиональной компетентности.

С точки зрения теории профессионального развития личности, квазипрофессиональная деятельность выполняет функцию «моста» между учебной и реальной профессиональной деятельностью. Она формирует у студентов понимание логики профессиональных процессов, развивает способность планировать и прогнозировать действия в сложных ситуациях, а также навыки критического анализа информации и принятия решений. КПД является частью образовательной среды, обеспечивающей интеграцию теоретических знаний и практических навыков, что подтверждается исследованиями отечественных и зарубежных ученых в области педагогики и психологии профессионального образования [1].

Квазипрофессиональная деятельность имеет сложную структуру, включающую несколько взаимосвязанных компонентов. Первый компонент — профессионально-целевой, который определяет содержание деятельности и её соответствие будущей профессии. В рамках этого компонента студенты выполняют задачи, типичные для профессиональной практики, но с учетом их уровня подготовки. Второй компонент — психологический, включающий мотивацию, когнитивные процессы, эмоциональные реакции и личностные установки студента. Третий компонент — операционно-деятельностный, определяющий конкретные действия, методы и техники, используемые для решения профессиональных задач. Четвертый компонент — контрольно-рефлексивный, который обеспечивает анализ результатов деятельности, корректировку ошибок и развитие способности к самооценке и саморегуляции. Взаимодействие этих компонентов формирует целостную систему квазипрофессиональной деятельности, обеспечивающую гармоничное развитие профессиональных и личностных качеств студента.

Функции квазипрофессиональной деятельности можно рассматривать в нескольких аспектах. С педагогической точки зрения она выполняет развивающую функцию, способствуя формированию профессиональной компетентности, практических навыков и социальных умений.

Образовательная функция заключается в интеграции теоретических знаний и практических действий, формировании способности применять научные концепции в конкретных ситуациях. Социализирующая функция направлена на подготовку студентов к профессиональной коммуникации, командной работе и взаимодействию с коллегами. Наконец, коррекционно-адаптационная функция заключается в развитии у студентов способности к самоконтролю, критическому мышлению и гибкому реагированию на изменяющиеся условия профессиональной деятельности [2].

Особое внимание следует уделить образовательному потенциалу квазипрофессиональной деятельности. Он определяется возможностью создать условия для развития ключевых компетенций, включая профессиональные, социальные и личностные. Профессиональные компетенции формируются через моделирование реальных профессиональных ситуаций, выполнение проектных и исследовательских заданий, а также участие в практических тренингах. Социальные компетенции развиваются через коллективную деятельность, командные проекты и ролевые игры, способствующие освоению норм и стандартов профессионального общения. Личностные компетенции включают развитие саморегуляции, эмоциональной устойчивости, ответственности и мотивации к профессиональному росту. Комплексное воздействие всех этих элементов обеспечивает высокую эффективность образовательного процесса и готовит студентов к успешной профессиональной адаптации.

Важным аспектом организации квазипрофессиональной деятельности является методическое обеспечение. Это включает разработку учебно-методических комплексов, сценариев занятий, инструкций по выполнению практических и исследовательских заданий, а также методов оценки результатов деятельности. Эффективность методического сопровождения определяется его ориентированностью на конкретные профессиональные задачи, уровнем адаптации к индивидуальным особенностям студентов и возможностью систематического контроля и анализа результатов. Современные подходы предполагают использование интерактивных технологий, кейс-методов, проектной деятельности и компьютерных симуляторов, которые обеспечивают максимально приближенные к профессиональным условиям ситуации.

Квазипрофессиональная деятельность может реализовываться в различных формах, включая лабораторные и практические работы, исследовательские проекты, участие в профессиональных клубах и ассоциациях, стажировки и мини-практики. Каждая форма имеет свои особенности и задачи. Например, лабораторные работы позволяют отработать технические навыки и методы анализа, исследовательские проекты развивают аналитическое мышление и способность к самостоятельной разработке решений, участие в профессиональных клубах формирует навыки командной работы и профессионального общения. Стажировки и мини-практики создают условия для непосредственного погружения в профессиональную среду, что

значительно повышает мотивацию и уверенность студентов в своих способностях [3].

Система контроля и оценки результатов квазипрофессиональной деятельности является неотъемлемой частью образовательного процесса. Она включает формирующее и итоговое оценивание, самооценку и взаимное оценивание между студентами. Формирующее оценивание направлено на коррекцию деятельности в процессе её выполнения, стимулирование активного участия и развитие навыков самоконтроля. Итоговое оценивание позволяет определить уровень овладения профессиональными компетенциями и подготовленности к самостоятельной профессиональной деятельности. Самооценка и взаимное оценивание способствуют развитию критического мышления, способности к конструктивной обратной связи и личной ответственности.

Психолого-педагогические исследования подчеркивают, что эффективность квазипрофессиональной деятельности зависит от учёта индивидуальных особенностей студентов, включая уровень подготовленности, стиль обучения, мотивацию и личностные характеристики. Дифференциация заданий и адаптивное сопровождение позволяют максимально раскрыть потенциал каждого студента, создавая условия для гармоничного развития профессиональных и личностных качеств. Важным является также создание безопасной психологической среды, где ошибки рассматриваются как часть процесса обучения и развития, а не как повод для наказания или негативной оценки.

Современные подходы к организации квазипрофессиональной деятельности студентов интегрируют элементы компетентностного подхода и деятельностной педагогики. Компетентностный подход предполагает формирование у студентов совокупности знаний, умений и ценностей, необходимых для успешной профессиональной деятельности. Деятельностная педагогика акцентирует внимание на активной позиции студента, самостоятельном решении задач и рефлексии над собственным опытом. Сочетание этих подходов позволяет создавать образовательные программы, которые не только развивают профессиональные навыки, но и формируют готовность к непрерывному профессиональному развитию и адаптации в условиях изменяющейся профессиональной среды [4].

Важной перспективой развития квазипрофессиональной деятельности является её интеграция с современными образовательными технологиями, включая дистанционное обучение, виртуальные лаборатории, симуляционные платформы и цифровые проекты. Такие технологии позволяют моделировать сложные профессиональные ситуации, проводить эксперименты и анализировать результаты в безопасной среде, а также обеспечивать индивидуализацию образовательного процесса. Интеграция цифровых инструментов с квазипрофессиональной деятельностью открывает новые возможности для развития компетенций, повышает мотивацию студентов и

расширяет границы профессионального опыта ещё до выхода в реальную рабочую среду.

Таким образом, квазипрофессиональная деятельность студентов является важным инструментом формирования профессиональной компетентности, социально-личностного развития и готовности к эффективной профессиональной адаптации. Теоретическое осмысление её структуры, функций и образовательного потенциала позволяет строить образовательные программы, ориентированные на интеграцию знаний, навыков и личностных качеств. КПД представляет собой комплексную систему, включающую профессионально-целевой, психологический, операционно-деятельностный и контрольно-рефлексивный компоненты, обеспечивающую гармоничное развитие студента и подготовку его к реальной профессиональной деятельности. Эффективная организация квазипрофессиональной деятельности требует методического обеспечения, использования современных образовательных технологий, учета индивидуальных особенностей студентов и постоянного мониторинга результатов.

В перспективе развитие квазипрофессиональной деятельности должно учитывать быстро меняющиеся требования профессиональной среды, интегрировать междисциплинарные подходы и активно использовать инновационные образовательные инструменты. При этом ключевым условием остаётся сохранение баланса между теоретической подготовкой и практическим опытом, обеспечением возможности экспериментирования и саморефлексии, а также поддержкой мотивации и интереса студентов к профессиональному росту. В конечном итоге, квазипрофессиональная деятельность создаёт условия для формирования профессионально компетентной личности, готовой к успешной интеграции в профессиональное сообщество и к постоянному совершенствованию своих компетенций.

Список использованной литературы

1. Зимняя, И. А. Психология профессионального развития личности. — М.: Педагогика, 2018. — 256 с.
2. Выготский, Л. С. Психология развития. — М.: Педагогика, 1987. — 320 с.
3. Болотов, В. И. Квазипрофессиональная деятельность студентов в системе высшего образования // Вестник педагогики. — 2020. — № 4. — С. 45–53.
4. Кузнецова, Н. А. Теория и практика формирования профессиональной компетентности студентов. — СПб.: Наука, 2019. — 192 с.

ЖОО-НЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОРТАСЫНДА БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

Байбакиров Б.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Статья посвящена психологическому сопровождению первокурсников в инновационной среде высшего учебного заведения. Рассмотрены основные аспекты адаптации студентов к университетской среде, включая развитие эмоционального интеллекта, навыков социальной адаптации, менторской поддержки и применения информационно-коммуникационных технологий. Подчеркивается значение психологической поддержки для повышения академической успеваемости, эмоциональной устойчивости и формирования личностных и профессиональных компетенций студентов. Приводятся рекомендации по организации комплексной системы психологического сопровождения в условиях инновационного образовательного пространства.

Summary: The article focuses on the psychological support of first-year students in the innovative environment of a higher education institution. It examines key aspects of student adaptation to the university environment, including the development of emotional intelligence, social adaptation skills, mentoring support, and the use of information and communication technologies. The significance of psychological support for enhancing academic performance, emotional stability, and the formation of students' personal and professional competencies is highlighted. Recommendations for organizing a comprehensive system of psychological support in an innovative educational setting are provided.

Бүгінгі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – студенттердің жеке тұлғалық, кәсіби және әлеуметтік дамуына жағдай жасау. Жоғары оқу орындары тек академиялық білім берумен шектелмей, студенттердің психологиялық және әлеуметтік тұрақтылығын қамтамасыз ететін кешенді қолдау жүйесін қалыптастыруы тиіс. Бірінші курс студенттері үшін бұл процесс ерекше маңызды, себебі университетке өту кезеңі көптеген жаңа стресс факторлары, әлеуметтік қиындықтар және психологиялық бейімделу мәселелерін туындатады. Сол себепті ЖОО-ның инновациялық ортасында студенттерге психологиялық қолдау көрсету – олардың жеке және академиялық дамуы үшін маңызды аспект болып табылады.

Бірінші курс студенттері үшін университетке бейімделу үдерісі көбінесе қиындықтармен қатар жүреді. Жаңа оқу жүйесі, пәндік бағдарлама, әріптестерімен және оқытушылармен қарым-қатынас, уақытты тиімді басқару – студентке жаңа міндеттерді жүктейді. Бұл жағдайда психологиялық қолдау студенттің эмоционалды, әлеуметтік және кәсіби бейімделуіне ықпал етеді. Психологиялық қолдаудың негізгі мақсаты – студенттің өзін-өзі сенімді сезінуін қамтамасыз ету, стресске төзімділігін арттыру, оқу мотивациясын сақтау және университеттік өмірге тиімді бейімделуін қамтамасыз ету [1].

ЖОО-ның инновациялық ортасы студенттердің психологиялық дамуын қолдауда бірнеше бағытта жұмыс істейді. Біріншіден, адаптациялық бағдарламалар мен тренингтер студенттердің эмоционалды тұрақтылығын және әлеуметтік бейімделу қабілетін дамытуға бағытталған. Мұндай бағдарламалар

студентке жаңа ортаға тез бейімделуге, стресстік жағдайларды тиімді басқаруға және оқу процесінде өз мүмкіндіктерін іске асыруға мүмкіндік береді. Мысалы, рөлдік ойындар мен кейс-стади талқылаулары студенттердің әлеуметтік және кәсіби дағдыларын жетілдіреді, олардың өзіне деген сенімділігін арттырады.

Адаптациялық тренингтер студенттің жаңа ортаға психологиялық бейімделуін жеңілдету үшін түрлі әдістерді қолданады. Мысалы, топтық жұмыстар арқылы студенттер бір-бірімен тәжірибе бөліседі, өз сезімдері мен ойларын білдіруді үйренеді. Бұл процесс әлеуметтік өзара әрекеттесуді дамытуға, сенім орнатуға және топтық байланыстарды күшейтуге ықпал етеді. Сонымен қатар, тренингтер стресске төзімділік, эмоционалды тұрақтылық, уақытты басқару және конфликттік жағдайларды шешу қабілеттерін дамытады [2].

Екіншіден, психологиялық қолдаудың маңызды аспектісі – эмоционалды интеллект дағдыларын дамыту. Эмоционалды интеллект студенттің өз эмоцияларын түсінуіне, басқалардың сезімін қабылдауға және конфликт жағдайларында тиімді әрекет етуге көмектеседі. Эмоциялық интеллект дағдылары студенттің университетке бейімделуін жеңілдетеді, оқу мотивациясын арттырады және әлеуметтік қарым-қатынастарды нығайтады. Университеттік инновациялық орталар студенттерге эмоциялық интеллектті дамытуға арналған тренингтер, вебинарлар, семинарлар мен интерактивтік сабақтарды ұсынады.

Үшіншіден, инновациялық орталарда психологиялық қолдау ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы жүзеге асады. Онлайн платформалар, мобильдік қосымшалар, виртуалды кеңестер студентке кез келген уақытта психологиялық көмек алуға мүмкіндік береді. Бұл әдіс әсіресе жаңа ортаға бейімделуде қиындықтар кездескен студенттер үшін тиімді. Сонымен қатар, технологиялар арқылы студенттердің психологиялық жағдайы мониторингтеледі, бұл педагогтарға және психологтарға өзара әрекеттесу стратегияларын дер кезінде түзетуге мүмкіндік береді. Мысалы, студенттің эмоционалды жағдайын бағалайтын онлайн тесттер мен сауалнамалар қолданылуы мүмкін.

Төртіншіден, менторлық және кураторлық жүйелер студенттің психологиялық қолдауын қамтамасыз ететін тиімді құрал болып табылады. Тәжірибелі студенттер мен оқытушылар бірінші курс студенттеріне жаңа ортаға бейімделу үдерісінде жетекшілік етеді, кеңес береді және эмоционалды қолдау көрсетеді. Менторлық жүйе студенттің өзін-өзі бағалауын көтереді, университетке деген сенімін арттырады және оқудағы табыстылығын жақсартады. Менторлық жұмыс кезінде студентке жеке жоспарлау, академиялық мақсаттарды қою, уақытты тиімді пайдалану және стресс жағдайларын басқару әдістері үйретіледі.

Психологиялық қолдаудың тағы бір маңызды аспектісі – студенттің әлеуметтік ортадағы өзара әрекеттесуін дамыту. Университеттік инновациялық орталарда командалық жобалар, топтық тренингтер, дискуссиялық сабақтар және шығармашылық іс-шаралар ұйымдастырылады. Бұл студенттерге өз

әлеуетін көрсетуге, әріптестерімен тиімді қарым-қатынас орнатуға және топ ішінде сенімділік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Әлеуметтік дағдыларды дамыту бірінші курс студенттерінің университеттік өмірге бейімделуін жеңілдетеді және психологиялық стрессті төмендетеді [3].

Психологиялық қолдауда өзін-өзі рефлексиялау дағдыларын дамыту да маңызды. Студент өз тәжірибесін талдап, эмоционалды реакцияларын бағалап, оқу және әлеуметтік мәселелерде өз стратегияларын қалыптастырады. Рефлексиялық дағдылар студенттің өзіне деген сенімін арттырады, қиын жағдайларда шешім қабылдауды жеңілдетеді және психологиялық тұрақтылықты қалыптастырады [4]. Инновациялық орталарда өзін-өзі рефлексиялауды дамыту үшін арнайы тренингтер, психологиялық семинарлар, күнделік жүргізу және интерактивтік тапсырмалар ұсынылады.

Сонымен қатар, психологиялық қолдау студенттердің академиялық табыстылығына оң әсер етеді. Психологиялық тұрақтылық пен эмоционалды тұрақтылық оқу мотивациясын арттырады, стресстік факторларға төзімділікті қамтамасыз етеді және студенттің өзін-өзі дамытуға деген қызығушылығын күшейтеді. Бірінші курс студенттерінің психологиялық қолдау арқылы университет өміріне оң бейімделуі олардың оқу үлгерімін жақсартады және кәсіби дағдыларын тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, психологиялық қолдау жүйесі студенттердің жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Өзара сенімділік, жауапкершілік, шығармашылық ойлау және өзіне сенімділік сияқты қасиеттер студенттің университеттегі және болашақ кәсіби өміріндегі табыс факторлары болып табылады. Инновациялық орталар студенттің жеке қасиеттерін дамытуға бағытталған жобалық сабақтар мен тренингтер арқылы психологиялық қолдауды тиімді ұйымдастырады.

Психологиялық қолдаудың кешенді жүйесі университеттік инновациялық ортаның маңызды ерекшелігі болып табылады. Бұл жүйе теориялық білім беру, практикалық тренингтер, рөлдік ойындар, кейс-стади, топтық талқылаулар және онлайн платформа арқылы студенттің психологиялық дамуын қамтамасыз етеді. Осы әдістердің үйлесімі студенттің университетке тез бейімделуіне, эмоционалды тұрақтылыққа және әлеуметтік белсенділікке ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, ЖОО-ның инновациялық ортасында бірінші курс студенттерін психологиялық қолдау олардың эмоционалды, әлеуметтік және академиялық дамуын қамтамасыз ететін маңызды процесс болып табылады. Эмоционалды интеллект, әлеуметтік бейімделу, менторлық қолдау, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, өзін-өзі рефлексиялау – психологиялық қолдаудың негізгі компоненттері болып табылады. Осы құралдардың кешенді қолданылуы студенттің университеттік өмірге тез бейімделуіне, эмоционалды тұрақтылыққа, академиялық табысқа және болашақ кәсіби дамуына мүмкіндік береді. Инновациялық орталардағы психологиялық қолдау студенттің жеке және кәсіби дамуының негізін құрап, олардың университеттегі өмірін тиімді және үйлесімді етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ермакова, Г.Ж. Психологическая поддержка студентов в условиях университета / Г.Ж. Ермакова, А.К. Султанов. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 256 с.
2. Абдуова, Л.Т. Эмоциональный интеллект и адаптация первокурсников / Л.Т. Абдуова. – Астана: Білім баспасы, 2019. – 184 с.
3. Смирнов, В.П. Психология студенческой адаптации: теория и практика / В.П. Смирнов. – Москва: Питер, 2018. – 312 с.
4. Назарбекова, А.К. Инновационные методы психологической поддержки студентов / А.К. Назарбекова // Вестник педагогических наук. – 2021. – №3. – С. 45–53.

УДК 37.034

РОЛЬ СКАЗКИ В ВОСПИТАНИИ И ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Байбекова Г.О., Акимова В.В., Чуйков Н.А.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Колесник К.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Ертегі бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде және оқытуда маңызды рөл атқарады, өйткені бұл баланың жеке басын қалыптастырудың әмбебап құралы. Ертегі бейнелері мен сюжеттері арқылы балалар адамгершілік құндылықтарды игереді, қиял, сөйлеу және шығармашылық қабілеттерін дамытады. Ертегі оқушылардың оқуға деген қызығушылығын қалыптастыруға ықпал етеді, кейінкерлердің іс-әрекеттерін талдау, эмпатия және моральдық бағалау қабілетін дамытады.

Summary: A fairy tale plays an important role in the upbringing and education of younger schoolchildren, as it is a universal means of shaping a child's personality. Through fairy-tale images and plots, children learn moral values, develop imagination, speech and creative abilities. The fairy tale promotes the formation of students' interest in reading, develops the ability to analyze, empathize and morally evaluate the actions of the characters.

Современная система образования младших школьников ориентирована не только на передачу знаний, умений и навыков, но и на формирование целостной личности с развитыми духовно-нравственными качествами. В этом контексте художественная литература, и в частности сказка, выступает как один из наиболее действенных инструментов. Сказка, сопровождающая ребенка с раннего детства, становится своеобразным мостом между реальностью и миром воображения, помогая ему в освоении социальных норм и моральных ценностей[1].

Сказки – это зеркало, отражающее незыблемые законы морали: свет добра всегда побеждает тьму зла, искренность и усердие вознаграждаются, а пороки вроде жадности и жестокости несут за собой расплату. Благодаря этому дети, погружаясь в волшебные миры, постигают важность добрых дел и учатся различать правильный путь.

- Сказки сеют в детских душах семена:
- Доброты и сострадания.
- Чувства справедливости.
- Способности к сопереживанию и готовности прийти на помощь.
- Смелости перед лицом трудностей.

- Таким образом, сказка становится незаменимым проводником в мир нравственности и помогает младшим школьникам выстроить прочный фундамент своих ценностей [2].

Чтение сказок на уроках литературы – это эффективный способ улучшить речь детей, пополнить их словарный запас и привить любовь к чтению. Через работу с текстом дети учатся разбираться в поступках персонажей, пересказывать события и выделять главную мысль. Сказки также предоставляют богатый материал для увлекательных дидактических игр, театральных постановок и творческих заданий. Дети могут, например, придумывать продолжение любимых историй, сочинять свои сказки или разыгрывать сценки, примеряя на себя роли героев. Такой подход развивает их фантазию, творческие способности и навыки общения. Сказки играют ключевую роль в эмоциональном развитии ребенка, помогая ему разобраться в собственных чувствах. Встречая в сказочных персонажах свои страхи, желания и стремления, дети получают возможность лучше понять себя. Это, в свою очередь, упрощает процесс самопознания и облегчает переход к школьной жизни. Нельзя забывать и о том, что сказки прививают любовь к чтению, что является ценным навыком в условиях снижения интереса к книгам из-за цифровых технологий. Для педагогов, работающих с младшими школьниками, сказка является многофункциональным методическим инструментом. Она служит не только источником нравственных ориентиров и средством для развития речи и интеллекта, но и мощным стимулом для формирования воображения и творческих способностей. Благодаря сказке учитель может успешно интегрировать обучение и воспитание, делая образовательный процесс одновременно увлекательным и эффективным[3].

Сказка в обучении и воспитании младших школьников выполняет многогранные функции: она является источником нравственных ценностей, средством речевого и интеллектуального развития, инструментом формирования воображения и творческих способностей. Для педагога сказка — это универсальный методический ресурс, позволяющий сочетать обучение с воспитанием, делая образовательный процесс увлекательным и продуктивным. Познавательный интерес у детей младшего школьного возраста проявляется в любознательности, стремлении задавать вопросы, желании экспериментировать. Однако этот интерес носит неустойчивый характер и требует постоянной поддержки со стороны учителя. В процессе обучения и воспитания младших школьников сказка выполняет множество функций: она является фундаментом для формирования моральных ценностей, инструментом для совершенствования речевых навыков и интеллектуальных способностей, а также катализатором для развития фантазии и креативности. Для преподавателя сказка представляет собой универсальный дидактический ресурс, дающий возможность объединить образовательные и воспитательные цели, делая учебный процесс захватывающим и результативным. Важно учитывать, что мотивация детей данного возраста во многом опирается на эмоциональные впечатления.

Поэтому образовательный процесс должен строиться так, чтобы обучение было не только полезным, но и увлекательным. Игровые технологии в начальной школе выступают эффективным инструментом формирования познавательного интереса у младших школьников. Они помогают сделать процесс обучения более увлекательным, способствуют активному усвоению знаний и личностному развитию ребёнка. Для педагога игра является не просто методом, а важной педагогической стратегией, обеспечивающей гармоничное развитие личности ребёнка и успешность его обучения.

Список использованной литературы

1. Агапова, И. А. Сказка как средство нравственного воспитания детей младшего школьного возраста. – М.: Академия, 2018.
2. Аксарина, Н. М. Воспитание в детском саду и начальной школе. – СПб.: Питер, 2019.
3. Выготский, Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Лабиринт, 2019.
4. Жуковская, Р. И. Детская литература и её педагогическое значение. – М.: Просвещение, 2016.
5. Кудрявцев, В. Т. Развитие познавательной активности младших школьников. – М.: Владос, 2019.
6. Лихачёв, Д. С. Поэтика древнерусской литературы (о роли сказки и устного творчества). – М.: Наука, 2023.
7. Мухина, В. С. Возрастная психология: развитие ребёнка от рождения до подросткового возраста. – М.: Академический проект, 2024.

ОӘЖ 37.091.12

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КОММУНИКАТИВТІ- ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН МОДУЛЬДІК-РЕЙТИНГТІК ОҚИТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бакирова А.Е., Юлдашбекова Д.Г., Садық А.Ғ.
Ғылыми жетекші: магистр, оқытушы Мырзабекова А.Қ
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается роль модульно-рейтинговой технологии обучения в формировании коммуникативно-методической компетентности будущих учителей начальных классов. Использование эффективных методов в развитии профессиональной компетентности педагога является важным аспектом подготовки специалистов. Модульно-рейтинговая технология позволяет системно организовать учебный процесс, способствует самостоятельному обучению студентов, развитию их творческого и критического мышления. Результаты исследования показывают, что данный метод положительно влияет на совершенствование профессиональных навыков будущих педагогов.

Summary: This article examines the role of modular-rating teaching technology in developing the communicative-methodological competence of future primary school teachers. The use of effective methods in enhancing teachers' professional competence is a crucial aspect of teacher preparation. The modular-rating system organizes the learning process systematically, fostering students' independent learning, creativity, and critical thinking skills. Research results

indicate that this approach positively impacts the professional skill development of future educators.

Қазіргі білім беру жүйесі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін жоғары деңгейде дамытуды талап етеді. Соның ішінде, бастауыш сынып мұғалімдері үшін коммуникативті-әдістемелік құзыреттілік ерекше маңызға ие. Бұл құзыреттілік мұғалімнің оқушылармен, ата-аналармен және әріптестермен тиімді қарым-қатынас орнатуына, сондай-ақ заманауи педагогикалық әдістерді ұтымды қолдануына мүмкіндік береді. Білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар жоғарылауда.

Заманауи білім беру жүйесі болашақ мұғалімдерге жоғары талаптар қояды. Әсіресе, бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби дайындық деңгейі ерекше маңызды, себебі олар баланың білім алудағы алғашқы қадамдарына жетекшілік етеді. Мұғалімнің коммуникативті-әдістемелік құзыреттілігі – оның оқушылармен, ата-аналармен және әріптестермен тиімді қарым-қатынас орнату қабілеті, сондай-ақ оқыту әдістерін тиімді қолдана білуі. Бұл құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі – модульдік-рейтингтік оқыту технологиясын пайдалану.

Коммуникативті-әдістемелік құзыреттілік – бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби біліктілігінің негізгі компоненттерінің бірі. Ол бірнеше маңызды аспектілерден тұрады: педагогикалық қарым-қатынас дағдылары, оқыту әдістерін меңгеру, балалардың психологиялық ерекшеліктерін түсіну және оларды оқыту үдерісінде ескеру. Сонымен қатар, мұғалім оқушыларға білімді түсінікті, әсерлі және қызықты түрде жеткізе білуі тиіс. Сондықтан болашақ мұғалімдерді даярлау барысында бұл құзыреттілікті арнайы оқыту технологиялары арқылы дамыту қажет [1].

Модульдік-рейтингтік оқыту технологиясы – қазіргі заманғы білім беру жүйесінде кеңінен қолданылып келе жатқан инновациялық әдістердің бірі. Бұл технология модульдік оқыту мен рейтингтік бағалаудың үйлесімі болып табылады. Оның негізгі мақсаты – студенттердің өзіндік білім алуын ынталандыру, оқу материалын жүйелі түрде меңгеруге мүмкіндік беру және олардың білімін объективті бағалау [2].

Модульдік оқыту – оқу материалын белгілі бір логикалық бөліктерге (модульдерге) бөлу арқылы жүзеге асатын жүйе. Әр модуль белгілі бір тақырыптық мазмұнды қамтиды және теориялық, тәжірибелік және бақылау тапсырмаларынан тұрады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің коммуникативті-әдістемелік құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында модульдік оқыту технологиясын пайдалану өте тиімді.

Модульдік оқыту технологиясы студенттерге оқу материалын терең және жүйелі меңгеруге мүмкіндік береді. Студенттер әр модульді жеке меңгеріп, өз білімдерін тәжірибеде қолдана алады. Сонымен қатар, модульдік оқыту студенттердің өз бетінше білім алу қабілетін дамытады, себебі олар өздеріне қажетті тақырыптарды тандап, оқу қарқынын өздері реттей алады. Бұл тәсіл болашақ мұғалімдердің өзін-өзі дамыту дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Рейтингтік бағалау жүйесі студенттердің білімін әділ әрі жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді. Дәстүрлі бағалау жүйесінде студенттер көбінесе емтихан немесе аралық бақылау нәтижесінде бағаланса, рейтингтік бағалау кезінде олардың барлық оқу кезеңіндегі белсенділігі есепке алынады. Бұл жүйе студенттердің сабаққа тұрақты қатысуын, тапсырмаларды уақтылы орындауын және белсенділік танытуын ынталандырады.

Рейтингтік бағалау жүйесінде студенттердің оқу жетістіктері әртүрлі критерийлер бойынша бағаланады: лекцияларға қатысуы, практикалық сабақтардағы белсенділігі, жазбаша және ауызша тапсырмаларды орындауы, шығармашылық жұмыстарды әзірлеуі, өзіндік зерттеулер жүргізуі. Мұндай бағалау жүйесі студенттердің оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал етеді және олардың жеке даму траекториясын анықтауға мүмкіндік береді.

Модульдік-рейтингтік оқыту технологиясын болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау барысында қолдану олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға оң әсер етеді [3]:

Біріншіден, бұл тәсіл студенттердің теориялық білімін тереңдетуге мүмкіндік береді. Мысалы, «Педагогикалық риторика» модулі студенттерге анық, әсерлі және сенімді сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Бұл дағдылар бастауыш сынып мұғалімі үшін өте маңызды, өйткені бастауыш сынып оқушылары мұғалімнің дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнерін ерекше қабылдайды.

Екіншіден, модульдік-рейтингтік оқыту студенттердің практикалық дағдыларын дамытуға бағытталған. Студенттер әр модуль бойынша теориялық білім алып қана қоймай, оны тәжірибе жүзінде қолдану мүмкіндігіне ие болады. Мысалы, «Интерактивті оқыту әдістері» модулі барысында студенттер бастауыш сынып оқушылары үшін интерактивті сабақтар әзірлеп, оларды практикада қолдана алады. Бұл әдіс болашақ мұғалімдердің шығармашылық қабілетін дамытуға және олардың әдістемелік құзыреттілігін жетілдіруге көмектеседі.

Үшіншіден, модульдік-рейтингтік технология студенттердің өзін-өзі бағалау және өзін-өзі дамыту дағдыларын қалыптастырады. Бұл жүйе студенттердің тек оқу материалын меңгеріп қана қоймай, өз жетістіктерін талдап, оқу процесін өз бетінше ұйымдастыруына мүмкіндік береді. Мұғалімдер үшін өзін-өзі дамыту – кәсіби өсу мен педагогикалық шеберлікті жетілдірудің маңызды шарты.

Төртіншіден, модульдік-рейтингтік оқыту студенттердің коммуникативтік қабілеттерін дамытады. Оқу процесінде студенттер топтық жұмыстарға, пікірталастарға және рөлдік ойындарға белсенді қатысады. Бұл әдістер студенттердің өз ойын еркін жеткізу, басқа адамдармен қарым-қатынас жасау және әртүрлі педагогикалық жағдайларда тиімді шешім қабылдау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Модульдік-рейтингтік оқыту технологиясын тиімді жүзеге асыру үшін оқытушылар оқу процесін дұрыс ұйымдастыра білуі қажет. Біріншіден, оқу модульдерін студенттердің қажеттіліктері мен кәсіби дайындығын ескере

отырып әзірлеу маңызды. Екіншіден, студенттердің белсенді қатысуын ынталандыру үшін интерактивті оқыту әдістерін кеңінен қолдану қажет. Үшіншіден, рейтингтік бағалау жүйесі объективті және ашық болуы тиіс, яғни студенттердің барлық оқу жетістіктері ескеріліп, әділ бағалануы қажет.

Қазіргі ғылыми зерттеулерде кәсіби педагогикалық білім беру саласында мұғалімнің кәсіби-әдістемелік дайындығы келесі категориялар тұрғысынан қарастырылады:

- Үдеріс («болашақ мұғалімдердің белгілі бір білім, білік және дағдыларын қалыптастыру процесі, бұл оларға оқу процесін жобалау және жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді») [1];

- Қызмет («пәнді оқыту әдістемесінің құрылымы мен функцияларымен анықталатын қызмет») [2];

- Кәсіби білім мен дағдылар («болашақ мамандардың кәсіби маңызды білім, білік, дағдылар мен жеке қасиеттерінің белгілі бір деңгейге жетуі, бұл оларға оқушыларға әлеуметтік-мәдени тәжірибені табысты жеткізуге және олардың дамуы мен өзін-өзі дамытуына жағдай жасауға мүмкіндік береді»);

- Кәсіби даярлықтың бір кезеңі («болашақ маманның тұлғасын қалыптастырудың тұтас процесінің соңғы кезеңі; бұл әлеуметтік-гуманитарлық, жаратылыстану, психологиялық-педагогикалық, жалпы кәсіби және арнайы (салалық) даярлықты біріктіретін және педагогикалық қызмет технологиясын меңгеруге бағытталған процесс»; «мұғалімнің кәсіби даярлығының ең маңызды бөлігі, бұл әдістемелік қызметке (әдістемелік дайындыққа) дайындығын қалыптастырудың үздіксіз басқарылатын процесі болып табылады және жалпы кәсіби даярлыққа қатысты интеграциялық сипатқа ие» [3]).

Мұғалімнің кәсіби-әдістемелік дайындығы бүкіл кәсіби даярлықтың интеграциялық компоненті болып табылады. Бұл анықтамалар мен оның құрылымдық-мазмұндық ерекшеліктері, сондай-ақ осы даярлық барысында дамитын құзыреттіліктер кешені арқылы дәлелденеді.

Педагогикалық жоғары оқу орнындағы кәсіби-әдістемелік даярлық құрылымдық және мазмұндық тұрғыдан үздіксіз, ұзақ мерзімді және оқу сағаттарының көлемі бойынша ауқымды. «Педагогикалық білім» бағыты бойынша бакалаврларды даярлау барысында кәсіби циклдің жалпы кәсіби бөлігінің негізгі пәні – «Оқыту теориясы мен әдістемесі» болып табылады. Ал «Педагогикалық білім» бағыты бойынша магистранттарды даярлау кезінде әдістемелік аспектілер «Ғылым мен білім берудің заманауи мәселелері» (жалпығылыми циклдің негізгі бөлігі), «Білім берудегі инновациялық үдерістер», «Кәсіби қызметтегі ақпараттық технологиялар» (кәсіби циклдің жалпы кәсіби бөлігі) сияқты пәндер арқылы қарастырылады.

Қазіргі жоғары білімнің мемлекеттік стандарты педагогикалық білім беру, біліктілік (дәрежесі) – бакалавр) бойынша, оқыту әдістемесі пәні педагогика, жас ерекшелік анатомиясы, физиология және гигиена, медициналық білім негіздері және салауатты өмір салты, өмір қауіпсіздігі сияқты пәндермен қатар кәсіби циклдің негізгі (жалпы кәсіби) бөлігіне жатады.

Аталған пәнді оқыту барысында барлық жалпы кәсіби құзыреттер (ЖКҚ-1–5), педагогикалық қызмет саласындағы барлық кәсіби құзыреттер (КҚ-1–13) және көптеген жалпы мәдени құзыреттер қалыптасады. Жалпы кәсіби құзыреттер қатарына мыналар кіреді:

- болашақ мамандығының әлеуметтік маңыздылығын түсіну және кәсіби қызметке деген мотивацияның болуы;

- әлеуметтік және кәсіби міндеттерді шешу кезінде гуманитарлық, әлеуметтік және экономикалық ғылымдар бойынша жүйеленген теориялық және практикалық білімді пайдалана білу;

- кәсіби сөйлеу мәдениетінің негіздерін меңгеру;

- өз кәсіби қызметінің нәтижелері үшін жауапкершілік алу қабілеті;

- әлеуметтік маңызы бар кәсіби мәтіндерді дайындау және редакциялау қабілеті.

Кәсіби-әдістемелік даярлықтың мазмұны негізгі пәндермен шектелмейді. Бұл даярлық таңдау курстары, практика кезеңдері, курстық және бітіру біліктілік жұмыстарын орындау, қорытынды мемлекеттік аттестаттауға дайындық барысында жалғасады.

Сонымен қатар, кейбір зерттеулерде мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі құрылымында әдістемелік дағдылар мүлде қарастырылмайды. Мысалы, Т.А. Кожевникова география мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі құрылымында гносеологиялық, аксиологиялық, праксиологиялық және кәсіби-жеке тұлғалық компоненттерді бөліп көрсетеді, бірақ әдістемелік дағдылар бұл құрылымда көрінбейді. О.О. Шаламованың мұғалімнің негізгі құзыреттіліктерін талдауы да осыны көрсетеді, онда социомәдени, жеке тұлғалық өзін-өзі жетілдіру, ақпараттық-технологиялық құзыреттіліктер аталғанымен, әдістемелік дағдылар қарастырылмаған.

Білім сапасы – «оқушылардың белгілі бір кезеңде жоспарланған мақсаттарға сәйкес қол жеткізген білімдері мен дағдыларының, интеллектуалдық, адамгершілік және физикалық дамуының деңгейі». Ал кәсіби білім сапасы бүгінгі таңда құзыреттілік тәсілінің талаптары негізінде қарастырылады.

Педагогтің кәсіби-әдістемелік даярлығының сапасы (әдістемелік құзыреттіліктің қалыптасу деңгейі) көрсеткіштерін топтастыру ғылыми жұмыстарда әртүрлі дәрежеде егжей-тегжейлі сипатталған, олардың көбінде пәндік саланың ерекшелігі ескеріледі. Маңызды және әмбебап критерийлердің тізімін келтірейік (оқыту пәніне тәуелсіз):

- негізгі әдістемелік түсініктер мен терминологияны меңгеру;

- оқушылардың пәнді оқу мотивациясын арттыру тәсілдерін меңгеру;

- педагогикалық моделдеу және оқыту технологияларын білу; – оқыту әдістемесінің теориялық негіздерін білу;

- әдістемелік әзірлемелерді сындарлы бағалау, қайта қарау;

- таңдалған әдістердің, формалардың, оқу құралдарының негіздемесі;

- кәсіби қызметтің табыстылығы және оқушылардың оқу жетістіктері; – оқыту іс-әрекетін жоспарлау, ұйымдастыру, жүзеге асыру, талдау дағдысы;

– теориялық ережелерді пәнді оқу барысында жеке әзірлемелер, оқу-әдістемелік кешендер мен жеке тәжірибелер арқылы мысалдармен иллюстрациялау дағдысы;

– кәсіби-әдістемелік тапсырмаларды/оқу-әдістемелік тапсырмаларды жобалау, жүзеге асыру және талдаудағы қиындықтар, дербестік, сындарлылық, өнімділік, иллюстрациялық мысалдармен сүйемелдеу.

Қорыта айтқанда, болашақ бастауыш сынып мұғалімінің коммуникативті-әдістемелік құзыреттілігін қалыптастыруда модульдік-рейтингтік оқыту технологиясы маңызды рөл атқарады. Бұл әдіс болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін дамытуға, олардың білімін жүйелі түрде меңгеруге және практикалық дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл технология студенттердің өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастырып, олардың болашақ кәсіби қызметінде табысты болуына мүмкіндік береді. Сондықтан модульдік-рейтингтік оқыту болашақ мұғалімдерді даярлау жүйесінде кеңінен қолданылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Құдайбергенова К.С. Білім беру технологиялары және олардың тиімділігі. – Алматы, 2020.
2. Жұмабекова Г.А. Заманауи педагогикалық әдістер. – Астана, 2019.
3. Оразбекова Ш. Оқыту технологиялары және инновациялар. – Шымкент, 2021.

ОӘЖ 159.9

ОҚУШЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМУ АӘДІСТЕРІ

Балташова Дана Кудратуллақызы

Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі

білім беру бағдарламасының 1 курс студенті

Бекбенова Акмарал Рыскулбековна магистр, аға оқытушы

Шымкент университеті, Шымкент қаласы

Резюме. В статье рассматриваются вопросы развития эмоционального интеллекта учащегося. Эмоциональный интеллект-это способность человека распознавать, контролировать, эффективно управлять своими эмоциями и быть чувствительным к эмоциям других людей. ЭИ рассматривается как важный фактор, способствующий улучшению психологического благополучия учащегося, успешности в процессе обучения и укреплению социальных отношений. Кроме того, отмечается эмоциональная поддержка учителя и эффективность педагогических подходов.

Summary. The article discusses the development of the student's emotional intelligence. Emotional intelligence is a person's ability to recognize, control, and effectively manage their emotions and be sensitive to the emotions of others. EI is considered as an important factor contributing to improving the psychological well-being of the student, success in the learning process and strengthening social relationships. In addition, the emotional support of the teacher and the effectiveness of pedagogical approaches are noted.

Қазіргі қоғамда жеке тұлғаның табысты дамуы тек академиялық білім деңгейімен ғана емес, сонымен қатар оның эмоционалдық мәдениеті мен

әлеуметтік бейімделу қабілетіне де тікелей байланысты. Сол себепті соңғы жылдары білім беру жүйесінде эмоционалдық интеллект (EI – Emotional Intelligence) ұғымы ерекше маңызға ие бола бастады.

Эмоционалдық интеллект – адамның өз эмоциясын тану, басқару, өзгенің көңіл күйін түсіну және сол негізде тиімді қарым-қатынас орната білу қабілеті[1]. Бұл ұғымды ғылыми айналымға алғаш енгізген америкалық психолог Питер Саловей мен Джон Майер, ал оны кеңінен насихаттаған Дэниел Гоулман болатын.

Бүгінгі мектеп оқушысы үшін эмоционалдық интеллектіні дамыту – тек психологиялық саулықтың ғана емес, сонымен бірге табысты оқу мен әлеуметтенудің негізгі факторы болып саналады. Сондықтан мұғалімнің міндеті – оқушылардың эмоциялық дамуына жағдай жасап, оларды өз сезімін тануға және реттеуге үйрету.

Эмоционалдық интеллект адамның психикалық және тұлғалық дамуымен тығыз байланысты күрделі құбылыс. Зерттеушілердің пікірінше ол төрт негізгі компоненттен тұрады:

1. Өзін тану (self-awareness) – өз сезімін түсіну, көңіл күйінің себептерін ажырата білу;
2. Өзін-өзі реттеу (self-regulation) – эмоцияны бақылап, оны жағымды арнаға бағыттау қабілеті;
3. Эмпатия (empathy) – өзгенің эмоциясын сезіну және түсіну;
4. Әлеуметтік дағдылар (social skills) – топ ішінде тиімді қарым-қатынас орнату, ынтымақтастықта болу[1].

Эмоционалдық интеллект танымдық қабілеттермен, коммуникативтік мәдениетпен және тұлғаның құндылық бағдарымен өзара тығыз байланысты. Оны дамытудың негізгі шарты – мектеп ортасында сенімді психологиялық климат қалыптастыру.

Эмоционалдық интеллектінің оқушы тұлғасына әсері

Эмоционалдық интеллектінің оқушы тұлғасына әсері

Эмоционалдық интеллекті дамыған оқушылар стресстік жағдайларда өз эмоциясын бақылап, реакциясын тиімді бағыттап алады. Мысалы, сыныптағы қиын тапсырма немесе қақтығыс кезінде олар тыныштық сақтап, сабырлы шешім қабылдауға қабілетті[3].

Эмоционалдық интеллект оқушыларға сыныптастарымен және мұғалімдермен тиімді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Олар өз сезімін дұрыс білдіреді, басқалардың көңіл-күйін түсінеді және топтық жұмыста үйлесімділік сақтай алады.

Эмоциясын түсіне білетін және басқара білетін оқушылар өз мүмкіндіктеріне сенімді болады. Бұл олардың оқу мотивациясын арттырады, жаңа білім алуға қызығушылығын күшейтеді.

Эмоционалдық интеллект оқушыларды психологиялық қиындықтарға төзімді етеді. Мысалы, емтихан алдындағы қобалжуды жеңуге, сыныптағы қиын жағдайларға бейімделуге көмектеседі[2].

Сонымен қатар әлеуметтік дағдылар мен эмпатияны дамытуға ықпал етеді. Бұл оқушылардың достық қарым-қатынас орнатуына, бір-біріне көмектесуіне және этикалық нормаларды сақтауына әсер етеді.

Эмоционалдық интеллект жоғары оқушылар сыныптағы назарын жақсы шоғырландырады, эмоцияларды тиімді басқарады және оқу процесіне белсенді қатысады. Бұл олардың академиялық нәтижесін арттырады және шығармашылық ойлау қабілетін дамытады[4].

Эмоционалдық интеллекті жоғары оқушылар:

- оқу мотивациясы жоғары болады;
- сыныптастарымен және мұғалімдермен жағымды қарым-қатынас орната алады;
- күйзеліске төзімді келеді;
- көшбасшылық қабілеті мен жауапкершілігі дамыған.

Мектеп тәжірибесінде эмоционалдық интеллектіні дамыту – оқушының психологиялық әл-ауқатын, өзін-өзі басқару қабілетін және әлеуметтік бейімделуін арттырудың тиімді құралы болып табылады[7].

Оқушылардың эмоционалдық интеллектісін дамытуда қолданылатын әдістерді бірнеше топқа бөлуге болады:

Психологиялық тренингтер мен ойындар

«Эмоциялар картасы», «Менің көңіл күйім» сияқты жаттығулар арқылы оқушы өз эмоциясын тануға үйренеді;

«Эмпатия шеңбері» ойыны арқылы өзгенің сезімін түсіну қабілеті дамиды;

Рөлдік ойындар – қақтығысты жағдайларды талдауға және шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Рефлексия және өзін-өзі талдау әдістері

Сабақ соңында «Бүгін мен не сезіндім?» немесе «Менің көңіл-күйім қандай?» сияқты сұрақтар арқылы оқушы өз сезімін талдайды;

«Эмоциялар күнделігі» – оқушы күн сайын өз эмоцияларын жазып, себептерін зерттейді;

Жеке рефлексия – эмоционалдық дағдыларды нығайтуға көмектеседі.

Арт-терапия және шығармашылық әдістер

- Музыка тыңдау, сурет салу, әңгіме немесе өлең құрастыру арқылы эмоционалдық тепе-теңдік орнату;

- Топтық сурет салу немесе коллаж жасау – бірлескен эмоциялық тәжірибе тудырады.

Әлеуметтік-психологиялық жобалар

«Жақсылық апталығы», «Эмпатия күні» секілді мектепшілік акциялар оқушылардың бір-біріне жанашырлық сезімін қалыптастырады[8].

Эмоционалдық интеллектіні дамытуда мұғалімнің тұлғалық үлгісі аса маңызды.

Мұғалім эмоционалдық интеллектіні дамытуда үлгі болу керек. Мұғалімнің өз эмоциясын басқаруы, позитивті қарым-қатынас көрсетуі және сенімді орта құруы оқушылар үшін маңызды.

Педагогикалық тұрғыдан тиімді жағдай жасау үшін:

1. Оқушылардың пікірін ескеру және қолдау көрсету;
2. Қақтығыстарды конструктивті шешу мәдениетін қалыптастыру;
3. Психологиялық қауіпсіз орта орнату;
4. Әр баланың эмоциялық тәжірибесін құрметтеу қажет[6].

Мұғалімдер мен мектеп психологтары бірлесіп, арнайы бағдарлама немесе сабақтан тыс іс-шаралар ұйымдастырса, эмоционалдық интеллект жүйелі түрде дамиды.

Қорытынды Эмоционалдық интеллект – ХХІ ғасыр дағдыларының бірі ретінде оқушының тұлғалық және әлеуметтік дамуының маңызды құрамдас бөлігі. Оны дамыту оқушының өзін және өзгені түсіну, сезімін реттеу, позитивті қарым-қатынас орнату және өмірлік қиындықтарды еңсеру қабілетін арттырады.

Мұғалімнің басты міндеті – оқу процесінде эмоционалдық қолдау мен сенім ахуалын қалыптастырып, әр оқушының сезімін ескеретін, адамгершілікке негізделген орта құру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гоулман, Д. (2018). Эмоционалдық интеллект: Неліктен ол IQ-дан маңыздырақ. – Алматы: «Қазақ университеті» баспасы.
2. Нұрғалиева, Г.К. (2020). Оқушылардың эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру жолдары. – Астана: Ұлттық білім академиясы.
3. Уәлиева, Ш.А. (2022). Эмоциялық интеллектіні дамытуда педагогтың рөлі. – Білім және инновация, №4, 45–50 бб.
4. Құлманова, Р.Ә. (2021). Мектеп оқушыларының эмоционалдық интеллектісін дамыту әдістері мен технологиялары. – Педагогика және психология, №3, 78–84 бб.
5. Хамзина, Ә.С. (2019). Жалпы орта білім беру жүйесінде оқушылардың эмоциялық мәдениетін қалыптастыру мәселелері. – Қазақ білім журналы, №6, 32–37 бб.
6. Әбдіғалиева, Л. Эмоционалдық интеллектіні дамытудағы мұғалімнің рөлі. – Педагогика және психология, №2, 2022.
7. Нұркебаева, Г. Қазақстандық мектеп оқушыларының эмоционалды интеллектісін дамыту: әдістері мен міндеттері. ҚазҰУ білім беру журналы, 2023.
8. Муханова, С. Жасөспірімдердің эмоциялық мәдениетін қалыптастыру жолдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.

УДК 159.9

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ПРЕОДОЛЕНИИ ДЕПРЕССИВНЫХ СОСТОЯНИЙ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕТОДОВ

Банникова О.М.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада депрессивті жағдайларды жеңудегі психотерапевтік әдістердің тиімділігі қарастырылады. Когнитивтік-бихевиоралды терапия, психодинамикалық терапия, тұлғааралық терапия және интегративті әдістер салыстырмалы түрде

талданады. Мақалада психотерапевтің рөлі, әдістемелік тәсілдері, жеке ерекшеліктерді ескеру және психоэмоциялық қолдау мәселелері қарастырылады.

Summary: The article examines the effectiveness of psychotherapeutic approaches in overcoming depressive states. Cognitive-behavioral therapy, psychodynamic therapy, interpersonal therapy, and integrative methods are comparatively analyzed. The study addresses the role of the psychotherapist, methodological strategies, consideration of individual characteristics, and psycho-emotional support.

Депрессия является одной из наиболее распространённых психических патологий современного общества и представляет серьёзную проблему для здравоохранения и социальной адаптации личности. Согласно данным Всемирной организации здравоохранения, депрессивные расстройства занимают ведущие позиции среди причин снижения качества жизни, инвалидизации и экономических потерь, связанных с трудоспособностью. Депрессивные состояния характеризуются сочетанием эмоциональных, когнитивных и соматических симптомов, таких как подавленное настроение, снижение мотивации, нарушение концентрации, чувство собственной несостоятельности, расстройства сна и аппетита. В условиях возрастающей распространённости депрессии особенно актуальным становится вопрос разработки и применения эффективных психотерапевтических подходов, способных облегчить эмоциональные страдания, восстановить социальное функционирование и повысить качество жизни пациентов.

Психотерапия является одним из ключевых методов лечения депрессии, особенно в случаях лёгкой и умеренной тяжести заболевания, а также в комплексе с фармакотерапией при более тяжёлых формах. Психотерапевтическая помощь направлена на изменение дисфункциональных мыслей, эмоциональных реакций и моделей поведения, способствующих поддержанию депрессивного состояния. Теоретические основания психотерапии включают когнитивные, психодинамические, гуманистические и интегративные подходы, каждый из которых предлагает собственное понимание причин депрессии и методов её преодоления [1].

Одним из наиболее изученных и широко применяемых методов является когнитивно-поведенческая терапия (КПТ). Теоретическая база КПТ основывается на концепции, что депрессия формируется и поддерживается искажёнными когнитивными схемами, негативными автоматическими мыслями и дисфункциональными убеждениями. В ходе психотерапии пациент учится идентифицировать эти когнитивные искажения, оспаривать их и заменять более реалистичными и адаптивными убеждениями. КПТ включает элементы поведенческого активационного подхода, который предполагает постепенное вовлечение пациента в активные действия и социальные взаимодействия, что способствует уменьшению апатии и социальной изоляции. Эффективность КПТ подтверждается многочисленными клиническими исследованиями: метаанализы показывают, что она обеспечивает значительное снижение депрессивной симптоматики как в краткосрочной, так и в долгосрочной

перспективе, а её результаты сопоставимы с эффектом фармакотерапии при лёгкой и умеренной депрессии [2].

Другой важный подход — психодинамическая психотерапия, основанная на предположении, что депрессивные состояния часто связаны с внутренними конфликтами, неразрешёнными эмоциональными травмами и сложностями в межличностных отношениях. Психодинамическая терапия направлена на выявление бессознательных причин депрессии, понимание влияния раннего опыта на текущее эмоциональное состояние и формирование более адаптивных моделей межличностного взаимодействия. В процессе терапии пациент получает возможность осознать скрытые эмоциональные переживания, выразить подавленные чувства и выработать стратегии их конструктивного выражения. Исследования показывают, что психодинамическая терапия особенно эффективна для пациентов с хронической депрессией и сложными личностными особенностями, а также способствует устойчивым изменениям в эмоциональной сфере и межличностных отношениях.

Межличностная терапия (МИТ) является ещё одним доказанным психотерапевтическим методом для лечения депрессии. Её теоретическая основа заключается в связи между депрессией и проблемами в межличностной сфере: конфликтами, утратой, социальной изоляцией и нарушением ролевых функций. МИТ направлена на улучшение навыков коммуникации, разрешение конфликтов, выработку новых стратегий взаимодействия и адаптацию к жизненным изменениям. Клинические исследования показывают, что МИТ особенно эффективна для пациентов с выраженными проблемами в личных и семейных отношениях, а также способствует снижению симптомов депрессии в краткосрочной перспективе и профилактике рецидивов.

Современные исследования подтверждают высокую эффективность интегративных и эклектических подходов, которые сочетают элементы различных психотерапевтических методов в зависимости от индивидуальных особенностей пациента и специфики депрессивного состояния. Интегративная психотерапия позволяет адаптировать лечение под когнитивные, эмоциональные и поведенческие потребности конкретного пациента, обеспечивая гибкость и комплексность вмешательства. Например, сочетание КПТ и МИТ может одновременно работать с когнитивными искажениями и межличностными проблемами, что увеличивает общую эффективность терапии и снижает риск рецидивов.

Важным аспектом психотерапевтической работы является психоэмоциональная поддержка пациента, которая проявляется через эмпатию, принятие и создание безопасной терапевтической среды. Психотерапевт выступает не только как специалист, помогающий работать с симптомами депрессии, но и как эмоциональный ресурс, способствующий восстановлению чувства самоуважения, мотивации к изменениям и способности к активной жизненной позиции. Создание доверительных отношений между терапевтом и пациентом является важным предиктором эффективности терапии и позволяет

пациенту открыто выражать эмоции, исследовать внутренние конфликты и принимать новые способы решения проблем [3].

Эффективность психотерапевтических методов также зависит от индивидуальных характеристик пациента, включая личностные особенности, уровень мотивации, когнитивные способности и социальную поддержку. Дифференцированный подход к выбору метода терапии позволяет оптимизировать результаты: когнитивно-поведенческая терапия эффективнее для пациентов с выраженными искажениями мышления и апатией, психодинамическая терапия подходит для хронической депрессии с внутренними конфликтами, а межличностная терапия — для людей с проблемами коммуникации и социальной изоляцией.

Особое внимание в современной психотерапии депрессии уделяется профилактике рецидивов и формированию устойчивых навыков саморегуляции. Пациенты обучаются распознавать ранние признаки депрессии, использовать когнитивные и поведенческие стратегии для предотвращения обострений и поддерживать эмоциональное равновесие в стрессовых ситуациях. Применение методов релаксации, осознанной медитации и эмоциональной регуляции дополняет классические психотерапевтические подходы и повышает их эффективность, способствуя долгосрочной стабилизации эмоционального состояния.

Современные исследования также подчеркивают значимость комплексного подхода, включающего психотерапию в сочетании с фармакологическим лечением при тяжелой депрессии. Комбинированное вмешательство позволяет быстрее достичь ремиссии, снизить выраженность симптомов и улучшить качество жизни пациента. При этом психотерапия играет ключевую роль в формировании навыков саморегуляции, предотвращении рецидивов и восстановлении социальной активности, что невозможно обеспечить только с помощью медикаментозного лечения.

Важным направлением развития психотерапии депрессии является интеграция цифровых технологий, включая онлайн-консультирование, мобильные приложения для мониторинга настроения и виртуальные терапевтические программы. Эти инструменты расширяют доступ к психотерапевтической помощи, позволяют проводить дистанционное наблюдение и обучение навыкам самопомощи, а также способствуют повышению мотивации и вовлечённости пациентов в терапевтический процесс. Первые исследования показывают, что цифровые психотерапевтические программы могут быть эффективными для лёгкой и умеренной депрессии, особенно при регулярной поддержке со стороны специалиста [4].

Таким образом, психотерапия является фундаментальным методом преодоления депрессивных состояний и обеспечивает комплексное воздействие на когнитивные, эмоциональные и поведенческие аспекты депрессии. Различные подходы — когнитивно-поведенческая терапия, психодинамическая психотерапия, межличностная терапия и интегративные методы — обладают доказанной эффективностью, а их выбор зависит от индивидуальных

характеристик пациента и клинической специфики депрессии. Психотерапевтическая работа обеспечивает не только снижение симптомов, но и восстановление социальной адаптации, формирование навыков саморегуляции и профилактику рецидивов, что делает её незаменимым компонентом современного комплексного лечения депрессии.

В перспективе развитие психотерапии депрессии связано с усилением интегративного подхода, индивидуализации методов, расширением применения цифровых технологий и укреплением психоэмоциональной поддержки пациентов. Особое внимание должно уделяться повышению доступности психотерапевтической помощи, формированию образовательных программ для специалистов и проведению клинических исследований для оценки долгосрочной эффективности различных методов. В конечном итоге, психотерапия не только способствует преодолению депрессивных состояний, но и формирует у пациентов устойчивые навыки эмоциональной устойчивости, социальной адаптации и активного участия в профессиональной и личной жизни.

Список использованной литературы

1. Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. Cognitive Therapy of Depression. — New York: Guilford Press, 1979. — 432 p.
2. Пушкина, Л. В. Психотерапия депрессивных состояний. — М.: Медицина, 2017. — 248 с.
3. Cuijpers, P., Karyotaki, E., Reijnders, M., & Purgato, M. Meta-analyses and mega-analyses of the effectiveness of psychotherapies for depression // World Psychiatry. — 2019. — Vol. 18, № 3. — P. 283–291.
4. Weissman, M. M., Markowitz, J. C., & Klerman, G. L. The Guide to Interpersonal Psychotherapy. — Oxford: Oxford University Press, 2018. — 368 p.

УДК 37.013.77

ЗАМАНАУИ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ АРҚЫЛЫ ЖЕТКІНШЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ НАЗАР ТАПШЫЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУ

Бану А.Б. - 1-курс магистранты
Ғылыми жетекші: Тасова А.Б. - PhD, қауымдастырылған профессор
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан, Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются основные причины дефицита внимания и эмоциональной поддержки у подростков, их влияние на психосоциальное развитие, а также возможности диагностики, профилактики и коррекции указанных проблем с использованием современных психологических служб. На основе методологических подходов современной психологии оценивается эффективность практик, применяемых в школьной и клинической среде.

Ключевые слова: подростковый возраст, дефицит внимания, эмоциональная поддержка, психосоциальное развитие, психологическая служба, диагностика, профилактика, коррекция, семейное взаимодействие, эмоциональный интеллект.

Summary: This article examines the causes of attention deficit and lack of emotional support among adolescents, their impact on psychosocial development, and the possibilities of diagnosing and correcting these issues through modern psychological services. Based on contemporary psychological methodologies, the author analyzes the effectiveness of diagnostic, preventive, and corrective practices applied in school and clinical settings.

Keywords: adolescence, attention deficit, emotional support, inattention, psychosocial development, psychological services, diagnostics, prevention, intervention, family support, emotional intelligence.

Кіріспе

Қазіргі кезеңдегі жаһандану, цифрландыру және әлеуметтік ортадағы өзгерістер балалардың психологиялық саулығына айтарлықтай ықпал етіп отыр. Әсіресе жеткіншек жас кезеңі тұлғалық қалыптасудың ең күрделі сатыларының бірі болғандықтан, бұл жастағы балаларда эмоционалдық тұрақсыздық, зейіннің шашырауы, мінез-құлықтың импульсивтілігі жиі байқалады.

Балалар эмоциялық тұрақсыздықты жиі бастан кешіріп, қоршаған ортадан қолдау мен түсіністікке мұқтаж болады. Эмоциялық қолдау тапшылығы мен назардың тұрақсыздығы жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына, мінез-құлқына, оқу мотивациясына және әлеуметтік бейімделуіне теріс әсер етуі мүмкін. Бүгінгі таңда ата-ана тарапынан уақыт тапшылығы, мектептегі оқу жүктемесінің артуы, ақпараттық ортаның шамадан тыс әсері баланың эмоциялық қажеттіліктерін қанағаттандыруды қиындатып, көңіл бөлінбеу мен эмоциялық қолдау жетіспеушілігін күшейтіп отыр.

Осыған байланысты заманауи психологиялық қызмет жүйесі жеткіншектерді жан-жақты қолдаудың тиімді платформасына айнауда. Психодиагностика, түзету-дамыту бағдарламалары, арт-терапиялық тәсілдер, мектеп психологтарының жұмысы, қашықтан психологиялық кеңес беру және ата-аналық қолдауды ұйымдастыру сияқты құралдар жеткіншектің психологиялық саулығын сақтауда ерекше маңызға ие. Бұл мақалада жеткіншек жастағы балалардағы зейін тұрақсыздығы мен эмоциялық қолдау тапшылығының психологиялық, әлеуметтік және педагогикалық алғышарттары жан-жақты талданады. Сонымен қатар заманауи психологиялық қызметтің осы проблемаларды шешудегі ғылыми негізделген мүмкіндіктері қарастырылады.

1. Жеткіншек жастағы балалардағы назар тапшылығының психологиялық негіздері

Қазіргі таңда жеткіншектер арасында қиындыққа шыдамайтын, мақсаты жоқ, арманы жоқ, болашағын елестете алмайтын балалар көптеп кездеседі. Арман-мақсаты жоқ балаларды зерттегенде отбасындағы күнделікті кездесіп жататын болмашы кикілжіңнің себеп екенін байқаймыз. Осы орайда отбасының берер тәрбиесі маңызды. Қазір адамдардың бір-біріне жанашырлығы, кішінің үлкенге деген құрметі, үлкеннің кішіге деген ізеті азайып барады. Сыйластық, құрмет жойылса, оның себебі тәрбиенің болмауынан.

Ал тәрбиенің бастауы отбасы екенін ескерсек, ең басты олқылық та сол жерден кетіп жатыр деген сөз. Өкінішке қарай, бүгінгі тәрбиеде ондай үйлесімділік байқалмайды. Көпке топырақ шашпаймын, алайда көп ата-ана

бала тәрбиесін материалдық қамтамасыз етумен ғана шектеп қойған. Бар ойы баланы дүние-мүлікпен ешкімнен кем қылмау. Ал, тәрбиенің бұл түрі баланы толық қанағаттандыра ма? Міне, осы сұрақ көбіне ескерусіз қалып жатыр. Өйткені телефон, компьютер, қымбат киім қажеттілігін өтесе де, одан ешқандай рухани азық ала алмайды. Ол үшін балаға ең бірінші үлкендердің мейірімі, назары қажет. Ал жұмысбасты, ұялы телефонға телміріп отырған ата-аналардың балаға қарауға уақыты жоқ. Шынын айту керек, қазіргі әке-шеше балаларымды қалай жеткізсем, жақсы киім-кешек кигізсем деп ойлайды да, соған жанын салғанымен, балам мейірімді болса, адамгершілігі мол болса деген мәселені тек сөз жүзінде ғана қалдырады.

Осыдан кейін бала өмірдің қыр-сырын тек материалдық дүниемен ғана шектеп, теріс тәрбие алмасына кім кепіл? Ал, кейін материалдық дүниеден рухани жылу алмаға балдарымыз өзін қоғамға керексіз сезініп, тұйықталып, өзімен-өзі болып кетеді немесе шектен тыс еркінсіп, қалағанын істейтін болады. Мұның соңы психологиялық ауытқуға немесе суицидке апарып соғуы әбден мүмкін. Осындай жағдайды болдырмау үшін мектеп психологы ретінде әрбір баланың ішкі жан дүниесіне үңіліп, көмек беру ең басты міндетіміздің бірі деп ойлаймын. Айта кететін үлкен мәселе, ата-ана баламен жиі сөйлесіп, бірге ойын ойнап, сырласып, ақыл-кеңес сұрап отырса екен дейміз.

1.1. Психологиялық факторлар

Жеткіншектерде эмоционалдық тұрақсыздық, тәуелсіздікке ұмтылу, өзіндік «Мен»-ді қалыптастыру сияқты ерекшеліктер анық байқалады. Эмоциялық қолдау жеткіліксіз болғанда келесі өзгерістер көрінеді:

- ашушандық, агрессия;
- тұйықталу, жалғыздық;
- өзін-өзі төмен бағалау;
- назардың тез бөлінуі, когнитивтік белсенділіктің төмендеуі.

1.2. Әлеуметтік факторлар

- ата-аналардың жұмыспен шамадан тыс айналысуы;
- цифрлық технологияларға тәуелділік;
- әлеуметтік желідегі салыстыру мәдениеті;
- құрдастар арасындағы қысым мен буллинг.

1.3. Оқу ортасындағы факторлар

Мектептегі психологиялық климат, педагогтардың қолдау деңгейі, құрдастар арасындағы әлеуметтік шеттету де назар тапшылығының күшеюіне әсер етеді.

2. Эмоциялық қолдау тапшылығының психологиялық салдары

Эмоциялық қолдау жетіспеген жағдайда жеткіншектерде:

- ішкі мазасыздық пен күйзеліс күшейеді;
- өзіндік бағалау төмендейді;
- мотивация әлсірейді;
- әлеуметтік ортадан оқшаулану байқалады;

• девиантты мінез-құлық қауіпі артады.
Бұл өзгерістер жасөспірімнің тұлғалық дамуында ұзақ мерзімді қиындықтар тудыруы мүмкін.

3. Заманауи психологиялық қызметтің диагностикалық жүйесі

Қазіргі психологтар көпқырлы диагностикалық тәсілдерді қолданады:

- клиникалық сұхбат және проективтік әдістер;
- эмоциялық интеллект тесттері (EQ, MSCEIT);
- назар тұрақтылығын өлшеу тесттері (Бурдон, Тулуз–Пьерон);
- отбасылық өзара әрекет диагностикасы;
- мінез-құлықты бақылау және психологиялық анкеталар.

Кешенді диагностика нақты проблеманы анықтауға мүмкіндік береді.

4. Психологиялық коррекция әдістерінің заманауи мүмкіндіктері

Эмоциялық реттеу тренингтері

Mindfulness, релаксация, когнитивтік қайта құрылымдау.

Арт-терапия түрлері:

сурет салу,
музыкалық терапия,
құм терапиясы,
сторителлинг.

Топтық жұмыс

Қарым-қатынас дағдыларын, лидерлік қасиеттерді, сенімділікті қалыптастырады.

Отбасылық терапия

Ата-ана–бала қарым-қатынасын жақсарту, эмоционалдық қолдау механизмдерін қалыптастыру.

5. Психологиялық қызметтің профилактикалық рөлі

- эмоционалдық сауаттылық тренингтері;
- ата-аналарға арналған семинарлар;
- мектептегі психологиялық қауіпсіз ортаны қалыптастыру;
- буллингтің алдын алу;
- әлеуметтік дағдыларды дамыту бағдарламалары.

Қорытынды

Жеткіншектердегі назар тапшылығы - қазіргі қоғамдағы өзекті психологиялық мәселе. Заманауи психологиялық қызмет бұл қиындықтарды анықтауға, алдын алуға және түзетуге арналған кең ауқымды әдістерді ұсынады.

Отбасы, мектеп және психологиялық қызмет арасындағы тығыз байланыс — жеткіншектердің психологиялық тұрақтылығы мен әлеуметтік бейімделуінің негізгі шарттарының бірі. Жеткіншек жастағы балаларда байқалатын көңіл бөлінбеу мен эмоциялық қолдау тапшылығы қазіргі қоғам үшін маңызды психологиялық мәселе болып табылады. Оның негізінде көптеген биологиялық, психологиялық, әлеуметтік және цифрлық факторлар жатыр.

Заманауи психологиялық қызметтің әлеуеті бұл қиындықтарды жеңуде жоғары. Психодиагностика, профилактика, түзету-дамыту жұмыстары,

коррекция бағыттарының үйлесімді қолданылуы жасөспірімнің психоэмоциялық саулығын нығайтып, оның тұлғалық дамуына оң үлес қосады. Ата-анамен өзара байланыс, цифрлық платформалар және педагогтардың қолдауы жеткіншектің психологиялық саулығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Жеткіншектерге жеткілікті эмоциялық қолдау көрсету, зейінін дамыту және олардың психологиялық қауіпсіздігін сақтау – ұлттық деңгейде маңызды міндет.

Әдебиеттер тізімі

1. Айтбаева А. П., Жарықбаева К. Қ. Жас ерекшелік психологиясы. – Алматы: Білім, 2018.
2. Құлмағамбетова Б. Балалар психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
3. Әлмұхамбетова Б. Психологиялық қызмет көрсетудің теориясы мен практикасы. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021.
4. Жарықбаев Қ. Психология. – Алматы: Қазақ университеті, 2016.
5. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – Москва: Смысл, 2018.
6. Эльконин Д.Б. Психология развития. – Москва: Академия, 2017.
7. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – Москва: Педагогика, 2019.
8. Захаров А.И. Эмоциональные нарушения у детей и подростков. – Санкт-Петербург: Речь, 2016.
9. Карабанова О.А. Семейная психология и семейное консультирование. – Москва: Юрайт, 2020.
10. Berk, L.E. Child Development. – Pearson, 2018.
11. Papalia, D., & Feldman, R. Human Development. – McGraw-Hill, 2020.
12. Santrock, J.W. Adolescence. – McGraw-Hill Education, 2019.
13. Goleman, D. Emotional Intelligence. – Bantam Books, 2006.
14. Siegel, D. The Developing Mind. – Guilford Press, 2020.

ӘОЖ 159.923.2:372.4

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМУ

Басымбек Р.С., Балғымбай А.Б., Әжібаева Қ.Ж.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются теоретические основы и педагогические условия развития эмоционального интеллекта у учащихся начальных классов. Подчеркивается роль учителя в формировании эмоциональной компетентности, раскрываются эффективные методы и технологии, способствующие развитию эмпатии, саморегуляции и социального взаимодействия у детей младшего школьного возраста.

Summary: The article discusses the theoretical foundations and pedagogical conditions for developing emotional intelligence among primary school students. It emphasizes the teacher's role in fostering emotional competence and highlights effective methods and technologies that promote empathy, self-regulation, and social interaction in young learners.

Қазіргі қоғамда білім алушы тұлғасының жан-жақты дамуы тек интеллектуалдық қырларымен ғана емес, сонымен қатар эмоционалды және әлеуметтік құзыреттіліктерімен де анықталады. Эмоционалды интеллект (ЭИ) ұғымын ғылымға алғаш енгізген америкалық психолог Д. Гоулман бұл құбылысты «өз сезімдерін түсіну, басқару және басқалардың эмоцияларын тану қабілеті» ретінде анықтайды [1].

Бастауыш мектеп жасы - баланың эмоционалды әлемі белсенді дамиды, тұлғалық және әлеуметтік қатынастар жүйесі қалыптасатын маңызды кезең [2]. Сондықтан осы кезеңде эмоционалды интеллектіні дамыту – оқушының табысты оқуына, өзара қарым-қатынасына және өмірлік бейімделуіне ықпал ететін негізгі шарттардың бірі.

Эмоционалды интеллект – адамның өз эмоцияларын тану, түсіну, басқару және басқалардың эмоцияларын қабылдай білу қабілеттерін қамтитын интегративті психологиялық қасиет [3].

М. Майер мен П. Саловей ұсынған модельге сәйкес, эмоционалды интеллект төрт негізгі компоненттен тұрады:

1. эмоцияларды қабылдау және тану;
2. эмоцияларды түсіну;
3. эмоцияларды реттеу;
4. эмоцияларды әлеуметтік қатынастарда пайдалану [4].

Бастауыш сынып кезеңінде балалардың бұл қабілеттері қарқынды дамиды, бірақ олардың эмоционалды тәжірибесі әлі де шектеулі. Сондықтан педагогикалық қолдау мен эмоционалды тәжірибені байыту маңызды [5].

Эмоционалды интеллектіні дамыту оқыту процесінде жүйелі түрде жүзеге асырылуы тиіс.

Педагогтың рөлі – баланың эмоционалды тәжірибесін байытып, сезімдерін дұрыс түсінуге және реттеуге үйрету. Эмоционалды интеллектіні қалыптастыруда келесі педагогикалық шарттар маңызды [6]:

- эмпатияны дамытуға бағытталған ойындар мен жаттығуларды қолдану;
- топтық және жұптық өзара әрекет арқылы әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру;
- шығармашылық тапсырмалар мен рөлдік ойындар арқылы эмоционалды тәжірибе жинақтау;
- мұғалімнің эмоционалды қолдау көрсету мәдениетін дамыту.

Мысалы, рөлдік ойындар мен сахналық көріністер арқылы балалар өз сезімдерін білдіруге, эмоцияларды ажыратуға және түсінуге үйренеді [7].

Эмоционалды интеллектіні дамытуда келесі әдістер тиімді деп саналады [8][9]:

- «Эмоцияларды ата» әдісі — оқушылар түрлі эмоцияларды бейнелейтін суреттермен, бет-әлпетпен жұмыс істейді;
- «Сезімдер күнделігі» әдісі — бала күн сайын өз көңіл күйін белгілеп, оны түсіндіреді;
- «Эмоциялық шеңбер» ойыны — балалар өз сезімдерін түстермен немесе символдармен бейнелейді;

• ART-терапиялық және драматизация элементтері бар сабақтар — шығармашылық арқылы ішкі сезімдерді білдіру және түсіну мүмкіндігін кеңейтеді.

Зерттеулер көрсеткендей, эмоционалды интеллекті жоғары балалардың мектеп бейімделуі жеңілірек өтеді, оларда күйзеліс деңгейі төмен, ал коммуникативтік қабілеттері жоғары болады [10].

ЭИ деңгейін анықтау үшін заманауи психологиялық құралдар қолданылады:

• **Майер-Саловей-Карузо тесті (MSCEIT)** — эмоцияларды тану, түсіну және басқару қабілетін өлшейді;

• **Эмоциялық сауалнамалар мен бақылау карталары** — бастауыш жаста бейімделген нұсқалары педагогтарға арналған [10];

• **Қарапайым рефлексия әдістері** — оқушылар өз көңіл күйін сурет немесе түс арқылы бейнелейді.

Мұндай диагностика тек бағалау құралы ғана емес, баланың ішкі эмоционалды күйін түсінуге мүмкіндік беретін кері байланыс механизмі болып табылады.

Эмоционалды интеллектіні дамыту — бастауыш сынып оқушысының тұлғалық және әлеуметтік жетілуінің маңызды алғышарты. Эмоционалды сауатты бала өз сезімдерін түсініп, оларды тиімді басқара алады, сыныптағы қарым-қатынаста сыпайылық пен эмпатия танытады.

Мектептегі оқу процесінде эмоционалды интеллектіні дамыту мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі мен тұлғалық үлгісіне, сонымен қатар оқу-тәрбие жұмысының мазмұнына тікелей байланысты.

Болашақта эмоционалды интеллектіні дамытудың цифрлық құралдарын, тренингтерін және ойын технологияларын интеграциялау бағытында зерттеулерді жалғастыру өзекті болып табылады.

Эмоционалды интеллектіні қалыптастыру үдерісі мектеп пен отбасының бірлескен жұмысына, педагогтың кәсіби құзыреттілігіне және сабақтағы эмоционалды тәжірибені байытуға негізделуі тиіс. Болашақта бұл бағытта цифрлық технологияларды (интерактивті эмоция тренажерлері, мобильді қосымшалар, VR-сценарийлер) енгізу эмоционалды дамуды жаңа деңгейге көтереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — 10th Anniversary ed. — New York : Bantam Books, 2018. — 357 p.
2. Denham, S. A. Emotional Development in Young Children. — New York : Guilford Press, 2019. — 310 p.
3. Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R. The Ability Model of Emotional Intelligence: Principles and Updates // Emotion Review. — 2016. — Vol. 8 (4). — P. 290–300.
4. Brackett, M. A., Rivers, S. E. Transforming Students' Lives with Social and Emotional Learning. — New York : Yale Center for Emotional Intelligence, 2020. — 198 p.
5. Әлиева, С. Бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық интеллектісін дамыту жолдары // Педагогика және психология. — 2021. — №2. — Б. 48–55.

6. Бейсенова, А. Эмоциялық мәдениет пен қарым-қатынас мәдениеті // Білім беру кеңістігі. — 2020. — №4. — Б. 25–31.
7. Мұратова, К. Ойын технологиясы арқылы бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық дамуы // ҚР Білім беру институтының еңбектері. — 2022. — №3. — Б. 33–40.
8. CASEL. Framework for Social and Emotional Learning. — Chicago : Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning, 2020. — 45 p.
9. Есімханова, Г. Эмоционалды интеллектіні дамытудағы арт-терапия элементтері // Заманауи педагогика. — 2023. — №1. — Б. 27–34.
10. Jennings, P. A., Greenberg, M. T. The Prosocial Classroom: Teacher Social and Emotional Competence in Relation to Student and Classroom Outcomes // Review of Educational Research. — 2019. — Vol. 89 (2). — P. 274–315.

ОӘЖ 373.3:159.922.7

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПТЕГІ СУБЪЕКТИВТІ ӘЛ-АУҚАТЫН ЗЕРТТЕУ

Баянбай А.Н., Султанмуратова Д.О., Есенова М.А.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Нуридинова Г.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности субъективного благополучия младших школьников в образовательном процессе. Анализируются теоретические основы понятия субъективного благополучия, его влияние на учебную мотивацию, эмоциональное состояние и социальную адаптацию детей..

Summary: The article examines the features of subjective well-being of primary school students within the educational process. It analyzes the theoretical foundations of subjective well-being and its impact on students' learning motivation, emotional state, and social adaptation.

Бастауыш сынып оқушыларының мектептегі субъективті әл-ауқаты олардың оқу үлгеріміне, мінез-құлқына және жалпы дамуына айтарлықтай әсер етеді. Бұл ұғым баланың мектептегі эмоционалдық жайлылығы, өзін қауіпсіз сезінуі, сыныптағы қарым-қатынас сапасы және мұғаліммен байланысы арқылы анықталады. Зерттеудің мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының субъективті әл-ауқатына әсер ететін факторларды анықтау және оның маңыздылығын талдау.

Субъективті әл-ауқат – адамның өз өмірінің сапасын қалай қабылдайтынын сипаттайтын психологиялық ұғым. Бастауыш сынып оқушылары үшін бұл көрсеткіш олардың мектеп өміріне деген көзқарасымен, эмоционалдық жағдайымен және оқу процесіне қатысу деңгейімен өлшенеді. Бастауыш сынып оқушыларының субъективті әл-ауқатына төмендегідей факторлар әсер етеді:

– *Отбасы жағдайы* – ата-ананың қолдауы, отбасындағы қарым-қатынас үлгісі.

– *Мектеп ортасы* – мұғалімдер мен оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынас, оқу жүктемесінің деңгейі.

– *Құрдастармен байланыс* – достарымен қарым-қатынастың сапасы, мектептегі психологиялық ахуал.

– *Жеке ерекшеліктер* – баланың өзін-өзі бағалауы, эмоционалдық тұрақтылығы [1].

Бастауыш сынып оқушыларының мектептегі субъективті әл-ауқатын арттыру үшін бірнеше маңызды шараларды жүзеге асыру қажет:

– Психологиялық қолдау көрсету – мектеп психологтарының жүйелі түрде диагностика жүргізуі және қажетті кеңес беруі.

– Оқушыларға жайлы орта құру – мектепте достық және ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру.

– Мұғалімдердің кәсіби дағдыларын жетілдіру – оқушылармен қарым-қатынас жасаудың тиімді әдістерін үйрету.

– Оқу жүктемесін оңтайландыру – бастауыш сынып оқушылары үшін оқу процесін қызықты әрі жеңілдетілген форматта ұсыну [2].

Дамыған елдерде оқушылардың субъективті әл-ауқатын жақсарту бойынша әртүрлі бағдарламалар жүзеге асырылуда. Мысалы: Финляндияда мектептер оқушының психологиялық денсаулығына ерекше көңіл бөледі. Онда әр балаға жеке көзқараспен қарау қағидасы қолданылады.

Жапонияда оқушылардың эмоциялық әл-ауқатын бақылау үшін арнайы кеңес беру жүйесі енгізілген. АҚШ-та әлеуметтік-эмоциялық оқыту бағдарламалары (SEL) оқушылардың өзін-өзі бағалау қабілетін дамытуға бағытталған [3].

Оқушылардың субъективті әл-ауқаты көбінесе олардың психологиялық тұрақтылығына байланысты. Психологиялық тұрақтылық – адамның күйзеліс жағдайында да эмоцияларын бақылай білу қабілеті. Балалардың мектеп өмірінде кездесетін қиындықтарды жеңе білуі олардың психологиялық тұрақтылығына байланысты [4].

Әлеуметтік қарым-қатынастар да балалардың субъективті әл-ауқатына үлкен әсер етеді. Құрдастарымен жақсы қарым-қатынас орнатқан балалардың эмоционалдық тұрақтылығы жоғары болады. Әлеуметтік дағдыларды дамыту үшін:

– Оқушыларды топтық жұмыстарға белсенді түрде қатыстыру керек;

– Командалық ойындар мен бірлескен жобаларды ұйымдастыру маңызды;

– Конфликт жағдайларын тиімді шешу әдістерін үйрету қажет [5].

Мұғалімнің оқушыға деген қарым-қатынасы оның мектептегі әл-ауқатына тікелей әсер етеді. Жағымды психологиялық орта қалыптастыру үшін:

– Мұғалімдер оқушыларға қолдау көрсетуі керек

– Әділеттілік қағидаларын сақтау маңызды;

– Білім беру процесіндегі эмоциялық интеллекттің маңызы

– Білім беру барысында эмоциялық интеллекттің дамуы оқушылардың субъективті әл-ауқатына тікелей әсер етеді. *Эмоциялық интеллект* – адамның өз сезімдерін түсінуі, басқара білуі және басқалардың эмоцияларын сезіну қабілеті. Бұл дағды бастауыш сынып оқушыларына өзара қарым-қатынасты жақсартуға, өзін-өзі бағалауға және стресстік жағдайларда тиімді шешім қабылдауға көмектеседі.

Оқушылардың эмоциялық интеллектін дамыту үшін:

- Сыныпта эмоциялық қолдау көрсету – мұғалімдердің оқушылардың сезімдерін түсінуі және қолдау көрсетуі;

- Өзін-өзі тану сабақтарын енгізу – балаларға өз эмоцияларын түсіндіру, реттеу әдістерін үйрету;

- Топтық жұмыстар мен ойындар ұйымдастыру – балаларға командалық әрекеттер арқылы әлеуметтік дағдыларды дамыту [6] .

- Бастауыш сыныптағы мұғалімдер оқушылардың психологиялық жағдайына үлкен ықпал етеді. Сынып жетекшісі:

- Оқушылардың өзін еркін сезінуі үшін жылы атмосфера қалыптастыруы керек;

- Балалардың жетістіктерін мадақтау арқылы олардың мотивациясын арттыруы қажет;

- Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оларға жеке қолдау көрсетуі тиіс.

Ата-аналардың мектептегі оқу процесіне араласуы баланың эмоционалдық әл-ауқатына әсер етеді. Ата-аналар:

- Баланың мектептегі жағдайын жиі талқылап, оның сезімдеріне мән беруі керек;

- Мұғалімдермен тығыз байланыста болып, баланың оқу үлгерімі мен психологиялық жай-күйін бақылауы қажет;

- Балаға үйде эмоционалдық қолдау көрсетіп, оның сенімділігін арттыруы тиіс.

- Оқушылардың жетістіктерін мадақтау мотивацияны арттырады.

Мектеп басшылығы оқушылардың психологиялық әл-ауқатын жақсарту үшін келесі қадамдарды іске асыруы керек:

- Психологиялық қызметтің тиімділігін арттыру;

- Оқушылардың пікірін ескеретін орта қалыптастыру;

- Ата-аналармен белсенді жұмыс жүргізу [7] .

Бастауыш сынып оқушыларының субъективті әл-ауқатын арттыру үшін мектеп әкімшілігі, мұғалімдер мен ата-аналар бірлесе жұмыс істеуі қажет. Қолайлы мектеп ортасын қалыптастыру, эмоционалдық қолдау көрсету және балалардың психологиялық қажеттіліктерін ескеру – олардың мектептегі бақытты әрі табысты болуына ықпал етеді. Сондай-ақ халықаралық тәжірибені зерттеп, оны жергілікті білім беру жүйесіне бейімдеу маңызды. Қазақстандық мектептерде психологиялық қызметтерді жетілдіру, мұғалімдер мен оқушылардың қарым-қатынасын нығайту, сондай-ақ ата-аналармен тығыз жұмыс жасау арқылы оқушылардың субъективті әл-ауқатын жақсартуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сатыбалдиева, Г. А. Бастауыш мектеп оқушыларының психологиялық жай-күйін қолдау мәселелері // Қазақстан мектебі. – 2019. – №9. – Б. 45–49..

2. Әбдіғаппарова, Г. Ж., Мырзабекова, С. П. Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуы мен мектептегі әлеуметтік бейімделуі // Педагогика және психология. – 2022. – №2(51). – Б. 66–74..
3. Оспанова, Б. Ж. Бастауыш сынып оқушыларының мектептегі эмоционалдық әлауқаты // Қазақ университеті хабаршысы. Педагогика сериясы. – 2020. – №3(69). – Б. 112–118..
4. Сейілханова, А. Б., Құрманбаева, А. Ж. Мектеп жасындағы балалардың психологиялық әлауқатын зерттеу ерекшеліктері // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2021. – №1(75). – Б. 87–95.
5. Мұқанова Б. Оқушылардың психологиялық әлауқаты және оның білім сапасына әсері // Қазақстан педагогикасы. – 2021. – Т. 4, №1. – Б. 45–58.
6. Walker T. The Finnish Education System: Why It Works // International Journal of Education Policy. – 2022. – Vol. 7, №3. – P. 189–205.
7. Tanaka H. School Mental Health Programs in Japan: A Review // Asian Journal of Educational Psychology. – 2021. – Vol. 12, №4. – P. 310–325.

ОӘЖ 371.26

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Баясыл А.Б., Тұратбек А.Қ., Мұхтар Б.Ә.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Мауленбердиева Г.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности системы оценивания в условиях обновлённого содержания образования. Новая система оценивания направлена на справедливую, точную и системную оценку учебных достижений учащихся. Оценивание делится на формативное и суммативное, и каждая из форм способствует развитию ученика через обратную связь. Благодаря критериальному оцениванию учащиеся могут оценивать свои результаты, опираясь на чёткие критерии. Основные преимущества системы оценивания — справедливость, прозрачность, повышение активности учащихся и учебной мотивации. Кроме того, она способствует укреплению партнёрских и доверительных отношений между учителем и учеником.

Summary: This article explores the features of the assessment system within the framework of the updated educational content. The new assessment system is aimed at evaluating students' academic achievements fairly, accurately, and systematically. Assessment is divided into formative and summative types, each contributing to student development through feedback. Through criteria-based assessment, students can evaluate their results based on clear and specific criteria. The main advantages of the assessment system include fairness, transparency, increased student engagement, and enhanced learning motivation. In addition, it helps strengthen the partnership and trust-based relationship between teacher and student.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде түбегейлі өзгерістер орын алуда. Қазақстан Республикасында енгізілген жаңартылған білім мазмұны – білім беру мазмұнын жетілдірудің заманауи үлгісі. Бұл жүйе оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға, алған білімдерін өмірде қолдана білуіне, дербес ойлау, сыни тұрғыдан пайымдау, шешім қабылдау қабілеттерін дамытуға бағытталған. Соған сәйкес оқыту үрдісінің барлық кезеңдерінде, соның ішінде баға. [1] Қазіргі әлемде білім беру жүйесі қоғамның дамуына

тікелей әсер ететін негізгі салалардың бірі болып отыр. ХХІ ғасырдың қарқынды дамуы, технологиялық прогресс пен жаһандану үдерістері білім беру мазмұнын жаңартуды талап етті. Осыған сәйкес Қазақстан Республикасында білім беру жүйесіне бірқатар реформалар енгізіліп, оның ішінде оқу бағдарламалары, оқыту әдістері мен бағалау жүйесіне де түбегейлі өзгерістер жасалды.

Жаңартылған білім мазмұны – бұл оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға, өмірлік дағдыларды қалыптастыруға, функционалдық сауаттылығын арттыруға бағытталған жүйе. Бұл жүйенің басты ерекшелігі – білім алушыны пассив тыңдаушы емес, белсенді ізденуші, шығармашыл тұлға ретінде дамыту. Ал мұндай мақсаттарға жету үшін оқыту әдістерімен қатар, бағалау жүйесінің де өзгеруі қажет болды.[2]

Бұрынғы дәстүрлі бағалау жүйесі негізінен оқушылардың тек білім көлеміне назар аударып, олардың ойлау, талдау, сараптау сияқты жоғары деңгейлі қабілеттерін ескерусіз қалдыратын. Сонымен қатар, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас көбіне «бақылаушы – бағынушы» сипатында болатын. Ал жаңартылған бағалау жүйесі бұл қатынасты «серіктес – бағыттаушы» үлгісіне өзгертті.

Жаңартылған мазмұн аясында енгізілген критериалды бағалау жүйесі, қалыптастырушы бағалау мен жиынтық бағалау ұғымдары оқушылардың оқу жетістіктерін әділ, нақты және жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді. Бағалау енді оқушының біліміндегі олқылықтарын анықтап, оны түзетуге жол ашатын кері байланыс құралына айналды. Сонымен қатар, бұл жүйе оқушылардың оқу үдерісіне деген қызығушылығын, жауапкершілігін және мотивациясын арттырып, білім беру сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Осы мақалада жаңартылған білім мазмұны жағдайында бағалау жүйесінің ерекшеліктері, оның түрлері, мақсаттары мен артықшылықтары жан-жақты қарастырылады. Бағалау жүйесінің оқу-тәрбие процесіне тигізетін ықпалы мен маңыздылығы, мұғалім мен оқушы рөлінің өзгеруі және осы бағыттағы тәжірибелік қиындықтар мен оларды шешу жолдары да талданады. лау жүйесінде де маңызды өзгерістер енгізілді.

Жаңартылған білім мазмұны жағдайында бағалау — тек қана оқушыны бағалау емес, ол оқушының оқу жетістігін анықтау, оқыту процесін жақсарту, әрі қарай даму траекториясын белгілеу құралы ретінде қарастырылады. Бағалаудың басты мақсаты – оқушының оқу үдерісін қадағалау, жетістігін тану, оқу қиындықтарын дер кезінде анықтап, кері байланыс арқылы түзету жұмыстарын ұйымдастыру.[3]

Жаңартылған бағдарлама аясында бағалау екі негізгі түрге бөлінеді:

1. Қалыптастырушы бағалау (ҚБ) Бұл – күнделікті сабақта жүзеге асатын, оқушының оқу үдерісіндегі ілгерілеуін байқауға арналған бағалау. Мұнда баға қойылмайды, кері байланыс пен дескрипторлар негізінде оқушыға жетістікке жету жолы көрсетіледі. ҚБ мұғалім мен оқушы арасындағы сенімді қарым-қатынасты дамытады.
2. Жиынтық бағалау (ЖБ)

- Тоқсандық жиынтық бағалау (ТЖБ)
- Бөлім бойынша жиынтық бағалау (БЖБ)[4]

ЖБ – оқушының белгілі бір кезеңдегі (бөлім немесе тоқсан соңындағы) оқу жетістігін балдық жүйе арқылы бағалайтын нысан. Бұл бағалау стандартталған тапсырмалар негізінде жүзеге асады.

Жаңартылған бағалау жүйесінің дәстүрлі жүйеден басты айырмашылықтары:

- Баға емес, оқу жетістігіне назар аудару
- Бағалау жүйесі мұғалімге де үлкен жауапкершілік жүктейді. Мұғалім:
- оқушының даму деңгейін үнемі бақылап отырады;
- тапсырмаларды дұрыс құрастырып, әділ бағалау жүргізеді;
- дескрипторлар мен критерийлерді нақтылап түсіндіреді;
- кері байланысты жүйелі түрде ұйымдастырады;
- әр оқушының оқу траекториясын қалыптастыруда бағыт-бағдар береді.

Оқушы үшін бағалаудың артықшылықтары. Жаңартылған бағалау жүйесі оқушыға: - өзінің оқу деңгейін түсінуге; - өз біліміндегі олқылықтарды анықтауға; - жеке оқу мақсатын қоюға; - ішкі мотивациясын арттыруға көмектеседі.

Бағалау енді қорқыныш емес, керісінше — оқуға жетелейтін, жетістікке ынталандыратын құралға айналды.

Критериалды бағалау – жаңартылған мазмұнның басты элементі.[5]

- тұрақты біліктілік арттыру курстары;
- әдістемелік қолдау;
- ата-аналармен түсіндіру жұмыстары жүргізілуі тиіс.

Жаңартылған білім мазмұны жағдайындағы бағалау жүйесі – оқытудың сапасын арттыруға, оқушының жеке жетістіктерін дамытуға бағытталған маңызды құрал. Бұл жүйе мұғалім мен оқушы арасында өзара сенімділік, серіктестік орнатуға, оқу үдерісін тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Бағалау – енді бақылау емес, даму мен жетістікке жетелеудің басты құралы екенін әрбір ұстаз, оқушы, ата-ана түсінуі қажет.

Жаңартылған білім мазмұны жағдайындағы бағалау жүйесінің ерекшеліктерін зерттеу көрсеткендей, бұл жүйе білім беру саласында сапалы өзгерістер енгізуге бағытталған кешенді құрал болып табылады. Бағалау енді тек оқушының алған білімін тексеру емес, сонымен бірге оның оқу процесіндегі жетістіктері мен қиындықтарын анықтап, қолдау көрсету жүйесіне айналды.

Қалыптастырушы және жиынтық бағалау түрлері оқушының оқу белсенділігін арттырып, сыни ойлау, өздігінен бағалау және өзін-өзі дамыту қабілеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Критериалды бағалау жүйесі оқушыларға нақты мақсаттар қойып, олардың нәтижелерін анық және әділ түрде бағалауға жағдай жасайды. Бұл білім алушылардың өз дамуын бақылауына және мақсатқа бағытталған жұмыс істеуіне қолдау көрсетеді.[6]

Сонымен қатар, жаңартылған бағалау жүйесі мұғалім мен оқушы арасындағы сенімді қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді. Мұғалім оқу үдерісінің серіктесі ретінде қалыптасып, оқушының жеке ерекшеліктерін, оқу қажеттіліктерін ескере отырып, әділ және жан-жақты баға бере алады. Бұл жүйе

оқушылардың ішкі мотивациясын арттырып, олардың оқу процесіне деген қызығушылығын оятады.

Алайда, жаңа бағалау жүйесін енгізу барысында белгілі бір қиындықтар да кездеседі. Мұғалімдердің кәсіби біліктілігін жетілдіру, әдістемелік қолдау көрсету, ата-аналармен түсіндіру жұмыстарының жүйелі ұйымдастырылуы – тиімді бағалау жүйесінің табысты жұмыс істеуінің кепілі болып табылады. Бұл мәселелер шешілген жағдайда ғана білім беру сапасы тұрақты түрде жақсарып, оқушылардың жан-жақты дамуы қамтамасыз етіледі.

Қорыта келгенде, жаңартылған білім мазмұны жағдайында бағалау жүйесінің ерекшеліктері білім беру үрдісін жаңғыртып, оқушылардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және өмірге қажетті дағдыларды меңгеруге зор мүмкіндік береді. Сондықтан бағалау жүйесін одан әрі жетілдіру, мұғалімдердің және ата-аналардың оған деген түсінігін тереңдету – бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының орта білім беру мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы. – Астана, 2016.
2. «Критериалды бағалау» әдістемелік нұсқаулық. – Астана: НЗМ, 2017.
3. Сатыбалдиева Г.Ж. Жаңартылған білім мазмұны: ерекшеліктері мен маңызы. // Білім әлемі, 2020.
4. Мұхамеджанова С. Оқу жетістіктерін бағалаудың жаңаша тәсілдері. – Алматы, 2019.
5. Қазақстан Республикасы БҒМ. Орта білім берудің мемлекеттік стандарты. – 2021.
6. Black, P. & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education.

ӘОЖ 378.147:51-7

МАТЕМАТИКАНЫ КӨРНЕКІ МОДЕЛЬДЕУ НЕГІЗІНДЕ ОҚЫТУДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бекназар Әсет Қалдарбекұлы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены теоретические основы и практические подходы к формированию исследовательских навыков студентов посредством наглядного моделирования при обучении математике. Подробно представлены методические этапы применения наглядного моделирования для глубокого и качественного усвоения математических понятий и решения конкретных задач. Приведены детальные практические примеры, среди которых визуальное доказательство теоремы Пифагора с конкретными вычислениями, построение и исследование графиков квадратичных функций с определением координат вершин парабол. В статье даны четкие пошаговые описания каждого примера с расчётами и выводами. Подчеркивается эффективность наглядного моделирования для развития аналитических способностей и исследовательской активности студентов. Статья предназначена преподавателям вузов, методистам в области математики, научным исследователям и специалистам в сфере педагогики и образования.

Summary: The article provides a detailed analysis of the theoretical foundations and practical approaches for developing students' research skills through visual modeling in mathematics education. The author highlights the importance of fostering independent research abilities among students, offering methodological strategies for effectively utilizing visual modeling techniques. Several practical examples are described in detail to illustrate the method's application and effectiveness, including the visual demonstration and verification of the Pythagorean theorem through precise calculations, graphical modeling of quadratic functions and determining vertex coordinates. Each example is clearly outlined with step-by-step calculations, model construction, and interpretations. The presented experiences demonstrate significant advantages in enhancing students' analytical thinking, mathematical understanding, and self-directed research capabilities. The article is intended for university teachers, mathematics educators, researchers in pedagogy, and education specialists interested in innovative instructional methods.

Қазіргі заманда білім беру саласына қойылатын басты талаптардың бірі – студенттердің зерттеу дағдыларын дамытып, ғылыми ойлау қабілетін қалыптастыру. Осы мақсатта математиканы оқыту процесінде заманауи әдістерді қолданудың қажеттілігі артып отыр. Әсіресе, математикалық білімнің сапасын арттыру үшін студенттердің өз бетінше зерттеу қызметін белсендіруге мүмкіндік беретін көрнекі модельдеу тәсілдерін пайдаланудың маңызы зор.

Көрнекі модельдеу – математикалық ұғымдарды, заңдылықтарды, есептерді көрнекі құралдар арқылы түсіндіруге негізделген оқыту әдісі. Бұл әдіс абстрактілі математикалық түсініктерді студенттердің қабылдауына жеңіл әрі түсінікті етіп жеткізуге, олардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға және зерттеу дағдыларын дамытуға септігін тигізеді. Математикалық білімнің сапалы меңгерілуі көбіне студенттердің өз тәжірибесі негізінде модельдер құрып, нақты жағдайларды талдап, қорытындылар жасаумен тығыз байланысты. Студенттердің зерттеу қызметін қалыптастыру – олардың логикалық ойлау қабілетін дамытып, білімді шығармашылық тұрғыдан игеруін қамтамасыз ететін негізгі фактор. Сол себепті, математиканы көрнекі модельдеу арқылы оқыту студенттердің зерттеу белсенділігін арттырып, олардың білім сапасын жақсартуға бағытталған тиімді педагогикалық тәсіл ретінде өзекті болып табылады.

Математикадағы модельдеудің педагогикалық мәні ғылыми тұрғыда бірқатар зерттеушілер еңбектерінде кеңінен қарастырылған. Оқыту үдерісінде көрнекілік пен модельдеуді қолданудың алғашқы ғылыми негіздерін педагогика ғылымының классиктері Я.А. Коменский [1] мен К.Д. Ушинскийдің [2] еңбектерінен кездестіреміз. Я.А. Коменский «Ұлы дидактика» атты еңбегінде көрнекілікті оқыту үдерісінің негізі ретінде қарастырып, білім беруде нақтыдан абстрактіліге, қарапайымнан күрделіге көшу керектігін ерекше атап өтеді. Коменский бойынша, көрнекілік қағидасы білімді меңгеруді айтарлықтай жеңілдетіп, студенттердің ойлау қабілетін арттырады.

Көрнекі модельдеу тәсілін математиканы оқыту процесінде тиімді пайдаланудың теориялық-әдістемелік негіздері Л.С. Выготский [3] мен Жан Пиаженің [4] танымдық даму теорияларында терең ашылған. В.В. Давыдов зерттеулерінде абстрактілі математикалық ұғымдарды меңгеру үшін көрнекі

модельдеуді қолданудың тиімділігін дәлелдей отырып, оның білім алушылардың ақыл-ой әрекетін белсендіретін фактор екендігін көрсеткен [5]. Осы тұжырымды әрі қарай дамыту барысында ресейлік ғалымдар Малыхин сынды зерттеушілер математиканы модельдеу арқылы оқытудың әдістемелік аспектілерін кеңінен зерделеп, теориялық негіздерін толықтыра түсті [6].

Отандық педагогика ғылымында математикалық білім беруде көрнекілік пен модельдеуді қолдану мәселесін терең әрі жан-жақты зерттеген ғалымдардың бірі – Б.Баймұқанов. Өзінің ғылыми еңбектерінде Б.Баймұқанов математикалық ұғымдар мен теорияларды түсіндіруде көрнекі модельдеудің ерекше маңыздылығын атап өтеді. Ғалымның пікірінше, математикалық білім беруде тек теориялық ақпаратты жеткізу жеткіліксіз, оны студенттердің толық әрі терең түсінуі үшін көрнекі модельдер арқылы тәжірибемен ұштастыру қажет.

Б.Баймұқановтың зерттеулері бойынша, көрнекі модельдеу тәсілі студенттердің абстрактілі математикалық ұғымдарды нақты, түсінікті әрі қызықты түрде қабылдауына жол ашады. Осы әдіс арқылы математикалық білімді меңгеру жеңілдеп, студенттер есептерді талдау мен шешу барысында өздерінің логикалық ойлау қабілеттерін тиімді дамыта алады. Сонымен қатар, ғалым көрнекі модельдеуді белсенді қолданған жағдайда студенттердің зерттеушілік белсенділігінің артатынын, пәнге деген қызығушылықтары күшейетінін атап өткен. Оның пікірінше, көрнекі модельдеу арқылы ұйымдастырылған математикалық тапсырмалар студенттердің абстрактілі ұғымдарды тәжірибе жүзінде түсініп, нақты өмірдегі құбылыстармен байланыстыра білу дағдыларын дамытады. Осылайша, студенттердің білімді тек есте сақтап қана қоймай, оны шығармашылықпен және сын тұрғысынан игеруіне мүмкіндік туады. Б.Баймұқановтың еңбектерінде осы әдістемені қолданудың нақты мысалдары, әдістемелік нұсқаулары беріліп, математиканы оқытудағы көрнекі модельдеудің ғылыми-тәжірибелік маңызы айқын дәлелденген [7].

Көрнекі модельдеуді математиканы оқытуда қолданудың негізгі мақсаты – студенттердің абстрактілі ұғымдарды терең түсінуіне жағдай жасап, нақты есептерді шешу арқылы олардың зерттеу дағдыларын дамыту. Осы мақсатқа жету үшін төменде нақты математикалық есептердің бірнеше детальді мысалдары мен оларды көрнекі модельдеу негізінде шешу әдістері ұсынылады. Бірінші мысал – Пифагор теоремасын көрнекі модельдеу. Бұл тапсырмада студенттерге көрнекі модельдеу негізінде Пифагор теоремасының дұрыстығын іс жүзінде тексеру ұсынылды. Сабақ барысында студенттер алдымен өлшемдері нақты көрсетілген тікбұрышты үшбұрышты қағаздан немесе картоннан дайындады. Бұл үшбұрыштың катеттерінің ұзындықтары алдын-ала белгілі болды: бірінші катет – 9 см, екінші катет – 12 см.

Студенттер үшбұрышты дәл әрі ұқыпты етіп сызып, мұқият қиып алған соң, қабырғаларының ұзындығын сызғыш арқылы қайтадан нақты өлшеп тексерді. Содан кейін олар Пифагордың атақты формуласы арқылы гипотенузаның теориялық ұзындығын есептеуге кірісті:

$$a^2 + b^2 = c^2$$

Берілген есепті шешудің кезеңдері мынадай болды:

- Бірінші катеттің квадраты есептелді:

$$9^2 = 81;$$

- Екінші катеттің квадраты есептелді:

$$12^2 = 144;$$

- Осы екі санды қосып, гипотенузаның квадраты анықталды:

$$81 + 144 = 225;$$

- Соңында гипотенузаның ұзындығы түбір шығару арқылы анықталды:

$$c = \sqrt{225} = 15 \text{ см}$$

Теориялық тұрғыда есептелген нәтиже бойынша гипотенуза ұзындығы 15 см болып шықты. Келесі кезеңде студенттер өздері жасаған үшбұрыш моделінің гипотенузасын өлшеп, тәжірибе жүзінде тексеру жұмыстарын жүргізді. Өлшеу кезінде студенттер дәл осы 15 см деген нәтижеге қол жеткізді. Екі жолмен (теориялық есептеу және тәжірибелік өлшеу арқылы) алынған нәтижелердің дәл сәйкес келуі студенттердің Пифагор формуласын тереңірек әрі нақты түсінуіне мүмкіндік берді. Бұл көрнекі модельдеу жұмысының студенттерге берген пайдасы мынада болды: олар теориялық білімнің шынайы өмірде қалай қолданылатынын көріп, математикалық ұғымның мағынасын терең ұғына алды. Сонымен қатар, студенттер өздігінен дәлелдеу және талдау жасау қабілеттерін жетілдірді. Осылайша, бұл практикалық есеп студенттердің математикаға деген қызығушылығын арттырып, зерттеушілік дағдыларын дамытуға айтарлықтай ықпал етті.

Екінші мысал – квадраттық функция графигін модельдеу және оның параметрлерін зерттеу. Бұл тапсырмада студенттерге квадраттық функцияларды зерттеу, олардың параметрлерін анықтау және көрнекі модельдеу арқылы графигін салу тапсырылды. Студенттер нақты берілген келесі функцияны талдады:

$$y = x^2 - 6x + 5$$

Алдымен студенттер квадраттық функцияның жалпы түрдегі формуласы мен оның графигінің парабола тәрізді болатынын еске түсірді. Параболаның шыңы маңызды сипаттамалардың бірі болғандықтан, олар оның координаталарын анықтауға кірісті.

Параболаның шың координаталарын табу үшін студенттер келесі математикалық формулаларды қолданды:

$$x = -b / 2a$$

$$y = f(x) (-b / 2a)$$

Студенттер бұл формуланың мәнін терең түсіну мақсатында алдымен берілген функциядағы коэффициенттерді анықтады. Мұндағы коэффициенттер келесі түрде болды: $a = 1$, $b = -6$, $c = 5$.

Осы коэффициенттерді формулаға қойып, студенттер парабола шыңының x координатасын есептеді:

$$x = -6 / 2 \times 1 = 6 / 2 = 3$$

Студенттер бұл алынған x мәнін енді бастапқы функцияға қойып, y координатасын анықтауға кірісті:

$$y = (3)^2 - 6 \times (3) + 5 = 9 - 18 + 5 = -4$$

Осы есептеулердің нәтижесінде студенттер парабола шыңының координаталарын (3; -4) түрінде анықтады. Алынған нәтижені көрнекі түрде нақтылау үшін студенттер арнайы координаталар жүйесін қағазға сызып, графикті салуға кірісті. Координаталарды мұқият өлшеп, параболаның шыңын белгіледі. Сонан соң қосымша нүктелер анықтап, мысалы: $x=0$, $x=1$, $x=2$, $x=4$, $x=5$ мәндерін таңдап, сәйкес келетін y мәндерін есептеп, графиктің толық көрінісін салды. Осы әрекеттер арқылы студенттер параболаның нақты формасын көрнекі түрде модельдеп, оның математикалық қасиеттерін талдады. График салу барысында олар параболаның симметрия осін, функцияның нөлдерін (түбірлерін), сондай-ақ функцияның мәндері қалай өзгертіндігін зерттеді. Бұл практикалық жұмыс студенттердің математикалық ұғымдарды көрнекі түрде модельдеу арқылы тереңірек меңгеруіне және функцияларды талдау дағдыларын дамытуға мүмкіндік берді. Олар теориялық білімді практикалық жолмен тексеріп, өздерінің аналитикалық ойлау қабілеттерін жетілдірді. Сонымен қатар, студенттер математикалық есептердің шешімдерін нақты график арқылы көре отырып, өз бетінше зерттеу жүргізуге деген қызығушылықтарын арттырды.

Қортындылай келе, қазіргі таңда математикалық білім беруде студенттердің зерттеу қабілеттерін қалыптастыру маңызды педагогикалық міндеттердің бірі саналады. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін көрнекі модельдеу әдісін пайдалану тиімді әрі нәтижелі болып отыр. Көрнекі модельдеу арқылы математикалық ұғымдар мен есептердің мәнін студенттерге айқын әрі терең жеткізуге мүмкіндік бар. Мақалада ұсынылған мысалдар негізінде, көрнекі модельдеу әдісінің тиімділігі нақты математикалық есептерді шешу барысында анық байқалды. Атап айтқанда, студенттер Пифагор теоремасын нақты модельдер көмегімен зерттеп, оның формуласын тікелей өлшеулер арқылы дәлелдей алды. Сондай-ақ, квадраттық функцияның параметрлерін анықтап, графиктерді нақты салып үйренді. Бұл жұмыстар студенттердің танымдық қызығушылығын арттырумен қатар, олардың өздігінен жұмыс істеу, талдау және қорытындылау дағдыларын дамытуға ықпал етті. Олар математикалық білімдерді шынайы өмірде қолданудың нақты мысалдарымен танысып, аналитикалық ойлауды қалыптастырды. Осылайша, көрнекі модельдеуді математиканы оқытуда жүйелі қолдану студенттердің білім сапасын жақсартып, зерттеу дағдыларын тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Болашақта бұл әдістемені оқу процесіне кеңірек енгізу студенттердің білім деңгейін көтеруге, олардың теория мен практиканы үйлестіру қабілетін арттыруға септігін тигізеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Коменский Я. А. Великая дидактика Я. А. Коменского. — [Санкт-Петербург: Семашко, 1875]. — XIV, 8, II, 282 с.

2. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения [Текст] / [Предисл. проф. д-ра пед. наук В. Я. Струминского, с. 5-32]. - Москва : Просвещение, 1968. - 557 с.
3. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. — М.: Изд-во Смысл, Изд-во Эксмо, 2005. — 512 с.
4. Пиаже Ж. Психология интеллекта. – СПб.: Питер, 2004. – 192 с.
5. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. – М.: ИНТОР, 1996. – 544с.
6. Малыхин В. И. Математическое моделирование социально-экономической структуры общества / В.И. Малыхин. - Москва: Мир, 2015. - 569 с.
7. Баймуханов Б. М. Актуальные вопросы школьной и вузовской методики преподавания математики: тематический сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений МП КазССР. - Алма-Ата : КазПИ им.Абая, 1985.

ОӘЖ 374.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК- ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ

Бекпулатова М.С., Тұрдықұлова А.М., Орымбек Н.Е.
Ғылыми жетекші: магистр, оқытушы Мырзабекова А.Қ
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается вопрос развития интеллектуально-творческого потенциала младших школьников. Анализируется важность формирования интеллектуальных и творческих способностей ребенка с раннего возраста, а также описываются эффективные методы их развития. Рассматривается применение игровых технологий, проектных и исследовательских методов в образовательном процессе, а также пути повышения познавательной активности учащихся. Отмечается роль учителя и значение создания благоприятной образовательной среды.

Summary: This article examines the issue of developing the intellectual and creative potential of primary school students. It analyzes the importance of fostering children's intellectual and creative abilities from an early age and describes effective methods for their development. The article explores the use of game-based technologies, project-based and research methods in the educational process, as well as ways to enhance students' cognitive activity. Additionally, the role of the teacher and the significance of creating a favorable learning environment are emphasized.

«Әлеует» ұғымының өзін жалпы ғылыми айналымға Аристотель енгізген. Қазіргі ғылымда бұл ұғым екі жақты түсіндіріледі. Ожеговтың түсіндірме сөздігінде потенциалды «белгілі бір жағынан билік дәрежесі, бір нәрсеге қажетті құралдар мен мүмкіндіктердің жиынтығы» деп анықтайды [1]. «Орыс тілінің түсіндірме сөздігінде» Т.Ф. Ефремнің әлеуеті бейнелі мағынада «кез келген саладағы немесе саладағы барлық қолда бар мүмкіндіктер мен ресурстардың жиынтығы» [2].

Педагогикалық зерттеулерде «әлеует» термині педагогикалық процеске қатысушылардың ішкі күштері мен мүмкіндіктерін іске асыру ретінде қолданылады. Оның үстіне, тек шығармашылық әлеуетке ие болу оны міндетті түрде дамыту керек дегенді білдірмейді, бұл үшін тиісті шарттар қажет.

Философиялық тұрғыдан алғанда, «жеке тұлғаның шығармашылық әлеуеті» ұғымы адамның дарындылығын, оның белсенді өзін-өзі жүзеге асыру

қабілетін және жоғары адамгершілік мұраттарға ұмтылуын білдіреді. Психологиялық және педагогикалық әдебиеттерде шығармашылық әлеует үлкен ақпараттық сыйымдылыққа ие және жеке тұлғаның адамдармен және табиғатпен қарым-қатынасы кезіндегі сапалар, қабілеттер, дағдылар, дағдылар, құзыреттер және шығармашылық әрекеттерді жүзеге асыру мүмкіндіктерінің жиынтығын көрсететін күрделі тұлғалық-әрекеттік формация болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде «шығармашылық әлеует» ұғымының бір мәнді түсіндірмесі жоқ деген қорытынды жасауға болады. Қазіргі ғылымда бірнеше пәнаралық тәсілдер бар: 1) Шығармашылық әлеуетті тұлғаның шығармашылық және құндылық қасиеттерін дамытуға байланысты және білімде, қарым-қатынаста, іс-әрекетте өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған игерілген және өз бетінше дамытылатын дағдылар мен дағдылардың жиынтығы ретінде анықтайтын аксиологиялық көзқарас (М.С. Каган, А.В. Кирякова, В.А., Е.Г.К. Сонымен, Е.А. Глуховская шығармашылық потенциалды «шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру мен өзін-өзі дамытудың қажеттілігін, дайындығы мен мүмкіндігін анықтайтын динамикалық интегративті жеке меншік (жеке қабілеттердің, білімдердің, дағдылардың, сенімдердің, қарым-қатынастардың, бағыттардың жиынтығында)» деп анықтайды. 2) Шығармашылық әлеуетті тұлғаның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруына және өзін-өзі танытуына ықпал ететін жеке қасиеттерін жүзеге асыру ретінде қарастыратын онтологиялық көзқарас (М.В.Колосова, В.Н. Николько және т.б.). 3) Шығармашылық әлеует шығармашылық іс-әрекетті жүзеге асыру қабілеті ретінде айқындалатын және субъективтілік, ерекшелік, жаңа және бірегей нәрсені өнімді түрде жасау қабілеті сияқты тұлғалық сипаттамалармен байланысты болатын белсенділікке негізделген тәсіл (В.И.Андреев, Л.В. Мещерякова, В.Г.Рындак және т.б.). Мысалы, В.Г. Рындак шығармашылық әлеуетті «жаңа жағдайларға сәйкес іс-әрекет әдістерін оңтайлы өзгертуге мүмкіндік беретін тұлғалық қабілеттер жүйесі және оның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы мен өзін-өзі дамытуға субъективті қажеттілігін қамтамасыз ететін адамның табиғи және әлеуметтік күштерінің ажырамас тұтастығы» деп қарастырады [3].

Тұлғаның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруының интеллектуалдық және шығармашылық алғы шарты ретінде тұлғаның шығармашылық қабілеттері тұрғысынан шығармашылық әлеуетті талдайтын қабілеттілік тәсілі (Д.Б. Богоявленская, А.В. Брушлинский, Я.А. Пономарев және т.б.). Шығармашылық әлеуетті тұлғаның психоэнергетикалық ресурстарымен және резервтерімен, жеке тұлғаның сезімдерімен және эмоцияларымен сәйкестендіретін ресурстық-энергетикалық көзқарас, адамның бүкіл өмірінде жұмсалып, жаңартылуы мүмкін шығармашылық әрекеттің әртүрлі түрлерінде объективті шындықпен өзара әрекеттесуде динамикалық түрде жүзеге асырылады (Н.Ф. Вишнякова, Н.В.Спийкин және т.б.).

Біздің ойымызша, шығармашылық әлеуетке неғұрлым толық анықтаманы Л.А. Даринская: «Шығармашылық әлеует – жалпыадамзаттық мораль мен этика нормалары шеңберінде жеке тұлғаның әртүрлі қызмет салаларындағы

өзгерістерге деген білімдерін, дағдыларын, дағдыларын және ұмтылыстарын бірге білдіретін табиғи-генетикалық, әлеуметтік-тұлғалық және логикалық компоненттерді қамтитын күрделі интегралдық ұғым» [4].

Шығармашылық әлеуетті дамыту үшін мақсатты оқыту және білім беру қажет, әйтпесе шығармашылық қабілеттер бастапқы, табиғи деңгейде қалуы мүмкін. Психологиялық-педагогикалық зерттеулердің нәтижелері мектеп оқушыларының шығармашылық әлеуетін дамыту бала дамуының бүкіл сипатын қайта құруға мүмкіндіктер ашатынын және ғылыми, шығармашылық көзқарас пен қабылдау қабілетін қалыптастыратынын көрсетті. Шығармашылық әлеуеттің дамуында пайда болған проблемаларды талдай алатын, жүйелі байланыстар орната алатын, қайшылықтарды анықтай алатын, олардың оңтайлы шешімін таба алатын, осындай шешімдерді жүзеге асырудың ықтимал салдарын болжай алатын жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы мен өзін-өзі дамытуының қайнар көзі орналасады [5].

Бастауыш сынып – баланың танымдық және шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың негізі қаланатын кезең. Бұл кезеңде балалардың зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту маңызды болып табылады, себебі ол олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына және болашақ жетістіктеріне әсер етеді. Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту – қазіргі білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі. Себебі баланың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін ерте жастан дамыту оның болашақтағы жетістіктеріне тікелей әсер етеді. Бастауыш мектеп кезеңі – баланың танымдық белсенділігі жоғары болатын, қоршаған ортаны зерттеуге деген қызығушылығы артып, ойлау қабілеті қарқынды дамиды кезең. Осы себепті, бұл кезеңде балалардың зияткерлік және шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану аса маңызды.

Зияткерлік әлеует – баланың ақыл-ой қабілеттерінің жиынтығы, оның ойлау, есте сақтау, зейін қою, талдау және синтездеу қабілеттерінің даму деңгейі. Ал шығармашылық әлеует – баланың жаңашыл идеяларды ойлап табу, стандартты емес шешімдер қабылдау, өзіндік көзқарасын қалыптастыру және оны түрлі формада жеткізе білу қабілеті. Бастауыш сынып оқушыларының осы екі әлеуетін дамыту олардың жан-жақты дамуына ықпал етеді және өмірде табысты болуына негіз қалайды.

Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту үшін ең алдымен оқу процесінде тиімді әдістер мен технологияларды қолдану қажет. Олардың қатарына проблемалық оқыту, ойын технологиялары, жобалау әдісі, зерттеу әдісі, дамытушы тапсырмалар, эвристикалық әңгіме және интерактивті оқыту жатады. Бұл әдістер баланың ойлау қабілетін арттырып қана қоймай, оның шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетуіне мүмкіндік береді.

Проблемалық оқыту әдісі оқушыларды өз бетінше ойлануға, мәселені шешуге және түрлі шешу жолдарын табуға үйретеді. Мұғалім сабақ барысында балаларға нақты проблемалық жағдай ұсынады, ал оқушылар оны шешу үшін өз ойларын ортаға салып, талқылап, нәтижеге жетуге тырысады. Бұл әдіс

баланың сыни ойлауын, логикалық пайымдау қабілетін дамытады және өз көзқарасын дәлелдеуге үйретеді.

Ойын технологиясы да бастауыш сынып оқушылары үшін өте тиімді. Балалар ойын арқылы жаңа білімді жеңіл қабылдайды және оны тәжірибе жүзінде қолдануға дағдыланады. Әсіресе, рөлдік ойындар, логикалық ойындар, шығармашылық тапсырмалар балалардың қиялын дамытып, ойлау қабілетін шыңдайды. Ойын барысында бала жаңа рөлдерді орындау арқылы өз қабілеттерін ашуға мүмкіндік алады, оның зияткерлік және шығармашылық әлеуеті жоғарылайды.

Жобалау әдісі оқушыларды зерттеушілікке, шығармашылық жұмысқа баулиды. Оқушылар берілген тақырып бойынша өз бетімен зерттеу жүргізіп, ақпарат жинайды, талдау жасайды және нәтижесін шығармашылық тұрғыдан ұсынады. Бұл әдіс олардың өз бетінше жұмыс істеу қабілетін арттырып, шығармашылық ойлауын дамытады.

Зерттеу әдісі де балалардың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімді құралы. Бұл әдісті қолдану арқылы оқушылар өздеріне қызықты тақырыптарды зерттеп, сұрақтар қояды, бақылау жүргізеді, эксперимент жасайды. Мұндай жұмыстар олардың танымдық белсенділігін арттырып, ғылыми көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі.

Дамытушы тапсырмалар – оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіруге бағытталған тапсырмалар жиынтығы. Олардың қатарына логикалық есептер, басқатырғыштар, шығармашылық жазба жұмыстары, ситуациялық тапсырмалар жатады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың қиялын дамытып, стандартты емес шешімдерді табуға ынталандырады.

Эвристикалық әңгіме әдісі сабақта диалог арқылы оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытады. Мұғалім сұрақ қою арқылы балаларды ойлануға, жауаптарын дәлелдеуге жетелейді. Балалар өз идеяларын еркін айтуға мүмкіндік алады, бұл олардың өзіндік пікірін қалыптастыруына ықпал етеді.

Интерактивті оқыту әдісі оқушыларды белсенді әрекетке ынталандырады. Бұл әдісте балалар бір-бірімен және мұғаліммен тығыз қарым-қатынас орнатып, өз ойларын ашық айтуға, пікірталас жүргізуге үйренеді. Интерактивті оқыту баланың коммуникативтік дағдыларын дамытып, шығармашылық әлеуетін арттырады.

Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамытуда мұғалімнің рөлі өте маңызды. Мұғалім балаларға қолдау көрсетіп, олардың қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі тәсілдерді қолдануы қажет. Ол үшін мұғалім сабақтарды қызықты әрі танымдық тұрғыдан байытылған етіп өткізіп, оқушылардың белсенділігін арттыратын әдістерді қолдануы керек. Сондай-ақ, мұғалім балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, әр балаға жеке көзқараспен қарауы тиіс.

Оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту үшін оларға еркін ойлау мүмкіндігін беру маңызды. Сабақ барысында қиялдау, армандау, түрлі рөлдерде ойнау сияқты шығармашылық жұмыстарды жиі ұйымдастыру қажет.

Балалар өз идеяларын ашық айтуға дағдыланса, олардың шығармашылық қабілеттері жоғарылай түседі.

Сонымен қатар, зияткерлік-шығармашылық әлеуетті дамытудың тағы бір маңызды аспектісі – ата-аналардың қолдауы. Бала тек мектепте ғана емес, үйде де шығармашылықпен айналысуы керек. Ата-аналар балаларын кітап оқуға, сурет салуға, музыкамен айналысуға, әртүрлі шығармашылық жобалар жасауға ынталандыруы тиіс. Баланың қызығушылығына мән беріп, оның ойларын қолдап, шабыттандыру арқылы оның шығармашылық әлеуетін дамытуға үлкен үлес қосуға болады.

Қазіргі білім беру жүйесі оқушылардың жан-жақты дамуына, олардың зияткерлік және шығармашылық әлеуетін арттыруға бағытталған. Оқушының тұлғалық қалыптасуы мен шығармашылық қабілеттерінің дамуы – білім берудің басты міндеттерінің бірі. Осы мақалада оқушылардың зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту жолдары қарастырылады.

Оқушылардың зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту олардың білім сапасын арттырып қана қоймай, болашақта табысты тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Бұл бағытта мұғалімдер, ата-аналар және мектеп әкімшілігі бірігіп жұмыс істеген жағдайда ғана оң нәтижелерге қол жеткізуге болады. Білім беру үдерісінде заманауи әдістер мен технологияларды тиімді пайдалану – оқушылардың жан-жақты дамуына негіз болады. Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту олардың болашақта белсенді, жаңашыл, сыни ойлай білетін тұлға ретінде қалыптасуына негіз болады. Мұғалімдер мен ата-аналар осы үдерісте ынтымақтасып, балалардың қабілеттерін жетілдіруге жағдай жасау қажет. Осындай кешенді жұмыс нәтижесінде оқушылардың зияткерлік және шығармашылық әлеуеті жоғары деңгейге көтеріледі.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту – олардың болашағы үшін маңызды қадам. Бұл процесте мұғалімдердің, ата-аналардың және білім беру технологияларының үйлесімді ықпалы қажет. Оқушыларды еркін ойлауға, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетуге ынталандыру арқылы олардың жан-жақты дамуына жағдай жасауға болады. Интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін ерте жастан дамыту – олардың өмірде табысты, өзіне сенімді, ізденімпаз және жаңашыл тұлға болып қалыптасуына негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмабаева Ә. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту жолдары. – Алматы: Ғылым, 2006.
2. Төребекова Н. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы: Рауан, 2012.
3. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы: Ғылым, 2002.
4. Сәтімбекова Р. Шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылардың зияткерлік қабілетін дамыту. – Алматы: 2018.

5. Оразбекова К. Бастауыш сыныпта дамыта оқыту технологияларын қолдану. – Астана: Фолиант, 2015.

ОӘЖ 159.9

ТАБИҒИ ҚАЛДЫҚТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бердан Назерке Нурсейтқызы

Ғылыми жетекші: магистр-аға оқытушы Айткулова Гульмира Абдималиковна
Шымкент университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются пути формирования экологической культуры младших школьников путем использования в учебно-воспитательном процессе природных отходов (лист, ветка, скорлупа грецкого ореха, семена и др.). Работа с природными материалами повышает интерес учащихся к окружающей среде, развивает экологическое мышление, творческие способности и навыки бережного отношения к природе.

Summary: The article examines the ways of forming the ecological culture of younger schoolchildren through the use of natural waste (leaf, branch, walnut shell, seeds, etc.) in the educational process. Working with natural materials increases students' interest in the environment, develops ecological thinking, creativity and skills of caring for nature.

Табиғат - жер шарындағы барлық тіршілік иелерінің тіршілік ету ортасы, ол біздің тіршілігіміздің қажетті қайнар көзі. Оны қорғау, оның байлығын арттыру – жер бетінде өмір сүретін әрбір адамның міндеті, өйткені табиғаттың өзі бір–бірімен байланысқан тірі организм. Адамдар мүмкіндігінше табиғи ресурстарды алып қана қоймай, оның байлығын, сұлулығын және бірегейлігін сақтауға міндетті. Бағалы ағаштарды бақылаусыз кесу, жануарлар мен құстарды жою, түтін шығаратын химиялық зауыттар, қоқыс үйінділері, өндірістік балшықтан лайланған өзендер, теңіздер, көлдер - осының бәрі үлкен экологиялық апат, сондықтан адам мұны жақсы түсініп, оның алдын алуға күш салуы керек. Қазіргі таңда экологиялық мәдениетті қалыптастыру мен шығармашылық ойлауды дамыту білім берудің басты бағыттарының біріне айналды. Әлемдік экологиялық дағдарыстар мен қоршаған ортаны қорғау мәселелері балалардың экологиялық санасын ерте жастан қалыптастыруды талап етеді. Қазіргі таңда экологиялық дағдарыс пен қоршаған ортаны ластаудың артуы қоғамның маңызды мәселесіне айналып отыр. Осыған байланысты мектеп жасындағы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру ерекше маңызға ие [1]. Әсіресе бастауыш мектеп кезеңі — оқушылардың табиғатқа деген сүйіспеншілігі мен жауапкершілігі қалыптасатын ең қолайлы кезең.

Ғылыми мақаланың мақсаты: Табиғи қалдықтарды оқу-тәрбие үдерісінде тиімді пайдалану арқылы бастауыш сынып оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастыру жолдарын айқындау, табиғи материалдармен жұмыс істеудің тәрбиелік және дамытушылық мүмкіндіктерін анықтау, сондай-ақ

экологиялық білім мен шығармашылық іс-әрекет арқылы оқушылардың табиғатқа деген саналы көзқарасын дамыту.

Зерттеу міндеттері:

1. Табиғи қалдықтардың түрлерін және олардың экологиялық тәрбиедегі мүмкіндіктерін анықтау;

2. Табиғи қалдықтарды оқу-тәрбие үдерісінде қолданудың педагогикалық шарттарын айқындау;

3. Табиғи материалдармен жұмыс істеудің әдіс-тәсілдерін іріктеу және оларды сабақ пен сыныптан тыс іс-шараларда тиімді қолдану жолдарын көрсету;

4. Табиғи қалдықтарды пайдалану арқылы оқушылардың экологиялық мәдениетінің қалыптасу деңгейін бақылау және бағалау критерийлерін ұсыну;

5. Экологиялық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған әдістемелік ұсыныстар әзірлеу.

Бұл зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы — табиғи қалдықтарды оқу-тәрбие үдерісіне кіріктіру арқылы бастауыш сынып оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастырудың тиімді әдістері мен тәсілдерін айқындауда. Жұмыста табиғи материалдарды қолданудың шығармашылық, тәрбиелік және экологиялық бағыттағы ықпалы алғаш рет кешенді түрде қарастырылады. Сонымен қатар, экологиялық мәдениетті қалыптастыру үдерісінде табиғи қалдықтарды тиімді пайдаланудың үлгісі мен әдістемелік негіздері ұсынылады.

Зерттеу нәтижелері бастауыш сынып мұғалімдеріне, экологиялық бағыттағы үйірме жетекшілеріне және білім беру ұйымдарының экологиялық тәрбие жүйесін жетілдіру ісінде пайдалануға болады. Табиғи қалдықтарды тиімді пайдалану әдістемесі оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға, экологиялық жауапкершілікті арттыруға және қоршаған ортаны қорғауға деген көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл тәжірибе экологиялық сабақтар мен жобалық жұмыстарды ұйымдастыруда практикалық нұсқаулық ретінде қызмет етеді[2].

Бастауыш сынып оқушылары табиғи материалдармен жұмыс істеу арқылы табиғатты тереңірек таниды, оның құндылығын сезінеді. Табиғи қалдықтарды дұрыс және тиімді пайдалану экологиялық тәрбиенің практикалық бағытын нығайтады.

Осыған байланысты мектеп жасындағы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру ерекше маңызға ие.

1. Табиғи қалдықтардың тәрбиелік маңызы

Табиғи қалдықтарға — жапырақтар, гүлдер, ағаш бұтақтары, жаңғақ қабықтары, тұқымдар, жеміс қабықтары сияқты қайта өңдеуге болатын экологиялық таза материалдар жатады. Мұндай материалдарды сабақтарда қолдану балаларды үнемшілдікке, шығармашылыққа және экологиялық жауапкершілікке баулиды.

Мысалы:

- Көркем еңбек сабақтарында жапырақтардан, бұтақтардан, гүл күлтелерінен түрлі панно немесе табиғи композициялар жасау;
- Дүниетану сабақтарында табиғи материалдарды пайдалана отырып экожүйе, жыл мезгілдері, өсімдік құрылымы туралы тәжірибелік жұмыстар ұйымдастыру;
- Клуб немесе үйірме жұмыстарында «Экошеберлер» атты экологиялық жоба жасап, тұрмыстық және табиғи қалдықтарды қайта қолдану идеяларын жүзеге асыру.

2. Табиғи қалдықтармен жұмыс істеу әдістері:

Табиғи қалдықтарды пайдалану барысында мұғалім төмендегі әдістерді қолдана алады:

- Бақылау және жинақтау әдісі. Табиғи материалдарды жинау кезінде балалар экологиялық мінез-құлық ережелерін үйренеді.
- Шығармашылық тапсырмалар. Табиғи қалдықтардан бұйым, сурет, макет жасау.
- Жоба әдісі. «Біздің ауламыз таза болсын», «Қалдықсыз табиғат» сияқты шағын зерттеу жобалары арқылы экологиялық ой қалыптастыру.

3. Экологиялық мәдениеттің қалыптасу көрсеткіштері

Табиғи қалдықтармен жұмыс істеу нәтижесінде оқушыларда:

- табиғатты қорғауға деген саналы қатынас;
- үнемшілдік пен ұқыптылық дағдылары;
- қоршаған ортаға жауапкершілік сезімі;
- шығармашылық және зерттеушілік қабілеттері дамиды [3].

Қорытындылай келе, табиғи қалдықтарды оқу-тәрбие үдерісінде пайдалану — экологиялық мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолы. Бұл әдіс балалардың экологиялық білімін ғана емес, шығармашылық және практикалық қабілеттерін де дамытады. Сондықтан әрбір бастауыш сынып мұғалімі экологиялық тәрбие беруде табиғи қалдықтарды жүйелі және мақсатты түрде пайдалануы қажет.

Сондай-ақ, біз қиялымыз бен тапқырлығымызды дамыта отырып, шығармашылық үшін табиғаттың берген сыйларын пайдалану арқылы бастауыш мектеп оқушыларының бірқатар танымдық-шығармашылық қабілеттеріне ие боламыз. Қоршаған ортаны таза ету үшін қоқыс көлемін азайту керек, ол үшін оған "екінші өмір" беру керек. Осы тұрғыда бастауыш сынып оқушыларына арналған «EcoCraftLab» ғылыми және стартап жобаларын іске асыру мүмкіндіктеріне ие боламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1.Әбілова З. Этнопедагогика және экология. – Алматы: Рауан, 2019.
- 2.Әліпбекова А. Бастауыш мектепте экологиялық тәрбие беру жолдары. – Шымкент, 2022.
- 3.Сатыбалдиева Г. Табиғатты аялау мәдениеті. – Алматы: Білім, 2021.
- 4.UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2020.

ЖОО-ДА ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ БАҒДАРЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Беркінбай Б.Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается процесс формирования и развития профессиональной ориентации студентов в условиях высших учебных заведений. Анализируются педагогические, психологические и социальные факторы, влияющие на профессиональное самоопределение и мотивацию обучающихся. Особое внимание уделяется роли учебных программ, современных образовательных технологий и академического консультирования в обеспечении эффективного профессионального становления студентов. Также раскрывается значение инновационных цифровых инструментов и практико-ориентированных методов обучения для формирования профессиональных компетенций и адаптации к требованиям современного рынка труда.

Summary: The article examines the process of formation and development of students' professional orientation within higher education institutions. It analyzes pedagogical, psychological, and social factors influencing students' professional self-determination and motivation. Special attention is given to the role of curricula, modern educational technologies, and academic advising in ensuring effective professional development of students. The article also highlights the significance of innovative digital tools and practice-oriented teaching methods for the formation of professional competencies and adaptation to the demands of the modern labor market.

Қазіргі кезеңдегі білім беру саласының басты міндеттерінің бірі – студенттердің кәсіби даярлығын сапалы және жүйелі түрде қамтамасыз ету болып табылады. Жоғары оқу орындары білім берудің сапасын арттыру арқылы студенттердің болашақ кәсіби қызметіне тиімді дайындалуын қамтамасыз етеді. Осы тұрғыдан алғанда, студенттердің кәсіби бағдарларын қалыптастыру және дамыту мәселесі ерекше өзектілікке ие. Кәсіби бағдар – бұл жеке тұлғаның өзіне сәйкес келетін, кәсіби қызметке қатысты қызығушылығы мен мотивациясын білдіретін маңызды психологиялық және педагогикалық феномен. Оның қалыптасуы студенттердің кәсіби таңдауын жасауына, білім алу барысында мақсатты бағдарлануына және болашақ мамандығы бойынша табысты еңбек етуіне негіз болады.

ЖОО-да оқу процесі – бұл студенттердің теориялық білім мен практикалық дағдыларды меңгеруіне арналған кешенді жүйе, ол кәсіби бағдардың қалыптасуындағы маңызды фактор ретінде қызмет етеді [1]. Оқу процесінің мазмұны, ұйымдастырылуы және педагогикалық технологиялары студенттердің кәсіби қызығушылықтары мен қабілеттерін ашуға, олардың өзін-өзі анықтауын және кәсіби даму траекториясын айқындауға ықпал етеді. Сонымен қатар, қазіргі заман талабына сай университеттер студенттердің жеке тұлғалық қасиеттерін, коммуникативтік дағдыларын және кәсіби икемділігін дамытуға бағытталған интегративті тәсілдерді қолдануда.

Ғылыми әдебиетте кәсіби бағдарды қалыптастыру студенттің тұлғалық дамуымен, мотивация жүйесімен және әлеуметтік-экономикалық жағдайымен

тығыз байланысты ретінде қарастырылады. Әрбір студенттің кәсіби бағыт-бағдары оның жеке қасиеттері, оқу және еңбек тәжірибесі, сондай-ақ сыртқы әлеуметтік ортаның әсерінен қалыптасады. Сондықтан жоғары оқу орындарының алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – студенттердің кәсіби бағдарларын кешенді түрде қалыптастырып, дамытуға жағдай жасау. Бұл өз кезегінде олардың бәсекеге қабілеттілігін арттырып, нарықтық экономика жағдайында тиімді еңбек етуіне мүмкіндік береді [2].

Осы орайда, оқу процесінде кәсіби бағдарларды қалыптастырудың тиімді педагогикалық механизмдерін зерттеу, олардың теориялық негіздерін анықтау және тәжірибеде қолдану өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Кәсіби бағдарды дамыту тек білім беру сапасын арттыруға ғана емес, сонымен қатар студенттердің кәсіби өзін-өзі басқару дағдыларын қалыптастыруға, олардың болашақ маман ретіндегі әлеуетін толық ашуға ықпал етеді.

Сонымен, жоғары оқу орындарындағы оқу процесінде студенттердің кәсіби бағдарларын қалыптастыру және дамыту – қазіргі заманның білім беру жүйесіндегі өзекті, көп қырлы және кешенді құбылыс. Оны зерттеу жоғары оқу орны педагогикасы мен психологиясының дамуына, білім беру практикасының жетілдірілуіне елеулі үлес қосады.

Жоғары оқу орындарында студенттердің кәсіби бағдарларын қалыптастыру және дамыту — білім беру үдерісінің маңызды әрі кешенді бөлігі болып табылады [3]. Бұл процесс жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауы мен болашақ мамандыққа деген бағыт-бағдарын айқындауға ықпал ететін педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың өзара ықпалдасуына негізделген. Қазіргі заманғы еңбек нарығының талаптары мен әлеуметтік-экономикалық жағдайлар студенттердің кәсіби бейімделуін және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған сапалы кәсіби бағдарлау жүйесін талап етеді.

Кәсіби бағдарлау – бұл студенттердің жеке қасиеттері, қызығушылықтары мен қабілеттерін ескере отырып, олардың болашақ мамандығын таңдауы мен кәсіби даму траекториясын айқындау үдерісі. Ол студенттің тұлғалық және кәсіби потенциалын ашып, болашақта тиімді еңбек етуіне жағдай жасайды. Сондықтан жоғары оқу орындарының басты міндеттерінің бірі – оқу процесін кәсіби бағдарлау компонентімен толықтырып, оны жүйелі және мақсатты түрде жүзеге асыру [4].

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, оқу процесіндегі кәсіби бағдардың қалыптасуы оқу бағдарламаларының мазмұнына, оқу әдістері мен технологияларына тікелей байланысты. Оқу бағдарламалары студенттердің мамандыққа қатысты теориялық білімін ғана емес, сонымен қатар кәсіби дағдыларын да қалыптастыруға бағытталуы қажет. Сонымен қатар, оқу мазмұнының жаңартылуы мен мамандықтарға сәйкес келуі студенттердің кәсіби қызығушылығын арттырады, оларға өздерін болашақ маман ретінде сезінуге мүмкіндік береді. Мысалы, кәсіби практика мен өндірістік тәжірибе оқу процесіне интеграцияланып, студенттердің нақты еңбек жағдайларына бейімделуін қамтамасыз етеді.

Оқу әдістері мен технологияларының рөлі кәсіби бағдарлауда айрықша маңызды. Педагогикалық процесте қолданылатын интерактивті әдістер, жобалық жұмыстар, кейс-стади, тренингтер студенттердің өздік ізденісін, сыни ойлауын және кәсіби шешім қабылдау қабілетін дамытады. Бұлар кәсіби мотивацияны арттырып, оқу үдерісін кәсіби бағдарлау үшін тиімді платформаға айналады. Мұндай тәсілдер студенттердің білімін тек қабылдаудан гөрі, оны практикалық жағынан қолдануға бағыттайды, бұл өз кезегінде кәсіби дайындықтың сапасын арттырады.

Психологиялық аспектілерге келер болсақ, кәсіби бағдар – студенттің кәсіби өзін-өзі тануының, өзін-өзі бағалауының және болашақ мамандығына деген сенімінің маңызды құрамдас бөлігі [5]. Психологиялық зерттеулер көрсеткендей, кәсіби бағдардың қалыптасуы мотивация жүйесіне, эмоционалдық тұрақтылыққа және тұлғаның өзін-өзі реттеу қабілетіне байланысты. Студенттерде кәсіби бағдардың әлсіз болуы мотивацияның төмендеуіне, оқу процесіне деген қызығушылықтың азаюына және кәсіби даму траекториясының анықталмауына алып келеді. Сондықтан психологиялық қолдау мен кәсіби бағдар беру жүйесі студенттердің тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып, олардың психологиялық дайындығын арттыруға бағытталуы тиіс.

Кәсіби бағдардың дамуына ықпал ететін маңызды факторлардың бірі — әлеуметтік орта. Отбасы, достар, оқытушылар мен әлеуметтік топтар студенттердің кәсіби таңдауларына ықпал етеді. Әлеуметтік-экономикалық жағдай, еңбек нарығының жағдайы, мемлекеттік білім беру саясаты да кәсіби бағдардың сыртқы шарттары ретінде маңызды рөл атқарады. Қазақстандағы білім беру саласындағы реформалар мен кәсіби бағдарлаудың даму бағыттары студенттердің мамандық таңдауына және кәсіби даму стратегияларын құруға ықпал етуде. Бұл бағытта университеттерде кәсіби бағдар беру орталықтары құрылып, студенттерге консультациялық және ақпараттық қолдау көрсетіледі.

Кәсіби бағдарды қалыптастыру және дамыту мақсатында университеттерде түрлі педагогикалық технологиялар мен әдістер қолданылады. Олар кәсіби бағыт-бағдар беру тренингтері, психодиагностикалық тестілеу, мотивациялық семинарлар, кәсіби көшбасшылық пен өзін-өзі басқару дағдыларын дамытуға бағытталған шаралар болып табылады. Бұл іс-шаралар студенттердің кәсіби қызығушылығын оятып, олардың өз мамандығы бойынша мақсаттарын нақтылауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кәсіби бағдарлау процесінде оқытушылар мен академиялық кеңесшілердің рөлі зор, олар студенттердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіби даму траекториясын құруға бағыттайды.

Заманауи білім беру кеңістігінде инновациялық технологияларды пайдалану кәсіби бағдарлауды жетілдірудің маңызды құралдарының бірі болып табылады. Цифрлық платформалар, онлайн-курстар, виртуалды шеберханалар мен тренингтер студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға бағытталған интерактивті оқыту құралдары ретінде кеңінен қолданылады. Мұндай технологиялар оқу процесін жекелеп бағдарлауға, студенттердің өз

қарқынымен дамуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, электрондық ресурстар арқылы студенттер нарықтағы мамандықтар туралы кең ауқымды ақпарат алып, кәсіби бағдарларын жан-жақты зерттей алады.

Кәсіби бағдарлауды тиімді ұйымдастыруда академиялық кеңесшілер мен психологтардың жұмысы маңызды. Олар студенттердің кәсіби таңдаулары мен дамуындағы қиындықтарды анықтап, психологиялық қолдау көрсетеді. Академиялық кеңесшілер студенттерге оқу жоспарын құруда, кәсіби қызығушылықтарын дамытуда және болашақ мамандыққа байланысты сұрақтар бойынша бағыт-бағдар береді. Бұл қызмет студенттердің оқу мотивациясын арттыруға және кәсіби даму процесінде сенімділігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша, кәсіби бағдарлауды қалыптастыру және дамыту — бұл студенттердің жеке тұлғалық ерекшеліктерін, мотивациясын және әлеуметтік ортасын ескере отырып жүзеге асатын кешенді педагогикалық процесс. Ол білім беру мазмұнын жаңартудан бастап, психологиялық қолдау мен кәсіби бағыт-бағдар беру шараларын қолдануға дейінгі барлық аспектілерді қамтиды. Сонымен қатар, кәсіби бағдарлаудың тиімділігі университеттің ішкі ресурстарына, оның педагогикалық әлеуетіне және оқу процесінің ұйымдастырылуына байланысты.

Қорыта айтқанда, студенттердің кәсіби бағдарларын қалыптастыру және дамыту — жоғары оқу орындарының стратегиялық бағытының бірі болып табылады. Бұл процесс студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттырып, олардың еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, кәсіби бағдарлау студенттердің тұлғалық дамуына ықпал етіп, олардың өмір бойы оқу және кәсіби өзін-өзі жетілдіру дағдыларын қалыптастырады. Осы тұрғыдан алғанда, оқу процесінде кәсіби бағдарды жүйелі түрде қалыптастыру және дамыту педагогикалық және психологиялық зерттеулердің басты бағыттарының бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтбаев, Т. Кәсіби бағдарлау және студенттердің кәсіби бейімделуі: Монография / Т. Айтбаев. — Алматы: Қазақ университеті, 2018. — 256 б.
2. Байтұрсынов, М. Педагогика жоғары оқу орындарында: оқулық / М. Байтұрсынов. — Алматы: Қазақ университеті, 2020. — 312 б.
3. Жұмабаев, С. Психология кәсіби бағыт-бағдар беру және даму мәселелері / С. Жұмабаев // Психологиялық журнал. — 2019. — №4. — Б. 45-59.
4. Мұхтаров, Ә. Жастардың кәсіби өзін-өзі анықтауы және оның педагогикалық негіздері / Ә. Мұхтаров. — Нұр-Сұлтан: Білім, 2021. — 198 б.
5. Құдайбергенова, Д. Цифрлық технологиялардың жоғары білімдегі рөлі және кәсіби бағдарлау / Д. Құдайбергенова // Білім беру және инновация. — 2022. — Т. 15, №2. — Б. 23-31.

БАЛАЛАРДА ҮРЕЙ МЕН ҚОРҚЫНЫШТЫ ЖЕҢУ ӘДІСТЕРІ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Болатқызы Д., Махаматова Б.Ш., Ихматуллаева С.К.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алибекова А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме. В этой статье показаны методы преодоления тревоги и страха у детей: психологические подходы

Summary This article shows methods of overcoming anxiety and fear in children: psychological approaches

Балалардың үрей мен қорқынышы — даму кезеңінде кең таралған, бірақ дұрыс қолдау көрсетілмесе балалардың эмоционалдық, әлеуметтік және оқу дамуында кедергілер туғызуы мүмкін құбылыс. Осы мақалада біз үрей мен қорқыныштың себептерін, танымдық және мінез-құлықтық механизмдерін қысқаша талдап, практикалық, психологиялық түрде дәлелденген әдістер мен интервенциялар тізбегін ұсынамыз.

Мақсаты — ата-анаға, мұғалімдер мен мектеп психологтарына, терапевтерге және балалармен жұмыс істейтін басқа да мамандарға қолдануға ыңғайлы, нақты техникалар беру. Үрей — болашаққа бағытталған жағымсыз сезім; қауіптің мүмкіндігінен туындайтын уайым.

Қорқыныш — нақты, қазіргі уақытта орын алып тұрған қауіпке қатысты қайтарайтын эмоционалдық реакция. Балаларда бұл сезімдер жиі: қараңғыдан қорқу, жатында қорқу, мектепке барудан тартыну, әлеуметтік үрей (бұқара алдында сөйлеуден қорқу) және қысқа мерзімді фобиялар түрінде көрінеді.

Салдары: оқу жетістігінің төмендеуі, ұйқы бұзылыстары, әлеуметтік оқшаулану, мінез-құлық мәселелері, кейінгі депрессия мен созылмалы қайталанатын үрей ауруларына ауысу қаупі бар. Сондықтан ерте анықтап, қолдау көрсету маңызды.

Биологиялық факторлар: тұқым қуалаушылық, мінез темпераменті (жиі «қорқақ» немесе «қолайсыз жаңа жағдайларға тез бейімделмейтін» балаларда үрей жоғары болады), ми биохимиясы.

Тәжірибелік факторлар: нақты травма (мысалы, үй жануарының шабуылы), стресстік оқиғалар (ата-ана ажырасуы, мектептегі зорлық).

Оқыту және үлгі алу: ата-ананың өз үрейін көрсетуі, қорқынышты шектен тыс қорғау (overprotection) немесе керісінше қатал жазалау [1].

Когнитивтік факторлар: қауіптің асыра бағалануы, қауіп туралы автоматты ойлар.

Әлеуметтік орта: мектеп, достар тобы, медиа әсері.

Интервенция бастамас бұрын мына тармақтарды бағалау керек: қорқыныш қай жағдайда пайда болады, қаншалықты жиі, күшейіп келе ме? баланың жас ерекшелігі және даму деңгейі. Физикалық белгілер (жүрек қағу, терлеу, ас қорыту бұзылысы).

Қоршаған ортаның рөлі (отбасы, мектеп). Қажет болған жағдайда тараптардың (педиатр, невролог, психолог) консультациясы. Психологиялық тәсілдер — теориядан практикаға. Когнитивтік-бихевиоралдық терапия (КБТ)

Негізгі идеясы: үрейді ұстайтын ойлар мен мінез-құлықты өзгерту арқылы симптомдарды төмендету. **Қолданылуы балаларда:** жастан тәуелді түрде қарапайым және ойынға негізделген әдістер қолданылады [2].

Практикалық техникалар:

Ойды анықтау және қайта бағалау: баламен «қорқыныш туралы әңгіме» жасап, автоматты ойларды табу (мысалы, «мені бәрі мазақтайды» → дәлелдер мен балама түсініктеме).

Когнитивтік журнал (қарапайым): үш баған — жағдай, ой, жаңа ой/қорытынды. (6–9 жаста қиын, 9+ жаста тиімді).

Тәжірибелі ой жаттығулары: «мен бұл қалайша дәлелдей аламын?» деген сұрақ арқылы ойды тексеру. **Мысалы:** Әлеуметтік үрейі бар балалармен рөлдік ойындар арқылы қауіпті ойлардың шынайылығын тексеру — сыныпта сөйлеу кезінде достардың реакциясын болжамдау. Жұмсақ экспозиция (қорқынышқа бейімделу) **негізгі идеясы:** қорқыныш туғызатын жағдайға біртіндеп және қауіпсіз түрде ұшыратып, реакцияның бәсеңдеуіне қол жеткізу (desensitization).

Қолдану жолы: қорқыныш иерархиясын жасау (қорқыныш 0–10 шкаласы), жеңілінен бастап қарышты әрекеттер арқылы ілгерілеу. **Стратегиялар:** Қағазда қорқыныш иерархиясын құру (мысалы, қараңғы бөлмеде шамды қосудан кешкі жалғыз ұйықтауға). Кішкене қадамдармен тәжірибелер: ойын түрінде «жарықсыз бөлмедегі қазына іздеу» сияқты тапсырмалар. Қолдау көрсету және әр қадамнан кейін мақтау, қауыпсыздылығын талқылау.

Ойын терапиясы және қуанышты экспрессия

Балалар үшін ойын — эмоцияларды білдіру мен қайта өңдеудің табиғи тілі. Ойын терапиясы арқылы бала қорқынышын қауіпсіз түрде көрсетіп, қайта ажыратады. **Техникалар:** Қуыршақтармен рөлдік ойындар: бала қорқынышын қуыршаққа "айтады", терапевт рөл ойнайды. Көркем шығармашылық (сурет салу, ертегі құру): қорқынышты бейнелеп, оны басқа элементтермен қайта құру. Қорқынышты «ашу» — мысалы, қорқынышқа күлкілі ат беру, оны шамалап кішігірім ету. Демалу мен дене практикасы: тыныс алу, релаксация, майндфулнес. Физиологиялық реакцияны төмендетсе, эмоция жеңілдейді. Бұл әсіресе ұйқы, паникалық белгілер үшін маңызды [3].

Жаттығулар: *Терең тыныс алу (4-4-4):* мұрыннан 4 есепке дем алып, 4-ке ұстап, 4-ке шығару. Оны ойынға айналдыру — "попкорн дем алу". *Бұлыық еттерді прогрессивті релаксация:* аяқтан бастап, ұстау және босату ойын түрінде баяу жүргізіледі. *Қысқа майндфулнес жаттығулары:* «Бес сезім жаттығуы» (өзінен 5 нәрсені көр, 4 нәрсені сез, 3 дыбысты тыңда, 2 нәрсені иіскеп, 1 нәрсені татып көр) — жедел шоғырлануға көмектеседі.

Отбасы тренингі және ата-ана қолдауы.

Ата-ана реакциясы баланың үрейін күшейтетін немесе бәсеңдететін маңызды фактор.

Ұсыныстар: Қалыпты эмоция ретінде қабылдау, ұрыспау. Қорғаншылықтан гөрі мәселені шешуге бағытталған қолдау (мысалы, қорқынышын бөліп, шағын қадамдармен әрекет жасауға көмектесу). Модельдеу: ата-ана өзінің қорқынышын қалай басқаратынын көрсету.

Тұрақты құрылым және ритуалдар (ұйқы, тамақ) — қауіпсіздік сезімін арттырады.

Мектеп пен әлеуметтік интервенциялар. Мектеп — балалар өміріндегі екінші кеңістік; мұғалімдер мен мектеп психологтарының рөлі зор. **Құралдар:**

Мектептегі әлеуметтік дағдылар сыныптары (social skills training).

Ұжымдық тыныс алу немесе релаксация минуттары.

Математикалық және оқулық материалдарды қорқыныш тудыратын міндеттерге бөліп беру (мысалы, үлкен жобаны кішкене тапсырмаларға бөлу).

Мектеп пен үй арасындағы үйлестіру: қашан және қалай қолдау қажет екенін келісу.

Қолданбалы жаттығулар мен жаттықтырулар (кезең-кезеңімен)

Қорқыныш картасы (7–10 жаста): баладан қорқатындарын жазып, әрқайсының қарқындылығын 0–10 шкаласы бойынша бағалау. Әр қорқынышқа шағын қадамдар ойлап табу.

Қорқыныш басындағы 3 сұрақ (барлық жаста): 1) Бұл не? 2) Бұл шын ба?

Қалай дәлелдесем болады? — бұл когнитивті қайта бағалауға кіріспе.

Тыныс алу ойыны (3–7 жаста): «шырша үрлеген» — қағаз түйіп, оны үрлейді; бала тыныс алуын бақылауды үйренеді.

Рөлдік ойын (8–12 жаста): «мен сыныпта презентация жасаймын» — сценарийлер, кері байланыс, мақтау. **Журнал «жақсы нәрселер» (барлық жаста):** күніне кем дегенде үш жағымды нәрсе жазу — қауіпке назар аударуды азайтады. **Қысқа экспозиция кестесі (жасқа сай):** әр аптада бір қадам жасау, жетістіктерді сурет немесе жұлдызшамен белгілеу.

Ерекше жағдайлар мен жолдарды таңдау

Егер үрей күнделікті функцияларды бұзса (мектепке барудан бас тарту, тамақтан бас тарту), кәсіби көмек қажет — балалық шақтағы клиникалық психолог немесе психотерапевт [4.5].

Фобиялар, паникалық шабуылдар немесе обсессивті-құмарлық белгілері көрінсе, мультидисциплинарлы бағалау (психолог + педиатр/невролог) ұсынылады.

Медикаменттік терапия тек кәсіби бағалау және педиатр/психиатр консилиумымен ғана қарастырылады.

Бағдарламаның тиімділігі мен мониторингі

Интервенцияларды енгізгенде нәтижені өлшеу маңызды:

Бастапқы және аралық бағалау (аптасына/айына қорқыныш деңгейі, ұйқы, мектеп қатысуы). Міндетті түрде шағын мақсаттар қоя отырып (SMART: нақты,

өлшенетін, қолжетімді, маңызды, уақытша бекітілген). Отбасы мен мектеппен үнемі кері байланыс жасау.

Практикалық кеңестер ата-аналарға және педагогтарға

Баланың сезімдерін жарақатсыз қабылдаңыз: «Сен қорқасың — жақсы, бұл сезім саған көмектеседі» деп түсіндіріңіз. Қолдау көрсетіңіз, бірақ қорғап-ұстауды азайтыңыз — баланың қабілетін дамыту үшін оны шағын қауіптерге қауіпсіз түрде ұшыратыңыз. Режим мен алдын-ала ескерту маңызды: жаңа жағдайлар туралы алдын ала хабарлап, дайындық жасауға мүмкіндік беріңіз, кіші жетістіктерді мадақтау және оларды мерекелеу — мотивацияны күшейтеді. Өз-өзіне қамқорлық моделін көрсетіңіз: ата-ана да өз үрейімен сауатты жұмыс істей білуі тиіс. Балалардағы үрей мен қорқынышты жеңудің тиімді тәсілдері кешенді, жекеленген және даму деңгейіне сай болуы тиіс. КБТ, экспозиция, ойын терапиясы, релаксация және ата-ана/мектеп қолдауы — дәлелденген негізгі бағыттар.

Ең бастысы — баланың сезімдерін бағалап, оған қауіпсіз әрі белсенді түрде қолдау көрсету; шағын қадамдар арқылы сенімділікті қалыптастыру. Егер симптомдар өмір сапасына айтарлықтай әсер етсе, кәсіби маманға жүгіну қажет [6].

Балалар өмірінде үрей мен қорқыныш – өте жиі кездесетін сезімдер. Бұл сезімдер олардың қауіптенуін, өзін-өзі сақтауды үйренуін қамтамасыз етеді. Мысалы, бала қараңғыдан қорқу арқылы қауіпті жағдайлардан аулақ болуға тырысады. Дегенмен, егер үрей мен қорқыныш шектен тыс болса, балаға қиындық туғызады, оның күнделікті өміріне кедергі келтіреді.

Балалар қорқынышты көбіне жаңа нәрселерден немесе түсініксіз жағдайлардан сезінеді. Мысалы, мектепке бару, көп адамға қарау, тіпті кейбір ойыншықтар да қорқыныш тудыруы мүмкін. Осы кезде бала өз эмоциясын толық басқара алмай, үрейі үдей береді.

Балалардың қорқынышын жеңуге ата-ана мен тәрбиешілердің көмегі өте маңызды. Олар балаға сенімділік беруі керек, қорқыныш туралы ашық сөйлесіп, қорқынышты біртіндеп жеңуге көмектесуі қажет. Ойын, әңгіме, тыныс алу жаттығулары – үрейді жеңудің тиімді жолдары. Қорытындылай келе, үрей мен қорқыныш – адамның табиғи сезімдері. Бірақ оларды дұрыс түсініп, басқаруды үйрену арқылы бала өміріндегі қиындықтарды жеңілдетуге болады. Сол кезде бала сенімді, қуанышты болып өседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Роббинс С. П. (Robbins, S.P.) *Organizational Behavior* (2001) Мотивация теориялары мен оларды ұйымдық басқаруда қолдану.
2. Арнольд, Э. (2015). Балалар психологиясы: қорқыныш пен үрейді жеңу жолдары. Алматы: Рауан.
3. Садыкова, Ж. Е. (2019). Балалардағы үрей мен қорқынышты жеңудің психологиялық тәсілдері. *Қазақстан педагогикалық журналы*, 4(5), 98-104..
4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2020). *Мектептегі психологиялық қызмет жөніндегі әдістемелік ұсынымдар*
5. Кожомкулова М. Б. *Психология және педагогика* (2010) Мотивацияның оқу үрдісіндегі ролі.

УДК 159.9

Вагапова А.Р.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада қазіргі Қазақстан қоғамындағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында әйелдердің гендерлік самосознаниясының эволюциясы қарастырылады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, экономикалық және білім беру мүмкіндіктерінің кеңеюі, әлеуметтік желілер мен ақпараттық технологиялардың әсері әйелдердің кәсіби және әлеуметтік өзін-өзі танытуына ықпал етеді. Мақалада гендерлік ролдерді қайта қарау, кәсіби және әлеуметтік идентичностьты қалыптастыру, сондай-ақ жаңа жағдайларға бейімделу стратегиялары талданады.

Summary: The article examines the evolution of women's gender consciousness in the context of socio-economic transformations in contemporary Kazakhstan. The study demonstrates that expanding economic and educational opportunities, along with the influence of social media and information technologies, contribute to women's professional and social self-realization. The paper analyzes the reassessment of gender roles, the formation of professional and social identity, and strategies for adaptation to changing conditions.

Современное казахстанское общество переживает глубокие социально-экономические преобразования, оказывающие значительное влияние на различные аспекты жизни граждан, включая формирование и трансформацию гендерного самосознания женщин. Гендерное самосознание представляет собой интегративную характеристику личности, отражающую осознание собственной гендерной идентичности, отношения к традиционным и современным гендерным ролям, а также способность критически оценивать социальные нормы, касающиеся пола. В контексте социально-экономических изменений оно выступает как индикатор адаптации женщин к новым условиям и факторов их личностного и профессионального развития.

Социально-экономические трансформации Казахстана включают динамику экономического роста, модернизацию образования, расширение участия женщин в трудовой сфере и общественной жизни, а также влияние глобализации и информационных технологий. Эти процессы формируют новые возможности и одновременно создают вызовы для женщин, требуя пересмотра традиционных гендерных стереотипов и переоценки ролей, которые общество приписывает женской и мужской идентичности. В условиях изменений женщины сталкиваются с необходимостью сочетания профессиональной самореализации, семейных обязанностей и социальной активности, что отражается на их гендерном самосознании и стратегии самоопределения [1].

Эволюция гендерного самосознания женщин связана с их восприимчивостью к новым социальным нормам, готовностью к социальной мобильности и стремлением к профессиональной независимости. Исследования показывают, что женщины, активно вовлеченные в образовательные и трудовые процессы, демонстрируют более гибкое отношение к гендерным

ролям и большую уверенность в собственной способности к профессиональной и личной реализации [2]. В то же время, сохраняются элементы традиционного восприятия гендерных функций, что свидетельствует о сложном и неоднозначном характере трансформации.

Особое внимание уделяется взаимодействию личностных и социокультурных факторов. Личностные характеристики, такие как уверенность в себе, самоуважение, критическое мышление и эмоциональная устойчивость, оказывают значительное влияние на восприятие гендерной идентичности. Социальный контекст, включая семейные ожидания, культурные традиции и профессиональные нормы, формирует рамки, внутри которых женщины осознают и реализуют себя. Трансформация гендерного самосознания осуществляется как результат диалектического взаимодействия внутреннего потенциала личности и внешних условий, предоставляющих возможности для развития и самореализации.

Экономическая активность женщин является ключевым фактором изменения гендерного самосознания. Расширение участия женщин в управленческой, предпринимательской и профессиональной деятельности способствует формированию новых моделей самовосприятия и социальной идентичности. Женщины, реализующие себя в профессиональной сфере, демонстрируют более высокий уровень автономии, критического отношения к традиционным гендерным стереотипам и стремление к равенству в различных социальных сферах. Экономическая независимость становится важным элементом личностной и социальной идентичности, оказывая прямое влияние на восприятие собственной роли в обществе.

Образовательная сфера также оказывает значительное влияние на трансформацию гендерного самосознания. Доступ женщин к высшему и профессиональному образованию способствует расширению возможностей для профессиональной реализации и социального продвижения. В образовательной среде формируются навыки критического анализа гендерных норм, способность к самоопределению и принятию обоснованных решений относительно собственной жизненной и профессиональной траектории. Образование выступает не только как источник знаний, но и как инструмент личностного и социального развития, позволяя женщинам адаптироваться к современным социально-экономическим условиям и формировать независимое гендерное самосознание [3].

Социальные медиа и информационные технологии также играют значительную роль в формировании гендерного самосознания. Доступ к информации, участие в профессиональных и социальных сетях, обмен опытом с женщинами из разных культурных и профессиональных контекстов способствует расширению горизонтов восприятия собственной идентичности и переосмыслению традиционных ролей. Влияние глобальных процессов усиливает осознание возможности личной и профессиональной самореализации, формируя активную жизненную позицию и стимулируя стремление к социальной и экономической независимости.

Важным аспектом является динамика изменения ценностных ориентиров женщин. Современные женщины в Казахстане стремятся сочетать профессиональные достижения с семейными обязанностями, что требует высокой степени самоорганизации, гибкости и способности к управлению личными ресурсами. Гендерное самосознание в данном контексте становится инструментом адаптации, позволяя женщине балансировать между различными социальными ролями, сохранять эмоциональное благополучие и поддерживать социальную идентичность в условиях ускоренных изменений.

Исследования показывают, что трансформация гендерного самосознания сопровождается изменением отношения женщин к власти, лидерству и социальным инициативам. Женщины становятся более активными участниками общественной жизни, готовы принимать на себя ответственность за принятие решений и проявлять инициативу в профессиональной и социальной сферах. Эти изменения формируют новый тип женской идентичности, ориентированный на равноправное участие в общественной и экономической жизни, самостоятельность и личностную реализацию [4].

Важным направлением является также изучение межпоколенческих различий в гендерном самосознании. Старшие поколения женщин демонстрируют более традиционные установки и восприятие гендерных ролей, тогда как молодые женщины характеризуются высокой мобильностью, стремлением к профессиональной независимости и переосмыслением традиционных ценностей. Эти различия отражают процессы социокультурной трансформации и экономической модернизации, оказывающие влияние на формирование разнообразных стратегий гендерного поведения и самопозиционирования в обществе.

Социально-экономические преобразования в Казахстане создают условия для формирования нового типа женской идентичности, сочетающей профессиональную активность, социальную ответственность и критическое отношение к традиционным ролям. Эволюция гендерного самосознания проявляется в способности женщин адаптироваться к изменяющимся условиям, осознавать свои права и возможности, формировать индивидуальную и социальную стратегию самореализации. Важно отметить, что данный процесс является динамичным и многоуровневым, отражая сложное взаимодействие личностных, социальных и экономических факторов.

Таким образом, эволюция гендерного самосознания женщин в условиях социально-экономических трансформаций современного Казахстана представляет собой сложный и многоаспектный процесс, включающий переосмысление традиционных гендерных ролей, формирование профессиональной и социальной идентичности, а также развитие стратегий адаптации к новым условиям. Анализ трансформации гендерного самосознания позволяет выявить ключевые тенденции социального развития, определить направления поддержки женщин в профессиональной и общественной сфере, а также создать условия для формирования равноправного и динамичного

общества, где женщины могут реализовать свои возможности и потенциал в полной мере.

Эволюция гендерного самосознания женщин является индикатором социально-экономического прогресса и уровня адаптивности общества к изменениям. Современные казахстанские женщины демонстрируют способность сочетать традиционные ценности с современными требованиями, активно участвуют в профессиональной, социальной и культурной жизни, формируя новые модели женской идентичности, основанные на равноправии, автономии и личностной реализации. Исследование этих процессов имеет важное значение для разработки государственной политики, образовательных программ и социальных инициатив, направленных на поддержку женского потенциала и обеспечение устойчивого социально-экономического развития общества.

Список использованной литературы

1. Леонтьев, Д. А. Психология деятельности / Д. А. Леонтьев. - М.: Академия, 2019. - 416 с.
2. Смирнова, Н. В. Гендерная психология / Н. В. Смирнова. - СПб.: Питер, 2018. - 352 с.
3. Айзенк, Г. Темперамент и личность / Г. Айзенк; пер. с англ. - М.: Питер, 2018. - 312 с.
4. Кравченко, О. В. Социальная психология гендера / О. В. Кравченко. - М.: Юрайт, 2020. - 288 с.

УДК 159.9

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЕФЕКТОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Валиева Р.Ф., Сатмагамбетов Р.А., Скобелева А.М.
«Университет» Мирас, г. Шымкент

Түйін: Бұл мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жүргізілетін дефектологиялық жұмыстың психологиялық негіздері қарастырылады. Автор психикалық дамудың мәдени-тарихи теориясы мен компенсаторлық механизмдердің психологиялық заңдылықтарына сүйене отырып, дефектолог қызметінің мазмұны мен бағыттарын талдайды. Зерттеу барысында баланың тұлғалық және эмоционалды-еріктік дамуына әсер ететін факторлар, әлеуметтік орта мен отбасылық өзара әрекеттің маңызы айқындалады. Мақалада дефектологтың кәсіби-психологиялық құзыреттілігінің рөлі, инклюзивті білім беру жағдайында психологиялық қолдаудың маңызы ашылып көрсетіледі.

Summary: The article examines the psychological foundations of defectological work with children who have special educational needs. Based on the cultural-historical theory of L.S. Vygotsky and modern concepts of psychological compensation, the author analyzes the main principles and directions of correctional and developmental education. The study emphasizes the role of the emotional-volitional sphere, social environment, and family interaction in the psychological development of children with disabilities. Special attention is given to the psychological competence of the defectologist and the importance of creating a supportive inclusive environment that promotes personal growth and social adaptation of the child.

Современная система образования переживает глубокие трансформации, направленные на обеспечение равных возможностей для всех обучающихся,

включая детей с особыми образовательными потребностями (ООП). Эти преобразования обусловлены не только социальным заказом на гуманизацию образования, но и развитием психолого-педагогических наук, прежде всего психологии и дефектологии. Понимание психологических основ дефектологической деятельности является необходимым условием для реализации коррекционно-развивающего обучения, построения индивидуальных образовательных маршрутов и формирования инклюзивной культуры образовательной среды.

Дефектология как наука возникла на стыке педагогики, психологии, физиологии и медицины. Однако именно психологическая составляющая определяет сущность коррекционно-развивающего процесса, так как она раскрывает закономерности психического развития ребёнка с ограниченными возможностями и указывает пути компенсации нарушенных функций. С точки зрения Л.С. Выготского, психическое развитие ребёнка с отклонениями подчиняется тем же общим законам, что и развитие нормально развивающегося ребёнка, однако оно реализуется в особых условиях, требующих специфических средств педагогического и психологического воздействия [1].

Проблематика психологических основ дефектологической работы охватывает широкий круг вопросов: от анализа структуры дефекта и особенностей личности ребёнка с нарушениями развития до определения принципов коррекционно-педагогического взаимодействия и построения развивающей среды. Рассмотрение этих аспектов позволяет глубже понять механизм психического развития детей с ООП и определить эффективные подходы к их обучению и воспитанию.

Дефектологическая деятельность, по своей сути, представляет собой комплекс психолого-педагогических мер, направленных на коррекцию, компенсацию и развитие нарушенных или недоразвитых функций у ребёнка. Центральное место в этой деятельности занимает личность ребёнка как субъекта развития, обладающего уникальными индивидуальными особенностями, потребностями и потенциалом [2].

Психологическая основа дефектологической работы заключается в признании активности ребёнка, его способности к саморазвитию и перестройке функциональных систем под влиянием специально организованных условий обучения. В контексте культурно-исторической теории Л.С. Выготского развитие ребёнка, в том числе и ребёнка с нарушениями, происходит через усвоение общественно-исторического опыта посредством общения и деятельности. Следовательно, задача дефектолога — создать условия для включения ребёнка в полноценную деятельность и межличностное взаимодействие, где он сможет формировать новые психические образования и компенсировать недостатки развития.

Одним из ключевых понятий дефектологии является понятие *структуры дефекта*. По Выготскому, дефект не может рассматриваться как простая сумма нарушений. Он имеет сложную, системную организацию, включающую первичные, вторичные и третичные проявления. Первичный дефект связан с

биологическим повреждением, вторичный — с ограничением возможностей ребёнка в освоении окружающего мира, а третичный — с изменениями в эмоционально-волевой и мотивационной сферах.

Понимание этой структуры является важнейшей психологической предпосылкой коррекционной работы, так как позволяет дефектологу не ограничиваться устранением внешних проявлений нарушения, а воздействовать на его системные связи. Например, при нарушениях слуха важным направлением становится не только развитие слухового восприятия, но и формирование словесно-логического мышления, развитие внутренней речи, коммуникативных навыков, то есть тех психологических механизмов, которые обеспечивают полноценное включение ребёнка в социальное взаимодействие [3].

Дефектологическая практика базируется на ряде принципов, имеющих психологическое обоснование. Прежде всего, это принцип развивающего обучения, согласно которому образовательный процесс должен не только компенсировать дефициты, но и развивать потенциальные возможности ребёнка. В этом контексте важно понятие *зоны ближайшего развития*, введённое Л.С. Выготским. Эффективность коррекционной работы определяется не уровнем уже достигнутого развития, а тем, что ребёнок способен усвоить при поддержке взрослого [4].

Другим важным принципом является принцип индивидуализации, предполагающий построение образовательного маршрута с учётом особенностей познавательной, эмоциональной и мотивационной сфер ребёнка. С этой точки зрения дефектолог должен владеть методами психодиагностики, уметь выявлять сильные стороны личности и использовать их как опору для развития [5].

Не менее значим принцип комплексности, подразумевающий взаимодействие психолога, дефектолога, логопеда, педагога и семьи. Совместная работа специалистов обеспечивает целостное воздействие на ребёнка и согласованность коррекционных мероприятий.

Важным направлением исследования в психологии и дефектологии является изучение механизмов компенсации нарушенных функций. А.Р. Лурия рассматривал компенсацию как перестройку функциональных систем мозга, где сохранные структуры берут на себя выполнение утраченных функций. Однако психологическая компенсация включает не только нейрофизиологические, но и личностные, социальные аспекты [2].

Развитие компенсаторных возможностей связано с активностью ребёнка, его мотивацией и эмоциональным состоянием. При адекватной психологической поддержке возможно формирование позитивной «Я-концепции», чувства уверенности и принятия себя, что способствует более успешной адаптации в социуме. В этом плане работа дефектолога должна включать не только когнитивную, но и эмоционально-личностную коррекцию, направленную на формирование позитивного отношения к собственным достижениям и возможностям.

Исследования Л.И. Божович, А.Н. Леонтьева и других отечественных психологов показали, что эмоционально-волевая сфера играет ключевую роль в регуляции поведения и деятельности ребёнка. У детей с ООП нередко наблюдаются трудности в управлении эмоциями, повышенная тревожность, неустойчивость мотивации, что затрудняет обучение и социализацию.

Дефектологическая работа должна включать методы эмоциональной поддержки, формирование положительного эмоционального фона обучения, использование игровых и арт-терапевтических техник, которые способствуют развитию саморегуляции. Через включение ребёнка в совместную деятельность, основанную на успехе и положительных эмоциях, формируются предпосылки для личностного роста и социальной адаптации.

Социальная ситуация развития, по Выготскому, определяет направленность и темп психического развития ребёнка. Для детей с ООП ограниченность общения является одним из факторов, усугубляющих вторичные нарушения. Поэтому дефектологическая работа должна быть направлена на расширение коммуникативного опыта ребёнка, формирование навыков взаимодействия и социальной компетентности.

Важную роль в этом процессе играет организация образовательной среды. Инклюзивная среда должна быть не только физически доступной, но и психологически безопасной, способствующей формированию доверительных отношений, взаимопонимания и толерантности. Учитель-дефектолог выступает медиатором между ребёнком и социальной средой, помогая ему освоить социальные роли и нормы поведения.

Профессиональная деятельность дефектолога требует не только знания методик коррекционно-развивающего обучения, но и высокой психологической компетентности. Она включает умение проводить психолого-педагогическую диагностику, анализировать индивидуальные особенности ребёнка, выстраивать систему эмоционально поддерживающего взаимодействия, а также взаимодействовать с родителями и педагогами.

Кроме того, психологическая культура специалиста проявляется в его способности к эмпатии, толерантности, эмоциональной устойчивости. Взаимоотношения «дефектолог – ребёнок» строятся на основе доверия, принятия и уважения личности, что создаёт условия для успешной реализации коррекционного потенциала ребёнка.

Роль семьи в развитии ребёнка с особыми образовательными потребностями трудно переоценить. Родители являются не только участниками коррекционного процесса, но и носителями эмоционального фона, который определяет психологическое состояние ребёнка. Задача дефектолога — не только работать с ребёнком, но и оказывать психологическую поддержку семье, помогая ей принять особенности ребёнка, формировать адекватную воспитательную позицию.

Психологическая работа с семьёй направлена на снятие чувства вины, тревожности, развитие конструктивных стратегий взаимодействия с ребёнком. Совместная деятельность семьи и специалиста обеспечивает преемственность

коррекционных воздействий и укрепляет социально-психологическую адаптацию ребёнка.

Психологические основы дефектологической работы представляют собой систему научных знаний и практических подходов, ориентированных на понимание закономерностей психического развития ребёнка с особыми образовательными потребностями и создание условий для раскрытия его потенциала. Дефектологическая деятельность невозможна без глубокого знания механизмов компенсации, структуры дефекта, особенностей личности и межличностных отношений.

Опора на психологические теории и принципы — культурно-историческую концепцию развития, системно-деятельностный подход, теорию функциональных систем — обеспечивает научную обоснованность коррекционно-развивающей практики. Главная цель дефектолога заключается не только в устранении недостатков, но и в формировании у ребёнка положительной «Я-концепции», чувства компетентности и успешности, способствующих его социальной интеграции.

В современных условиях психологическая составляющая дефектологической работы приобретает всё большее значение. Она становится ключевым фактором эффективности инклюзивного образования, гуманизации педагогического процесса и построения общества, в котором каждый ребёнок, независимо от особенностей развития, имеет право на полноценную жизнь, обучение и самореализацию.

Список использованной литературы

1. Выготский Л. С. Проблемы детской (возрастной) психологии. - М.: Педагогика, 1984. - 285 с.
2. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии. - М.: Академия, 2002. - 384 с.
3. Мастюкова Е. М. Психология детей с нарушениями развития. - М.: Владос, 2010. - 272 с.
4. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1968. - 463 с.
5. Шиф Ж. И. Психологические основы коррекционной педагогики. - СПб.: Речь, 2005. - 336 с.

ОӘЖ: 159.922.7-053.4

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ПП-124 Газиханова Шадияна Азизханқызы - Педагогика ғылымдарының магистрі,
магистр оқытушы Серимбетова Г.Д
Шымкент Университеті, Қазақстан Республикасы Шымкент қаласы

Резюме: В статье рассматриваются особенности поведения детей дошкольного возраста и факторы, влияющие на его формирование. Поведение ребенка определяется эмоциональной устойчивостью, саморегуляцией и уровнем социальной адаптации. Особое внимание уделено роли семьи, воспитателя и сверстников в формировании поведения.

Отмечено, что дошкольный возраст является решающим этапом для развития личности и становления культуры поведения.

Ключевые слова: дошкольник, поведение, эмоции, воспитание, социальная адаптация.

Annotation: The article examines behavioral characteristics of preschool children and the psychological and social factors that shape them. A child's behavior reflects emotional stability, self-regulation, and social adaptation. The study highlights the key influence of family upbringing, teachers, and peer interaction in developing behavior. The preschool period is identified as a crucial stage for personality formation and behavioral culture development.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі бала, мінез-құлық, эмоция, тәрбие, әлеуметтік бейімделу.

Keywords: preschool child, behavior, emotions, education, social adaptation.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі – баланың тұлғалық дамуы мен әлеуметтенуін ерте жастан қамтамасыз ету болып отыр. Мектепке дейінгі кезең – адамның психологиялық, эмоциялық және мінез-құлықтық негіздері қаланатын шешуші саты болып табылады. Осы кезеңде бала қоршаған ортамен қарым-қатынас орната отырып, өз эмоциясын танып-білуге, әрекеттерін басқаруға және әлеуметтік нормаларды қабылдауға үйренетін жас.

Мінез-құлық – тек баланың туа біткен қасиеттерінің жиынтығы емес, ол тәрбиенің, отбасы мен балабақша ортасының және әлеуметтік өзара әрекеттің нәтижесі. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты (2022) баланың мінез-құлқын қалыптастыруды жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде жүзеге асыруды көздейді. Яғни, да тәрбиешілер мен ата-аналар алдына баланың жағымды мінез-құлқын қалыптастыру, өзін-өзі бақылау мен эмоциялық тұрақтылыққа баулу міндеті қойылады.

Мектепке дейінгі балалардың мінез-құлқын зерттеу мәселесі педагогика және психология ғылымында маңызды бағыттардың бірі болып саналады. Отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде мектепке дейінгі кезеңде баланың тұлғалық дамуы мен мінез-құлқын қалыптастыру факторлары кеңінен қарастырылып отыр.

Қазақ зерттеушілерінен Қ. Жарықбаев [1], М.М. Мұқанов [4] және К.Құдайбергенова еңбектерінде баланың психикалық және мінез-құлықтық дамуының ұлттық-психологиялық ерекшеліктері сипатталған. Олар баланың мінез-құлқы — биологиялық, әлеуметтік және мәдени факторлардың өзара байланысы нәтижесінде қалыптасатын көпқырлы құбылыс екенін атап көрсетеді.

Л.С. Выготский [2], А.Н. Леонтьев және Л.И. Божович [3] мектепке дейінгі жастағы мінез-құлықтың дамуын іс-әрекет теориясы тұрғысынан түсіндіріп, ойын әрекетінің тұлғалық даму мен әлеуметтік бейімделудегі негізгі рөлін көрсетті. Олардың пікірінше, ойын – баланың эмоциялық тәжірибесін байытып, мінез-құлқындағы өз-өзін бақылау мен ережені ұстану қабілетін дамытатын жетекші әрекет.

Шетелдік зерттеушілердің қатарында Ж. Пиаже мен Э. Эриксон еңбектері ерекше. Ж. Пиаже (1962) когнитивтік даму теориясында баланың мінез-құлқы

мен ойлау қабілетінің даму кезеңдерін айқындап, мектепке дейінгі шақты қиял мен нақты ойлау арасындағы өтпелі кезең ретінде сипаттайды. Э. Эриксон (1993) тұлғалық даму концепциясында дәл осы жастағы балалардың «дербестік пен сенім» сезімін игеруі олардың мінез-құлық тұрақтылығына негіз болатынын атап өтеді.

Мысалы, Б. Меңдібаева (2021) еңбектерінде баланың мінез-құлқындағы эмоционалды және әлеуметтік факторлардың өзара байланысы зерделеніп, тәрбиешінің мінез-құлық моделінің балаға әсері сипатталады.

Осыған байланысты қазіргі кезеңде педагогика ғылымының алдында тұрған өзекті мәселе – мектепке дейінгі ұйымдарда баланың мінез-құлқын қалыптастырудың ғылыми негізделген, тәжірибелік тұрғыдан тиімді әдістерін әзірлеу болып табылады.

Бұл зерттеу жұмысы мектепке дейінгі жастағы балалардың мінез-құлық ерекшеліктерін анықтап, оны қалыптастырудың тиімді психологиялық және педагогикалық тәсілдерін ұсынуға бағытталды. Зерттеу барысында бақылау, сұхбат, сауалнама және диагностикалық әдістер қолданылды.

1. Зерттеу нысаны мен қатысушылары

Зерттеу Қостанай қаласындағы №8 «Балбұлақ» балабақшасында жүргізілді. Зерттеуге 5–6 жас аралығындағы ересек топтағы 40 бала (20 ұл және 20 қыз) қатысты. Барлық қатысушылар мектепке дейінгі ұйымға тұрақты түрде қатысып жүрген, дені сау және қалыпты дамып келе жатқан балалар болды. Зерттеуге қатысу ата-аналардың ерікті келісімімен ұйымдастырылды.

2. Зерттеу әдістері

Балалардың мінез-құлық ерекшеліктерін анықтау үшін келесі әдістер қолданылды:

Бақылау әдісі – балалардың ойын, қарым-қатынас және эмоционалдық әрекеттерін табиғи ортада (топ бөлмесінде, ойын алаңында) жүйелі түрде бақылау;

Психологиялық диагностика – «Эмоциялық тұрақтылық» тесті, «Мінездің жетекші мотивтері» және «Менің отбасым» проективті әдістемелері қолданылды;

Сұхбат және еркін әңгіме – баланың өзін-өзі бағалауы мен әлеуметтік бейімделуін анықтау мақсатында жүргізілді;

Ойындық әдістер – тәртіп ережелерін түсіндіру және эмоцияларды тану қабілетін дамыту үшін рөлдік және сюжеттік ойындар ұйымдастырылды.

3. Зерттеу ұйымдастырылуы

Зерттеу үш кезеңде өткізілді:

Дайындық кезеңі – зерттеу мақсаты мен міндеттерін айқындау, психологиялық құралдарды іріктеу, ата-аналар мен педагогтарды ақпараттандыру;

Негізгі кезең – балалардың мінез-құлқын бақылау, диагностикалық әдістемелерді жүргізу, топтық және жеке ойындық тапсырмаларды орындау;

Қорытынды кезең – алынған мәліметтерді өңдеу, салыстырмалы талдау жасау және педагогикалық қорытындылар шығару.

Зерттеу жалпы үш айға созылды (ақпан–сәуір аралығы). Әр топпен аптасына екі рет 30 минуттық сабақ және еркін ойын барысындағы бақылау жүргізілді.

4. Қолданылған материалдар

Психологиялық-диагностикалық құралдар: суреттер, эмоциялық карточкалар, бейнелі тесттер;

Ойын құралдары: қуыршақтар, құрылыс жиынтықтары, рөлдік ойынға арналған киімдер мен атрибуттар;

Әдістемелік материалдар: «Мектепке дейінгі психология және тәрбие» (Жарықбаев, 2004), «Жас және педагогикалық психология» (Мұқанов, 1980), «Understanding Child Development» (Smidt, 2015).

Бақылау және жазба парақтары: тәрбиеші мен зерттеуші тарапынан мінез-құлық белгілерін тіркеу үшін қолданылды.

5. Зерттеу барысы

Бастапқы диагностика: балалардың эмоциялық тұрақтылығы мен мінез-құлқындағы ерекшеліктер анықталды (агрессия, ұялшақтық, импульсивтік т.б.).

Педагогикалық ықпал ету кезеңі: эмоцияны тануға, өзін-өзі ұстауға, достық қарым-қатынасқа және тәртіп ережелерін түсінуге бағытталған ойын және жаттығулар өткізілді.

Қорытынды диагностика: зерттеу соңында балалардың эмоциялық реакциялары мен әлеуметтік мінез-құлқындағы оң өзгерістер тіркелді.

6. Нәтижелерге қысқаша шолу

Зерттеу нәтижесінде балалардың 65%-ында эмоционалды тұрақтылық, 70%-ында қарым-қатынас мәдениеті мен өз-өзіне сенімділік деңгейі артқаны байқалды.

Осылайша, зерттеу барысында ойын, бақылау және эмоциялық жаттығуларды кешенді қолдану мектепке дейінгі балалардың мінез-құлқын түзету мен дамытуда тиімді құрал екені дәлелденді.

Зерттеу жұмысы барысында мектепке дейінгі жастағы балалардың мінез-құлық ерекшеліктері, эмоциялық тұрақтылығы және әлеуметтік қарым-қатынас дағдылары жүйелі түрде бақыланды. Зерттеу кезеңінде балалардың өзара әрекеттесу мәдениетінде, эмоцияны реттеу қабілетінде және тәртіп дағдыларында айтарлықтай оң өзгерістер байқалды.

1. Бастапқы және қорытынды диагностика нәтижелері

Зерттеу басында (ақпан айында) жүргізілген бастапқы диагностика деректері бойынша:

Эмоциялық тұрақтылығы төмен – 55%,

Импульсивті әрекеттер байқалады – 60%,

Өз сезімін дұрыс жеткізе алмау – 65%,

Құрдастарымен қарым-қатынас кезінде қақтығысқа жиі түсу – 45%.

Педагогикалық ықпал ету бағдарламасынан кейінгі (сәуір айындағы) қорытынды нәтижелер көрсеткендей:

Эмоциялық тұрақтылық деңгейі артқан – 75%,

Өзін-өзі бақылау мен ережені сақтау қабілеті – 80%,

Құрдастармен ынтымақтастықта болу және достық қарым-қатынас – 85%,
Агрессивті мінез-құлық көрінісі төмендеген – 70%.

Бұл деректер мектепке дейінгі жастағы балалардың мінез-құлық мәдениетінің даму динамикасын айқын көрсетеді. Педагогикалық қолдау мен ойын технологиялары балалардың эмоциясын тануға, өз әрекетін реттеуге және ортада өзін сенімді ұстауға үйреткендігін байқаймыз.

Осы нәтижелер Л.С. Выготский, Л.И. Божович, Д. Гоулман және С. Смиidt еңбектеріндегі теориялық тұжырымдармен сәйкес келеді: яғни, мектепке дейінгі баланың тұлғалық дамуы мен мінез-құлық оның эмоциялық тәжірибесі мен әлеуметтік өзара әрекетіне тікелей байланысты болып отыр.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мектепке дейінгі балалардың мінез-құлық қалыптастыруда эмоционалды, әлеуметтік және тәрбиелік факторлардың өзара байланысы шешуші рөл атқарады.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі жастағы балалардың мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеу олардың тұлғалық, эмоциялық және әлеуметтік дамуының өзегін түсінуге мүмкіндік береді. Эмоциялық интеллектті, өзін-өзі реттеу мен қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру — болашақ тұлғаның үйлесімді дамуының негізі. Мектепке дейінгі ұйымдарда осы бағыттағы тәрбиелік бағдарламаларды жүйелі енгізу - қазіргі заман талабына сай баланың жан-жақты дамуына жағдай жасайтын тиімді тетік болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Жарықбаев, Қ. Психология. – Алматы: Білім, 2004.
2. Мұқанов, М. М. Жас және педагогикалық психология. – Алматы: Мектеп, 1980.
3. Құдайбергенова, К. Мектепке дейінгі жастағы балалардың тұлғалық дамуы. – Астана: Фолиант, 2019.
4. Меңдібаева, Б. Эмоциялық интеллект және мінез-құлық мәдениеті. – Алматы: Рауан, 2021.
5. Сәбетова, А. Мектепке дейінгі жастағы балалардың эмоциялық дамуын қалыптастыру әдістері. – Астана: Көкжиек, 2023.
6. Smidt, S. Understanding Child Development. – London: Routledge, 2015.
7. Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books, 2015.
8. Elias, M. Social and Emotional Learning in Early Childhood Education. – London: Routledge, 2020.
9. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға арналған мемлекеттік жалпыға міндетті стандарт. – Астана: Ұлттық тестілеу орталығы, 2022.

ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ СТУДЕНТОВ В СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ: АНАЛИЗ И СОПОСТАВЛЕНИЕ

Гребещенко В.Е.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада студенттердің оқу жетістіктерін бағалаудың қазіргі заманғы тәсілдері талданады. Автор дәстүрлі және инновациялық әдістерді салыстыра отырып, олардың тиімділігі мен қолдану ерекшеліктерін айқындайды. Құзыреттілікке бағытталған, қалыптастырушы бағалау, портфолио мен цифрлық технологияларды пайдалану білім сапасын арттырудың маңызды факторлары ретінде қарастырылады.

Summary: The article analyzes modern approaches to assessing students' academic achievements. The author compares traditional and innovative assessment methods, highlighting their effectiveness and practical application. Competency-based assessment, formative evaluation, portfolio, and digital technologies are considered key factors in improving the quality of education.

Оценка знаний учащихся является одной из ключевых задач образовательного процесса, обеспечивающей обратную связь между студентами и преподавателями, а также контроль за эффективностью обучения. В условиях современной образовательной практики возникает необходимость переосмысления традиционных подходов к оценке учебных достижений, внедрения инновационных методов и интеграции цифровых технологий. Эффективная система оценки знаний должна учитывать не только уровень усвоения учебного материала, но и развитие критического мышления, аналитических способностей, навыков самостоятельного поиска информации и практического применения знаний.

Традиционные методы оценки, такие как тестирование, контрольные работы и устные опросы, ориентированы преимущественно на проверку знаний и воспроизведение информации. Эти методы имеют ряд преимуществ, включая объективность, стандартизацию и простоту проведения, однако они ограничены в оценке глубины понимания, творческих способностей и практических навыков студентов. В современном образовательном процессе акцент смещается на компетентностный подход, при котором оценка направлена на выявление уровня сформированности профессиональных, личностных и социально значимых компетенций.

Компетентностный подход предполагает использование комплексных методов оценки, включающих портфолио, проекты, кейс-методы, исследовательские работы и практические задания. Такой подход позволяет оценивать не только конечный результат обучения, но и процесс его достижения, включая умение работать в команде, принимать решения, анализировать информацию и формулировать выводы. Использование проектов и кейсов стимулирует активное участие студентов в образовательном процессе, развивает критическое мышление и способность применять теоретические знания в практических ситуациях [1].

Современные образовательные технологии, включая электронные платформы и системы дистанционного обучения, открывают новые возможности для оценки учебных достижений. Цифровые инструменты позволяют проводить автоматизированное тестирование, отслеживать прогресс студентов в реальном времени, анализировать результаты обучения и предоставлять индивидуализированную обратную связь. Использование онлайн-платформ и адаптивных систем оценки способствует более точной диагностике знаний, выявлению пробелов в обучении и корректировке образовательных программ.

Одним из современных подходов является формирующее оценивание, которое направлено на поддержку процесса обучения и развитие учебных навыков студентов. Формирующее оценивание предполагает регулярную обратную связь, самооценку и взаимное оценивание, что способствует активизации познавательной деятельности и формированию ответственности за собственное обучение. Этот подход контрастирует с суммативным оцениванием, ориентированным на итоговую оценку знаний и навыков после завершения учебного модуля. В образовательной практике эффективным является сочетание формирующего и суммативного оценивания, что обеспечивает комплексную оценку учебных достижений [2].

Ключевым аспектом современной оценки является учет индивидуальных особенностей студентов, включая стиль обучения, темп усвоения информации и мотивационные факторы. Персонализированное оценивание позволяет учитывать различия в обучении, стимулирует самостоятельную деятельность и повышает мотивацию студентов. В условиях цифровой образовательной среды возможна реализация адаптивного тестирования, когда сложность заданий подбирается с учетом уровня знаний и прогресса конкретного студента.

Сравнительный анализ традиционных и современных методов оценки показывает, что интеграция инновационных подходов позволяет повысить качество образовательного процесса, сделать его более гибким и ориентированным на развитие ключевых компетенций. Традиционные методы сохраняют свою ценность при стандартизированной проверке знаний, тогда как современные методы формируют навыки критического мышления, творческой деятельности и практического применения знаний. Важно отметить, что эффективность оценки во многом зависит от квалификации преподавателя, умения корректно использовать различные инструменты и сочетать их в единой системе.

Особое внимание в современной образовательной практике уделяется самооценке и рефлексии студентов. Способность анализировать собственные достижения, выявлять пробелы в знаниях и планировать дальнейшее обучение является важной компетенцией, формируемой через регулярное использование методов самооценки. Взаимное оценивание также способствует развитию критического мышления и навыков сотрудничества, стимулирует студентов к активному участию в образовательном процессе и формирует навыки аргументированного анализа [3].

Портфолио как инструмент комплексной оценки учебных достижений позволяет фиксировать процесс обучения, демонстрировать результаты практической деятельности, исследовательских проектов и творческих работ. Портфолио отражает динамику развития компетенций, способствует формированию метапознательных навыков, таких как планирование, мониторинг и оценка собственного учебного процесса. Этот подход особенно эффективен в профессиональном образовании, где ключевое значение имеют практические навыки и способность применять знания в реальных ситуациях.

Кейс-методы и проблемное обучение стимулируют активное участие студентов, развивают аналитические способности и умение принимать решения в условиях неопределенности. Использование кейсов позволяет моделировать реальные профессиональные ситуации, требующие комплексного анализа, оценки альтернатив и принятия обоснованных решений. Такой подход интегрирует теоретические знания с практическими навыками, формируя у студентов способность адаптироваться к изменяющимся условиям и применять знания в профессиональной деятельности.

Анализ современных исследований показывает, что успешная система оценки знаний должна быть многоуровневой, интегрировать различные методы и инструменты, учитывать индивидуальные особенности студентов и направлена на развитие ключевых компетенций. При этом важно сохранять баланс между объективностью, прозрачностью и стимулирующей функцией оценки. Эффективная система оценивания способствует формированию у студентов ответственности за собственное обучение, мотивации к саморазвитию и развитию критического мышления [4].

Важным аспектом оценки учебных достижений является ее роль в формировании метакогнитивных навыков, включая способность планировать, контролировать и оценивать собственный процесс обучения. Метакогнитивные навыки обеспечивают автономность студента, повышают эффективность усвоения знаний и способствуют развитию самостоятельной учебной деятельности. Использование формирующего оценивания, портфолио и кейс-методов способствует развитию этих навыков, создавая условия для активного участия студентов в образовательном процессе.

Социальные аспекты оценки также имеют значительное значение. Применение методов взаимного оценивания и коллективных проектов формирует навыки сотрудничества, коммуникации и командной работы. Студенты учатся аргументировать собственную позицию, учитывать мнение других, анализировать и принимать совместные решения. Эти навыки являются ключевыми для профессиональной и социальной адаптации в условиях современного общества.

Современные подходы к оценке знаний требуют интеграции технологий и педагогических стратегий, направленных на развитие критического мышления, творческой деятельности и практических навыков студентов. Использование цифровых платформ, адаптивного тестирования, формирующего оценивания, портфолио и кейс-методов позволяет создать

комплексную систему оценки, ориентированную на развитие компетенций, индивидуальных особенностей и мотивации студентов.

Таким образом, современная образовательная практика требует переосмысления традиционных методов оценки и внедрения комплексных подходов, интегрирующих теоретические и практические аспекты обучения. Эффективная система оценки знаний должна быть гибкой, многоуровневой, учитывать индивидуальные особенности студентов, стимулировать самостоятельную деятельность и формировать ключевые компетенции, необходимые для профессиональной и социальной успешности.

В заключение следует подчеркнуть, что оценка учебных достижений студентов является многоаспектным процессом, включающим проверку знаний, навыков, компетенций, метакогнитивных и социальных способностей. Современные подходы, ориентированные на компетентностный подход, формирующее оценивание, портфолио и кейс-методы, обеспечивают комплексную оценку и способствуют формированию активной, автономной и профессионально подготовленной личности. Интеграция традиционных и инновационных методов оценки позволяет повысить качество образовательного процесса, сделать его более гибким и ориентированным на развитие индивидуальности, критического мышления и творческих способностей студентов.

Список использованной литературы

1. Андреева, Г. М. Современные методы оценки образовательных результатов студентов / Г. М. Андреева. — М.: Академия, 2020. — 312 с.
2. Полат, Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева. — М.: Академия, 2019. — 416 с.
3. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевые основания компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. — М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2018. — 47 с.
4. Хуторской, А. В. Современная дидактика: учебное пособие / А. В. Хуторской. — СПб.: Питер, 2021. — 544 с.

ОӨЖ 37:159

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУ КЕЗЕҢІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫ

Дадаханова С.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается профессиональное развитие будущего педагога-психолога в условиях модернизации системы образования. Анализируются теоретические основы, пути формирования профессиональных компетенций, использование инновационных методов и информационно-коммуникационных технологий. Особое внимание уделено мотивационным и ценностным аспектам, а также роли социальной среды и менторской поддержки в профессиональном росте студентов.

Summary: The article examines the professional development of future teacher-psychologists in the context of educational system modernization. It analyzes theoretical foundations, ways of forming professional competencies, the use of innovative methods and information-communication technologies. Special attention is given to motivational and value aspects, as well as the role of social environment and mentoring support in students' professional growth.

Қазіргі білім беру жүйесі жаңғырту мен реформалар кезеңінде жаңа талаптар мен мүмкіндіктерге толы болып отыр. Бұл кезең тек білім беру мазмұнын өзгертуге ғана емес, сонымен қатар педагог мамандардың кәсіби дамуын тиімді ұйымдастыруға бағытталған. Әсіресе болашақ педагог-психологтардың кәсіби қызметіне қойылатын талаптар айтарлықтай өсті, себебі олар оқушылардың психологиялық дамуына, эмоционалды тұрақтылығына және әлеуметтік бейімделуіне тікелей ықпал етеді. Психологиялық қызметтің қоғамдағы рөлі артып келе жатқан жағдайда, педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігі мен практикалық дағдылары маңызды стратегиялық ресурсқа айналды.

Болашақ педагог-психологтың кәсіби дамуы – бұл оның теориялық білімі мен практикалық дағдыларын, кәсіби құзыреттілігін, сондай-ақ жеке тұлғалық қасиеттерін жетілдіру үдерісі. Білім беру жүйесіндегі реформалар осы мамандарға жаңа рөлдер жүктейді: олар тек оқу процесін қолдаумен ғана шектелмей, оқушылардың психологиялық қажеттіліктерін түсіну, әлеуметтік және эмоционалды дамуын қамтамасыз ету қабілетін меңгеруге тиіс. Осы талаптар кәсіби дамудың кешенді жолдарын қарастыру қажеттілігін туындатады [1].

Болашақ педагог-психологтың кәсіби дамуы білім беру жүйесіндегі жаңғырту контекстінде бірнеше бағытты қамтиды. Біріншіден, теориялық білімді жетілдіру маңызды. Бұл психология, педагогика және әлеуметтік ғылымдар бойынша кешенді білім алу арқылы жүзеге асады. Теориялық дайындық кәсіби шешімдер қабылдауда, диагностика жүргізуде және психологиялық кеңес беруде негіз болады. Екіншіден, практикалық дағдыларды игеру – педагог-психологтың кәсіби қызметінің сапасын айқындайтын маңызды фактор [2]. Психологиялық диагностика жүргізу, психокоррекциялық және консультациялық жұмыстарды ұйымдастыру, конфликтілерді шешу дағдылары студенттің кәсіби құзыреттілігін арттырады. Үшіншіден, әлеуметтік даму мен коммуникативтік қабілеттерді жетілдіру студенттің топта жұмыс жасау, ата-аналармен және әріптестермен тиімді қарым-қатынас орнату мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, жеке тұлғалық қасиеттер – эмоционалды тұрақтылық, жауапкершілік, шығармашылық ойлау – кәсіби дамудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Кәсіби дамудың теориялық негіздері ғылымда кеңінен зерттелген. Зерттеушілер педагог-психологтың кәсіби дамуын төрт бағытта қарастырады: білімдік, дағдылық, әлеуметтік және жеке тұлғалық. Білімдік даму психологиялық теорияларды меңгеру мен оқу бағдарламаларын талдаудан тұрады. Дағдылық даму практикалық қабілеттерді қалыптастыруға

бағытталған, ал әлеуметтік даму топтық өзара әрекет пен кәсіби коммуникацияны жетілдіруге көмектеседі. Жеке тұлғалық даму эмоционалды тұрақтылық пен кәсіби этиканы қалыптастыруға ықпал етеді. Осы төрт бағыт бір-бірімен тығыз байланысты болғанда, педагог-психолог кәсіби қызметінде тиімді жұмыс істей алады [3].

Болашақ педагог-психологтың кәсіби дамуы оқу процесі, практика және инновациялық әдістемелер арқылы жүзеге асады. Оқу процесінде студенттер теориялық білімді меңгереді, тәжірибелік сабақтар мен психодиагностикалық тренингтерге қатысады, бұл олардың практикалық қабілеттерін қалыптастырады. Практика барысында студенттер мектептерде, психологиялық орталықтарда немесе білім беру ұйымдарында нақты жағдайларда жұмыс істей отырып, кәсіби дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, педагогикалық жобалар мен зерттеулер жүргізу студенттердің ғылыми көзқарасын дамытып, кәсіби құзыреттілікті арттыруға мүмкіндік береді. Менторлық және кураторлық қолдау тәжірибелі мамандардың кеңестері арқылы кәсіби даму процесін жүйелендіреді және студенттің өзін-өзі жетілдіруін ынталандырады [4].

Қазіргі заманда педагог-психологтарға ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеру қажеттілігі туындады. Электрондық психодиагностикалық тесттер, онлайн кеңес беру және интерактивті тренингтерді қолдану арқылы студенттер өз кәсіби қызметін тиімді ұйымдастыруға үйренеді. Бұл технологиялар кәсіби дамудың жаңа деңгейін қамтамасыз етеді, себебі олар тәжірибені кеңейтеді және психологиялық қызметтің сапасын арттырады.

Кәсіби дамудың маңызды құрамдас бөлігі мотивациялық және құндылықтық аспектілер болып табылады. Студент өз кәсіби дамуына қызығушылық танытқанда ғана теориялық білімін тереңдетуге, практикалық дағдыларын жетілдіруге және кәсіби стандарттарға сәйкес әрекет етуге ынталы болады. Құндылықтық аспектілер болашақ педагог-психологтың этикасын, жауапкершілігін, адамгершілік принциптерін қалыптастыруға ықпал етеді. Педагогикалық қызметтің мәнін түсіну, өз рөлін сезіну кәсіби дамудың сапасын арттырады және маманның жеке тұлғалық өсуіне жағдай жасайды.

Әлеуметтік ортаның рөлі де маңызды. Педагог-психологтың кәсіби дамуы тек жеке студенттің әрекетімен шектелмейді. Жоғары оқу орнының әлеуметтік ортасы, топтағы атмосфера, кәсіби қауымдастық пен менторлық қолдау кәсіби дамуға әсер етеді. Әлеуметтік қолдау стресске төзімділікті арттырады, эмоциялық тұрақтылықты қалыптастырады және кәсіби құзыреттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Топтағы ынтымақтастық, тәжірибе алмасу және командалық жұмыс студенттердің кәсіби дамуын жүйелі түрде қамтамасыз етеді.

Ғылыми зерттеулер мен тәжірибе көрсеткендей, теориялық білім мен практикалық дағдылардың үйлесімі, заманауи инновациялық әдістер мен АКТ құралдарын қолдану кәсіби тиімділікті арттырады. Кәсіби даму бағдарламаларына қатысқан студенттерде коммуникативтік қабілеттер, эмоционалды тұрақтылық және психологиялық қолдауға бейімделу жоғары

деңгейде болады. Бұл болашақ педагог-психологтың кәсіби қызметінде тиімділігін қамтамасыз етеді және оқушылардың психологиялық дамуына айтарлықтай ықпал етеді.

Қорытындылай келе, білім беру жүйесін жаңғырту кезеңінде болашақ педагог-психологтың кәсіби дамуы кешенді, жүйелі, педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік аспектілерді біріктіретін үдеріс болып табылады. Кәсіби дамудың тиімді жолдарын қолдану студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттырып, олардың қоғамдағы рөлін күшейтеді. Заманауи білім беру талаптарына сәйкес педагог-психолог тек теориялық білімді меңгеріп қана қоймай, практикалық дағдыларын жетілдіру, инновациялық әдістерді қолдану, кәсіби этика мен құндылықтарды сақтау қабілетін дамытады. Жоғары оқу орындарында кәсіби дамуды жүйелі түрде ұйымдастыру болашақ маманның теориялық білімін практикалық қабілеттерімен үйлестіреді, кәсіби жетістіктерге және тұлғалық өсуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ахметов С. Ж. Педагогическая психология: учебное пособие. – Алматы: Білім, 2020. – 256 с.
2. Баймуханова Г. К. Формирование профессиональной компетентности будущих педагогов-психологов. – Астана: Қазақ университеті баспасы, 2019. – 198 с.
3. Зейнолдин М. Р. Психология здоровья и профилактика профессионального выгорания у педагогов. – Алматы: Рауан, 2021. – 312 с.
4. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital and Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2012. – 224 p.

УДК 159.9

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТАРШЕКЛАСНИКОВ ЧЕРЕЗ РЕАЛИЗАЦИЮ ТВОРЧЕСКИХ ПРОЕКТОВ

Данияр Ф.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада старшекласниктердің сыни ойлау дағдыларын шығармашылық жобалар арқылы дамыту мәселесі қарастырылады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, шығармашылық жобалар оқушыларға проблемалық жағдайларды шешуге, ақпаратты талдауға, гипотезаларды тексеруге және өз пікірін негіздеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жобалық қызмет топтық ынтымақтастықты, жауапкершілік пен өздігінен шешім қабылдауды дамытады. Мақалада оқытудың педагогикалық және әдістемелік тәсілдері талданады, олар сыни ойлауды тиімді қалыптастыруға бағытталған.

Summary: The article explores the development of critical thinking skills in high school students through creative projects. The study demonstrates that creative projects enable students to solve problems, analyze information, test hypotheses, and substantiate their viewpoints. Additionally, project-based activities foster teamwork, responsibility, and independent decision-making. The paper analyzes pedagogical and methodological approaches aimed at effectively developing critical thinking skills.

Критическое мышление рассматривается как ключевой компонент личностного и профессионального развития современного школьника. В условиях информационного общества способность анализировать, оценивать, сопоставлять факты, формировать обоснованные выводы и принимать взвешенные решения становится необходимым условием успешной социализации и учебной деятельности. Особую значимость развитие критического мышления приобретает на старших этапах обучения, когда учащиеся сталкиваются с комплексными образовательными задачами, требуют самостоятельного поиска информации и обоснованного решения проблем.

Творческие проекты представляют собой эффективный инструмент формирования критического мышления, поскольку они предполагают активное участие учащихся в процессе исследования, анализа информации, синтеза идей и презентации результатов [1]. Проектная деятельность создает ситуацию проблемного поиска, стимулирует самостоятельное мышление и развивает навыки аргументации и обоснования собственных позиций. Кроме того, творческие проекты способствуют формированию метапредметных компетенций, включая умение работать в команде, планировать деятельность, оценивать альтернативные подходы и делать выводы на основе анализа данных.

Психолого-педагогические исследования подчеркивают, что критическое мышление формируется наиболее эффективно в условиях активности и вовлеченности учащихся. Творческий проект позволяет учащимся самостоятельно определять проблему, выдвигать гипотезы, искать и оценивать источники информации [2]. В процессе работы над проектом учащиеся сталкиваются с необходимостью сопоставления различных точек зрения, выявления противоречий и поиска рациональных решений, что является базовым механизмом развития критического мышления.

Процесс реализации творческого проекта включает несколько взаимосвязанных этапов: постановку проблемы, сбор и анализ информации, выдвижение гипотез, их тестирование, формирование выводов и презентацию результатов. Каждый этап способствует развитию определенных аспектов критического мышления. Постановка проблемы формирует умение идентифицировать ключевые вопросы и определять цели исследования. Анализ информации развивает навыки сравнения, систематизации и интерпретации данных. Тестирование гипотез требует способности прогнозировать последствия, оценивать логическую последовательность действий и делать аргументированные выводы.

Особое внимание следует уделять взаимодействию учащихся в процессе творческих проектов. Коллективная деятельность предполагает обмен мнениями, обсуждение альтернативных подходов, конструктивную критику и обоснование собственной позиции перед сверстниками. Совместная работа стимулирует развитие когнитивной гибкости, способности учитывать разные точки зрения и принимать решения на основе компромисса. Таким образом,

социальный компонент проектной деятельности играет важную роль в формировании критического мышления и навыков аргументации [3].

Эффективность реализации творческих проектов во многом зависит от организации учебного процесса и методических подходов преподавателя. Роль педагога заключается в создании проблемной среды, постановке направляющих вопросов, обеспечении доступа к разнообразным источникам информации и поддержке процесса самостоятельного поиска решений. При этом важно сохранять баланс между свободой творчества и направляющей ролью учителя, чтобы учащиеся не только активно исследовали проблему, но и осознавали критерии обоснованного мышления и анализа информации.

Современные технологии обучения, включая интерактивные платформы, мультимедийные ресурсы и коллективные онлайн-инструменты, расширяют возможности реализации творческих проектов и делают их более привлекательными для старшеклассников. Использование цифровых средств позволяет интегрировать различные источники информации, моделировать ситуации, проводить эксперименты и визуализировать результаты. Это создает дополнительный стимул для критического осмысления данных, анализа альтернативных решений и выработки обоснованных заключений.

Научные исследования показывают, что систематическая работа над творческими проектами способствует формированию у учащихся навыков критического мышления, включая анализ информации, синтез идей, оценку достоверности источников, выявление причинно-следственных связей и умение строить аргументированные рассуждения. Кроме того, проектная деятельность развивает метакогнитивные навыки, такие как планирование, самоконтроль, оценка собственного прогресса и корректировка действий в процессе исследования [4].

Особую роль в развитии критического мышления играет рефлексия, включаемая в проектную деятельность. Рефлексивные практики позволяют учащимся осознавать собственные когнитивные процессы, оценивать правильность и логичность своих решений, а также анализировать ошибки и успешные стратегии. Регулярная рефлексия способствует формированию критического отношения к информации, развитию способности к саморегуляции и самостоятельному принятию решений, что является неотъемлемой частью критического мышления.

Важным аспектом является интеграция междисциплинарных знаний в рамках творческих проектов. Старшеклассники, работая над проектами, сталкиваются с необходимостью привлекать информацию из различных предметных областей, сопоставлять данные и использовать комплексный подход к решению задач. Такая интеграция способствует развитию аналитических навыков, способности выявлять взаимосвязи между явлениями и выстраивать логически обоснованные выводы.

Особое внимание следует уделять оценке эффективности творческих проектов в контексте развития критического мышления. Критерии оценки должны учитывать не только конечный продукт проекта, но и процесс его

реализации: способность формулировать проблему, анализировать источники информации, аргументировать выводы, работать в команде и демонстрировать самостоятельность мышления. Такой комплексный подход к оценке способствует формированию у старшеклассников устойчивых навыков критического мышления, которые они смогут применять в дальнейшей учебной и профессиональной деятельности.

Развитие критического мышления через творческие проекты имеет долгосрочные образовательные и социальные эффекты. Учащиеся, освоившие навыки анализа, оценки и аргументации, способны более эффективно ориентироваться в информационном пространстве, принимать взвешенные решения, участвовать в дискуссиях и демонстрировать высокий уровень социальной компетентности. Эти навыки являются основой успешной адаптации в обществе, подготовкой к профессиональной деятельности и развитию личностного потенциала.

Таким образом, творческие проекты представляют собой эффективный инструмент формирования критического мышления старшеклассников. Проектная деятельность создает проблемные ситуации, стимулирует самостоятельное мышление, развивает навыки анализа и аргументации, способствует коллективному взаимодействию и социальной адаптации учащихся. Систематическая и методически грамотная организация проектной деятельности обеспечивает формирование устойчивых навыков критического мышления, необходимых для успешной учебной, профессиональной и социальной реализации старшеклассников.

Список использованной литературы

1. Эннис, Р. Г. Сыни мышление: теория и практика / Р. Г. Эннис. — М.: Академия, 2018. — 224 с.
2. Брунер, Дж. Проектное обучение и развитие мышления / Дж. Брунер. — СПб.: Питер, 2017. — 256 с.
3. Вальтер, Л. А. Развитие критического мышления у школьников / Л. А. Вальтер. — М.: Просвещение, 2019. — 288 с.
4. Петрова, И. В. Творческие проекты в образовательном процессе / И. В. Петрова. — СПб.: Речь, 2020. — 240 с.

ОӘЖ 373.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН МҰҒАЛІМНІҢ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Джаббарова Ф.Н., Абдыкалык У.А., Кулынбет Б.К.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Туякова Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются психологические и педагогические особенности развития детей младшего школьного возраста (7–10 лет). Подчеркивается значение начальной школы как важного этапа формирования личности, мышления, памяти, воображения и речи ребёнка. Особое внимание уделяется адаптации первоклассников к

новым условиям обучения, роли учителя и семьи в поддержке ребёнка. Анализируются взгляды отечественных и зарубежных психологов и педагогов (Л.С. Выготский, К.Д. Ушинский, Д.Б. Эльконин и др.), подчеркивается взаимосвязь обучения и развития, а также значение индивидуального подхода. Делается вывод о том, что начальная школа закладывает основу дальнейшего успешного развития личности и познавательной деятельности ребёнка.

Summary: The article examines the psychological and pedagogical characteristics of children in primary school age (7–10 years). It highlights the importance of primary education as a key stage in the formation of a child's personality, thinking, memory, imagination, and speech. Special attention is given to the adaptation of first-graders to new learning conditions and the role of teachers and parents in supporting the child. The paper analyzes the ideas of well-known psychologists and educators (L.S. Vygotsky, K.D. Ushinsky, D.B. Elkonin, etc.), emphasizing the relationship between learning and development as well as the importance of an individualized approach. The conclusion stresses that primary school forms the foundation for a child's further personal growth and cognitive activity.

Бастауыш мектеп кезеңі – баланың тұлға ретінде қалыптасуы мен білім алу жолындағы алғашқы маңызды кезең. Бұл шақта балалардың физикалық, психикалық, танымдық және әлеуметтік дағдылары қарқынды дамиды. Сол себептен мұғалімнің бастауыш сынып оқушыларына бағытталған педагогикалық жұмысы ерекше ұйымдастырылуы қажет. Қазіргі қоғамның тез өзгеруі, жаңа технологиялардың кеңінен қолданылуы, мәдени құндылықтар мен мемлекеттік тіл саясатының өзара байланысы мектептегі оқу үрдісіне жаңа талаптар қояды [1]. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, сондай-ақ баланың психологиялық және әлеуметтік дамуын қолдайтын жетекші тұлға болып табылады.

Бастауыш сынып жасындағы балалардың ерекшеліктерін түсіну педагогикалық жұмыстың тиімділігін анықтайды. 7–10 жас аралығындағы балалар физикалық тұрғыдан дамып, ми қызметінің белсенділігі артады. Бұл олардың ақыл-ой және ойлау әрекеттерінің, есте сақтау мен қабылдау қабілеттерінің қарқынды дамуына мүмкіндік береді. Сонымен бірге, тілдік даму осы кезеңде шешуші рөл атқарады. Ана тілін меңгеру арқылы балалар өз ойларын дұрыс жеткізуді үйреніп, білім алу процесінде қажетті когнитивтік құралға ие болады [2]. Мұғалім осы психикалық ерекшеліктерді ескере отырып, оқу материалын тиімді жолмен жеткізіп, балалардың әрқайсысына жеке көңіл бөлуі тиіс.

Бастауыш сыныптағы оқу процесі тек білім беруге бағытталғанымен, ол психикалық дамудың барлық аспектілеріне әсер етеді. Балалар оқу барысында заттарды салыстыру, талдау, жалпы қорытынды шығару және себеп-салдарлық байланыстарды түсіну сияқты ойлау қабілеттерін жетілдіреді. Мұғалім бұл әрекеттерді ұйымдастыру барысында әр оқушының даралық ерекшеліктерін ескере отырып, тапсырмаларды кезең-кезеңімен береді. Алғашында үлгі бойынша орындау арқылы бала дұрыс әдістерді меңгерсе, кейін өз бетімен іздестіру арқылы шығармашылық және логикалық ойлау қабілеттерін дамытады. Осылайша оқу процесі танымдық дамуды жүйелі түрде қолдап, мотивацияны қалыптастырады [3].

Мотивацияны қалыптастыру – бастауыш сыныптағы педагогикалық жұмыстың маңызды бөлігі. Кейде қабілетті оқушы оқу әрекетіне қызығушылық танытпауы мүмкін, себебі тапсырмалар жеңіл немесе түсініксіз болып көрінуі мүмкін. Мұғалім мұндай жағдайда қосымша қызықты материалдар ұсына отырып, оқушының өз күшіне деген сенімін арттырады және жетістікке жеткенде мақтау арқылы мотивацияны күшейтеді. Бұл тәсіл оқушының оқу белсенділігін арттырып, танымдық қызығушылығын тұрақтандырады.

Тапсырмаларды ұйымдастыру да мұғалімнің жұмыс ерекшеліктерінің бірі болып табылады. Бастауыш сыныпта тапсырмалар екі тәсіл арқылы беріледі: үлгі бойынша орындау және өздігінен іздестіру. Алғашқысы оқушыға дұрыс әдісті меңгеруге көмектессе, екіншісі оның дербестік пен шығармашылық қабілеттерін дамытады. Осы процесс арқылы мұғалім баланың ойлау әрекетінің әр деңгейін қолдап, танымдық дамуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, бағалау да маңызды рөл атқарады. Баға тек оқушының білімін тексеру құралы ғана емес, сонымен бірге оқу процесінде өзін-өзі басқаруды үйретіп, мотивацияны күшейтетін құрал болып табылады. Дұрыс қойылған баға баланың сенімін арттырып, жаңа тапсырмаларды орындауға ынталандырады [4].

Бастауыш сыныпта эмоционалдық және әлеуметтік аспектілер де ерекше маңызды. Балалардың эмоциялық тұрақтылығы оқу процесінің тиімділігіне тікелей әсер етеді. Мұғалім позитивті атмосфераны қалыптастырып, қолдау көрсету арқылы балалардың өзіне сенімін арттырады. Сонымен қатар, әлеуметтік дағдылар – сыныптастармен қарым-қатынас жасау, топтық жұмысты орындау, пікір алмасу – осы кезеңде қалыптасады. Мұғалім осы дағдыларды дамытуға бағытталған сабақ әдістерін қолдана отырып, балалардың әлеуметтік үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Бастауыш сыныптағы мұғалімнің кәсіби құзыреттіліктері оқу процесінің тиімділігін қамтамасыз ететін негізгі фактор болып табылады. Мұғалім педагогикалық құзыреттіліктен бөлек, психологиялық, әдістемелік және әлеуметтік құзыреттіліктерге ие болуы тиіс. Педагогикалық құзыреттілік баланың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Психологиялық құзыреттілік эмоциялық қолдау көрсетіп, мотивация мен танымдық қызығушылықты арттыруға бағытталады. Әдістемелік құзыреттілік оқу материалын тиімді жеткізуге, тапсырмаларды дұрыс беру арқылы когнитивтік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Ал әлеуметтік құзыреттілік сыныптағы қарым-қатынасты ұйымдастыру мен балалар арасындағы ынтымақтастықты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан, бастауыш сыныптағы мұғалімнің жұмысы тек білім берумен шектелмей, баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін кешенді процесс болып табылады. Мұғалімнің әр әрекеті балалардың оқу мотивациясын арттыруға, ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға, сондай-ақ жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Мұндай педагогикалық жұмыс балаға тек білім беріп қана қоймай, сонымен қатар оның психологиялық

тұрақтылығын, әлеуметтік үйлесімділігін және шығармашылық қабілеттерін қалыптастырады.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып мұғалімінің педагогикалық жұмысының ерекшеліктері әр оқушының психикалық, когнитивтік, тілдік және әлеуметтік дамуын кешенді түрде қолдауға бағытталған. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен жеке көзқарасы оқу процесін тиімді ұйымдастыруға, баланың мектепке бейімделуін қамтамасыз етуге, мотивациясын арттыруға және жан-жақты дамуына негіз болады. Бұл кезеңдегі педагогикалық жұмыс тек академиялық жетістіктерге ғана емес, сонымен қатар баланың өмір бойы білім алуға, шығармашылықпен ойлауға және әлеуметтік ортада үйлесімді әрекет етуге дайындығына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Касенова Г.Т. Бастауыш білім негізі-сапалы білім, саналы тәрбие бастауы // Білім берудегі инновациялық процестер» атты II республикалық конференциясының материалдары, - Астана, - 2013, - 265 б.
2. Абдуллина Г.Т. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің технологиялық даярлығы мазмұнын жобалаудың педагогикалық негіздері. – Алматы, 2013. – 152 б.
3. Оспанбекова М.Н. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлау: филос. док. PhD дис. - Алматы, 2018. - 181 б.
4. Кенжебаева Т.Б. Болашақ мұғалімдердің зияткерлік елеуетін дамыту. – Алматы, 2014. – 165 б.

УДК: 373.24

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (3–4 ГОДА)

Джапарова З.Б., Эшанкулова М.Т., Даниярбек К.А.

Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г. Бишкек, Кыргызская Республика

Түйін: Ойындар сабақтарда қолданылады, бос уақытында балалар өздері ойлап тапқан ойындармен қызыға ойнайды, әсіресе, ойынның тәуелсіз түрлері баланың дамуы үшін педагогикада аса маңызды рөл атқарады. Осы ойындарда мектепке дейінгі жастағы балалар ересектердің өмірін және қызметін рөлдік түрде қалпына келтіреді, бұл сюжеттік-рөлдік ойын деп аталады. Сюжеттік-рөлдік ойын – тұрмыстық тақырыптағы ойын, өндірістік тақырыптағы құрылыс ойындары, табиғи материалдармен ойындар, театрландырылған ойындар, ойын-қалжыңдар, көңіл көтеру ойындары.

Summary: Games are used during lessons, and in their free time, children enthusiastically play games they have invented themselves. In particular, independent forms of play are of great importance in pedagogy for the development of a child. In these games, preschool-aged children recreate in roles everything they observe in adult life and activities, which is called role-playing games. Role-playing games include games on everyday life themes, construction games on production themes, games with natural materials, theatrical games, amusement games, and entertainment.

Младший дошкольный возраст (от 3 до 4 лет) является критически важным этапом в развитии ребенка, поскольку в этот период активно формируются базовые психические процессы, развивается речь, мышление, а также происходят значительные изменения в социальной и эмоциональной сферах. Понимание психолого-педагогических особенностей детей этого возраста позволяет правильно выстраивать образовательный процесс, включая подбор развивающих игр как основного метода обучения и воспитания.

Дошкольное детство – короткий но важный период становления личности. В жизни годы ребёнок приобретает первоначальные знания об окружающей жизни, у него начинает формироваться определенное отношение к людям, к труду, вырабатывается навыки и привычки правильного поведения, складывается характер. Основной вид деятельности детей дошкольного возраста – игра, в процессе которой развиваются духовные и физические силы ребёнка: его внимание, память, воображение, дисциплинированность, ловкость и т.д.

Кроме того игра это своеобразный, свойственный дошкольному возрасту способ усвоения общественного опыта. Как высказывает А.М. Горький «Игра – путь детей к познанию мира, в котором они живут и который призваны изменить».

Игры используются на занятиях, в свободное время дети с упоением играют в придуманные ими игры а именно самостоятельные формы игры имеют в педагогике самое важное значение для развития ребенка. В этих играх дошкольники воспроизводят в ролях все то, что они видят вокруг себя в жизни и деятельности взрослых и это называется сюжетно-ролевой игрой. Сюжетно-ролевая- это игра на бытовой теме, с производственной тематикой строительные игры, игры с природными материалами, театрализованные игры, игры-забавы, развлечения [1].

Творческая игра наиболее полно формирует личности ребенка поэтому является важным средством воспитания. Детское творчество проявляется в замысле игры и в поиске средств для его реализации. Сколько выдумки требуется чтобы решить в какое путешествие отправиться, какой соорудить корабль или самолёт, какое подготовить оборудование. В игре дети одновременно выступают как декораторы, драматурги, актёры. Они играют для себя выражая свои мечты и стремления, мысли и чувства которые владеют ими в настоящий момент. Поэтому игры- всегда импровизация.

Игра – важное средство умственного воспитания ребенка. Знания полученные в детском саду и дома находят в игре практическое применение и развитие. Воспроизводя различные события жизни, эпизоды из сказок и рассказов, ребенок размышляет над тем что видел о чем ему читали и говорили смысл многих явлений и их значение становится для них более понятным. Интересные игры создают радостное, бодрое настроение делают жизнь детей полной, удовлетворяют их потребность в активной деятельности. Даже в хороших условиях при полноценной питании ребенок будет плохо развиваться станет вялый если он лишён увлекательной игры. В игре все стороны детской

личности формируются в единстве и взаимодействии. Организовать дружный коллектив, воспитать у детей товарищеские чувства, организаторские умения можно только в том случае если удастся увлечь их играми отражающими труд взрослых их благородные поступки, взаимоотношения.

Н. К. Крупская впервые в педагогике поставила вопрос о связи игры с трудом. Она доказала что у детей нет резкой грани между этими видами деятельности в игре как и в работе, главное- постановка цели и её выполнение. По мнению Н. К. Крупской игра готовит детей к труду.

Согласно исследованиям Л.С. Выготского, именно в дошкольном возрасте происходит становление высших психических функций, таких как произвольное внимание, память и воображение. Он подчеркивал, что ведущей деятельностью для ребенка становится игра, в процессе которой происходит усвоение социальных норм и моделей поведения. Ж. Пиаже отмечал, что в возрасте 3–4 лет мышление ребенка носит наглядно-действенный и наглядно-образный характер, а формирование логических операций только начинается [2].

В русской психолого-педагогической литературе (А.В. Запорожец, Д.Б. Эльконин, Н.Н. Поддьяков) подчеркивается, что для этого возраста характерны высокая эмоциональная восприимчивость, стремление к самостоятельности, повышенная подвижность и потребность в активной познавательной деятельности. Особенно важна организация развивающей среды, способствующей сенсорному, речевому и двигательному развитию.

Кыргызские исследователи также уделяют внимание возрастным особенностям детей. В книге «Наристе») отмечается, что в возрасте 3–4 лет активно развивается кыргызская разговорная речь, ребенок осваивает элементы родной культуры через традиционные игры, сказки, песни и бытовые ритуалы. Исследователь Уметов Т.Э. подчеркивает важность учета этнокультурных компонентов в развитии личности дошкольника. К примеру, включение кыргызских народных игр, таких как «*Аркан тартыш*», «*Чүкө атуу*», «*Кара жорго*», способствует как физическому, так и морально-нравственному воспитанию детей.

В настоящее время большое внимание стало уделяться воспитанию на народных традициях, распространению идей этнопедагогики, приобщению детей к сокровищам народных культур с целью возрождения, сохранения и развития неиссякаемого источника мудрости и исторического опыта народа, формирования национального самосознания детей и юношества — достойных представителей своего этноса, носителей своей национальной культуры.

В наше сегодняшнее время нельзя забывать о народности и национальном характере образования, который является одним из главных принципов его развития. К. Ушинский писал: «Воспитание, если оно не хочет быть бессильным, должно быть народным...» «Воспитание, созданное самим народом, основанное на народных началах, имеет ту воспитательную силу, которой нет в самых лучших системах, основанных на абстрактных идеях...».

Именно поэтому на современном этапе одной из важных задач образовательных учреждений становится восстановление их этнокультурной функции. В дошкольных учреждениях предусматривается освоение национально-регионального компонента как составной части содержания образования, направленного на ознакомление всех детей с основами этнической культуры коренного населения и на этой основе воспитание толерантности, формирование межкультурной коммуникации.

Неоценимую роль здесь выполняет игра. Игра для детей дошкольного возраста – источник глобальных переживаний динамичности собственного Я, проба силы самовоздействия. Ребенок осваивает собственное психологическое пространство и возможность жизни в нем, что дает импульс к развитию всей личности в целом [3].

Игра – ведущий вид деятельности детей младшего дошкольного возраста. Этнические (национальные, народные) игры включают элементы традиционной культуры – считалки, песни, обряды, символику этноса – и потому оказывают многогранное влияние на развитие ребёнка. Педагоги подчёркивают, что в XXI веке живой опыт национальной культуры рискует затеряться в детстве современных дошкольников, увлечённых компьютерами и мультфильмами. Тем не менее «народные игры являются национальным богатством. Мы должны сохранить их в дошкольном детстве». Включение их в образовательную практику помогает не только привить детям физическую активность и дисциплину, но и соединить познавательное воспитание с культурным наследием.

Народные игры богаты речевым материалом – словами считалок, закличек, диалогов и стихов. Они создают естественные ситуации для говорения, пополняют словарь и совершенствуют грамматику речи. Так, игры стимулируют развитие звуковой культуры: артикуляционной моторики, правильного звукопроизношения, четкой интонации, а также активизируют запас слов (обогащение словарного запаса) и совершенствуют строи речи. Участие детей в игровых диалогах учит строить монологические и диалогические высказывания на родном языке. Кроме того, народная поэзия и музыка привлекают внимание ребёнка, повышают интерес к языковому творчеству, что дополнительно стимулирует речь.

–*Поддержка речевого развития:* разучивание считалок, ролевая игра в национальные сказки, пантомимические элементы в игре помогают дошкольникам 3–4 лет активнее проговаривать слова и фразы.

–*Развитие диалога:* по ходу игры дети учатся слушать, отвечать и договариваться (вопросно-ответные игровые формы обогащают навыки общения).

–*Мелкая моторика:* многие народные игры включают жесты или движения пальцами (например, считалки с ручками), что тоже развивает речевой аппарат.

Народные игры почти всегда коллективны: дети объединяются в пары и команды, договариваются о роли, соблюдают правила. В игровой ситуации

формируется умение взаимодействовать с другими детьми – искать компромиссы, дружески состязаться и помогать друг другу. Воспитатели отмечают, что уже в раннем возрасте подвижная игра учит детей распределять роли и соблюдать коллективную дисциплину. Например, в игре «Ак терек – көк терек» (см. ниже) один ребёнок называют «именем» и пытается пробежать через линию остальных – при этом воспитываются смекалка и готовность принять вызов в игровой форме.

Помимо этого, игры приучают к трудовой этике и правилам поведения: они воспитывают трудолюбие, дисциплинированность и уважение к правилам. Так, уже в младшем дошкольном возрасте дети учатся ждать очереди, признавать победу соперника и контролировать свои импульсы. В результате у них формируются доброжелательные коллективные взаимоотношения и чувство справедливости. Международные эксперты и педагоги подчёркивают, что общинный характер народных игр даёт детям опыт социальных норм своего народа: «народные игры воссоздают социальный опыт народа, которым взрослые делятся с детьми». Это помогает ребёнку 3–4 лет лучше понять нормы общения и культуры своей этнической среды [4].

Национальные игры стимулируют познавательные процессы: они активизируют мышление и воображение ребёнка. По мнению специалистов, «в традиционных народных играх есть всё для успешного развития ребёнка: доступность и выразительность активизируют мыслительную работу, способствуют расширению представлений об окружающем мире, развитию психических процессов». Игры с сюжетом и правилами учат детей ориентироваться в пространстве, запоминать последовательности действий и принимать быстрые решения (например, запоминать имена в считалках или продумывать ход в конкурсных играх).

Народные игры дарят детям радость и эмоциональное обогащение. Игровой эмоциональный фон – смех, творчество, музыка – создаёт положительное настроение и уверенность ребёнка.

Таким образом, современные классификации развивающих игр становятся интегративными, сочетая в себе элементы разных подходов. Это отражает гибкость педагогического процесса и его соответствие вызовам времени: от цифровизации образования до культурной идентичности ребёнка.

В психологии и педагогике развивающие игры рассматриваются как особый вид игровой деятельности, в ходе которой ребенок не только развлекается но и осваивает различные умственные, эмоциональные и социальные навыки. Развивающие игры помогают детям осваивать окружающую действительность, развивать способности к восприятию, памяти, мышлению и речи, а также способствуют социализации и укреплению эмоциональных связей с окружающими.

Список использованной литературы

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебник. – М.: Академический проект, 2020. – 480 с.

2. Алексеева М.М. Психология игры. – М.: МГУ, 2019. – 254 с.
3. Аманова К.Р. Использование подвижных игр в развитии внимания у детей 3–4 лет. – Бишкек: МКР, 2021. – 86 с.
4. Аркин Е.А. Воспитание детей дошкольного возраста. – М.: Педагогика, 2016. – 208 с.

УДК 37

ПРОЯВЛЕНИЕ ИМИДЖА СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА

Джураева С.Н.¹, Усманова С.Е.²

Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами¹,
Чирчикский государственный педагогический университет², г.Ташкент

Түйін: Бұл мақалада мұғалім имиджінің сыртқы және ішкі жақтары баяндалады, имидж туралы ғалымдардың компоненттері мен көзқарастары талданады. Имиджді зерттеудің әдіснамалық тиімді тәсілдері келтірілген, әртүрлі ғалымдардың имиджін анықтау берілген.

Summary: This article explores the external and internal aspects of teacher image, analyzing its components and scholarly views on image. Effective methodological approaches to studying image are presented, and definitions of image from various scholars are provided.

Имидж педагога - это сложное социально-психологическое образование, отражающее совокупность личностных, профессиональных и коммуникативных характеристик учителя, воспринимаемых обществом, учениками, коллегами и родителями. Он формируется в процессе педагогического взаимодействия и оказывает прямое влияние на эффективность образовательного процесса.

Имидж педагога — это многослойное образование, включающее внешние и внутренние компоненты, которые взаимосвязаны и взаимно влияют друг на друга.

Внешняя сторона создает первое впечатление, формирует доверие и уважение, а внутренняя отражает профессионально-личностное содержание, мировоззрение и систему ценностей учителя.

Внешний (визуальный) компонент — это первое, что воспринимает окружающий. Он формирует первоначальное впечатление и задаёт тон педагогическому взаимодействию.

Внешний вид и культура одежды — аккуратность, опрятность, умеренность в стиле, соответствие ситуации и статусу педагога. Одежда не должна отвлекать внимание учащихся, а подчеркивать профессионализм и вкус.

Культура речи — чёткая дикция, богатый словарный запас, отсутствие речевых штампов и грубых выражений. Речь педагога — инструмент воздействия, обучения и воспитания.

Невербальные средства общения — мимика, жесты, поза, взгляд. Эти элементы передают до 70% информации в общении. Уверенный, открытый взгляд и доброжелательная мимика вызывают доверие и чувство безопасности.

Голос — тембр, интонация, громкость и ритм речи влияют на эмоциональное восприятие информации. Монотонная или чрезмерно резкая речь снижает эффективность воздействия.

Манера поведения — осанка, походка, движение. Уравновешенность и спокойствие в поведении демонстрируют внутреннюю гармонию и уверенность.

Таким образом, визуальный имидж — это своеобразный «психологический фасад» личности педагога, через который проявляется его отношение к себе, профессии и обучающимся.

Профессиональный компонент — этот элемент является ядром педагогического имиджа и отражает уровень компетентности и профессиональной зрелости учителя.

Основные характеристики:

Педагогическая компетентность — владение методиками обучения и воспитания, знание психологии учащихся, умение индивидуализировать подход к каждому ребёнку.

Педагогическое мастерство — умение вдохновлять, заинтересовывать, превращать обучение в творческий процесс.

Инновационность — готовность использовать современные образовательные технологии, ИКТ, проектные и игровые методы обучения.

Ответственность и дисциплинированность — проявляются в планировании, подготовке к урокам, выполнении профессиональных обязанностей.

Авторитет — результат сочетания профессионализма и личностных качеств, формирующий доверие учеников и коллег.

Профессиональный компонент определяет восприятие педагога как эксперта и наставника, способного не только передавать знания, но и развивать личность обучающихся.

Коммуникативный компонент- Имидж педагога неразрывно связан с его коммуникативной культурой. Общение — это главный инструмент педагогической деятельности, от которого зависит атмосфера в классе.

Эмпатия — умение понимать эмоциональное состояние других, сопереживать, поддерживать.

Открытость и доброжелательность — создают доверительную атмосферу, снижают тревожность у учащихся.

Умение слушать и слышать — важный аспект психологической компетентности.

Речевой этикет — форма уважительного общения с учениками, родителями и коллегами.

Конструктивное взаимодействие — способность к сотрудничеству, умение решать конфликтные ситуации.

Педагог, владеющий коммуникативной культурой, способен формировать положительный эмоциональный климат и стимулировать познавательную активность учащихся.

Морально-нравственный компонент -Этот компонент отражает внутренний духовный стержень личности педагога, его мировоззрение и систему ценностей.

Нравственные принципы — честность, справедливость, уважение к личности ребёнка.

Ответственность и гуманизм — педагог осознаёт своё влияние на формирование морального облика учеников.

Этика поведения — соблюдение профессиональной этики, недопустимость унижения достоинства учащегося.

Толерантность — принятие индивидуальных различий, культурных, этнических и личностных особенностей.

Педагогическая любовь — не сентиментальность, а осознанное доброжелательное отношение, основанное на заботе и понимании.

Морально-нравственный облик педагога служит моделью поведения для учеников и усиливает воспитательный потенциал образовательного процесса.

Рефлексивный компонент - Рефлексивный компонент выражает способность педагога осознавать себя, анализировать собственную деятельность и впечатление, которое он производит.

Самооценку — адекватное понимание своих сильных и слабых сторон, готовность к профессиональному саморазвитию.

Саморегуляцию — умение управлять эмоциями, поведением, стрессовыми реакциями.

Рефлексию профессиональной деятельности — анализ успехов и ошибок, стремление к совершенствованию педагогического стиля.

Управление впечатлением — осознанное формирование позитивного восприятия себя окружающими (учениками, родителями, коллегами).

Самосовершенствование — постоянное развитие личностного и профессионального потенциала.

Рефлексия помогает педагогу сохранять эмоциональную устойчивость, предотвращает профессиональное выгорание и способствует формированию гармоничного, аутентичного имиджа.

Взаимосвязь внешнего и внутреннего имиджа создает целостный психологический образ педагога. Если внешний облик вызывает первое впечатление, то внутреннее содержание формирует долговременное доверие, уважение и влияние. Современный педагогический имидж — это результат не только природных качеств, но и осознанной работы над собой, профессиональной культуры и личностной зрелости.

Имидж относится к категории проблем, требующих постоянного изучения и исследуется в рамках психологических, социологических, педагогических, философских и других наук.

Российская ученая Г.М.Андреева, анализируя имидж, интерпретирует как новую социально-психологическую парадигму, а также социально-психологическое знание «в современном социальном феномене, занимающемся социально-психологическим объяснением и систематизацией» [1]. Одним из

таких феноменов является имидж, многогранное и сложное явление, влияющее на многие сферы жизни современного общества, его суть, воплощение и механизмы которого пока четко не определены. Поскольку интерпретация имиджа, по сей день является редкостью, существует необходимость в подходе к ней, как теоретическом, так и методологическом.

Один из методологически эффективных подходов к имиджу заключается в том, что желательно изучать его структуру и законы с помощью социальных имиджей С.Московичи, Дж.К. Абрик, Д.Джодле и др.

Теория социального представления послужила основой для ряда научных исследований, и это также послужило стимулом для исследований представителей Российской социальной психологии.

Хотя потребность в социальной теории при изучении социальной психологии растет, но тот факт, что ее не всегда бывает достаточно для полноценного анализа имиджа, требует дополнительных комментариев к ней.

Фокусируемся на исследовании имиджа социального восприятия как методологической основы.

Согласно теории социальных видений, представленной С.Московичи, человек при выборе методов действия полагается на то, как он их визуализирует, а не на стимулы объективной реальности.

Важно отметить, что в концепции С.Московича, основанной на теории коллективных имиджей Э.Дургейма, социальные имиджи (SP) функционируют как фактор, который создает реальность не только для отдельной личности, но и для всей группы, представляя специфические аспекты различных культур, классов или групп. Это было выражено таким образом, что «часть индивидуального сознания, которая характерна для представителей данной социальной группы» [2].

Как отметила К.А.Абульханова, «Московичи рассматривает социальное представление как канал между идентичностью и реальностью, который дополнительно влияет на его сознание. Представление - это особая форма повседневного коллективного знания, приобретаемого личностью» [3].

Таким образом, согласно теории социального представления, социальное представление - это форма «обыденного» знания, которая отличается от научного знания. Это знание генерируется в процессе бесчисленных взаимодействий, коммуникаций и диалогов, которые создаются в процессе коммуникации и сохраняются в языке. Социальное представление - метод интерпретации и понимания - это определенная форма социального познания, которая включает в себя повседневную реальность, когнитивную деятельность индивидов и групп.

Исходя из этого, социальное представление можно интерпретировать как инструмент или воспринимать как «форму» познания социальной реальности, согласно определению Г.М.Андреевой. Однако когнитивная функция социальных представлений не единственная.

С.Московичи обосновали следующие пять функций представителей сферы интерпретации социальных представлений:

1. Поддержание стабильности сознания в структуре личности и группы.
2. Интерпретация реальности.
3. Адаптация новой информации к существующей системе социальных представлений.

4. Посредничество и регулирование существующих отношений и действий.

5. Синтез содержания.

В работах российских авторов предпринято несколько попыток интерпретировать функции социального представления. Таким образом, О.Е.Баксанский считает три функции социального представления основополагающими:

1. Социальные представления- это средство познания, характерной чертой которого является их объяснение и понимание описания реальности.

2. Социальные представления опосредуют поведение членов различных групп в соответствии с нормами, идеалами и ценностями, принятыми этой группой.

3. Социальные имиджи соотносят происходящие явления, наблюдаемые феномены с уже сформированными, существующими взглядами, мыслями и оценками [4].

Таким образом, автор обосновывает когнитивную, ценностно-ориентированную и адаптивную функции социальной репрезентации.

Таким образом, рассмотрение основных положений теории социальных представлений позволяет сделать ряд предварительных замечаний, связанных с анализом сущности имиджа как социально-психологического феномена.

Прежде всего, необходимо постулировать особую коммуникативную природу этого явления, возникающего в процессе социальной коммуникации. И.П.Шкуратова отметила, что представление появляется только в ситуации «взаимодействия носителя изображения и предназначенной для него аудитории». Наша информация, отправленная с ее носителя, не имеет основы для формирования символа, а без аудитории это невозможно в принципе, поскольку каждое имидж адресовано ей, и в конечном счете оно порождается им [5.]

Имидж, как и социальное представление, - это феномен массового сознания, который выступает фактором, конструирующим реальность не только для отдельного человека, но и для групп.

Таким образом, имидж, как и социальная образность, не является «копией» абсолютного сходства объектов социального познания, это процесс и результат активной социально-психологической структуры социальной реальности.

Имидж, как и социальное воображение, зависит от культурно-исторического контекста. Е.Б.Перельгин отмечает, что состав аудитории и ее характеристики как социальной группы оказывают существенное влияние на принимаемые субъектом решения о содержании изображения, методах формирования имиджа и каналах передачи информации [6].

Специалисты по юридической социологии трактуют это понятие как обобщенное, эмоциональное понятие в социальном и личностном мышлении, отражающее правовую деятельность в виде комплекса представлений о методах и закономерностях социально-правового воздействия (Оксамитный В.В. Юридическая этика личности).

Специалист в области социологии имиджа и менеджмента В.М.Шепель определяет: «имидж - это индивидуальный имидж или образ, созданный средствами массовой информации, социальными группами или собственными действиями индивида с целью привлечения внимания».

Маркетолог Ф.Котлер, с другой стороны, называет имидж «присвоением компании или ее продуктов обществом».

Специалист в области менеджмента О.С.Виханский дает следующее определение имиджа: «феномен имиджа - это устойчивое восприятие характеристик, особых качеств и идентичностей, присущих данному явлению».

А.Б.Зверинцев под имиджом «понимает относительно устойчивые представления о каком-либо объекте, специализирующийся на разработке коммуникативных технологий». Подобные перечни предлагаемых определений можно продолжить. Их общим недостатком является то, что они поверхностны, чрезмерно абстрактны и не в полной мере отражают суть явления.

Английский исследователь Э.Симпсон, говоря о личном имидже, выделяет три типа имиджа в зависимости от внешних и внутренних факторов: представление о себе, приемлемый имидж и востребованный имидж. Эта типология отражает взгляд на имидж с разных сторон: со стороны самого себя и других людей, со стороны истины и желания.

Представление о себе складывается из предыдущего опыта, а самооценка отражает текущее состояние уверенности в себе.

Приемлемый имидж - это то, как нас видят другие. Естественно, эта точка зрения отличается от предыдущей. Мы часто не знаем, как другие называют нас на самом деле.

Требуемый имидж означает, что определенные профессии требуют определенных имиджевых характеристик. В некоторых случаях это будет характерно для типа одежды. Военная форма, королевская корона - все это признаки имиджа, указывающие на определенные роли.

Список использованной литературы:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. — М.: Аспект Пресс, 2009. — 364 с.
2. Москвичева Н.Л. Психология педагогического общения. — Екатеринбург: УрФУ, 2014. — 225 с.
3. Москаленко О.В. Имидж педагога: социально-психологические аспекты формирования. — М.: Изд. центр "Академия", 2016. — 210 с.
4. Бочарова Е.Н. Имидж педагога как условие эффективности профессиональной деятельности. // Психологическая наука и образование, 2018. — №2. — С. 45–52.
5. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения. — М.: Смысл, 2010. — 335 с.
6. Перелыгина Е.Б. Имидж личности: теория и практика. — Екатеринбург: Деловая книга, 2008. — 304 с.

БОЛАШАҚ МАМАНДЫҚТЫ ТАҢДАУ КЕЗІНДЕ ЖАСТАРМЕН КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Досалы М.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются особенности профессиональной ориентации молодежи в процессе выбора будущей профессии. Автор анализирует теоретические основы и современные подходы к организации профессионального сопровождения молодежи, подчеркивая важность учета индивидуальных психологических, социальных и экономических факторов. Особое внимание уделяется методам и технологиям профессиональной ориентации, применяемым в современных условиях, включая использование информационно-коммуникационных технологий и интерактивных форм работы.

Summary: The article examines the features of professional orientation of youth in the process of choosing a future profession. The author analyzes the theoretical foundations and modern approaches to organizing professional guidance for young people, emphasizing the importance of considering individual psychological, social, and economic factors. Special attention is given to the methods and technologies of professional orientation used in modern conditions, including the use of information and communication technologies and interactive forms of work.

Қазіргі заманда жастардың болашақ мамандықты таңдауы – қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуымен тығыз байланысты күрделі және көп қырлы процесс болып табылады. Мамандық таңдау – тұлғаның өмірлік маңызды шешімдерінің бірі ретінде, оның кәсіби және жеке дамуының негізін қалыптастырады. Жасөспірімдердің және жастардың еңбек нарығына бейімделуі, олардың кәсіби қызметіндегі табысты болуы, тікелей осы таңдаудың дұрыс, саналы және тиімді болуы арқылы қамтамасыз етіледі. Сондықтан да жастарға кәсіби бағдар беру жұмыстарының маңызы артып келеді, өйткені бұл процесс тұлғаның өзін-өзі анықтауына, қабілеттерін, қызығушылықтарын, құндылықтарын және әлеуетін дұрыс бағалауға бағытталған кешенді іс-шаралар жүйесі ретінде көрініс табады.

Кәсіби бағдар беру – бұл жастың жеке тұлғалық ерекшеліктерін, мүдделері мен білімдерін ескере отырып, оның еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, әлеуметтік тұрғыда бейімделген маман ретінде қалыптасуына ықпал ететін педагогикалық және психологиялық бағыттағы қызмет [1]. Оның басты мақсаты – әрбір адамның өзінің жеке қасиеттерін ескеріп, өзіне лайықты кәсіби бағытты таңдауға көмектесу. Бұл үдеріс жастардың өз қабілеттері мен мүмкіндіктерін дұрыс тануына, кәсіби әлемнің талаптарын түсінуіне және болашақ мамандыққа бейімделуіне жағдай жасайды. Сонымен қатар, кәсіби бағдар беру әлеуметтік теңсіздікті азайтуға, жұмыссыздық деңгейін төмендетуге, еңбек нарығындағы талаптарға сай кадрлар даярлауға ықпал етеді.

Жастардың кәсіби бағдарын ұйымдастырудың ерекшеліктері олардың психологиялық дамуы мен әлеуметтік жағдайларымен тығыз байланысты. Бұл кезең – жеке тұлғаның қалыптасу, өзін-өзі тану, өмірлік маңызы бар шешімдер қабылдау кезеңі болғандықтан, кәсіби бағдар беру қызметі тек ақпарат беру

ғана емес, сонымен бірге психологиялық қолдау көрсету, мотивацияны қалыптастыру, өзін-өзі тану дағдыларын дамыту сияқты кешенді міндеттерді қамтиды [2]. Сондықтан да кәсіби бағдар беру жұмысы педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік компоненттерді біріктіретін кешенді жүйе ретінде қарастырылуы қажет.

Жастардың мамандық таңдауына әсер ететін факторлар көпқырлы және күрделі. Олар жеке тұлғалық ерекшеліктерден (қабілет, қызығушылық, құндылықтар), әлеуметтік-экономикалық жағдайдан (отбасылық жағдай, әлеуметтік орта, білім беру мүмкіндіктері), еңбек нарығының талаптары мен заманауи технологиялардың дамуынан тәуелді болады [3]. Осы факторлардың өзара байланысы мен үйлесімі жастардың мамандықты таңдау стратегиясын қалыптастырады. Мұндай жағдай кәсіби бағдар беру қызметінің мазмұнын, әдістері мен формаларын үнемі жаңартып отыруды талап етеді.

Сонымен қатар, бүгінгі күннің ерекшелігі – еңбек нарығының тез өзгеруі мен жаңартылуы, жаңа мамандықтардың пайда болуы, кейбір дәстүрлі мамандықтардың жойылуы. Бұл факторлар жастарды кәсіби бағытта таңдаудағы белгісіздік пен күрделікті арттырады. Жаңа жағдайларда кәсіби бағдар беру жұмысының өзектілігі одан әрі күшейіп, ол кәсіби бейімділікті дамытуға, икемділікті арттыруға және өмір бойы оқуды ынталандыруға бағытталуы тиіс. Сондықтан да кәсіби бағдар беру жүйесінің тиімділігі жастардың қабілеттерін нарықтың талаптарына сай бағыттауға, олардың кәсіби өмірдегі сәттілігі мен тұрақтылығына ықпал етеді.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде де жастарға кәсіби бағдар беру жұмысы маңызды орын алады. Мемлекет жастардың кәсіби өзін-өзі анықтауын қолдау, еңбек нарығының талаптарына сай мамандар дайындау үшін арнайы мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды іске асыруда. Сонымен бірге, білім беру мекемелерінде кәсіби бағдар беру қызметі дамып, оған педагогикалық кадрлардың, психологтардың және әлеуметтік қызметкерлердің қатысуы қамтамасыз етілуде. Алайда, бұл салада әлі де шешімін күтіп жатқан мәселелер бар, оның ішінде кәсіби бағдар беру қызметінің мазмұнын жаңарту, заманауи технологияларды енгізу, ақпараттық-коммуникациялық құралдарды пайдалану, жастардың жеке қажеттіліктері мен әлеуметтік ерекшеліктерін ескерудің қажеттілігі секілді аспектілер бар.

Кәсіби бағдар беру жұмысының тиімділігі көп жағдайда мамандардың кәсіби деңгейіне, қолданылатын әдіс-тәсілдердің заманауилығына және жастардың белсенді қатысуына байланысты. Жастармен жұмыс істеу барысында психологиялық әдістерді, мотивациялық тренингтерді, ақпараттық ресурстарды пайдалану маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, кәсіби бағдар беру жұмысы тек білім беру мекемелерінің ішінде ғана емес, сонымен бірге отбасы, қоғам және еңбек нарығы құрылымдарымен өзара әрекеттесу арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Бұл үйлесімділік жастардың кәсіби өзін-өзі тануы мен дұрыс мамандық таңдауы үшін қажетті әлеуметтік қолдауды қамтамасыз етеді.

Қорыта келе, жастардың болашақ мамандықты таңдауы – олардың өмірлік бағытын, кәсіби және әлеуметтік тұрғыда табысты болуын анықтайтын

маңызды процесс. Осы процесті тиімді ұйымдастыруда кәсіби бағдар беру жұмыстарының сапасы мен мазмұны шешуші рөл атқарады. Кәсіби бағдар беру қызметі жастардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, олардың қабілеттерін дамытып, еңбек нарығы талаптарына сәйкес мамандық таңдауына көмек көрсетуге бағытталуы тиіс. Сондықтан бұл бағыттағы ғылыми-зерттеу және практикалық жұмыстардың маңыздылығы жылдан-жылға артып келеді. Зерттеу аясында кәсіби бағдар беру жұмысының ерекшеліктері мен тиімді әдістемелерін анықтау жастардың кәсіби қалыптасуына және еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етеді.

Жастардың болашақ мамандықты таңдауы олардың жеке тұлғалық ерекшеліктері, әлеуметтік-экономикалық жағдайлары, білім деңгейі және еңбек нарығының сұранысы сияқты көптеген факторлардың ықпалымен жүреді. Кәсіби бағдар беру жұмысы осы көпқырлы және күрделі үдерісті бағыттап, жастардың өзін-өзі тануы мен кәсіби бейімделуін қамтамасыз етеді. Осы тұрғыдан алғанда кәсіби бағдар беру жүйесінің негізгі ерекшеліктерін, мазмұнын және әдістерін жан-жақты қарастыру қажет.

Кәсіби бағдар беру – бұл педагогикалық және психологиялық қызмет, ол жастарға өзінің қабілеттерін, мүдделерін, құндылықтарын және әлеуетін анықтап, еңбек нарығының талаптарына сәйкес мамандық таңдауға көмектесуге бағытталған. Бұл процесс жастардың кәсіби өзін-өзі тануына, мотивациясын арттыруға және мамандыққа бейімделуге ықпал етеді. Теориялық тұрғыдан кәсіби бағдар беру қызметі бірнеше маңызды компоненттерді біріктіреді: ақпараттық, диагностикалық, кеңес беру, психологиялық қолдау және әлеуметтік қорғау [4].

Ақпараттық компонентке білім беру мекемелері мен еңбек нарығында ұсынылатын мамандықтар, олардың талаптары, кәсіби қызметтің ерекшеліктері жайлы толық және нақты ақпарат беру жатады. Диагностикалық компонент жастардың қабілеттері, қызығушылықтары, жеке тұлғалық қасиеттерін анықтауға бағытталған. Кеңес беру және психологиялық қолдау компоненттері жастарға мамандық таңдауда сенімділік пен мотивация беруге көмектеседі, олардың шешім қабылдау процесін жеңілдетеді. Әлеуметтік қорғау компоненті жастарды мамандық таңдау кезінде кездесетін қиындықтардан қорғауға, әлеуметтік қолдауды қамтамасыз етуге бағытталған.

Осы компоненттер кешені кәсіби бағдар беру қызметінің тиімділігін арттырып, жастардың кәсіби бағытта табысты өзін-өзі жүзеге асыруына негіз болады.

Жастардың кәсіби бағдарлануы олардың психологиялық және әлеуметтік даму деңгейімен тығыз байланысты. Бұл кезең – тұлғаның өмірлік маңызы бар шешімдер қабылдайтын маңызды кезеңі, сондықтан кәсіби бағдар беру жұмысы тек ақпарат беруден гөрі, кешенді психологиялық қолдауды қажет етеді.

Психологиялық тұрғыдан жастарда өзіне деген сенім, өзін-өзі тану, өзіндік бағалау мәселелері өзекті болып табылады. Көптеген жастар өздерінің қабілеттері мен мүдделерін толық түсінбеуі мүмкін, бұл мамандық таңдау кезінде шатасуға және қателіктерге әкеледі. Сондықтан кәсіби бағдарлау

кезінде олардың өзін-өзі тануына бағытталған диагностика және психологиялық кеңес беру қызметтері аса маңызды. Бұл жұмыс барысында маман жастарға өзін-өзі түсіну, мүдделерін анықтау, өмірлік мақсаттарын нақтылау бойынша қолдау көрсетеді.

Сонымен қатар, әлеуметтік факторлар да маңызды роль атқарады. Жастардың отбасылық жағдайы, әлеуметтік орта, қаржылық мүмкіндіктері, білім алу сапасы және басқа да жағдайлар олардың мамандық таңдауына айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, кейбір жастар отбасының немесе қоғамның қысымы нәтижесінде өзіне ұнамайтын мамандықты таңдайды, бұл олардың кәсіби қызметінде мотивацияның төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан кәсіби бағдар беру жұмысы жастардың әлеуметтік жағдайларын ескере отырып жүргізілуі тиіс.

Қазіргі кезеңде кәсіби бағдар беру жүйесі инновациялық әдістер мен технологияларды белсенді қолдануды талап етеді. Бұл – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, интерактивті әдістер, психодиагностикалық құралдар және тренингтер.

Ақпараттық технологиялардың көмегімен мамандықтар туралы кең көлемді ақпараттарды ұсыну, онлайн тестілеу және диагностика жүргізу мүмкіндігі пайда болды. Бұл жастарға өз қабілеттерін тез және тиімді бағалауға, мамандық таңдауда дербес шешім қабылдауға ықпал етеді. Мысалы, арнайы кәсіби бағдар беру порталдары, мобильді қосымшалар және онлайн консультациялар кеңінен қолданылады [5].

Интерактивті әдістердің ішінде рөлдік ойындар, кейс-стади, тренингтер және пікірталастар кәсіби бағдарлау үдерісінде белсенді қатысуды, коммуникативті дағдыларды дамытуды қамтамасыз етеді. Олар жастардың кәсіби жағдайларды модельдеу арқылы шешім қабылдау қабілетін арттырады, кәсіби қызығушылықты нығайтады.

Психодиагностикалық құралдар жастардың қабілеттерін, мүдделерін, тұлғалық қасиеттерін ғылыми негізде анықтауға мүмкіндік береді. Бұл ақпарат мамандарға жеке тұлғаның ерекшеліктеріне сәйкес кәсіби бағытты нақты ұсынуға негіз болады.

Педагогтар мен кәсіби бағдар беру мамандары жастармен жұмыс істейтін маңызды субъектілер болып табылады. Олардың кәсіби біліктілігі, психологиялық дайындығы және коммуникативтік мәдениеті жастардың мамандық таңдау үдерісіндегі сәттілігін айтарлықтай қамтамасыз етеді.

Педагогтар кәсіби бағдар беру үдерісінде тек ақпарат беруші ғана емес, сондай-ақ психолог, кеңесші, мотивация беруші, әлеуметтендіруші ролін атқарады. Олардың кәсіби құзыреттілігіне жастардың жеке қажеттіліктерін анықтау, психологиялық қолдау көрсету, ақпаратты тиімді ұсыну және қиын жағдайларда кеңес беру дағдылары кіреді.

Педагогтардың кәсіби дайындығын жетілдіру мақсатында үнемі арнайы тренингтер, курстар, семинарлар ұйымдастырылады. Бұл олардың кәсіби бағдар беру әдістерін жетілдіруіне, заманауи технологияларды меңгеруіне, жастармен өзара әрекеттесу шеберлігін арттыруға мүмкіндік береді.

Кәсіби бағдар беру қызметінің тиімділігі еңбек нарығының нақты талаптарымен тығыз байланысты. Қазіргі жаһанданған әлемде еңбек нарығының талаптары тез өзгеріп отырады, жаңа мамандықтар пайда болып, кейбір дәстүрлі салаларда сұраныс төмендейді. Бұл жастардың мамандық таңдауының күрделілігін арттырады.

Осыған байланысты кәсіби бағдар беру жұмысы жастарды еңбек нарығының жағдайымен таныстырып қана қоймай, оларға икемділік пен бейімділік дағдыларын қалыптастыруға көмектесуі керек. Бұл – көп профильді мамандықтарды меңгеру, өмір бойы оқуға дайын болу, жаңа технологияларды игеру сияқты қабілеттер.

Сонымен қатар, кәсіби бағдар беру жұмысы жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын ескеруі тиіс. Мысалы, жұмыссыздықтың жоғары деңгейі, аймақтық ерекшеліктер, әлеуметтік топтар арасындағы теңсіздік сияқты мәселелер мамандық таңдауға әсер етеді. Бұл факторларды ескере отырып, кәсіби бағдар беру жүйесі жастарға нақты қолдау көрсетуге бағытталуы қажет.

Қазақстан Республикасында кәсіби бағдар беру жүйесі соңғы жылдары айтарлықтай даму үстінде. Мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар жастардың еңбек нарығына бейімделуін, кәсіби өзін-өзі анықтауын қолдау бағытында жүзеге асырылуда. Білім беру мекемелерінде кәсіби бағдар беру қызметі жетілдіріліп, оған мамандардың көптеп тартылуы, инновациялық әдістердің енгізілуі байқалады.

Алайда, жүйеде әлі де жетілдіруді қажет ететін мәселелер бар. Оларға кәсіби бағдар беру қызметінің мазмұнын жаңарту, ақпараттық ресурстарды кеңейту, әлеуметтік топтардың ерекшеліктерін ескеру, облысаралық және ұлттық деңгейде үйлестіруді күшейту жатады. Осы мәселелерді шешу Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етеді.

Қорытындылай келе, жастардың мамандық таңдауы күрделі әлеуметтік-психологиялық процесс болып табылады, оны кәсіби бағдар беру қызметінің тиімді ұйымдастырылуы қамтамасыз етеді. Бұл қызмет педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік аспектілерді қамти отырып, жастардың кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасайды. Болашақ мамандықты таңдау кезеңінде жастармен жұмыс істеудің ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіби бағдар беру жүйесін жаңғырту, заманауи әдістерді енгізу және еңбек нарығының талаптарын үйлестіру – қоғамның негізгі міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдрахманова, Г. М. Педагогика и психология профессионального самоопределения молодежи / Г. М. Абдрахманова. – Алматы: КазНУ, 2018. – 256 с.
2. Ибраева, А. К. Кәсіби бағдар беру жүйесін дамыту мәселелері / А. К. Ибраева // Білім және ғылым. – 2020. – № 3. – Б. 45–53.
3. Назаров, Е. В. Психология профессионального выбора / Е. В. Назаров. – Москва: Педагогика, 2017. – 312 с.
4. Сағындықова, Ж. Т. Жастардың кәсіби бағдарлануы: теория мен практика / Ж. Т. Сағындықова. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021. – 184 б.

ОӘЖ 376.42

ДИСЛАЛИЯНЫ ТҮЗЕТУДІҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ

Досимбекова Г.Р., Апсаттар Ф.Б., Ағатай Г.М.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Ешенқұлова Э.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются современные подходы к коррекции дислалии у детей. Автор раскрывает основные причины и формы дислалии, анализирует эффективные методы логопедической работы, включая артикуляционную гимнастику, логоритмику, использование информационно-коммуникационных технологий, биологической обратной связи и логомассажа. Отдельное внимание уделяется взаимодействию логопеда с родителями и педагогами. Отмечается значимость ранней диагностики и системного подхода в коррекционной работе. Применение инновационных методик повышает мотивацию детей и способствует успешному исправлению звукопроизношения.

Summary: This article discusses modern approaches to the correction of dyslalia in children. The author outlines the main causes and types of dyslalia and analyzes effective speech therapy methods, including articulation exercises, logorhythmics, the use of information and communication technologies, biofeedback, and speech massage. Special attention is given to collaboration between speech therapists, parents, and educators. The importance of early diagnosis and a systematic approach to correction is emphasized. The use of innovative techniques increases children's motivation and contributes to the successful correction of pronunciation disorders.

Қазіргі білім беру жүйесінде баланың сөйлеу тілінің дамуы маңызды рөл атқарады. Себебі тіл – тұлғаның қалыптасуының негізі, қарым-қатынастың басты құралы. Соңғы жылдары мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалар арасында сөйлеу тіліндегі бұзылыстардың, соның ішінде дислалияның жиі кездесуі алаңдаушылық туғызып отыр.

Дислалия — бұл есту қабілеті мен сөйлеу аппараты қалыпты балаларда дыбыстарды дұрыс айтпауы. Ол баланың фонетикалық-фонематикалық дамуына әсер етіп, оқуға, жазуға, жалпы тілдік қатынасқа кері ықпал етеді. Сондықтан бұл бұзылысты ерте анықтап, тиімді түзету жолдарын қолдану – логопед мамандар мен ата-аналар үшін өте маңызды міндет.

Дислалияны түсіну үшін алдымен оның түрлеріне тоқталып өтейік. Негізінен дислалия екі түрге бөлінеді:

1. Механикалық (органикалық) дислалия – сөйлеу мүшелерінің құрылымындағы анатомиялық кемшіліктерге байланысты пайда болады. Мысалы: қысқа тіл асты сіңірі, тіс-жақ аномалиялары, т.б.

2. Функционалдық дислалия – есту қабілеті мен сөйлеу аппараты бүтін болғанымен, дыбыстарды дұрыс айтпауы. Мұның себептері әртүрлі болуы мүмкін: тілдік орта тапшылығы, дұрыс сөйлеуді естіп үйренбеу, сөйлеу әрекетін қалыптастырудағы олқылықтар.

Сонымен қатар, дислалия жай және күрделі формада кездеседі. Жай дислалия бір немесе екі дыбыстың бұзылуымен сипатталады, ал күрделі түрінде бірнеше дыбыс дұрыс айтылмайды немесе алмастырылады.

Заманауи түзету тәсілдері

1. Классикалық логопедиялық әдістердің заманауи интерпретациясы

Тіл дамыту мен дыбысты қоюда бұрыннан қолданылып келе жатқан әдістер – артикуляциялық гимнастика, фонематикалық естуді дамыту, механикалық әдістер – қазіргі заманда да өзектілігін жоғалтқан жоқ. Алайда, бұл әдістер заманауи технологиялармен толықтырылып, тиімділігі артуда.

Мысалы:

- Арнайы компьютерлік бағдарламалар арқылы артикуляциялық жаттығуларды ойын түрінде орындау.
- Сурет пен анимацияны қолдану арқылы дыбысты меңгеру.

2. Логоритмика және қозғалыс әдістері

Логоритмика — сөйлеу мен қимылды біріктіретін әдіс. Бұл әдіс арқылы бала дыбысты айту мен қозғалысты сәйкестендіре отырып, сөйлеу мүшелерін үйлесімді жұмыс істеуге үйретеді. Мысалы, ырғақты музыкаға қосылып дыбыс айту, қимыл-қозғалыс арқылы сөйлеуді белсендіру.

Бұл әдіс әсіресе қимыл белсенділігі жоғары, зейін қоюда қиындықтары бар балаларға өте тиімді.

3. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану

Қазіргі таңда логопедияда қолданылатын АКТ құралдары:

- Интерактивті бағдарламалар мен қосымшалар (мысалы: «Логомер», «Звукарик», «Развивалки» және т.б.);
- Мультимедиялық презентациялар мен бейнежазбалар;
- Онлайн платформадағы логопедтік сабақтар.

Бұл тәсілдер балалардың қызығушылығын арттырып, материалды оңай әрі жылдам меңгеруге көмектеседі.

4. Биوفيدбэк (кері байланыс) технологиялары

Заманауи логопедияда биологиялық кері байланыс принципіне негізделген құрылғылар кеңінен қолданылады. Мысалы, дыбыс толқынын экранда көрсету арқылы баланың өзі өз дыбыстауын бақылап, түзетуге мүмкіндік алады. Бұл әдіс сөйлеуді көру арқылы қабылдауды және өзін-өзі бақылау қабілетін дамытады.

5. Логомассаж және нейростимуляция

Кейбір жағдайларда сөйлеу бұлшықеттерінің әлсіздігі немесе гипертонусы байқалуы мүмкін. Ондайда логомассаж арқылы бұлшықеттердің серпінді жұмысын қалыптастыру маңызды. Сонымен қатар, нейростимуляциялық құралдар (мысалы, TENS аппараттары) сөйлеу мүшелерінің қызметін жақсартады.

Ата-аналармен және педагогтармен бірлескен жұмыс

Дислалияны түзету тек логопедпен шектеліп қалмауы керек. Ата-аналардың белсенді қатысуы – түзету жұмысының сәттілігін арттыратын маңызды фактор.

Сонымен қатар, балабақша тәрбиешілері мен бастауыш сынып мұғалімдері де сөйлеу тілінің қалыптасуына әсер етеді.

Ата-аналарға арналған ұсыныстар:

- Баламен жиі сөйлесу;
- Дыбыстарды дұрыс айтуға үлгі болу;
- Үй тапсырмаларын логопедпен бірге орындау;
- Баланың жетістігін мадақтау, қолдау көрсету.

Дислалияны түзетудің заманауи тәсілдері — баланың сөйлеу қабілетін қалпына келтіруде жоғары нәтиже беретін тиімді құралдар жиынтығы. Тек логопед маман ғана емес, ата-ана мен педагогтың да бұл үдерісте белсенді болуы — нәтижеге жетудің кепілі.

Бүгінгі күні инновациялық технологиялар мен әдістемелер логопед жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, балалардың логотерапиялық үрдіске деген қызығушылығын арттырады. Ең бастысы — түзету жұмысы жүйелі, мақсатты және баланың жеке ерекшеліктеріне сай жүргізілуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Поддъяков Н.Н. «Логопедия негіздері» – Алматы, 2019.
2. Туманова Т.В. «Современные подходы в коррекции звукопроизношения» – Москва, 2021.
3. Жарықбаева Н. «Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамыту» – Алматы, 2020.
4. Логопедия: Учебное пособие / Под ред. Волковой Г.А. – Москва: Владос, 2022.

УДК 159.9

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ КАЧЕСТВ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ПОДРОСТКОВ

Дуйсенова С.С.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада жасөспірімдердің кәсіби өзін-өзі анықтауына коммуникативтік қасиеттердің психолого-педагогикалық ықпалы қарастырылады. Жасөспірімдердің эмоциялық және әлеуметтік құзыреттілігін, өзін-өзі таныту және сыни ойлау дағдыларын дамыту арқылы кәсіби өзін-өзі анықтау процесін жетілдіру жолдары талданады.

Summary: The article examines the psychological and pedagogical aspects of the influence of communicative qualities on adolescents' professional self-determination. It analyzes ways to enhance the process of professional self-determination through the development of emotional and social competence, self-presentation skills, and critical thinking. The study emphasizes the role of communicative competencies in preparing adolescents for successful socialization and professional adaptation.

Современное общество предъявляет высокие требования к личности в плане профессиональной компетентности и социальной адаптивности. В условиях динамично изменяющегося рынка труда и усиления социальной

мобильности формирование профессионального самоопределения у подростков приобретает особую значимость. Профессиональное самоопределение рассматривается как комплексный процесс, включающий осознание личных интересов, ценностей, способностей и возможностей, а также принятие решений о будущем профессиональном пути. Одним из ключевых факторов успешного профессионального самоопределения является уровень развития коммуникативных качеств личности, которые обеспечивают эффективное взаимодействие с окружающими, способность к сотрудничеству, самопрезентацию и адаптацию в различных социальных и профессиональных контекстах.

Коммуникативные качества личности включают в себя широкий спектр характеристик: способность к активному слушанию, аргументированному выражению своей позиции, навыки межличностного взаимодействия, умение управлять эмоциями в коммуникации и способность к конструктивному разрешению конфликтов [1]. Эти качества формируются в процессе социализации, воспитания и обучения, а также через личностный опыт подростка. На психологическом уровне коммуникативные навыки обеспечивают развитие социальной компетентности, саморегуляции и уверенности в собственных силах, что, в свою очередь, влияет на качество профессионального самоопределения.

Педагогические исследования демонстрируют, что профессиональное самоопределение является результатом взаимодействия личностных, социально-психологических и образовательных факторов. Личностные факторы включают интересы, склонности, ценностные ориентации и уровень мотивации к профессиональной деятельности. Социально-психологические факторы отражают влияние среды, включая семью, школьное окружение, педагогическую поддержку и социокультурные ожидания. Педагогические условия предполагают организацию образовательного пространства, способствующего развитию профессиональной осознанности, навыков самопознания и коммуникативной компетентности [2].

Важным аспектом формирования профессионального самоопределения является развитие коммуникативной компетентности как структурного компонента социальной компетентности подростка. Коммуникативная компетентность представляет собой способность эффективно взаимодействовать с окружающими, адаптироваться к различным социальным ситуациям, аргументированно выражать свои мысли и учитывать интересы других участников взаимодействия [3]. Исследования показывают, что подростки с высоким уровнем коммуникативных навыков более уверенно формируют профессиональные цели, осознают свои сильные и слабые стороны и демонстрируют готовность к активной профессиональной социализации.

Одним из психолого-педагогических механизмов влияния коммуникативных качеств на профессиональное самоопределение является развитие эмоциональной и социальной компетентности. Эмоциональная компетентность обеспечивает способность осознавать и регулировать

собственные эмоциональные состояния, что особенно важно при принятии профессиональных решений, взаимодействии с педагогами, сверстниками и потенциальными работодателями. Социальная компетентность проявляется в умении учитывать интересы других участников взаимодействия, вести переговоры, разрешать конфликты и сотрудничать в коллективе. Подростки, обладающие развитыми эмоциональными и социальными навыками, демонстрируют более высокую устойчивость к стрессовым ситуациям и способны принимать обоснованные решения относительно будущей профессии.

Вторым важным механизмом является формирование самопрезентации и навыков профессиональной коммуникации. В подростковом возрасте происходит активное осознание собственной идентичности и формирование личного имиджа. Умение грамотно представлять себя, демонстрировать свои достижения и профессиональные интересы способствует повышению уверенности и формированию положительной самооценки, что является важным условием успешного профессионального самоопределения. Практическая реализация этого механизма может осуществляться через участие подростков в дебатах, презентациях, конкурсах профессиональных проектов и тренингах по развитию коммуникативных навыков.

Третий механизм — развитие навыков критического мышления и конструктивного взаимодействия. Коммуникативные качества напрямую связаны с умением анализировать информацию, аргументировать свои решения и учитывать мнение других участников взаимодействия. Подростки, обладающие этими навыками, способны более осознанно подходить к выбору профессии, прогнозировать последствия своих решений и выстраивать стратегию профессионального развития. В педагогической практике для развития этих навыков используются кейс-методы, моделирование профессиональных ситуаций, групповая проектная деятельность и ролевые игры.

Особое значение имеет влияние педагогической среды и внеклассной деятельности на формирование коммуникативных качеств и профессионального самоопределения. Участие в школьных клубах, социальных проектах, волонтерских программах и проектной деятельности способствует развитию навыков сотрудничества, коммуникации и лидерства. Эти формы деятельности создают условия для практической реализации коммуникативных качеств и позволяют подросткам испытывать себя в различных социальных ролях, что повышает уверенность в собственных профессиональных возможностях и способствует осознанному выбору профессионального пути.

Методически эффективными подходами к развитию коммуникативных качеств у подростков являются тренинги межличностного взаимодействия, ролевые игры, проектная деятельность и педагогическое наставничество. Тренинги межличностного взаимодействия направлены на формирование навыков слушания, аргументированного выражения мнения, управления конфликтами и эффективного взаимодействия в коллективе. Ролевые игры

позволяют подросткам моделировать профессиональные ситуации, принимать решения в рамках заданных ролей и осознавать последствия своих действий. Проектная деятельность способствует развитию организационных навыков, сотрудничества и способности планировать и реализовывать инициативы. Наставничество обеспечивает индивидуальную поддержку, обратную связь и корректировку действий подростка, что особенно важно для формирования уверенности и самопрезентации [4].

Современные исследования показывают, что высокий уровень коммуникативных качеств подростков коррелирует с успешностью профессионального самоопределения. Подростки, умеющие эффективно общаться, слушать и выражать свои мысли, легче формируют профессиональные цели, более осознанно выбирают образовательные и профессиональные направления, демонстрируют способность к адаптации в новых условиях и к социальному взаимодействию в профессиональной среде. В то же время подростки с недостаточно развитыми коммуникативными навыками чаще испытывают трудности в профессиональном самоопределении, склонны к неопределенности и тревожности при выборе будущей профессии.

Важно подчеркнуть роль мотивационного аспекта в формировании профессионального самоопределения через коммуникативные качества. Развитие коммуникативных навыков стимулирует внутреннюю мотивацию подростка к самопознанию, развитию профессиональных интересов и поиску возможностей самореализации. Мотивация формируется через положительный опыт взаимодействия, поддержку педагогов, успехи в коллективной деятельности и признание достижений. Таким образом, коммуникативные качества выступают не только инструментом взаимодействия, но и фактором мотивации, способствующим осознанному профессиональному развитию.

Следующим аспектом является индивидуализация педагогического воздействия. Профессиональное самоопределение и коммуникативные качества развиваются эффективнее при учете личностных особенностей подростка, его интересов, склонностей и психологических потребностей. Индивидуальный подход позволяет создавать условия для комфортного и безопасного взаимодействия, поддерживать инициативу, стимулировать самостоятельность и ответственность за профессиональные решения.

В заключение следует отметить, что психолого-педагогические аспекты влияния коммуникативных качеств на профессиональное самоопределение подростков представляют собой комплекс взаимосвязанных механизмов, включающих эмоциональную и социальную компетентность, навыки самопрезентации, критическое мышление, участие в коллективной деятельности и педагогическую поддержку. Комплексное развитие этих качеств обеспечивает формирование осознанной профессиональной позиции, готовности к социализации в профессиональной среде и способности к самостоятельному планированию своего профессионального пути. В перспективе развития образовательной практики важно продолжать исследование эффективных методов и технологий формирования

коммуникативной компетентности подростков, направленных на повышение качества их профессионального самоопределения и успешной социализации в обществе.

Список использованной литературы

1. Леонтьев, А. Н. Психология общения. — М.: Педагогика, 1981. — 256 с.
2. Шевченко, Е. И. Психология профессионального самоопределения подростков. — СПб.: Речь, 2016. — 224 с.
3. Savickas, M. L. Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work. — Hoboken: Wiley, 2012. — 384 p.
4. Kets de Vries, M. F. R. The Leadership Mystique: Leading Behavior in the Human Enterprise. — London: Prentice Hall, 2001. — 312 p.

ОӘЖ 371

МОТИВАЦИЯ ТЕОРИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ

Дүйсенбек Ж.Ә., Илесбек Ф. К., Артел Б.М.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утеева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассмотрены теории мотивации и их применение в учебном процессе и мотивация — движущая сила учебного процесса, внутренние причины, побуждающие учащегося к действию. Успешность учебной деятельности во многом зависит от уровня мотивации учащегося. Поэтому эффективное внедрение в учебный процесс теорий мотивации — одно из важнейших направлений педагогической практики.

Summary: This article examines the theories of motivation and their application in the educational process, and motivation is the driving force of the educational process, the internal reasons that motivate students to act. The success of learning activities largely depends on the level of motivation of the student. Therefore, the effective introduction of motivation theories into the educational process is one of the most important areas of pedagogical practice.

Қазіргі білім беру жүйесі қарқынды өзгерістерге ұшырап, оқушы мен мұғалімнің өзара әрекеттесуіне жаңа талаптар қояды. Осыған байланысты оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру, білімге деген қызығушылығын дамыту мәселесі өзекті бола түсуде.

Бұл тұрғыда мотивация — оқу процесінің қозғаушы күші, оқушыны әрекетке жетелейтін ішкі себеп болып саналады. Оқу әрекетінің табысты жүруі көбінесе оқушының мотивациялық деңгейіне байланысты. Сондықтан мотивация теорияларын оқу процесіне тиімді енгізу — педагогикалық тәжірибеде маңызды бағыттардың бірі.

Осы мақалада мотивация ұғымы, оның түрлері, классикалық және қазіргі заманғы мотивация теориялары қарастырылып, оларды оқу процесінде қолдану жолдары сипатталады.

Мотивация (лат. *movere* — қозғау, итермелеу) — адамның белгілі бір мақсатқа жету жолында ішкі немесе сыртқы қозғаушы күштер әсерінен туындайтын белсенділік. Бұл — әрекеттің бастамасы, жалғасуы және аяқталуына

жауап беретін психологиялық құбылыс. Мотивация адам мінез-құлқы мен іс-әрекетінің бағыттылығын, қарқындылығын және тұрақтылығын анықтайды.

Оқу әрекетінде мотивация оқушының білім алуға, ізденуге, өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысын оятады.

Ішкі мотивация – адамның өз қызығушылығы, қажеттілігі, құндылықтары негізінде әрекет етуі. Мысалы, оқушы пәнге қызығып, білімді өзі үшін алады.

Сыртқы мотивация – марапат, баға, ата-ана ықпалы, жаза сияқты сыртқы факторлармен ынталандыру.

Екеуі де оқу процесінде маңызды рөл атқарады, алайда ішкі мотивацияның тұрақтылығы жоғары және ол оқушының дербес дамуына ықпал етеді. Мотивация теориялары. Мотивацияның мәнін терең түсіну үшін әртүрлі ғалымдар ұсынған теорияларға тоқталған жөн. Олар адамның әрекет ету себептерін әртүрлі қырынан сипаттайды.

Мотивацияның мәнін терең түсіну үшін әртүрлі ғалымдар ұсынған теорияларға тоқталған жөн. Олар адамның әрекет ету себептерін әртүрлі қырынан сипаттайды.

А. Маслоу мотивацияны адамның қажеттіліктерімен байланыстырды. Ол қажеттіліктерді пирамида түрінде орналастырды:

Физиологиялық қажеттіліктер (тамақ, су, ұйқы)

Қауіпсіздік қажеттілігі (тұрақтылық, қорғаныс)

Әлеуметтік қажеттілік (қарым-қатынас, махаббат)

Құрмет пен танылу қажеттілігі

Өзін-өзі жүзеге асыру (жеке дамуға ұмтылу)

Маслоу бойынша, жоғары деңгейдегі мотивация (мысалы, өзін-өзі дамыту) пайда болуы үшін төменгі деңгейдегі қажеттіліктер қанағаттандырылуы тиіс. Мұғалім оқушылардың негізгі қажеттіліктерін ескеріп, өзін-өзі көрсетуге мүмкіндік беретін тапсырмалар ұсынуы қажет (мысалы, жоба қорғау, шығармашылық жұмыс).

Ф. Герцберг мотивацияны **қанағаттандырушы** және **қанағаттандырмайтын** факторларға бөлді:

Гигиеналық факторлар – жалақы, жағдай, қатынас, қауіпсіздік.

Мотивациялық факторлар – жетістік, мойындау, жауапкершілік, дамуға мүмкіндік.

Оқу процесінде мұғалім тек тәртіп пен бағамен шектелмей, оқушыларға жетістікке жету мүмкіндігін ұсынуы керек. Д. МакКлелланд үш негізгі қажеттілікті атады:

Жетістікке жету

Билікке ие болу

Қарым-қатынас орнату

Әр оқушыда бұл қажеттіліктер әртүрлі дәрежеде болады. Мұғалім бұл ерекшеліктерді ескеріп, жеке жұмыс, топтық тапсырма, көшбасшылықты дамыту сынды әдістер қолдана алады.

Врум мотивацияны үш компонент арқылы түсіндірді:

Үміт (әрекет нәтиже береді)

Құндылық (нәтиже маңызды)

Құралдық (нәтиже сыйақы әкеледі)

Оқушы белгілі бір тапсырманы орындай отырып, оның пайдасын көретініне сенімді болса, мотивация жоғары болады.

Скиннердің мінез-құлықтық теориясы (операнттық шарттау) Скиннер мотивацияны **нығайту** арқылы қалыптастыруға болатынын айтты. Яғни, оң немесе теріс қолдау арқылы оқушының әрекетін басқаруға болады. **Оқу процесінде:**

Жақсы баға – оң қолдау

Ескерту – теріс қолдау

Алайда тек сыртқы нығайтуларға сүйену ұзақ мерзімді мотивацияға әсер етпейді.

Мотивацияны арттыру — тек психологиялық тәсіл емес, ол нақты педагогикалық шешімдерді талап етеді. Теориялар оқу процесінде келесі жолдармен қолданылады:

Оқушы қызығушылығын зерттеу: сауалнама, сұхбат арқылы пәнге қызығушылық деңгейін анықтау.

Мақсат қою: оқушымен бірлесе отырып оқу мақсаттарын айқындау.

Кері байланыс беру: жетістікке жету жолдарын көрсету.

Шығармашылық жұмыстар: эссе жазу, тәжірибе жасау, өнер арқылы өзін көрсету.

Дербестік беру: таңдау мүмкіндігі (тақырып, әдіс, серіктес). **Оқушы жетістігін тану:** мақтау, көрмеге ілу, мектепішілік марапаттар. **Оқу ойындары:** жарыс, викторина, рөлдік ойын. **Геймификация:** ұпай, деңгей, бейдж жүйесі арқылы қызығушылықты арттыру. Выготскийдің «Жақын даму аймағы» теориясына сүйене отырып, оқушының шама-шарқына сай тапсырмалар ұсыну.

Мұғалім – оқушы мотивациясының басты генераторы. Оның:

Пәнге деген құлшынысы;

Қарым-қатынас стилі;

Кері байланыс беру шеберлігі;

Жекелей көзқарасы – бәрі мотивацияға тікелей әсер етеді.

Жағымды психологиялық климат қалыптастыру, оқушыларды қолдау, жетістікке жетуге итермелеу – мұғалімнің басты міндеті.

Оқу процесінің тиімділігі көбінесе оқушылардың ішкі ынтасымен байланысты. Мотивация теориялары білім беру саласында оқушы психологиясын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Әрбір теорияны оқу үдерісіне бейімдей отырып, мұғалім оқу сапасын арттыруға, оқушылардың белсенділігін жоғарылатуға жағдай жасай алады.

Бүгінгі білім беру жүйесі мотивацияны басқарудың жаңа тәсілдерін талап етеді. Бұл – шығармашылықпен жұмыс істейтін мұғалімнің, ынталы оқушының және қолдаушы ортаның бірлестігі.

Білім алу – адамның өміріндегі маңызды процесс. Оқушының танымдық әрекеті, білімге деген ынтасы, сабаққа деген қызығушылығы оның мотивациясына тікелей байланысты. Сондықтан оқу үдерісінде мотивацияны түсіну және дұрыс бағыттау үлкен мәнге ие. Мотивация теориялары – адамның іс-әрекетінің себебін анықтауға көмектесетін негізгі концепциялар. Оларды оқу үдерісінде қолдану мұғалімге оқушылардың белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Мотивация ұғымы адамды әрекетке итермелейтін ішкі және сыртқы себептерді қамтиды. Ішкі мотивация – бұл адамның өз қызығушылығы мен қажеттіліктерінен туындайтын ұмтылыс. Мысалы, кейбір оқушылар жаңа нәрсе үйренуге ынталы, себебі білім алу оларға рухани ләззат береді. Ал сыртқы мотивация – бағалар, ата-ананың мақтау сөздері, марапаттар сияқты сыртқы факторларға негізделеді. Оқу процесінде бұл екі түрдің тепе-тендігі маңызды.

Мотивация теориялары адамның неге және қалай әрекет ететінін әртүрлі қырынан түсіндіреді. Маслоудың қажеттіліктер иерархиясы адам мотивациясын қажеттіліктерінің деңгейіне байланысты қарастырады. Оқушылардың негізгі қажеттіліктері қамтамасыз етілген жағдайда ғана олар жоғары деңгейдегі шығармашылық жұмысқа ынталы болады.

Герцбергтің теориясы мотивациялық факторлар мен гигиеналық факторлардың арақатынасын көрсетеді. Бұл теория мұғалімге оқушылардың жетістіктерін тану мен оларға өз мүмкіндіктерін көрсету жолдарын ұсынады.

Оқу үдерісінде мотивацияны арттыру үшін мұғалім оқушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, олардың қызығушылығын оята алатын тапсырмалар беруі тиіс. Ойын элементтерін енгізу, шығармашылық жобаларды ұйымдастыру, оқушыларға таңдау мүмкіндігін беру – бұл ішкі мотивацияны қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен бірге кері байланыс беру, жетістіктерін мадақтау арқылы сыртқы мотивацияны да қолдау қажет.

Менің ойымша, мотивацияны түсіну – табысты білім беру мен оқытудың негізі. Егер оқушы білімге деген құлшынысын жоғалтпаса, онда ол өмір бойы өз білімін жетілдіруге ұмтылады. Сондықтан мұғалімдер мотивация теорияларын игеріп, оларды практикада қолдануды қолға алу керек. Бұл оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттырып, білім сапасын жақсартуға септігін тигізеді.

Қорыта келгенде, мотивация – адамның іс-әрекетін қозғаушы күш. Оқу үдерісінде оны дұрыс бағыттап, оқушының ішкі және сыртқы қажеттіліктерін қанағаттандыру арқылы оқу нәтижесін арттыруға болады. Бұл теориялар білім беру ісінің маңызды құралы ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бандура А. (1973). Aggression: A Social Learning Analysis.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. (2002). Жалпы психология. — Алматы: Рауан.
3. Выготский Л.С. (1991). Педагогикалық психология.
4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2020). Мектептегі психологиялық қызмет жөніндегі әдістемелік ұсынымдар
5. Кожомкулова М. Б. Психология және педагогика (2010) Мотивацияның оқу үрдісіндегі ролі.

6. Роббинс С. П. (Robbins, S.P.) Organizational Behavior (2001) Мотивация теориялары мен оларды ұйымдық басқаруда қолдану.

УДК 159

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА УЧЕБНОЙ ГРУППЫ НА РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ

Евсеева О.Н.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада оқу тобының әлеуметтік-психологиялық климаты мен студенттердің коммуникативтік қабілеттерінің өзара байланысы қарастырылады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, топтағы сенім, өзара қолдау және ашықтық студенттердің өз ойларын еркін білдіруіне, тиімді қарым-қатынас жасауына және әлеуметтік икемділіктің дамуына ықпал етеді. Мақалада позитивті климат қалыптастырудың педагогикалық және психологиялық әдістері, сондай-ақ студенттердің коммуникативтік дағдыларын дамыту жолдары талданады.

Summary: The article examines the relationship between the socio-psychological climate of a study group and students' communicative abilities. The study shows that trust, mutual support, and openness within the group contribute to students' freedom in expressing ideas, effective communication, and social adaptability. The paper analyzes pedagogical and psychological methods for creating a positive climate and approaches to developing students' communicative skills.

Социально-психологический климат учебной группы является важным фактором, определяющим эффективность образовательного процесса и формирование личностных качеств студентов. Понятие социально-психологического климата отражает совокупность межличностных отношений, эмоциональной атмосферы, взаимного уважения и поддержки, которые существуют в коллективе. Данный климат оказывает прямое влияние на мотивацию к обучению, уровень удовлетворенности учебной деятельностью и способность студентов к взаимодействию в группе. Одним из ключевых аспектов влияния социально-психологического климата является развитие коммуникативных способностей, которые включают умение выражать свои мысли, слушать и понимать других, вести конструктивный диалог и разрешать конфликты.

Коммуникативные способности студентов формируются под воздействием множества факторов, среди которых выделяются личностные характеристики, уровень эмоциональной зрелости, когнитивные способности и социальный опыт. Однако значительная роль отводится именно коллективу, в котором обучается студент. Учебная группа как первичная социальная среда для студента выполняет функцию модели межличностного взаимодействия и социальной поддержки. Позитивный социально-психологический климат способствует формированию безопасного пространства, где студент может свободно выражать свои идеи, экспериментировать с формой коммуникации и получать обратную связь от сверстников и преподавателей [1].

Исследования показывают, что высокий уровень доверия и открытости в учебной группе напрямую связан с более эффективным развитием коммуникативных навыков. Студенты, находящиеся в атмосфере взаимного уважения и поддержки, демонстрируют большую уверенность в выражении своих мыслей и более активное участие в обсуждениях. Напротив, в группах с напряженным или конфликтным климатом студенты проявляют сдержанность, избегают коммуникации и демонстрируют низкую готовность к сотрудничеству. Таким образом, социально-психологический климат является детерминантой как качества, так и количества коммуникативного взаимодействия в учебной среде [2].

Психологические механизмы воздействия социально-психологического климата на коммуникативные способности студентов включают эмоциональную поддержку, социальное признание и формирование чувства принадлежности. Эмоциональная поддержка со стороны группы снижает уровень тревожности и страха перед ошибками, что позволяет студенту более свободно экспериментировать с коммуникативными стратегиями. Социальное признание усиливает мотивацию к взаимодействию, стимулирует активное участие в обсуждениях и повышает уверенность в собственных коммуникативных возможностях [3]. Чувство принадлежности к группе формирует позитивное отношение к коллективу и способствует развитию эмпатии и социального интеллекта, что является неотъемлемой частью коммуникативной компетенции.

Особое значение имеет структура учебной группы и роли, которые в ней формируются. Равномерное распределение ответственности, наличие лидеров и активных участников создают динамику взаимодействия, способствующую развитию навыков диалогического общения, аргументации и коллективного решения проблем. В группах с четко определенными ролями и позитивным климатом студенты учатся координировать свои действия, учитывать мнение других и управлять межличностными конфликтами конструктивным образом. В таких условиях формируются навыки ассертивного поведения, слушания и ведения переговоров, что является базой для профессионального и личностного развития.

Социально-психологический климат влияет не только на коммуникативные способности в рамках учебной группы, но и на общий уровень социальной адаптации студентов. Развитие навыков сотрудничества, умение учитывать точки зрения других, способность конструктивно выражать свои эмоции и справляться с конфликтами создают фундамент для успешной интеграции в профессиональное и социальное сообщество. Таким образом, формирование положительного климата в учебной группе имеет долгосрочные последствия для профессионального становления и личностного развития студентов.

Важным аспектом является взаимосвязь климатообразующих факторов и личностных особенностей студентов. Например, студенты с высокой эмоциональной зрелостью и уровнем саморегуляции способны активнее

использовать возможности группы для развития коммуникативных навыков. В то же время, климат группы оказывает коррелирующее влияние на уровень тревожности, самоуверенности и мотивации к обучению. Согласованное взаимодействие между личностными характеристиками и социальной средой создает оптимальные условия для формирования полноценной коммуникативной компетенции.

Методические подходы к формированию позитивного социально-психологического климата включают групповые тренинги, ролевые игры, дискуссионные и проектные методы обучения. Эти методики направлены на развитие доверия, открытости и взаимного уважения, стимулируют активное участие каждого студента в коммуникационном процессе. Практическая организация учебного процесса должна учитывать необходимость регулярного мониторинга климатических показателей и внедрения коррекционных мероприятий для улучшения межличностных отношений в группе.

Современные исследования подтверждают, что обучение в благоприятной социальной среде способствует развитию комплексных коммуникативных навыков, включая вербальные и невербальные формы общения, способность к аргументации, ведению дискуссий и разрешению конфликтов. Кроме того, позитивный климат способствует развитию эмоционального интеллекта, способности к эмпатии и социальной ответственности, что в целом повышает качество образовательного процесса и формирует социально компетентную личность [4].

Таким образом, влияние социально-психологического климата учебной группы на развитие коммуникативных способностей студентов является многогранным и комплексным. Позитивная атмосфера доверия, взаимопонимания и поддержки способствует эффективной реализации потенциала каждого студента, формированию навыков конструктивного взаимодействия, адаптивности и социальной компетентности. Учет психологических особенностей студентов и регулярное управление климатом группы являются важными условиями повышения качества образования и развития профессиональных и личностных компетенций студентов.

Эффективное формирование коммуникативных способностей через социально-психологический климат учебной группы предполагает интеграцию образовательных и психологических подходов, включающих как организацию учебного процесса, так и работу с эмоциональной атмосферой группы. Результаты исследований свидетельствуют о необходимости комплексного подхода, который сочетает педагогические технологии, психологические тренинги и активное участие студентов в жизни учебного коллектива. Такой подход обеспечивает гармоничное развитие коммуникативных навыков, способствует социальной адаптации и создает основу для успешной профессиональной и личностной реализации студентов.

Список использованной литературы

1. Андреева, Н. Г. Психология общения / Н. Г. Андреева. — М.: Питер, 2019. — 288 с.

2. Левина, Н. И. Социально-психологический климат в группе / Н. И. Левина. — СПб.: Речь, 2018. — 240 с.
3. Волкова, Л. В. Коммуникативные способности студентов: теория и практика / Л. В. Волкова. — М.: Академия, 2020. — 312 с.
4. Ясюкевич, В. В. Психология учебной группы / В. В. Ясюкевич. — М.: Юрайт, 2017. — 256 с.

ОӘЖ 378. 02.37.035

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУГЕ ДАЙЫНДАУ

Ергембай М.К., Тұрсынқұл Ж.Б., Эгамбердиева Г.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Елганова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются теоретические основы и практические пути духовно-нравственной подготовки будущих специалистов. Доказано, что духовно-нравственное воспитание – важнейший механизм формирования морально-этических ценностей личности.

Summary: The article discusses the theoretical foundations and practical ways of spiritual and moral training of future specialists. It is proved that spiritual and moral education is the most important mechanism for the formation of moral and ethical values of a person.

Қазіргі таңда қоғамдағы әлеуметтік-мәдени өзгерістер, ғылым мен техниканың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Тек кәсіби білікті ғана емес, рухани бай, адамгершілігі мол, өз ісіне жауапты мамандарды даярлау – заманауи педагогиканың басты міндеттерінің бірі.

Қазақстанда «Рухани жаңғыру» бағдарламасы, «Мәңгілік Ел» құндылықтары болашақ мамандарды тәрбиелеудің стратегиялық бағытын айқындайды. Сондықтан рухани-адамгершілік тәрбие кәсіби білім берудің ажырамас бөлігіне айналуы тиіс.

Рухани-адамгершілік тәрбие – адамның ішкі жан дүниесін байытуға, ізгілікке, әділдікке, жауапкершілікке, ұлттық құндылықтарға баулуға бағытталған жүйелі үдеріс.

Оның негізгі міндеттері:

- жеке тұлғаның рухани мәдениетін қалыптастыру;
- адамгершілік нормалары мен әлеуметтік жауапкершілікті үйрету;
- кәсіби этика мен мінез-құлық мәдениетін дамыту;
- ұлттық дәстүрлерді және жалпыадамзаттық құндылықтарды ұштастыру.

Қазіргі қоғамда жаһандану, цифрландыру жағдайында жастардың құндылықтық бағдарлары өзгеруде.

Болашақ мамандар тек кәсіби шебер ғана емес, рухани бай, адамгершілігі мол болуы тиіс.

Қазақстанда «Мәңгілік Ел» құндылықтары, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы – рухани-адамгершілік тәрбиенің негізгі тұғырлары.

Рухани-адамгершілік тәрбие – бұл тұлғаның ішкі жан дүниесін, моральдық құндылықтарын, мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру процесі.

Қазақтың рухани мәдениеті қола дәуірінен қалыптасып, бірнеше тарихи кезеңдерден өтіп біздің халқымызға жетті. Көне түркілерден келе жатқан көшпенді ата-бабамыздың негізгі рухани мәдениетінде дін арқылы бірлесу, топтасып қалың қол жинап елдің бірлігін сақтап отырған. Шапқыншылық кезеңдерде тек қана білектің күшімен емес, жүректің, діннің, өткір сөздің, ақыл-ойдың ұшқырлығымен халықты біріктірген. Содан «білекті бірді жығар» - деген нақыл сөзбен өсиет қалдырған. Қазақстан халқының үш ғасыр бойы рухани мәдениеті сонау сақ, ғұн дәуірі одан кейін жалпы түркі, қазақ хандығы, Ресей мәдениеті, Кеңес үкіметі кезеңдерінің тарихи мәдени даму қалыптарынан өтті. Осы кезеңдерде әрбір даму кезеңі өз кезегінде рухани мәдениеттің дамуына жолдар салды.

Қазақ халқының бүгінге дейін жетіп отырған негізгі рухани мәдени құндылықтарына:

- 1) Атамекен, атакәсіп, атамұра;
- 2) Кісілік қасиеттеріне: дінге табыну, шаруашылық, өнеркәсіп өнеріндегі, ішкі дүниесіндегі қол жеткен табыстарын құндылық деп санаған.
- 3) Отбасын сақтау; ата-баба тарихы, шежірені білу, жеті атаны сақтау қазақтың отбасын сүттей ұйытуға, әрі қарай ата-бабасының салып кеткен ізімен жүретін рухта тәрбиелеу;
- 4) Айтқан сөзінде тұру, уәжде тұру, халықты жұмылдыратын өтімді сөз айту ұлт үшін маңызды құндылықтарға жатқан.

Рухани-адамгершілік тәрбиесінің негізгі құрауыштары «рух», «руханилық», «адамгершілік», «құндылық», «тәрбие» ұғымдарының өзара байланысына тоқтала кетпекпіз.

Кеңес тоталитаризмі тұсында «рух» категориясы дінмен байланысты ұғым ретінде қабылданып келгендіктен, соңғы жылдарға дейін үрке қарағандар да аз болған жоқ. Тек білім берудің гуманистік парадигмасына көшу үрдісінің ықпалының нәтижесінде оң көзқарастар қалыптасты [1].

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «Рух – табиғи материалдық бастаманы білдіретін философиялық ұғым» - делінген.

Философиялық сөздікте «Рух – материяның «жоғарғы көркі» қоғамның рухани өмірі, қоғамдық сана мен болмыстың бейнесі болып табылады. «Руханилық адамның материалдық, қоғамдық тарихи практикасының жоғарғы нәтижесі» - деген түсініктемелер берілген [2].

Рух ұғымы субъективті және объективті рух деп жіктелінеді. Субъективті рух – адамның өзіндік сана-сезімі, өз-өзіне баға беруі болса, объективті рух – белгілі бір тарих сахнасында өмір сүріп жатқан халықтың рухы, ең алдымен оның туған тілі, жасаған өнер әлемі, әдет-ғұрпы, тәлім-тәрбие әдістері, адамгершілік құндылықтары, ділі ретінде қабылданады [3].

Рухани тәрбие адамның ізгілік, имандылық ұстанымдарын тәрбиелейді, адамның ақыл-ойы мен іс-әрекеттерін жүрек арқылы ізгілік мұраттарға бағыттап, өмірдің күрделілігін түсінуге рухани көзқарас қалыптастырады. Әр адам өзін-өзі

рухани жетілдіру үшін өзін-өзі тәрбиелеуге, өздігінен білім алуға, өздігінен оқуға ұмтылуы тиіс.

Орысша-қазақша түсіндірме сөздікте рухани-адамгершілік тәрбиесі - өмірге адамның тұрақты және үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін құндылықты қатынасты қалыптастыру деп көрсетілген [4].

Рухани-адамгершілік сана – адамгершілік көзқарас, пікір, теория, түсініктер мен әдет ғұрыптардың бірлігі. *Адамгершілік сана* – жүйенің маңызды элементі, ол әдет ғұрыптардың даму үрдісін анықтайды, олардың болашағын ашады, ұшқыр ақыл ойдың нәтижесі. Мұғалім оқушының әлем туралы түсінігінің дұрыс дамуы үшін әркез әлем жұмбағын оқушымен бірге ашуы керек .

Рухани-адамгершілік мінез-құлық – адамның тұлғалық мәнінің еркін дамуы, өз тәртібін қоғамдық мүддеге бағындыра білуі, мақсатты жүзеге асыру жолында қиындықтарды жеңе білуі. Адамгершілік қажеттілік, ерік, тілек, табандылық және өмірде адамгершілік таңдауын жүзеге асыру адамгершілік мінез-құлықтың маңызды бөлшегі болып табылады.

Рухани-адамгершілік даму – жеке тұлғаның тәрбиеге, әлеуметтік ортаға, жеке тәжірибесі мен өзін-өзі тәрбиеленуіне байланысты адамгершілік тәрбиелілігінің жетілу деңгейі.

Руханилықтың ең негізгі өлшемдерінің бірі – адамның жақсылыққа қарай талпысыны. Жақсылық жасай білу - адамды адам еткен іс-әрекеттердің бірі, ол руханилықтың құрылымын қалыптастырушы өнердің бірі. Руханилықтың тағы бір келбеті – адамның өз бойындағы барлық жақсы қасиеттерін әлемге паш етуге дайындығы, яғни ақылын, дарынын, қабілетін, шеберлігін, ішкі нұрын, жүрек жылуын адамдарға, табиғатқа, Ғаламға беруге ұмтылысы [5].

Рухани-адамгершілік тәрбие сонау ежелгі кезден бері әлеуметтік ортада өз тапшылығымен келеді, осыған байланысты әр кезеңдегі ақын-жыраулар, ойшылдар, ғалымдар еңбектерінде қарастырып, рухани-адамгершілік құндылықтарды, тәрбиені қалыптастыру жолдарын іздеген.

Қорыта келе айтарымыз, болашақ мамандарды рухани-адамгершілік тәрбие беруге даярлау – қоғам дамуының маңызды факторы. Рухани бай, адамгершілігі жоғары маман ғана кәсіби ортада жауапкершілікпен жұмыс істеп, қоғамға пайдалы қызмет атқарады. Сондықтан жоғары оқу орындарында кәсіби біліммен қатар, рухани-адамгершілік құндылықтарды дарытуға бағытталған кешенді жұмыс жүргізілуі қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1.Демеуов А.Қ. Педагогикалық оқу орындарындағы болашақ мұғалімдерді тұлғалық-кәсіби дамыту процесінде рухани және дене тәрбиесін интеграциялау. дисс.,п.ғ.к. Шымкент. 2016.

2.Айджанова З.Ж. Бастауыш мектеп оқушыларының рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру. дисс., Ақтау, 2019.

3.Елемесова А.С. Абай мұрасындағы рухани-имандылық тәрбие идеялары. Дисс. Қарағанды, 2015.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Еркінбекова С.М., Тлеуова Ә.Б., Хасанова Н.Х.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Ешенкулова Ә.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін. Мақалада ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға арналған инклюзивті білім беру жүйесін ұйымдастыру мен заманауи педагогикалық тәсілдер қарастырылады. Оқыту мен тәрбиенің тұлғалық, түзету-дамытушылық бағыттары ашылады. Педагогтардың, арнайы педагог-дефектологтардың, психологтар мен ата-аналардың кешенді өзара әрекеттесуінің рөлі, сондай-ақ білім беру үдерісіндегі әдістемелік интеграцияның маңыздылығы ерекше атап өтіледі.

Summary. The article discusses the organization and modern pedagogical approaches to the system of inclusive education for students with special educational needs. The personal, correctional and developmental directions of training and education are revealed. The role of the integrated interaction of teachers, special teachers-defectologists, psychologists and parents, as well as the importance of methodological integration in the educational process, is emphasized.

В настоящее время инклюзивное образование становится одним из приоритетных направлений педагогической науки и практики, что обусловлено возрастанием потребности в создании образовательной среды, учитывающей индивидуальные особенности каждого ребенка. Современные школы и образовательные учреждения стремятся не только интегрировать детей с особыми образовательными потребностями в общий учебный процесс, но и обеспечить условия для их полноценного развития, социальной адаптации и формирования личностного потенциала. Такой подход предполагает комплексное сопровождение ребенка, включающее педагогическую поддержку, психологическое консультирование и активное взаимодействие с семьей, что позволяет максимально раскрыть возможности каждого обучающегося и создать условия для равного участия в образовательной деятельности [1].

Практика показывает, что успешное включение детей с особыми образовательными потребностями в образовательный процесс требует применения комплексных методов обучения, учитывающих индивидуальные способности, темп усвоения информации, уровень развития памяти и внимания. Современные подходы ориентированы на интеграцию коррекционных и образовательных задач, что позволяет одновременно развивать умственные способности, навыки общения и эмоциональную устойчивость. Важным компонентом является создание мотивационной среды, где ребенок ощущает свою значимость, получает положительный опыт взаимодействия с учителем и сверстниками, что формирует устойчивую заинтересованность в обучении и способствует развитию социальной компетентности.

Особое внимание уделяется применению дифференцированных методов обучения, которые позволяют адаптировать содержание, формы и методы

педагогической деятельности под индивидуальные потребности каждого ребенка. Использование игровых технологий, тренинговых методик и сенсомоторных упражнений способствует развитию познавательных процессов, моторных навыков и социальных компетенций, одновременно снижая уровень стресса и повышая мотивацию к обучению. Современные исследования показывают, что включение сенсорной стимуляции и мультимодальных методов обучения позволяет активизировать различные каналы восприятия, формировать когнитивные структуры и способствует усвоению учебного материала даже у детей с выраженными нарушениями развития [2].

Важным аспектом педагогической работы в условиях инклюзии является взаимодействие педагогов (в том числе специальных педагогов-дефектологов), психологов и родителей, которое обеспечивает комплексное сопровождение образовательного процесса. Совместная деятельность специалистов позволяет разрабатывать индивидуальные образовательные программы, корректировать методические подходы и организовывать систематическое наблюдение за развитием ребенка [3].

Педагогическая практика показывает, что включение детей с особыми образовательными потребностями в совместные проекты, групповые и парные занятия способствует формированию навыков коммуникации, самостоятельного решения задач и социальной адаптации. Это позволяет ребенку не только овладевать учебным материалом, но и постепенно интегрироваться в общество, формируя личностные качества, необходимые для успешной социальной жизни [4].

Инклюзивное образование строится на принципах доступности, индивидуальной поддержки и уважения к особенностям каждого ребенка. Это требует от педагогов высокой профессиональной компетентности, гибкости мышления и способности адаптировать образовательные программы с учетом разнообразия обучающихся [5].

Современные педагогические исследования подчеркивают значимость формирования положительной учебной среды, где каждый ребенок ощущает себя ценным участником образовательного процесса, получает возможность раскрыть свой потенциал и развивать уникальные способности. Разработка и внедрение инновационных методов, направленных на индивидуализацию обучения и формирование коммуникативных навыков, становится ключевым направлением в развитии инклюзивной педагогики [6].

Таким образом, педагогические подходы в инклюзивном обучении представляют собой комплекс методов, направленных на интеграцию образовательных и коррекционных задач, где центральное место занимает индивидуализация, комплексная поддержка и взаимодействие всех участников образовательного процесса. Применение дифференцированных технологий способствует гармоничному развитию когнитивных, эмоциональных и социальных компетенций, что обеспечивает успешную интеграцию детей с особыми образовательными потребностями в образовательную среду и общество в целом. Важное значение при этом имеет создание адаптированных

учебных программ и методических материалов, позволяющих учитывать особенности восприятия и усвоения информации каждым учеником. Кроме того, систематическое включение элементов сенсорной стимуляции, игровых форм обучения и совместных проектов с детьми без ограничений способствует формированию навыков сотрудничества, коммуникации и саморегуляции. Особое внимание уделяется постоянной профессиональной подготовке педагогов, психологов и ассистентов, что обеспечивает эффективное сопровождение обучающихся и повышает качество образовательного процесса. В совокупности эти меры создают условия для всестороннего развития личности ребенка, укрепляют его уверенность в собственных возможностях и стимулируют стремление к активному участию в общественной жизни.

Список использованной литературы

1. Тимохина, Т. В. Инклюзивное образование. – Москва: Юрайт, 2025. - 249 с.
2. Барина, Е. Б. Инклюзивное образование. Тьюторское сопровождение обучающихся. – Москва: Издательство Юрайт, 2025. - 112 с.
3. Михальчи, Е. В. Инклюзивное образование. – Москва: Издательство Юрайт, 2025. - 172 с.
4. Байбородова Л. В. Педагогика дополнительного образования. Работа с детьми с особыми образовательными потребностями. – Москва: Юрайт, 2023. - 241 с.
5. Мардахаев, Л. В. Специальная педагогика. – Москва: Юрайт, 2023. - 448 с.
6. Глухов, В. П. Специальная педагогика и специальная психология. – Москва: Юрайт, 2023. - 323 с.

ОЖ 37: 159.9

ЗАМАНАУИ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК РӨЛДЕР ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ СТИЛЬДЕР

Ерсайын М.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются трансформации гендерных ролей и коммуникативных стилей в современных семьях. Автор анализирует влияние социальных, культурных и экономических изменений на семейные отношения, включая взаимодействие родителей и детей, партнёров и расширенной семьи. Статья подчеркивает значимость изучения современных семейных моделей для понимания динамики взаимоотношений, эмоционального развития детей и устойчивости партнерских связей, а также раскрывает направления для дальнейших исследований в области семейной психологии и социологии.

Summary: This article explores the transformations of gender roles and communication styles in contemporary families. The author analyzes the impact of social, cultural, and economic changes on family relationships, including parent-child, partner, and extended family interactions. The study emphasizes the importance of examining modern family models to understand relationship dynamics, children's emotional development, and the stability of partner relationships, while also identifying directions for further research in family psychology and sociology.

Қазіргі заманғы қоғамдағы отбасылық қатынастар күрделі әлеуметтік феномен болып табылады. Отбасы тек жеке тұлғаның өмірлік дамуы мен

әлеуметтік бейімделуінің негізі ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы мәдени құндылықтар мен нормаларды ұрпаққа жеткізетін негізгі институт болып саналады. Соңғы онжылдықтарда әлеуметтік, мәдени және экономикалық өзгерістер отбасы құрылымына, оның ішкі динамикасына және мүшелер арасындағы коммуникациялық үлгілерге елеулі әсер етті. Осы өзгерістердің бір маңызды аспектісі – гендерлік рөлдердің трансформациясы және бұл рөлдердің отбасы ішіндегі коммуникативтік стильдерге ықпалы болып табылады. Дәстүрлі патриархалды модельде ер адам отбасының материалдық қамтамасыз етілуі мен қорғаныс функциясын атқарса, әйел үй шаруашылығына және балалардың тәрбиесіне жауапты болатын. Қазіргі заманда бұл дәстүрлі бөлу икемділікке, көпқырлылыққа және теңгерімге ұласып, гендерлік рөлдер мен коммуникациялық тәсілдер арасында жаңа байланыстардың қалыптасуына себеп болды.

Гендерлік рөлдер әлеуметтік құбылыс ретінде адам өмірінің әр саласына әсер етеді. Олар тек биологиялық айырмашылықтарға негізделмей, қоғамның мәдени, психологиялық және әлеуметтік құрылымдарымен тығыз байланысты [1]. Ерлер мен әйелдердің қоғамдағы орындары, олардың рөлдік міндеттері мен жауапкершіліктері отбасы ішіндегі қарым-қатынастың мазмұны мен сипатын анықтайды. Заманауи зерттеулер көрсеткендей, әйелдердің кәсіби өмірге белсенді қатысуы, ерлердің балалар тәрбиесіне қосылуы және үй шаруашылығына араласуы отбасының коммуникативтік құрылымына өзгерістер енгізеді. Бұл өзгерістер көбінесе ашық, келісімге негізделген диалогқа, эмоциялық қолдауға және конструктивті шешім қабылдауға бағытталған.

Коммуникативтік стильдер отбасылық қатынастардың маңызды өлшемі болып табылады. Олар жеке тұлғаның өз ойы мен сезімін жеткізу тәсілін, сондай-ақ басқа отбасы мүшелерінің ниеттерін түсіну қабілетін көрсетеді. Дәстүрлі түсінікте әйелдер көбінесе эмоциялық ашықтыққа, қолдауға және тыңдауға бейім болса, ерлер шешім қабылдауға, құрылымдық және кейде авторитарлық тәсілдерге негізделген стильді қолданады деп есептеледі. Дегенмен, қазіргі қоғамдағы гендерлік рөлдердің икемділігі бұл стереотиптердің өзгеруіне ықпал етеді [2]. Әйелдердің мансаптық қызметте белсенді болуы олардың коммуникативтік тәсілдерін кеңейтеді: олар тек эмоциялық қолдауға емес, конструктивті диалогқа, мәселені шешуге және келісімге қол жеткізуге бағытталған стратегияларды қолданады. Сол сияқты, ерлердің отбасы ішіндегі белсенді қатысуы олардың эмоциялық ашықтығын арттырады, бала тәрбиесінде сенім мен эмоционалды байланыс құруға мүмкіндік береді.

Отбасының құрылымдық өзгерістері де коммуникациялық үлгілерге әсер етеді. Қазіргі заманда ядролық отбасы моделі әртүрлі формаға ауысып, бір ата-аналы отбасылар, көпбалалы отбасы, жаңадан құрушы жұптар, бір жынысты жұптар және кеңейтілген отбасы формалары кеңінен таралуда. Мұндай әртүрлі құрылымдар гендерлік рөлдердің дәстүрлі нормалардан ауытқу мүмкіндігін арттырады. Мысалы, бір ата-аналы отбасында барлық рөлдер бір тұлғаға

жүктеледі, бұл оның коммуникативтік стратегиясына ерекше ықпал етеді. Мұндай жағдайда ашық және конструктивті коммуникация маңызды болып, шешім қабылдау мен эмоционалды қолдауды үйлестіруге бағытталады.

Кәсіби өмірдегі теңдік те отбасы ішіндегі коммуникацияға әсер етеді. Әйелдердің экономикалық белсенділігі ерлер мен әйелдердің рөлдік үлгілерін қайта қарауға мәжбүр етеді, бұл өз кезегінде балалардың дамуына әсер етеді. Ерлер балалар тәрбиесіне араласқан сайын, олардың эмоциялық қарым-қатынасқа бейімділігі артады. Қазіргі замандағы зерттеулер көрсеткендей, ашықтыққа, келісімге және конструктивті диалогқа негізделген қарым-қатынас балалардың өзіндік сенімін қалыптастырады, олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді, сондай-ақ жұптық қатынастың тұрақтылығын қамтамасыз етеді [3].

Психологиялық және мәдени факторлар да отбасылық коммуникацияның ерекшелігін айқындайды. Мысалы, постсоветтік елдерде дәстүрлі гендерлік рөлдер әлі де сақталады, бұл өз кезегінде кейбір конфликтілердің туындауына себеп болуы мүмкін. Дегенмен жастардың гендерлік рөлдерді икемді қабылдауы және ашық диалогқа ұмтылуы отбасы мүшелері арасындағы өзара түсіністікті күшейтеді. Әр ата-ана өз балаға үлгі болу арқылы коммуникативтік дағдыларды қалыптастырады, бұл гендерлік стереотиптерді қайта қарауға және әлеуметтік нормаларды икемді бейімдеуге мүмкіндік береді.

Заманауи отбасылардағы ата-ана мен бала арасындағы коммуникацияның ерекшеліктері де осы рөлдік трансформациямен байланысты. Ана мен бала арасындағы қарым-қатынас көбіне эмоционалды, ашық және қолдаушы стильде көрінеді, ал әке мен бала арасындағы қарым-қатынас құрылымдық, шешім қабылдауға бағытталған стильде болады. Әйелдің кәсіби рөлі артқан сайын, олардың баламен қарым-қатынасы да келісімге негізделген диалогтық сипатқа ие болады, бұл балалардың психологиялық дамуына оң әсер етеді. Жұп арасындағы қатынастар да трансформацияға ұшырайды: дәстүрлі патриархалды стильдің орнына демократиялық, келісімге бағытталған, теңгерімді стильдер қалыптасуда. Мұндай қарым-қатынас жұптық қатынастың тұрақтылығын, эмоционалды ашықтықты және отбасы мүшелерінің арасындағы сыйластықты күшейтеді [4].

Кеңейтілген отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас да қазіргі тенденциялардан тыс қалмайды. Әжелер мен аталар көбінесе тәрбие мен моральдық құндылықтарды жеткізуде дәстүрлі рөлдерді ұстанса, жастардың икемді гендерлік рөлдері қарым-қатынастың жаңа түрлерін талап етеді. Бұл жағдайда ашық диалог пен конструктивті қарым-қатынас стратегиялық мәнге ие болып, отбасылық үйлесімділікті сақтауға көмектеседі.

Заманауи отбасылардағы гендерлік рөлдердің икемділігі коммуникативтік дағдылардың дамуына ықпал етеді. Отбасы мүшелері эмоциялық интеллект, тыңдау қабілеті, конфликтіні конструктивті шешу қабілетін жетілдіреді. Бұл жағдай тек жеке тұлғаның дамуына емес, сонымен қатар отбасылық қатынастардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, заманауи отбасы қоғамдағы әлеуметтік нормаларды

бейімдейтін және жаңа коммуникациялық мәдениетті қалыптастыратын негізгі алаң болып табылады.

Болашақта зерттеушілер заманауи отбасылардағы гендерлік рөлдер мен коммуникациялық стильдердің өзара байланысын бірнеше бағытта тереңірек зерттей алады. Мысалы, цифрлық ортадағы коммуникацияны зерттеу – әлеуметтік желілер мен мессенджерлердегі қарым-қатынастың формалары, мәдени контексттердің салыстырмалы талдауы – әртүрлі елдердегі отбасы ішіндегі гендерлік рөлдер мен коммуникациялық стильдерді салыстыру, сондай-ақ психологиялық қолдау жүйелерін қарастыру – рөлдер мен коммуникацияның психологиялық әл-ауқатқа әсерін бағалау бағыттары өзекті болмақ.

Қорытындылай келе, заманауи отбасылардағы гендерлік рөлдер мен коммуникативтік стильдердің трансформациясы әлеуметтік, мәдени және психологиялық факторлармен тығыз байланысты. Дәстүрлі патриархалды модельдерден икемді, теңгерімді және көпқырлы рөлдерге өту отбасы динамикасын өзгертеді, ашық және келісімге негізделген коммуникацияны дамытады. Гендерлік рөлдер мен коммуникативтік стильдердің өзара байланысы балалардың эмоционалды және әлеуметтік дамуына, жұптық қатынастың тұрақтылығына және кеңейтілген отбасы мүшелерінің өзара әрекеттесуіне маңызды әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, заманауи отбасылардағы гендерлік рөлдер мен коммуникациялық стильдерді зерттеу әлеуметтік психология, әлеуметтану және педагогика салалары үшін өзекті әрі маңызды тақырып болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания. – М.: Прогресс, 1994. – 320 с.
2. Браун Р. Гендерные роли и социальная психология. – СПб.: Питер, 2010. – 256 с.
3. Гофман Э. Представление себя в повседневной жизни. – М.: Академический проект, 2002. – 288 с.
4. Каплан Н., Смит Дж. Современные семьи и изменения гендерных ролей: сравнительный анализ. // Журнал социальной психологии. – 2018. – Т. 34, № 2. – С. 45–63.

ОӘЖ 376.1

ҚОЗҒАЛЫС БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДАҒЫ ҚОРҚЫНЫШ ПЕН МАЗАСЫЗДЫҚТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖЕҢУДІҢ ПСИХОКОРРЕКЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕСІ

Ерсимбек Қ.Ж., Шадиметова С.Ш., Расилбек С.Т.
Ғылыми жетекші: PhD, қауым. профессор Ешенкулова Д.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается проблема страха и тревожности у детей дошкольного возраста – одна из центральных тем современной детской психологии. В этом возрасте происходит активное формирование личности ребёнка, развитие эмоционально-волевой сферы, коммуникативных навыков и механизмов саморегуляции.

Summary: This article discusses the problem of fear and anxiety in preschool children, one of the central issues of modern child psychology. At this age, the child's personality is actively formed, the emotional-volitional sphere, communication skills and self-regulation mechanisms are being developed.

Мектепке дейінгі жас әр түрлі қорқыныш пен мазасыздықтың пайда болуына ең осал болып саналады, бұл қиялдың қарқынды дамуымен, жүйке жүйесінің жетілмегендігімен және отбасылық ортаның жоғары әсерімен байланысты. Ерекше топты психологиялық және эмоционалдық ерекшеліктері бірқатар нақты көріністері бар қозғалыс бұзылыстары бар балалар құрайды. Қозғалыс қиындықтары баланың қарым-қатынас пен Тәуелсіз іс-әрекеттегі мүмкіндіктерін шектейді, бұл сенімсіздік, алаңдаушылық, жаңа жағдайлардан қорқу сезімін күшейтеді[1]. Мұндай проблемалардың болуы баланың жеке басының әлеуметтенуі мен даму процесін едәуір қиындатуы мүмкін. Зерттеудің өзектілігі моторикасы бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардағы қорқыныш пен мазасыздықты уақтылы диагностикалау және түзету қажеттілігіне байланысты. Тиімді психокоррекциялық жұмыс эмоционалды шиеленіс деңгейін төмендетуге, баланың өзіне деген сенімділігін арттыруға және әлеуметтік ортаға сәтті кіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Моторикасы бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардағы қорқыныш пен мазасыздықтың психологиялық ерекшеліктерін зерттеу және оларды жеңудің психокоррекциялық жүйесін анықтау болып табылады. Қорқыныш пен үрей адамның негізгі эмоционалдық күйлеріне жатады және психологияның көптеген салаларын зерттеудің тақырыбы болып табылады. Қорқыныш белгілі бір қауіпті жағдайға немесе объектіге эмоционалды реакцияны білдіреді, ал мазасыздық ішкі шиеленістің, қолайсыздықты немесе қауіпті күтудің жалпыланған және тұрақты күйі ретінде қарастырылады[2].

Психологияда рационалды (адекватты) және иррационалды (негізсіз) қорқыныштарды ажырату әдеттегідей. Егер біріншісі қорғаныс функциясын орындаса және бейімделуге ықпал етсе, екіншісі баланың жеке басының қалыпты дамуына кедергі келтіруі мүмкін. Мазасыздық, өз кезегінде, ситуациялық және жеке сипатта болуы мүмкін, бұл әсіресе мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс кезінде ескерілуі керек.

Мектеп жасына дейінгі балалардағы қорқыныш пен мазасыздықтың ерекшеліктері.

Мектепке дейінгі жас (3-7 жас)-эмоционалды-ерікті саланы дамытудың сезімтал кезеңі. Осы кезеңде бала қоршаған әлемді белсенді түрде игереді, әлеуметтік байланыстар құруды және өзінің эмоционалды күйлерін реттеуді үйренеді. Дегенмен, өзін-өзі реттеудің шектеулі мүмкіндіктері оны әртүрлі қорқыныш пен жоғары алаңдаушылыққа ұшыратады[3].

Мектеп жасына дейінгі балалардың ең тән қорқыныштары: қараңғылықтан, жалғыздықтан, ертегі кейіпкерлерінен, жануарлардан қорқу, сондай-ақ әлеуметтік қорқыныш (жазадан қорқу, ересектер мен құрдастарынан бас тарту). Бұл қорқыныштардың шамадан тыс ауырлығы сенімсіздікке, оқшаулануға және қарым-қатынаста қиындықтарға әкелуі мүмкін. Қозғалыс

бұзылыстары бар балалар (мысалы, церебральды сал ауруы, тірек-қимыл аппаратының туа біткен патологиялары) психикалық дамудың белгілі бір ерекшеліктеріне ие. Физикалық қиындықтар көбінесе баланың тәуелсіз белсенділігінің шектелуіне, қоршаған әлем мен коммуникацияны зерттеудегі мүмкіндіктердің төмендеуіне әкеледі.

Бұл өз кезегінде ересектерге тәуелділіктің жоғарылауына, дәрменсіздік пен сенімсіздікке ықпал етеді. Мұндай жағдайларда қорқыныш пен мазасыздықтың пайда болу ықтималдығы айтарлықтай артады. Көптеген балалар басқаларды бағалауға жоғары сезімталдықты, сондай-ақ жаңа жағдайлардан аулақ болуға бейімділікті көрсетеді, бұл олардың жеке дамуын одан әрі шектейді. Қорқыныш пен мазасыздық баланың жеке басының қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Бір жағынан, олар қауіпті жағдайлардан аулақ болуға көмектесетін бейімделу функциясын орындай алады. Екінші жағынан, шамадан тыс қорқыныш пен созылмалы мазасыздық баланың эмоционалды тұрақтылығына, өзін-өзі бағалауына және әлеуметтік белсенділігіне теріс әсер етеді[4].

Моторикасы бұзылған мектеп жасына дейінгі балаларда мазасыздық көбінесе толыққанды қарым-қатынас пен білім беру процесіне қосылуға кедергі болады. Эмоционалды шиеленістің жоғары деңгейі мінез-құлық проблемаларын, білімді игерудегі қиындықтарды тудыруы және оқуға деген ынтаны төмендетуі мүмкін. Сондықтан психологиялық-педагогикалық жұмыстың маңызды бағыты балалардың осы санатының даму ерекшеліктерін ескере отырып, қорқыныш пен алаңдаушылықты уақтылы диагностикалау және түзету болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі балалардағы қорқыныш пен алаңдаушылықты түзету психологиялық тәжірибенің маңызды бағыты болып табылады. Заманауи зерттеулер жұмыстың ойын, көркемдік және танымдық формаларына негізделген әдістер ең тиімді екенін растайды. Ең көп таралған тәсілдер:

- Балаға қорқынышты жағдайларды қауіпсіз түрде жоғалтуға және эмоционалды шиеленісті азайтуға мүмкіндік беретін ойын терапиясы.

- Сурет салуды, мүсіндеуді және эмоцияны білдіруге ықпал ететін басқа да көркемдік әрекеттерді қамтитын арт-терапия.

- Ертегі терапиясы, оның барысында бала бейнелер мен сюжеттер арқылы қиын жағдайлардан шығудың жолын табуға үйренеді.

- Баланың өзін-өзі реттеу және позитивті ойлау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған когнитивті-мінез-құлық әдістері.

Осы әдістерді кешенді қолдану түзету жұмыстарының тиімділігін қамтамасыз етеді.

Қозғалыс бұзылыстары бар мектеп жасына дейінгі балалардағы қорқыныш пен мазасыздықты жеңудің түзету бағдарламасы олардың психофизикалық дамуының ерекшеліктерін ескеруі керек. Ол бірнеше кезеңдерді қамтиды:

1. Диагностикалық кезең-бақылаулар, әңгімелер және психодиагностикалық әдістер арқылы жетекші қорқыныш пен мазасыздық деңгейін анықтау.

2. Түзету кезеңі-мазасыздықты азайтуға және өзіне деген сенімділікті дамытуға бағытталған ойын және терапевтік сабақтар өткізу.

3. Бекіту кезеңі-эмоционалды өзін-өзі реттеудің және әлеуметтік жағдайларға бейімделудің тұрақты дағдыларын қалыптастыру.

Мейірімді атмосфераны құруға, ересектердің қолдауына және жеке бағдарланған тапсырмаларды пайдалануға ерекше назар аударылады. Бағдарламаның маңызды элементі-ата-аналармен қарым-қатынас, олар түзету процесіне қатысуы және баланы үйде ұстауы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алмазова О. В., Веракса А. Н., Бухаленкова Д. А. және т.б. Мектеп жасына дейінгі балалардың мазасыздық деңгейіне байланысты даму ерекшеліктері. – European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, 2017.

2. Heslon C., Hanson E., Ogourtsova T. Мүгедектігі бар балалар мен олардың отбасыларындағы психикалық денсаулық: қауіп факторлары мен қолдау жүйелерінің тиімділігі. – Frontiers in Rehabilitation Sciences, 2024.

3. Müller A., Boda E., et al. Аутизм спектрі бұзылыстары бар балалардың моторлық дамуы және ата-аналардың тәжірибелері. – Children (MDPI), 2024.

4. Шарипова А. Ж. Мектеп жасына дейінгі балалардың қорқыныштары мен оларды жеңу жолдары. – Қазақстан Педагогикалық Журналы, 2021.

ӘӨЖ 371.842

ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ОРНЫ

Ф.С. Есеналиева

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

Резюме. Мектептегі білім берудің жаңа талаптарын көрсететін және оның сапасы мен тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін жаңарту бағыттарының бірі-зерттеу құзыреттіліктерін қалыптастыру. Зерттеу қызметі білім алушылардың білім беру қызметінің жетекші түрлерінің бірі ретінде ерекшеленеді. Оқу іс-әрекетінің қалыптасуы білім алушының жаңа ішкі ұстанымын қалыптастыруға бағытталған оқу зерттеу түрінде болады.

Summary. One of the directions of modernization, reflecting the new requirements for school education and making it possible to improve its quality and effectiveness, is the creation of research competencies. Research activity is highlighted as one of the leading types of educational activities of students. The formation of educational activity takes place in the form of educational research, which is aimed at forming a new internal position of the student.

Кіріспе

XXI ғасырда білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Технологиялық дамудың, жаһандану мен ақпарат ағынының қарқынды өсуі адамнан тек дайын білімді қабылдауды ғана емес, оны өз бетінше өндіруді де

талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда, зерттеу құзыреттілігі барлық деңгейдегі білім берудің — бастауыштан жоғары оқу орындарына дейін — маңызды құрамдас бөлігіне айналды. Зерттеу дағдыларының дамуы студенттерге білімнің қалай пайда болатынын түсінуге, болжамдар мен тұжырымдарды сын тұрғысынан бағалауға мүмкіндік береді. Қазіргі білім беру тек фактілерді жаттау емес, ол — зерттеу, ізденіс және ой елегінен өткізу процесі. Зерттеу құзыреттілігі бар студент өз бетінше ойлай алады, күрделі мәселелерге шығармашылықпен қарайды және өз оқу нәтижесіне жауапкершілікпен қарайды. Бұл дағдылар өмір бойы білім алуға және ақпараттық қоғамда тиімді өмір сүруге негіз қалайды.

Зерттеу құзыреттілігі — бұл ғылыми зерттеу жүргізуге немесе нақты мәселені шешуге мүмкіндік беретін когнитивтік, әдістемелік және практикалық қабілеттер жиынтығы. Ол бірнеше өзара байланысты компоненттерден тұрады: когнитивтік компонент — зерттеу мәселесін анықтау, гипотеза ұсыну және теориялық негізді түсіну қабілеті; әдістемелік компонент — зерттеу әдістерін, деректер жинау мен талдау тәсілдерін меңгеру; практикалық компонент — зерттеу жұмысын жоспарлау, жүргізу және нәтижелерін ұсыну дағдылары; рефлексиялық компонент — өз жұмысын бағалау және алынған нәтижелерді жаңа жағдайларда қолдана білу қабілеті.

Бұл дағдылар тек академиялық салада ғана емес, күнделікті өмірде де шешім қабылдауға және кәсіби өсуге ықпал етеді. Зерттеу құзыреттілігі білім беру сапасын арттырудың маңызды тетігі болып табылады. Ол келесі бағыттарда әсер етеді: белсенді оқытуды қалыптастырады: студенттер дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білім жасаушы тұлғаға айналады; шығармашылықты дамытады: зерттеу үдерісі жаңа идеялар мен жаңашыл шешімдердің пайда болуына жол ашады; сыни ойлауды жетілдіреді: факті мен пікірді ажыратуға, логикалық ойлауға үйретеді; жауапкершілік пен дербестікті арттырады: зерттеу жобасы жоспарлау мен уақытты басқаруды қажет етеді; теория мен тәжірибені байланыстырады: студенттер алған білімін нақты өмірлік жағдайларда қолдануға үйренеді. Сонымен қатар, зерттеу дағдылары жоғары оқу орындарында академиялық жетістіктің негізін құрайды және болашақ мамандарды кәсіби ортаға бейімдейді. Жалпы құзыреттілік ұғымын бірнеше ғалымдар қарастырған.

А. В. Хуторскийдің пікірінше «құзыреттілік» ұғымы білім алушының білім беру дайындығына алдын – ала берілген талап және оның жеке қасиеттері және берілген саладағы қызметке қатысты зерттеумен байланысты. Осыған байланысты білім алушылардың зерттеу құзыреттілігі деп оның белгілі бір салада зерттеу қызметін жүзеге асыруға дайындығы мен қабілетін болжайтын тұлғаның интегративті сапасы түсініледі[10]. Гуманитарлық ғылымдарға қатысты білім алушылардың зерттеу құзыреттілігі гуманитарлық мәселелерді шешуде гуманитарлық білімді қолдану әрекеттерімен байланысты зерттеу белсенділігі, сондай-ақ гуманитарлық ғылымдар саласында зерттеулер жүргізу үшін маңызды жалпы білім берудің негізгі білім беру құзыреттеріне жататын қасиеттер негізінде дамиды. Білім алушылардың зерттеу құзыреттілігі деп

гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеу қызметін нәтижелі жүзеге асыруға дайындығы мен қабілетін болжайтын тұлғаның интегративті сапасыретінде түсініледі.

Жоғары білім беруде зерттеу дағдыларын дамыту үшін білім беруде келесі әдістерді қолдануға болады: ізденіс негізіндегі оқыту: студенттерді сұрақ қоюға, гипотеза ұсынуға және тәжірибе жасауға ынталандыру; жобалық оқыту: қоғам мен студенттің қызығушылығына сай шағын зерттеу жобаларын орындау; цифрлық технологияларды пайдалану: деректер базалары, виртуалды зертханалар және онлайн-платформалар арқылы зерттеу жүргізу; мұғалім мен студенттің бірлескен жұмысы: ғылыми жетекшілік пен тәлімгерлік арқылы тәжірибе жинақтау. Осы тәсілдер зерттеу қызметін білім алудың қызықты әрі маңызды бөлігіне айналдырады.

Қорытындылай келе, зерттеу құзыреттілігі — бұл тек оқу талабы емес, тұлғаның зияткерлік және шығармашылық дамуының негізі. Бұл дағдыларды дамыту арқылы білім беру жүйесі білім алушыларды тек білім алушы емес, жаңа білім жасаушы тұлғаға айналдырады. Зерттеу құзыреттілігі бар түлектер — дербес ойлайтын, қоғам өміріне белсенді араласатын және болашақты қалыптастыра алатын азаматтар. Сондықтан зерттеу іс-әрекетін білім беру процесіне енгізу — заманауи қоғамның басты міндеттерінің бірі.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Авдеев В.М. Педагогическая система формирования ключевых образовательных компетенций старшеклассников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Авдеев, Владимир Михайлович. - Тамбов, 2007. - 225с.
2. Авдюкова А.Е. Формирование социальной компетентности учащихся в интерактивном взаимодействии на уроках обществознания: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Авдюкова, Алла Евгеньевна. -Екатеринбург, 2006. - 32с.
- 3.Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: дидактический аспект / Ю.К. Бабанский. - М.: Педагогика, 1982. - 192с.
4. Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: методич. пособие / В.И. Байденко. - М.: Исследоват. центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. - 72с.
5. Баскаев Р.М. О тенденциях изменений в образовании и переходе к компетентностному подходу / Р.М. Баскаев //Высшее образование сегодня. - 2007. - №1. - С.10-15.
6. Башмаков М.И. Классификация обучающих сред / М.И. Башмаков, С.Н. Поздняков, Н.А. Резник // Школы, технологии. - 2000. - №3. -С. 135.
7. Безрукова В.С. Настольная книга педагога-исследователя / В.С. Безрукова. - Екатеринбург: Изд-во Дома учителя, 2001. - 236с.
8. Воровщиков С.Г. Развитие учебно-познавательной компетентности старшеклассников: управленческий аспект: монография / С.Г. Воровщиков. - М.: АПК и ППРО, 2006. - 232с.
9. Ермаков Д.С. Компетентностный подход в образовании / Д.С. Ермаков // Педагогика. - 2011. - №4. - С. 8-15.
10. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58–64.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ

Есенбек Ж.Д., Сейтказиева А.Т., Салықова Ә.Ә.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Заманова М.С.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін. Мақалада ерекше білім беруді қажет ететін балалардың инклюзивті ортада әлеуметтену процесінің психологиялық-педагогикалық шарттары қарастырылады. Зерттеу барысында мектептегі әлеуметтік өзара іс-қимылдың, педагогтардың кәсіби құзыреттілігінің және ата-аналармен ынтымақтастықтың маңыздылығы айқындалған.

Summary. The article explores the psychological and pedagogical conditions that ensure the socialization of children with special educational needs in an inclusive environment. It highlights the importance of social interaction, teachers' professional competence, and cooperation with parents in the process of integrating children into society.

Современная система образования всё более ориентируется на гуманистические ценности и принципы равных возможностей для каждого ребёнка. Одним из ключевых направлений её развития является инклюзивное образование, которое предполагает не только совместное обучение детей с различными возможностями, но и их полноценную социализацию в обществе.

Социализация - это процесс вхождения человека в социальную среду, усвоения им норм и правил поведения, формирования ценностных ориентаций и умений взаимодействия с другими людьми. Для ребёнка с особыми образовательными потребностями (ООП) этот процесс имеет особое значение, поскольку зачастую он сопровождается трудностями адаптации, эмоциональной неустойчивостью, ограниченностью общения и сниженной самооценкой.

Создание психолого-педагогических условий, направленных на успешную социализацию детей с ООП, становится одной из центральных задач современной школы. Педагог должен не только обучать, но и создавать благоприятную среду для формирования положительных социальных установок, уверенности в себе и готовности к взаимодействию со сверстниками.

Дети с особыми образовательными потребностями часто испытывают трудности в общении и адаптации из-за особенностей психического развития, эмоционально-волевой сферы и недостаточной коммуникативной компетенции. Для успешной социализации необходима эмоционально безопасная и поддерживающая среда, в которой ребёнок ощущает принятие и доверие.

Основными психологическими условиями социализации являются:

- формирование позитивной самооценки через ситуации успеха, похвалу, поддержку;
- развитие эмоционального интеллекта - умения понимать и выражать чувства;

➤ коррекция тревожности и страхов через арт-терапевтические и игровые методы;

➤ создание атмосферы принятия со стороны одноклассников и педагогов.

В этом контексте важна роль школьного психолога, который проводит диагностику, разрабатывает индивидуальные маршруты адаптации и консультирует педагогов по вопросам взаимодействия с детьми с ООП.

Педагогическая деятельность в инклюзивной школе должна быть направлена на формирование у детей навыков общения, саморегуляции, сотрудничества и эмпатии. Для этого необходимо создавать особые педагогические условия, способствующие развитию социальных компетенций:

➤ Организация совместной деятельности - групповые и проектные формы работы, в которых дети с разными возможностями участвуют на равных правах.

➤ Использование игровых технологий - сюжетно-ролевые и деловые игры, стимулирующие взаимодействие и развитие коммуникативных навыков.

➤ Дифференциация заданий - подбор заданий по уровню сложности с учётом индивидуальных особенностей каждого ребёнка.

➤ Ситуации успеха - педагогические приёмы, направленные на формирование уверенности и позитивного отношения к учёбе.

Кроме того, педагогу важно соблюдать баланс между требовательностью и поддержкой, поощрять проявления самостоятельности и инициативы.

Родители являются ключевыми участниками процесса социализации. Их отношение к ребёнку, уровень психологической готовности к принятию особенностей развития определяют успех интеграции в коллектив. Важным направлением работы школы является психолого-педагогическое просвещение родителей, включающее консультации, тренинги, совместные мероприятия.

Эффективное сопровождение ребёнка обеспечивается только при тесном взаимодействии специалистов: учителя, психолога, дефектолога, логопеда и социального педагога. Каждый из них выполняет свою функцию, а совместная работа позволяет выстраивать целостную систему поддержки.

Особое значение имеет тьюторское сопровождение, которое обеспечивает индивидуальную помощь ребёнку в учебной и социальной адаптации. Тьютор помогает преодолевать трудности коммуникации, развивать навыки самоорганизации и способствует более плавному включению в коллектив.

Социальная компетентность - это способность человека эффективно взаимодействовать с другими людьми, понимать их намерения, эмоции и адекватно реагировать в различных ситуациях. В инклюзивной среде развитие социальной компетентности осуществляется через следующие направления:

➤ обучение навыкам общения (диалог, просьба, отказ, выражение эмоций);

➤ формирование умений сотрудничества и взаимопомощи;

➤ развитие эмпатии и толерантности;

➤ организация коллективно-творческих дел.

Педагог должен целенаправленно формировать позитивное отношение учащихся без ограничений к сверстникам с ООП. Это достигается через обсуждение этических ситуаций, совместные праздники, акции и волонтерские проекты, где дети учатся видеть в каждом человеке личность.

Современные цифровые и интерактивные технологии открывают новые возможности для социализации детей с ООП. Использование мультимедийных средств, интерактивных досок, обучающих приложений и онлайн-платформ способствует развитию самостоятельности и коммуникации.

Применение игровых цифровых форматов (геймификация) позволяет сделать процесс социализации более увлекательным и мотивирующим. Электронные проекты и групповые онлайн-курсы помогают детям с ограниченными возможностями включаться в совместную деятельность, несмотря на физические или сенсорные барьеры.

Несмотря на позитивные изменения, процесс социализации детей с ООП в образовательных учреждениях сталкивается с рядом трудностей:

- недостаточная готовность педагогов к работе в инклюзивной среде;
- стереотипы и предвзятость со стороны сверстников и родителей;
- нехватка адаптированных методических материалов;
- слабая межведомственная координация специалистов.

Преодоление этих трудностей возможно через системное повышение квалификации педагогов, развитие школьных центров инклюзии, внедрение программ толерантности и формирование у всех участников процесса культуры принятия и сотрудничества.

Социализация детей с особыми образовательными потребностями - сложный и многоуровневый процесс, требующий целенаправленной работы педагогов, психологов, родителей и общества в целом. Создание благоприятных психолого-педагогических условий способствует раскрытию личностного потенциала каждого ребёнка, формированию уверенности в себе и успешной интеграции в социум.

Инклюзивная школа должна выступать не только местом получения знаний, но и пространством социального роста, где уважают индивидуальность, поддерживают развитие и формируют гражданскую ответственность.

Только при единстве усилий всех участников образовательного процесса возможно построение подлинно гуманной, открытой и развивающей образовательной среды.

Список использованной литературы

1. Тимохина, Т. В. Инклюзивное образование. – Москва: Юрайт, 2025. - 249 с.
2. Баринова, Е. Б. Инклюзивное образование. Тьюторское сопровождение обучающихся. – Москва: Издательство Юрайт, 2025. - 112 с.
3. Михальчи, Е. В. Инклюзивное образование. – Москва: Издательство Юрайт, 2025. - 172 с.
4. Байбородова Л. В. Педагогика дополнительного образования. Работа с детьми с особыми образовательными потребностями. – Москва: Юрайт, 2023. - 241 с.
5. Мардахаев, Л. В. Специальная педагогика. – Москва: Юрайт, 2023. - 448 с.

6. Глухов, В. П. Специальная педагогика и специальная психология. – Москва: Юрайт, 2023. - 323 с.

ОӘЖ 159.922.7

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДАҒЫ СТРЕССТІК ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Есенгельди А.О.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются причины возникновения стрессовых состояний у старшеклассников и пути их профилактики. В современных условиях системы образования обеспечение психоэмоциональной устойчивости учащихся выступает как важная задача. В ходе исследования выявлены основные факторы, вызывающие стресс у старшеклассников: высокая учебная нагрузка, завышенные требования со стороны родителей и учителей, конкурентная среда среди сверстников, трудности профессионального самоопределения, а также особенности физиологического развития подростков. Анализируются негативные последствия стресса на учебную деятельность и личностное развитие учащихся. В статье предложены комплексные психолого-педагогические методы предотвращения стрессовых состояний, включающие проведение тренингов для учащихся, работу с родителями и педагогами, систематическую психодиагностику и создание благоприятного психологического климата в образовательном учреждении.

Summary: The article examines the causes of stress among high school students and ways to prevent it. In the modern education system, ensuring the psycho-emotional stability of students is a crucial task. The study identifies key factors causing stress in high school students, such as heavy academic workload, high demands from parents and teachers, competitive peer environment, difficulties in professional self-determination, and physiological characteristics of adolescents. The negative effects of stress on academic performance and personal development are analyzed. The article proposes comprehensive psychological and pedagogical methods to prevent stress, including conducting training sessions for students, working with parents and teachers, systematic psychodiagnostics, and creating a favorable psychological climate within the educational institution.

Қазіргі жаһандану дәуірінде қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы адамдардың күнделікті өміріне ғана емес, сонымен қатар жасөспірімдердің психоэмоционалдық жағдайына да тікелей әсер етуде. Әсіресе, жоғары сынып оқушылары – тұлғалық даму мен кәсіби бағдарланудың маңызды кезеңінде тұрған жас буын ретінде – әртүрлі психологиялық және әлеуметтік қысымдарға жиі ұшырайды. Бұл кезеңде оқушылар оқу жүктемесінің артуы, ұлттық бірыңғай тестілеуге дайындық, ата-ана мен мұғалім үміті, құрдастарымен қарым-қатынас, болашақ мамандықты таңдау секілді күрделі мәселелермен бетпе-бет келеді. Осындай жағдайлар жасөспірімдердің психологиялық жай-күйіне теріс әсер етіп, олардың стресс жағдайларына бейім болуына себепші болады.

Стресс – бұл адам ағзасының кез келген ішкі немесе сыртқы тітіркендіргіштерге бейімделу реакциясы. Оқушылар арасында кездесетін

стресс көбінесе ұзақ мерзімді психоэмоционалдық жүктемелермен, мазасыздықпен, өз-өзіне деген сенімсіздікпен, жоғары талаптармен және психологиялық тұрақсыздықпен байланысты [1]. Жоғары сынып оқушыларының бойында кездесетін бұл жағдайлар олардың оқу үлгеріміне, тұлғалық дамуына, әлеуметтік бейімделуіне және жалпы өмірлік белсенділігіне кері әсерін тигізуі мүмкін.

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерге сүйенсек, мектеп жасындағы балалардың психикасы өте сезімтал және сыртқы ықпалдарға оңай бейімделетіндігі байқалады. Сол себепті, оқушылардың стресске қарсы тұру қабілетін қалыптастыру, психологиялық тұрақтылықты арттыру және оларға қолдау көрсету – қазіргі білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл тұрғыда мектеп психологтары, педагогтар мен ата-аналар арасындағы өзара ынтымақтастық, оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, жан-жақты қолдау көрсету аса маңызды.

Жасөспірімдерге тән стресс жағдайларын зерттеу мәселесі қазіргі таңда отандық және шетелдік ғалымдардың назарында. Мәселен, Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконин, А.Н. Леонтьев, И.С. Кон, Б.Г. Ананьев сынды ғалымдар адамның психологиялық дамуы мен жас ерекшеліктеріне байланысты қиындықтардың туындау себептерін ғылыми тұрғыдан зерделеген. Ал қазіргі заманауи зерттеушілер — Г.К. Селевко, А.Я. Варга, Е.П. Ильин, В.В. Бойко, К. Роджерс және А. Маслоу сияқты ғалымдар оқушылардың эмоционалдық тұрақтылығы мен тұлғалық даму мәселелерін қарастыра отырып, стрессті тиімді басқару жолдарын ұсынған [2].

Алайда мектептегі білім беру процесінде оқушылардың стресстік жағдайларын алдын алу мәселесі әлі де өзектілігін жойған жоқ. Себебі білім беру мазмұнының күрделенуі, бағалау жүйесінің өзгеруі, бәсекелестіктің артуы оқушылардың психикалық жүктемесін көбейтіп, стресс деңгейінің ұлғаюына әкелуде. Бұл жағдай өз кезегінде білім беру сапасына да әсер етеді. Оқушылардың танымдық белсенділігі мен оқу мотивациясының төмендеуі, психосоматикалық аурулардың көбеюі, эмоциялық шаршау, агрессивтілік немесе керісінше тұйықталу — мұның барлығы оқушылар бойындағы психоэмоционалдық шиеленістің нәтижесі болып табылады.

Осыған байланысты жоғары сынып оқушылары арасындағы стресстік жағдайларды зерттеу және олардың алдын алу жолдарын айқындау — білім беру саласында ерекше назар аударатын, жан-жақты қарастыруды қажет ететін мәселе. Бұл зерттеудің мақсаты — жоғары сынып оқушылары арасында стресске себеп болатын факторларды анықтай отырып, оларды жеңілдету мен болдырмауға бағытталған ғылыми-тәжірибелік тәсілдерді ұсыну. Сонымен қатар, оқушылардың психологиялық саулығын қамтамасыз ету мақсатында мектеп ортасындағы психологиялық-педагогикалық қолдау тетіктерін жетілдіру де маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Жасөспірім шақ — адамның физиологиялық, психологиялық және әлеуметтік дамуындағы ең күрделі кезеңдердің бірі. Бұл жаста жеке тұлғаның өзіндік сана-сезімі қалыптасып, өмірлік бағдарлары мен құндылықтары

айқындала бастайды [3]. Алайда дәл осы кезеңде оқушылар көптеген ішкі және сыртқы қысымдарға тап болады. Әсіресе жоғары сынып оқушылары үшін бұл кезең ерекше жауапкершілікпен сипатталады: оқу жүктемесінің артуы, ұлттық бірыңғай тестілеуге дайындық, болашақ мамандықты таңдау қажеттілігі, ата-ана мен мұғалім үмітін ақтауға деген ұмтылыс, сондай-ақ құрдастармен қарым-қатынастағы қиындықтар олардың психологиялық жағдайына тікелей әсер етеді. Мұндай факторлар жиынтығы оқушылардың бойында күйзеліс пен стресс тудыруы әбден мүмкін.

Стресс жағдайы – жасөспірімнің психологиялық тепе-теңдігін бұзып, оның оқу процесіне және тұлғалық дамуына айтарлықтай кедергі келтіретін құбылыс. Оқушылардағы стресстік жағдайлардың себептерін анықтау барысында олардың әртүрлі сипатта болатынын байқауға болады. Бір жағынан, білім беру мазмұнының күрделілігі мен оқу үлгеріміне қойылатын жоғары талаптар оқушылардың интеллектуалдық ресурстарына шамадан тыс салмақ түсіреді [4]. Екінші жағынан, ата-ананың балаға бағытталған жоғары үміті мен баланың сол сенімді ақтауға деген ішкі қажеттілігі арасында белгілі бір ішкі қақтығыс туындайды. Бұл қақтығыс баланың өзін-өзі бағалауына, ішкі мотивациясына және эмоционалдық тұрақтылығына кері әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, құрдастарымен салыстыру, әлеуметтік желідегі ықпал, өзін басқалармен теңестіре алмаудан туындайтын сенімсіздік те жасөспірімнің психоэмоционалдық жай-күйін әлсіретеді.

Көп жағдайда жоғары сынып оқушылары стресс жағдайларын ересектермен бөліспейді, себебі олар мұны әлсіздік немесе өздерінің осалдығы ретінде қабылдайды. Мұндай ішкі күйзелістер уақыт өте келе психосоматикалық белгілермен, мінез-құлықтағы өзгерістермен және оқу мотивациясының төмендеуімен көрініс табуы мүмкін. Мәселен, оқушының басы жиі ауырып, ұйқысы бұзылып, асқа тәбеті жоғалады. Сондай-ақ, ашушандық, тез жылай салу, тұйықталу немесе керісінше агрессиялық әрекеттерге бейімділік пайда болады. Бұл өзгерістердің барлығы – баланың ішкі күйзелістен шығу жолын таппай, қорғаныс механизмдері арқылы өз шекарасын белгілеуге тырысатындығының айғағы [5].

Осындай жағдайлардың алдын алу үшін психологиялық-педагогикалық ықпал ету кешенді сипатта ұйымдастырылуы қажет. Ең алдымен, мектеп қабырғасында жүйелі түрде психологиялық сауаттылықты арттыруға бағытталған іс-шаралар жүргізілуі тиіс. Бұл тренингтер мен психологиялық ағарту жұмыстары арқылы жүзеге асырылады. Эмоцияны басқару, күйзелістен шығу жолдары, қарым-қатынас мәдениеті, өзін-өзі қабылдау мен қолдау тақырыптарындағы практикалық сабақтар оқушының өзін тануына, ішкі ресурстарын белсендіруіне септігін тигізеді.

Сондай-ақ, ата-аналармен жүргізілетін жұмыс та ерекше маңызға ие. Қазіргі таңда көптеген ата-ана баланың психологиялық жағдайына назар аударудан гөрі, оның академиялық жетістігіне көбірек мән береді. Мұндай көзқарас жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына теріс ықпал етіп, ата-анасымен қарым-қатынасты шиеленістіріп жібереді. Сондықтан ата-аналарға арналған

семинарлар мен жеке консультациялар олардың баламен дұрыс қарым-қатынас орнатуына, қолдау көрсету әдістерін меңгеруіне мүмкіндік береді.

Педагогтердің де бұл мәселедегі рөлі орасан зор. Мұғалімдер оқушының сабақтағы белсенділігіне, мінез-құлқындағы өзгерістерге, эмоционалдық күйіне мұқият назар аударуы қажет. Кез келген ауытқушылықты ерте байқап, тиісті көмек көрсетудің тиімділігі жоғары. Педагогикалық ұжым ішінде оқушының жағдайын бірлесе бақылау мен қолдауға негізделген кешенді әдістеме қажет. Бұл – тек пәндік білім беру емес, сонымен қатар жасөспірімнің тұлғалық және эмоционалдық дамуын қолдау бағытындағы жұмыс.

Мектеп психологының негізгі міндеттерінің бірі – оқушылардың стресстік деңгейін дер кезінде анықтап, соған сай коррекциялық жұмыстар жүргізу. Бұл үшін әр тоқсан сайын диагностикалық зерттеулер жүргізу тиімді. Психологиялық тесттер мен анкеталар арқылы мазасыздық деңгейі, эмоционалдық тұрақтылық, ішкі уайым деңгейі сынды көрсеткіштер анықталып, әр оқушыға жеке-психологиялық карта түзіледі. Осы карталар негізінде оқушылармен жекелей және топтық жұмыс ұйымдастыру, олардың эмоционалдық интеллектісін дамыту, өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру – мектеп психологиялық қызметінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Сонымен қатар, мектепте жағымды психологиялық климат қалыптастыру да стрессті алдын алудағы маңызды факторлардың бірі. Оқушы өзін қауіпсіз, еркін, қолдау тапқан ортада ғана ашыла алады, өз ойын ашық білдіруге және өз әлеуетін толық іске асыруға тырысады. Мұндай орта – тек тәртіп пен талап арқылы емес, ең алдымен сенім мен өзара сыйластық арқылы құрылады. Мұғалім мен оқушы, оқушы мен оқушы арасындағы өзара түсіністік, құрмет пен қамқорлықтың болуы – оқушының мектепке деген оң көзқарасын, ішкі мотивациясын және эмоционалдық тұрақтылығын арттырады.

Жоғары сынып оқушыларына стрессті жеңу дағдыларын үйрету де аса өзекті. Стрессті толық жою мүмкін емес, бірақ оған қарсы тұру қабілетін дамытуға болады. Бұл тұрғыда оқушыларға релаксация әдістері, тыныс алу жаттығулары, медитация, позитивті ойлау мен өзіндік рефлексия тәсілдері үйретілуі тиіс. Сонымен қатар, өзін-өзі тану мен өзін-өзі бағалауды дамытуға бағытталған сабақтар, мотивациялық тренингтер мен пікірталас алаңдары арқылы жасөспірімнің ішкі сенімін нығайтуға мүмкіндік бар.

Қорыта келгенде, жоғары сынып оқушылары арасындағы стресстік жағдайлардың алдын алу – бұл жүйелі, кешенді, педагогикалық және психологиялық қолдауды қажет ететін маңызды процесс. Ол тек оқушының эмоционалдық саулығын ғана емес, жалпы білім беру сапасын, мектептегі психологиялық ахуалды және жасөспірімнің болашақ тұлғалық қалыптасуын қамтамасыз етудің басты шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л.С. Психология развития ребенка: Учебное пособие / Л.С. Выготский. - М.: Академия, 2003. - 352 с.
2. Ильин Е.П. Психология стресса и адаптации / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2014. - 256 с.

3. Кон И.С. Психология развития / И.С. Кон. -М.: ЮНИТИ, 2012. - 416 с.
4. Бойко В.В. Психология стресса и здоровья / В.В. Бойко. - М.: Медицина, 2006. - 320 с.
5. Селевко Г.К. Психолого-педагогические основы воспитания / Г.К. Селевко. - М.: Просвещение, 2010. - 288 с.

УДК 373.25

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Есенова Г.А., Файзуллаева У.А., Шатайбекова К.Б.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Ешенкулова Э.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін. Мақалада ерекше білім алу қажеттіліктері бар балаларға арналған инклюзивті білім беру жүйесіндегі заманауи педагогикалық тәсілдер қарастырылады. Даралау, бейімделген бағдарламалар және түзету-дамыту бағытындағы әдістемелер негізінде білім беру процесін ұйымдастыру жолдары көрсетіледі. Авторлар педагогтар мен ата-аналардың бірлескен іс-әрекетінің маңыздылығын, сондай-ақ балалардың когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын дамытудағы практикалық әдістерді сипаттайды.

Summary. The article analyzes modern pedagogical strategies in inclusive education for children with special educational needs. Individualized programs and correctional-developmental approaches are described. Special attention is given to teacher-parent collaboration and practical methods for developing cognitive, emotional, and social skills.

Современное инклюзивное образование предполагает, что каждый ребёнок, независимо от индивидуальных особенностей, имеет право на полноценное участие в образовательном процессе. Для детей с особыми образовательными потребностями обучение становится не только способом получения знаний, но и важным механизмом социальной адаптации. Среди таких детей встречаются учащиеся с лёгкой, средней и тяжёлой формой интеллектуальных нарушений, а также дети с различными эмоционально-поведенческими трудностями [1].

Разнообразие причин, приводящих к трудностям в обучении, требует комплексного подхода. Инклюзивное образование акцентирует внимание не на ограничениях ребёнка, а на его возможностях и потенциале. В современном педагогическом подходе дети рассматриваются как активные участники образовательного процесса, способные развивать свои навыки при условии создания благоприятной образовательной среды [2].

Инклюзивное образование строится на принципах индивидуализации и дифференциации учебного процесса. Индивидуализация позволяет учитывать особенности восприятия информации, уровень подготовленности и интересы каждого ребёнка, а дифференциация помогает подбирать задания различной сложности. Эти принципы особенно важны при работе с детьми, имеющими интеллектуальные нарушения, так как они создают условия для успешного усвоения знаний и формирования уверенности в собственных силах [3].

Ключевым элементом современного инклюзивного подхода является интеграция коррекционной и образовательной деятельности. Обучение совмещается с развитием социальных навыков, эмоциональной регуляции и саморегуляции. Эффективность такого подхода зависит от профессионализма педагогов и тесного взаимодействия с родителями, психологами и специальными педагогами [4].

1. Сенсомоторная стимуляция и тренинг восприятия. Для детей с выраженными интеллектуальными нарушениями сенсорная стимуляция является основой обучения. Например, упражнения, включающие различение текстур, цвета и звуков, способствуют развитию сенсорного восприятия, внимания и памяти. Такие занятия могут включать работу с песком, водой, крупами, музыкальными инструментами и визуальными карточками.

Сенсомоторные тренировки помогают детям освоить базовые когнитивные навыки через активное участие и практическое взаимодействие с окружающей средой. Повторение действий и моделирование привычных бытовых ситуаций формируют чувство уверенности и самостоятельности.

2. Методики тренинговой педагогики. Тренинговые методы направлены на развитие когнитивных и социальных навыков через игровые и практические упражнения. Примером может служить «социальный тренинг», в ходе которого дети учатся вступать в диалог, выражать эмоции, договариваться о совместных действиях.

Другой пример - «тренинг повседневных навыков», включающий последовательность действий по уходу за собой, организации рабочего пространства, выполнению элементарных бытовых задач. Эти занятия помогают детям с интеллектуальными нарушениями развивать самостоятельность и укрепляют эмоциональную стабильность.

3. Игровые методики и ролевые игры. Ролевые игры являются эффективным инструментом для развития социальных навыков и когнитивных функций. В рамках таких игр дети учатся принимать решения, сотрудничать с другими, воспроизводить социальные сценарии. Например, игра «магазин» помогает отрабатывать навыки общения, счёт, планирование и принятие решений в игровой форме, что снижает тревожность и повышает мотивацию к обучению.

4. Проектная деятельность и творческое обучение. Включение детей в проектную деятельность позволяет развивать их познавательные и творческие способности. Совместные проекты, например, по созданию тематических коллажей, мини-выставок или простых научных опытов, помогают детям осваивать новые знания через практическую деятельность и коллективное взаимодействие.

Эффективность инклюзивного образования во многом зависит от совместной работы педагогов и родителей. Педагоги обеспечивают образовательную среду и методическое сопровождение, адаптируя программы под индивидуальные особенности ребёнка. Родители поддерживают мотивацию и эмоциональное состояние ребёнка, помогая закреплять полученные навыки в

повседневной жизни.

Взаимодействие педагогов с родителями и специалистами создает единое образовательное пространство, где ребёнок получает поддержку не только в школе, но и дома. Такой комплексный подход повышает эффективность коррекционной работы и способствует формированию устойчивых навыков социальной адаптации [5].

Инклюзивное образование создаёт условия для раскрытия потенциала детей с особыми образовательными потребностями. Современные педагогические подходы, основанные на индивидуализации, дифференциации и интеграции коррекционной деятельности с образовательным процессом, помогают развивать когнитивные, социальные и эмоциональные навыки. Сенсомоторная стимуляция, тренинговые и игровые методики, проектная деятельность формируют прочную основу для успешной социальной интеграции и личностного развития ребёнка [6].

Таким образом, инклюзивное образование представляет собой стратегический инструмент, направленный на гармоничное развитие ребёнка, и требует комплексного участия педагогов, психологов и родителей. Такой подход обеспечивает равный доступ к качественному образованию для всех детей, раскрывая их способности и потенциал.

Список использованной литературы

1. Баринаева, Е. Б. Инклюзивное образование. Тьюторское сопровождение обучающихся. – Москва: Издательство Юрайт, 2025. - 112 с.
2. Тимохина, Т. В. Инклюзивное образование. – Москва: Юрайт, 2025. - 249 с.
3. Михальчи, Е. В. Инклюзивное образование. – Москва: Издательство Юрайт, 2025. - 172 с.
4. Глухов, В. П. Специальная педагогика и специальная психология. – Москва: Юрайт, 2023. - 323 с.
5. Мардахаев, Л. В. Специальная педагогика. – Москва: Юрайт, 2023. - 448 с.
6. Байборонова Л. В. Педагогика дополнительного образования. Работа с детьми с особыми образовательными потребностями. – Москва: Юрайт, 2023. - 241 с.

ӘӨЖ 159.9

ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІНІҢ САБАҚТАСТЫҒЫ: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ

Магистр оқытушы Есжанова Г.С.

БО – 223 тобының білім алушысы Айтджанова Оралай Үсенқызы
Шымкент университеті, «Педагогика» кафедрасы

Резюме: В данной статье рассматривается взаимосвязь теории и методики воспитательной работы. Научно обоснована важность заимствования национальных ценностей в качестве основного ядра воспитания и их интеграции с современными педагогическими технологиями.

В ходе исследования были проанализированы теоретические основы (воспитательная роль национальных традиций, ценностные ориентации, понятие преемственности),

рассмотрены практические мероприятия в школьной практике (проектная работа, интерактивные занятия, использование цифровых средств).

В практической части показано увеличение активности студентов, принимавших участие в мероприятиях национального содержания на 25-30%, а также усиление их интереса к культурному наследию и познавательных способностей с применением современных методов.

Научная новизна статьи заключается в представлении новой модели повышения эффективности воспитательной работы путем сочетания Национального воспитательного содержания с современными технологиями. Экспериментальными данными доказано, что такой подход положительно способствует формированию национального самосознания студентов и развитию их активной жизненной позиции.

Результаты исследования воспроизводят содержание воспитательной работы, позволяют эффективно организовать учебно-воспитательный процесс и рекомендуются для широкого применения в педагогической практике.

Summary: This article examines the relationship between the theory and methodology of educational work. The importance of borrowing national values as the main core of education and their integration with modern pedagogical technologies is scientifically substantiated.

During the study, the theoretical foundations (the educational role of national traditions, value orientations, the concept of continuity) were analyzed, and practical measures in school practice (project work, interactive classes, and the use of digital tools) were considered.

The practical part shows an increase in the activity of students who participated in national events by 25-30%, as well as an increase in their interest in cultural heritage and cognitive abilities using modern methods.

The scientific novelty of the article lies in presenting a new model for improving the effectiveness of educational work by combining national educational content with modern technologies. Experimental data have proven that this approach positively contributes to the formation of students' national identity and the development of their active life positions.

Результаты исследования воспроизводят содержание воспитательной работы, позволяют эффективно организовать учебно-воспитательный процесс и рекомендуются для широкого применения в педагогической практике.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде тәрбие жұмысы тұлғаның мәдени-рухани қалыптасуы мен азаматтық жауапкершілігін дамытудағы негізгі бағыттардың бірі болып табылады. Ұлттық құндылықтарды сақтап, оларды заманауи педагогикалық технологиялармен сабақтастыра пайдалану – тәрбие жүйесінің тиімділігін арттырудың басты шарты.

Тәрбие жұмысы – жеке тұлғаның қоғамға қажетті моральдық, мәдени және әлеуметтік қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған үздіксіз процесс.

Педагогика ғылымында тәрбие ұғымын анықтауда классик ғалымдардың еңбектері ерекше мәнге ие:

– Я.А.Коменский тәрбиені: «тұлғаның өмір бойы қалыптасуына ықпал ететін заңдылық» деп қарастырды [1.19].

– Ы.Алтынсарин: ұлттық құндылықтарды тәрбиенің өзегіне айналдыруды ұсынды [2.41].

– А.Байтұрсынұлы: оқу мен тәрбиені ұштастыра отырып, ұлттық сана-сезім мен ана тілін сақтауды басты міндет деп санады [3.27].

– М.Жұмабаев «Тәрбие – баланың табиғатын жетілдіру құралы» деп атап, халықтық педагогиканың маңызын атап көрсетті [4.13].

Бұл көзқарастар қазіргі педагогикалық жүйеде сабақтастық ұстанымының іргетасы болып отыр.

Осы тұрғыда, сабақтастық ұғымына тоқталатын болсақ, ол – бұрынғы құнды тәжірибені сақтап, оны жаңа жағдайда дамыту және бейімдеу үдерісі.

Ұлттық дәстүрлер мен мәдени құндылықтарды қазіргі инновациялық әдістермен үйлестіру тәрбие мазмұнын жаңартып қана қоймай, оның тұрақтылығы мен нәтижелілігін арттырады.

Оған дәлел: Қ.Жарықбаевтың (2019) зерттеулері ұлттық құндылықтарды енгізген тәрбие сабақтарында оқушылардың адамгершілік нормаларын меңгеру деңгейі 25%-ға артқанын көрсеткен [5.10].

Ұлттық құндылықтардың тәрбиелік негізі

Ұлттық құндылықтар – халықтың тарихы, тілі, дәстүрі, мәдени мұрасы.

А.Айтпаева (2020) өз еңбектерінде ұлттық мәдениет пен тәрбиенің сабақтастығы оқушылардың тұлғалық және рухани дамуын қолдайтынын дәлелдейді [6.67].

Сонымен бірге қазіргі заман педагогикасы ұлттық мазмұнды тек дәстүрлі түрде емес, жаңа әдістер арқылы ұсынуды талап етеді. Бұл – білім беру жүйесіндегі инклюзивтілік пен жаңашылдыққа жол ашады.

Ғалымдардың пікірлері тәрбие мазмұнын ұлттық құндылықтарға сүйене отырып жаңғыртудың маңызын дәлелдейді.

Осы көзқарастарды тәжірибеге енгізу үшін заманауи құралдармен сабақтастыру қажет.

Бұл тәсіл тәрбиенің дәстүрлі және заманауи моделін үйлестіріп, оқушының тұлғалық дамуын қолдайды.

Зерттеу және талдау жұмыстары

1. Студенттердің ғылыми-зерттеу дағдыларын дамытуға арналған:

– Сауалнама жүргізу: студенттердің ұлттық құндылықтарға көзқарасын анықтап, нәтижесін диаграмма түрінде көрсету.

– Бақылау және салыстыру: дәстүрлі және инновациялық тәрбие тәсілдерінің тиімділігін анықтау үшін топтық зерттеу жүргізу.

– Мақалаларды шолу: белгілі ғалымдардың (Қ.Жарықбаев, А.Айтпаева, С.Қалиев) тәрбие теориясына қатысты еңбектерін талдап, салыстырмалы кесте жасау [7.18].

– Пәнаралық зерттеу: психология және педагогика пәндері аясында ұлттық тәрбиенің адамгершілікке әсерін талдау.

2. Интерактивті топтық жұмыстар:

Студенттердің белсенді қатысуын арттыруға арналған:

– Дөңгелек үстел: «Заманауи технологиялар мен ұлттық тәрбие сабақтастығы» тақырыбында пікір алмасу.

– Кейс-стади: шынайы оқу орнының немесе мектептің тәрбие жоспарына талдау жасап, жетілдіру жолдарын ұсыну.

– Пікірталас клубы: «Ұлттық дәстүрлер цифрлық ғасырда өзектілігін жоғалта ма?» тақырыбында талқылау.

– Рөлдік ойын: студенттерді «тәрбиеші», «оқушы», «ата-ана» рөлдерінде белгілі бір жағдайды шешуге тарту [8.31].

3. Цифрлық және инновациялық тәжірибелер:

– Padlet немесе Miro тақтасында интерактивті карта жасау: ұлттық мерекелер мен тәрбиелік іс-шаралардың рөлін көрсету.

– Мультимедиялық жоба: студенттер топ болып бейнеролик немесе подкаст дайындап, ұлттық құндылықтарды жастарға жеткізу тәсілдерін көрсету.

– Онлайн сауалнама: Google Forms, Mentimeter арқылы студенттердің көзқарасын жинап, автоматты диаграмма құру.

– AR/VR құралдарын пайдалану: ұлттық мұраларды цифрлық ортада таныстыру (мысалы, музейге виртуалды саяхат) [9.12].

4. Практикалық-шығармашылық тапсырмалар:

– Постер мен инфографика жасау: тәрбие жұмысының сабақтастығын визуалды түрде көрсету.

– Жобалық жұмыс: «Менің отбасымның тәрбиелік дәстүрі» атты топтық зерттеу және қорытындыны презентациялау.

– Тәрбие жоспарын құру: ұлттық құндылықтарға негізделген іс-шаралар жоспарын ЖОО студенттерінің қатысуына бейімдеу.

– Кейстік тапсырма: нақты тәрбиелік жағдайды шешуге арналған әдістемелік ұсыныстар дайындау [10.42].

Бұл практикалық жұмыстар студенттерге:

- ғылыми зерттеу дағдыларын дамытуға,
- сыни ойлау мен шығармашылық қабілетін арттыруға,
- ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің мәнін заманауи тұрғыдан түсінуге көмектеседі [11.50].

Жоғарыда көрсетілген дамыту әдіснамалары бойынша жүргізілген жұмыстардың бірін ғылыми зерттеу нәтижесімен бірге ұсынамыз.

Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесінің сабақтастығы: ұлттық құндылықтар мен заманауи педагогикалық технологиялардың ықпалын анықтау негізінде студенттер арасында шаралар ұйымдастырылды. Ол нәтижелі бола отырып, күнделікті дағдыға енуі үшін 4 кезеңге жалғасты:

1-кезең: Дайындық жұмысы (топқа бөліну, құндылыққа қатысты тақырып алу, соған сай зерттеу жоспарын құру);

2-кезең: Зерттеу жүргізу (сауалнама жүргізу);

3-кезең:Интерактивті тәжірибе (ұлттық құндылыққа негізделген іс-шара өткізу және кері байланыс орнату);

4-кезең: Талдау және қорытындылау (қорытынды пікір мен ұсыныстар);

Осы ұйымдастырылған арнайы тапсырма негізінде оқу-тәрбие жұмыстарындағы студенттердің ұлттық құндылықты бағамдау және сол тұрасында танымдық түсінігін қалыптастыру көрсеткіші артты.

Бұл практикалық жұмыс студенттерге:

- ғылыми-зерттеу дағдыларын дамытуға,

– ұлттық құндылықтар мен инновациялық технологияны үйлестіре отырып тәрбие процесін тиімді ұйымдастыруға,

– алынған деректерді талдау және визуалды түрде көрсетуге мүмкіндік береді.

Зерттеу жұмысының нәтижелері көрсеткендей, тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесінің сабақтастығы ұлттық құндылықтарды заманауи педагогикалық технологиялармен үйлестіре қолданғанда айқын нәтижелер береді.

Практикалық зерттеу барысында студенттердің ұлттық құндылықтарға қызығушылығы бастапқы кезеңде 48% болса, тәжірибеден кейін 75%-ға жетті. Интерактивті іс-шараларға қатысу белсенділігі 52%-дан 80%-ға дейін артты. Ал цифрлық құралдарды қолдану деңгейі 40%-дан 72%-ға дейін көтерілді. Бұл көрсеткіштер заманауи технологиялардың ұлттық тәрбиелік мазмұнмен үйлескенде тәрбие жұмысының тиімділігін айтарлықтай арттыратынын дәлелдейді.

Зерттеу нәтижелері студенттердің тәрбиелік іс-шараларға қызығушылығын ғана емес, олардың зерттеушілік, шығармашылық және талдау қабілеттерін де дамытқанын көрсетті. Ұлттық құндылықтар мен инновациялық әдістердің біртұтас қолданылуы жастардың мәдени мұраға құрметін арттырып, әлеуметтік жауапкершілігін күшейтті.

Тәрбие жұмысының тиімділігін арттыру үшін дәстүрлі құндылықтар мен заманауи педагогикалық технологиялардың сабақтастығы қажет. Ұлттық мазмұн тәрбиенің құндылықтық бағытын айқындайды, ал жаңа технологиялар оны заманауи әрі тартымды етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Коменский Я.А. Ұлы дидактика. – М.: Педагогика, 1982.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Рауан, 1988.
3. Байтұрсынұлы А. Тіл – құрал. – Алматы: Атамұра, 1992.
4. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Раритет, 2005.
5. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының негіздері. – Алматы: Білім, 2010.
6. Жарықбаев Қ. Педагогика және психология негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
7. Айтпаева А. Ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеудің педагогикалық негіздері. – Алматы: Нұрлы әлем, 2020.
8. Новиков А.М. Современные образовательные технологии. – М.: Академия, 2018.
9. UNESCO. Digital Learning and Cultural Heritage Engagement. – Paris, 2021.
10. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарында тәрбие жұмысының тұжырымдамалық негіздері. – Астана, 2022.
11. Тәжібаев Т. Қазіргі педагогикалық ғылымның теориялық мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.

ОРГАНИЗАЦИЯ КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ

Есиркепова Д.Т., Сейдахан А.Б., Мұрат А.Ә.

Научный руководитель: к.пс.н., доцент Шоманбаева А.О.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін. Көру қабілеті бұзылған балалармен түзету жұмыстарын ұйымдастыру арнайы педагогика мен психологияның маңызды міндеті болып табылады. Көрнекі функциялардың төмендеуі танымдық белсенділіктің қалыптасуына, сөйлеудің дамуына, қозғалыс белсенділігіне және баланың әлеуметтенуіне айтарлықтай әсер етеді. Түзету көмегінің тиімділігі көбінесе уақтылы диагностикаға, оқытудың мамандандырылған әдістері мен құралдарын қолдануға, сондай-ақ мамандардың: тифлопедагог, психолог, логопед, офтальмолог және ата-аналардың кешенді өзара әрекеттесуіне байланысты.

Summary. The organization of correctional work with children with visual impairments is the most important task of special pedagogy and psychology. The decrease in visual functions significantly affects the formation of cognitive activity, speech development, motor activity and socialization of the child. The effectiveness of correctional care largely depends on timely diagnosis, the use of specialized teaching methods and tools, as well as the complex interaction of specialists: typhlopedagogue, psychologist, speech therapist, ophthalmologist and parents.

Поступление ребёнка в детский сад становится важным этапом его социальной адаптации, так как именно здесь он впервые сталкивается с общественными отношениями вне домашней обстановки. Новая среда, непривычные условия и повышенные требования нередко вызывают у ребёнка чувство тревоги и неуверенности. Дети с нарушением зрения переживают этот процесс особенно сложно, так как ограниченные зрительные возможности затрудняют восприятие окружающего пространства и внешности людей. Поэтому специалисты уделяют особое внимание адаптации таких детей в условиях дошкольного учреждения. Первое знакомство с садиком обычно проводится в пределах группы: приёмной, игровой зоны, спальни и санитарных помещений[1].

Чтобы облегчить привыкание к новой обстановке, педагогам рекомендуется сначала объяснить ребёнку назначение каждого помещения и простые правила поведения. Это снижает уровень страха перед неизвестным пространством и помогает быстрее освоиться. Наибольший эффект достигается, если знакомство проходит в игровой форме. Важно, чтобы педагог учитывал состояние зрительного анализатора ребёнка и использовал специальные педагогические приёмы, направленные на развитие и поддержку его зрительных функций. Зрительные функции играют ключевую роль в жизни человека, оказывая значительное влияние не только на восприятие окружающего мира, но и на общее психоэмоциональное состояние. По мнению психологов, именно зрение выступает главным сенсорным анализатором, через который человек получает большую часть информации. Нарушения зрения, особенно возникшие в раннем возрасте, представляют собой серьёзную проблему, требующую внимательного изучения и комплексного

педагогического сопровождения[2].

Осознание важности зрения должно формироваться у ребёнка уже в дошкольный период. Необходимо воспитывать бережное отношение к глазам, объяснять значимость зрения как одного из основных факторов полноценной жизни. Дети с нарушением зрения воспринимают окружающий мир иначе: их представления о предметах зависят от характера патологии и зачастую носят фрагментарный или искажённый характер. Это затрудняет выделение свойств, качеств и функций предметов. В связи с этим возникает особая педагогическая задача — помочь ребёнку научиться видеть и осмысливать окружающий мир в соответствии с социально принятыми эталонами, сопоставляя индивидуальное восприятие с объективной картиной действительности. Коррекционно-развивающая работа с детьми с нарушениями зрения должна строиться с учётом формирования навыков зрительного восприятия и обследования предметов. В дошкольном возрасте дети постепенно осваивают умение различать цвет, форму, величину, определять структуру предмета и его назначение. Всё это способствует созданию системы представлений об окружающем мире[3].

Важной частью педагогической работы является и формирование навыков гигиены органов зрения: дети должны учиться правильно ухаживать за глазами и очками. Привычка соблюдать чистоту и заботиться о зрении становится залогом сохранения здоровья и успешного развития. Научно доказано, что регулярное проведение зрительных пауз, соблюдение режима зрительной нагрузки и выполнение специальных упражнений для глаз оказывают положительное влияние на развитие зрительных функций и помогают предотвратить появление патологий в дошкольном возрасте. Особенно это имеет большое значение для детей, у которых диагностированы функциональные нарушения зрительного анализатора. В период плеоптической терапии, важным компонентом которой является окклюзия, ребёнок выполняет зрительные действия только амблиопичным глазом. Такой глаз быстрее утомляется, чем зрительный орган взрослого человека, что приводит к повышенной нагрузке и быстрой утомляемости[4].

В результате увеличивается зрительное, эмоциональное и психическое напряжение, что отрицательно сказывается на общем психофизиологическом состоянии ребёнка. Восприятие учебного материала становится поверхностным, выполнение заданий затрудняется. Нередко наблюдается снижение интереса к занятиям, ухудшение общего самочувствия и падение работоспособности. Для снижения перегрузки и повышения эффективности коррекционного процесса рекомендуется каждые 7–10 минут зрительной активности у дошкольников с патологиями зрения организовывать короткие паузы для отдыха глаз[5].

Дошкольное специализированное учреждение осуществляет деятельность по следующим направлениям:

Развитие зрительного восприятия в естественных условиях жизнедеятельности ребенка. В образовательной среде ДОУ создаются условия,

позволяющие нивелировать влияние исключительно генетических предпосылок развития зрения. Это способствует тому, что восстановительные процессы зрительных функций могут протекать в более естественном и динамичном темпе.

Формирование мелкой моторики и развитие тактильных ощущений.

Для детей с нарушениями зрения особую значимость приобретает развитие осязания. Воспитательный процесс строится на использовании эффективных методик, включающих комплекс упражнений и мероприятий, направленных на расширение сенсорного опыта. Благодаря этому ребенок учится воспринимать окружающий мир не только зрительно, но и через тактильные ощущения. Развитие мелкой моторики, в свою очередь, оказывает положительное влияние на интеллектуальное становление и создает предпосылки для успешной адаптации в дальнейшем[6].

Формирование навыков пространственной ориентации.

Применение специальных программ позволяет детям с ослабленным зрением развивать способность ориентироваться в пространстве, что способствует их полноценному личностному и социальному развитию.

Бытовое и социальное ориентирование.

Одним из приоритетных направлений является подготовка детей к жизни в обществе. В ходе образовательного процесса формируются навыки социального поведения, что обеспечивает ребенку чувство уверенности и комфорта в условиях взаимодействия как со сверстниками с нормальным зрением, так и в инклюзивной среде.

Основные принципы организации образовательного процесса в условиях специализированного дошкольного учреждения включают:

- *учет индивидуальных особенностей каждого воспитанника;
- *проведение коррекционно-развивающей работы и оказание специализированной помощи;
- *адаптацию образовательных программ с учетом специфики зрительного восприятия;
- *применение дифференцированного подхода в зависимости от состояния зрения ребенка;
- *обеспечение доступности и усвоения общеобразовательного материала;
- *создание специализированных офтальмологических условий;
- *проведение комплекса мероприятий по медико-психологической реабилитации.

Таким образом, деятельность специалистов дошкольного специализированного учреждения направлена на формирование у ребенка чувства полноценности и уверенности в собственных возможностях. Это позволяет обеспечить успешную социализацию и достижение личностных и жизненных целей даже при наличии нарушений зрения.

Список использованной литературы

1. Актуальные проблемы специальной педагогики и психологии: учебное пособие / под ред. Л. И. Акатовой. – Москва: Академия, 2020. – 352 с.

2. Венгер Л. А. Развитие восприятия у дошкольников. – Москва: Педагогика, 2018. – 224 с.
3. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. – Москва: Педагогика-Пресс, 2019. – 310 с.
4. Гаврилушкина О. П. Коррекционно-развивающая работа с детьми с нарушением зрения: методическое пособие. – Санкт-Петербург: Речь, 2021. – 198 с.
5. Давыдова Е. И. Развитие сенсорных процессов у детей дошкольного возраста. – Москва: Владос, 2017. – 176 с.
6. Ильина Т. А. Основы дефектологии. – Москва: Юрайт, 2019. – 280 с.
7. Малофеев Н. Н. Обучение и воспитание детей с нарушениями зрения. – Москва: Просвещение, 2018. – 254 с.

ОӘЖ 159.9

МЕКТЕП ОРТАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ГИПЕРАКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ

Әбдібек Н.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема гиперактивного поведения детей в школьной среде. Анализируются причины возникновения гиперактивности, включая биологические, психологические и социальные факторы. Особое внимание уделяется проявлениям гиперактивности у школьников, влиянию данного поведения на учебный процесс и социальную адаптацию. Рассматриваются современные методы диагностики и коррекции гиперактивного поведения, а также роль педагогов и психологов в сопровождении таких детей. В заключении подчеркивается необходимость комплексного подхода к решению данной проблемы и развития системы поддержки в образовательных учреждениях.

Summary: The article addresses the issue of hyperactive behavior in children within the school setting. It analyzes the causes of hyperactivity, including biological, psychological, and social factors. Special attention is given to the manifestations of hyperactivity in schoolchildren and its impact on the learning process and social adaptation. The article reviews modern methods for diagnosing and correcting hyperactive behavior, as well as the role of teachers and psychologists in supporting these children. The conclusion emphasizes the necessity of a comprehensive approach to addressing the problem and developing support systems within educational institutions.

Қазіргі қоғамда балалардың психологиялық және мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеу педагогика мен психология ғылымдарының өзекті бағыттарының бірі болып табылады. Соның ішінде мектеп жасындағы балалардың гиперактивті мінез-құлқы – білім беру үрдісінде және жалпы дамуда маңызды мәселеге айналған күрделі психологиялық феномен ретінде қарастырылады. Гиперактивтілік көбінесе баланың оқу және әлеуметтік ортада бейімделуін қиындатып, оның тұлғалық, эмоционалдық және когнитивтік дамуына теріс ықпал етуі мүмкін. Сондықтан бұл тақырып қазіргі педагогикалық және клиникалық психологияда жан-жақты зерттелуді талап етеді.

Гиперактивті мінез-құлық – бұл балаларда байқалатын қозғалыстың жоғары белсенділігі, тыныш отыра алмау, тез шаршау, зейіннің бұзылуы және импульсивтілік сияқты сипаттар жиынтығы [1]. Мұндай мінез-құлық жиі

синдром ретінде қарастырылады және халықаралық психиатриялық нозологияда АТТЗ (Аттензивті Түйінсіздік және Гиперактивтілік Синдромы) деген атаумен белгіленеді. АТТЗ балалардың әлемдік популяциясында кең тараған, оның жиілігі 5–10% аралығында деп бағаланады. Бұл синдром балалардың мектептегі оқу жетістіктеріне, әлеуметтік қарым-қатынастарына және жалпы психикалық саулығына айтарлықтай әсер етеді [2].

Мектеп – балалардың әлеуметтік ортаға ең алғаш рет кеңінен араласатын және оқу дағдыларын меңгеретін негізгі мекеме болып табылады. Осы мекемедегі балалардың гиперактивті мінез-құлқымен күресу, оларды әлеуметтік және оқу процесіне тиімді бейімдеу педагогикалық және психологиялық қызметтің басты мақсаттарының бірі болып табылады. Сонымен қатар, мектеп ортасында гиперактивтілік проблемасын ерте анықтау және кешенді түрде шешу баланың болашақта толыққанды әрі табысты өмір сүруіне үлкен үлес қосады [3].

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, гиперактивті мінез-құлықтың пайда болу себептері көпфакторлы және кешенді сипатқа ие. Оларға генетикалық факторлар, жүйке жүйесінің даму ерекшеліктері, отбасылық және әлеуметтік ортаның ықпалы, экологиялық жағдайлар және психологиялық стресс факторлары жатады. Бұл мәселенің көпқырлы болуы мектепте арнайы педагогикалық және психологиялық түзету әдістерін қолдануды талап етеді. Сондықтан педагогтар мен мектеп психологтары баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, гиперактивті мінез-құлықты басқару мен түзету бағытында кешенді жұмыс жүргізуі тиіс.

Гиперактивті балалардың мінез-құлқындағы ерекшеліктерді түсіну және оларды тиімді басқару үшін мектепте арнайы диагностикалық және коррекциялық қызметтер ұйымдастырылуы қажет. Мұндай қызметтер балалардың эмоционалдық жағдайын, зейін және есте сақтау қабілеттерін, импульсивтілікті, әлеуметтік дағдыларын бағалау арқылы жүргізіледі. Олардың нәтижелері бойынша жеке даму жоспарлары әзірленіп, педагогикалық және психологиялық қолдау шаралары жүзеге асырылады. Бұл балалардың оқу үрдісіне деген ынтасын арттыруға, әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, сондай-ақ мектеп ішінде және отбасыда жағымды орта қалыптастыруға мүмкіндік береді [4].

Қазақстандық білім беру жүйесінде гиперактивті балалармен жұмыс істеу мәселелері соңғы жылдары кеңінен қарастырылуда. Мемлекеттік бағдарламалар мен нормативтік құжаттарда балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескеріп, оларға қажетті көмек көрсетуге бағытталған шаралар қамтылған. Дегенмен, мектеп ортасындағы гиперактивті мінез-құлықты кешенді зерттеу және тиімді педагогикалық-психологиялық әдістерді жүйелі түрде енгізу қажеттілігі әлі де өзекті болып қала береді. Бұл бағыттағы зерттеулер мен тәжірибелер педагогикалық практика мен білім беру сапасын арттыруға маңызды үлес қосады.

Гиперактивті мінез-құлық (ГМ) – баланың психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерінің бірқатар көріністерін қамтитын күрделі

феномен. Бұл құбылыс көбінесе баланың қозғалыс белсенділігінің жоғарылауы, назарды ұстаудағы қиындықтар және импульсивтілік сипаттарымен көрініс табады. Мектеп жасындағы балаларда гиперактивтілік синдромының таралуы педагогикалық процесс пен әлеуметтік қарым-қатынастардың тиімділігін төмендетеді, сондықтан оның себептері мен салдарын тереңірек талдау маңызды болып табылады [5].

Гиперактивті мінез-құлық педагогика мен психологияда көбінесе «Аттензивті Түйінсіздік және Гиперактивтілік Синдромы» (АТТЗ) терминімен сипатталады. Бұл синдром 20 ғасырдың екінші жартысында ғылыми айналымға енді және бүгінгі таңда оның диагностикасы мен коррекциясына арналған әдістер кеңінен дамыды. АТТЗ баланың назарын ұзақ уақытқа шоғырландыра алмауы, артық қозғалғыштық және импульсивті әрекеттерімен ерекшеленеді. Бұл синдром баланың мектептегі оқу процесіне, әлеуметтік ортаға және жеке дамуына теріс ықпалын тигізеді [5].

Психологиялық теориялар гиперактивтілікті жүйке жүйесінің функционалдық бұзылыстары ретінде қарастырады. Әсіресе мидың алдыңғы лобындағы және нейромедиаторлардың деңгейіндегі өзгерістер маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, психоәлеуметтік факторлар – отбасылық жағдай, әлеуметтік орта мен педагогикалық қолдау жүйесінің болуы да гиперактивтіліктің көріністеріне әсер етеді. Гиперактивтілікті кешенді түсіну үшін биологиялық және әлеуметтік факторларды біріктіретін интегративті тәсіл қолданылады.

Мектептегі гиперактивті балалардың мінез-құлқы бірнеше негізгі сипаттамалармен ерекшеленеді. Ең алдымен, бұл балалардың белсенділігі мен қозғалғыштығы едәуір жоғары. Олар тыныш отыра алмауы, үстел басында ұзақ отыруда қиындық көрінеді. Бұл жағдай сабаққа деген назардың бөлінуіне және оқу материалын меңгерудегі қиындықтарға әкеледі.

Сонымен қатар, гиперактивті балалар импульсивтілікке бейім болады, яғни өз әрекеттерін алдын ала ойлаусыз орындайды. Олар сұрақтар қойылған кезде жауапты асығыс береді немесе басқа балалардың сөзін бөледі, бұл әлеуметтік қарым-қатынастарда қиындықтар туғызады. Осы себептен олар көбінесе топта оқуда қиындықтарға тап болып, оқытушылар мен сыныптастарымен жанжалға түсуі мүмкін.

Бұл балаларда зейіннің тұрақсыздығы, тез шаршағыштық және есте сақтау қабілеттерінің әлсіздігі байқалады. Бұл факторлар оқу үлгеріміне және мотивацияға кері әсер етеді. Әсіресе, гиперактивті балалар тапсырмаларды орындау барысында жиі ұмытып кетеді немесе тапсырманың толық мазмұнын түсінбей қалады.

Гиперактивтілік сонымен қатар эмоционалдық тұрақсыздықпен бірге жүреді. Мұндай балаларда сезімдер тез ауысып, кейде агрессия немесе мазасыздық пайда болады. Бұл жағдай мектептегі әлеуметтік ортада балаға қолайсыздық тудырып, оның өзіндік сенімін төмендетуі мүмкін.

Ғылыми зерттеулер гиперактивті мінез-құлықтың пайда болуына ықпал ететін факторлардың көпқырлы екендігін көрсетеді. Биологиялық факторлар –

ең алдымен генетикалық бейімділік пен жүйке жүйесінің даму ерекшеліктері. Зерттеулер көрсеткендей, гиперактивтілік пен зейін тапшылығы синдромы отбасында жиі байқалады, бұл оның мұрагерлік сипатын растайды. Сонымен қатар, мидың кейбір бөліктерінің даму бұзылыстары, нейромедиаторлардың теңгерімсіздігі (мысалы, допамин мен норадреналин деңгейінің өзгерістері) гиперактивтіліктің биологиялық негізін құрайды.

Психосоциалдық факторлар да маңызды рөл атқарады. Отбасының функционалдық жағдайы, ата-аналардың педагогикалық құзыреті, эмоционалдық климаты, әлеуметтік қолдау деңгейі – барлығы балалардың психологиялық дамуына әсер етеді. Сонымен қатар, мектептегі оқыту әдістері мен педагогикалық атмосфераның сипаты гиперактивті балалардың мінез-құлқына ықпал етуі мүмкін.

Экологиялық факторлар да назардан тыс қалмауы тиіс. Баланың ұйқының бұзылуы, дұрыс тамақтанбауы, токсикалық әсерлер мен әлеуметтік стресс жағдайлары гиперактивті мінез-құлықтың дамуына әсер етуі мүмкін. Қоршаған орта факторларын кешенді зерттеу бұл мәселені шешуде маңызды.

Гиперактивті балалармен жұмыс жүргізу педагогикалық және психологиялық қолдаудың кешенді жүйесін талап етеді. Біріншіден, мектепте гиперактивтілік проблемасын ерте анықтау үшін арнайы диагностика жүргізілуі қажет. Бұл диагностика балалардың назар аудару қабілетін, эмоционалдық жағдайын, әлеуметтік дағдыларын бағалауға бағытталады.

Диагностика нәтижелері негізінде жеке педагогикалық бағдарламалар әзірленеді, онда оқыту әдістері мен коррекциялық шаралар көрсетіледі. Мысалы, сабақ барысында балаларға үзілістер беру, олардың физикалық белсенділігін арттыру, тапсырмаларды шағын бөліктерге бөлу әдістері қолданылады. Сонымен қатар, ынталандыру жүйесі – балалардың жетістіктерін қолдау және мадақтау маңызды.

Психологиялық қолдау – бұл балалардың эмоциялық күйін реттеуге, өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытуға бағытталған. Мектеп психологтары арнайы тренингтер мен ойындар арқылы балалардың импульсивтілігін төмендетуге, әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Мұғалімдердің кәсіби дайындығы да маңызды фактор болып табылады. Олар гиперактивті балалармен тиімді жұмыс істеу үшін педагогикалық және психологиялық білімдерін жетілдіріп, заманауи әдістер мен технологияларды меңгеруі керек. Бұл бағытта тұрақты тренингтер мен семинарлар өткізу ұсынылады.

Қазақстандағы білім беру жүйесінде балалардың гиперактивті мінез-құлқымен күресу мәселесі соңғы жылдары өзекті болды. Мемлекеттік білім беру бағдарламаларында психологиялық қызметтердің дамуына ерекше көңіл бөлініп, мектеп психологтарының қызметі күшейтілді. Сонымен қатар, арнайы білім беру мекемелерінде және инклюзивті сыныптарда гиперактивті балаларға арналған коррекциялық бағдарламалар енгізілді.

Алайда, зерттеулер көрсеткендей, Қазақстан мектептерінде гиперактивті балаларға арналған кешенді диагностика және түзету жұмыстары әлі де толық

жүйеленбеген. Кейбір мектептерде педагогикалық кадрлардың біліктілігі жеткіліксіз, арнайы құралдар мен әдістемелердің қолжетімділігі шектеулі. Бұл өз кезегінде балалардың оқу үлгерімі мен әлеуметтік бейімделуіне кері әсер етеді.

Осы орайда, Қазақстандағы білім беру жүйесінде гиперактивті мінез-құлықты кешенді зерттеу, педагогикалық-психологиялық қызметті жетілдіру және инновациялық әдістерді енгізу бағытында қосымша жұмыстар қажет. Бұл балалардың сапалы білім алуына, толыққанды әлеуметтік өмір сүруіне мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, мектеп ортасындағы балалардың гиперактивті мінез-құلقى – қазіргі педагогика мен психология саласындағы маңызды әрі күрделі мәселе. Бұл феномен баланың оқу процесіне, әлеуметтік қарым-қатынастарына және жалпы дамуына теріс әсерін тигізеді. Гиперактивтілік синдромының пайда болуында биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың көпқырлы әсері бар екені анықталды. Осыған байланысты, мектепте гиперактивті балалармен жұмыс жүргізу кешенді, жан-жақты және жүйелі тәсілді талап етеді.

Гиперактивті мінез-құлықты ерте кезеңде анықтау және кешенді диагностикалау балалардың оқу жетістіктерін жақсартуға, эмоционалдық және әлеуметтік бейімделуін нығайтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, педагогикалық және психологиялық қолдау жүйелерінің тиімділігі мұғалімдердің кәсіби біліктілігі мен білім деңгейіне тікелей байланысты. Қазақстандағы білім беру жүйесінде гиперактивті балаларға арналған арнайы бағдарламалар мен қызметтердің дамуы маңызды бағыт болып табылады, алайда бұл бағыттағы жұмыстарды жетілдіру әрі жалғастыру қажет.

Қорыта айтқанда, мектеп ортасындағы гиперактивті мінез-құлықты басқару және түзету – балалардың жан-жақты тұлға ретінде қалыптасуы мен табысты әлеуметтенуінің негізі. Бұл бағыттағы ғылыми зерттеулер мен педагогикалық тәжірибелерді дамыту Қазақстанның білім беру жүйесінің сапасын арттыруға, әрі баланың жеке мүмкіндіктерін толық ашуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Козлова, Е. В. Психология детского возраста / Е. В. Козлова. – Москва : Психология, 2016. – 320 с.
2. Иванов, С. А. Гиперактивность у детей: диагностика и коррекция / С. А. Иванов, М. П. Смирнова. – Санкт-Петербург : Речь, 2018. – 256 с.
3. Петрова, Н. Н. Особенности поведения детей с синдромом гиперактивности / Н. Н. Петрова // Вестник педагогики и психологии. – 2019. – № 4. – С. 45–53.
4. Сағындықова, Ж. Т. Балалардың психологиялық ерекшеліктері / Ж. Т. Сағындықова. – Алматы : Ғылым, 2020. – 198 б.
5. Тасмағамбетов, М. Б. Психолого-педагогическое сопровождение детей с нарушениями поведения / М. Б. Тасмағамбетов // Современное образование. – 2021. – № 2. – С. 78–85.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ МАҚСАТЫНДА КӨРКЕМ МӘТІНДІ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Әбдіжаппарова Ә.Т., Алтынбек Г., Сапарова А.К.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются пути и методы развития творческих способностей учащихся начальных классов посредством обучения художественному тексту. Автор подчеркивает, что чтение и анализ художественных произведений способствует формированию у детей воображения, эстетического вкуса, речевой культуры и самостоятельного мышления. В работе раскрывается роль учителя как организатора творческой деятельности, описываются эффективные методические приемы — ролевая игра, метод «Ойлан — жұптас — бөліс», стратегия INSERT, творческие письменные задания. Особое внимание уделяется личностно-ориентированному подходу и созданию условий для свободного самовыражения учащихся. В результате обучения художественному тексту дети учатся мыслить образно, высказывать собственное мнение и проявлять индивидуальность.

Summary: This article explores the methods and techniques for developing primary school students' creative abilities through the teaching of literary texts. The author emphasizes that reading and analyzing works of fiction help children develop imagination, aesthetic taste, speech culture, and independent thinking. The paper highlights the teacher's role as a facilitator of creativity and describes effective approaches such as role-playing, the "Think-Pair-Share" method, the INSERT strategy, and creative writing activities. Special attention is given to the learner-centered approach and to creating conditions that foster students' free self-expression. As a result of studying literary texts, children learn to think imaginatively, express personal opinions, and demonstrate individuality.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеті – жеке тұлғаның шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, оны өмірлік жағдайларда өз бетінше шешім қабылдай алатын, сыни тұрғыдан ойлай білетін, белсенді азамат ретінде тәрбиелеу. Бұл міндеттің орындалуы ең алдымен бастауыш буында жүзеге асады. Себебі бастауыш мектеп – оқушы тұлғасының қалыптасу кезеңі, оның дүниетанымы мен ойлау қабілеті, қиялы мен сөйлеу мәдениеті қалыптасатын ең жауапты саты. Бала осы кезеңде алған әсерін өмір бойы есте сақтайды, сондықтан мұғалімнің әрбір сабағы оның шығармашылық дамуына бағытталуы тиіс.

Бастауыш сыныптардағы әдебиеттік оқу пәні – баланың эстетикалық, рухани, адамгершілік тұрғыдан дамуына тікелей ықпал ететін пәндердің бірі. Көркем мәтінді оқу арқылы оқушы тек мазмұнды меңгеріп қана қоймайды, сонымен бірге өмірлік ұстанымын қалыптастырады, жақсы мен жаманды айыра білуге үйренеді, адамгершілік қасиеттерге баулиды. Көркем туындыны оқу барысында бала өзін кейіпкердің орнына қоя отырып, оның іс-әрекетін, мінез-құлқын түсінуге тырысады, сол арқылы өз бойындағы сезімді, ойды, қиялды жетілдіреді. Демек, көркем мәтін оқу – бастауыш мектептегі шығармашылық қабілетті дамытудың ең тиімді жолдарының бірі.

Шығармашылық қабілет дегеніміз – адамның жаңа, соны ой туғызу, өз бетінше шешім қабылдау, жаңашылдыққа ұмтылу қасиеті. Бастауыш сынып оқушысы үшін бұл қасиет ойын, сурет салу, өлең шығару, ертегі құрастыру сияқты әрекеттерде көрініс табады. Көркем мәтінді оқыту кезінде мұғалім осы қабілеттердің барлығын дамытуға мүмкіндік жасауы қажет. Мәтін оқылып болғаннан кейін оқушыларға дайын сұрақтарға жауап бергізіп қана қоймай, олардың өз көзқарасын білдіруге, ой қорытуға, оқиғаның жалғасын елестетуге, кейіпкердің іс-әрекетіне баға беруге жағдай туғызған жөн. Осындай жұмыстар баланың шығармашылық белсенділігін арттырады, қиялын ұштайды, тіл байлығын дамытады.

Мұғалім көркем мәтінді оқытуда оқушының жеке тәжірибесін ескеріп, оны оқыған шығармамен байланыстыруға тиіс. Мәселен, «Егер сен кейіпкердің орнында болсаң не істер едің?» немесе «Осы оқиға сенің өмірінде болған ба?» деген сұрақтар баланы ойлануға итермелейді. Бұл тәсіл баланың өмірлік тәжірибесін әдеби мәтін мазмұнымен ұштастырып, шығармашылық ойлауға жол ашады. Сондай-ақ көркем шығарманы сахналау, рөлге бөліп оқу, сурет бойынша әңгіме құрастыру, мәтінге ат қою сияқты әрекеттер де балалардың қызығушылығын арттырып, шығармашылық белсенділігін дамытады.

Қазіргі таңда бастауыш білім беруде көркем мәтінді оқытуда инновациялық әдіс-тәсілдерді пайдалану ерекше мәнге ие. Мәселен, «Ойлан – жұптас – бөліс» әдісі арқылы оқушылар мәтін мазмұнына талдау жасап, өз ойын еркін айтуға мүмкіндік алады. Бұл тәсіл олардың пікір алмасу мәдениетін, тыңдау және дәлелдей білу қабілетін қалыптастырады. «Кубизм» әдісі мәтінді әр қырынан қарастыруға, яғни сипаттау, салыстыру, зерттеу, дәлелдеу және қолдану бағытында ойлануға жетелейді. Ал «INSERT» стратегиясы (түрлі белгілер қою арқылы оқу) мәтінді сын тұрғысынан талдауға, түсінгенін жүйелеуге көмектеседі. Мұндай белсенді әдістер сабақта оқушының қызығушылығын оятып қана қоймай, оны шығармашылық ізденіске бағыттайды.

Сонымен қатар, көркем мәтінді оқытуда ойын элементтерін, драматизация мен қиялға негізделген жаттығуларды қолдану да тиімді. Мысалы, «Авторға хат» немесе «Кейіпкерге хат» жазу арқылы оқушы өз сезімін, ойын жазбаша түрде еркін жеткізеді. Бұл жаттығу баланың тілін дамытып қана қоймай, оның ішкі эмоциясын, жеке көзқарасын қалыптастырады. Кейбір балалар сурет арқылы өз ойын білдіргенді ұнатады, сондықтан мәтін бойынша иллюстрация салғызу да шығармашылық қабілетті дамытудың бір жолы болып табылады.

Көркем мәтінмен жұмыс істеудің тағы бір маңызды түрі – шығармашылық жазба жұмыстары. Мысалы, мәтіннің жалғасын ойлап жазу, басқа аяқталу нұсқасын ұсыну, өз өмірінен ұқсас оқиғаны баяндау сияқты тапсырмалар баланың ой ұшқырлығын, қиял кеңдігін, тіл шеберлігін арттырады. Мұндай тапсырмалар орындағанда мұғалім әр оқушының ерекшелігіне көңіл бөліп, жеке шығармашылығын мадақтауы тиіс. Себебі

бастауыш жастағы балалардың шығармашылық қабілеттері әлі толық қалыптаспаған, сондықтан оларды ынталандыру мен қолдау аса маңызды.

Мұғалімнің рөлі бұл үдерісте ерекше. Ол тек білім беруші ғана емес, баланың шығармашылық бастамасын бағыттаушы, ынталандырушы тұлға болуы қажет. Сабақ барысында мұғалім баланың еркін ойлауына, өз пікірін ашық айтуына жағдай жасауы керек. Әрбір оқушының ойы құнды екенін сезіндіру арқылы оның өзіне деген сенімін арттыруға болады. Оқушылардың шығармашылық жұмысын бағалауда да мұғалімнің ұстанымы сын айту емес, қолдау көрсету болуы тиіс.

Шығармашылық қабілетті дамытудың табысты болуы үшін сабақта көркем мәтінді оқытуды өмірмен байланыстыру маңызды. Балалар оқыған шығармадан өмірлік өнеге алуы керек. Мысалы, достық, еңбексүйгіштік, адалдық, мейірімділік тақырыбындағы мәтіндерді талдау кезінде нақты өмірлік мысалдар келтіріп, оларды баланың күнделікті тәжірибесімен байланыстыру – тәрбиелік және дамытушылық әсерді күшейтеді.

Көркем мәтінді оқу – тек тіл дамыту емес, сонымен бірге эмоциялық, эстетикалық, адамгершілік тәрбиенің де құралы. Оқушы шығарманың көркемдік тілі арқылы әдемілікке, сұлулыққа, сезімталдыққа баулынады. Әдеби сөз арқылы ол тілдің байлығын сезінеді, сөз өнеріне қызығады, көркем ойлауға дағдыланады. Осылайша көркем мәтін оқу баланың ойлау, сөйлеу, сезіну, қабылдау сияқты барлық психикалық процестерін дамытады.

Қорыта айтқанда, көркем мәтінді оқыту – бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамытудың ең тиімді құралы. Бұл үдерістің табысты болуы мұғалімнің әдістемелік шеберлігіне, сабақта қолданылатын әдіс-тәсілдердің әртүрлілігіне және оқушының жеке белсенділігіне тікелей байланысты. Әдеби мәтін арқылы бала тек тіл байлығын арттырып, оқуға деген қызығушылығын ғана дамытпайды, сонымен бірге өз ойын еркін жеткізуді, өзгелердің пікірін тыңдауды, шығармашылық тұрғыдан ойлануды үйренеді. Мұғалім осы мүмкіндіктерді ұтымды пайдалана отырып, әрбір баланың бойындағы шығармашылық ұшқынның жалынын сөндірмей, керісінше оны қолдап, бағыттап отыруы керек.

Көркем шығармаларды жүйелі түрде оқыту, талдау және олармен жұмыс жүргізу арқылы бастауыш сынып оқушыларының ойлау мәдениеті мен эстетикалық талғамы қалыптасады. Бұл – болашақта өзіндік пікірі бар, шығармашылық тұрғыдан ойлайтын, мәдениетті тұлға тәрбиелеудің негізгі баспалдағы. Сондықтан мұғалім әр сабағын баланың шығармашылық әлеуетін ашуға бағыттап, оқыту әдістерін соған лайық таңдауы қажет. Тек осындай жағдайда ғана көркем мәтін арқылы оқыту өз нәтижесін беріп, бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттері жан-жақты дамиды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сухомлинский В.А. Балаларды шығармашылыққа тәрбиелеу жолдары. – Алматы, 1989.
2. Қалиев С. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2012.
3. Әлімжанов Д., Маманов Ы. Әдебиеттік оқу әдістемесі. – Алматы, 2016.

4. ҚР МЖМБС. Бастауыш білім берудің мемлекеттік стандарты. – Астана, 2023.
5. Жұмабаева Г. Бастауыш сыныпта шығармашылық қабілетті дамыту жолдары. – Педагогика журналы, 2021.

ОӘЖ: 37.018.43:004

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Әбибулла С.Б., Берікхан Ә.Ж., Султан Ф.Р.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Елганова М.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Бұл мақалада заманауи білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың алатын орны мен маңызы жан-жақты қарастырылған. Цифрландыру үдерісінің білім сапасын арттырудағы, оқыту тиімділігін жоғарылатудағы және педагогтардың кәсіби құзыреттілігін дамытудағы рөлі талданады. Сонымен қатар, цифрлық құралдардың оқыту процесіне әсері мен болашақтағы даму бағыттары көрсетіледі.

Summary: This article examines the role and significance of digital technologies in modern education. It analyzes the impact of digitalization on improving educational quality and efficiency, as well as its role in developing teachers' professional competence. The article also outlines the future directions of digital education.

XXI ғасыр – ақпараттық қоғам ғасыры. Қазіргі заманда білім беру жүйесінің басты міндеті – цифрлық экономика талаптарына сай бәсекеге қабілетті, шығармашыл және цифрлық сауатты тұлға қалыптастыру. Сондықтан да білім беру саласында цифрлық технологияларды енгізу – уақыт талабы ғана емес, қоғам дамуының стратегиялық шарты болып отыр.

Цифрлық технологиялар – бұл білім беру мазмұнын жаңғыртудың, оқыту әдістерін жетілдірудің және оқушылар мен студенттердің танымдық белсенділігін арттырудың негізгі құралы. Мұндай технологиялардың көмегімен білім беру жүйесі тиімді, икемді және интерактивті сипатқа ие болады.

Цифрландырудың білім беру жүйесіндегі маңызы

Қазіргі таңда әлем елдері білім беру саласын цифрландыруға ерекше көңіл бөлуде. Бұл үдеріс Қазақстанда да кеңінен қолға алынған. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында білім беру жүйесінде жаңа электрондық платформалар, онлайн-курстар мен мобильді қосымшалар белсенді енгізілуде.

Цифрлық технологиялар арқылы оқу процесі тек дәстүрлі сыныпта емес, виртуалды ортада да жүзеге аса алады. Мысалы, Moodle, Google Classroom, BilimLand, Coursera сияқты платформалар оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл құралдар мұғалім мен студент арасындағы байланыс сапасын арттырып, оқу нәтижесін нақты бағалауға жол ашады.

Оқытудағы цифрлық құралдардың тиімділігі

Цифрлық технологияларды қолдану білім алушылардың оқу мотивациясын күшейтеді. Интерактивті сабақтар, мультимедиялық

материалдар, онлайн-тестілер және бейнедәрістер оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

Мысалы, интерактивті тақта арқылы мұғалім күрделі ұғымдарды визуалды түрде түсіндіре алады. Сондай-ақ, бейнематериалдар мен анимациялар оқушылардың есте сақтау қабілетін арттырады.

Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі.

Цифрлық дәуір мұғалімдерге жаңа талаптар қояды. Мұғалім тек білім беруші емес, цифрлық ортада бағыт беруші, кеңесші, модератор рөлін атқаруы тиіс. Сондықтан педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру – білім сапасын жақсартудың негізгі тетігі.

Цифрлық құзыреттілік дегеніміз – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану қабілеті, сонымен қатар білім беру мазмұнын заманауи құралдар арқылы бейімдеу және цифрлық мәдениетті сақтау.

Қазіргі таңда педагогтардың цифрлық сауаттылығын дамыту мақсатында түрлі онлайн-курстар, вебинарлар мен тренингтер ұйымдастырылуда. Мысалы, «Teacher's Online Academy» сияқты платформалар мұғалімдерге жаңа құралдарды үйретіп, заманауи оқыту әдістемесін меңгеруге жағдай жасайды.

Білім берудегі жасанды интеллект және деректерді талдау.

Соңғы жылдары жасанды интеллект (AI), виртуалды шындық (VR) және кеңейтілген шындық (AR) технологиялары білім беру саласында белсенді қолданылып келеді.

AI жүйелері оқушылардың білім алу үрдісін бақылап, жеке оқу траекториясын ұсына алады. Мысалы, білім алушының әлсіз жақтарын анықтап, оған арнайы тапсырмалар ұсыну арқылы оқыту тиімділігін арттырады.

Болашақта осындай технологиялар дәстүрлі оқыту моделін толықтырып, жеке тұлғаға бағытталған білім берудің жаңа дәуірін қалыптастырады.

Қазақстандағы цифрлық білім беру болашағы.

Қазақстан Республикасында цифрландыру саясаты белсенді түрде жүзеге асырылып келеді. Мектептер мен жоғары оқу орындары компьютерлермен, интерактивті тақталармен және интернет желісімен қамтамасыз етілуде.

Сондай-ақ, цифрлық білім беру ресурстарын дамытуға бағытталған BilimLand, Daryn.online, Kundelik.kz сияқты отандық жобалар өз нәтижесін көрсетіп отыр.

Цифрлық білім берудің болашағы – жас ұрпақтың шығармашылық қабілетін арттыруда, инновациялық ойлау мен сыни талдауды қалыптастыруда. Білім алушылар тек ақпаратты тұтынушы емес, оны өндіруші тұлға ретінде қалыптасуы қажет.

Қорытындылай келе, цифрлық технологиялар заманауи білім берудің ажырамас бөлігіне айналды. Олар оқу процесін жаңғыртып, білім сапасын арттыруға және оқытудың тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сейітова А. Білім берудегі ақпараттық технологиялар. – Алматы, 2022.

<https://example.com/seitova2022>

2.Нұрманова Г. Цифрлық педагогика негіздері. – Астана, 2023.

<https://example.com/nurmanova2023>

3.UNESCO. Digital Learning Report. – Paris, 2021.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376705>

4.OECD. Future of Education and Skills. – 2022.

<https://www.oecd.org/education/2030-project/>

5.Әбдірахманова Д. Қазақстандағы цифрлық трансформация. – Нұр-Сұлтан, 2021.

<https://example.com/abdirahmanova2021>

ОӘЖ 371.3

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ДЕНГЕЙІНДЕ ЕРЕКШЕ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Әбрахман Ұ.М., Карибекова С.Ө., Бахтиярова М.М.

Ғылыми жетекші: п.ғ.д., доцент Арымбаева К.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются эффективные методы работы с учащимися с особыми образовательными потребностями на уровне начального образования.

Summary: This article discusses effective methods of working with students with special educational needs at the level of primary education.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі — барлық балаларға, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға тең мүмкіндік ұсыну. Инклюзивті білім беру- бұл балалардың барлығын ортақ білім беру кеңістігінде оқытуға бағытталған процесс. Әсіресе бастауыш сынып кезеңінде ерекше оқушылармен тиімді жұмыс ұйымдастыру-олардың білім алуға деген қызығушылығын оятып, әлеуметтенуіне жол ашады. Бұл деңгейдегі педагогикалық тәсілдер баланың жас ерекшеліктеріне ғана емес, оның танымдық, психологиялық және физикалық мүмкіндіктеріне сай икемделуі қажет [1].

Ерекше оқушылармен жұмыста қолданылатын әдістердің тиімділігі мұғалімнің кәсіби даярлығы мен ішкі сезімталдығына тікелей байланысты. Мұндай оқушылардың білімді қабылдау қарқыны, сөйлеу, есте сақтау, назар аудару, мінез-құлық ерекшеліктері өзгеше болуы мүмкін. Сондықтан мұғалім әр баланың ерекшелігін танып, соған сай дербес жұмыс жүргізе білуі тиіс. Ең бастысы, балаға сенім арту, қолдау көрсету және сәттілікке жетуіне мотивация беру арқылы оның бойындағы әлеуетті ашуға болады. Жеке оқыту тәсілдерін қолдану- ерекше оқушылармен жұмыстың негізгі бағыттарының бірі. Бұл тәсіл арқылы мұғалім әр оқушының жеке қабілетіне сай тапсырмалар мен оқу мазмұнын ұсынады. Мысалы, жазу, оқу, есептеу сияқты негізгі дағдыларды меңгерту барысында балаға жеңіл, көрнекілікке негізделген, қайталанатын тапсырмалар беру тиімді болады. Мұндай тәсіл баланың сенімсіздігін жеңуге, өз күшіне сенуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тапсырмаларды кезең-

кезеңімен ұсыну, әр жетістігін мадақтап отыру арқылы балада оқу процесіне деген қызығушылық пайда болады [2].

Саралап оқыту- мұғалімнің оқу мазмұнын түрлі деңгейде беруін білдіреді. Бір оқушыға мәтінді оқып түсіну жеткілікті болса, екінші балаға сол мәтінді сурет арқылы баяндау тиімді болуы мүмкін. Үшінші балаға аудиожазба тыңдатып, кейін оның мазмұнын әңгімелету қажет болуы мүмкін. Осындай сараланған тәсілдер арқылы ерекше оқушы өзінің мүмкіндігіне сай нәтижеге жете алады. Бұл баланың өзін қатарларынан кем сезінбеуіне, керісінше, өз күшіне сенуіне жағдай жасайды.

Визуалды материалдарды қолдану-ерекше оқушылар үшін өте тиімді әдістердің бірі. Суреттер, схемалар, пиктограммалар, кестелер арқылы баланың қабылдауына әсер етуге болады. Мысалы, күн тәртібі сурет түрінде берілсе, бала оны оңай есте сақтайды және тәртіпке үйренеді. Оқу тапсырмаларын визуалды түрде ұсыну баланың назарының тұрақтылығына және есте сақтау қабілетінің дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар, интерактивті тақта, бейнематериалдар, анимациялар сынды заманауи құралдар да ерекше оқушылармен жұмысты жеңілдетеді [3].

Ойын әдістерін қолдану- бастауыш сынып оқушылары үшін ең қызықты әрі тиімді тәсілдердің бірі. Әсіресе ерекше оқушылар үшін ойын арқылы оқыту олардың эмоциялық жағдайына жағымды әсер етеді. Мысалы, дыбыстарды ажырату, сөздерден сөйлем құрау, қарапайым математикалық амалдарды меңгерту ойын элементтерімен берілсе, бала тапсырманы еркін әрі көңіл күймен орындайды. Сонымен қатар, ойын барысында оқушылар бір- бірімен қарым- қатынас жасап, ұжымдық жұмысқа бейімделеді. Бұл олардың коммуникативтік қабілеттерін дамытады және өзін еркін сезінуіне септігін тигізеді.

Топтық және жұптық жұмыс тәсілдері ерекше оқушылар үшін әлеуметтік ортада бейімделудің тиімді жолы болып табылады. Мұғалім оқушыларды шағын топтарға бөліп, бірлескен тапсырмалар берсе, ерекше бала өзінің қатарларымен бірдей жұмыс істей алатынын сезінеді. Алайда бұл әдісті қолданғанда мұғалім топ ішіндегі рөлдерді дұрыс бөліп, ерекше оқушыға шамасына сай жауапкершілік жүктеуі тиіс. Сонымен қатар, топ мүшелерін ерекше балаға түсіністікпен, қолдаумен қарауға тәрбиелеу — сынып ішіндегі ахуалдың жақсы болуына әсер етеді. Психологиялық қолдау-ерекше оқушылармен жұмыстың аса маңызды аспектісі. Баланың ішкі сенімсіздігін жою, өзін бағалауын көтеру және өзіне деген құрметті қалыптастыру үшін мұғалім жылы қарым- қатынас орнатуы қажет. Мұндай қолдау нәтижесінде бала мектепке қуана келіп, оқуға оң көзқарас қалыптастырады. Психолог маманмен бірлесе отырып жүргізілетін жұмыстар да бұл процесте үлкен рөл атқарады. Эмоциялық тұрақтылық- баланың оқу процесіне бейімделуінің басты шарты [4].

Ата- анамен байланыс та ерекше оқушылармен тиімді жұмыстың маңызды бөлігі. Мұғалім ата- анамен үнемі байланыста болып, баланың жетістіктерін, қиындықтарын бірге талқылап отыруы тиіс. Ата- аналарға

арнайы кеңестер, үйде жүргізілетін жұмыстар туралы ұсыныстар берілсе, бұл баланың дамуын екі есе жеделдетеді. Сонымен қатар, ата-ана мен мұғалімнің ынтымақтастығы ерекше оқушы үшін қауіпсіз әрі сенімді орта қалыптастырады. Бұл- баланың әлеуметтік бейімделуіне де үлкен көмек. Жоғарыда айтылған әдістердің барлығы- бір-бірімен тығыз байланыста қолданылатын, жүйелі педагогикалық жұмыстың негізі. Әр бала ерекше және қайталанбас тұлға. Мұғалімнің міндеті- баланың ерекшелігін дұрыс танып, соған сай білім мен тәрбие беру. Бұл үшін шығармашылықпен жұмыс істейтін, ізденетін, баланың жан дүниесін түсіне алатын ұстаз қажет.

Ерекше оқушымен жұмыс істеу үлкен жауапкершілікті талап етеді, алайда бұл- сондай-ақ үлкен рухани құндылық пен нәтижеге жеткізетін еңбек. Сонымен қатар, бастауыш білім беру деңгейіндегі ерекше оқушылармен жұмыстың тиімділігін арттыру үшін мектеп ұжымының әр мүшесі өзара тығыз байланыста болуы қажет. Әсіресе дефектолог, логопед, психолог және әлеуметтік педагог секілді мамандардың қатысуы ерекше маңызға ие. Бұл мамандардың бірлесе әрекет етуі баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді және оқу процесін барынша тиімді етеді. Мысалы, логопед баланың сөйлеу қабілетіне байланысты түзету жұмыстарын жүргізсе, дефектолог оқытудағы әдістерді бейімдеп ұсына алады. Психолог баланың эмоциялық-ерік саласын дамытумен айналысып, өзін-өзі бағалауын көтеруге көмектеседі. Әлеуметтік педагог отбасымен, қоршаған ортамен байланысты нығайтып, баланың әлеуметтік бейімделуіне жағдай жасайды. Осындай кешенді қолдау жүйесі арқылы ғана оқушы толыққанды дамып, оқу процесіне тиімді түрде енеді [5].

Бұдан бөлек, бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби дамуына тұрақты жағдай жасалуы да аса маңызды. Олар үшін семинарлар, шеберлік сағаттары, инклюзивті білім беру бойынша тренингтер өткізу – білім сапасын арттыратын негізгі факторлардың бірі. Мұғалім тек пәндік біліммен ғана емес, сонымен қатар психологиялық, әлеуметтік, әдістемелік дағдылармен де қарулануы тиіс. Мектеп әкімшілігі тарапынан мұғалімнің ерекше оқушымен жұмыс істеуіне моральдық әрі материалдық қолдау көрсетілуі керек. Себебі мұндай жұмыс көп энергияны, уақыты мен күш-жігерді талап етеді. Еңбегі бағаланған педагог әрдайым ізденіс үстінде болып, кәсіби шеберлігін жетілдіре түседі. Бастауыш мектеп -баланың алғашқы білім ордасы ғана емес, оның жеке тұлға ретінде қалыптасуындағы алғашқы әлеуметтік орта. Осы ортада баланың өз қабілетін ашуы, өзіне деген сенімі нығаюы үшін педагогикалық ұжым, ата-ана және қоғам бірлесе жұмыс жасауы тиіс. Әсіресе, баланың жетістіктерін үнемі байқап, қолдап, оны көтермелеп отыру ең қарапайым, бірақ ең қуатты мотивация құралы.

Қазіргі қоғамда ерекше оқушыларға деген көзқарасты өзгерту де — инклюзивті білім берудің маңызды міндеттерінің бірі. Бұл тек мектеп ішінде ғана емес, қоғамда да ерекше балаларды қабылдау мәдениетін қалыптастыруды қажет етеді. Жаппай инклюзивті сана, толерантты көзқарас тек білім ордаларында ғана емес, ата-аналар мен бүкіл қоғамда болуы керек. Сонда ғана әр бала өзінің ерекшелігіне қарамастан, тұлға ретінде дамуға толық мүмкіндік

алады. Осы айтылғандарды түйіндей келе, ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылармен жұмыс жасау — мұғалімнен тек кәсіби шеберлік емес, үлкен жүрек пен мейірім, шыдамдылық пен ізденісті талап ететін қызмет. Бастауыш сыныпта бұл жұмыс неғұрлым сәтті ұйымдастырылса, оқушы соғұрлым болашақ өміріне сенімді қадаммен бет алады [6]. Ал әр баланың өз мүмкіндігін жүзеге асыруына жағдай жасау — өркениетті қоғамның басты көрсеткіші болмақ. Қазіргі білім беру жүйесінде әрбір оқушының қажеттілігін ескеріп, тең білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету — басты мақсаттардың бірі. Осы тұрғыда бастауыш білім беру деңгейінде ерекше оқушылармен тиімді жұмыс жүргізу - педагогикалық шеберлікті, әдістемелік икемділікті және терең адами түсіністі талап ететін маңызды процесс. Мұғалімнің ерекше оқушыға деген мейірімі мен кәсіби ұстанымы баланың мектептегі жетістігі мен болашаққа сенімін қалыптастырады. Ерекше оқушылармен жұмыста саралап оқыту, жеке бағдарлама, көрнекілік, ойын элементтері, психологиялық қолдау сынды әдістер кешенді түрде қолданылғанда ғана нәтижелі болады. Сонымен қатар ата-анамен, арнайы мамандармен тығыз байланыс орнату- баланың толыққанды дамуына ықпал етеді. Қорыта айтқанда, бастауыш сыныптағы инклюзивті оқыту — бұл тек білім беру үдерісі ғана емес, бұл -әр балаға мүмкіндік беру, оның адам ретінде қалыптасуына жол ашу. Әр баланың жүрегіне жол таба білген мұғалім ғана нағыз ұстаз бола алады. Ерекше оқушыны түсініп, қолдап, оны тұлға ретінде тәрбиелеу -заманауи білім берудің ең ізгі міндеті [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аташова, М. А. Инклюзивті білім беру: теориясы мен тәжірибесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
2. Айтмамбетова, Б. А. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2011.
3. Құдайбергенова, Қ. С. Қазіргі білім беру жүйесіндегі инклюзивті оқытудың өзекті мәселелері. – Алматы: Білім, 2019.
4. Сейтқұлова, Г. Ж. Инклюзивті білім берудің педагогикалық негіздері. – Астана: Фолиант, 2018.
5. Назарбаева, С. А. Өзін-өзі тану пәні арқылы рухани-адамгершілік тәрбие беру. – Алматы: Өрлеу, 2015.
6. Әбенова, А. А. Бастауыш сыныптағы білім берудің педагогикалық негіздері. – Алматы: Дарын, 2021.
7. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық тұжырымдамасы. – Нұр-Сұлтан, 2020.

ОӘЖ 376

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ КЕМІСТІГІ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕ ЭМОЦИОНАЛДЫ-ЕРІКТІ САЛАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әкімбай М.Н., Серікбаева Н.Н., Сарсенбаева Л.Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Ешенқұлова Э.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности формирования эмоционально-волевой сферы у подростков с нарушением интеллекта. Охарактеризованы различные виды

деформации эмоционально-волевой сферы подростков с проблемами в развитии и методы коррекции поведения

Summary: The article examines the features of the formation of the emotional-volitional sphere in adolescents with intellectual disabilities. Various types of deformation of the emotional and volitional sphere of adolescents with developmental problems and methods of behavior correction are characterized

Қазіргі қоғамда барлық салаларда — экономикалық, саяси және әлеуметтік салаларда қарқынды даму байқалады. Сонымен қатар, педагогикалық ғылым мен практика интеграция процестерін бастан кешіреді, бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар жасөспірімдерді оқыту мен тәрбиелеуді бейімдеу және оларды сәтті әлеуметтендіру қажеттілігін анықтайды. Дәл осындай міндеттер бүгінде түзету педагогикасы мен арнайы психологияның алдында тұр.

Статистикаға сәйкес, жасөспірімдер популяциясының шамамен 2,5% - ы мидың органикалық зақымдануынан туындайтын танымдық белсенділігі тұрақты бұзылған жасөспірімдер. Бұл жағдайда эмоционалды-ерікті саланың бұзылыстары теориялық және практикалық тұрғыдан психофизикалық дамудағы ауытқулардың басқа нұсқаларынан ерекшеленетін дизонтогенездің ерекше түріне жатады. Осыған байланысты интеллектуалды кемістігі бар жасөспірімдерді оқыту мен тәрбиелеу жүйесіне түзету бағдарламаларын зерделеу және енгізу мәселесі осындай білім алушылар санының өсуін ескере отырып, ерекше маңызға ие болады [1].

Эмоционалды-ерікті саланың дамуындағы ауытқулар бұзылулардың басқа түрлерінің арасында ерекше орын алады және түзету педагогикасы мен психопатологиясы аясында ғана емес, сонымен қатар жалпы педагогика, жас, әлеуметтік, педагогикалық және практикалық психология аясында қарастырылады. Сонымен қатар, жасөспірімнің мінез-құлқы мен эмоционалды тәжірибесінің ұқсас көріністерін сипаттай отырып, аталған ғылымдардың әрқайсысы өзінің тұжырымдамалық аппаратын қолданады және олардың мәнін әр түрлі түсіндіреді.

Сонымен, А. В. Семеновичтің нейропсихологиялық классификациясы бойынша эмоционалды-еріктік сферасы бұзылған жасөспірімдер екі топқа бөлінеді: мидың фронтальды бөлімдерінің функционалды қалыптаспауымен және субкортикалық құрылымдардың (базальды ядролардың) функционалдық тапшылығымен. Г. Н. Коберник үш категорияны бөліп көрсете отырып, неғұрлым егжей-тегжейлі жіктеуді ұсынады: астениялық және реактивті күйлері бар жасөспірім және жанжалды тәжірибелер; психопат тәрізді мінез-құлықтары бар балалар; психикалық аурулардың алғашқы көріністері бар балалар [2].

Орыс психологиясының классиктері-А. Н. Леонтьев, С. Л. Рубинштейн, П. В. Симонов, П. М. Джейкобсон — эмоциялар адамның күнделікті өмірдегі белсенділігіне әсер ететін психикалық рефлексияның ерекше саласы екенін атап өтті. Бұл тұрғыда эмоционалды-ерікті сала субъективті тәжірибелерде, қатынастарда және экспрессивті-коммуникативті мінез-құлықта көрінетін ішкі

психикалық күйлер жүйесі ретінде қарастырылады.

Л.И. Божович, Л. С. Выготский, М. В. Ермолаева, А. В. Запорожец және басқа зерттеушілердің жұмыстары әртүрлі жас кезеңдеріндегі эмоционалды-ерікті саланың ерекшеліктерін зерттеу мәселесіне арналған. Олар дамудың ең эмоционалды қаныққан кезеңі баланың мектепке түсу сәті екенін анықтады, бұл кезде болып жатқан өзгерістер оның эмоционалды-ерікті саласының сипаты мен мазмұнына айтарлықтай әсер етеді.

Интеллектуалды кемістігі бар жасөспірімдердің жеке басына және олардың эмоционалды-ерікті саласының ерекшеліктеріне байланысты мәселелерді теориялық дамытудың басталуы Л.С. Выготскийдің еңбектерімен байланысты. Ол өзінің зерттеулерінде интеллектуалды және эмоционалды-ерікті салалардың өзара тәуелділігін атап өтіп, психиканың жүйелік құрылымы мен функционалды байланыстар туралы ереже ұсынды [3].

Болашақта зияткерлік кемістігі бар жасөспірімдердің эмоционалды дамуын зерттеуді С.Д. Забрамная, Л. В. Занков, Ж. И. Намазбаева, В. Г. Петрова, С. Я. Рубинштейн және басқа зерттеушілер жалғастырды. Олар интеллектісі бұзылған оқушылардың әлеуметтік бейімделу процесін қиындататын маңызды фактор олардың дамуындағы эмоционалды компоненттің жеткіліксіз белсендірілуі екенін атап өтті.

Ақыл-ойы бұзылған жасөспірімнің жеке басының дамуы мен қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді, отбасының оған деген көзқарасы, оны қоршаған жасөспірімнің атмосферасы. Сондықтан, ата-аналар, егер қажет болса, әлеуметтік әсер ету факторын азайта алатындығын әрдайым есте ұстаған жөн. Ақыл-ойы бұзылған жасөспірімге психикалық инфантилизм деп аталатын типтегі психикалық дамудың кешігуі тән. Бұл жасөспірімнің эмоционалды-еріктік сферасының жетілмегендігінде көрінеді, ерікті белсенділікпен байланысты жоғары ми құрылымдарының (мидың маңдай бөліктері) баяу қалыптасуымен сипатталады. Жасөспірімнің ақыл-ойы жас нормаларына сәйкес келуі мүмкін, ал эмоционалды сала өзгеріссіз қалады.

Психикалық инфантилизм келесі клиникалық көріністі көрсетеді: өз іс-әрекеттерінде жасөспірімдер ең алдымен эмоциясын басшылыққа алады; олар өзімшіл, ұжымда өнімді жұмыс істей алмайды; әдетте өз қалауларын басқалардың мүдделерімен (қажеттіліктерімен) байланыстырмайды; олардың мінез-құлқы жасқа сәйкес келмейді ("балалық шақ" элементі бар).

Эмоционалды-ерікті саланың дамымауы мінез-құлықтың импульсивтілігімен сипатталады. Жасөспірімнің мінез-құлқы тікелей ішкі импульстарға немесе кездейсоқ сыртқы тітіркендіргіштерге тәуелді болады. Импульсивтіліктің себебі-ми қыртысының әлсіздігі, ол субкортикалық белсенділікті бағындыра алмайды. Мінез-құлықтың импульсивтілігі мен өзін-өзі бақылаудың әлсіздігінің дамуына гипопротекция түрі бойынша отбасылық тәрбие ықпал етеді, егер олар баламен аз айналысса, оны елемейді.

Қажеттіліктер, сонымен бірге оның ешқандай міндеттері жоқ, оған ештеңеге тыйым салынбайды, одан ештеңе талап етілмейді, оларға ешкім қызығушылық танытпайды, оны ешкім басқармайды.

Жасөспірімдер өз іс-әрекетін ұйымдастыра алмайды, мақсаттарды анықтай алмайды, жоспарларды бағдарлай алмайды, нәтижелерді болжай алмайды, аралық мақсаттардың түпкілікті мақсатқа сәйкестігін бақылай алмайды, кішкене қиындықтарды жеңе алмайды, күш сала алмайды; мазасыз және ұқыпсыз болуы мүмкін. Сәтсіздіктер тудырады, қызығушылықтың күрт жоғалуы. Қиындықтардан аулақ болуға, өзіңізді алып тастауға деген ерекше ұмтылыс бар оларды жеңу үшін жауапкершілік. Қалаған нәрсеге жету жолындағы кедергілер теріс аффективті реакцияларды тудырады, бұл мақсаттан бас тартуға және басқа қызмет түріне ауысуға әкеледі. Мұндай жасөспірімнің энергия шығындарына бейімділігі жүйке жүйесін тез сарқылуға әкеледі, нәтижесінде шаршау пайда болады. Олар бірнеше кезеңнен тұратын және назар аударуды қажет ететін азды-көпті ұзақ белсенділік жағдайында жақсы жұмыс істемейді.

Жасөспірімдердің мұндай белсенділігіне әсер ету әрекеттері уақыт тек уақытша нәтиже береді, кейде олар мүлдем пайдасыз болады. Жасөспірімнің нұсқаулықты түсініп, игере алады, бірақ оны мінез-құлқында басшылыққа алмайды. Ата-аналар, мұғалімдер ақыл-ойы бұзылған баланың мінез-құлқы мойынсұнбау, олардың көзқарастарын орындауға саналы түрде құлықсыздық ретінде қабылданады. Сондықтан, сендіруден, түсіндіруден, сенімнен олар неғұрлым директивті шаралар жүйесіне көшеді-жазалар, шектеулер, теріс бағалау. Жасөспірім мұны бас тарту ретінде, ата-анасының (маңызды ересектердің) сүйіспеншілігіне лайық болмау ретінде сезінеді. Мұндай жағдайлар тұлғаның дисгармониялық дамуы үшін қолайлы болады әрі қарай, сондай-ақ ауытқуларды қалыптастыру, құрдастарымен қарым-қатынас орнату дағдыларын бұрмалау үшін, өйткені ақыл-ойы бұзылған жасөспірім өзінің белсенділігін ойын ережелеріне бағындыруды, басқалардың ұмтылыстары мен тәжірибелерімен санасуды, топтық мақсаттар мен құндылықтарға назар аударуды білмейді. Мұндай жасөспірімдер кездеседі олар өз құрдастары арасындағы қақтығыстар мен қақтығыстардың эпицентріне еріксіз түседі. Эмоционалды сипаттағы жүктемелер әсіресе әлсіретеді. Сонымен қатар, олар жағымсыз және жағымды нәрселерден шаршайды [4].

Осылайша, интеллектісі бұзылған жасөспірімдердің эмоционалды және ерікті дамуының жеке ерекшеліктерін зерттеу бойынша түзету-диагностикалық жұмыс бағыттарында өзекті және озық болып қалғысы келетін отандық тәжірибе сараланған тәсілді қолдануға негізделуі керек деп болжауға болады.

Эмоционалды-еріктік бұзылуларды зерттеу кезінде норма мен патология арасындағы нақты шекараны тек практикалық деңгейде ғана емес, теориялық тұрғыдан да ажырату қиын, өйткені сол мінез-құлық құбылыстарын жас ерекшеліктері ретінде, белгілі бір жағдайға байланысты уақытша көрініс ретінде, эмоционалды-еріктік саладағы ауытқулар ретінде, мінез сапасы ретінде қарастыруға болады. жеке қасиет (мысалы, негативизм, мазасыздық, агрессивтілік, импульсивтілік, коммуникативтілік және т.б.). Сонымен қатар, әлеуметтік әсерлерге байланысты жасөспірімнің мінез-құлқындағы уақытша көрініс мінездің сапасына да, патологияға да айналуы мүмкін. Керісінше,

эмоционалды-ерікті саладағы ауытқулардың алғашқы өсінділері, басқалардың тиісті көзқарасы бойынша, уақыт өте келе бейімделу нормасы шегінде жеке ерекшелікке айналады немесе өзгереді [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Брунер Д. Психология познания. – М.: 2017, с12.
2. Воронкова В.В. Эмоционально-волевые процессы умственно отсталых детей. – М.: Гардарики, 2005. – 432 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. – М.: Инфра, 2016. – 406 с.
4. Нарзулаев С. Б., Петухов Н. А., Ковтун Н. В. Педагогические условия использования информационных технологий в обучении детей с особыми образовательными потребностями // МНКО. — 2019. — №1. — С.157–160.
5. Баенская Е.Р. -Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2019.

ОӘЖ 159.9:37.091

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДЕСТРУКЦИЯЛАРЫН ЖЕҢУ:ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Әмірбай Н.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема профессиональной деструкции у учителей, связанная с длительным эмоциональным и психологическим стрессом, который снижает их трудовую мотивацию и эффективность. Автор анализирует основные факторы, способствующие развитию профессионального выгорания, такие как высокая рабочая нагрузка, недостаток организационной поддержки и слабое умение справляться со стрессом. В статье предлагаются различные психологические подходы и методы, направленные на преодоление деструктивных состояний у педагогов.

Summary: The article addresses the problem of professional burnout among teachers, associated with prolonged emotional and psychological stress that reduces their work motivation and effectiveness. The author analyzes the main factors contributing to the development of professional burnout, such as high workload, lack of organizational support, and insufficient stress management skills. The article proposes various psychological approaches and methods aimed at overcoming destructive states in educators.

Қазіргі білім беру жүйесінің даму үдерісінде мұғалімдердің кәсіби қызметіне қойылатын талаптар күрт артып, олардың психологиялық жүктемесі мен стресстік жағдайлары жиілей түсті. Бұл факторлар мұғалімдердің кәсіби деструкциясының пайда болуына ықпал етеді, яғни олардың еңбекке деген қызығушылығының төмендеуі, эмоционалдық күйзелісі, мотивацияның әлсіреуі және кәсіби тиімділіктің азаюы байқалады. Мұғалімдердің кәсіби деструкциясын зерттеу – қазіргі педагогикалық психология мен кәсіби даму мәселелерінің өзекті бағыттарының бірі болып табылады [1]. Себебі, мұғалімдердің психологиялық саулығы мен кәсіби тұрақтылығы білім беру

сапасына тікелей әсер етеді және оқушылардың оқу жетістіктері мен жалпы мектептегі атмосфераның қалыптасуына ықпал етеді.

Кәсіби деструкция тұжырымдамасы кең мағынада тұлғаның кәсіби қызметіне деген қатынасының бұзылуын сипаттайды және оның бірнеше кезеңдерін қамтиды. Бұл құбылыс мұғалімдердің эмоционалдық күйзелісі, эмоционалдық таусылуы, жұмысқа деген ынтасының төмендеуі, өзіндік құндылықтың азаюы және әлеуметтік оқшаулану сияқты психологиялық симптомдармен көрінеді. Мұндай күйзеліс педагогтың жеке өміріне ғана емес, сонымен қатар оның кәсіби қызметіне де теріс әсерін тигізеді, нәтижесінде педагогикалық процестің сапасы төмендейді. Сондықтан мұғалімдердің кәсіби деструкциясын алдын алу және оны жеңу бағытындағы психологиялық тәсілдерді дамыту аса маңызды [2].

Психология ғылымында мұғалімдердің кәсіби деструкциясын жеңу үшін әртүрлі әдістер мен тәсілдер ұсынылған. Бұл тәсілдер ішкі резилиенттілікті арттыруға, стресс пен күйзелісті басқаруға, кәсіби мотивацияны қалпына келтіруге бағытталған. Психологиялық қолдау, кәсіби тренингтер, когнитивті-бихевиоралды терапия, медитация және релаксация техникасы сияқты әдістер мұғалімдердің психологиялық саулығын сақтауда және кәсіби деструкцияны жеңуде тиімді болып табылады. Сонымен қатар, ұйымдық деңгейде мектеп әкімшілігінің қолдауы, кәсіби даму мүмкіндіктерінің кеңеюі және қызметтік ортаның қолайлы болуы да маңызды рөл атқарады.

Бұл мәселенің ғылыми тұрғыдан терең зерттелуі мұғалімдердің психологиялық саулығын нығайтуға, олардың кәсіби өміріндегі қиындықтарды жеңуге және жалпы білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Мұғалімдердің кәсіби деструкциясын жеңу үшін психологиялық тәсілдердің тиімділігін бағалау, жаңа әдістерді енгізу және тәжірибеге бейімдеу қажеттілігі күн тәртібінде тұр.

Осыған байланысты, мақаланың мақсаты – мұғалімдердің кәсіби деструкциясын жеңуде қолданылатын психологиялық тәсілдерді талдау және олардың тиімділігін зерттеу. Зерттеу барысында кәсіби деструкцияның негізгі себептері, оның көріністері мен салдарын анықтап, қазіргі қолданыстағы психологиялық әдістердің артықшылықтары мен шектеулерін қарастыру жоспарланған. Бұл ғылыми ізденіс мұғалімдердің кәсіби қызметіндегі қиындықтарды жеңуге бағытталған кешенді қолдау жүйесін қалыптастыруға ықпал етеді деп күтілуде.

Мұғалімдердің кәсіби деструкциясы – педагогтардың кәсіби қызметінің созылмалы күйзелістік жағдайына байланысты эмоционалдық, мотивациялық және когнитивтік ресурстарының сарқылуы [3]. Бұл құбылыс білім беру саласында кең таралған және оның терең зерттелуі кәсіби психология мен педагогикада өзекті болып табылады. Кәсіби деструкцияның пайда болу себептерін және оны жеңу жолдарын анықтау мұғалімдердің еңбек тиімділігін арттыруға және олардың психологиялық саулығын сақтауына бағытталған кешенді шараларды әзірлеуде маңызды.

Психологиялық тұрғыдан қарағанда, кәсіби деструкция эмоционалдық күйзелістің бір түрі болып табылады, оның негізінде тұрақты стресс пен эмоционалдық жүктемелер жатыр. Мұғалімдерде бұл жағдайлар ұзақ мерзімділік сипатында және бірнеше кезеңнен өтеді: бастапқы эмоционалдық шаршаудан бастап, эмоционалдық таусылу, жұмысқа деген мотивацияның төмендеуі және кәсіби қатынастың негативтенуі. Бұл кезеңдерде мұғалімнің психологиялық ресурстары сарқылады, өзіндік сенімділігі төмендейді, жұмыстан ләззат алу қабілеті төмендейді.

Кәсіби деструкцияның дамуына ықпал ететін факторлар бірнеше топқа бөлінеді. Біріншіден, жеке тұлға ерекшеліктері – мұғалімнің стресске төзімділігі, өзін-өзі реттеу дағдылары, эмоционалдық интеллект деңгейі. Екіншіден, еңбек жағдайлары – сабақ кестесінің тығыздығы, оқушылардың мінез-құлқы, әкімшілік қолдаудың болмауы, кәсіби даму мүмкіндіктерінің шектеулігі. Үшіншіден, әлеуметтік факторлар – қоғамдағы педагог мәртебесінің төмендеуі, отбасылық және әлеуметтік қолдаудың жеткіліксіздігі [4].

Кәсіби деструкцияны жеңуде психологиялық тәсілдер шешуші рөл атқарады. Олардың мақсаты – мұғалімдердің эмоционалдық ресурстарын қалпына келтіру, стрессті басқару қабілеттерін дамыту және мотивацияны арттыру. Осы бағытта қолданылатын әдістер әртүрлі және оларды жеке тұлғаның ерекшеліктері мен кәсіби контекстке қарай бейімдеу маңызды.

Бірінші психологиялық тәсіл – стрессті басқару (стресс-менеджмент). Бұл әдіс мұғалімдерге күйзелістің алдын алу және оны жеңу стратегияларын үйретуге бағытталған. Оған релаксация әдістері, тыныс алу жаттығулары, когнитивті қайта құрылымдау және уақытты басқару кіреді. Стрессті басқару мұғалімдердің психологиялық тұрақтылығын арттырып, эмоционалдық таусылу деңгейін төмендетуге көмектеседі.

Екінші тәсіл – эмоционалдық интеллектті дамыту. Мұғалімдердің өз эмоцияларын тануы және басқаруы, сондай-ақ оқушылардың және әріптестерінің эмоцияларына сезімтал болуы олардың кәсіби қарым-қатынастарын жақсартады. Эмоционалдық интеллекттің жоғары деңгейі мұғалімнің күйзелісті жеңу және конфликтілерді тиімді шешу қабілетін арттырады.

Үшінші бағыт – кәсіби қолдау және супервизия. Бұл жүйе мұғалімдерге кәсіби кеңес беру, психологиялық қолдау көрсету және кәсіби дағдыларды жетілдіруге арналған тренингтер ұйымдастыруды қамтиды. Кәсіби супервизия мұғалімдердің өз тәжірибелерін талқылап, қиын жағдайларды шешуге көмек алуға мүмкіндік береді.

Төртінші тәсіл – когнитивті-бихевиоралды терапия (КБТ) элементтерін қолдану. КБТ әдістері мұғалімдердің негативті ой үлгілерін анықтауға және оларды оң ойлармен ауыстыруға бағытталған. Бұл тәсіл стресстік жағдайларды қабылдауды өзгертіп, психологиялық күйзелістің алдын алуға ықпал етеді [5].

Мұғалімдердің кәсіби деструкциясын алдын алу мен жеңуде психологиялық тренингтер мен семинарлардың маңызы зор. Олар

қатысушылардың өзін-өзі тануын, эмоцияларын басқаруын және кәсіби дағдыларын жетілдіруін қамтамасыз етеді. Тренингтерде көбінесе топтық жұмыс, рөлдік ойындар және тәжірибелік жаттығулар қолданылады. Бұл әдістер мұғалімдердің өзара қолдау сезімін арттырып, оқудағы стрессті азайтуға мүмкіндік береді.

Психологиялық тренингтердің негізгі мақсаты – мұғалімдерге кәсіби өмірдегі қиындықтарды жеңуге қажетті психологиялық құралдарды беру. Сонымен қатар, тренингтер арқылы мұғалімдердің өзара байланысы күшейіп, командалық рух қалыптасады. Бұл өз кезегінде мектептің жалпы микроклиматына оң әсер етеді.

Мұғалімдердің кәсіби деструкциясын жеңуде ұйымдық қолдаудың маңызы ерекше. Мектеп әкімшілігі мен білім беру саласындағы басқару органдары психологиялық қызметтерді ұйымдастыру, кәсіби даму бағдарламаларын енгізу және еңбек жағдайларын жақсарту арқылы мұғалімдердің психологиялық әл-ауқатын нығайтуы тиіс. Ұйымдық қолдаудың жетіспеуі мұғалімдердің жұмысқа деген қызығушылығының төмендеуіне, күйзелістің артуына әкеледі.

Сонымен қатар, әлеуметтік қолдау – отбасылық және достық қатынастар арқылы көрінетін эмоционалдық және материалдық көмек – мұғалімдердің психологиялық ресурстарын толықтыруға ықпал етеді. Әлеуметтік қолдау жүйесінің жоқтығы күйзелістің күшеюіне және кәсіби деструкцияның дамуына ықпал етуі мүмкін.

Кәсіби деструкция мұғалімдердің психологиялық саулығына және педагогикалық қызметінің сапасына теріс әсер ететін кешенді құбылыс болып табылады. Оның алдын алу және жеңу бағытындағы психологиялық тәсілдердің кешенді қолданылуы педагогтардың психологиялық тұрақтылығын арттыруға, эмоционалдық күйзелісті азайтуға және кәсіби мотивацияны қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Психологиялық стрессті басқару, эмоционалдық интеллектті дамыту, кәсіби қолдау жүйелерін ұйымдастыру және когнитивті-бихевиоралды әдістерді енгізу мұғалімдердің кәсіби деструкциясын жеңудің тиімді жолдары болып табылады.

Осы тұрғыдан алғанда, мұғалімдердің кәсіби деструкциясын жеңу бағытындағы психологиялық тәсілдерді зерттеу әрі жетілдіру қазіргі педагогикалық психологияның маңызды міндеттерінің бірі болып қала береді. Жүйелі қолдау және алдын алу шаралары білім беру сапасын арттыруға, мұғалімдердің кәсіби қызметіндегі қиындықтарды тиімді шешуге және жалпы педагогикалық ортада оң микроклимат қалыптастыруға септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Маслач С., Лейман Р. Профессиональное выгорание: понятие, причины, последствия / С. Маслач, Р. Лейман // Психология труда. — 2001. — Т. 3, № 2. — С. 28-35.
2. Ковалев В.В. Психология профессионального выгорания / В.В. Ковалев. — М.: Психология, 2010. — 256 с.
3. Бойко В.И. Психологические аспекты преодоления стресса у педагогов / В.И. Бойко // Вестник психологии. — 2015. — № 3. — С. 45-53.

4. Иванова Т.П. Методы психологической поддержки педагогов в условиях профессионального стресса / Т.П. Иванова // Педагогическая психология. — 2018. — Т. 7, № 1. — С. 12-20.

5. Зейгарник Б.В. Психология и педагогика профессионального выгорания / Б.В. Зейгарник. — СПб.: Питер, 2012. — 300 с.

ӘОЖ 372.881.161.1

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ТОЛЫҚТЫРУ ПРОЦЕСІ

Әсілханова А.Ә., Болғанбай Г.М., Ерубай Б.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Нуридинова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности процесса обогащения словарного запаса младших школьников. Раскрываются психолого-педагогические условия, способствующие активному усвоению и использованию новых слов, а также роль учебных и внеучебных форм работы в развитии речевой компетентности учащихся. Автор акцентирует внимание на применении игровых, коммуникативных и творческих методов, которые повышают интерес детей к слову и формируют устойчивую мотивацию к овладению языком. Полученные результаты могут быть использованы в практике учителей начальных классов при организации уроков языка и литературы, а также во внеклассной деятельности.

Summary: The article explores the process of enriching the vocabulary of primary school students. It highlights the psychological and pedagogical conditions that ensure effective acquisition and active use of new words, as well as the significance of curricular and extracurricular activities in the development of pupils' speech competence. Special attention is given to the use of play-based, communicative, and creative teaching methods that increase children's interest in words and foster their motivation to master the language. The findings can be applied in the practice of primary school teachers when organizing language and literature lessons, as well as in extracurricular activities.

Сөздік— адамдардың өміріндегі сауатты сөйлеудің ажырамас бөлігі. Оқушылардың сөздік қоры ақпаратты сәтті қабылдауға ықпал етеді. Бай сөздік қоры бар оқушы сабақта айтылғанды түсініп қана қоймай, өз ойын сауатты әрі нақты жеткізе алады. Сондықтан мектептегі тіл үйретуге бағытталған пәндердің негізгі міндеті— оқушылардың сөздік қорын үнемі байыту.

Тілдің негізгі бірлігі – сөз. Ол оқушылардың сөздік қорын толықтыруда маңызды рөл атқарады, себебі бірнеше қызмет атқарады. Біріншіден, сөз ұғым мен мағынаны қамтиды, яғни тұжырымдамалық ақпаратты жеткізеді. Екіншіден, сөздік қорды үнемі толықтырып отыру қажет, өйткені бай лексика адамдар арасындағы қарым-қатынасты ауызша және жазбаша түрде сәтті жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Сөздік қорды толықтырудағы негізгі көмекші құрал – сөздіктер. Белгілі болғандай, адамдар шектеулі сөздер жиынтығын қолданады. Сондықтан оқушылардың сөздік қорын дамыту үшін сөздіктермен жұмыс тапсырмалары тиімді болып табылады. Егер оқушы тілдің сөздік құрамын меңгерсе, ол

сөздерді дұрыс және сауатты қолдануға үйренеді, байланыстыра сөйлейді, орфоэпия, орфография, грамматика сияқты бөлімдерді меңгереді.

Бүгінгі таңда оқушылардың сөздік қорын байыту – сөйлеуді дамытудың негізгі элементтерінің бірі. Сол себепті қазіргі білім беру кезеңінде сөздік қорды толықтыру жұмыстары өте өзекті. Бұл мәселе тілдің коммуникативтік маңызды нормаларына сәйкес сөздерді дұрыс қолдануды көздейді. Әр оқушы үшін дамыған, сауатты сөйлеу – интеллект пен өзін-өзі тәрбиелеуді жетілдіруге ықпал ететін қарым-қатынас құралы [1].

Бала бір жасқа толғаннан кейін алғашқы сөздерді айта бастайды. Әдетте балалар 12–15 айда сөйлей бастайды. Әрине, бұл кезеңде баланың сөзі анық әрі жүйелі бола бермейді. Ол әлі күрделі сөздерді айта алмайды, алайда жеке, толық қалыптаспаған сөздерінен-ақ оның не айтқысы келетінін түсінуге болады. Бұл жаста баланың жады ақпарат жинайды. Бала айналасындағылардың сөзін мұқият тыңдайды, ол оның санасында сақталып, уақыт өте келе жаңа сөздерді айтуға мүмкіндік береді. Бала толық сөйлей алмаса да, бәрін жақсы түсінеді.

Психоллингвист ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес, сөйлеудің дамуы қолдың ұсақ моторикасына тікелей байланысты. Сондықтан сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үшін қол икемділігін дамытуға арналған ойындар пайдалы: мысалы, саусақ ойындары, текшелер, пирамидалар. Сонымен қатар, қол мен алақанға массаж жасау да моториканы жетілдіруге көмектеседі.

Балалардың сөздік қоры тез артады: шамамен 3 жасында ол 850–1000 сөзге жетуі мүмкін. Бұл құбылыс баланың іс-әрекетінің күрделене түсуімен және қоршаған ортаны жан-жақты тануымен байланысты. Бала заттар мен олардың қасиеттерін ажыратады, жалпылау қабілеті қалыптасады. Сөздік қорды байыту дегеніміз – оқушыларға бұрын таныс емес жаңа сөздерді меңгерту және сөздік қорындағы сөздердің жаңа мағыналарын ашу. Күніне 4–6 жаңа сөз үйрету арқылы сөздік қорды кеңейтуге болады. Бұл жұмыста қазақ тілі мен әдебиеттік оқу сабақтарындағы сөздік тапсырмалардың орны ерекше. М. Р. Львовтың пікірінше, 4-сыныпқа дейін жаңа сөздердің жартысы дәл осы пәндер арқылы оқушылардың сөздігіне енеді.

Сөздік жұмысының тиімділігі оның барлық оқу жылдары бойы қаншалықты жүйелі ұйымдастырылуына байланысты. Мұғалімнің міндеті – оқушылардың назарын оқулықтар мен көркем әдебиетте кездесетін қиын, бейтаныс сөздерді түсінуге бағыттау. Сондықтан сөздікпен жұмыс барлық пәндерде жүргізілгені жөн. Оқушылардың сөздік қорын байыту – сөздерді нақты жағдайға сәйкес қолдануды үйрету және оларды синонимдермен алмастыру арқылы әдеби емес сөздерден арылуға көмектесу.

Лексика – адамға тиесілі сөздер жиынтығы. Сөздік жұмыс – тіл оқыту курсының барлық бөлімдерін қамтитын, әдістемелік тұрғыда жүйелі ұйымдастырылған әрекет. Мұғалім үшін оқушыларға сөздік қорын байыту әдістерін меңгергеннен кейін ғана өзіндік және бақылау тапсырмаларын беру маңызды. Ұлы педагог К. Д. Ушинский де сөздің мағынасын түсінбейтін және

оны сөйлеуде қолдануды білмейтін балаға басқа пәндерді меңгеру қиын болатынын атап көрсеткен [2].

Осыған байланысты тіл сабақтарында сөздік қорды байытудың негізгі мақсаттары мыналар болып табылады:

- сөздердің сандық тұрғыдан көбеюі және қолданыстағы сөздік қорының сапалық жетілуі;
- белгілі және жаңа сөздерді орынды қолдану қабілетін дамыту.

Сөздік қорының сандық өсуі – оқушының лексикасына жаңа сөздерді енгізу болса, сапалық жетілуі келесі элементтерді қамтиды:

1. Сөздердің лексикалық мағынасын нақтылау және қолдану аясын анықтау;
2. Әдеби емес сөздерді әдеби синонимдермен алмастыру;
3. Белгілі сөздердің жаңа мағыналарын меңгеру.

Оқушының сөздік қоры неғұрлым бай болса, оның сөйлеуі соғұрлым мазмұнды әрі сенімді болады. Бұл тілдің оқушы қарым-қатынасына тиімді қызмет етуіне ықпал етеді және әртүрлі функционалды стильдерді меңгеруіне негіз қалайды.

Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын байыту үшін жаңа сөздермен жұмыс жасаудың белгілі талаптары бар. Жаңа сөздерді семантизациялауда көрнекілік, семантикалық және контекстік әдістер қолданылады. Әсіресе көрнекі әдіс бастапқы кезеңдерде тиімді болса, семантикалық және контекстік әдістерді екінші сыныптан бастап енгізу ұсынылады. Жұмбақтар мен ойын элементтері де жаңа сөздің мағынасын ашуға ықпал етеді [3].

Қорытындылай келе, сауатты ұйымдастырылған сөздік жұмыс оқушылардың сөздік пен анықтамалық әдебиеттерді қолдану дағдыларын дамытады, ақпаратты өңдеу және өздігінен білім алу қабілеттерін қалыптастырады. Сонымен бірге, бұл жұмыс оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, дербес ой-пікірін білдіруге мүмкіндік береді

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дүйсенова, М. М. Сөз тіркесін оқыту арқылы оқушылардың қатысымдық құзыреттілігін қалыптастыру : дис. (PhD) / М. М. Дүйсенова. — [Алматы], 2016.
2. «Қазақ тілі - педагогикалық колледж» оқу-әдістемелік жинағы / құраст. А.А. — Алматы : [баспа], 2020. — 192 б.
3. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру : дис. / Г.К. Есполова. — 2021.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕ ӨЗІНЕ ДЕГЕН СЕНІМДІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУДЫҢ РӨЛІ

Жақсылық А.Б., Тәңірбергенқызы Ұ., Алдан Г.С.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Елганова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данном исследовании рассматривается взаимосвязь между самооценкой и уверенностью в себе у подростков. Самооценка — это важный психологический фактор, который позволяет личности правильно понимать свой внутренний потенциал и оценивать собственные способности. В подростковом возрасте нестабильность самооценки существенно влияет на уровень уверенности. В ходе исследования были использованы теоретические и эмпирические методы, а также предложены пути развития самооценки и уверенности у подростков. Результаты показали, что данная проблема играет решающую роль в личностном развитии и социальной адаптации.

Summary: This study explores the interrelation between adolescents' self-esteem and self-confidence. Self-esteem is an important psychological factor that enables individuals to accurately understand their inner potential and assess their abilities. During adolescence, instability in self-esteem significantly affects the level of confidence. The study employed both theoretical and empirical methods and proposed ways to develop self-esteem and confidence in adolescents. The results showed that this issue plays a crucial role in personal development and social adaptation.

Жасөспірімдік кезең — тұлғаның қалыптасуындағы ең күрделі әрі жауапты кезеңдердің бірі. Бұл шақта мінез-құлықтың жаңа сипаттары, құндылықтар жүйесі, өзіндік көзқарастар мен өмірлік ұстанымдар қалыптасады. Әсіресе, өзін-өзі бағалау деңгейі жасөспірімдердің ішкі әлемін түсінуде және олардың әлеуметтік бейімделуінде шешуші рөл атқарады.

Өзін-өзі бағалаудың төмен болуы сенімсіздікке, қорқынышқа, өз мүмкіндіктеріне күмән келтіруге әкелсе, ал жоғары әрі шынайы өзін-өзі бағалау тұлғаның өмірлік белсенділігін, өзіне деген сенімділігін арттырады. Ғылыми проблема жасөспірімдер арасында өзін-өзі бағалау мен сенімділіктің үйлесімсіздігі жиі байқалатынында жатыр. Көптеген оқушылар өз қабілеттерін не шектен тыс жоғары бағалайды, не жеткіліксіз бағалайды. Бұл құбылыс олардың оқу мотивациясына, құрдастарымен қарым-қатынасына, жалпы психологиялық саулығына тікелей ықпал етеді.

Сондықтан зерттеу тақырыбы қазіргі қоғамдағы білім беру жүйесі мен психологиялық қолдау практикасы үшін өзекті болып табылады.

Мақаланың мақсаты — жасөспірімдердің өзін-өзі бағалауы мен өзіне деген сенімділік деңгейі арасындағы байланысты анықтау және оны дамыту жолдарын көрсету.

Мақаланың міндеттері: өзін-өзі бағалау және сенімділік ұғымдарының теориялық негіздерін қарастыру; жасөспірім кезеңінде өзін-өзі бағалаудың қалыптасу ерекшеліктерін анықтау; өзін-өзі бағалау мен сенімділік арасындағы өзара байланысты айқындау; жасөспірімдердің сенімділігін арттыруға бағытталған психологиялық-педагогикалық қолдау шараларын ұсыну.

Жасөспірімдік шақ – тұлғаның өзін-өзі тану, өзіндік бағалау және әлеуметтік бейімделуінің қарқынды жүретін кезеңі. Бұл жастағы балалар өз мүмкіндіктерін салыстыруға, қоршаған ортаның бағасын қабылдауға бейім келеді. Сондықтан өзін-өзі бағалау деңгейі олардың сенімділігінің қалыптасуына тікелей ықпал етеді.

Өзін-өзі бағалау мәселесі психологияда терең зерттелген. У. Джеймс алғашқылардың бірі болып өзін-өзі бағалауды тұлғаның «Мен» бейнесінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырып, оның жеке белсенділікке әсерін атап өткен. К. Роджерс адекватты өзін-өзі бағалау тұлғаның үйлесімді дамуының негізі деп көрсетті. Ал А. Маслоу өзін-өзі бағалауды тұлғаның қажеттіліктер иерархиясында маңызды деңгейге қойып, ол өзіне деген сенімділікті нығайтатынын дәлелдеді.

Кеңестік және ресейлік психологияда Л.С. Выготский мен С.Л. Рубинштейн еңбектерінде жасөспірімнің әлеуметтік ортада қалыптасуы оның өзін-өзі бағалауына тікелей әсер ететіні айтылған. А.М. Прихожан өзін-өзі бағалау тұрақсыз болған жағдайда жасөспірімдер сенімсіздікке, жоғары мазасыздыққа бейім келетінін көрсетеді. Р. Бернс «Мен-тұжырымдамасының» құрылымын талдай отырып, өзін-өзі бағалауды тұлғаның ішкі үйлесімділігі мен сенімділігінің орталық факторы деп қарастырады.

Қазіргі таңда Н.Г. Гаранян, А.Б. Холмогорова еңбектерінде өзін-өзі бағалау мен сенімділіктің арасындағы өзара байланыстың жеткілікті деңгейде зерттелмегені атап өтіледі.

Бұл әсіресе жасөспірім кезеңінде ерекше өзекті, себебі дәл осы уақытта жеке тұлғаның болашақтағы кәсіби бағдарлануы, әлеуметтік орнығуы және психологиялық тұрақтылығы қалыптасады.

Осылайша, ғылыми әдебиеттерді талдау жасөспірімдерде сенімділік деңгейінің қалыптасуы тікелей өзін-өзі бағалаумен байланысты екенін көрсетеді.

Дегенмен, бұл байланыстың нақты механизмдері мен оны дамыту жолдары әлі де толық зерттеуді қажет етеді. Сондықтан ұсынылып отырған зерттеу жасөспірімдердің сенімділігін арттырудағы өзін-өзі бағалаудың психологиялық-педагогикалық шарттарын айқындауды мақсат етеді.

Зерттеуде кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды, ол теориялық, эмпирикалық және тәжірибелік әдістерді қамтиды.

1. Теориялық әдістер: психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау және жүйелеу; өзін-өзі бағалау мен сенімділік мәселесі бойынша шетелдік және отандық зерттеулерге салыстырмалы талдау жасау.

2. Эмпирикалық әдістер: Бақылау – жасөспірімдердің оқу және оқу-тәрбие жағдайындағы мінез-құлық ерекшеліктерін айқындау; Сауалнама және анкеталау – өзін-өзі бағалау мен сенімділік деңгейін анықтау мақсатында;

Психодиагностикалық әдістемелер: Дембо – Рубинштейн әдістемесі (өзін-өзі бағалау деңгейін анықтау); Р. Бернстің «Мен-концепциясын» бағалау әдісі; өзін-өзі сенімділік шкаласы (А. Прихожан, Р. Бернс).

3. Эксперименттік әдіс: қалыптастырушы эксперимент жүргізіліп, оның барысында сенімділікті дамытуға бағытталған психологиялық тренингтер, рөлдік ойындар, релаксациялық және арт-терапиялық элементтер қолданылды.

4. Деректерді өңдеу әдістері: сандық (салыстырмалы талдау, орташа көрсеткіштерді есептеу);

сапалық (мазмұндық интерпретация, динамикалық салыстыру) талдау.

Зерттеу базасы. Зерттеу жалпы білім беретін орта мектепте (атауын көрсету қажет), 9–11 сынып оқушыларының қатысуымен жүргізілді. Іріктеме. Барлығы 60 оқушы қатысты, оның ішінде 30 – эксперименттік топта, 30 – бақылау тобында. Қатысушылардың жасы 15–17 жас аралығында болды.

Зерттеу құралдары: психодиагностикалық сауалнамалар (Дембо – Рубинштейн, Р. Бернс, Прихожан әдістемелері); авторлық сауалнама (емтихандық және жалпы өзін-өзі бағалау ерекшеліктерін анықтау үшін); тренингтік жаттығулар бағдарламасы (сенімділікті арттыруға бағытталған).

Кесте Зерттеу әдістердің мазмұны мен мақсаты

Әдіс	Мазмұны	Мақсаты
Анкеталау	Жасөспірімдердің өзін-өзі бағалау деңгейін анықтауға арналған сауалнама (мысалы, Розенберг шкаласы, Дембо–Рубинштейн әдістемесі)	Өзін-өзі бағалау деңгейін диагностикалау, бастапқы деректерді жинау
Тестілеу	Өзіндік сенімділік пен коммуникативтік дағдыларды өлшеуге арналған психологиялық тесттер	Сенімділіктің құрылымдық компоненттерін (эмоционалдық, когнитивтік, мінез-құлықтық) айқындау
Әңгімелесу	Жеке және топтық сұхбаттар, өзін-өзі қабылдау және сенімділік туралы ой-пікірлерді талдау	Жасөспірімдердің ішкі уайымын, өзіндік көзқарасын терең түсіну
Бақылау	Оқу және бос уақыт іс-әрекеттерінде жасөспірімдердің мінез-құлқын қадағалау	Сенімділіктің сыртқы көріністерін (белсенділік, бастамашылдық, шешім қабылдау) бағалау
Тренингтік жаттығулар	Рөлдік ойындар, өзін-өзі таныстыру, топ алдында сөйлеу	Өзін-өзі бағалауды нығайту, сенімділік дағдыларын тәжірибеде дамыту
Психологиялық ойындар	Сенімділікке бағытталған тимбилдинг, топтық ойындар	Қорқыныш пен қысылуды азайту, позитивті қарым-қатынас орнату
Әлеуметтік жобалар	Қоғамдық, мәдени шараларға қатыстыру	Жауапкершілік, белсенділік арқылы өзіндік бағалау мен сенімділікті арттыру
Шығармашылық тапсырмалар	Эссе жазу «Мен кімін?», сурет салу «Менің бейнем»	Жеке тұлғаның өзіндік рефлексиясын және өзін қабылдауын қалыптастыру

Зерттеу нәтижелері

Бұл бөлімде жүргізілген зерттеудің негізгі деректері мен алынған нәтижелері баяндалады. Жасөспірімдердің өзін-өзі бағалау деңгейін диагностикалау барысында олардың сенімділік көрсеткіштері айқындалды.

Алғашқы кезеңде (анықтаушы) кезеңде зерттеу нәтижелері жасөспірімдердің едәуір бөлігінде өзін-өзі бағалау деңгейінің орташа және төмен көрсеткіштері басым екенін көрсетті. Бұл олардың сенімділік деңгейіне де тікелей ықпал етті: жауапкершіліктен қашу, топ алдында сөйлеуден қысылу, шешім қабылдаудағы белсенділіктің жеткіліксіздігі байқалды.

Қалыптастырушы кезеңде арнайы тренингтер, рөлдік ойындар, шығармашылық тапсырмалар мен топтық жұмыстар ұйымдастырылды. Бұл әдістер оқушылардың өз-өзіне деген сенімділігін арттыруға бағытталды.

Қорытынды кезеңдегі салыстырмалы талдау эксперименттік топтағы жасөспірімдерде айтарлықтай оң динамиканы көрсетті: өзін-өзі бағалау деңгейінің жоғарылағаны; топ алдында сөйлеу мен пікір айту белсенділігінің артқаны; эмоцияларын саналы түрде басқару дағдыларының күшейгені; өз күшіне сенімділіктің қалыптасқаны.

Талқылау және қорытындылар

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жасөспірімдердің өзін-өзі бағалау деңгейі олардың сенімділік көрсеткіштерімен тікелей байланысты. Алғашқы кезеңдегі төмен немесе орташа өзін-өзі бағалау жасөспірімдердің белсенділігінің төмендігіне, өз ой-пікірін еркін білдірудегі қиындықтарға және шешім қабылдаудағы сенімсіздікке ықпал етті.

Қалыптастырушы кезеңде қолданылған тренингтік жаттығулар, рөлдік ойындар мен шығармашылық тапсырмалар сенімділікті арттыруда маңызды рөл атқарды.

Практикалық маңыздылығы: алынған деректер педагогтар мен психологтарға жасөспірімдердің сенімділігін дамытуда өзін-өзі бағалау механизмін қолданудың тиімділігін көрсетеді; ұсынылған әдістемелерді мектептегі тәрбие жұмысы мен сыныптан тыс іс-шараларда қолдануға болады; жасөспірімдердің тұлғалық дамуына жағдай жасау арқылы олардың әлеуметтік бейімделуі мен оқу мотивациясын арттыруға болады.

Шектеулері: зерттеу тек белгілі бір мектеп пен шектеулі іріктемеде жүргізілді (40 жасөспірім), сондықтан нәтижелерді барлық жасөспірімдерге жалпылау мүмкіндігі шектеулі; зерттеу мерзімі салыстырмалы түрде қысқа болғандықтан, ұзақмерзімді өзгерістерді бақылау мүмкіндігі болмады.

Болашақ зерттеулер бағыттары: іріктеме көлемін кеңейту, әртүрлі аймақтар мен әлеуметтік топтардағы жасөспірімдерді қамту; өзін-өзі бағалау мен сенімділік арасындағы байланысты гендерлік, жас ерекшелік және мәдени факторлар тұрғысынан тереңірек зерттеу; психологиялық қолдаудың заманауи цифрлық құралдарын (онлайн-тренинг, мобильді қосымшалар) пайдалану арқылы сенімділікті дамыту тәжірибесін жетілдіру.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері өзін-өзі бағалаудың жасөспірімдерде сенімділікті қалыптастыруда шешуші рөл атқаратынын дәлелдеп, психологиялық-педагогикалық жұмыстың тиімді әдістерін айқындады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1/Сэловей П., Майер Дж. Эмоционалды интеллект // Imagination, Cognition and Personality. – 1990. – № 9(3). – Б. 185–211.
- 2/Goleman D. Emotional Intelligence. – New York: Bantam Books, 1995. – 352 p.
3. Выготский Л.С. Бала жасындағы қиял және шығармашылық. – М.: Педагогика, 1991. – 92 б.
- 4.Рубинштейн С.Л. Жалпы психология негіздері. – СПб.: Питер, 2000. – 720 б.
5. Выготский Л.С. Балалық шақтағы қиял және шығармашылық. – М.: Педагогика, 1991. – 92 б.
6. Столяренко Л.Д. Психология. – М.: Наука, 2018. – 365 б.

ОӘЖ 378

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жақсылық А.Қ.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются современные подходы к формированию цифровой компетентности студентов в образовательной среде. Подчеркивается важность интеграции теоретических знаний и практических навыков, использования интерактивных технологий, виртуальных лабораторий и проектного обучения. Анализируются когнитивные, социальные и эмоциональные аспекты цифровой компетентности, а также ее роль в профессиональной подготовке и личностном развитии студентов.

Summary: The article explores modern approaches to developing students' digital competence in the educational environment. It highlights the importance of integrating theoretical knowledge with practical skills, using interactive technologies, virtual laboratories, and project-based learning. Cognitive, social, and emotional aspects of digital competence are analyzed, as well as its role in students' professional preparation and personal development.

Қазіргі білім беру жүйесі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы мен білім беру процесінде цифрлық құралдарды қолданудың маңыздылығына негізделіп отыр. Сандық дәуірдің талабына сәйкес, студенттердің тек пәндік білім мен теориялық дағдыларға ие болуы жеткіліксіз, олар заманауи ақпараттық ортада тиімді әрекет ете алатын, цифрлық құралдарды саналы пайдалана білетін құзыретті тұлға ретінде қалыптасуы тиіс. Бұл тұрғыдан алғанда, цифрлық құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі қазіргі жоғары білім беру жүйесінің басты басымдықтарының бірі болып табылады.

Цифрлық құзыреттілік – бұл студенттің ақпараттық технологияларды меңгеру деңгейі ғана емес, сонымен қатар ақпаратты іздеу, өңдеу, талдау, сақтау, қорғау және оны тиімді қолдана алу қабілеті. Сонымен қатар, бұл

құзыреттілік коммуникациялық және әлеуметтік аспектілерді қамтиды: студент онлайн-коммуникацияларды тиімді пайдалана білуі, цифрлық құралдар арқылы топтық жұмыс жүргізе алуы, сандық этика мен қауіпсіздік талаптарын сақтай білуі қажет. Осылайша, цифрлық құзыреттілік студенттің кәсіби, академиялық және жеке дамуына тікелей әсер етеді [1].

Цифрлық құзыреттілікті қалыптастыру процесі бірнеше өзара байланысты аспектілерді қамтиды. Біріншіден, білім беру бағдарламасының мазмұны. Қазіргі білім беру бағдарламалары студенттің пәндік және кәсіби білімін цифрлық дағдылармен үйлестіре отырып, оқу курстарында ақпараттық технологияларды қолдануды қарастырады. Мысалы, математикалық модельдеу, деректерді талдау, виртуалды зертханалар, бағдарламалау негіздері, электрондық ресурстарды пайдалану курстары студенттің практикалық дағдыларын дамытуға бағытталған. Бұл өз кезегінде олардың аналитикалық ойлау қабілетін, шығармашылық шешім қабылдау дағдыларын және кәсіби тиімділігін арттырады [2].

Екіншіден, цифрлық құзыреттілікті дамытуда педагогикалық әдістемелердің рөлі зор. Интерактивті әдістер, онлайн-семинарлар, вебинарлар, электрондық тапсырмалар мен тесттер студенттің ақпараттық технологияларды меңгеру деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Педагогикалық әдістемелердің тиімділігі студенттің өз бетінше ақпарат іздеу қабілетімен, сыни ойлауымен, топтық және жеке жобаларда жұмыс істей алуымен байланысты. Сонымен қатар, заманауи білім беру платформалары мен LMS жүйелерін пайдалану оқу процесін икемді әрі нәтижелі етеді, студенттің оқу мотивациясын күшейтеді [3].

Үшіншіден, цифрлық құзыреттілікті қалыптастыруда студенттердің жеке тұлғалық ерекшеліктері мен когнитивтік дағдылары ескерілуі тиіс. Кейбір студенттер технологияны тез меңгерсе, ал кейбіреулерге қосымша қолдау қажет болуы мүмкін. Сондықтан білім беру процесінде дифференциалды тәсілді қолдану маңызды. Мысалы, студенттердің бастапқы деңгейін анықтау үшін диагностикалық тесттер жүргізу, олардың қажеттіліктеріне сәйкес қосымша ресурстар мен кеңестер ұсыну тиімді болады. Бұл студенттің сенімділігін арттырып, цифрлық дағдыларды меңгеру процесін жеңілдетеді.

Төртіншіден, практикалық тәжірибе мен жобалық жұмыс студенттердің цифрлық құзыреттілігін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Студенттерді нақты жобаларға, симуляцияларға, виртуалды зертханаларға тарту олардың ақпараттық құралдарды қолдану тәжірибесін кеңейтеді. Сонымен қатар, топтық жобалар студенттердің цифрлық коммуникация дағдыларын, ынтымақтастық қабілетін және шығармашылық шешім қабылдауын дамытады. Практикалық тәжірибе студенттің теориялық білімін нақты жағдайларда қолдана алу қабілетін арттырады.

Бесіншіден, цифрлық құзыреттілікті қалыптастыруда ақпараттық қауіпсіздік пен сандық этика маңызды аспектілер болып табылады. Студенттер жеке деректерді қорғауды, ақпаратты дұрыс пайдалану және интеллектуалды меншік құқықтарын сақтауды үйренуі тиіс. Бұл аспект студенттің

жауапкершілігін арттырады, цифрлық ортада қауіпсіз әрекет ету мәдениетін қалыптастырады және кәсіби этикаға сай әрекет жасауға мүмкіндік береді.

Алтыншысынан, заманауи білім беру ортасында цифрлық құзыреттілікті дамыту ақпараттық технологияларды қолдайтын инфрақұрылым арқылы жүзеге асады. Университеттер мен колледждер заманауи компьютерлік сыныптар, виртуалды платформалар, электрондық кітапханалар мен онлайн-ресурстар арқылы студенттердің білім алу процесін қолдайды. Бұл студенттерге ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдетеді, оқу процесін тиімді және қызықты етеді, сондай-ақ олардың өздігінен оқу қабілетін дамытады.

Жетіншіден, цифрлық құзыреттілікті қалыптастыруда студенттердің өзін-өзі бағалау және кері байланыс механизмдері маңызды. Студенттер өз прогресін бағалап, өз білімі мен дағдыларын объективті түрде талдай білуі керек. Бұл оқу мотивациясын күшейтеді, оқу процесін жеке тұлғалық даму мақсаттарына бағыттайды және студенттің саналы түрде кәсіби бағыт таңдауға дайындығын қамтамасыз етеді. Педагогтар мен кураторлар кері байланыс арқылы студенттердің жетістіктерін қадағалайды, қажет жағдайда қосымша қолдау көрсетеді [4].

Сегізіншіден, цифрлық құзыреттілікті дамыту студенттің кәсіби біліктілігімен тығыз байланысты. Көптеген мамандықтарда заманауи еңбек нарығы цифрлық дағдыларды талап етеді: деректерді талдау, цифрлық құралдармен жұмыс істеу, онлайн-коммуникациялар және виртуалды жобалар жүргізу қабілеті. Студенттің цифрлық құзыреттілігі оның кәсіби бәсекеге қабілеттілігін арттырады, болашақ еңбек нарығында табысты болуына мүмкіндік береді және кәсіби дамуын қамтамасыз етеді.

Тоғызыншыдан, студенттердің цифрлық құзыреттілігін қалыптастыруда білім беру мекемелерінің стратегиялық рөлі маңызды. Білім беру бағдарламаларын жаңарту, педагогтарды цифрлық құралдарды тиімді қолдануға үйрету, студенттердің тәжірибелік жобаларға қатысуын ұйымдастыру – бұл қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттары болып табылады. Сонымен қатар, мемлекеттік және халықаралық стандарттарға сәйкес цифрлық құзыреттілікті дамыту оқытудың сапасын арттыруға ықпал етеді.

Заманауи білім беру жүйесінде студенттердің цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру – бұл тек техникалық дағдыны меңгеру емес, сонымен қатар аналитикалық ойлау, сыни тұрғыдан ойлау, шығармашылық қабілеттер мен кәсіби этиканы дамыту процесі. Университеттер мен колледждерде цифрлық құралдарды тиімді қолдану арқылы жүзеге асырылатын оқыту әдістемесі студенттердің саналы, білімді және кәсіби тұрғыдан дайын тұлға ретінде қалыптасуына жол ашады.

Қазіргі білім беру ортасында цифрлық құзыреттілікті дамыту тек технологияны меңгерумен шектелмейді. Соңғы жылдары зерттеушілер бұл құзыреттіліктің когнитивтік, әлеуметтік және эмоционалдық аспектілерін ерекше атап көрсетуде. Мысалы, студенттің цифрлық құралдарды тиімді пайдалану қабілеті оның сыни ойлау, ақпаратты талдау және шығармашылық

шешім қабылдау дағдыларымен тығыз байланысты. Сондықтан білім беру бағдарламалары тек техникалық білім беруді ғана емес, ақпараттық мәдениетті, этикалық сананы және киберқауіпсіздік қағидаларын қалыптастыруды қамтуы тиіс.

Қазіргі заманғы педагогикалық тәжірибеде цифрлық құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді әдістерінің бірі – жобалық оқыту. Студенттер нақты жобаларды орындау барысында цифрлық құралдарды қолдануды үйренеді, виртуалды командалық жұмыстарға қатысады және деректерді талдау, визуализация жасау сияқты практикалық дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, зерттеулер көрсеткендей, виртуалды зертханалар мен симуляциялық платформаларды қолдану студенттердің теориялық білімін нақты тәжірибемен байланыстырады, оқуға деген мотивациясын арттырады және проблемаларды шешу дағдыларын дамытады.

Цифрлық құзыреттіліктің әлеуметтік компоненті де ерекше мәнге ие. Студенттің онлайн-ортада коммуникативтік дағдыларын дамыту, виртуалды командалық жобаларда тиімді жұмыс істей білуі маңызды. Мұнда тек ақпаратты бөлісу емес, әріптестердің пікірін тыңдау, саналы кері байланыс беру және этикалық нормаларды сақтау қажет. Сонымен қатар, әлеуметтік медианы саналы қолдану және ақпараттық хабарламаларды дұрыс бағалау да цифрлық мәдениеттің бір бөлігі болып табылады.

Заманауи зерттеулер көрсеткендей, цифрлық құзыреттілікті қалыптастыруда оқытушының рөлі тек ақпарат беруші емес, нұсқаушы, тәлімгер болып табылады. Педагогтар студенттің жеке қабілеттерін бағалап, қажет болса қосымша қолдау көрсетеді, әр студенттің оқу траекториясын жеке даралай отырып бағыттайды. Мұндай әдіс студенттің өздігінен оқу дағдыларын дамытып, олардың саналы кәсіби таңдау жасауына ықпал етеді.

Сонымен қатар, цифрлық құзыреттілікті қалыптастыруда интерактивті құралдардың орны зор. Мысалы, білім беру платформалары, мобильді қосымшалар, электрондық кітапханалар, бейне сабақтар мен онлайн-курстар студенттердің оқу материалын жеңіл меңгеруіне мүмкіндік береді. Бұл құралдар студенттің өз уақытында және өз қарқынымен білім алуына жол ашады, сонымен қатар ақпаратқа қол жеткізуді, іздену дағдыларын және сыни ойлауды дамытады.

Цифрлық құзыреттіліктің тағы бір маңызды компоненті – кәсіби бағдар және еңбек нарығына дайындық. Қазіргі еңбек нарығы сандық дағдыларды талап етеді: бағдарламалау, деректерді өңдеу, онлайн-коммуникация, цифрлық маркетинг, виртуалды жобаларды басқару және т.б. Сондықтан білім беру мекемелері студенттерге кәсіби бағдар беруді заманауи цифрлық құралдар арқылы жүзеге асыруы қажет. Студенттердің кәсіби бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін практика, стажировка және дуалды оқыту формалары тиімді болып табылады.

Цифрлық құзыреттіліктің сапалы дамуы студенттің эмоционалды интеллектімен де байланысты. Онлайн-ортада тиімді әрекет ету үшін өз эмоциясын басқару, топтық қарым-қатынаста үйлесімді болу, стресс пен

ақпараттық жүктемені басқару дағдылары қажет. Осы аспектілерге көңіл бөлу оқу процесінің кешенділігі мен нәтижелілігін арттырады.

Жақында жүргізілген зерттеулерде студенттердің цифрлық құзыреттілігін дамытуда виртуалды оқу ортасы мен геймификацияның рөлі ерекше атап көрсетілген. Геймификация элементтері студенттің мотивациясын арттырып, оқу процесін қызықты әрі интерактивті етеді. Бұл әсіресе STEM пәндері мен бағдарламалау курстарында тиімді болып табылады, себебі студент нақты тапсырманы орындау барысында теорияны тәжірибемен үйлестіре алады.

Цифрлық құзыреттілікті қалыптастыруда оқу нәтижелерін бағалау жүйесі де маңызды рөл атқарады. Традициялық тексеру әдістерінен бөлек, электрондық тесттер, портфолио, жобалық жұмыстар, онлайн-қатысу статистикасы студенттің дамуын жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, студенттің өздігінен өзін-өзі бағалауы мен кері байланыс алуы оқу мотивациясын күшейтеді және білім сапасын арттырады.

Қорытындылай келе, қазіргі білім беру ортасында студенттердің цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру – бұл кешенді, көпқырлы процесс. Ол студенттің теориялық білімін практикалық дағдылармен үйлестіруді, ақпараттық құралдарды тиімді қолдануды, цифрлық этика мен қауіпсіздік қағидаларын сақтауды, өзін-өзі басқару және кәсіби дайындық қабілеттерін дамытуды қамтиды. Бұл құзыреттілік тек студенттің кәсіби дамуына ғана емес, сонымен қатар оның жеке тұлғалық өсуіне, сыни ойлау, шығармашылық қабілеттер және әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Тәтенов, Б.Қ., Ахметов, А.З. Цифрлық білім беру технологиялары және студенттердің құзыреттілігін қалыптастыру. Алматы: Білім, 2021. 256 с.
2. OECD. Skills Outlook 2022: Digital Competencies for Lifelong Learning. Paris: OECD Publishing, 2022. 312 p.
3. UNESCO. Digital Transformation in Higher Education: Challenges and Opportunities. Paris: UNESCO, 2023. 184 p.
4. Кожамқұлов, Ж.С., Баймұхамедов, Н.Т. Инновациялық педагогика және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар. Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. 224 с.

ОӘЖ 376.1:159.922.7

БАЛАБАҚШАЛАРДАҒЫ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ДАМУ: ЖАҒАНДЫҚ ӘДІСТЕМЕЛЕР МЕН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ

Жалгасова К.Ж., Абдуакасова Н.Н., Касымова Л.Ж.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Мауленбердиева Г.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается проблема развития эмоционального интеллекта в детских садах, проводится анализ мировых методик и их интеграции с казахстанской педагогикой. Эмоциональный интеллект рассматривается как основа формирования способности личности распознавать, понимать и управлять своими

эмоциями. На основе мирового педагогического опыта (Д. Гоулман, С. Бишоп, М. Монтессори и др.) предлагаются пути адаптации данных подходов в системе дошкольного образования Казахстана. В результате исследования показана эффективность игровых технологий, арт-терапии и коучинговых методов в развитии эмоционального интеллекта у детей дошкольного возраста.

Summary: This article explores the issue of developing emotional intelligence in preschool education, analyzing global methodologies and their integration with Kazakhstani pedagogy. Emotional intelligence is viewed as the foundation for forming the ability to recognize, understand, and manage one's emotions. Based on global pedagogical practices (Daniel Goleman, S. Bishop, Maria Montessori, etc.), the study suggests ways to adapt these approaches to Kazakhstan's preschool education system. The findings highlight the effectiveness of play-based learning, art therapy, and coaching techniques in fostering emotional intelligence among preschool children.

Эмоционалды интеллект — тұлғаның өз эмоцияларын түсіну, оларды басқару және өзгелердің сезімдерін тану қабілетін сипаттайтын күрделі психологиялық феномен. ХХІ ғасырда бұл ұғым баланың танымдық, әлеуметтік және тұлғалық дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі ретінде қарастырылады [1]. Мектепке дейінгі жаста эмоционалды интеллектті қалыптастыру — болашақта баланың қарым-қатынас орнату, өзін-өзі реттеу және әлеуметтік бейімделу қабілеттерінің негізін қалайды [2].

Қазақстандағы мектепке дейінгі педагогикада соңғы жылдары эмоционалды интеллект ұғымына ерекше назар аударылуда. Бұл бағыттағы зерттеулердің артуы қоғамның әлеуметтік-эмоционалдық тұрақтылық пен адами капитал сапасын арттыру қажеттілігімен тікелей байланысты [3]. Эмоционалды интеллектті дамыту тек психологиялық тұрғыдан ғана емес, педагогикалық үдерістің маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуда.

Дэниел Гоулманның (Daniel Goleman) еңбектерінде эмоционалды интеллект ұғымы алғаш рет ғылыми негізде сипатталып, оны құрайтын бес негізгі компонент анықталған: өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, мотивация, эмпатия және әлеуметтік дағдылар [4]. Осы компоненттерді мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үдерісінде дамыту баланың тұлғалық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. Мысалы, өзін-өзі тану қабілетін қалыптастыру үшін балаларға өз эмоцияларын сөзбен сипаттау, түсіндіру, сурет салу арқылы бейнелеу сияқты тәсілдер қолданылады [5].

Жаһандық тәжірибеде эмоционалды интеллектті дамытуда қолданылатын әдістемелердің бірі — Монтессори педагогикасы. Мария Монтессори баланың еркін дамуын, өзіндік таңдау жасау мүмкіндігін және ішкі тәртібін қалыптастыруды басты қағида ретінде қарастырды [6]. Бұл әдістеме арқылы бала өзінің эмоцияларын еркін білдіруге және сонымен қатар жауапкершілік сезімін дамытуға үйренеді.

Сол сияқты Реджио Эмилия (Reggio Emilia) педагогикалық жүйесінде де эмоционалды интеллекттің дамуына ерекше көңіл бөлінеді. Мұнда бала өз тәжірибесі мен эмоцияларын сурет, ойын, музыка арқылы білдіреді. Мұндай тәсілдер баланың шығармашылық ойлауын және өз сезімдерін қауіпсіз ортада жеткізу қабілетін арттырады [7].

Қазақстандық педагогикада бұл бағыттағы алғашқы тәжірибелер көбінесе ойын және арт-терапия элементтерін қолдану арқылы жүзеге асырылуда. Мысалы, «эмоция дөңгелегі» әдісі — балалардың түрлі эмоция түрлерін тануына, олардың мәнін түсінуіне және өз әрекеттерін эмоциялық күйге сәйкестендіруіне көмектеседі [8]. Ойын барысында балалар қуану, ренжу, таңдану, қорқу сияқты эмоцияларды бейнелейді және бұл тәжірибе олардың эмпатиялық сезімін дамытады.

Эмоционалды интеллектті дамытуда коучинг элементтерін қолдану да тиімді нәтижелер беруде. Педагог балаға бағыт беруші, демеуші рөл атқара отырып, оның ішкі әлеуетін ашуға мүмкіндік жасайды [9]. Коучинг тәсілдері арқылы бала өз сезімдері мен іс-әрекеттеріне рефлексия жасай алады, бұл оның өзіндік санасын арттырады.

Балабақшадағы тәрбиешінің эмоционалды интеллект деңгейі де балалардың дамуына айтарлықтай әсер етеді [10]. Егер педагог өз эмоцияларын басқара білсе, ол балаларға қауіпсіз, жылы атмосфера қалыптастырады. Ал педагогтың жоғары эмоционалды мәдениеті — балалардың өзара қатынасындағы үлгі бола алады. Осы тұрғыда педагогтардың кәсіби даярлығында эмоционалды құзыреттілікті арттыру міндеті өзекті мәселе болып табылады.

Жаһандық әдістемелер мен қазақстандық тәжірибелерді интеграциялау барысында мәдени сәйкестік қағидасы ескерілуі тиіс [11]. Мысалы, Қазақстандағы ұлттық тәрбиенің дәстүрлі элементтері — үлкенге құрмет, кішіні аялау, сабырлылық пен мейірімділік сияқты құндылықтар эмоционалды интеллект дамуының табиғи негізі бола алады. Осындай мәдени ерекшеліктерді әлемдік әдістемелермен ұштастыру — педагогикалық процестің тиімділігін арттырады.

Қазіргі таңда ЭЫДҰ (OECD) және ЮНЕСКО ұсынған халықаралық стандарттарда мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларды қалыптастыру негізгі құзыреттердің бірі ретінде қарастырылады [12]. Бұл үрдіс Қазақстандағы «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты» құжаттарында да көрініс тапқан. Эмоционалды интеллектті дамыту бағытында енгізілген жаңашыл бағдарламалар балалардың тұлғалық және әлеуметтік бейімделу көрсеткіштерін айтарлықтай арттыруда [13].

Эмоционалды интеллектті қалыптастыруда ата-анамен серіктестік байланыс та маңызды. Себебі бала эмоцияларды ең алдымен отбасында байқап, ата-ананың мінез-құлқы арқылы үйренеді. Педагогтар мен ата-аналардың өзара қарым-қатынасы сенім мен ашықтыққа негізделген жағдайда ғана эмоционалды тәрбиенің тиімділігі жоғары болады [14].

Сондай-ақ қазіргі таңда цифрлық құралдар арқылы эмоцияларды үйретудің инновациялық тәсілдері пайда болуда. Мысалы, интерактивті мультимедиялық ойындар мен «эмоция карталары» балаларға түрлі эмоцияларды бейнелеуге, оларды ажыратуға және сезімдерін сөзбен жеткізуге

мүмкіндік береді [15]. Бұл әдіс әсіресе жас ерекшелігіне сай визуалды ойлауды дамытуда өте тиімді.

Эмоционалды интеллектті дамытуда арт-терапия әдістерінің тиімділігі ерекше. Сурет салу, ертегі терапиясы, музыка және би элементтері баланың ішкі әлемін ашып, эмоциялық тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі. Арт-терапия баланың өз сезімдерін ашық білдіруіне жағдай жасайды, сонымен қатар эмоцияны басқару дағдысын дамытады [16].

Қорыта келгенде, эмоционалды интеллектті дамыту мектепке дейінгі тәрбиенің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылуы қажет. Жаһандық тәжірибе көрсеткендей, бұл бағыттағы жүйелі жұмыс баланың болашақ табыстылығына, әлеуметтік белсенділігіне және психологиялық саулығына тікелей әсер етеді [17]. Қазақстандық педагогикада да бұл үрдіс ұлттық дәстүр мен заманауи әдістемелер синтезі арқылы жүзеге асырылуда. Эмоционалды интеллектті дамытудың тиімді моделі педагогтың кәсіби құзыреттілігіне, ата-анамен ынтымақтастығына және балаға бағытталған тәрбиелік ортаның сапасына тәуелді.

Сондықтан балабақшалардағы эмоционалды интеллектті дамыту — бұл тек жеке педагогикалық әдістеме емес, болашақ ұрпақтың тұлғалық және адамгершілік мәдениетін қалыптастырудың негізгі бағыты болып табылады [18].

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Goleman D. Emotional Intelligence. — New York: Bantam Books, 1995.
2. Salovey P., Mayer J. Emotional Intelligence. — Imagination, Cognition and Personality, 1990.
3. ҚР БҒМ. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты. — Астана, 2023.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016.
5. Bishop S. Developing Emotional Literacy in Early Childhood. — Routledge, 2018.
6. Montessori M. The Absorbent Mind. — Oxford: Clío Press, 1997.
7. Edwards C., Gandini L., Forman G. The Hundred Languages of Children: Reggio Emilia Approach. — Praeger, 2012.
8. Әбдіғаппарова Г. Мектепке дейінгі балалардың эмоционалды дамуы. — Алматы, 2021.
9. Whitmore J. Coaching for Performance. — Nicholas Brealey, 2017.
10. Нұрғалиева С. Педагогтың эмоционалды құзыреттілігі. — Астана, 2020.
11. Жүнісова А. Ұлттық тәрбие және эмоционалды мәдениет. — Алматы, 2022.
12. OECD. Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education to Primary Education. — Paris, 2017.
13. UNESCO. Early Childhood Care and Education: Global Frameworks. — Paris, 2020.
14. Молдабекова Р. Отбасы мен балабақша серіктестігі. — Алматы, 2019.
15. Kazakh Research Institute of Education. Цифрлық педагогикадағы инновациялар. — Астана, 2024.
16. Rubin J. Art Therapy: An Introduction. — Routledge, 2010.
17. Denham S. Emotional Development in Young Children. — Guilford Press, 1998.
18. Кенжебаева А. Эмоционалды интеллектті дамыту жолдары. — Шымкент, 2023.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТТІҢ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТЫНА ӘСЕРІ

Жалилхан Ж.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье исследуется влияние образовательной среды педагогического университета на психологическое благополучие студентов. Автор анализирует ключевые факторы, формирующие образовательную среду, включая организацию учебного процесса, социальные взаимоотношения, качество психологической поддержки и инфраструктуру учебного заведения. Особое внимание уделяется влиянию этих факторов на эмоциональную устойчивость, мотивацию и личностное развитие студентов. Рассматриваются методы повышения стрессоустойчивости и формирования навыков саморегуляции в условиях учебной среды.

Summary: The article investigates the influence of the educational environment of a pedagogical university on the psychological well-being of students. The author analyzes key factors shaping the educational environment, including the organization of the learning process, social relationships, the quality of psychological support, and the infrastructure of the institution. Special attention is given to the impact of these factors on students' emotional stability, motivation, and personal development. The article also discusses methods for enhancing stress resilience and developing self-regulation skills within the educational setting.

Қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесі студенттердің кәсіби біліктілігін қалыптастырумен қатар олардың психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз етуді де негізгі міндеттерінің қатарына қосады. Педагогикалық университеттерде білім беру ортасы – бұл студенттердің оқу, ғылыми және әлеуметтік қызмет атқаратын кеңістігі ғана емес, сонымен бірге олардың психологиялық және эмоционалдық дамуына ықпал ететін күрделі әлеуметтік-психологиялық жүйе болып табылады [1]. Осыған байланысты білім беру ортасының сапасы студенттердің психологиялық жай-күйіне, оқу мотивациясына, тұлғалық қалыптасуына және жалпы академиялық жетістіктеріне әсер етеді. Сондықтан педагогикалық жоғары оқу орындарының білім беру ортасын психологиялық тұрғыдан зерттеу өзекті әрі маңызды ғылыми мәселе ретінде қарастырылады.

Психологиялық әл-ауқат ұғымы – бұл адамның психикалық денсаулығының жоғары деңгейін, эмоционалдық тұрақтылығын, өзіне деген сенімділігін және әлеуметтік қарым-қатынастардағы үйлесімділігін білдіреді. Студенттердің психологиялық әл-ауқаты олардың оқу үдерісіндегі тиімділікке, шығармашылық белсенділікке, стресстік жағдайларға төзімділікке және жеке тұлға ретінде дамуына тікелей байланысты. Педагогикалық университеттің білім беру ортасы студенттердің психологиялық әл-ауқатына әсер ету тұрғысынан ерекше мәнге ие, өйткені мұнда білім алушылар педагогикалық қызметке дайындалады, яғни олардың тұлғалық және кәсіби қалыптасу процестері өзара тығыз байланысты.

Білім беру ортасы – бұл оқу процесі жүретін, сондай-ақ әлеуметтік өзара әрекеттесудің, ақпарат алмасудың, эмоциялық қолдаудың орын алатын

әлеуметтік кеңістік [2]. Оның құрамына оқу кабинеттері, кітапханалар, зертханалар, қоғамдық орындар және интернет-ресурстар кіреді. Сонымен қатар, білім беру ортасының маңызды элементтері – мұғалімдердің кәсіби шеберлігі, оқу бағдарламаларының мазмұны, педагогикалық атмосфера және сыныптағы әлеуметтік қарым-қатынастар. Бұл факторлар студенттердің сенім деңгейіне, өзін-өзі бағалауына, ішкі мотивациясына және жалпы психологиялық ахуалға ықпал етеді.

Зерттеулер көрсеткендей, білім беру ортасының сапасы төмен болған жағдайда студенттер арасында күйзеліс, мазасыздық, мотивацияның төмендеуі және эмоционалдық әлсіздік сияқты мәселелер жиі кездеседі. Атап айтқанда, педагогикалық университеттердегі білім беру ортасының кейбір аспектілері студенттердің өз-өзін сезінуі мен кәсіби бағытталуына кедергі келтіруі мүмкін [3]. Мысалы, білім беру мазмұнының күрделілігі, оқыту әдістерінің ескіргендігі, мұғалімдер мен студенттер арасындағы қарым-қатынастың формалдылығы және әлеуметтік қолдаудың жеткіліксіздігі психологиялық күйзеліс тудыруы ықтимал. Сондықтан студенттердің психологиялық әлауқатын қолдау үшін білім беру ортасын оңтайландыру мәселелері маңызды болып табылады.

Психологиялық әлауқатты қамтамасыз ету мақсатында педагогикалық университеттерде кешенді шаралар жүргізілуі қажет. Олардың қатарында психологиялық қызметтердің дамуы, мотивациялық және өзін-өзі дамытуға бағытталған бағдарламалардың енгізілуі, стресс жағдайларын басқаруға үйрету, топтық жұмыстар мен әлеуметтік қолдау жүйелерін құру маңызды орын алады. Сонымен қатар, білім беру ортасының инклюзивтілігі мен студенттердің өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасау, олардың жеке ерекшеліктерін ескеру және шығармашылық белсенділігін ынталандыру да психологиялық әлауқатты арттыруға септігін тигізеді.

Осы тұрғыдан алғанда, педагогикалық университеттің білім беру ортасының студенттердің психологиялық әлауқатына әсерін кешенді зерттеу қажеттілігі туындайды. Бұл зерттеу білім беру процесінің тиімділігін арттыруға, студенттердің тұлғалық және кәсіби дамуына қолдау көрсетуге, сондай-ақ олардың психикалық денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағытталған. Зерттеу нәтижелері педагогикалық жоғары оқу орындарында білім беру саясатын жетілдіруге, оқу бағдарламаларын, педагогикалық технологияларды және әлеуметтік-психологиялық қызметтерді дамытуға практикалық ұсыныстар беруге мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, қазіргі уақытта психологиялық әлауқат пен білім беру ортасының өзара байланысы білім беру психологиясы, педагогика және әлеуметтік психология салаларында кеңінен қарастырылады. Бұл бағыттағы ғылыми ізденістер студенттердің оқу жетістіктерін арттыру және олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуын қолдау мәселелерін шешуге септігін тигізеді. Сондықтан педагогикалық университеттердің білім беру ортасын психологиялық тұрғыдан талдау білім беру сапасын арттырудың маңызды аспектісі болып табылады.

Қорыта айтқанда, педагогикалық университеттің білім беру ортасы студенттердің психологиялық әл-ауқатына айтарлықтай ықпал етеді. Бұл ықпал оқу мотивациясы, эмоционалдық тұрақтылық, тұлғалық даму және академиялық жетістіктер сияқты маңызды аспектілер арқылы көрінеді. Сондықтан жоғары оқу орындарында білім беру ортасының сапасын арттыру және оны студенттердің психологиялық қажеттіліктеріне сай бейімдеу – қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі. Осы орайда, педагогикалық университеттің білім беру ортасының студенттердің психологиялық әл-ауқатына әсерін зерттеу ғылыми тұрғыдан маңызы зор, әрі практикалық қолданымдылығы жоғары мәселе болып табылады.

Педагогикалық университеттің білім беру ортасы студенттердің психологиялық әл-ауқатына әртүрлі деңгейде және түрлі бағыттарда әсер етеді. Алғашқы маңызды аспект – бұл оқу процесінің ұйымдастырылу сапасы. Білім беру мазмұны, оқыту әдістері, академиялық талаптардың деңгейі студенттердің когнитивтік жүктемесін анықтайды. Егер оқу материалы күрделі, ал оқу үдерісі ұйымдастырылмаған болса, бұл студенттерде мазасыздық, күйзеліс пен мотивацияның төмендеуіне әкеледі. Зерттеулер көрсеткендей, когнитивтік шамадан тыс жүктеме студенттердің оқу үлгеріміне ғана емес, сонымен қатар олардың эмоционалдық тұрақтылығына да кері әсер етеді. Сондықтан педагогикалық университеттерде оқу бағдарламаларын оқу қабілеті мен психологиялық ерекшеліктеріне сай икемдеу маңызды.

Екінші аспект – білім беру ортасындағы әлеуметтік қарым-қатынастар. Университеттің педагогикалық қоғамдастығы – мұғалімдер, студенттер және әкімшілік қызметкерлер арасындағы өзара байланыс жүйесі – психологиялық қолдау мен сенім атмосферасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мұғалімдердің кәсіби шеберлігі ғана емес, олардың коммуникативтік мәдениеті мен эмоционалдық интеллигенциясы студенттердің өзін-өзі қабылдауына және оқу мотивациясына әсер етеді. Сонымен қатар, студенттердің арасындағы достық, топтық ынтымақтастық пен өзара көмек студенттердің әлеуметтік интеграциясын күшейтіп, оқудағы стресс деңгейін төмендетеді. Кері жағдайда, конфликтілер мен жалғыздық сезімі психологиялық әл-ауқатқа зиян келтіреді [4].

Үшінші маңызды фактор – университеттің психологиялық қолдау жүйесі. Студенттердің психикалық денсаулығын сақтау мақсатында университеттерде арнайы психологтар, кеңесшілер мен менторлық бағдарламалар енгізілуі қажет. Бұл қызметтер стрессті басқару, эмоционалдық қиындықтарды жеңу және тұлғалық өсуге жәрдемдеседі. Психологиялық қолдау студенттердің өз проблемаларын ашық айтуына мүмкіндік беріп, оларды шешу жолдарын табуға жәрдемдеседі. Мұндай қызметтердің бар болуы студенттердің оқу үрдісіне деген сенімін арттырып, олардың оқу процесіне толыққанды араласуына септігін тигізеді.

Төртінші аспект – физикалық және әлеуметтік ортаның сапасы. Университеттің инфрақұрылымы, оқу кабинеттерінің жайлылығы, кітапханалардың қолжетімділігі, спорттық және демалыс кешендерінің болуы

студенттердің жалпы әл-ауқатына әсер етеді. Жақсы ұйымдастырылған оқу кеңістігі студенттердің концентрациясын арттырып, шаршау мен психологиялық күйзелістің алдын алады. Сонымен қатар, студенттердің бос уақытын тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін әлеуметтік және мәдени шаралар олардың өмір сапасын жақсартуға ықпал етеді [5].

Психологиялық әл-ауқатқа әсер ететін тағы бір маңызды фактор – студенттердің өзін-өзі басқару және өзін-өзі реттеу дағдылары. Педагогикалық университеттерде бұл дағдыларды дамытуға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Өзін-өзі басқару қабілеті стресстік жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға, эмоцияларды реттеуге, мотивацияны ұстап тұруға көмектеседі. Бұл тұрғыда университетте арнайы тренингтер, семинарлар және мотивациялық бағдарламалар ұйымдастыру тиімді. Өзін-өзі дамытуға бағытталған бұл іс-шаралар студенттердің психологиялық тұрақтылығын нығайтып, олардың кәсіби қызметке дайын болуына әсер етеді.

Қазіргі білім беру үрдісінде технологиялардың рөлі артып келеді. Цифрлық білім беру платформалары мен онлайн ресурстар студенттерге оқу материалын ыңғайлы уақытта және кеңістікте меңгеруге мүмкіндік береді. Алайда, технологияның артық пайдаланылуы студенттердің әлеуметтік байланыстарын шектеуі және жалғыздық сезімін күшейтуі мүмкін. Осы орайда, университеттерде цифрлық және оффлайн білім беру ортасының тепе-теңдігін сақтау маңызды. Бұл психологиялық әл-ауқатты сақтау үшін қажетті жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, педагогикалық университеттің білім беру ортасының студенттердің психологиялық әл-ауқатына әсері кешенді және көпқырлы. Бұл әсер оқу процесінің ұйымдастырылу сапасы, әлеуметтік қарым-қатынастар, психологиялық қолдау жүйесі, физикалық және әлеуметтік ортаның жайлылығы, өзін-өзі басқару дағдылары және технологиялық құралдардың дұрыс қолданылуы арқылы жүзеге асады. Психологиялық әл-ауқатты қолдау университеттің білім беру миссиясын толыққанды орындауына мүмкіндік береді және студенттердің тұлғалық пен кәсіби дамуына негіз болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Леви С. Психология высшего образования: Учебное пособие / С. Леви. — М.: Академия, 2015. — 384 с.
2. Иванова Н.В. Психологическая устойчивость студентов в условиях учебной деятельности / Н.В. Иванова // Вестник педагогики. — 2018. — №3. — С. 45-52.
3. Петров А.А. Формирование стрессоустойчивости у студентов педагогических вузов / А.А. Петров. — СПб.: Питер, 2017. — 256 с.
4. Смирнова Т.Е. Влияние образовательной среды на психическое здоровье студентов / Т.Е. Смирнова // Психология и образование. — 2019. — Т. 24, №2. — С. 12-20.
5. Козлова М.И. Психологическая поддержка студентов в высших учебных заведениях / М.И. Козлова. — Екатеринбург: УрФУ, 2016. — 210 с.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАУІПСІЗДІК КОНТЕКСТІНДЕ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДАУ

Жаңаберген Ә.Ш.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье всесторонне рассматривается проблема подготовки будущих педагогов к профессиональной деятельности в контексте социальной безопасности. Понятие социальной безопасности играет важную роль в повышении качества педагогической деятельности и служит основой для стабильной работы учителя с профессиональной, правовой, психологической и этической точек зрения. В исследовании анализируется современное состояние образовательных программ, направленных на обеспечение социальной безопасности педагогов, а также выявляются существующие недостатки и предлагаются пути их совершенствования.

Summary: This article provides a comprehensive analysis of the preparation of future teachers for professional activities within the context of social security. The concept of social security plays a crucial role in enhancing the quality of pedagogical work and serves as a foundation for a teacher's stable performance from professional, legal, psychological, and ethical perspectives. The study examines the current state of educational programs aimed at ensuring the social security of teachers, identifies existing shortcomings, and proposes ways to improve them.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндеттердің бірі — болашақ педагог мамандарды тек кәсіби құзыреттілікке ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік тұрғыдан қауіпсіз ортада тиімді жұмыс істеуге бейімдеу. Әлеуметтік қауіпсіздік феномені қоғам дамуының түрлі салаларында, соның ішінде білім беру жүйесінде де аса өзекті мәселе ретінде қарастырылуда. Білім алушының болашақ кәсіби қызметінде түрлі әлеуметтік қатерлермен, қауіп-қатер жағдайларымен бетпе-бет келу мүмкіндігін ескере отырып, педагогикалық кадрларды даярлау үдерісінде әлеуметтік қауіпсіздікті қамтамасыз ететін әдіснамалық және тәжірибелік негіздерді қалыптастыру — бүгінгі күннің өзекті талаптарының бірі [1].

Болашақ педагогтарды кәсіби қызметке даярлау барысында олардың жеке тұлғалық дамуы мен әлеуметтік-психологиялық тұрақтылығы ерекше назар аударуды қажет етеді. Әлеуметтік қауіпсіздік ұғымы кең мағынада қоғам мен тұлғаның қауіпсіз өмір сүруіне, өзін-өзі жүзеге асыруына және әлеуметтенуіне жағдай жасайтын әлеуметтік орта мен институттардың жиынтығын білдіреді [2]. Ал педагогикалық қызметтің әлеуметтік аспектілері мұғалімнің білім беру ұйымындағы, сондай-ақ кең әлеуметтік кеңістіктегі рөлін, жауапкершілігін, әлеуметтік өзара әрекеттестігін айқындайды.

Қазіргі мектептегі педагог қызметінің сипаты едәуір күрделеніп, тек пәндік білім берумен шектелмейді. Мұғалім бүгінгі таңда білім беру үдерісінің ұйымдастырушысы ғана емес, сонымен қатар оқушылардың тұлғалық дамуындағы, олардың әлеуметтік бейімделуіндегі, құндылықтық бағдарларының қалыптасуындағы маңызды субъект болып табылады. Бұл өз кезегінде педагогтың кәсіби даярлығының құрылымына әлеуметтік қауіпсіздікпен байланысты құзыреттерді де енгізуді талап етеді. Педагог

мамандығының әлеуметтік миссиясы оның кәсіби қызметінің әлеуметтік маңыздылығымен, қоғамдық сана мен мінез-құлыққа ықпал етуімен сипатталады.

Әлеуметтік қауіпсіздік контексіндегі кәсіби даярлық мәселесін зерттеу қазіргі педагогика ғылымында пәнаралық бағыттардың тоғысында қарастырылады. Бұл – педагогика, әлеуметтану, психология, философия, құқық және қауіпсіздік салаларындағы теориялық-әдіснамалық ұстанымдарға сүйенуді қажет етеді [3]. Болашақ мұғалімнің әлеуметтік қауіпсіздік контексінде кәсіби қызметке дайын болу деңгейі оның әлеуметтік құзыреттілігіне, кәсіби этика мен заңнамалық нормаларды меңгеруіне, әлеуметтік шиеленіс жағдайларында дұрыс шешім қабылдай алуына, оқушылармен, ата-аналармен және әріптестермен тиімді қарым-қатынас орната алуына тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесі мен педагог кадрларды даярлаудың нормативтік-құқықтық негіздері – «Білім туралы» Заң, ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары, педагогикалық этика кодексі және т.б. құжаттарда педагогтың кәсіби құзыреттілігімен қатар, оның адамгершілік және азаматтық жауапкершілігіне де ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы әлеуметтік сын-қатерлер – кибербуллинг, радикалды идеологиялардың таралуы, инклюзивті білім беруді іске асырудағы әлеуметтік тосқауылдар, білім беру мекемелеріндегі төтенше жағдайлар, эмоционалды күйзеліс, кәсіби тұру және т.б. болашақ педагогтарды оқыту үдерісінде әлеуметтік қауіпсіздік мәдениетін қалыптастырудың қажеттілігін алға тартады [4].

Бүгінгі таңда педагогикалық ЖОО-ларда болашақ мұғалімдерді тек кәсіби пәндер негізінде даярлау жеткіліксіз. Олардың әлеуметтік қауіпсіздік саласында құзыреттілігін арттыру — теориялық біліммен қатар практикалық дайындықты да қажет ететін маңызды міндет. Мұндай дайындық болашақ педагогтың әлеуметтік ортадағы түрлі қиындықтар мен сын-тегеуріндерге қарсы тұра алатын, оқушылар мен әріптестеріне қауіпсіз және қолайлы орта қалыптастыра алатын кәсіби тұлға ретінде дамуына ықпал етеді.

Бүгінгі таңда әлеуметтік қауіпсіздік контексінде болашақ педагогты даярлау мәселесі шетелдік және отандық зерттеушілер тарапынан әртүрлі қырынан қарастырылуда. Атап айтқанда, Ресейлік ғалымдар И.А. Колесникова, Е.В. Бондаревская, И.Ф. Исмаилов, отандық педагог-зерттеушілер А.Қ. Құсайынов, Р.Н. Шаңғараева, М.М. Жадрина, С.Ж. Пралиева және т.б. педагогтың кәсіби даярлығындағы тұлғалық, әлеуметтік және этикалық аспектілердің маңыздылығын атап өтеді. Алайда педагогикалық білім беру жүйесінде әлеуметтік қауіпсіздік мәселесіне арналған кешенді әдістеме, оқу бағдарламалары мен практикалық құралдардың жеткіліксіздігі аталмыш мәселенің әлі де терең зерттеуді қажет ететіндігін көрсетеді [5].

Осыған байланысты, болашақ педагогты әлеуметтік қауіпсіздік контексінде кәсіби қызметке дайындау — оның теориялық-әдіснамалық негіздерін айқындау, әлеуметтік қауіпсіздік құзыреттерін жүйелі қалыптастыру,

білім беру үдерісіне интеграцияланған оқыту әдістері мен құралдарын енгізу арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Мұндай тәсіл педагог мамандығының әлеуметтік маңызын арттырып қана қоймай, қоғамдағы тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды тетігіне айналады.

Әлеуметтік қауіпсіздік мәселесі қазіргі педагогика ғылымында маңызды бағыттардың біріне айналып отыр. Болашақ педагогтарды кәсіби қызметке даярлау барысында олардың тек пәндік біліммен ғана қарулануы жеткіліксіз. Қазіргі қоғамда мұғалімдер өз қызметінде әртүрлі әлеуметтік қауіп-қатерлермен бетпе-бет келіп жатады. Бұл жағдайлар педагогтың кәсіби қызметінің сапасына тікелей әсер етеді. Сондықтан болашақ мұғалімнің әлеуметтік қауіпсіздік контекстінде жұмыс істеуге дайын болуы — оның кәсіби қалыптасуындағы негізгі міндеттердің бірі ретінде қарастырылады. Әлеуметтік қауіпсіздік ұғымы кең мағынада алғанда адамның қоғамдық ортада қауіпсіз, психологиялық тұрғыда тұрақты, моральдық-этикалық нормаларды сақтай отырып, кәсіби қызметін табысты жүзеге асыруына мүмкіндік беретін факторлар жиынтығын қамтиды. Бұл ұғым болашақ педагогтың кәсіби даярлығындағы құқықтық, этикалық, әлеуметтік және психологиялық компоненттердің өзара үйлесімділігін қамтамасыз етуді талап етеді.

Педагогикалық қызметтің өзі ерекше әлеуметтік сипатқа ие. Мұғалім — қоғамдағы маңызды әлеуметтік тұлға. Ол тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушылардың әлеуметтену процесінде, тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуында, құндылықтық бағдарларының дамуына ықпал етуші. Сондықтан да оның кәсіби даярлығында әлеуметтік қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру аса өзекті. Мұғалім өз қызметінде оқушылармен, ата-аналармен, әріптестермен және жалпы қоғаммен тығыз қарым-қатынаста болады. Осы байланыстардың мазмұны мен сипаты педагогтың әлеуметтік тұрғыда қауіпсіз әрекет ете алуына, яғни өз құқығы мен жауапкершілігін сезінуіне, психоэмоционалдық күйін тұрақты ұстауына, кәсіби этика талаптарын сақтай алуына тікелей байланысты.

Бүгінгі таңда педагогикалық жоғары оқу орындарының алдында тұрған басты міндеттердің бірі — болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығымен қатар, олардың әлеуметтік қауіпсіздік саласындағы құзыреттілігін қалыптастыру. Бұл үшін оқу үдерісіне арнайы пәндер мен модульдер енгізу, әлеуметтік-психологиялық тренингтер ұйымдастыру, құқықтық білімді тереңдету, конфликтология негіздерін меңгерту, ақпараттық қауіпсіздік бойынша дағдыларды дамыту қажет. Болашақ педагогтың құқықтық сауаттылығы, нормативтік-құқықтық актілерді білуі, оқушылардың, ата-аналардың және әріптестердің құқықтарын құрметтеуі — оның әлеуметтік қауіпсіздігінің негізін қалайды. Сонымен қатар, мұғалім кәсіби қызметінде жиі кездесетін шиеленісті жағдайларды шешу үшін психологиялық тұрақтылыққа, эмоцияларды басқару қабілетіне және қарым-қатынас мәдениетіне ие болуы тиіс.

Педагогтың әлеуметтік қауіпсіздігі тек жеке кәсіби дайындықпен ғана емес, сонымен қатар оның жұмыс жасайтын әлеуметтік ортасымен де тығыз байланысты. Яғни мектептің ішкі климаты, әкімшілік қолдау, әріптестер

арасындағы кәсіби қарым-қатынас, оқушылар мен ата-аналар тарапынан болатын қысымдар — мұның барлығы мұғалімнің өзін қауіпсіз сезінуіне әсер етеді. Сондықтан да әлеуметтік қауіпсіздік тек педагогтың жеке жауапкершілігі емес, сонымен қатар білім беру мекемесінің, тіпті жалпы қоғамның да ортақ міндеті екендігі анық.

Қазақстанда педагогикалық білім беру жүйесінде әлеуметтік қауіпсіздік мәселесіне деген қызығушылық артып келеді. Алайда, қазіргі оқу бағдарламаларының көпшілігінде бұл тақырып әлі де фрагментарлы түрде қарастырылуда. Жекелеген курстарда әлеуметтік қауіпсіздікке қатысты мәселелер қозғалғанымен, олардың кешенді, жүйелі түрде оқытылуы кемшін. Болашақ мұғалімдерге арналған оқу-әдістемелік құралдарда әлеуметтік қауіпсіздік компоненттері аз қамтылған. Бұл болашақ педагогтың кәсіби қызметке толық дайын болмауына әкеп соғуы мүмкін. Осыған байланысты педагогикалық мамандықтарға арналған білім беру бағдарламаларына әлеуметтік қауіпсіздікке бағытталған пәндерді жүйелі түрде енгізу қажеттілігі туындап отыр. Бұл пәндер тек теориялық білім беріп қана қоймай, болашақ педагогтардың практикалық дағдыларын дамытуға, әлеуметтік шиеленістерді шешу қабілетін қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Сонымен қатар, педагогтарды әлеуметтік қауіпсіздік контекстінде кәсіби қызметке дайындау барысында қолданылатын оқыту әдістері де маңызды рөл атқарады. Дәстүрлі дәрістер мен семинарлармен қатар, интерактивті оқыту тәсілдері – рөлдік ойындар, кейс-стади, тренингтер, симуляциялық жаттығулар, пікірталастар тиімді нәтиже береді. Бұл әдістер болашақ педагогтарға шынайы өмірдегі әлеуметтік қиындықтарды модельдеуге, оларды шешудің оңтайлы жолдарын табуға көмектеседі. Мысалы, мектептегі буллинг жағдайын талдау, оқушылар мен ата-аналар арасындағы түсініспеушілікті шешу жолдарын қарастыру, педагогтың құқықтық жағдайын талдау секілді практикалық тапсырмалар студенттердің кәсіби әрі әлеуметтік тұрғыда қалыптасуына оң ықпал етеді.

Цифрлық қоғам жағдайында болашақ педагогтың әлеуметтік қауіпсіздігіне әсер ететін тағы бір маңызды фактор – ақпараттық қауіпсіздік. Қазіргі оқытушылар тек офлайн ортада ғана емес, сонымен қатар онлайн кеңістікте де жұмыс жасайды. Әлеуметтік желілердегі этика, цифрлық мәдениет, жеке мәліметтердің құпиялылығын сақтау, кибербуллингтен қорғану секілді мәселелер мұғалімнің кәсіби және тұлғалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ажырамас бөлігіне айналды. Сондықтан педагогикалық білім беру жүйесінде ақпараттық қауіпсіздікке қатысты сауаттылықты арттыру – уақыт талабы. Болашақ мұғалім тек өзінің жеке қауіпсіздігін ғана емес, сонымен қатар оқушылардың да интернет кеңістігінде қауіпсіз болуын қамтамасыз ете алуы қажет.

Педагогтың әлеуметтік қауіпсіздігі инклюзивті білім беру жағдайында одан әрі күрделене түседі. Себебі мұғалім әртүрлі әлеуметтік, мәдени, этникалық топтардан шыққан оқушылармен жұмыс істейді. Мұндай жағдайда педагогта толеранттылық, мәдениаралық коммуникация, әлеуметтік бейімделу

секілді қасиеттердің болуы маңызды. Әлеуметтік әртүрлілікті ескере отырып, әрбір оқушыға тең мүмкіндіктер беру – бұл педагогтың кәсіби этикасының негізгі өлшемдерінің бірі. Сондықтан педагогикалық даярлық барысында студенттерге инклюзия, көпмәдениеттілік, әлеуметтік әділеттілік мәселелеріне қатысты білім беру қажет.

Жоғарыда аталған барлық факторлар болашақ педагогты әлеуметтік қауіпсіздік контекстінде кәсіби қызметке дайындаудың кешенді, жүйелі түрде жүргізілуі тиіс екенін көрсетеді. Бұл даярлықтың тиімділігі болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігімен қатар, оның әлеуметтік жауапкершілігі, психологиялық тұрақтылығы және құқықтық сауаттылығы деңгейімен айқындалады. Мұндай кешенді көзқарас білім беру жүйесінің тұрақты дамуына, қоғамдағы әлеуметтік үйлесімділікті нығайтуға, мұғалім мәртебесін арттыруға ықпал етеді. Педагогтың өз кәсібінде өзін қауіпсіз сезінуі оның шығармашылық әлеуетін ашуға, инновациялық идеяларды жүзеге асыруға, оқушылардың тұлғалық дамуына оң ықпал етуге мүмкіндік береді. Сондықтан да болашақ мұғалімдерді даярлау барысында әлеуметтік қауіпсіздік мәселесіне ерекше мән беріліп, бұл бағытта тиімді білім беру технологиялары мен мазмұндық компоненттер жасақталуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Құсайынов, А. Қ. Педагогика: оқулық / А. Қ. Құсайынов. – Алматы: Білім, 2020. – 368 б.
2. Пралиева, С. Ж. Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлаудың теориялық-әдіснамалық негіздері // Педагогикалық білім берудің қазіргі жағдайы: ғылыми жинақ / С. Ж. Пралиева. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2021. – Б. 45–52.
3. Колесникова, И. А. Социальная безопасность образовательной среды: теория и практика / И. А. Колесникова. – М.: Академия, 2019. – 240 с.
4. Жадрина, М. М. Педагог этикасы және кәсіби қарым-қатынас мәдениеті / М. М. Жадрина, Р. Н. Шаңғараева. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021. – 216 б.
5. Бондаревская, Е. В. Смысл и ценности педагогической деятельности в контексте социальной безопасности / Е. В. Бондаревская // Вестник образования. – 2020. – №3. – С. 34–39.

ОӘЖ 37.013:911

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУҒА АРНАЛҒАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАР

Жарылқасын Ұ., Тонирберген Н.

Ғылыми жетекшісі: магистр, тарих-география пәнінің мұғалімі Омарова А.А.
Ы.Алтынсарин атындағы №65 мектеп-гимназиясы, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются педагогические стратегии, направленные на развитие географического мышления у учащихся. Географическое мышление рассматривается как комплекс когнитивных, аналитических, критических и творческих компонентов, обеспечивающих способность учеников анализировать, сравнивать, делать выводы и применять знания на практике. Развитие географического

мышления рассматривается как ключевой элемент формирования аналитических и социальных компетенций школьников, их мотивации и творческих способностей.

Summary: This article examines pedagogical strategies aimed at developing geographical thinking in students. Geographical thinking is considered as a set of cognitive, analytical, critical, and creative components that enable students to analyze, compare, draw conclusions, and apply knowledge in practice. The development of geographical thinking is viewed as a key element in forming students' analytical and social competencies, motivation, and creative abilities.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту — педагогикалық ғылымның басты мәселелерінің бірі болып табылады. География пәні бұл тұрғыдан ерекше мәнге ие, себебі ол оқушыларға кеңістік, табиғат, климат, экономикалық және әлеуметтік жағдайлар туралы жан-жақты ақпарат береді. Географиялық ойлау қабілеті — бұл білімді қабылдау, талдау, салыстыру, қорытынды жасау және практикалық шешімдер қабылдау дағдыларының жиынтығы. Сондықтан географияны оқыту процесінде педагогикалық стратегияларды тиімді қолдану оқушылардың ойлау қабілеттерін, логикалық және критикалық тұрғыдан ойлауын дамытуға мүмкіндік береді.

Оқушылардың географиялық ойлау қабілетін дамыту педагогикалық процестің басты мақсаттарының бірі болып табылады, себебі қазіргі қоғамда ақпараттық дағдылар мен аналитикалық ойлау қабілеті жоғары білімнің сапасын анықтайтын негізгі факторларға айналды. Педагогикалық стратегиялар оқушылардың білімді тек есте сақтауымен шектелмей, оны терең түсінуіне, себеп-салдарды талдауға, проблемаларды шешуге және шығармашылық тұрғыдан ойлауға бағытталған [1].

Географиялық ойлау қабілеті — бұл оқушылардың кеңістік, табиғи және әлеуметтік процестерді талдау қабілеті, олардың арасындағы өзара байланыстарды түсіну және қорытынды жасау мүмкіндігі. Бұл қабілет бірнеше компоненттерден тұрады. Біріншіден, когнитивтік компонент — білімді қабылдау және талдау қабілеті, яғни карталарды оқу, табиғи процестерді түсіну және оларды салыстыру дағдылары. Екіншіден, аналитикалық-компаративтік компонент — фактілер мен деректерді салыстыру, ұқсастықтарды және айырмашылықтарды табу, себеп-салдар байланысын анықтау. Үшіншіден, критикалық компонент — алынған ақпаратқа сыни тұрғыдан қарау, жалпылау, болжам жасау және жаңа жағдайларға бейімделу. Төртіншіден, шығармашылық компонент — жаңа идеяларды, модельдерді құру және практикалық жағдайларда қолдану [2].

Географиялық ойлау қабілеті оқушылардың тек география пәніне қатысты дағдыларын емес, сонымен қатар олардың жалпы танымдық және әлеуметтік құзыреттерін дамытуға ықпал етеді. Сондықтан оны дамытуға арналған педагогикалық стратегияларды мұқият жоспарлау қажет.

Географиялық ойлау қабілетін дамытуда педагогикалық стратегиялар бірнеше бағытта қолданылуы мүмкін. Біріншіден, проблемалық оқыту стратегиясы маңызды рөл атқарады. Бұл стратегияда оқушылар жаңа тақырыпты зерттеу барысында нақты проблемаларды шешуге бағытталады.

Мұндай тәсіл оқушылардың аналитикалық ойлауын, ақпаратты талдау қабілетін және логикалық қорытынды жасау дағдыларын дамытады. Мысалы, климат өзгерісінің салдарын зерттеу кезінде оқушылар деректерді жинап, салыстырып, қорытынды шығарады және шешімдер ұсынады.

Екіншіден, жобалық әдіс — оқушылардың өздігінен зерттеу жасауға және ақпаратты практикалық түрде қолдануға мүмкіндік беретін стратегия. Бұл әдіс оқушылардың зерттеу дағдыларын, командалық жұмысқа қабілеттілігін, уақытты тиімді пайдалануын және шығармашылық ойлауын дамытады. География сабақтарында бұл әдісті қолдану арқылы оқушылар жер бедері, экологиялық мәселелер, су ресурстары және халық санының таралуы сияқты тақырыптарды зерттейді [3].

Үшіншіден, ой қозғау стратегиялары — талқылау, дебаттар, пікірталастар, картадағы ойлау жаттығулары арқылы жүзеге асырылады. Бұл тәсіл оқушылардың өз пікірін дәлелдей білуіне, сыни тұрғыдан ойлауына, ақпаратты салыстыра отырып қорытынды жасауына септігін тигізеді. Сонымен қатар, бұл стратегия коммуникативтік дағдылар мен әлеуметтік құзыреттерді дамытуға мүмкіндік береді.

Төртіншіден, интербелсенді және мультимедиялық әдістер — компьютерлік бағдарламалар, интерактивті карталар, симуляциялар, виртуалды турлар арқылы жүзеге асады. Заманауи технологияларды қолдану оқушылардың ақпаратты визуалды қабылдауын жеңілдетеді, танымдық қызығушылығын арттырады және географиялық ойлау қабілетін тиімді түрде жетілдіреді [4].

Географиялық ойлау қабілетін дамытудың тиімділігін қамтамасыз ететін педагогикалық принциптерді атап өту маңызды. Біріншіден, сабақтарды оқушының жас ерекшеліктеріне және жеке ерекшеліктеріне бейімдеу принципі — бұл әрбір оқушының қабілеттерін ескере отырып білім беру. Екіншіден, сабақтарда белсенді оқу принципі — тек ақпаратты беру емес, оқушыларды ойлануға, талдауға және қорытынды шығаруға тарту. Үшіншіден, дидактикалық тиянақтылық принципі — ақпарат жүйелі түрде берілуі, логикалық байланыстар мен себеп-салдарлық байланыстар ашылуы қажет. Төртіншіден, практикалық бағыт принципі — алған білімді нақты өмірде қолдануға мүмкіндік беру, мысалы, экологиялық мәселелерді талқылау немесе картографиялық зерттеулер жүргізу.

Бұл принциптер оқушылардың тек білімін кеңейтумен шектелмей, ойлау қабілетін дамытуды, танымдық қызығушылықты арттыруды және сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Географиялық ойлау қабілетін дамытуда психологиялық аспектілерге ерекше назар аудару қажет. Психологиялық комфорт — оқушылардың эмоционалды және әлеуметтік тұрғыдан қауіпсіздігін сезінуі, оқуға деген ынтасы мен қызығушылығын арттыруы маңызды фактор. Оқушы өзін сенімді және қолдау алғандай сезінсе, ақпаратты тез қабылдап, талдауға және қорытынды жасауға бейім болады.

Мотивацияны арттыруда педагогтың рөлі ерекше. Белсенділікке негізделген, шығармашылық қабілеттерін ашатын тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын оятады. Сонымен қатар, топтық және жеке жұмыс формаларын үйлестіру оқушылардың өзара әрекеттесуін дамытып, командалық ойлауға және әлеуметтік құзыреттерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, оқушылардың географиялық ойлау қабілетін дамыту педагогикалық ғылымдағы маңызды мәселе болып табылады. Бұл қабілет когнитивтік, аналитикалық, критикалық және шығармашылық компоненттерден тұрады, ол тек география пәнінің мазмұнымен шектелмей, жалпы танымдық және әлеуметтік құзыреттерді қалыптастырады.

Педагогикалық стратегиялар — проблемалық оқыту, жобалық әдіс, ой қозғау және мультимедиялық әдістер — оқушылардың ойлау қабілетін тиімді дамытуға бағытталған. Сонымен қатар, сабақтарды жеке ерекшеліктерге бейімдеу, белсенді оқу, практикалық бағыт және психологиялық комфорт принциптері олардың оқу процесіндегі тиімділігін арттырады.

Соңында, географиялық ойлау қабілетін дамыту қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға, сыни және аналитикалық ойлау дағдыларын қалыптастыруға, сондай-ақ өмірлік маңызды шешімдер қабылдауға қабілетті тұлғаларды тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты педагогикалық стратегияларды тиімді қолдану оқушылардың білімін тереңдетіп, олардың шығармашылық және практикалық құзыреттерін дамытудың негізгі кепілі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – М.: Педагогика, 1991. – 352 с.
2. Макаренко А.С. Педагогическая поэтика. – М.: Педагогика, 1991. – 416 с.
3. Капустина И.В. Развитие педагогического мастерства учителя. – СПб.: Питер, 2015. – 224 с.
4. Васильев В.П. Психологический комфорт в образовательной среде // Педагогика и психология. – 2016. – №3. – С. 45–52.

ОӘЖ 371.1

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ

Жолдас Ә.Е., Шыңғысхан М.М., Жорабек Ә.У.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Матен Г.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается проблема повышения познавательной активности учащихся начальной школы.

Summary: This article examines the role and importance of problem tasks in developing the interest of younger students in learning.

Бастауыш мектеп жасы баланың интеллектуалдық дамуының маңызды кезеңі болып табылады, өйткені бұл жаста абстрактілі логикалық ойлау

қалыптасады, ол ұғымдар мен логикалық конструкцияларды қолданудан тұрады; әрекеттер тізбегінің психикалық көріністері [1]. Бастауыш мектептегі тағы бір маңызды процесс-кіші оқушының есте сақтау қабілетін дамыту. Балалардың есте сақтау қабілеті оқу арқылы дамиды. Оқу процесінде логикалық есте сақтаудың маңызы артады, соның арқасында оқу материалын игеру тезірек және жеңілдейді. Баланың есте сақтау қабілетін дамыту оқуға көмектеседі, өйткені ол ойлауды, сөйлеуді және шығармашылық дамуды қалыптастыруға негіз болады.

Мектепке барар алдында баланың іс-әрекеті негізінен оны қызықтыратын ойынмен байланысты. Осы уақыт аралығында балалар өздерін қызықтыратын нәрсені оңай есте сақтайды. Кез келген басқа процесс сияқты, есте сақтау процестері баланың жалпы дамуына байланысты өзгереді. Кіші жастағы оқушылар оқиғаларды, нақты ақпаратты, заттарды, тұлғалар мен фактілерді тезірек, жақсырақ есте сақтайды және оларды сипаттамаларға, анықтамаларға және түсініктемелерге қарағанда дәйекті түрде сақтайды. Кіші жастағы оқушылар жатталған материал ішіндегі мағыналық қатынастарды түсінбей, механикалық түрде жаттауға бейім [2].

Кіші оқушының еріксіз зейіні айтарлықтай жақсы дамыған. Барлығы күтпеген, жарқын, жаңа және қызықты, әрине, балалардың назарын олардың күш-жігерінсіз аударады. Мұғалімдермен қарым-қатынас жасаумен қатар, бала өз мұғалімімен белсенді қарым-қатынас жасайды. Құрдастар, баланың мінез-құлқы, өзін-өзі бағалауы және жалпы дамуы оның қаншалықты жақсы дамитынына да байланысты. Мектепте бала жаңа достар табады. Бастауыш мектепте баланың оқу іс-әрекеті ең алдымен психикалық процестердің дамуын ынталандырады, мысалы, кіші мектеп оқушыларының аналитикалық қабілеттерін дамыту. Балабақшаның жетекші қызметі-ойын әрекеті, оның оқу іс-әрекетінен түбегейлі айырмашылығы-берілгендік пен тиімділік. Оқу іс-әрекеті белгілі бір мақсатқа жетуге бағытталған, ол іс-әрекеттің мақсатын өз бетінше тұжырымдау қабілетін дамытуды талап етеді [3]. Осылайша, бастауыш мектеп жасы 6- 7 жастан басталады, сол кезде бала мектепте оқу процесін бастайды және шамамен 10- 11 жасқа дейін жалғасады. Зерттеу кезеңінде танымдық процестердің дамуымен ғана емес, сонымен қатар жаңа байланыстардың пайда болуымен байланысты іс-әрекеттің жаңа түрлері пайда болады.

Бастауыш сынып оқушысының негізгі іс-әрекеті- бұл маңызды қасиеттер мен процестердің дамуына ықпал ететін тәрбиелік іс- әрекет. Оқу кезеңінде бала жаңа білім алып қана қоймай, оны меңгеруді де үйренеді. Жеке өзгерістер бақыланады және жеке жетістіктермен анықталады [4]. Баланың дұрыс психикасының ерекшелігі-танымдағы белсенділік. Баланың қызығушылығы қоршаған әлем туралы білуге және осы дүниеде өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған. Бала жаттығады, ойнайды, себеп-салдар байланысын және тәуелділіктің себебін ашуға тырысады. Бастауыш мектеп жасындағы маңызды процестердің бірі-тәуелсіздікке тәрбиелеу. Бұл қасиет баланың болашақтағы жетістігін анықтайды.

Бастауыш мектеп жасындағы тәуелсіздіктің даму ерекшеліктерін ескерген жөн. Бұл кезеңде ол тұрақсыз және көрінісінде консистенциясы жоқ. Бұл жаста балалар өте импульсивті, олар сияқты ереже мән-жайларды ескермей, эмоциялардың әсерінен бірден әрекет етеді. Бастауыш сынып оқушылары эмоционалды тұрақсыздықпен ерекшеленеді, сондықтан тәуелсіздікке ықпал ететін күшті қасиеттерге ие болу өте маңызды. Н. Г. Мокшина мен М. С. Деревянко атап өткендей: "оқушы неғұрлым кіші болса, соғұрлым оның өз бетінше әрекет ету қабілеті әлсірейді, ол әлі де өзін қалай басқаруды білмейді, сондықтан ол басқаларға еліктейді". Тәуелсіздіктің дамуының төмен деңгейі сырттан аздап әсер етуімен сипатталуы мүмкін, яғни мұндай балалар, әдетте, жақсы немесе жаман екенін талдамай, үлгі алып, басқалардың іс-әрекетін қайталайды. Көптеген психологтардың пікірінше, тәуелсіздікке деген белсенді ұмтылыс балалардың өз бетінше әрекет етуге психологиялық дайындығынан көрінеді. Бастауыш мектеп жасында тәуелсіздікке деген қажеттілік пен ұмтылыс артады [5].

Бұл жағдайда балаға тәуелсіздікке ықпал етуге бағытталған іс-әрекеттерді қамтитын оқу процесі көмектеседі. Бұл жаста ерікті мінез-құлық сияқты тағы бір маңызды ісік пайда болады. Бала қазірдің өзінде не істеу керектігін өзі таңдай алады. Бұл мінез-құлық осы жаста қалыптасатын моральдық мотивтерге негізделген. Баланың өз бетінше іс-әрекетін шектеуге ерекше назар аудару керек, өйткені бұл жеке тұлғаның дамуында проблема болуы мүмкін. Баланың өзі бірдеңе жасауға деген әрбір ұмтылысын ынталандыру оны ынталандырады. Мектепте өзіндік жұмыс маңызды рөл атқарады, бірақ кейбір балаларға көмек қажет болуы мүмкін. Көмек көрсету дәрежесі белгілі бір баланың үлгеріміне де, жеке қасиеттеріне де байланысты.

Сыныптан тыс оқуды ұйымдастыру оқушылардың дербестігін тәрбиелеуге ықпал етеді, мұнда балалар өз бетінше жұмыспен танысады, викториналар мен кроссвордтар кезінде сыныпта немесе сабақтан тыс уақытта оқу дағдыларын көрсетуге мүмкіндік туады [6]. Бастауыш мектеп жасында тәуелсіздікке тәрбиелеу тек оқу мен ойынға ғана емес, еңбекке де әсер етеді. Бұл жас кезеңінің ерекшелігі - бала нәтижеге емес, еңбек процесіне көбірек қызығушылық танытады. Егер кіші жастағы оқушы ұжымдық жұмысқа қатысса, онда ол тәуелсіздікті ғана емес, сонымен бірге топқа жүктелген міндетті орындау жауапкершілігін де дамытады. Таңдау жағдайын жасау кіші мектеп оқушылары арасында тәуелсіздікке тәрбиелеуге ықпал етеді. С. Ю. Шалова атап өткендей, "таңдау жағдайы белгілі бір еркіндік дәрежесін болжайды, яғни. адамның белгілі бір жағдайда мінез-құлықтың ең қолайлы нұсқасын немесе мәселені шешу жолын анықтау қабілеті және т. б., сонымен бірге оның таңдауы үшін, демек, оның қызметінің нәтижелері үшін жауап беріңіз".

Осылайша, психологтар мен мұғалімдердің пікірінше, бастауыш мектеп жасы балалардың бойында әртүрлі қасиеттерді дамытудың кілті болып табылады, олардың көмегімен олар өмірде өзін-өзі жүзеге асыра алады. Сондықтан мұғалім үшін баланы жаңа білімді өз бетінше меңгеруге

үйрету маңызды. Бастауыш мектеп оқушыларының дербестігі — олардың жеке тұлға болып қалыптасуының негізі. Дербестікті дамыту үшін педагогикалық үрдісте оқушының жекеленген қажеттіліктерін ескеру, өзін-өзі басқаруға үйрету, ынталандыру мен қолдау көрсету маңызды. Теориялық тұрғыдан дербестік-білім беру жүйесінің маңызды мәселесі және заманауи білім беру реформаларының негізгі мақсаты [7]. Сондықтан мұғалімдер мен білім беру ұйымдары дербестікті дамыту әдістерін үздіксіз жетілдіруі тиіс. Бастауыш мектеп оқушыларының дербестігін қалыптастыру — білім беру жүйесінің маңызды және күрделі мәселесі болып табылады. Дербестік оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына, оның өзін-өзі тануына және әлеуметтік ортада тиімді әрекет етуіне мүмкіндік береді. Бұл қасиет балаға білім алуда ғана емес, өмірдің басқа да салаларында өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға септігін тигізеді.

Теориялық тұрғыдан қарағанда, дербестік ұғымы психология мен педагогиканың өзара тығыз байланысқан салаларында зерттеліп, оның маңыздылығы XX ғасырдың ортасынан бері артып келеді. Л.С. Выготский, И.Я. Лернер және басқа да ғалымдардың еңбектері бастауыш сынып оқушыларының дербестігін дамытуға бағытталған педагогикалық тәсілдерді қалыптастыруға негіз болды. Олар оқушының танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуының барлық кезеңдерінде дербестіктің қалыптасуы маңызды екенін дәлелдеді. Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, бастауыш сыныпта мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалімнің ықпалы мен қолдауы арқылы оқушылар өз бетімен білім алуға, шешім қабылдауға және жауапкершілікті өз мойнына алуға үйренеді. Оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру, оның қызығушылығын ынталандыру және өзін-өзі басқару дағдыларын дамыту дербестіктің негізі болып табылады. Сонымен қатар, білім беру үрдісінде оқушыларға қателіктер жасауға мүмкіндік беру, олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және қиындықтарды жеңуге жәрдемдесу — маңызды педагогикалық қағидалар болып табылады. Бұл оқушының өзіне деген сенімін арттырып, белсенділігін жоғарылатады [8]. Қазақстанның білім беру саласындағы қазіргі заманғы реформалар да бастауыш сынып оқушыларының дербестігін дамытуға ерекше көңіл бөледі. Бұл-болашақта өзін-өзі дамыта алатын, шығармашылық қабілеті дамыған және әлеуметтік жауапкершілігі жоғары азаматтарды тәрбиелеудің негізі. Қорыта айтқанда, бастауыш мектеп оқушыларының дербестігін дамыту білім беру сапасын арттырудың маңызды факторы. Педагогикалық теория мен практикадағы жетістіктерді біріктіре отырып, мұғалімдер мен білім беру ұйымдары дербестікті қалыптастырудың тиімді әдістерін қолдануы қажет. Бұл өз кезегінде оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттырып, олардың өмірлік жетістіктеріне жол ашатын маңызды қадам болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аймауытов, Ж. (1995). Тәрбиеге жетекші. — Алматы: Рауан.
2. Әбенбаев, С. (2004). Білім беру жүйесіндегі тәрбие процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуы. — Алматы: Дарын.

3. Бабаев, С.Б., Құдиярова, А.М., Мусина, М.Қ. (2010). Педагогика. – Алматы: Заң әдебиеті.
4. Выготский, Л.С. (1983). Развитие высших психических функций. – Москва: Педагогика.
5. Жарықбаев, Қ. (2002). Психология. – Алматы: Білім.
6. Қоянбаев, Ж.Б., Қоянбаев, Р.М. (2000). Педагогика. – Алматы: Рауан.
7. Лернер, И.Я. (1981). Проблемы обучения и умственного развития. – Москва: Педагогика.
8. Мұқанов, М.М. (1996). Ақыл-ой өрісі. – Алматы: Қазақстан.

ОӘЖ 37.013

ЖОО-ДА СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ КӘСІБИ-ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТОП КУРАТОРЛАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Жорабек А.Х.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается роль кураторов групп в формировании профессионально-личностных качеств студентов в высших учебных заведениях. Подчеркивается значимость педагогических и психологических методов работы с молодежью, а также профессиональной подготовки кураторов для комплексного развития студентов. Приводятся современные подходы к организации кураторской деятельности, направленной на личностное и профессиональное становление студента.

Summary: The article examines the role of group curators in developing students' professional and personal qualities in higher education institutions. The significance of pedagogical and psychological methods for working with students, as well as the professional training of curators to ensure comprehensive student development, is emphasized. Modern approaches to organizing curator activities aimed at students' personal and professional growth are discussed.

Жоғары оқу орындары қазіргі қоғамның білім беру жүйесінде стратегиялық рөл атқаратын мекемелер болып табылады. Мұндай білім беру мекемелерінің басты міндеті – студент жастарды тек академиялық біліммен ғана емес, сонымен бірге кәсіби және тұлғалық тұрғыдан дамыту. Студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру, тұлғалық қасиеттерін жетілдіру, әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету және моральдық-этикалық нормаларды қалыптастыру – жоғары оқу орындарының педагогикалық үдерісіндегі маңызды бағыттардың бірі. Осы мақсатты іске асыруда топ кураторларының қызметі ерекше мәнге ие. Кураторлар студенттердің оқу процесінен тыс әлеуметтік және тұлғалық дамуына ықпал етіп, олардың кәсіби бағдарын, жеке ерекшеліктерін ескере отырып, топтағы ынтымақтастықты қалыптастырады.

Кураторлық қызметтің мәні мен рөлі бірнеше аспектілерден тұрады. Біріншіден, куратор студенттердің кәсіби бағыттарын анықтауға және мамандық таңдауда бағыттаушы болады. Бұл бағыт студенттің қабілеттері мен қызығушылықтарын ескере отырып жүзеге асады, сондықтан куратор тек ұйымдастырушылық функцияны орындаумен шектелмей, сонымен бірге кәсіби

дамуды қолдайтын психологтық кеңесші ретінде де әрекет етеді. Екіншіден, куратор студенттің тұлғалық қасиеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Лидерлік, жауапкершілік, өзін-өзі басқару, коммуникациялық дағдыларды қалыптастыру оның негізгі міндеттерінің қатарына кіреді. Үшіншіден, куратор топтағы әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз етеді. Студенттердің топ ішінде тиімді қарым-қатынас орнатуы, дауларды шешуі және өзара қолдауды сезінуі – олардың әлеуметтік бейімделуіне, психологиялық тұрақтылығына ықпал етеді. Сонымен қатар, куратор студенттерге академиялық, әлеуметтік және жеке қиындықтар кезінде қолдау көрсетіп, қажет болған жағдайда тиісті ресурстарға бағыттайды.

Студенттердің кәсіби-тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру үшін кураторлар әртүрлі педагогикалық және психологиялық әдістерді пайдаланады. Мысалы, тренингтер мен семинарлар арқылы лидерлік, коммуникативтік және ұйымдастырушылық дағдыларын дамытуға болады. Кейстік әдіс (case-study) студенттердің нақты өмірлік немесе кәсіби жағдайларды талдау арқылы ойлау қабілетін және шешім қабылдау дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, психологиялық тестілеу және өзін-өзі бағалау әдістері студенттердің кәсіби бейімділігін, психологиялық ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Рефлексиялық әдістер мен жеке және топтық кеңестер студенттердің өз әрекеттерін талдауы, мақсат қоюы және нәтижелерін бағалауы арқылы тұлғалық дамуын арттырады. Осы әдістердің барлығы студенттердің өзін-өзі тануына, кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға және әлеуметтік бейімделуге бағытталған кешенді педагогикалық процесс құрайды.

Кураторлық қызметтің педагогикалық аспектілері студенттердің жеке тұлғаға бағытталған даму процесіне негізделеді. Бұл бағыт әр студенттің мүмкіндіктерін, қабілеттерін және қызығушылықтарын ескере отырып, жеке даму бағдарламасын құруды талап етеді. Дифференциация принципі бойынша куратор әр студентке тиімді әдістерді таңдайды, мотивацияны қалыптастыру арқылы олардың оқу және кәсіби әрекетке деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, академиялық, әлеуметтік және тұлғалық дамуды біртұтас процесс ретінде қарастыру, педагогикалық үдерістің интегративті сипатын қамтамасыз етеді.

Психологиялық аспектіден қарағанда, топ кураторы студенттермен сенімді қарым-қатынас орната білуі, олардың эмоционалдық жағдайын бақылауы, қиындықтарды шешуде психологиялық қолдау көрсете білуі тиіс. Эмпатия, конфликтология, психологиялық диагностика және кеңес беру дағдылары куратордың кәсіби құзыретін арттырып, студенттердің тұлғалық дамуына ықпал етеді. Студенттің өз эмоциясын бақылауы, әлеуметтік жағдайларға бейімделуі және тұлғалық ерекшеліктерін дамыту куратордың осы психологиялық әдістерді тиімді қолдануына байланысты.

Кураторлық қызметтің тиімділігін қамтамасыз ету үшін топ кураторларының кәсіби дайындығы маңызды рөл атқарады. Бұл дайындық педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік құзыреттерді қамтиды. Педагогикалық құзыреттер оқу процесін ұйымдастыру, студенттермен тиімді

байланыс орнату, мотивацияны қалыптастыру қабілетін білдіреді. Психологиялық құзыреттер студенттердің психологиялық ерекшеліктерін түсіну, эмоциялық тұрақтылықты сақтау, кеңес беру дағдыларын қамтиды. Әлеуметтік құзыреттер топтағы қарым-қатынасты ұйымдастыру, әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз ету қабілетін білдіреді. Сонымен қатар, этикалық және кәсіби мәдениет нормаларын сақтау, кәсіби жауапкершілікті сезіну де кураторлық қызметтің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Қазіргі заманғы ғылыми зерттеулер кураторлық қызметтің тиімділігін арттыру үшін бірнеше бағытты көрсетеді. Интерактивті оқыту әдістерін қолдану арқылы студенттердің қатысу белсенділігін арттыруға болады, мысалы тренингтер, рөлдік ойындар немесе психологиялық кейстер. Жеке даму бағдарламалары әр студенттің кәсіби және тұлғалық дамуын жүйелі түрде жоспарлауға мүмкіндік береді. Топтық ынтымақтастықты дамыту командалық жобалар мен әлеуметтік іс-шаралар арқылы жүзеге асады. Сонымен қатар, рефлексия және өзін-өзі талдау әдістері куратор мен студент арасындағы өзара қарым-қатынасты жетілдіріп, кәсіби тәжірибені арттырады. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, кураторлық қызметті кәсіби және жүйелі түрде ұйымдастыру студенттердің тұлғалық және кәсіби дамуына елеулі оң әсер етеді.

Жоғары оқу орындарында студент жастардың кәсіби-тұлғалық қасиеттерін қалыптастырудағы топ кураторларының қызметі кешенді, педагогикалық және психологиялық аспектілерді біріктіретін үдеріс ретінде қарастырылады. Кураторлар студенттердің академиялық, әлеуметтік және тұлғалық дамуын үйлестіре отырып, олардың кәсіби құзыреттілігін және жеке қасиеттерін қалыптастырады. Кураторлық қызметтің тиімділігі педагогикалық және психологиялық құзыреттердің үйлесімділігінде, жеке тұлғаға бағытталған тәсілде және әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз етуде жатыр. Жоғары оқу орындарында кураторларды кәсіби дайындау жүйесі теориялық білім мен практикалық дағдыларды тиімді үйлестіруі тиіс.

Осылайша, топ кураторларының қызметін жетілдіру ЖОО-дағы студент жастардың тұлғалық және кәсіби дамуына елеулі үлес қосып, білім беру сапасын арттырудың стратегиялық бағыты болып табылады. Кураторлық қызметтің жүйелі, ғылыми негізделген тәсілі студенттердің болашақ маман ретінде қалыптасуына және жеке тұлға ретінде жетілуіне мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде жоғары оқу орындарының білім беру миссиясын толық жүзеге асыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ахметов С. Ж. Педагогическая психология: учебное пособие. – Алматы: Білім, 2020. – 256 с.
2. Баймуханова Г. К. Методика психологико-педагогического консультирования. – Астана: Қазақ университеті баспасы, 2019. – 198 с.
3. Зейнолдин М. Р. Психология семьи и взаимодействие с учебным заведением. – Алматы: Рауан, 2021. – 312 с.
4. Peterson D., Henson R. Parent-Teacher Collaboration in Educational Psychology. – New York: Routledge, 2020. – 214 p.

ЖОО ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Журтбаева Ж.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности формирования профессионального имиджа будущего педагога в условиях высшего учебного заведения. Анализируются ключевые компоненты: академическая подготовка, практический опыт, коммуникативные и социальные навыки, профессиональная этика, психологическая готовность и самопрезентация. Особое внимание уделено интегративному подходу, обеспечивающему формирование компетентного специалиста, способного эффективно реализовать себя в образовательной среде.

Summary: The article examines the features of forming the professional image of a future teacher in the context of higher education institutions. Key components are analyzed, including academic training, practical experience, communication and social skills, professional ethics, psychological readiness, and self-presentation. Special attention is given to an integrative approach that ensures the formation of a competent specialist capable of effectively functioning in the educational environment.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде педагог мамандығы тек білім мен дағдыны ғана емес, сонымен қатар кәсіби имиджді қалыптастыруға бағытталған кешенді кәсіби мәдениетті талап етеді. Кәсіби имидж – бұл педагогтың жеке тұлғалық, кәсіби және әлеуметтік сипаттамаларының біртұтас көрінісі, ол қоғамдағы, білім беру ортасындағы және студенттердің өзара әрекеттесуіндегі беделін анықтайды. Жоғары оқу орындарында болашақ педагогтардың кәсіби имиджін қалыптастыру – олардың кәсіби қызметіне дайындық процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Кәсіби имидждің негізгі құрамдас бөліктері болып келесі элементтер саналады: кәсіби құзыреттілік, тұлғалық қасиеттер, коммуникативтік және әлеуметтік дағдылар, педагогикалық мәдениет, сыртқы бейне және өзін-өзі таныстыру қабілеті. Әрбір компонент болашақ педагогтың кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады және оның педагогикалық әрекетінің тиімділігін арттырады [1].

Кәсіби имиджді қалыптастыру мәселесі педагогикалық психология және педагогика ғылымында кең зерттелген. Зерттеушілер кәсіби имиджді тұлғаның кәсіби беделі, сенімділігі, жеке қасиеттерінің үйлесімі ретінде қарастырады. Имидждің қалыптасуы студенттің кәсіби өзін-өзі қабылдауына, өзіндік мотивациясына және кәсіби әрекетінің тиімділігіне тікелей әсер етеді.

Педагогикалық имиджді қалыптастыруда тұлғаның өзін-өзі рефлексиялау қабілеті ерекше маңызды. Өзін-өзі рефлексиялау процесі студентке өзінің кәсіби қасиеттерін бағалауға, жетістіктер мен кемшіліктерді анықтауға, кәсіби мінез-құлық үлгілерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл процессте психологиялық қолдау мен менторлық жүйе маңызды рөл атқарады.

Жоғары оқу орындарында болашақ педагогтың кәсіби имиджін қалыптастыру бірнеше бағытта жүзеге асады. Біріншіден, академиялық білім беру. Академиялық дайындық студенттің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырады, педагогикалық теорияны меңгеруге, білім беру процесін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл база болашақ педагогқа сенімділік пен кәсіби беделді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Екіншіден, практикалық тәжірибе. Студенттер мектептерде, қосымша білім беру мекемелерінде және психологиялық орталықтарда тәжірибеден өтеді. Практикалық әрекет болашақ педагогқа кәсіби имиджді нақты өмірлік контексте қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұнда студенттер оқыту әдістерін қолдануды, балалармен және ата-аналармен тиімді қарым-қатынас жасауды, өз кәсіби рөлін көрсету қабілетін дамытады.

Үшіншіден, кәсіби мәдениет пен этика. Педагогикалық имидждің маңызды құрамдас бөлігі – кәсіби этика, жауапкершілік, моральдық және мәдени нормаларды сақтау. Болашақ педагог өз қызметінде адалдық, әділдік және кәсіби стандарттарды ұстануы қажет. Бұл қасиеттер студенттің өзіне сенімділігін арттырады, коллегалар мен қоғам алдында беделін қалыптастырады.

Төртіншіден, коммуникативтік және әлеуметтік дағдылар. Болашақ педагогтың кәсіби имиджі оның коммуникациялық қабілеттерімен тығыз байланысты. Студенттер топтық жобаларда, семинарларда және практикалық сабақтарда өзара әрекеттесуді үйренеді. Қарым-қатынас дағдылары сенімділік пен кәсіби беделді қалыптастыруға ықпал етеді, сонымен қатар конфликт жағдайларын шешуге мүмкіндік береді.

Бесіншіден, өзін-өзі таныстыру және сыртқы бейне. Студенттің сыртқы бейнесі, киім кию мәдениеті, сөйлеу әдебі, дене тілі – кәсіби имидждің маңызды компоненттері. ЖОО жағдайында бұл аспектілерді қалыптастыруда арнайы тренингтер, презентация дағдыларын үйрету сабақтары және менторлық қолдау қолданылады.

Кәсіби имиджді қалыптастыру тек техникалық немесе сыртқы сипатқа ғана емес, сонымен қатар психологиялық факторларға да байланысты. Психологиялық тұрақтылық, эмоционалды интеллект, өзін-өзі басқару, сенімділік – болашақ педагогтың кәсіби имиджін қалыптастырудағы маңызды аспектілер болып табылады. Эмоционалды интеллекттің дамуы студенттің өз эмоцияларын және оқушылардың психологиялық жағдайын дұрыс бағалауға мүмкіндік береді [2].

Кәсіби имиджді дамытуда өзін-өзі бағалау да маңызды. Өзін-өзі бағалау болашақ педагогқа кәсіби жетістіктерін объективті түрде қарауға және өз әрекеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Мұндай өзін-өзі рефлексиялау студенттің өз кәсіби беделін дұрыс қалыптастыруына ықпал етеді.

Қазіргі заманда ЖОО кәсіби имиджді қалыптастыруда инновациялық тәсілдерді қолданады. Бұл бағытқа виртуалды тренингтер, бейне презентациялар, онлайн-портфолио жасау, цифрлық коммуникациялық платформалар арқылы тәжірибе жинау кіреді. Цифрлық құралдар студентке

кәсіби қызметін көрсетуге, өзіндік бейнесін қалыптастыруға және кәсіби қоғамдастықпен байланыс орнатуға мүмкіндік береді [3].

Менторлық жүйе кәсіби имиджді қалыптастырудағы тиімді құрал болып табылады. Тәжірибелі педагогтар мен психологтар студенттерге кәсіби кеңестер береді, олардың коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге, кәсіби беделін қалыптастыруға және өзін-өзі таныстыру қабілетін дамытуға көмектеседі [4].

ЖОО жағдайында болашақ педагогтың кәсіби имиджін қалыптастыру – бұл кешенді, көпқырлы процесс, онда академиялық білім, практикалық тәжірибе, психологиялық дайындық, коммуникативтік және әлеуметтік дағдылар, кәсіби этика, өзін-өзі таныстыру және менторлық қолдау үйлесімді түрде жүзеге асады. Кәсіби имиджді тиімді қалыптастыру студенттің кәсіби қызметіне сенімділігін арттырады, оқушылар мен ата-аналар алдындағы беделін қалыптастырады, педагогикалық қызметтің тиімділігін қамтамасыз етеді және білім беру жүйесінде кәсіби стандарттарға сай маман дайындайды.

Осылайша, кәсіби имиджі қалыптасқан болашақ педагог заманауи білім беру талаптарына сай, кәсіби құзыретті, психологиялық тұрақты, коммуникативтік және этикалық дағдылары дамыған, өз кәсіби бейнесін тиімді көрсете білетін маман болып шығады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Иванова Н. В. Формирование профессионального имиджа будущего педагога в условиях ВУЗа. – Москва: Педагогика, 2020. – 288 с.
2. Петров С. А. Психологическая готовность студентов к педагогической деятельности. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 256 с.
3. Darling-Hammond L., Bransford J. Preparing Teachers for a Changing World: What Teachers Should Learn and Be Able to Do. – San Francisco: Jossey-Bass, 2005. – 400 p.
4. Смирнова Т. И. Интегративные подходы к формированию профессиональной компетентности педагогов. – Алматы: Книга, 2021. – 312 с.

ОӘЖ 159.923

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ИММУНИТЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жүзимбеков М.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается проблема формирования социального иммунитета у будущих педагогов-психологов в условиях университетской подготовки. Социальный иммунитет определяется как способность личности эффективно адаптироваться к стрессовым ситуациям, управлять своими эмоциями и поддерживать гармоничные социальные взаимодействия. Особое внимание уделяется развитию эмоционального интеллекта, коммуникативных навыков, профессиональной этики, способности к рефлексии и использованию информационно-коммуникационных технологий. Автор подчеркивает важность комплексного подхода, включающего теоретическую подготовку, практические тренинги, ролевые игры, групповые дискуссии и кейс-стади, для

успешного формирования социальных компетенций и устойчивости будущих педагогов-психологов.

Summary: The article addresses the issue of developing social immunity in future teacher-psychologists within the framework of university training. Social immunity is defined as the ability of an individual to effectively adapt to stressful situations, manage emotions, and maintain harmonious social interactions. The study emphasizes the development of emotional intelligence, communication skills, professional ethics, reflective abilities, and the use of information and communication technologies. The author highlights the importance of a comprehensive approach that includes theoretical knowledge, practical training, role-playing, group discussions, and case studies to successfully develop social competencies and resilience in future teacher-psychologists.

Қазіргі білім беру жүйесі өз алдында педагог-психолог мамандығын дайындауда тек теориялық білім берумен шектелмей, студенттің жеке тұлғалық және әлеуметтік қабілеттерін дамыту міндетін қояды. Осы контексте әлеуметтік иммунитет ұғымы ерекше маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік иммунитет – бұл адамның әлеуметтік ортадағы күйзелістерге, психологиялық қысымға, конфликт жағдайларына төтеп беру қабілеті, сондай-ақ әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларының тұрақтылығы мен тиімділігі. Болашақ педагог-психологтар үшін әлеуметтік иммунитетті қалыптастыру олардың кәсіби қызметінде сенімділік пен тиімділікті қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады, себебі олардың жұмысы көбінесе адамдармен өзара әрекеттесуге бағытталған. Студенттің әлеуметтік иммунитеті дамыған жағдайда олар клиенттермен, әріптестермен, студенттермен тиімді және сенімді қарым-қатынас орната алады.

Әлеуметтік иммунитеттің қалыптасуы психологиялық тұрғыдан жеке тұлғаның ішкі ресурстары мен сыртқы әлеуметтік ортаның әсерімен тығыз байланысты. Зерттеулер көрсеткендей, әлеуметтік иммунитеті дамыған студенттер стресстік жағдайларға тез бейімделеді, эмоциясын басқара алады және әлеуметтік ортада үйлесімді әрекет етеді. Бұл қасиеттер педагог-психолог үшін өте маңызды, өйткені олардың кәсіби қызметі тек білім беру процесінде ғана емес, сонымен қатар психологиялық кеңес беру, конфликтілерді шешу, әлеуметтік қолдау көрсету сияқты салаларды да қамтиды. Сондықтан әлеуметтік иммунитетті қалыптастыру – бұл педагог-психолог мамандығына тән кешенді дағдыларды дамыту процесінің негізгі бөлігі болып табылады [1].

Университеттік дайындық барысында әлеуметтік иммунитетті қалыптастыру кешенді тәсілді қажет етеді. Біріншіден, оқу процесі студенттің жеке және кәсіби қасиеттерін дамытуға бағытталуы тиіс. Теориялық білімді меңгерумен қатар, практикалық сабақтар, тренингтер, рөлдік ойындар, кейс-стади талқылаулары студенттің өз реакциясын бақылауға, қиын жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға және әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді [2]. Мұндай тәжірибелік жұмыстар студенттің әлеуметтік сенімділігін арттырады және кәсіби ортада туындайтын түрлі жағдайларға бейімделу қабілетін дамытады. Сонымен қатар, практикалық сабақтар студентке кәсіби рөлдерді тәжірибеде игеруге мүмкіндік беріп, олардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырады.

Эмоционалды интеллект әлеуметтік иммунитеттің маңызды компоненті болып табылады. Педагог-психологтың кәсіби қызметінде оның өз эмоциясын түсінуі, оны басқаруы, сондай-ақ басқалардың эмоцияларын сезіну қабілеті шешуші рөл атқарады. Университеттік дайындық барысында студенттерге эмоционалды интеллект дағдыларын дамытуға арналған арнайы тренингтер, психологиялық жаттығулар мен интерактивтік сабақтар ұсынылады. Бұл жұмыстар студенттің эмоциялық тұрақтылығын, стресс жағдайында өзін-өзі басқару қабілетін және клиентпен тиімді қарым-қатынас орнату дағдыларын қалыптастырады [3]. Эмоциялық интеллект дағдыларын дамыту арқылы студенттер өз эмоцияларын тиімді басқара алады, кәсіби шешім қабылдауда сауатты әрекет етеді және әлеуметтік ортадағы күйзелістерге төтеп бере алады.

Әлеуметтік иммунитеттің маңызды құрамдас бөлігі – кәсіби этика және моральдық нормаларды сақтау. Педагог-психолог әрбір қарым-қатынас кезінде сенім мен құрметке негізделген байланыс орнатуы керек. Университеттік дайындықта студенттерге кәсіби этика принциптерін үйрету, этикалық кодекстерді талқылау және практикалық этикалық дилеммалармен жұмыс жасау олардың кәсіби жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді. Сенімді қарым-қатынас клиенттің проблемаларын тиімді шешуге, топтағы үйлесімділікті сақтауға және кәсіби беделді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік иммунитет пен кәсіби этика бір-бірін толықтыратын құзыреттер болып саналады.

Топтық жұмыс пен әріптестермен өзара әрекеттесу студенттің әлеуметтік иммунитетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Өртүрлі әлеуметтік контекстерде қарым-қатынас жасау арқылы студент өз сенімділігін, бейімделу қабілетін және конфликт жағдайларын шешу дағдыларын жетілдіреді. Университеттегі дискуссиялық сабақтар, жобалық жұмыстар, топтық тренингтер студенттің әлеуметтік иммунитетін күшейтеді, себебі олар нақты өмірлік ситуацияларда әлеуметтік шектеулер мен күрделі жағдайлармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибелік жұмыстар студенттің әлеуметтік сенімділігін арттырып, кәсіби қызметте туындайтын түрлі қиындықтарға бейімделу қабілетін нығайтады.

Қазіргі заманда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану да әлеуметтік иммунитеттің маңызды құрамдас бөлігі болып отыр. Педагог-психолог тек дәстүрлі байланыс құралдарын қолданумен шектелмей, виртуалды ортада клиентпен, әріптестерімен және студенттермен тиімді байланыс орната білуі қажет. Университеттік дайындықта онлайн тренингтер, вебинарлар, әлеуметтік желілер арқылы коммуникативтік дағдылар мен ақпараттық мәдениетті дамыту студенттің әлеуметтік бейімделу қабілетін арттырады және стресс жағдайында шешім қабылдауды жеңілдетеді. Виртуалды коммуникация дағдыларын меңгеру арқылы студенттер әлеуметтік ортадағы түрлі жағдайларға тиімді жауап беруге үйренеді, бұл олардың әлеуметтік иммунитетін күшейтеді [4].

Әлеуметтік иммунитетті дамытуда өзін-өзі рефлексиялау қабілеті де маңызды рөл атқарады. Өзін-өзі бағалау және өз әрекеттерін талдау студенттің

кәсіби және жеке дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Университеттік дайындық барысында семинарлар мен психологиялық тренингтер арқылы студент өз тәжірибесін талдап, әлеуметтік қиындықтарға қарсы стратегиялар әзірлейді. Бұл тәжірибе кәсіби қызметте тұрақты эмоционалды және әлеуметтік реакцияны қалыптастыруға, сондай-ақ өзіне деген сенімділікті арттыруға ықпал етеді. Рефлексиялық дағдылар студенттің өзін-өзі тануы мен кәсіби дамуын қамтамасыз етеді, бұл өз кезегінде әлеуметтік иммунитеттің беріктігін арттырады.

Сонымен қатар, әлеуметтік иммунитеттің маңызды аспектісі – стресс жағдайларын басқару қабілеті. Педагог-психолог күнделікті қызметінде түрлі стресс факторларымен кездеседі: клиенттердің эмоционалды реакциясы, жұмыс көлемі, уақыт тапшылығы және кәсіби жауапкершілік. Университеттік дайындықта стресс жағдайларына бейімделу қабілетін дамытуға бағытталған арнайы психологиялық жаттығулар ұсынылады. Студенттер стресс жағдайында өз эмоцияларын тиімді басқара білсе, шешім қабылдауда қателіктер азаяды, қарым-қатынаста үйлесімділік сақталады және кәсіби қызметінің тиімділігі артады [5].

Болашақ педагог-психологтардың әлеуметтік иммунитетін қалыптастыру олардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға, клиентпен сенімді қарым-қатынас орнатуға, оқу-тәрбие үдерісінде үйлесімді әлеуметтік орта қалыптастыруға мүмкіндік береді. Университеттік дайындық бұл дағдыларды жүйелі түрде қалыптастырудың негізгі алаңы болып табылады. Студенттің әлеуметтік иммунитеті оның кәсіби қызметінде стресс жағдайларын тиімді басқаруға, конфликтілерді конструктивті шешуге және кәсіби табысқа қол жеткізуге тікелей әсер етеді.

Қорыта айтқанда, университеттік дайындық болашақ педагог-психологтардың әлеуметтік иммунитетін қалыптастырудағы негізгі құрал болып табылады. Эмоционалды интеллект, әлеуметтік бейімделу қабілеті, кәсіби этика, ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік және өзін-өзі рефлексиялау – әлеуметтік иммунитеттің негізгі компоненттері болып табылады. Осы дағдыларды жүйелі түрде дамыту студенттің кәсіби дайындық деңгейін арттырады және болашақ педагог-психологты қазіргі заманғы білім беру ортасында тиімді жұмыс істей алатын маманға айналдырады. Әлеуметтік иммунитеті дамыған маман тек кәсіби қызметінде ғана емес, әлеуметтік өмірде де сенімді, үйлесімді және жауапты тұлға болып қалыптасады. Осы тұрғыдан алғанда, университеттік дайындық болашақ педагог-психологтардың әлеуметтік иммунитетін қалыптастырудағы басты фактор болып табылады және олардың кәсіби қызметінде табысқа жетуін қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ананьев Б.Г. Психология личности. – М.: Мысль, 1990. – 352 с.
2. Бондарева Т.В., Козлова И.И. Эмоциональный интеллект и социальная адаптация студентов. – СПб.: Питер, 2015. – 248 с.
3. Зимняя И.А. Психология образования и профессионального развития. – М.: Академия, 2012. – 304 с.

4. Левина Е.В. Социальная компетентность и педагогическая деятельность // Педагогическое образование в России. – 2018. – №3. – С. 45–53.
5. Петров В.И., Сидоров А.Н. Технологии формирования социальных навыков у студентов. – М.: Инфра-М, 2020. – 192 с.

ӘОЖ 004.738.5

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Жүзтай А.Е., Ордабек Ж.К., Базат А.К.
Мирас университеті, Шымкент қ. Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются сущность, цели и задачи методики обучения в начальной школе. В статье описываются способы организации содержания образования, активизации учебной деятельности и повышения познавательного интереса учащихся с учётом возрастных особенностей младших школьников.

Summary: This article examines the essence, goals, and objectives of teaching methodology in primary school. It describes ways to organize educational content, activate learning activities, and enhance students' cognitive interest, taking into account the age characteristics of primary school pupils.

«Әдістеме» сөзі гректің «*methodos*» — «бір нәрсеге жету жолы», «зерттеу тәсілі» немесе «таным тәсілі» деген мағынаны білдіреді. Уақыт өте келе бұл терминнің мәні өзгеріп отырды.

Әдістеме — бұл оқыту процесін жобалау мен ұйымдастырудың тұтас жүйесі, ол әдістемелік ұсынымдардың жиынтығын қамтиды. Оларды тиімді қолдану мұғалімнің кәсібилігі мен шығармашылық көзқарасына тікелей байланысты.

Оқыту әдістемесі — нақты мектеп пәнінің ерекшелігіне байланысты анықталатын оқыту мен тәрбиелеу процесінің жүйесін зерттейтін ғылым.

Ғылым — нысандар мен құбылыстар туралы жаңа білім алуға бағытталған зерттеу қызметі саласы. Ол зерттеу пәні туралы білімнің жиынтығын қамтиды және оны тереңірек тануға ұмтылады. Ғылымның негізгі қызметі — зерттеу болып табылады.

Оқыту әдістемесінің ғылыми зерттеу пәні — оқу процесінің теориясы мен практикасы, оқушыларды белгілі бір пән арқылы тәрбиелеу және дамыту. Әдістеме ғылымының басты міндеті — оқыту процесінің заңдылықтарын айқындау.

Кез келген ғылымның негізгі белгілеріне оның мақсаты, нысаны мен пәні, таным әдістері және білімді ұсыну формалары жатады. Сондай-ақ ғылымның қалыптасу тарихы мен оны дамытқан ғалымдардың үлесі де маңызды рөл атқарады.

Оқыту әдістемесі білім берудің мақсаттарын, оқу пәнінің мазмұнын және оны іріктеу қағидаттарын анықтайды.

Білім берудің мақсаттары мазмұнмен, процесс пен нәтижемен қатар педагогикалық жүйенің маңызды элементтері болып табылады. Жалпы білім

берудің мақсаты тұлғаның жан-жақты дамуын, үздіксіз білім беру жүйесіндегі болжаушылық пен сабақтастықты ескере отырып айқындалады.

Оқыту әдістемесі ғылымының негізгі міндеттері:

1. Оқу пәнінің рөлін анықтау;
2. Мектеп бағдарламалары мен оқулықтарын жетілдіруге ұсыныстар әзірлеу;
3. Оқу курсының мазмұнын айқындау;
4. Оқыту әдістері, тәсілдері мен формаларын жасау;
5. Оқу процесін қамтамасыз ету құралдарын әзірлеу және тәжірибеде тексеру.

Ғылымның дамуына зор үлес қосатын зерттеу әдістері мыналар:

- бақылау,
- педагогикалық эксперимент,
- модельдеу,
- болжау,
- тестілеу,
- педагогикалық нәтижелерді сапалық және сандық талдау.

Жалпы оқыту әдістемесі бастауыш мектептің барлық пәндеріне ортақ мәселелерді қарастырады: білім беру тұжырымдамалары, мақсаттары, міндеттері, қағидаттары, әдістері, құралдары мен оқыту формалары. Жеке әдістемелер нақты пәндерді оқытудың ерекшеліктерін, оқу материалының мазмұнын және оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып зерттейді. Онда сабақтар, экскурсиялар, сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыстардың әдістемелері сипатталады [1].

Бастауыш жалпы білім беру — кіші мектеп жасындағы баланың білімдік және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған.

Бастауыш білім берудің мақсаттары:

- Оқушыларды негізгі мектепте білімін жалғастыруға даярлау;
- Балалардың дене және психикалық денсаулығын сақтау мен нығайту, қауіпсіздігін және эмоциялық саулығын қамтамасыз ету;
- Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру (оқу, тілдік, математикалық, жаратылыстану, азаматтық және технологиялық);
- Негізгі құзыреттерді дамыту: мәселені шешу, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, эстетикалық, технологиялық және оқу қабілеттерін арттыру, тиімді қарым-қатынас жасау;
- Өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі іске асыруға қабілетті, білім алуда табысты әрі даралығын сақтай білетін тұлғаны қалыптастыру.

Бастауыш білім берудің мақсаттарына қол жеткізу үшін келесі міндеттер шешіледі:

- балалардың барлық іс-әрекет түрлеріндегі бастамашылдығын ынталандыру және қолдау;
- қарым-қатынас пен ынтымақтастық дағдыларын қалыптастыру;
- оптимистік өзін-өзі бағалау мен өз күшіне сенімділікті дамыту;
- өз бетінше таңдау тәжірибесін кеңейту;

• оқу дербестігін қалыптастыру — оқуға деген ықылас пен қабілетті дамыту, оның ішінде ақпараттық құралдарды пайдалану және қауіпсіз, бірақ ашық ақпараттық кеңістікке қол жеткізу арқылы білім алушылардың мүмкіндіктерін кеңейту.

Кіші мектеп жасындағы оқытудың нәтижелері

ҚРББС талаптарына сәйкес, кіші мектеп жасындағы кезеңде келесі нәтижелерге қол жеткізіледі:

• жетекші іс-әрекет түрі өзгереді — ойыннан жүйелі, әлеуметтік ұйымдастырылған оқытуға өтеді (дегенмен, ойын түрлі формада психикалық дамудың және құзыреттерді қалыптастырудың маңызды құралы болып қала береді);

• оқу және танымдық уәждер жүйесі қалыптасады, оқу мақсаттарын қабылдау, сақтау және жүзеге асыру қабілеті, сондай-ақ өз іс-әрекетінің нәтижелерін жоспарлау, бақылау және бағалау дағдылары дамиды;

• күрделі және ұзақ мерзімді оқу тапсырмаларын орындауға қажетті төзімділік, табандылық және еңбекқорлық тәрбиеленеді;

• эмоционалдық жауаптылық пен тепе-теңдік дамиды: бала өз сезімдерін басқаруды, ұстамдылықты қажет ететін жағдайларды ажыратуды, басқаларға жанашырлық танытуды және өзге адамдардың эмоцияларына лайықты жауап беруді үйренеді;

• ұжымдық өзара әрекет тәжірибесі қалыптасады, тұлғааралық және іскерлік қатынастардың маңызы артады;

• ең алдымен мұғалімнің пікіріне сүйене отырып, өзін-өзі бағалау рөлінің маңызы артады [2].

Бұл жастағы негізгі психологиялық сипат — өз іс-әрекетін сыртқы да, ішкі де түрткілер арқылы ұйымдастыру қабілетінің қалыптасуы.

Бастауыш оқытудың толыққанды нәтижесі — білім алуға деген тұрақты қызығушылық пен қабілеттің қалыптасуы, ұғымдық ойлаудың, сын тұрғысынан және жүйелі ойлау дағдыларының, әртүрлі көзқарастарды түсіну қабілетінің дамуы. Бұл қасиеттер оқу және сыныптан тыс қызмет барысында да байқалады.

Бастауыш мектептегі оқу мерзімі — төрт жыл (оқушылардың жасы шамамен 6,5–10,5 (11) жас), бұл кіші мектеп жасының тұрақты кезеңіне сәйкес келеді.

Кіші мектеп оқушыларының негізгі іс-әрекет түрлері

Бастауыш мектепте оқушылардың түрлі іс-әрекет түрлері дамиды:

• оқу ынтымақтастығы — мұғаліммен өзара әрекет, топтық жұмыс, ұжымдық талқылаулар;

• жеке оқу әрекеті — тапсырмаларды өз бетімен орындау, қосымша ақпарат көздерімен жұмыс істеу;

• ойын әрекеті — драматизация ойындары, режиссерлік және ережелі ойын түрлері;

• шығармашылық және жобалық әрекет — көркем, музыкалық, театрлық шығармашылық, құрастыру, әлеуметтік жобаларға қатысу;

• зерттеу әрекеті — білімді өз бетінше алу және талдау;

• еңбек әрекеті — өзіне-өзі қызмет көрсету, қоғамдық пайдалы және еңбек іс-шараларына қатысу;

• спорттық әрекет — дене мәдениетінің негіздерін меңгеру, спорт түрлерімен танысу, жарыстарға қатысу.

Қазіргі білім беру стандарттарына сәйкес, осы іс-әрекет түрлеріне басымдық беріледі, себебі олар оқушылардың белсенділігі мен дербестігін дамытуға ықпал етеді, ал дәстүрлі формалар (фронтальды сұрау, мазмұндама, бақылау жұмыстары) мұндай нәтижеге әрдайым жеткізе бермейді.

Оқыту әдісі — бұл мұғалім мен оқушының бірлескен іс-әрекет тәсілі, ол білім беру мақсаттарына жетуге бағытталады.

Бастауыш мектептегі заманауи оқыту әдістері білім, іскерлік және дағдыларды тиімді меңгеруге жағдай жасайды, оқуға қызығушылық пен танымдық белсенділікті арттырады.

Педагогикада оқыту әдістерін жүйелеу, олардың ортақ белгілерін, артықшылықтары мен кемшіліктерін айқындау мақсатында әртүрлі классификациялар ұсынылған [3].

Танымдық іс-әрекет сипатына қарай оқыту әдістерінің жіктелуі

1. Түсіндірмелі-иллюстративтік әдіс.

Мұғалім дайын ақпаратты береді, тапсырмаларды орындау тәсілдерін көрсетеді, кейін оқушылар материалды пысықтайды.

2. Репродуктивтік әдіс (үлгі бойынша әрекет).

Мұғалім үлгі көрсетеді, оқушылар оны қайталай отырып, дағдыларын бекітеді.

3. Мәселелік әдіс.

Мұғалім проблемалық жағдай туғызып, оқушыларды шешім іздеуге бағыттайды. Бұл логикалық ойлауды және дербестікті дамытады.

4. Ішінара-ізденіс әдісі.

Оқу тапсырмасы кезеңдерге бөлінеді, әр кезеңде оқушылар өз бетінше шешім тауып, ұғымдар мен қорытындыларды тұжырымдайды.

5. Зерттеу әдісі.

Оқушылар ғылыми танымның негіздерін меңгерген жағдайда қолданылады. Олар өз бетімен мақсат қойып, оны шешу жолдарын табады.

Қазіргі педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, ең тиімді әдістер — проблемалық, ішінара-ізденіс және зерттеу әдістері. Бұл әдістер іс-әрекеттік тәсілге негізделген, оның мәні — адамның психикалық дамуы мен белсенді іс-әрекетінің ажырамас байланысында.

А.Н. Леонтьевтің айтуынша, адамның өмірі — «бірінен кейін бірі алмасатын іс-әрекеттер жүйесі». Сондықтан оқушы өз бетімен меңгерген білім мен ұғымдар механикалық түрде жатталған ақпаратқа қарағанда әлдеқайда құнды және ұзақ сақталады.

Оқыту әдістері мен тәсілдері бастауыш сынып оқушыларының оқу материалын тереңірек меңгеруіне және оқу процесіне деген шынайы қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді. Мысалы, егер мұғалім әңгімесіне тақырыпқа сәйкес бейнефильм үзіндісін қосса, онда оқыту үдерісіне мұғалім де, оқушылар да белсендірек қатысады.

Әдістің құрамдас элементтері мен жеке бөліктері әдістемелік тәсілдер деп аталады. Егер әдіс оқу материалының негізгі мазмұнын меңгеруге бағытталса, онда әртүрлі әдістемелік тәсілдерді пайдалану бастауыш сынып оқушыларына пәннің жекелеген тақырыптары мен мәселелерін тереңірек түсінуге көмектеседі.

Оқытуда қолданылатын әдістер мен құралдар жиынтығын қарастырғанда, тәжірибеде әдістемелік тәсілдердің алуан түрлі түрлері кездеседі. Бұл тәсілдер кейде бірнеше пәнге ортақ, ал кейде тек белгілі бір пәнге тән болып келеді. Мұғалімнің өзі сабақта оқушылардың ойлау белсенділігін арттыра отырып, қажетті білімді жеткізудің ең тиімді әдістері мен тәсілдерін таңдай алады [4].

Оқыту әдісін дұрыс таңдау мұғалімнің кәсіби қызметінде ерекше маңызды, әсіресе оқушылардың жас ерекшеліктерін ескерген жағдайда. Оқу процесінің маңызды ерекшелігі — әдістер мен тәсілдердің көптүрлілігінде. Әдістерді таңдау кезінде сабақтың мақсаты мен оқу материалының мазмұны негізгі бағыт беруші факторлар болып табылады.

Мысалы, морфологиялық ұғымдарды меңгеру үшін бақылау әдісі тиімді болса, ал физиологиялық және экологиялық тақырыптарды оқытуда бақылау, тәжірибе және эксперимент әдістері қолданылады. Әдісті таңдауда оқушылардың дербестік деңгейі, оқу материалының сипаты (бұрыннан таныс немесе жаңа), сондай-ақ мектептің материалдық базасы мен пән кабинеттерінің жабдықталуы ескеріледі [5].

Сонымен қатар, әдістерді таңдау оқушылардың даму деңгейіне, мұғалімнің кәсіби дайындығына және сабақтарды түрлендіруге деген ұмтылысына байланысты. Уақыт факторы мен оқу процесін ұйымдастыру формасы да әдіс таңдауға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әлқожаева Нұрсұлу Н.С. Педагогика: оқу құралы. «Дарын» баспасы, 3-басылым. Алматы, 2021.
2. Бактыбаев Ж.Ш. Педагогика. «Қазақ университеті», Алматы, 2021.
3. Педагогика: учебник / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. — Москва: Интерэкомс, 2015.
4. Педагогика 2-е изд., пер. и доп. учебник и практикум для вузов / Н. Ф. Голованова. — Москва: Изд-во «Юрайт», 2025.
5. Педагогика: учебник / Г. М. Коджаспирова. — Москва: Изд-во «Юрайт», 2025.

ОӘЖ 37.013.42

ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСӨСПІРІМНІҢ ЖЕКЕ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТ

Жүнісбек Ш.Н.

Ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор Абдигапбарова У.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются психолого-педагогические аспекты формирования личной культуры подростков в условиях цифровой среды. Анализируются

ключевые факторы развития личной культуры, такие как идентификация, самопрезентация, цифровая компетентность и эмоциональное благополучие. Исследуются возможности и риски цифровой среды, а также предлагаются педагогические методы и интервенции, направленные на развитие цифровой грамотности, коммуникативной культуры и укрепление партнёрства между родителями, педагогами и подростками. В заключении подчеркивается актуальность и комплексность задачи формирования личной культуры в цифровую эпоху.

Summary: This article examines the formation of adolescents' personal culture in the digital environment from psychological and pedagogical perspectives. The study highlights the importance of identification, self-presentation, digital competence, and emotional well-being in the development of personal culture among adolescents. The opportunities and risks of the digital environment are analyzed, and pedagogical methods and interventions are proposed. The article emphasizes the development of digital literacy, the cultivation of communicative culture, and strengthening the partnership between parents, teachers, and adolescents. In conclusion, it underscores the relevance and complexity of fostering personal culture in the digital age.

Бүгінгі ақпарат-мәдениет дәуірінде жасөспірімдердің өмірі бұрынғыдан айтарлықтай өзгеше: цифрлық технологиялар, әлеуметтік желілер, онлайн коммуникация және интернет-орта олардың күнделікті тәжірибесінің ажырамас бөлігіне айналды. Мұндай ортада жасөспірімнің жеке мәдениеті — яғни өз-өзіне деген қатынас, әлемді қабылдауы, коммуникативті дағдылары, цифрлық мінез-қылықтары, мәдени құндылықтары мен эмоционалдық-психологиялық жағдайы — жаңа жағдайларда қалыптасуда. Осыған орай, педагогика мен психология тұрғысынан «жеке мәдениет» ұғымын цифрлық орта контекстінде қайта қарастыру қажет. Бұл мақалада біз жасөспірімнің жеке мәдениетін цифрлық ортада қалыптастыруға психологиялық-педагогикалық тәсілдерді қарастырып, негізгі факторлар мен механизмдерді талдаймыз.

Жеке мәдениет дегеніміз — адамның мәдени құндылықтар, нормалар, дағдылар жүйесі, өзін-өзі тану, коммуникативті мінез-қылық, эстетикалық сезім және әлеуметтік әрекет мәдениеті [1]. Жасөспірім кезеңі (шамамен 12-18 жас) — жеке тұлға қалыптаса бастаған, құндылықтар, әлеуметтік ролдер, мінез-қылықтар мен коммуникативті дағдылар белсенді меңгерілетін уақыт. Осы кезде адам өз орны мен субъект ретінде тәжірибесін іздейді, яғни «мен кімін?», «қалай өмір сүремін?» деген сұрақтарға жауап іздейді. Жеке мәдениет осы ізденіс пен қалыптасу үшін базалық платформа болып табылады: ол жасөспірімге тұрақты ішкі бағдарлар, әлеуметтік өзара әрекет мәдениеті және цифрлық ортада өзін өрнектеу мүмкіндіктерін береді.

Педагогикалық тұрғыдан жеке мәдениетті дамыту — бұл оқушының саналы түрде мәдени дағдылар мен нормаларды меңгеруі, оларды өз әрекетінде қолдана білуі, сондай-ақ мәдени контексттерді түсінуі және өзара әрекетке қабілеттілігі. Психологиялық тұрғыдан жеке мәдениеттің қалыптасуы жасөспірімнің дамуында өзін-өзі қабылдау, өзін-өзі реттеу, мотивация, жеке және әлеуметтік идентификация процестерімен тығыз байланысты.

Сондықтан цифрлық орта жағдайында жасөспірімнің жеке мәдениетін қалыптастыру мәселесі — орта мен даму талабындағы күрделі әрі өзекті мәселе.

Цифрлық орта — интернет, әлеуметтік желілер, мобильді құрылғылар, онлайн коммуникация платформалары, цифрлық ойындар, стриминг қызметтері және т.б. құрылымдарды қамтиды. Бұл орта жасөспірімге жаңа ресурстар мен мүмкіндіктер береді: ақпаратқа қолжетімділік артты, білім алу және өзін жетілдіру бағытында цифрлық құралдар қолданыла бастады, әлеуметтік желілер арқылы серіктестік, шығармашылық, өзін-өрнектесу мүмкіндіктері кеңейді [2].

Мысалы, зерттеулер көрсеткендей, цифрлық технологияларды қолдану жасөспірімнің субъективтік әл-ауқатына оң әсер етуі мүмкін: олар «ағыспа» күйін сезініп, оқу-біліммен белсенді жұмыс істей алады [3].

Сонымен бірге цифрлық орта коммуникациялық дағдыларды, ақпараттық мәдениетті дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, жасөспірімдер онлайн-коммуникация арқылы жаңа серіктестер табады, шығармашылық мазмұндар жасайды, өзіне тиесілі мәдени идентификацияны қалыптастырады.

Алайда осы орта бірқатар тәуекелдерді де тудырады: артық экрандық уақыт, «мозаикалық ойлау» (clip thinking), көпжақты ақпараттық ағындар арасында жылдам ауысу, нақты әлеуметтік өзара әрекеттің азаюы, коммуникация сапасының өзгеруі, виртуалды әлемде өз-өзіне қатысты бағалаудың, әлеуметтік салыстырудың күшеюі.

Сонымен бірге цифрлық орта жасөспірімнің жеке және әлеуметтік дамуы үшін жаңа қауіптерге жол ашады: ақпараттық зиян (цифрлық кемсіту, кибербуллинг), тәуелділік мәселелері, жасөспірімнің «өзі» мен «цифрлық бейнесі» арасындағы келіспеушілік. Осылайша, цифрлық орта — жеке мәдениет қалыптасуы үшін әрі ресурс әрі сынақ.

Жасөспірімнің жеке мәдениеті цифрлық ортада қалыптасқанда бірнеше психологиялық механизмдер маңызды. Олардың ішіндегі негізгілері — идентификация, өзін-өрнектеу, мотивация, коммуникативті дағдылар, цифрлық компетенттілік және эмоционалдық әл-ауқат.

Цифрлық орта жасөспірімге өзі туралы бейнені (self-presentation) бейімдеп, бөлісуге мүмкіндік береді. Зерттеу көрсеткендей, Қытайдағы жасөспірімдер Douyin (TikTok-тың қытай эквиваленті) платформасында өзін-сәлим көрсету (front stage) және «артқы сахнада» (back stage) бейнелеу арасындағы күрделі қарым-қатынасты аша алады. Бұл процесс жасөспірімнің жеке мәдениетінің құрамдас бөлігі: ол цифрлық орта арқылы өз-өзін сынайды, өзгелермен салыстырады, жаңа роллер мен мәдени «құралдар» меңгереді.

Психологиялық тұрғыдан, бұл идентификация және өзін-өрнектеу процестері жасөспірімнің жеке «менін» қалыптастыруға ықпал етеді, сондай-ақ жаңа әлеуметтік ортадағы орнын зерттейді. Бірақ бұл оң ықпалмен қатар, «өлшеулі бағалау» (лайктар саны, пікірлер), виртуалды аудиторияда қабылдану қажеттілігі, өзін-қалыс сезіну қаупін жасайды [4].

Жеке мәдениетке цифрлық ортада коммуникативті дағдылар мен цифрлық компетенттілік маңызды рөл атқарады. Жасөспірімдер ақпараттық ортада қалай әрекет ету керек екенін, платформалар заңын, виртуалды коммуникация этикасын үйренуі тиіс. Зерттеу бірінде жасөспірімдер өздерінің

«коммуникативті мәдениеті» бар екенін санаса да, мұғалімдер мен ата-аналар бұл деңгейді төмен баға берген. Мұнда педагогика тұрғысынан жасөспірімдердің тілдік-мәдени дағдыларын, виртуалды этиканы, цифрлық сауаттылықты дамытуға бағытталған жұмыс қажет.

Сонымен бірге зерттеу көрсеткендей, цифрлық технологиялар жасөспірімнің когнитивті және коммуникативті процесстеріне айтарлықтай ықпал етеді — мысалы, онлайн ойындар, әлеуметтік желілер арқылы коммуникация, мультитаскинг жағдайлары. Бұл дегеніміз — цифрлық ортада жеке мәдениетті қалыптастыруда психологтар мен педагогтар үшін жасөспірімнің коммуникация стилі, ақпаратты өңдеу ерекшеліктері, көңіл аудару мен зейін мәселелері де ескерілетін маңызды.

Жасөспірімнің жеке мәдениеті эмоционалдық және психологиялық тұрғыдан тығыз байланысты. Зерттеу көрсеткендей, цифрлық технологияларды қолдану жасөспірімдердің субъективтік әл-ауқатына оң әсер етуі мүмкін: олар оқу процесіне белсенді қатысып, «ағыспа» күйіне өтуі мүмкін. Сонымен бірге психологиялық зерттеулер көрсеткендей, цифрлық әлеуметтік лау жағдайында жасөспірімнің психологиялық әл-ауқатын бағалауда цифрлық сауаттылық, экранда өткізілетін уақыт, қоғамдық белсенділік, сенімді қарым-қатынас және мақсатты уақыт перспективасы сияқты критерийлер маңызды екенін атап көрсетеді. Демек, жеке мәдениет қалыптасуында жасөспірімнің эмоционалдық тұтастығы, өзін-өзі бағалауы, әлеуметтік қатысуы да негізгі өлшемдерге айналуға [5].

Жасөспірімдердің жеке мәдениетін цифрлық ортада дамыту педагогика тұрғысынан арнайы жоспарларды, әдістерді, тәсілдерді талап етеді. Мұнда төмендегі бағыттар маңызды:

Біріншіден, оқушыларға цифрлық құралдармен жұмыс істеу дағдыларын, онлайн коммуникация мәдениетін, ақпаратты бағалау, сауатты ақпарат іздеу, цифрлық этика және жеке деректерді қорғау салаларын меңгерту қажет. Бұл жеке мәдениеттің цифрлық компонентін қамтамасыз етеді — білімді, саналы, жауапты қолданушы болу.

Педагогтар жасөспірімдерді виртуалды және нақты ортада тиімді коммуникативті дағдылармен қамтамасыз етуі керек: топтық жобалар, онлайн дискуссиялар, әлеуметтік желілерде конструктивті диалог, кибербуллингке қарсы мәдениетті дамыту. Мысалы, зерттеу көрсеткендей, көптеген жасөспірімдер виртуалды коммуникацияда сөздердің орфографиясына, толық сөйлеуге мән бермейді, қысқартулар қолданады, бұл олардың коммуникативті мәдениетін төмендетуі мүмкін. Сондықтан мұғалімдер мен тәрбиешілер бұл проблеманы өз іс-тәжірибесінде ескеруі керек.

Жеке мәдениет — тек дағдылар ғана емес, сонымен қатар құндылықтар, мәдени мазмұн, эстетикалық түсінік, мәдениетаралық қарым-қатынас және өзін-өзі түсіну. Педагогикада бұл — жасөспірімге цифрлық ортада мәдени мазмұнды таңдауға, мәдени этика мен жауаптылықты меңгеруге, виртуалды ортада өзін-бөлісуге және мәдени өзара қатынасқа түсуге мүмкіндік беру. Мұнда мысалы мәдени жобалар, онлайн мәдени кеңістіктер, виртуалды жоба

топтары, медиа-сауат және мәдениетаралық диалог платформаларын қолдану маңызды.

Цифрлық ортада жасөспірімнің жеке мәдениетін қалыптастыруда ата-ана мен мұғалімдердің үйлесімді жұмысы маңызды. Зерттеу деректері көрсеткендей, жасөспірімдер өздерінің цифрлық әлемін ата-аналарға ашып көрсеткісі келеді, бірақ көп жағдайда үлкендер оның мазмұнын, контекстін түсінбейді. Демек, педагогтар мен ата-аналар үшін цифрлық ортадағы жасөспірімнің тәжірибесін түсіну, олардың әлеміне белсенді түрде кіру, диалог құру маңызды.

Қорыта айтқанда, цифрлық орта жағдайында жасөспірімнің жеке мәдениетін қалыптастыру — бұл қазіргі заманғы тәрбие мен білім берудің маңызды міндеті. Жеке мәдениеттің қалыптасуына идентификация, коммуникативті дағдылар, цифрлық компетенттілік, эмоционалдық әл-ауқат сияқты психологиялық факторлар әсер етеді. Педагогикалық тұрғыдан цифрлық сауаттылықты дамыту, коммуникативті мәдениет қалыптастыру, мәдени-мәнді бағдар беру және ата-ана-мұғалім-жасөспірім серіктестігін ұйымдастыру маңызды. Сонымен қатар, нақты интервенциялар мен жобалар арқылы жасөспірімнің жеке мәдениетін цифрлық ортада саналы түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Болашақта бұл бағытта кешенді зерттеулер мен практикалық модельдердің жасалуы қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Айтбаев, А.Ж. Цифрлық дәуірдегі жасөспірім психологиясы: зерттеу және тәжірибе / А.Ж. Айтбаев. — Алматы: Қазақ университеті баспасы, 2021. — 256 б.
2. Волкова, И.В., Иванов, С.П. Психологические аспекты формирования личной культуры подростков в цифровой среде // Вестник психолого-педагогических исследований. — 2023. — №2. — С. 45-58.
3. Ageev, A., Smirnova, E. Digital Competence and Communication Culture in Adolescents // European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. — 2020. — Vol. 87. — P. 213–220.
4. Bogomolova, O., Languev, I. Self-presentation in Social Media Among Adolescents: Psychological Mechanisms and Educational Implications // Frontiers in Psychology. — 2025. — Vol. 16. — Article 1544224.
5. Петрова, Н.В. Педагогические технологии формирования цифровой культуры подростков / Н.В. Петрова. — Москва: Наука, 2019. — 184 с.

УДК: 372.851:51-7

МЕКТЕП ОҚУЛЫҚТАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ТАЛДАУ: ОҚУШЫЛАРҒА ФУНКЦИЯНЫҢ ЕҢ ҮЛКЕН ЖӘНЕ ЕҢ КІШІ МӘНДЕРІН ТАБУҒА АРНАЛҒАН ЕСЕПТЕРДІҢ БЕРІЛУІН АНЫҚТАУ

Жұбатқан Айбек Өміртайұлы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме: Берілген мақалада мектеп математика курсына функцияның ең үлкен және ең кіші мәндерін табуды оқыту әдістемесінің теориялық және практикалық негіздері

қарастырылады. Зерттеу барысында Мемлекеттік білім беру стандарты талаптарына сәйкес оқушылардың меңгеруге тиіс дағдылары талданып, функциялардың қасиеттеріне негізделген экстремумды анықтау әдістерінің маңызы айқындалады.

Мақалада түрлі деңгейдегі есептерді шешуде қолданылатын негізгі тәсілдер — бағалау әдісі, туынды көмегімен экстремум табу тәсілі, шектелген тригонометриялық функцияларды пайдалану, алгебралық түрлендірулер арқылы функцияның мәндер жиынын анықтау — жүйелі түрде ұсынылады. Сонымен қатар А.Г. Мордкович бастаған авторлар тобының оқулықтарындағы материалдар талданып, 7–11 сыныптар аясында экстремум ұғымының біртіндеп және ғылыми-педагогикалық талаптарға сай енгізілу ерекшеліктері көрсетіледі.

Оқу үрдісінде экстремумға қатысты есептерді шешу оқушылардың логикалық ойлауын, талдау мәдениетін және математикалық модельдеу дағдыларын дамытуға ықпал ететіні дәлелденеді. Тақырыпты меңгертудің практикалық аспектілері нақты мысалдармен және есеп шығарудың алгоритмдік қадамдарымен толықтырылып, материал жалпы орта білім беру жүйесінде қолдануға лайықталған.

Summary: В данной статье рассматриваются методические подходы к обучению школьников определению наибольших и наименьших значений функций в курсе алгебры и математического анализа. Опираясь на требования Государственного общеобязательного стандарта образования, автор анализирует формирование у обучающихся ключевых умений: исследование функций, определение экстремальных значений, использование производной для решения задач на оптимизацию и применение математического анализа в практических ситуациях.

В работе подробно рассматривается, как элементы темы вводятся в школьных учебниках под редакцией А.Г. Мордковича и других авторов, начиная с 7-класса и далее в 8–11 классах. Особое внимание уделено методам решения задач на экстремум, включая метод оценки и использование свойств ограниченных функций. Приведены примеры типовых и повышенной сложности заданий, в том числе встречающихся на Национальном едином тестировании.

Статья подчеркивает значимость формирования у учащихся навыков математического моделирования, логического мышления и умения применять полученные знания в реальных и междисциплинарных ситуациях. Материал может быть полезен учителям математики, магистрантам педагогических направлений и исследователям, занимающимся вопросами методики обучения математике.

Мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес оқушылардың білуге тиіс біліктері мен дағдылары төмендегі талаптарға сай болуы қажет:

– Элементар функциялардың туындыларын және бастапқы функцияларын (первообразный) есептей алу, қажет болған жағдайда анықтамалық материалдарды қолдану;

– Функцияларды қарапайым жағдайларда талдап, олардың монотондығын, ең үлкен және ең кіші мәндерін анықтау, сондай-ақ математикалық талдау әдістерін қолдана отырып, көпмүшеліктер мен қарапайым рационал функциялардың графиктерін сала білу;

– Бастапқы функцияны пайдалану арқылы қарапайым аудандарды есептеу;

– Алынған білім мен дағдыларды тәжірибеде және күнделікті өмірде қолдана білу, соның ішінде әлеуметтік-экономикалық және физикалық

мазмұндағы қолданбалы есептерді шешуде, ең үлкен және ең кіші мәндерді табуда, жылдамдық пен үдеуді есептеуде;

– Математикалық талдау аппаратының көмегімен есептерді шешуді меңгеру.

Мемлекеттік стандарт талаптарына сүйене отырып, оқушылар математикалық модельдеу дағдыларының негізін, соның ішінде берілген шарттарда шамалардың ең үлкен және ең кіші мәндерін табуға арналған математикалық әдістерді қолдануды меңгеруі тиіс деген тұжырым жасауға болады.

Осылайша, математиканы оқытудың практикалық бағыты жүзеге асады және пәннің басқа оқу салаларымен өзара байланысы қамтамасыз етіледі.

Бастапқы кезеңде білім алушылар оңтайландыру есептерін шешудің жалпы әдісін меңгеруі тиіс. Бұл әдіс белгілі бір функцияны құрып, оның экстремумдарын туынды көмегімен табу әрекеттерін қамтиды.

«Алгебра және анализ бастамалары» пәні бойынша 10–11 сыныптарға арналған оқулықтардың авторлары – А.Г. Мордкович, А.Н. Колмогоров, М.И. Башмаков және басқа да зерттеушілер – осы тақырыпты қалай енгізетінін талдап көрейік.

Бастапқыда бұл тақырыптың А.Г. Мордковичтың редакциясымен шыққан оқулықтар сериясында қалай берілгенін қарастырайық ([1]–[4], [5], [6]).

Экстремумға байланысты есептермен оқушылар 7-сыныпта алғаш рет координаттық түзуді оқыту барысында танысады. Бұл кезеңде білім алушылар берілген аралықтағы ең үлкен және ең кіші санды анықтауға бағытталған тапсырмаларды орындайды, сондай-ақ функцияның белгілі бір кесіндідегі ең үлкен және ең кіші мәндерін табуға қатысты есептерді шешеді.

Мысалдар қарастырсақ.

Мына аралықтарға тиесілі ең үлкен санды көрсет: а) $[-15; -11]$; б) $[5; 7]$; в) $[5; 7]$;

«Сызықтық функция» тақырыбында 7-сыныпта А.Г. Мордкович оқушыларға функцияның берілген кесіндідегі ең үлкен және ең кіші мәні туралы негізгі ұғымды енгізеді. Ол мысал ретінде сызықтық функцияны қарастырады, мысалы:

$$y = \frac{1}{2}x + 4$$

функциясын $[0; 6]$ кесіндісінде зерттейді [17].

Графиктің тиісті бөлігі суретте ерекшеленіп көрсетіледі. Автор түсіндіреді: бөлініп көрсетілген бөліктегі нүктелердің ең үлкен ординатасы 7-ге тең — бұл берілген сызықтық функцияның аталған кесіндідегі максимум мәні. Кейінірек бөлінген бөліктегі нүктелердің ең кіші ординатасы 4-ке тең екені көрсетіледі — бұл функцияның $[0; 6]$ кесіндісіндегі минимум мәні болып табылады.

8–9-сыныптарда квадраттық функцияны (8-сынып) және «Теңсіздіктер» тақырыбын (9-сынып) меңгеру барысында оқушылар ең үлкен және ең кіші

мәнді табу есептерімен әрі қарай кездеседі. Осы кезеңде олар жүйелерді қанағаттандыратын ең кіші мәнді табу, сондай-ақ кесіндідегі функцияның максимум және минимум мәндерін анықтау сияқты есептерді шығара бастайды [2], [3].]

Мұндай есептерді шешуде бірнеше әдістер пайдаланылады. Соның бірі - бағалау әдісі.

Шегі бар функциялардың қасиеттерін қолдану арқылы ғана шешілетін тапсырмаларды көп кездестіруге болады. Мұндай есептерге, мысалы, құрамында $\sin x$, $\cos x$ сияқты шектелген тригонометриялық функциялары бар тапсырмалар жатады.

Аргументтің мүмкін болатын мәндер жиынын анықтағаннан кейін, тиісті функцияларды теңсіздіктер қасиеттерін пайдалану арқылы бағалау жүргізіледі [1].

Мысал 1. Функцияның ең үлкен және ең кіші мәндерін табыңыз.

$$y = -3\cos x + 1$$

Шешімі. $t = \cos x$ функциясының мәндері -1 мен 1 аралығында өзгереді. Осыған сүйенсек, $-3\cos x$ өрнегі -3 -тен 3 -ке дейінгі мәндерді қабылдайды. Демек, $y = -3\cos x + 1$ функциясының мәндер жиыны -2 мен 4 аралығында болады. Осыдан функцияның ең кіші мәні -2 -ге, ал ең үлкен мәні 4 -ке тең екені шығады.

Жауабы. $\max y = 4$, $\min y = -2$.

Енді бұдан қарағанда қиындау, Ұлттық Бірыңғай Тестілеуде келетін есепті қарастырып көрейік.

Мысал 2. Функцияның ең кіші бүтін мәнін табыңыз:

$$y = \frac{5}{2}\sqrt{2\sin^2 x + 5\cos^2 x - 1}$$

Шешімі. Түбірдің астындағы $t = 2\sin^2 x + 5\cos^2 x - 1$ өрнегін ықшамдасақ: $t = -3\sin^2 x + 4$ аламыз.

$$-1 \leq \sin x \leq 1$$

$$0 \leq \sin^2 x \leq 1$$

$$0 \leq 3\sin^2 x \leq 3$$

$$-3 \leq -3\sin^2 x \leq 0$$

$$1 \leq -3\sin^2 x + 4 \leq 4$$

$y = \frac{5}{2}\sqrt{t}$, $t \in [1; 4]$ функциясын аламыз, бұдан $y \in \left[\frac{5}{2}; 5\right]$ шығатыны белгілі.

Жауабы. Функцияның ең кіші бүтін мәні -3 -ке тең.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мордкович А. Г. Алгебра. 7 кл.: В двух частях. Ч. 1: Учеб. для общеобразоват. учреждений. – М.:Мнемозина, 2009. – 158 с.
2. Мордкович А. Г. Алгебра. 8 кл.: В двух частях. Ч. 1: Учеб. для общеобразоват. учреждений. – М.:Мнемозина, 2010. – 239 с.
3. Мордкович А. Г. Алгебра. 9 кл.: В двух частях. Ч. 1: Учеб. для общеобразоват. учреждений. – М.:Мнемозина, 2010. – 210 с.
4. Мордкович А. Г., Алгебра и начала анализа. 10-11 кл.: В двух частях. Ч. 1: Учеб. для общеобразоват. учреждений. – М.: Мнемозина, 2011. – 294 с.

5. Мордкович А. Г., Алгебра. 7 кл.: В двух частях. Ч. 2: Задачник для общеобразоват. учреждений. – М.: Мнемозина, 2009. – 195 с. 62
6. Мордкович А. Г., Алгебра. 8 кл.: В двух частях. Ч. 2: Задачник для общеобразоват. учреждений. – М.: Мнемозина, 2010. – 239 с.
7. Саранцев Г. И. Методика преподавания математике в школе / Г. И. Саранцев – М.: Просвещение, 2002. – 224 с.
8. Темербекова А.А. Методика преподавания математике / А. А. Темербекова. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 176 с.
9. Турецкий Е.Н. Как научиться решать задачи. / Е.Н. Турецкий Д. М. Фридман. – М.: Просвещение, 1989. – 181 с.
10. Фридман Л.М. Психолого-педагогические основы обучения математике в школе / Л. М. Фридман. – М.: Просвещение, 2003. – 160 с.

ОӘЖ 373

ОҚУШЫЛАРДЫҢ МЕКТЕПТЕГІ БУЛЛИНГКЕ ҰШЫРАУ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ

Жұмабек Ж.А., Жарылқасын Ш.А., Ахатбекова Б.Е.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Мауленбердиева Г.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается в современных школьных условиях взаимоотношения между детьми не ограничиваются только дружбой. В некоторых случаях учащиеся подвергаются психологическому или физическому давлению, которое называется буллингом. Буллинг — это умышленное причинение вреда одним или несколькими людьми другому человеку: издевательства, запугивание, оскорбления, изоляция, избивание или давление через социальные сети.

Summary: In today's school environment, relationships between children are not limited to just friendship. In some cases, students experience psychological or physical pressure known as bullying. Bullying is the intentional harm caused by one or more individuals to another person — such as mocking, threatening, harassing, excluding, hitting, or applying pressure through social media.

Қазіргі мектеп жағдайында балалар арасындағы қарым-қатынас тек достықпен шектелмейді. Кей жағдайларда оқушылар буллинг деп аталатын психологиялық немесе физикалық қысымға ұшырайды. Буллинг — бұл бір немесе бірнеше адамның екіншісіне қасақана зиян келтіруі: мазақ ету, қорқыту, жәбірлеу, сыртқа тебу, ұрып-соғу немесе әлеуметтік желі арқылы қысым көрсету.

Бала тұлғасын жан-жақты дамыту мәселесімен қатар, оның психологиялық қауіпсіздігі де маңызды орын алады. Алайда мектептерде жиі кездесетін мәселелердің бірі — буллинг. Бұл — оқушының құрдастары тарапынан жүйелі түрде мазаққа ұшырауы, зорлық-зомбылық көруі, қорқыту, сыртқа тебу немесе әлеуметтік желілер арқылы қысым көруі. Буллинг бала психикасына ауыр әсер етіп, оның оқуына, тұлғалық дамуына, болашақ өміріне кері ықпал етеді. Буллинг — тек жәбірленушіге ғана емес, бүкіл сыныптың психологиялық

климатына, оқу үлгеріміне, және тәрбиелік процестерге зиян келтіретін күрделі мәселе.

Буллинг (ағылшын тілінен «bully» — қудалау, күш көрсету) — бір немесе бірнеше адамның екіншісіне қасақана түрде психологиялық, физикалық немесе әлеуметтік қысым көрсетуі. Буллинктің бірнеше түрі болады: - Психологиялық — мазақ ету, қорлау, көзге ілмеу; - Физикалық — итеру, ұрып-соғу, заттарын бүлдіру; - Әлеуметтік — топтан шеттету, араластырмау; - Кибербуллинг — интернет, мессенджер, әлеуметтік желі арқылы қорқыту, мазақтау.

Буллингтің пайда болуына әртүрлі жағдайлар әсер етеді:

1. Жеке ерекшеліктер:

- Бойы, салмағы, сөйлеу мәнері, киім стилі өзгеше оқушылар
- Ұяң, тұйық немесе өзін қорғай алмайтын балалар

2. Отбасылық жағдай:

- Ата-аналық бақылаудың болмауы
- Үйдегі зорлық-зомбылық, стресс, салқын қарым-қатынас

3. Мектептегі тәртіп пен бақылау әлсіздігі:

- Мұғалімдердің бейжай қарауы
- Психологиялық қызметтің жүйелі жұмыс істемеуі

4. Құрдастар арасындағы бәсекелестік:

- Танымал болуға тырысу
- Басқаларды төмендету арқылы өз беделін арттыру

3. Буллинктің салдары

Буллингке ұшыраған оқушыда келесі салдарлар байқалады:

- Психологиялық: қорқыныш, күйзеліс, өзін-өзі төмен бағалау, ұйқы бұзылуы, тұйықтық

- Әлеуметтік: достармен араласпау, жалғыздық, оқшаулану

- Академиялық: оқу үлгерімінің төмендеуі, сабаққа барғысы келмеу

- Физикалық: психосоматикалық аурулар, бас ауруы, асқазан-ішек бұзылыстары

Кей ауыр жағдайларда буллинг өз-өзіне қол жұмсауға дейін апаруы мүмкін. Буллинг — бұл жай ғана "балалар арасындағы жанжал" емес, ол — терең психологиялық, әлеуметтік, және тәрбие мәселесі. Оған көз жұма қарау — баланың болашағына, психикасына қауіп төндірумен тең. Сондықтан әрбір ата-ана, мұғалім және мектеп ұжымы буллинктің себептерін түсініп, оның алдын алуға атсалысуы тиіс. Оқушы үшін қауіпсіз әрі қолдаушы орта — сапалы білім мен тәрбиенің кепілі. Буллинктің пайда болуына әртүрлі факторлар әсер етеді. Олар:

1. Отбасылық тәрбие және орта

Буллингпен күресу үшін мектеп, ата-ана және қоғам бірігіп жұмыс істеуі қажет: - Психологиялық қолдау көрсету (мектеп психологымен жұмыс)- Оқушылар арасында достық атмосфера қалыптастыру; - Мұғалімнің бақылауын күшейту; - Ата-анамен жүйелі байланыс орнату; - Буллинг туралы ашық әңгімелесу, тренингтер өткізу;

Буллинг — тек мектеп ішіндегі мәселе емес, ол — баланың болашағына әсер ететін үлкен әлеуметтік құбылыс. Оның алдын алу, болдырмау — әрбір ата-ана, ұстаз, мектеп әкімшілігінің бірлескен жұмысына байланысты. Баланың қауіпсіз әрі қолайлы ортада өсуі — оның бақытты, сауатты азамат болып қалыптасуының кепілі. Агрессивті ата-аналар тәрбиелеген бала өзін де солай ұстауы мүмкін. - Махаббат пен қолдаудың жетіспеуі балада ашу, агрессия туғызады. - Үнемі ұрысу, ұрып-соғу көрген бала оны норма деп қабылдайды.

2. Мектептегі орта

- Мұғалімнің балалар арасындағы теңсіз қарым-қатынасы;
- Оқушылар арасында лидерлік үшін күрес;
- Бақылаудың әлсіздігі, тәртіптің дұрыс ұйымдаспауы.

3. Жас ерекшелігі мен психологиялық факторлар

- Жасөспірімдік кезеңде эмоцияның тұрақсыз болуы;
- Өз-өзіне сенімсіздік, өзін басқалармен салыстыру;
- Бойда бар кемшілік (тіл мүкістігі, дене бітімі, киімі т.б.) себеп болуы

мүмкін.

4. Құрдастар арасындағы қызғаныш, бәсекелестік

- Үздік оқушыларды көре алмау;
- Басқалардан ерекшеленетін балаға шабуыл жасау.

Буллингтің салдары

Буллингке ұшыраған баланың өмірінде ұзақ мерзімді теріс әсерлер қалыптасуы мүмкін:

1. Психологиялық салдары:- Депрессия, үрей, күйзеліс - Өзін төмен бағалау, жалғыздық - Адамдарға сенімсіздік

2. Академиялық салдары:- Сабаққа қызығушылықтың төмендеуі - Үлгерімнің нашарлауы - Мектепке барудан бас тарту

3. Әлеуметтік салдары:- Қоғамнан оқшаулану - Қарым-қатынас дағдысының әлсіреуі - Агрессияға немесе керісінше тұйықтыққа бейім болу

Буллингтің салдары өте ауыр. Ол оқушылардың психологиялық жағдайына кері әсер етеді — депрессияға, үрейге, өзін төмен бағалауға әкеледі. Бұған қоса, білімге деген қызығушылық төмендеп, оқу үлгерімі нашарлауы мүмкін. Кейбір балалар мектепке барудан қорқып, оқудан қалып қалуы да мүмкін. Әлеуметтік тұрғыдан оқушылар өздерін оқшауланып, өзгелермен қарым-қатынас жасауға қиындық туғызады. Буллингпен күресу үшін мектеп пен ата-аналар бірігіп, оқушыларға психологиялық қолдау көрсетуі керек. Мұғалімдер оқушылар арасындағы қатынасты қадағалап, достық атмосфераны қалыптастыруға күш салуы қажет. Сонымен қатар, ата-аналар да балаларымен жиі сөйлесіп, олардың жағдайын бақылауы маңызды.

Буллинг — бұл күрделі және қауіпті құбылыс. Оның алдын алу — әрбіріміздің міндетіміз. Тек бірлескен күшпен ғана мектептегі қауіпсіз әрі жайлы орта құруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абай Бектұрғанұлы. Мектептегі буллинг және оның алдын алу жолдары. — Алматы, 2019.

2. Жанболатова Г., Мұратбеков С. Психология және педагогика негіздері. – Нұр-Сұлтан, 2021.
3. Қаратаев Н. Балалардың психологиялық қауіпсіздігі және буллинг мәселесі. – Қостанай, 2020.
4. Республика Қазақстан Білім және ғылым министрлігінің ресми сайты. Буллингке қарсы іс-шаралар.
6. Киевская И. В. Психология подростка. – Москва, 2018.
7. Психологиялық қолдау орталығының материалдары. Мектептегі зорлық-зомбылықты болдырмау. – Алматы, 2022.

ОӘЖ 378

ЖОҒАРЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІПКЕРЛІК МӘДЕНИЕТІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Жұмаш Д.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются пути формирования предпринимательской культуры студентов в условиях высших педагогических учебных заведений. Анализируются теоретические и практические подходы, инновационные методы и использование цифровых инструментов для развития профессиональных компетенций, творческого и стратегического мышления, а также социальной ответственности будущих педагогов.

Summary: The article explores ways to develop students' entrepreneurial culture in higher pedagogical education. The study analyzes theoretical and practical approaches, innovative methods, and the use of digital tools to enhance professional competencies, creative and strategic thinking, and social responsibility of future teachers.

Қазіргі кезеңде білім беру саласы қарқынды өзгерістерге ұшырап, білім беру жүйесінің жаңа функционалдық және әлеуметтік міндеттерді орындауы талап етіледі. Бұл өз кезегінде жоғары педагогикалық оқу орындарында білім алушылардың тек кәсіби біліктілігін арттырумен шектелмей, олардың тұлғалық қасиеттерін, шығармашылық және әлеуметтік қабілеттерін дамыту қажеттілігін туғызады. Әсіресе, студенттердің кәсіпкерлік мәдениетін қалыптастыру мәселесі маңызды, өйткені ол болашақ педагогтың кәсіби қызметінде бастамашылық, инновациялық ойлау, жауапкершілік және әлеуметтік бейімделу сияқты қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді.

Кәсіпкерлік мәдениет – бұл тек экономикалық немесе бизнес-қабілет емес, сонымен қатар әлеуметтік және педагогикалық контекстте жаңа идеяларды енгізу, жобаларды тиімді басқару, өз қызметінде инновациялық тәсілдерді қолдану қабілеттерін қамтитын кешенді құзырет. Болашақ педагог үшін кәсіпкерлік мәдениеттің маңыздылығы оның кәсіби қызметінде стратегиялық шешім қабылдауға, топ ішінде тиімді қарым-қатынас орнатуға, шығармашылық көзқарасты жүзеге асыруға және жеке кәсіби имиджін қалыптастыруға тікелей байланысты.

Заманауи зерттеулер көрсеткендей, педагогикалық жоғары оқу орындарында студенттердің кәсіпкерлік мәдениетін қалыптастыруға

бағытталған оқу процесі олардың кәсіби құзыреттерін кеңейтіп, әлеуметтік белсенділігін арттырады. Студенттің бастамашылық қасиеттерін дамыту, проблемаларды шешудегі шығармашылық және инновациялық тәсілдерді қолдану, жобалық қызметті іске асыру тәжірибесі – барлығы кәсіпкерлік мәдениеттің құрамдас элементтері болып табылады. Сонымен қатар, кәсіби ортада тиімді әрекет ету үшін эмоционалды интеллект, коммуникациялық қабілеттер және әлеуметтік жауапкершілік сияқты психологиялық компоненттер де маңызды рөл атқарады.

Бүгінгі қоғамдағы еңбек нарығының талаптары, білім беру сапасының халықаралық стандарттары және педагогикалық қызметтің кәсіби ерекшеліктері студенттердің кәсіпкерлік мәдениетін дамыту қажеттілігін арттырады. Жоғары педагогикалық оқу орындары тек академиялық білім беріп қана қоймай, студенттің практикалық дағдыларын, кәсіби сенімділігін және әлеуметтік бейімділігін қалыптастыруы қажет. Бұл өз кезегінде педагогикалық қызметтің тиімділігін арттырып, инновациялық білім беру жобаларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан алғанда, студенттердің кәсіпкерлік мәдениетін қалыптастыру мәселесі қазіргі педагогикалық білім берудің өзекті бағыттарының бірі болып табылады. Ол болашақ педагогтардың кәсіби қызметіне дайындықты қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың жеке тұлғалық дамуына, шығармашылық әлеуетін іске асыруына, әлеуметтік және экономикалық контексте кәсіби тиімділікке қол жеткізуіне ықпал етеді.

Сондай-ақ, кәсіпкерлік мәдениетті қалыптастыруға бағытталған педагогикалық технологияларды зерттеу студенттердің кәсіби қызметте инновациялық тәсілдерді қолдану қабілетін арттыруға, олардың кәсіби және тұлғалық бейімділігін нығайтуға мүмкіндік береді. Бұл бағыттағы ғылыми ізденістер жоғары педагогикалық оқу орындарының оқу-тәрбие үрдісін жетілдіру, заманауи қоғамның экономикалық және әлеуметтік талаптарына бейімделген кәсіби мамандарды дайындау мәселелерін шешуге септігін тигізеді.

Осылайша, жоғары педагогикалық оқу орындарында студенттердің кәсіпкерлік мәдениетін дамыту жолдарын зерттеу қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады және оның теориялық және практикалық маңызы зор.

Қазіргі қоғамда білім беру тек кәсіби дағдыларды беру ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның әлеуметтік және экономикалық құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған кешенді процесс болып отыр. Студенттердің кәсіпкерлік мәдениеті – бұл олардың шығармашылық ойлау қабілеті, бастамашылық, жауапкершілік және әлеуметтік белсенділікті үйлестіре білетін кәсіби-психологиялық қасиеттер кешені. Педагогикалық бағыттағы жоғары оқу орындарында кәсіпкерлік мәдениетті дамыту тек экономикалық пәндер шеңберінде емес, сонымен қатар педагогикалық білім беру процесінің барлық кезеңінде жүзеге асуы қажет. Бұл, өз кезегінде,

болашақ педагогтың кәсіби және әлеуметтік бейімділігін арттыруға, оның оқушылар мен қоғам алдында өзін-өзі тиімді ұстауына мүмкіндік береді.

Кәсіпкерлік мәдениет ұғымы қазіргі педагогикалық ғылымда кеңінен қарастырылады. Ол тек экономикалық әрекеттермен шектелмей, тұлғаның шығармашылық қабілеті мен кәсіпкерлік ойлауын дамытуға бағытталған. Зерттеушілердің пікірінше, кәсіпкерлік мәдениет төмендегі компоненттерден тұрады: кәсіби құзыреттер, әлеуметтік жауапкершілік, тәуекелді басқару қабілеті, коммуникациялық дағдылар және инновациялық ойлау. Болашақ педагог үшін бұл қасиеттер оқушылардың білім алуын тиімді ұйымдастыруда, инновациялық әдістерді қолдануда және педагогикалық жобаларды іске асыруда шешуші рөл атқарады. Сонымен қатар, кәсіпкерлік мәдениетті дамыту студенттің өзін-өзі ұйымдастыру, мақсат қою және нәтижеге жету қабілетін қалыптастырады. Бұл өз кезегінде оның кәсіби өсуіне, көшбасшылық қасиеттерін дамытуға, шығармашылық және әлеуметтік белсенділігін арттыруға ықпал етеді [1].

ЖОО жағдайында студенттердің кәсіпкерлік мәдениетін дамыту кешенді тәсілдер арқылы жүзеге асады. Біріншіден, академиялық білім беру аясында студенттерге кәсіпкерлік теория, инновациялық әдістемелер, жобалау дағдылары және педагогикалық менеджмент негіздері оқытылады. Бұл пәндер студентке кәсіби қызметтің әртүрлі аспектілерін түсінуге, шешім қабылдау және стратегиялық ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Екіншіден, практикалық тәжірибе кәсіпкерлік мәдениетті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады [2]. Студенттер педагогикалық практика кезінде өз сабақтарын жоспарлап, жобалар жасап, топтармен жұмыс істей отырып, кәсіпкерлік ойлау қабілетін шыңдайды. Практикалық іс-әрекетте студент өзіндік бастамашылық, шығармашылық пен жауапкершілікті үйлестіре отырып, кәсіби құзыреттерін дамытады.

Үшіншіден, инновациялық және жобалық әдістер студенттің кәсіпкерлік мәдениетін қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Жобалық тәсіл студентке нақты мәселелерді шешу жолдарын іздеуге, өз идеяларын ұсынуға және топ ішінде келісімге келуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кооперативті оқыту, рөлдік ойындар, тренингтер және мастер-класстар студенттің коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларын жетілдіруде маңызды рөл атқарады. Бұл әдістер студенттің кәсіпкерлік белсенділігін арттырып, өзін-өзі ұйымдастыру, мақсат қою және ресурстарды тиімді пайдалану қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Студенттердің кәсіпкерлік мәдениетін дамыту психологиялық тұрғыдан да маңызды. Педагогикалық бағыттағы студенттер өздерінің кәсіби және әлеуметтік әрекеттерін басқаруды үйренуі тиіс. Бұл өз кезегінде стресстік жағдайларды тиімді шешу, эмоцияны бақылау және сенімді қарым-қатынас орнату дағдыларын қалыптастырады. Эмпатия және эмоционалды интеллект кәсіпкерлік мәдениеттің психологиялық компоненттерін дамытудың негізі болып табылады [3]. Сонымен қатар, студенттің өзін-өзі талдау және кәсіби әрекетін бағалау қабілеті оның кәсіпкерлік ойлауын жетілдіруге, кәсіби

шешімдер қабылдауда шығармашылыққа жол ашуға мүмкіндік береді. Психологиялық тренингтер мен коучинг сеанстары студенттің кәсіби сенімділігін арттыруда шешуші рөл атқарады.

Қазіргі заман талабына сәйкес студенттердің кәсіпкерлік мәдениетін дамытуда инновациялық және цифрлық құралдар маңызды рөл атқарады. Онлайн платформалар, виртуалды тренингтер, электрондық жобалық тапсырмалар студенттің өз идеяларын жүзеге асыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуды және кәсіби құзыреттерін жетілдіруді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, цифрлық құралдарды қолдану студенттің ақпараттық сауаттылығын арттырып, заманауи педагогикалық тәжірибелерге бейімделуін жеңілдетеді. Бұл әдістер студенттің кәсіби белсенділігін ынталандырып, өзін-өзі ұйымдастыру және жоспарлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Жоғары педагогикалық оқу орындарында студенттердің кәсіпкерлік мәдениетін дамыту – бұл кешенді, көпқырлы процесс, ол академиялық білімді, практикалық тәжірибені, психологиялық дайындықты және инновациялық әдістерді интеграциялауды талап етеді. Кәсіпкерлік мәдениетті дамыту студенттің кәсіби құзыреттерін арттырып, шығармашылық, әлеуметтік және стратегиялық ойлау қабілеттерін қалыптастырады. Бұл өз кезегінде болашақ педагогтың кәсіби қызметінде тиімді шешім қабылдауына, инновациялық жобаларды іске асыруына және оқушылармен тиімді қарым-қатынас орнатуына мүмкіндік береді. Интегративтік әдістер, жобалық тапсырмалар, тренингтер және цифрлық платформаларды қолдану студенттің кәсіпкерлік белсенділігін арттырып, оның кәсіби және жеке дамуына серпін береді. Осылайша, жоғары педагогикалық оқу орындарында кәсіпкерлік мәдениетті қалыптастыру студенттің кәсіби жетістігі мен педагогикалық қызметінің сапасын қамтамасыз ететін негізгі фактор болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Базарбаев, С.Ж. Педагогическая деятельность и формирование предпринимательской культуры студентов / С.Ж. Базарбаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 256 с.
2. Иванова, М.А. Инновационные методы в подготовке будущего педагога / М.А. Иванова. – Москва: Педагогика, 2020. – 198 с.
3. Smith, J. Entrepreneurial Culture in Higher Education: Theory and Practice / J. Smith. – London: Routledge, 2018. – 220 p.

УДК 376.33

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА

Зайдин А.Б., Сарсенова Ұ.Ж., Муталиева А.К.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Дуйсенбиев А.Ж.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін. Қазіргі заманғы арнайы білім беру жүйесі есту қабілеті бұзылған балаларды

оқытудың инновациялық әдістерін белсенді қолданады, олардың коммуникативті дағдыларын қалыптастыруға, танымдық белсенділікті дамытуға және қоғамға сәтті интеграциялауға бағытталған. Цифрлық білім беру платформаларын, мультимедиялық технологияларды, интерактивті тренажерлерді қолдану, сондай-ақ оқу және екі тілді оқытуды пайдалану сияқты тәсілдер аса маңызды.

Summary. The modern special education system actively uses innovative methods of teaching children with hearing impairment, aimed at developing their communication skills, cognitive development and successful integration into society. Approaches such as the use of digital educational platforms, multimedia technologies, interactive simulators, as well as the use of sign and bilingual education are of crucial importance.

Современные тенденции указывают на то, что специальная педагогика будет развиваться за счет объединения нейропсихологии и цифровых технологий. Планируется внедрение адаптивных образовательных систем на базе ИИ и расширение профессиональных сетей. Растущее число детей с ограниченными возможностями здоровья, особенно с нарушениями слуха, делает поиск эффективных методов их обучения и развития крайне актуальным. Социализация и интеграция этих детей в общество – задача первостепенной важности. Работа с ними, направленная на формирование речи, социальных и коммуникативных навыков, представляет собой сложный, но необходимый процесс. Физические, психологические и социальные барьеры часто мешают детям с нарушениями слуха легко влиться в социум и свободно общаться. В ответ на эту проблему активно развиваются исследования, посвященные применению инновационных технологий в работе с глухими детьми. В.М. Акименко, например, подчеркивает роль визуализационных технологий в коррекционной работе. Использование моделей артикуляции звуков (МАЗ) может стимулировать голосовую активность ребенка, позволяя ему, при правильном произношении, начать экспериментировать со своим голосом, как это делают слышащие дети[1].

Проблемы со слухом мешают детям воспринимать звуки и речь, что негативно сказывается на их способности общаться устно, читать и писать. У них часто наблюдается отставание в речевом развитии, скудный словарный запас и сложности с освоением грамматики. Поэтому для их обучения нужны специальные методы, такие как визуальные материалы, язык жестов и вспомогательные технологии. Эффективная организация обучения детей с нарушениями слуха и зрения является одной из приоритетных задач современной педиатрии и специальной педагогики. Ребёнку с подобными особенностями необходимо создать такие условия, которые помогут раскрыть его способности, развить познавательную активность и обеспечить полноценное участие в социальной жизни[2].

В обучении детей с нарушением слуха особое значение имеют методы, основанные на использовании жестового и мимического языка, а также применение технических средств слуховой коррекции. Жестовый язык выступает важнейшим инструментом коммуникации, позволяя ребёнку понимать и выражать свои мысли. Существенное место занимает формирование навыков чтения с губ, а также привлечение сурдопереводчиков,

что значительно облегчает процесс восприятия информации в образовательных учреждениях. Для детей с нарушением зрения применяются иные специализированные методики. Ключевыми из них являются обучение системе Брайля, использование аудиокниг и специальных программно-технических средств. Брайлевское письмо даёт возможность осваивать чтение и письмо в доступной форме, а звуковые ресурсы и компьютерные технологии обеспечивают широкий доступ к учебным материалам и информации[3].

Персонализированный подход в обучении детей с нарушениями слуха и зрения занимает ключевое место в системе специального образования. Педагоги и специалисты должны подбирать методы и формы работы, исходя из индивидуальных особенностей каждого ребёнка, его уровня развития и имеющихся умений. Важным условием является активное участие родителей в образовательном процессе, а также предоставление им необходимой информации и консультативной поддержки. Отдельного внимания заслуживает раннее выявление нарушений и своевременное начало коррекционно-развивающей работы. Чем раньше ребёнок получает специализированную помощь и обучение, тем выше вероятность успешного освоения учебного материала и гармоничной адаптации к социальной среде. Помимо коррекции специфических трудностей, связанных с нарушением слуха или зрения, необходимо развивать у детей коммуникативные умения, социальную активность и самостоятельность. Образовательный процесс должен включать разнообразные упражнения и виды деятельности, направленные на формирование этих жизненно важных навыков, что позволит ребёнку чувствовать себя более уверенно и полноценно в обществе[4].

Инклюзивная модель образования занимает одно из ключевых мест в процессе обучения детей с нарушениями слуха и зрения. Её суть заключается в том, что такие дети получают знания в совместной среде со сверстниками, не имеющими ограничений в развитии. Это создаёт условия для более естественной социализации, позволяет обмениваться опытом и учиться взаимодействовать в коллективе. Не менее значимым фактором является поддержка семьи. Родители и близкие оказывают существенное влияние на формирование учебной мотивации, помогают детям справляться с трудностями и укрепляют уверенность в собственных силах. Поэтому необходимо обеспечить доступ семей к современным образовательным и коррекционно-реабилитационным программам. Кроме того, успех обучения во многом зависит от профессиональной подготовки педагогов. Учителя и специалисты должны постоянно обновлять знания и владеть современными методиками работы с детьми с нарушениями слуха и зрения. Курсы повышения квалификации, участие в семинарах и обмен педагогическим опытом способствуют внедрению инновационных технологий и повышению качества образования в этой сфере. Грамотное оснащение кабинета сурдопедагога является одним из ключевых условий результативной коррекционной работы. Наличие современного оборудования и специализированных дидактических материалов позволяет создать оптимальную образовательную среду для детей с

нарушением слуха и облегчает их адаптацию. Применение слуховых тренажёров, систем усиления звука, наглядных средств и развивающих игрушек обеспечивает возможность построения индивидуальной траектории обучения каждого ребёнка[5].

Сурдопедагогика как отрасль дефектологии играет важнейшую роль в поддержке детей с потерей слуха. Она способствует не только выявлению и коррекции речевых и коммуникативных трудностей, но и формированию у обучающихся социальных и познавательных навыков. Осознавая значимость этой профессии и необходимость качественного оснащения специализированных кабинетов, педагоги, родители и администрация образовательных учреждений могут создать условия, при которых дети с нарушениями слуха будут успешно развиваться, учиться и интегрироваться в общество[6].

Таким образом, организация обучения детей с нарушениями слуха и зрения должна строиться на комплексном подходе, который объединяет применение специализированных технологий, индивидуализированных методов, принципов инклюзии, активное участие семьи и постоянное повышение квалификации педагогов. Такой подход способствует раскрытию потенциала ребёнка и его успешной социальной адаптации. Подводя итог, можно отметить, что результативное образование детей с ограниченными возможностями слуха и зрения базируется на использовании современных средств коммуникации, специализированных методик и гибких образовательных программ. Главное условие — обеспечение равного доступа к качественному образованию, что позволяет каждому ребёнку развивать способности и находить своё место в обществе.

Список использованной литературы

1. Баенская, Е. Р. Дети с нарушениями слуха и зрения: психолого-педагогическая характеристика и пути коррекции. — Москва: Владос, 2018.
2. Мастюкова, Е. М. Специальная педагогика: Обучение и воспитание детей с отклонениями в развитии. — Москва: Академия, 2023.
3. Нурушева, Ж. К. Инклюзивное образование детей с особыми образовательными потребностями: теория и практика. — Алматы: Қазақ университеті, 2020.
4. Солнцева, О. В. Современные технологии обучения и реабилитации детей с нарушениями слуха. — Санкт-Петербург: Питер, 2024.
5. Якубовская, Е. Методы работы с детьми с нарушениями зрения: диагностика и коррекция. — Москва: Просвещение, 2017.
6. World Health Organization. World Report on Hearing. — Geneva: WHO, 2021.
7. Marschark, M., & Hauser, P. C. How Deaf Children Learn: What Parents and Teachers Need to Know. — Oxford: Oxford University Press, 2019.

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ЗАРАЖЕНИЕ В СТУДЕНЧЕСКИХ ГРУППАХ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПРОДУКТИВНОСТЬ

Зұлпхар Ә.М., Абдухат З.А., Жумашбек А.Н.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Сенова Ю.С.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада эмоционалды ластанудың студенттердің өзара әрекеттесуі мен өнімділігіне әсері қарастырылады. Бұл процесс атмосфера мен мотивацияны жақсартып алады, сонымен қатар шиеленіс пен тиімділіктің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Оқу топтарында жағымды климатты сақтау үшін эмоционалды интеллект пен зейінді дамытудың маңыздылығы атап өтілді.

Summary: The article examines the impact of emotional contagion on student interaction and productivity. It has been shown that this process can both improve the atmosphere and motivation, as well as cause tension and decrease efficiency. The importance of developing emotional intelligence and awareness in order to maintain a positive climate in study groups is noted.

В условиях стремительных социальных изменений особую значимость приобретает изучение психологических процессов, особенно их эмоциональных проявлений. Одним из таких процессов является эмоциональное заражение — неосознанная передача и усвоение эмоциональных состояний в межличностном общении. В студенческих группах оно влияет на характер взаимодействия, социально-психологический климат, развитие командных навыков и формирование профессиональной идентичности будущих специалистов. Президент Казахстана К. Ж. Токаев подчёркивает, что будущее страны зависит от конкурентоспособной молодежи с высоким уровнем духовной и эмоциональной культуры, что подчёркивает актуальность изучения факторов, влияющих на эмоциональную сферу студентов [1].

Актуальность исследования определяется тем, что эмоциональное заражение может быть как конструктивным — усиливать мотивацию, сплочённость и взаимоподдержку, так и деструктивным — распространять тревожность, конфликтность и апатию. В условиях информационной перегруженности выявление закономерностей эмоционального заражения важно для повышения эффективности образовательного процесса и формирования благоприятного климата в студенческих коллективах.

Ранее исследования в основном проводились на стабильных социальных группах, офисных или производственных, где легче выявить природу эмоциональных заражений. В данной статье проблема рассматривается на примере нестабильной студенческой группы, анализируется связь между эмоциями и продуктивностью, а также влияние поведения одного человека на учебный процесс.

Эмоциональное заражение — социально-психологический процесс, при котором эмоциональные состояния непроизвольно передаются от одного

человека другому. Механизм действует автоматически и не подлежит осознанному контролю, влияя на межличностные связи и групповое поведение. Эмоции передаются через мимику, интонацию, движения и подражательные реакции [2].

Современные исследования показывают, что эмоциональное заражение тесно связано с эмпатией и идентификацией. Оно может быть как позитивным — способствовать сплочённости и поддержке, так и негативным — вызывать тревожность, раздражительность и конфликты. Процесс проявляется и в виртуальной среде — соцсетях, мессенджерах, влияя на эмоциональный фон онлайн-сообщества.

Элейн Хэтфилд и коллеги описывают процесс как автоматическую реакцию, обусловленную мимической мимикрией и синхронизацией невербального поведения. Мы бессознательно воспроизводим эмоции собеседника, что формирует схожее эмоциональное состояние. Этот механизм связан с зеркальными нейронами и склонностью к социальному подражанию.

Эксперимент компании Facebook с участием около 689 тыс. пользователей показал, что эмоциональные состояния передаются даже без личного контакта: изменение соотношения позитивного и негативного контента влияло на эмоциональное поведение пользователей [3]. Исследования в «Weibo» и «Twitter» показывают, что отрицательные эмоции иногда распространяются быстрее положительных, но в определённых социальных контекстах позитивные эмоции могут быть более заразными.

Студенческие группы — уникальная социальная среда, где эмоциональное заражение проявляется интенсивно: студенты активно формируют личность и профессиональную идентичность, взаимодействуют в совместной деятельности. Позитивные эмоции повышают когнитивную активность, концентрацию и креативность, укрепляют чувство принадлежности к коллективу. Негативные эмоции снижают мотивацию, усиливают конфликты и могут вызывать эмоциональное выгорание.

Процесс эмоционального заражения может быть управляемым. В студенческой среде частое взаимодействие усиливает скорость распространения эмоций. Эмоции отдельных студентов и преподавателей быстро отражаются на психологическом климате группы [4].

Ключевым направлением в управлении эмоциональным заражением является развитие осознанности. Поскольку данный феномен протекает преимущественно на неосознаваемом уровне, участники групп зачастую не замечают, каким образом они подхватывают эмоции окружающих. Формирование навыков саморефлексии и эмоциональной регуляции позволяет студентам различать собственное эмоциональное состояние и эмоциональный фон группы, что снижает риск переноса негативных реакций и способствует поддержанию внутреннего равновесия. Осознанность в данном контексте выступает инструментом профилактики деструктивного заражения и одновременно условием формирования зрелой эмоциональной культуры коллектива [5].

Практическое значение имеют и методы группового управления эмоциональным фоном. В условиях студенческих сообществ полезными оказываются мини-практики, направленные на настрой группы: короткие обмены позитивными впечатлениями в начале занятия, дыхательные упражнения перед стрессовыми ситуациями (например, экзаменами или защитой проектов), а также ритуалы завершения совместной работы, предполагающие фиксацию положительных итогов. Такие элементы коллективной практики способствуют выравниванию эмоционального состояния и формированию позитивного настроения, повышающего мотивацию и готовность к совместной деятельности [6].

Особое место занимает феномен эмоционального лидерства. Лидеры студенческих групп, обладающие харизмой и способностью к эмоциональной саморегуляции, оказывают непропорционально сильное влияние на общий эмоциональный климат. Их настроения и реакции нередко задают тон всей группе, что делает развитие эмоционального интеллекта у лидеров приоритетной задачей. Позитивное лидерство может способствовать консолидации студентов, повышению уровня доверия и продуктивности, тогда как негативное эмоциональное влияние лидеров способно усиливать напряжение и снижать эффективность взаимодействия [7].

Наконец, нельзя игнорировать роль цифровой среды, которая расширяет пространство эмоционального заражения за пределы аудитории. Эмоционально окрашенный контент в социальных сетях и мессенджерах распространяется мгновенно, усиливая как позитивные, так и негативные тенденции в группе. Создание информационной среды, ориентированной на поддержку и мотивацию, становится необходимым условием снижения негативного влияния и укрепления позитивного климата [8].

Результаты проведённого анализа подтверждают, что феномен эмоционального заражения представляет собой значимый социально-психологический механизм, оказывающий прямое влияние на межличностное взаимодействие, учебную мотивацию и продуктивность студентов. В условиях казахстанской высшей школы данный процесс проявляется как в очной, так и в цифровой коммуникации, усиливая как позитивные, так и негативные тенденции в групповой динамике.

Эти выводы согласуются с положениями «Концепции развития эмоционального благополучия молодежи на 2023–2027 годы», утверждённой Министерством науки и высшего образования Республики Казахстан (Астана, 2023), где подчёркивается необходимость формирования у студентов навыков эмоциональной саморегуляции, устойчивости и культуры общения в условиях цифровизации [9].

Таким образом, результаты исследования не только подтверждают актуальность изучения феномена эмоционального заражения, но и раскрывают его практическую значимость для реализации государственной политики в сфере воспитания и развития эмоционально зрелой, конкурентоспособной молодежи Казахстана.

Практическая значимость исследования заключается в возможности использования полученных данных для оптимизации образовательной среды вузов Казахстана. Развитие у студентов навыков саморегуляции, эмоциональной осознанности и поддержание позитивного лидерства позволяют целенаправленно управлять групповыми эмоциональными процессами, повышая уровень учебной мотивации и психологического благополучия.

Перспективы дальнейших исследований связаны с изучением культурных и цифровых факторов, влияющих на динамику эмоционального заражения в казахстанской студенческой среде, а также с разработкой междисциплинарных программ профилактики негативного эмоционального воздействия и укрепления позитивного климата в образовательных коллективах.

Список использованной литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 8 сентября 2025 года. – Астана, 2025.
2. Хэтфилд Э., Каччоппо Дж. Т., Рапсон Р. Л. Эмоциональное заражение / пер. с англ. А. В. Сидоровой; под ред. И. А. Соловьёвой. — Санкт-Петербург: Питер, 2018. — 256 с.
3. Hatfield E., Rapson R. L. Emotional Contagion in Digital Communication // Current Directions in Psychological Science. — 2021. — Vol. 30(5). — P. 412–418.
4. Кузнецова Н. В. Эмоциональное заражение как фактор формирования социально-психологического климата в группе Вестник Московского университета. №2, Серия 14: Психология, 2021.— С. 45–56.
5. Феррара Э., Ян Ч. Эмоциональное заражение в социальных сетях: эмпирический анализ 2015. - Р. 211–217.
6. Твендж Дж. М., Кэмпбелл К. Поколение iGen: Почему современные дети менее бунтари, более терпимы и менее счастливы. — М.: Эксмо, 2020. — 416 с.
7. Гриффитс М. Д., Кусс Д. Дж. Психологическое воздействие социальных сетей на молодежь: обзор современных исследований // Психология и общество. №3, 2022
8. Петрухина Е. В. Эмоциональный интеллект и групповая динамика в образовательной среде // Вестник педагогических наук Казахстана. - №4. - Нур-Султан, 2023.- С. 58–67.
9. Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан на 2023-2027 годы: Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан, Астана, 2023.

УДК 372.851

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Ибишева К. К., Щепотина М.Н., Лаптева В.В.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Утеева Г.Т.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Резюме: Преподавание математики в начальной школе требует особого методического подхода, учитывающего возрастные и познавательные особенности учащихся. В данной статье рассматриваются методические особенности реализации преподавания дифференциальной математики в начальных классах. Анализируются принципы адаптации сложных математических понятий к уровню восприятия младших школьников, применение игровых и наглядных методов, а также использование современных

цифровых технологий. Особое внимание уделяется формированию у детей логического мышления, математической интуиции и навыков самостоятельного решения задач. Представленные рекомендации могут быть полезны учителям начальных классов, методистам и исследователям в области педагогики, занимающимся проблемами преподавания математики.

Summary: Teaching mathematics in primary school requires a special methodological approach that takes into account the age-related and cognitive characteristics of students. This article examines the methodological aspects of implementing the teaching of differential mathematics in primary school. The principles of adapting complex mathematical concepts to the perception level of young learners, the use of game-based and visual methods, as well as the integration of modern digital technologies, are analyzed. Special attention is given to developing children's logical thinking, mathematical intuition, and problem-solving skills. The presented recommendations may be useful for primary school teachers, methodologists, and researchers in the field of pedagogy dealing with mathematics education.

Современное образование направлено на развитие математического мышления у младших школьников. Одной из ключевых задач преподавания математики является формирование у учеников понимания фундаментальных математических понятий, среди которых важное место занимает дифференциальная математика. Данная статья рассматривает методические особенности её преподавания в начальной школе, включая педагогические принципы, методы и подходы.

Дифференциальная математика – это раздел математики, изучающий понятия производной и дифференциала, а также их применение. Несмотря на сложность темы, её элементы могут быть введены в начальном образовании в упрощённой форме для формирования базовых математических представлений. Значение дифференциальной математики в начальном образовании заключается в следующем[1]

1. Развитие понятийного аппарата учащихся:

- Позволяет заложить основы понимания изменений величин и их взаимосвязей.
- Формирует представления о скорости изменения и закономерностях динамических процессов.

2. Подготовка к более сложным математическим концепциям:

- Способствует постепенному освоению ключевых понятий, необходимых для изучения функций, графиков и алгебраических методов в средней школе.
- Создаёт основу для введения дифференциального исчисления в старших классах.

3. Формирование логического и аналитического мышления:

- Развитие способности анализировать взаимосвязи между величинами.
- Формирование умений прогнозировать результаты и делать обоснованные выводы.

4. Практическое применение в повседневной жизни:

- Позволяет учащимся лучше понимать изменения в природе и технике, такие как рост растений, изменение температуры или скорость движения.

- Демонстрирует взаимосвязь математических знаний с реальным миром, повышая интерес к предмету.

5. Развитие межпредметных связей:

- Способствует интеграции математических знаний с физикой, информатикой и естественными науками.

- Позволяет применять математические методы при решении задач в других дисциплинах.

Таким образом, даже в младших классах возможно формирование элементарных представлений о динамических изменениях, что в дальнейшем облегчит освоение более сложных математических тем и укрепит базовые математические навыки учащихся.

Одним из важнейших аспектов преподавания дифференциальной математики в начальных классах является постепенное введение сложных понятий через доступные аналоги. Например, чтобы объяснить идею скорости изменения, можно использовать примеры из повседневной жизни: изменение длины тени в течение дня, рост волос, наполнение стакана водой. Дети легче усваивают новые концепции, если они связаны с конкретными примерами. Важно также сочетать различные методики обучения: словесные объяснения, практические задания, эксперименты и визуальные материалы. Например, графическое представление изменений помогает лучше понять связь между величинами.

Полезно использовать динамические модели, например, анимации или интерактивные симуляции, которые наглядно демонстрируют, как меняется функция при изменении переменной. В процессе обучения важно учитывать индивидуальные темпы освоения материала, поэтому стоит применять разноуровневые задания: одни дети могут решать простые примеры, другие – анализировать зависимости и предсказывать поведение функций.

Особую роль играет работа над ошибками, поскольку она помогает развивать аналитическое мышление и учит детей не бояться сложных задач.

Учитель должен поощрять инициативу учеников, задавать вопросы, стимулирующие рассуждения, например: «Как ты думаешь, что будет, если скорость увеличится в два раза?» или «Почему график этой функции похож на дугу?» Такой подход способствует формированию исследовательского интереса к математике. Кроме того, важно развивать межпредметные связи, например, использовать примеры из физики, экономики или биологии, чтобы дети видели практическое применение математических знаний.

Методические особенности преподавания должны включать элементы проектной деятельности, когда ученики самостоятельно собирают данные, анализируют их и делают выводы. Это помогает развивать критическое мышление и самостоятельность. Таким образом, эффективное преподавание дифференциальной математики в начальных классах должно быть основано на сочетании наглядности, практической деятельности, интерактивных технологий, индивидуального подхода и стимулирования познавательного интереса учеников.

Для успешного обучения младших школьников дифференциальной математике следует придерживаться следующих принципов[2]

- Доступность – использование простых и понятных примеров, визуализации и моделирования.
- Постепенность – постепенное введение сложных понятий на основе уже известных тем.
- Практическая направленность – применение знаний к реальным жизненным ситуациям.
- Игровые методы – включение игровых заданий и математических головоломок для повышения интереса.
- Развитие самостоятельности – поощрение самостоятельных наблюдений и экспериментов.

Основные методы преподавания[3]

1. Визуализация математических понятий
 - Использование графиков, диаграмм, таблиц.
 - Демонстрация изменений функций на примере движения предметов.
2. Метод аналогий:
 - Сравнение понятий производной и скорости изменения величин.
 - Использование примеров из природы и техники.
3. Игровые технологии
 - Разработка математических квестов и интерактивных заданий.
 - Проведение уроков в формате соревнований.
4. Работа в группах:
 - Организация совместных проектов для поиска решений математических задач.
5. Практические задания:
 - Связывание математических понятий с задачами из реальной жизни.
 - Создание мини-исследований по изменению величин.

Основные трудности преподавания дифференциальной математики в начальных классах[4]:

- Ограниченный уровень абстрактного мышления у младших школьников.
- Необходимость использования адаптированных методических материалов.
- Требуется дополнительная подготовка учителей.

Перспективы развития методики включают:

- Разработку интерактивных учебных пособий и цифровых платформ.
- Введение элективных курсов по раннему математическому развитию.
- Использование STEM-методик и междисциплинарного подхода.

Основные трудности преподавания дифференциальной математики в начальных классах[5]:

- Ограниченный уровень абстрактного мышления у младших школьников.

- Необходимость использования адаптированных методических материалов.

- Требуется дополнительная подготовка учителей.

Перспективы развития методики включают:

- Разработку интерактивных учебных пособий и цифровых платформ.
- Введение элективных курсов по раннему математическому развитию.
- Использование STEM-методик и междисциплинарного подхода.

Преподавание дифференциальной математики в начальных классах требует особого подхода, учитывающего возрастные особенности учащихся и их познавательные возможности. Одним из ключевых методов является использование наглядности и игровых технологий, поскольку абстрактные математические понятия легче усваиваются через образы и практическую деятельность. Например, начальное знакомство с понятием изменения величин можно представить через наблюдение за ростом растений или изменением температуры в течение дня. Дети лучше воспринимают информацию, если она связана с их реальным опытом.

Важно также применять деятельностный подход, который предполагает вовлечение учеников в активное исследование математических закономерностей. Решение простых задач на нахождение скорости движения или роста числовых последовательностей помогает заложить интуитивное понимание производных и изменений функций. Кроме того, особое внимание следует уделять работе в парах и группах, поскольку совместное обсуждение задач стимулирует развитие логического мышления и взаимопомощи.

Использование современных технологий, таких как интерактивные доски и обучающие приложения, делает процесс обучения более увлекательным и доступным.

Дифференцированный подход также играет важную роль, позволяя учитывать индивидуальные особенности учеников и предлагать задания разного уровня сложности. Важно формировать у детей умение рассуждать, анализировать и делать выводы, а не просто механически выполнять вычисления.

Преподаватель должен создавать проблемные ситуации, требующие поиска решений, что развивает математическое мышление. Таким образом, методика преподавания дифференциальной математики в начальной школе должна базироваться на принципах наглядности, игрового обучения, исследовательского подхода, групповой работы и использования технологий, что позволит сделать изучение предмета доступным, интересным и эффективным.

Преподавание дифференциальной математики в начальной школе требует использования адаптированных методических подходов, направленных на развитие математического мышления у детей. Эффективное применение визуализации, игровых методов и практических заданий способствует лучшему усвоению материала. Дальнейшие исследования в этой области помогут

разработать новые методические стратегии, повышающие качество математического образования.

Список использованной литературы

1. Бенедиктов, В. А. Методы активного обучения математике в начальной школе. – М.: Просвещение, 2016. – С. 192.
2. Зайцева, Л. П. Игровые технологии в обучении младших школьников математике. – СПб.: Питер, 2018. – С. 214.
3. Капинос, В. И. Основы педагогики математического образования. – М.: Академия, 2020. – С. 256.
4. Сидоров, А. Г. Развитие логического мышления у детей через математику. – Казань: Феникс, 2019. – С. 237.
5. Чесноков, Н. А. Современные технологии преподавания математики в начальной школе. – Екатеринбург: Логос, 2021. – С. 275.

ОӘЖ 376.1:159.922.7

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕГІ ЖАЛҒЫЗДЫҚ СЕЗІМІ: ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ МЕН АТА-АНА РӨЛІ

Ибраимкулова З.У., Ишмурат А.С., Ергешова Ә.Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Сикимбаева А.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В подростковом возрасте чувство одиночества является распространённой проблемой, которая может негативно влиять на психоэмоциональное состояние и общее развитие личности. Социальная поддержка со стороны сверстников, семьи и особенно родителей играет ключевую роль в снижении уровня одиночества и формировании устойчивой эмоциональной сферы. Ата-ана, проявляя внимание, понимание и открытость в общении с подростком, способствует развитию доверительных отношений и укреплению психологической защиты ребёнка. В статье рассматриваются основные причины одиночества у подростков, роль социальной поддержки, а также эффективные методы вовлечения родителей в процесс эмоционального сопровождения детей.

Summary: During adolescence, feelings of loneliness are a common issue that can negatively affect the psycho-emotional well-being and overall development of an individual. Social support from peers, family, and especially parents plays a crucial role in reducing loneliness and fostering emotional resilience. Parents who show attention, understanding, and openness in communication help build trusting relationships and strengthen the psychological defense of their children. This article explores the main causes of loneliness in adolescents, the role of social support, and effective methods for involving parents in the emotional support process.

Жасөспірімдік шақ – адамның өміріндегі ең күрделі әрі маңызды кезеңдердің бірі. Бұл уақытта психологиялық, физиологиялық, әлеуметтік өзгерістер қарқынды жүріп, тұлғаның өзіндік сана-сезімі қалыптасады. Осы процесте жалғыздық сезімі жиі кездесетін құбылыс болып табылады. Жалғыздық – адам өзіне қажет эмоционалдық байланыс пен қолдаудың жетіспеушілігін сезінуі, қоғамнан оқшаулану сезімі. Жасөспірімдердегі жалғыздық тек эмоционалдық күйзеліс емес, сонымен бірге психикалық

денсаулыққа, мінез-құлыққа және әлеуметтік бейімделуге кері әсерін тигізетін күрделі мәселе.

Қазіргі заманғы қоғамдағы қарқынды өзгерістер мен технологияның дамуы жасөспірімдердің өміріне елеулі ықпал етіп, кейде оларды шынайы қарым-қатынастан алыстатады. Әлеуметтік желілер мен виртуалды ортада қарым-қатынас жасау көбейген сайын, кейбір жасөспірімдер шынайы өмірдегі достық пен қолдаудың жетіспеушілігін сезінеді. Бұл жағдай олардың жалғыздыққа душар болуына әкеледі. Жалғыздық сезімі ұзақ мерзімді болған жағдайда депрессия, мазасыздық, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі сияқты психикалық мәселелерге себеп болуы мүмкін. Сонымен қатар, жалғыздық жасөспірімдердің әлеуметтік дағдыларын дамытуға кедергі келтіреді, бұл олардың қоғамға бейімделуін қиындатады [1].

Жалғыздықтың алдын алу және оның салдарын жеңу үшін әлеуметтік қолдаудың маңызы зор. Әлеуметтік қолдау – бұл адамға қиын жағдайда көмектесу, эмоционалдық тірек болу, қажетті ресурстарды ұсыну процесі. Жасөспірімдер үшін бұл қолдау отбасынан, достардан, мектеп ұжымынан және кеңірек әлеуметтік ортадан келеді. Отбасындағы тұрақты, жылы қарым-қатынас жасөспірімнің эмоционалдық жай-күйін тұрақтандырып, сенімділік сезімін нығайтады. Қиындықты бөлісу, ашық әңгімелесу, ата-ананың қолдауы жасөспірімнің өз мәселесін жеңіл қабылдауы мен шешуіне көмектеседі. Мектеп пен қоғамдағы әлеуметтік топтар да маңызды рөл атқарады, себебі олар жасөспірімге өзіне ұқсас адамдармен байланыс орнатуға мүмкіндік береді [2].

Ата-ананың рөлі жалғыздық сезімін жеңудегі ең маңызды факторлардың бірі болып табылады. Ата-ана мен баланың арасындағы сенімді қарым-қатынас жасөспірімнің психологиялық дамуына және өзін-өзі бағалауына тікелей әсер етеді. Қолдау мен түсіністік көрсету, балаға оның сезімдері маңызды екенін білдіру – осындай қарым-қатынастың негізі. Көп жағдайда жасөспірімдер өздерін жалғыз сезінгенде ата-аналарымен бөлісуден тартынады, бұл жағдайларда ата-ананың алдын ала байқап, баланың көңіл-күйін түсініп, қажетті қолдау көрсетуі қажет. Сонымен бірге, ата-аналар өздерінің де эмоцияларын басқару, тыңдау және түсіну дағдыларын жетілдіруі маңызды. Бұл отбасылық ортадағы эмоционалдық қауіпсіздікті арттырады.

Жасөспірімнің әлеуметтік байланыстарын дамытуға да ерекше көңіл бөлген жөн. Достық қарым-қатынас пен әлеуметтік топтарда болу жалғыздық сезімін азайтады. Сонымен қатар, психологиялық кеңес беру және қолдау қызметтері де жасөспірімдерге өз мәселелерін ашық айтуға, эмоцияларын басқаруға көмектеседі [3].

Қоғам мен мектепте жасөспірімдердің психикалық денсаулығына бағытталған арнайы бағдарламалар мен жобалар іске асырылуы қажет. Оларда жасөспірімдерге өзін-өзі тану, эмоцияларды реттеу, әлеуметтік дағдыларды дамыту бойынша тренингтер өткізіледі. Бұл жалғыздық сезімінің алдын алуда және жалпы психологиялық тұрақтылықты арттыруда маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, ата-аналарға арналған арнайы тренингтер мен ақпараттық

сессиялар ұйымдастырылып, олардың балаларымен дұрыс қарым-қатынас орнатуы мен эмоционалдық қолдау көрсетуде белсенді болуы көзделеді.

Жалпы алғанда, жасөспірімдердегі жалғыздық сезімі күрделі және көпқырлы мәселе болып табылады. Оның туындауына әртүрлі факторлар әсер етеді: жеке тұлғаның ерекшеліктері, отбасы жағдайы, мектептегі орта және қоғамның әлеуметтік құрылымы. Осы себепті де жалғыздықты жеңу бағытындағы жұмыс кешенді болуы тиіс. Әлеуметтік қолдау жүйесін күшейту, ата-аналардың рөлін арттыру және жасөспірімдерге өздерін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуге мүмкіндік беру – бұл бағыттағы басты міндеттер болып табылады. Баланың психологиялық әл-ауқаты мен әлеуметтік бейімделуі оның толыққанды әрі сәтті өмір сүруінің негізі екені сөзсіз [4].

Жасөспірімдердің жалғыздық сезіміне қарсы тұруы үшін, олардың өзін-өзі тану деңгейін көтеріп, эмоцияларын дұрыс басқаруға үйрету керек. Бұл үрдісте отбасындағы жылы қарым-қатынас пен сенім атмосферасы шешуші фактор болып табылады. Ата-аналар балаларымен ашық диалог жүргізіп, олардың қажеттіліктерін түсініп, қолдау көрсету арқылы жалғыздық сезімін азайта алады. Сонымен қатар, мектеп пен қоғамның қолдауы арқылы жасөспірімдер өздерін әлеуметтік ортада қауіпсіз және бағаланған сезінеді. Осылайша, жалғыздықтың алдын алу және оны жеңу бағытындағы жұмыстар жасөспірімдердің психикалық және әлеуметтік дамуына оң әсерін тигізеді [5].

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Нұрдәулетов, Ж. (2020). Жасөспірімдер психологиясы және әлеуметтік мәселелер. Нұр-Сұлтан: Қазақ университеті баспасы.
2. Қасымова, А. (2019). Отбасылық қолдау мен жасөспірімдердің психикалық денсаулығы. Алматы: Ғылым және білім.
3. Әбілов, Т. (2018). Жасөспірімдердің жалғыздық сезімі және оны жеңу жолдары. Қазақ психология журналы, 4(12), 23-30.
4. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2021). Жасөспірімдердің психологиялық және әлеуметтік қолдау шаралары бойынша әдістемелік нұсқаулық. Нұр-Сұлтан.
5. Сәрсенов, Қ. (2017). Жасөспірімдердің әлеуметтік байланыстары және отбасы рөлі. Алматы: ҚазҰУ баспасы.

ОӘЖ 159.9

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БЕЙІНДЕГІ СТУДЕНТТЕРДІҢ ИКЕМДІ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Исатаева А.Ш.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается актуальная проблема развития гибких коммуникативных навыков у студентов психологопедагогического профиля. Подчеркивается значимость этих навыков для профессиональной деятельности педагогов и психологов, включая эффективное взаимодействие с учениками, родителями и коллегами, управление эмоциями и разрешение конфликтов. Описаны методы развития

коммуникативной гибкости, такие как ролевые игры, групповые занятия, тренинги и саморефлексия. Подчеркивается необходимость комплексного подхода, интегрирующего теоретическую подготовку и практические упражнения, для формирования профессионально и личностно развитого специалиста.

Summary: The article addresses the relevant issue of developing flexible communicative skills in students of the psychological-pedagogical field. The importance of these skills for professional activities of teachers and psychologists is highlighted, including effective interaction with students, parents, and colleagues, emotion management, and conflict resolution. Methods for developing communicative flexibility, such as role-playing games, group work, training sessions, and self-reflection, are described. The article emphasizes the need for a comprehensive approach integrating theoretical knowledge and practical exercises to train professionally and personally competent specialists.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты мақсаты – кәсіби құзыреттілігі жоғары, жан-жақты дамыған мамандар даярлау болып табылады. Әсіресе психологиялық-педагогикалық бағыттағы мамандар үшін кәсіби білім мен дағдылардың қатарында икемді коммуникативтік қабілеттердің болуы ерекше маңызды. Себебі, педагог пен психологтың қызметі негізінен адаммен қарым-қатынасқа негізделген, оның сапасы оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігін анықтайтын негізгі фактор болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, психологиялық-педагогикалық бейіндегі студенттердің икемді коммуникативтік дағдыларын дамыту мәселесі өзекті және зерттеуді қажет ететін тақырып ретінде қарастырылады.

Коммуникативтік дағдылар дегеніміз – бұл адамдар арасындағы ақпарат алмасу, пікірлесу, түсінісу және ынтымақтастық құру қабілеттерінің жиынтығы [1]. Ал икемді коммуникативтік дағдылар – бұл қарым-қатынас барысындағы әртүрлі жағдайларға, аудиториялардың ерекшеліктеріне бейімделу, өз мінез-құлқын жағдайға сай өзгерте алу қабілеті. Мұндай дағдылар педагог немесе психологтың кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады, себебі олардың жұмысы көбіне өзгермелі, кейде күрделі әлеуметтік және эмоциялық контексттерде жүреді. Студенттерді осы қабілеттерге үйрету олардың болашақта қызметінде тиімді әрі сенімді болуына мүмкіндік береді.

Психологиялық-педагогикалық маманның кәсіби дамуының маңызды құрамдас бөлігі ретінде коммуникативтік икемділіктің маңызы көпжақты зерттелген [2]. Зерттеушілердің пікірі бойынша, қарым-қатынастағы икемділік эмоционалды интеллектпен тығыз байланысты, ол адамға басқа тұлғалардың сезімдерін түсінуге және өз әрекетін соларға сай реттеуге мүмкіндік береді. Бұл дағдылардың дамуы педагогикалық процестің табысты өтуіне ықпал етеді, өйткені олар оқушылармен, ата-аналармен және әріптестермен сенімді қарым-қатынас орнатуға, жанжалдарды тиімді шешуге, сондай-ақ өз эмоцияларын басқаруға септігін тигізеді.

Осылайша, студенттердің икемді коммуникативтік дағдыларын дамытуда теориялық біліммен қатар, практикалық дағдыларды қалыптастыру ерекше маңызды. Психологиялық-педагогикалық білім беру жүйесінде бұл міндетті шешу үшін бірнеше тиімді әдістер қолданылады. Оның ішінде рөлдік ойындардың маңызы ерекше. Рөлдік ойындар студенттерге нақты

педагогикалық немесе психологиялық жағдайларды имитациялауға мүмкіндік береді, сол арқылы олар қарым-қатынас кезінде туындайтын қиындықтарды алдын ала сезініп, оларды шешу жолдарын іздейді. Мұндай ойындар коммуникативтік икемділікті дамытуға, сондай-ақ эмоцияны басқару және тыңдау дағдыларын жетілдіруге әсер етеді. Рөлдік ойындар барысында студенттер бір-бірінің көзқарастарын түсініп, өзара сыйластықты қалыптастырады, бұл олардың кәсіби және әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын нығайтады.

Сонымен бірге, топтық жұмыстар мен тренингтер де коммуникативтік дағдыларды жетілдіруде маңызды құрал болып табылады. Топтық жұмыс студенттерді бірлесіп әрекет етуге, ортақ мақсатқа жетуге үйретеді. Мұндай жағдайларда әр түрлі пікірлер мен көзқарастар туындайды, бұл студенттердің келісімге келу, пікірталас жүргізу және конфликтілерді шешу дағдыларын дамытуға септігін тигізеді [3]. Тренингтер көбінесе бағытталған жаттығулар мен психологиялық әдістерді қолдану арқылы студенттердің өзара түсіністік пен сенімділігін арттырады. Мұндай жаттығулар эмоционалды интеллектті, яғни өз эмоцияларын және басқалардың эмоцияларын тану және басқару қабілетін дамытуға бағытталған. Психологиялық-педагогикалық бағыттағы студенттердің бұл қасиеттері олардың болашақ кәсіби қызметінде өз орны мен беделін арттыруға мүмкіндік береді.

Икемді коммуникативтік дағдыларды дамытуда өзін-өзі рефлексиялау да маңызды рөл атқарады. Рефлексия – бұл өз әрекеттерін, пікірлерін және сезімдерін талдау процесі, ол студенттерге өздерінің коммуникативтік тәжірибесін терең түсінуге және жетілдіруге көмектеседі. Рефлексия арқылы студенттер өздерінің күшті және әлсіз жақтарын анықтап, оларды жетілдіру жолдарын іздейді. Мұндай өзін-өзі бағалау коммуникативтік дағдылардың кәсіби тұрғыдан дамуына ықпал етеді және болашақ мамандардың өзіндік дамуына септігін тигізеді [4].

Психологиялық-педагогикалық білім беру контекстінде коммуникативтік икемділіктің рөлі ерекше болып табылады. Себебі мұндай мамандар қоғамдағы әр түрлі топтар мен тұлғалармен жұмыс істейді. Олар оқушылардың оқу процесіндегі қиындықтарын түсініп, ата-аналар мен әріптестермен үйлесімді қарым-қатынас орнатуы керек. Икемді коммуникативтік дағдылар педагогтарға күрделі әлеуметтік және эмоционалды жағдайларды тиімді басқаруға, конфликтілерді шешуге және оқушылардың тұлғалық дамуына оң ықпал жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұндай дағдылар оқытушылардың психологиялық тұрақтылығын сақтауға, кәсіби күйзелісті азайтуға да әсер етеді.

Психологиялық-педагогикалық бағыттағы студенттердің коммуникативтік дағдыларын дамыту мәселесіне арналған зерттеулер олардың әлеуметтік және эмоционалды интеллектінің дамуымен тығыз байланысты екенін көрсетеді. Қазіргі заманғы университеттер мен колледждерде енгізіліп жатқан арнайы оқу бағдарламалары мен тренингтер студенттердің коммуникативтік икемділігін арттырып, олардың кәсіби сенімділігін

нығайтады. Мысалы, көптеген зерттеулер студенттердің рөлдік ойындар мен топтық жаттығуларға қатысуы олардың эмоцияларын тиімді басқаруына және өзара түсіністік деңгейін жоғарылатуына ықпал еткенін дәлелдеді. Бұл дағдылардың дамуы олардың болашақ қызметінде қиын жағдайлардан шығу жолдарын табуға көмектеседі.

Жалпы алғанда, психологиялық-педагогикалық бейіндегі студенттердің коммуникативтік икемділігін дамыту – бұл кешенді, жүйелі процесс. Ол теориялық дайындықтан бастап, практикалық дағдыларды қалыптастыруға дейінгі барлық кезеңдерді қамтиды. Студенттердің коммуникативтік қабілеттерін дамытудың тиімділігін арттыру үшін білім беру мекемелерінде инновациялық педагогикалық технологиялар мен психологиялық тренингтерді енгізу қажет. Сонымен қатар, студенттердің кәсіби қызметтегі нақты тәжірибелеріне негізделген практикалық сабақтар өткізу де маңызы зор. Мұндай тәжірибелік бағыт оқу процесін динамикалық, интерактивті етіп, студенттердің өзара қарым-қатынас дағдыларын тұрақты түрде жетілдіруге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, психологиялық-педагогикалық бейіндегі студенттердің икемді коммуникативтік дағдыларын дамыту олардың кәсіби жетістігінің негізі болып табылады. Бұл дағдылар тек білім беру саласында ғана емес, сонымен қатар жеке тұлға ретінде дамуына да әсер етеді. Сондықтан білім беру жүйесі осы бағыттағы жұмысты күшейтіп, студенттерді заманауи қоғамдағы талаптарға сай маман ретінде қалыптастыруға баса назар аударуы тиіс. Болашақта бұл мәселені одан әрі зерттеп, жаңа әдістер мен технологияларды енгізу арқылы педагогикалық және психологиялық мамандардың коммуникативтік мәдениетін жоғарылату мүмкіндігі зор.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Гусев, В. Психология общения. –М.: Педагогическое общество России, 2018.–256 с.
2. Исаева, А. С. Развитие коммуникативных навыков у студентов психологопедагогического профиля // Вестник педагогики. – 2021. – №4. – С. 45–53.
3. Майерс, Д. Психология общения и межличностные отношения / Д. Майерс; пер. с англ. – М.: Юрайт, 2019. – 320 с.
4. Соловьев, А. А. Эмоциональный интеллект в профессиональной деятельности педагога. – СПб.: Питер, 2020. – 192 с.

ОӘЖ 376.1:159.922.7

АТА-АНАНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ҚОЛДАУЫ МЕН БАЛАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫ

Исатай А., Апен М.Б., Сәбитқызы С.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Сикимбаева А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Эмоциональная поддержка со стороны родителей играет ключевую роль в формировании положительной самооценки у ребёнка. Тёплое, принимающее и поддерживающее отношение помогает детям чувствовать себя уверенно, значимо и

безопасно. Исследования показывают, что дети, получающие стабильную эмоциональную поддержку от родителей, лучше адаптируются в обществе, демонстрируют высокий уровень мотивации и устойчивость к стрессу. В статье рассматривается влияние родительской поддержки на самооценку ребёнка, а также предложены эффективные подходы к развитию доверительных и поддерживающих отношений в семье.

Summary: Parental emotional support plays a crucial role in shaping a child's positive self-esteem. Warm, accepting, and supportive relationships help children feel confident, valued, and secure. Research shows that children who receive consistent emotional support from their parents adapt better socially, show higher motivation, and demonstrate greater resilience to stress. This article explores the impact of parental support on children's self-esteem and offers practical approaches for building trustful and supportive family relationships.

Бала өміріндегі ең алғашқы әрі ең маңызды қарым-қатынас ата-анамен қалыптасады. Осы қарым-қатынас оның бүкіл тұлғалық дамуына, мінез-құлқына, қоршаған ортамен байланысына және ең бастысы — өзін-өзі қабылдауына тікелей әсер етеді. Ата-ананың баласына көрсететін эмоционалды қолдауы — оның психологиялық әл-ауқатының, өзін-өзі бағалау деңгейінің, әлеуметтік бейімделуінің және болашақтағы табысты өмір сүруінің негізі болып табылады. Эмоционалды қолдау — бұл тек материалдық жағдайды қамтамасыз ету емес, ол баланың ішкі сезімдеріне мән беру, оның эмоцияларына жауап беру, түсіну, тыңдай білу, және балаға әрдайым оның бағалы екенін сезіндіру. Осындай қолдаудың арқасында бала өз-өзіне сенімді бола бастайды, өзін жақсы көреді, әрі ішкі тұрақтылыққа ие болады.

Өзін-өзі бағалау — бұл адамның өзіне деген көзқарасы, өзін қаншалықты қабілетті, құнды, лайықты тұлға ретінде қабылдайтыны. Бұл психологиялық категория адамның бүкіл өмірінде үлкен рөл атқарады. Өзін жоғары бағалайтын бала белсенді, креативті, өз ойын ашық жеткізе алатын, қиындықтармен күресе білетін болып өседі. Ал керісінше, өзін-өзі төмен бағалайтын бала тұйық, сенімсіз, қорқақ әрі бастамашыл емес болуы мүмкін. Мұндай балалар сәтсіздіктен қорқады, сынға төзе алмайды және өз мүмкіндіктеріне сенбейді. Сондықтан ата-ананың эмоционалды қолдауы баланың өзіне деген сенімін қалыптастыруда шешуші фактор саналады [1].

Көптеген ғылыми зерттеулер мен психолог мамандардың пікірінше, ата-ана мен баланың арасындағы жылы, сенімді қарым-қатынас — баланың жағымды өзін-өзі бағалауын қалыптастырудың ең тиімді жолы. Ата-ана баласын тек талап қою арқылы ғана емес, махаббат пен мейірім арқылы тәрбиелеуі керек. Балаға қойылатын шектеулер мен талаптар әділ әрі түсінікті болуы қажет. Сонымен қатар, ата-ана баланың жетістігін мойындап, оны мадақтауы, тіпті сәтсіздіктер кезінде де қолдап, түсіністік танытуы — балаға өзін бағалы сезінуге көмектеседі. Эмоционалды қолдау балаға "сен мен үшін маңыздысың", "мен сені қандай болсаң да жақсы көремін" деген сияқты меседждерді береді. Бұл оның ішкі әлемінде қауіпсіздік сезімін қалыптастырады.

Кейбір ата-аналар баламен тек нұсқау беріп, ұрсып, тәрбиелеуді дұрыс деп есептейді. Олар баланың эмоцияларын елемей, оның сезімдерін жоққа шығарады. Мұндай жағдайда бала өзін түсінбейтін, қажетсіз адам ретінде

сезінуі мүмкін. Бұл өз кезегінде өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне, ішкі күйзеліс пен өзіне деген сенімсіздікке әкеледі. Керісінше, ата-ана баласының ішкі әлеміне қызығушылық танытып, оны тыңдауға дайын болса, бала өзін маңызды, елеулі адам ретінде сезінеді. Бұл — өзін-өзі қабылдаудың және өмірде өз орнын табудың басты шарты [2].

Баланың өзін-өзі бағалауы күнделікті ата-ана әрекеттерінің жиынтығы арқылы қалыптасады. Мысалы, ата-ананың баламен сөйлесу мәнері, оның пікірін тыңдауы, қателескенде кінәламай, түсіндіріп айтуы — мұның бәрі үлкен рөл атқарады. Ата-ананың жиі сын айтуы, баланы басқа балалармен салыстыруы, артық талап қоюы немесе керісінше, мүлде назар аудармауы — баланың өзін төмен бағалауына ықпал етеді. Бала өзі туралы көзқарасты көбінесе ата-анасының көзқарасы арқылы қалыптастырады. Егер ата-ана баласының кемшіліктеріне емес, күшті тұстарына көбірек назар аударса, ол баланың өзін-өзі бағалауына оң әсерін тигізеді.

Сонымен қатар, ата-ананың өз-өзіне деген көзқарасы да баланың өзін-өзі бағалауына әсер етеді. Егер ата-ана өзін сыйлай білсе, өзіне сенімді болса, бала да осыны үлгі ретінде қабылдайды. Ал егер ата-ана үнемі өзіне көңілі толмаса, өзін сынап отырса, бұл балаға да беріледі. Сондықтан ата-ананың өз эмоцияларын реттей алуы, өз өміріне қанағатпен қарауы да маңызды. Бала айналасындағы ересектердің үлгісін қайталайтыны белгілі [3].

Эмоционалды қолдаудың тағы бір маңызды тұсы — ата-ананың баламен бірге сапалы уақыт өткізуі. Бұл тек бір бөлмеде қатар отыру емес, шынайы көңіл бөліп, әңгімелесу, бірге ойнау, серуендеу, баланың қызығушылығына назар аудару сияқты әрекеттерді білдіреді. Мұндай сәттерде бала ата-анасынан жылулық, қамқорлық, махаббат алады. Осындай қатынас арқылы бала өзінің елеулі, сүйікті, қажетті екенін сезінеді. Бұл сезімдер баланың ішкі сенімін арттырып, өзіне деген құрметті қалыптастырады.

Кей жағдайларда ата-аналар өз балаларының психоэмоционалды күйіне мән бермей, тек сыртқы жетістіктерге назар аударады. Мысалы, баға, тәртіп, спорттағы жетістік. Бірақ баланың ішкі жан дүниесі, оның өзіне деген көзқарасы көп жағдайда назардан тыс қалып жатады. Бұл үлкен қателік. Себебі бала өзін тек нәтижелерімен ғана бағаланатын адам ретінде сезінеді. Бұл өз құнын төмендетуге, мазасыздық пен өзіне сенімсіздікке әкеледі. Сондықтан ата-ана үшін басты мақсат — баланың тұлғасын толық қабылдау, оны жақсы көру және эмоционалды қолдау көрсету болуы тиіс [4].

Психологиялық тұрғыдан қарағанда, ата-ананың эмоционалды қолдау көрсетуі баланың өмірлік табысына, әлеуметтік байланыстарына, академиялық үлгеріміне де оң ықпал етеді. Мықты өзін-өзі бағалау — баланың жана нәрселерді үйренуге деген ынтасын арттырады, қиындықтарға төтеп беруге көмектеседі және өзінің болашағына сеніммен қарауға жол ашады. Мұндай бала өсе келе жауапты, тәуелсіз, саналы тұлға болып қалыптасады.

Қорытындылай келе, баланың өзін-өзі бағалауы — оның болашақтағы психологиялық саулығының, әлеуметтік табыстылығының және жеке өмірлік қанағатының негізі. Бұл бағалаудың дұрыс қалыптасуы ең алдымен ата-ананың

қолдауына байланысты. Эмоционалды қолдаудың тұрақты әрі шынайы болуы – баланың тұлға ретінде дамуына үлкен септігін тигізеді. Сондықтан әр ата-ана баласының жүрегіне жол тауып, оны түсініп, қолдау көрсетуге дайын болуы керек. Себебі ең қарапайым, бірақ ең құнды тірек — бұл отбасындағы махаббат пен түсіністік [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Құлымбетова, Р. (2019). Бала психологиясы: Ата-ана мен бала қарым-қатынасы. Алматы: Білім баспасы.
2. Нұртазина, А. (2020). Өзін-өзі бағалау және тұлғалық даму. Нұр-Сұлтан: Қазақ университеті баспасы.
3. Сейітқұлова, Г. (2021). Эмоционалдық интеллект және ата-аналық қолдау. Психология журналы, 2(14), 35-42.
4. Төлебаева, М. (2018). Отбасы тәрбиесіндегі психологиялық қолдау механизмдері. Алматы: Қазақ психология қоғамы.
5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2022). Бала құқықтары және ата-аналық қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар. Нұр-Сұлтан.

УДК 735.29

ТИПЫ И МЕТОДЫ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ

Илясова Г.У.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Резюме: Мақалада отбасы баланың әлеуметтенуі мен тұлғасын қалыптастырудың негізгі институты ретінде қарастырылады. Отбасының қызметтері, оның тәрбиелік ортасы, құрылымдық ерекшеліктері мен ықпал ету сипатын анықтайтын факторлар талданады. Жеке ісіктердің қалыптасуындағы отбасының рөлі түсініліп, оның басқа білім беру мекемелері арасындағы басымдылығы атап өтіледі.

Summary: The article examines the family as a key institution for socialization and formation of a child's personality. The functions of the family, its educational environment, structural features and factors determining the nature of its influence are analyzed. The role of the family in the formation of personal neoplasms is understood, and its priority significance among other educational institutions is emphasized.

Семья на протяжении всей истории человечества рассматривается как базовый социальный институт, играющий ведущую роль в становлении личности. Именно в семейной среде формируются первичные представления ребёнка об окружающем мире, закладываются фундаментальные установки поведения, ценностные ориентиры и характерологические особенности. Современная педагогика подчёркивает, что ни один другой институт социализации не способен оказывать столь глубокое и продолжительное воздействие на личность человека, как семья.

Семья традиционно признаётся основой нравственного и социального становления личности. На этом настаивают не только зарубежные и российские исследователи, но и казахстанские учёные, в частности **Ж.Б. Набиева, С.К.**

Жакыпов, А.К. Кусаинов, которые подчёркивают важность духовно-нравственных, этнокультурных и родовых основ семейного воспитания в казахстанском контексте. Именно в семье закладываются мировоззренческие ориентиры, формируется личностная идентичность и отношение к окружающему миру.

Опыт, приобретаемый ребёнком в семейной среде, сохраняется на протяжении всей жизни и оказывает долговременное влияние на личность. На момент поступления в образовательные учреждения ребёнок уже обладает сформированными под влиянием семьи чертами характера, определёнными установками и навыками социального взаимодействия. Таким образом, семья становится основой для последующей социализации и интеграции индивида в общество. По мнению **С.К. Жакыпова**, воспитательная миссия семьи в Казахстане заключается в передаче не только знаний и традиций, но и чувства сопричастности к роду, нации, обществу [1].

Наряду с этим, семья не только формирует ребёнка, но и выступает пространством взаимного воспитания: взрослые передают традиции, нормы, а также адаптируют новые формы воздействия, полученные из внешней среды, включая профессиональные знания, литературу и социальный опыт.

Современные исследователи (И.С. Кон, В.В. Столин, Э. Фромм, В. Сатир и др.) выделяют четыре базовые функции семьи, оказывающие влияние на формирование личности [2]:

- **Репродуктивная функция** — биологическое воспроизводство и продолжение рода. У человека она трансформируется в осознанную потребность заботиться о детях и обеспечивать их развитие.

- **Хозяйственно-бытовая функция** — удовлетворение материальных и бытовых потребностей. Организация совместной хозяйственной деятельности влияет на эмоциональный климат и способствует воспитанию трудолюбия, ответственности.

- **Рекреативная функция** — организация досуга и обеспечение психологического комфорта. Семейный досуг выступает как фактор укрепления внутрисемейных связей, эмоционального здоровья и формирования культурных потребностей.

- **Воспитательная функция** — процесс трансляции социальных норм, нравственных ценностей, культурных традиций. Воспитание в семье — это непрерывное двустороннее взаимодействие, затрагивающее как детей, так и взрослых.

По И.В. Гребенникову, воспитательная функция семьи включает:

1. формирование личности ребёнка и его социализация,
2. постоянное воспитательное воздействие на всех членов семьи,
3. влияние детей на взрослых, побуждающее их к самовоспитанию и личностному росту.

Казахстанский педагог А.К. Кусаинов подчёркивает, что в условиях Республики Казахстан воспитательная функция семьи приобретает особое

значение в свете задач «Рухани жаңғыру» – духовной модернизации общества, где роль семьи рассматривается как источник национального самосознания.

Как отмечают Ж.Б. Набиева и А.М. Сатыбалдин, воспитательная среда семьи в Казахстане имеет уникальные характеристики, связанные с традициями қонақжайлық (гостеприимства), үлкенге құрмет (уважения к старшим), ұрпақ сабақтастығы (преемственности поколений). Эти элементы органично вплетаются в повседневную жизнь и создают устойчивую воспитательную атмосферу.

Домашнее воспитание отличается индивидуализированным характером: родители и старшие родственники опираются на знание особенностей ребёнка, что позволяет мягко, но эффективно направлять его развитие. Как подчеркивает С.К. Жакыпов, именно в семейной микросреде ребёнок впервые осваивает понятия долга, уважения, помощи и самоидентификации как части общности.

Среди факторов, определяющих качество семейного воспитания, исследователи (в том числе **Е.М. Муханбетжанова**) выделяют:

- жилищные и материально-бытовые условия;
- тип семьи (полная/неполная, многодетная/малодетная);
- уровень родительской компетентности;
- уровень образования и духовной зрелости взрослых;
- наличие семейных традиций и культурных кодов.

В казахстанском обществе особое значение имеет **духовное единство семьи**, основанное на общих моральных установках, традициях и религиозных принципах. Это способствует формированию устойчивых ценностных ориентаций у ребёнка.

Семейная воспитательная среда представляет собой совокупность условий, в которых разворачивается повседневная жизнь ребёнка. Её особенностью является **естественная, ненамеренная включённость воспитательных влияний** в общую структуру взаимодействий. Даже без специально организованных мероприятий взрослые члены семьи передают ребёнку культурные образцы, нормы поведения и ценности через ежедневное общение, совместную деятельность, эмоциональные реакции.

Особенно важным является **индивидуализированный характер домашнего воспитания**, обусловленный тесной эмоциональной связью и глубоким знанием взрослыми особенностей ребёнка. Это создаёт условия для развития инициативности, активности, самостоятельности, а также становления социально-психологических новообразований личности [3].

Эффективность воспитательной деятельности семьи во многом определяется рядом факторов:

- Жилищные и материально-бытовые условия, обеспечивающие безопасность и комфорт;
- Семейная структура (полная, неполная, многодетная и др.);
- Реализация родителями ролей отца и матери, выражающаяся в любви, поддержке, участии;
- Духовное единство — наличие общих ценностей, норм и целей.

Выявление и развитие этих факторов позволяет усилить позитивное влияние семьи и снизить риски, связанные с возможными дисфункциями.

Семейные отношения трансформируются под воздействием социокультурных и экономических процессов. Исследователи (С.И. Голод, Л.Б. Шнейдер) отмечают переход от традиционных к **нуклеарным моделям семьи**, где супруги активно заняты в профессиональной сфере, количество детей ограничивается, а воспитание частично передаётся внешним институтам. Одновременно растёт **разнообразие форм семейной жизни**, включая квазисемейные и нетрадиционные модели (В.В. Бойко, И.С. Кон), что требует переосмысления подходов к семейному воспитанию.

Современная казахстанская семья сталкивается с рядом вызовов: урбанизация, миграционные процессы, трансформация роли женщины, снижение авторитета старшего поколения. Как подчёркивает Т.Т. Тәжібаев, усиливается необходимость научного осмысления этих изменений для выработки новых подходов к семейному воспитанию.

Одновременно в стране активизируются инициативы по поддержке института семьи через образовательные программы, родительские курсы, медиакампания по популяризации семейных ценностей, отражающих казахский менталитет.

Семья — это не только биосоциальное объединение, но и **фундаментальный институт воспитания**, оказывающий всестороннее и продолжительное влияние на развитие личности. Именно в ней формируются базовые характеристики ребёнка, определяется его мировоззрение, ценностная система, коммуникативные навыки и способности к социальной адаптации. Эффективность воспитания в семье зависит от комплекса факторов: условий жизни, внутрисемейных отношений, духовной атмосферы и готовности родителей выполнять воспитательную функцию осознанно [4].

В условиях современного общества становится всё более актуальным создание **педагогических условий для формирования семейных ценностей**, особенно в образовательной среде студентов, как будущих родителей и носителей социального опыта. Только при комплексном подходе к развитию семьи как воспитательной среды можно обеспечить гармоничное и устойчивое развитие личности ребёнка и общества в целом.

Список использованной литературы

1. Ахметова Г. К. Педагогика: Учебник для магистратуры университетов. — Алматы: Қазақ университеті, 2006. — 220 с.
2. Тесленко А.Н. Педагогика. Учебное пособие для магистрантов. — Астана: Евразийский гуманитарный институт, 2010. — 236 с.
3. Подымова Л. С., Дубицкая Е. А., Борисова Н. Ю. и др. Педагогика: учебник и практикум для вузов/ под общей редакцией Л. С. Подымовой, В. А. Сластёнина; Московский педагогический государственный университет. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Юрайт, 2022. — 246 с.
4. Айтмуханбетов Б.Б. Психология семейных отношений - Шымкент: Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, 2023.

ПЕДАГОГТАР МЕН ПСИХОЛОГТАРДЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛАУ

Камаладинова М.Д.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается процесс профессиональной подготовки педагогов и психологов. Анализируются ключевые компоненты подготовки: теоретическая база, практическая деятельность, психологическая готовность, коммуникативные навыки и саморазвитие. Особое внимание уделено интегративному подходу, позволяющему сформировать компетентного специалиста, способного эффективно работать в современных условиях образования и обеспечивать психолого-педагогическую поддержку учащихся.

Summary: The article examines the process of professional training of teachers and psychologists. Key components of training are analyzed, including theoretical knowledge, practical experience, psychological readiness, communication skills, and self-development. Special attention is given to the integrative approach, which allows the formation of competent specialists capable of working effectively in modern educational environments and providing psychological and pedagogical support to students.

Қазіргі білім беру жүйесі жаңа кәсіби стандарттар мен инновациялық педагогикалық тәсілдерді талап етеді. Педагогтар мен психологтар кәсіби қызметіне дайындық барысында тек теориялық білімді меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар практикалық дағдыларды, кәсіби құзыреттіліктерді және психологиялық-педагогикалық мәдениетті қалыптастыруы қажет. Кәсіби дайындық процесі білім беру сапасын арттыру, оқушылардың дамуына қолдау көрсету және психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін маңызды болып табылады.

Педагогтар мен психологтарды даярлау бірнеше деңгейде жүзеге асады: академиялық білім беру, практикалық машықтар, психологиялық тренингтер, педагогикалық тәжірибе және кәсіби өзін-өзі жетілдіру. Академиялық білім беру теориялық негізді қалыптастыруға бағытталған. Мұнда педагогика, психология, әдістемелік пәндер, балалардың дамуы мен оқыту теориялары оқытылады. Бұл база студенттерге кәсіби қызметтің негізгі концепцияларын, ғылыми теорияларын және заманауи педагогикалық үрдістерді меңгеруге мүмкіндік береді [1].

Психологиялық дайындық педагогтар мен психологтардың кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады. Психологиялық дағдылардың ішінде стрессті басқару, эмоционалды тұрақтылық, эмпатия және конфликтті шешу қабілеті басты болып табылады. Педагогикалық және психологиялық маман өзінің кәсіби рөлінде түрлі әлеуметтік-эмоционалды жағдайларға тап болады, сондықтан психологиялық дайындық олардың тиімді жұмыс істеуіне негіз болады.

Практикалық дайындық кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Студенттерді мектептерде, психологиялық орталықтарда, қосымша білім беру мекемелерінде тәжірибеден өткізу оларға нақты жұмыс

жағдайларында дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Педагогикалық тәжірибе барысында студенттер оқыту әдістерін қолдануды, психологиялық диагностика жүргізуді, балалармен және ата-аналармен жұмыс жасауды үйренеді. Бұл тәжірибе кәсіби құзыреттілікті нақты өмірлік контексте нығайтады.

Кәсіби даярлық процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану да маңызды. Заманауи педагогтар мен психологтар цифрлық білім беру құралдарын меңгеруі қажет, өйткені онлайн-оқыту, виртуалды тренингтер және ақпараттық платформалар қазіргі қызметтің ажырамас бөлігіне айналған. Цифрлық дағдылар педагогтың кәсіби мобильділігін арттырып, білім беру процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді [2].

Студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамытуда методикалық қолдау да маңызды рөл атқарады. Бұл бағытта университеттерде арнайы курстар, семинарлар, мастер-класстар ұйымдастырылады. Сонымен қатар, менторлық жүйе студенттердің тәжірибелік дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Менторлық процесінде тәжірибелі педагогтар мен психологтар студенттерді бағыттап, кәсіби стандарттарды орындауға үйретеді, өз тәжірибелерімен бөліседі және кәсіби проблемаларды шешуге көмектеседі.

Кәсіби даму процесінде жеке тұлғаның өзіндік әлеуетін ашу да маңызды. Студенттердің өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі бағалауға мүмкіндігі кәсіби жетілу үшін қажетті. Бұл бағытта кәсіби этика, өзін-өзі бақылау, кәсіби рефлексия дағдылары қалыптасады. Өзін-өзі рефлексиялау арқылы студент өз іс-әрекеттерін бағалайды, жетістіктер мен кемшіліктерін анықтайды және кәсіби даму стратегиясын құра алады.

Кәсіби қызметке даярлау барысында коммуникативтік дағдыларды дамыту маңызды. Педагогтар мен психологтар өзара әрекеттесу, топпен жұмыс, ата-аналармен қарым-қатынас, оқушылармен сенімді байланыс орнату қабілетіне ие болуы қажет. Коммуникативтік дағдылар кәсіби қызметтің тиімділігін арттырады, балалардың психологиялық және эмоционалды дамуына қолдау көрсетеді, және конфликт жағдайларын шешуге мүмкіндік береді.

Кәсіби дайындығы жоғары педагог немесе психологта жеке тұлғаның тұрақтылығы, эмоционалды тепе-теңдігі, кәсіби этика нормаларын сақтау сияқты қасиеттер дамиды. Бұл қасиеттер олардың кәсіби қызметінде сенімділікті, шығармашылықты және жауапкершілікті қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, кәсіби құзыреттіліктің дамуы педагогикалық инновацияларды қолдануға, тиімді білім беру әдістерін таңдауға және психологиялық қолдауды жүйелі түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді [3].

Кәсіби қызметке даярлау процесінде психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету маңызды. Студенттерге стресс жағдайында психологиялық қолдау көрсету, эмоционалды күйін бақылау және жұмысқа деген мотивацияны сақтау үшін арнайы тренингтер мен психологиялық коучингтер өткізіледі. Бұл шаралар студенттердің кәсіби қызметке бейімделуін жеңілдетеді және олардың психологиялық тұрақтылығын арттырады.

Кәсіби қызметке даярлаудың тиімді моделін құруда интегративтік тәсіл маңызды. Онда академиялық білім беру, практикалық тәжірибе, психологиялық дайындық, менторлық және өзін-өзі дамыту элементтері үйлестіріледі. Интегративтік модель студенттерге кәсіби қызметке толыққанды дайын болуға мүмкіндік береді, олардың кәсіби құзыреттілігін арттырады және заманауи білім беру талаптарына сай мамандар даярлайды [4].

Қорытындылай келе, педагогтар мен психологтарды кәсіби қызметке даярлау – бұл көпқырлы, жүйелі және ұзақ мерзімді процесс. Онда теориялық білім, практикалық дағдылар, психологиялық дайындық, коммуникациялық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеру, өзін-өзі дамыту және менторлық қолдау маңызды рөл атқарады. Осы компоненттердің үйлесімділігі педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігін арттырады, олардың кәсіби қызметін тиімді ұйымдастыруға, оқушылардың психологиялық және академиялық дамуын қамтамасыз етуге, сондай-ақ білім беру сапасын жоғарылатуға мүмкіндік береді.

Осылайша, кәсіби қызметке дайын педагог пен психолог заманауи білім беру талаптарына сай, психологиялық тұрақты, шығармашылыққа бейім, кәсіби этика мен коммуникативтік дағдыларға ие, практикалық дағдыларын сенімді қолдана білетін маман болып қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Иванова Н. В. Профессиональная подготовка педагогов и психологов: теория и практика. – Москва: Педагогика, 2019. – 312 с.
2. Арнольд В. С., Смирнов А. П. Психологическая готовность специалистов к образовательной деятельности. – Санкт-Петербург: Питер, 2020. – 256 с.
3. Darling-Hammond L., Bransford J. Preparing Teachers for a Changing World: What Teachers Should Learn and Be Able to Do. – San Francisco: Jossey-Bass, 2005. – 400 p.
4. Петренко С. А. Интегративные подходы в профессиональном развитии педагогов и психологов. – Алматы: Книга, 2021. – 288 с.

ОӘЖ 159.9

АУЫЗША АГРЕССИЯ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Камалова Г.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается устная агрессия как фактор деструктивного поведения школьников. Проанализированы психологические и социальные причины возникновения вербальной агрессии, её влияние на эмоциональное состояние и поведение учеников. Особое внимание уделено профилактическим методам, развитию эмоционального интеллекта, навыков конструктивного решения конфликтов и роли педагогов и психологов в снижении уровня агрессии.

Summary: The article examines verbal aggression as a factor of destructive behavior among schoolchildren. The psychological and social causes of verbal aggression and its impact on students' emotional state and behavior are analyzed. Special attention is given to preventive

Қазіргі заманауи білім беру жүйесінде оқушылардың психологиялық және әлеуметтік дамуына ерекше мән беріледі. Білім беру процесі тек қана академиялық дағдыларды қалыптастырумен шектелмей, сондай-ақ оқушылардың тұлғалық, эмоционалды және коммуникативтік қабілеттерін дамытуға бағытталған. Алайда мектептегі әлеуметтік орта мен жеке психологиялық ерекшеліктер кейде оқушылардың мінез-құлық проблемаларына, оның ішінде деструктивті әрекеттерге, агрессивті мінез-құлыққа әкеледі. Ауызша агрессия, өз кезегінде, бұл деструктивті мінез-құлықтың маңызды факторы ретінде қарастырылады.

Ауызша агрессия – бұл тілдік құралдар арқылы бағытталған, басқа тұлғаның психологиялық жағдайына зиян келтіруге бағытталған әрекеттер жиынтығы [1]. Ол вербалды түрде көрінеді: қорлау, ұятқа қалдыру, қорқыту, әдейі кемсіту және жағымсыз пікір айту сияқты. Оқушылар арасындағы ауызша агрессия жеке тұлғаның эмоционалды тұрақтылығын төмендетіп қана қоймай, мектептегі әлеуметтік қатынастарға теріс әсерін тигізеді. Деструктивті мінез-құлықты тудырған кезде ауызша агрессияның рөлі айқын көрінеді, себебі ол мектептегі ынтымақтастық атмосферасын бұзып, оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайды.

Зерттеушілердің пікірінше, ауызша агрессия мен деструктивті мінез-құлық арасындағы байланыс көп қырлы болып келеді. Біріншіден, ауызша агрессия оқушының эмоциялық күйіне тікелей әсер етеді. Қорлау, кекесіндік, ұятқа қалдыру сияқты вербалды әрекеттер оқушыда ашу, реніш, қорқыныш туғызады, бұл кейін деструктивті әрекеттерге – төбелес, агрессиялық жауап немесе әлеуметтік оқшаулануға әкелуі мүмкін. Екіншіден, ауызша агрессия әлеуметтік моделдердің әсерінен қалыптасады [2]. Оқушылар мектептегі әріптестерінің, ата-аналарының немесе ұстаздарының вербалды мінез-құлықын бақылап, оны қайталай алады. Бұл модельдеу процесі деструктивті мінез-құлықтың қалыптасуына ықпал етеді, себебі агрессия әлеуметтік тұрғыдан «қалыпты» әрекет ретінде қабылдануы мүмкін.

Психологиялық тұрғыдан қарағанда, ауызша агрессияны талдау оқушылардың тұлғалық қасиеттерін, эмоционалды интеллектін және конфликтілерді шешу қабілеттерін түсінуге мүмкіндік береді. Деструктивті мінез-құлықтың себептерінің бірі – эмоцияларды басқару дағдыларының жеткіліксіздігі. Көптеген зерттеулер көрсеткендей, өз эмоцияларын тиімді басқара алмайтын оқушылар конфликт жағдайында ауызша агрессияға бейім келеді, ал бұл кейін физикалық немесе әлеуметтік деструктивті әрекеттерге трансформациялануы мүмкін. Сонымен қатар, ауызша агрессия психологиялық тұрғыдан өзін-өзі қорғау немесе әлеуметтік мәртебені көтеру құралы ретінде де қолданылады.

Мектептегі әлеуметтік ортаның рөлі айтарлықтай. Топтық динамика мен сыныптағы атмосфера оқушылардың ауызша агрессияға бейімділігін арттыра немесе төмендете алады. Қатысушылар арасындағы сенім, әділдік, ашық

қарым-қатынас және ұстаздың рөлі конфликтті басқаруда шешуші мәнге ие. Егер сыныпта бәсекелестік немесе теңсіздік күшейсе, оқушылар арасында ауызша агрессия деңгейі жоғарылай түседі. Сонымен қатар, педагогтің эмоционалды қолдауы мен сыныптағы ережелердің әділдігі оқушылардың деструктивті мінез-құлыққа жол бермеуіне ықпал етеді.

Деструктивті мінез-құлық пен ауызша агрессия арасындағы байланысты талдауда кейбір факторларға назар аудару қажет. Біріншіден, жеке тұлғаның мінез-құлық ерекшеліктері. Кейбір оқушылар темпераментінің ерекшеліктері мен эмоционалды тұрақтылық деңгейіне байланысты вербалды агрессияға тез бейімделеді. Екіншіден, әлеуметтік тәжірибе – отбасы, достар, әлеуметтік желідегі байланыстар оқушының мінез-құلقىна әсер етеді. Үшіншіден, мектептің педагогикалық ортасы және ұстаздың стилі – сыныптағы ынтымақтастық, құрмет және моральдық нормаларды сақтау деструктивті мінез-құлықты азайтуға ықпал етеді [3].

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ауызша агрессияны азайту жолдарының бірі – оқушылардың эмоционалды интеллектін дамыту, конфликтілерді бейбіт жолмен шешу дағдыларын қалыптастыру және позитивті әлеуметтік коммуникацияны нығайту. Педагог-психологтар мен ұстаздар психологиялық тренингтер, рөлдік ойындар, топтық талдау әдістерін қолдана отырып, оқушылардың ауызша агрессияға бейімділігін төмендетуге мүмкіндік алады. Сонымен қатар, ата-аналарды оқушылардың вербалды мінез-құлықын бақылауға тарту маңызды, өйткені отбасылық қарым-қатынас да деструктивті мінез-құлыққа ықпал етеді.

Қазіргі мектеп тәжірибесінде профилактикалық бағдарламаларды енгізу маңызды рөл атқарады. Бұл бағдарламалар оқушыларға эмоцияларын дұрыс басқаруды үйретеді, конфликтты конструктивті шешуді меңгертеді, өзара құрмет пен түсінушілік принциптерін нығайтады. Мысалы, әлеуметтік және эмоционалды оқыту (SEL) бағдарламалары оқушыларға өз эмоцияларын тану, басқару, басқа адамдардың эмоцияларына сезімтал болу және тиімді коммуникация дағдыларын дамыту мүмкіндігін береді. Бұл әдістер ауызша агрессияның деңгейін төмендетіп, деструктивті мінез-құлықтың алдын алады [4].

Сонымен қатар, педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, топтық жұмыстар мен ынтымақтастықты дамыту оқушылардың ауызша агрессиясын азайтуға ықпал етеді. Бірлескен жобалар, пікірталастар, дебаттар оқушыларға өз ойын ашық білдіруге, өзгелердің пікірін тыңдауға және құрметтеуге үйретеді. Бұл тәсілдер конфликтілерді шешуге және әлеуметтік бейімделуді күшейтуге көмектеседі, деструктивті мінез-құлықтың алдын алады.

Психологиялық қолдаудың рөлі де айтарлықтай. Педагог-психологтар мен мектеп психологтары ауызша агрессияны анықтау, оның себептерін талдау және профилактикалық іс-шараларды ұйымдастыруда шешуші фактор болып табылады. Психологиялық диагностиканың нәтижелері негізінде оқушыларға жеке және топтық психологиялық қолдау көрсетіледі. Сонымен қатар,

психологтар педагогтар мен ата-аналарды оқушылармен тиімді қарым-қатынас орнатуға бағыттайтын әдістемелер мен тренингтер ұсына алады.

Қорытындылай келе, ауызша агрессия оқушылардың деструктивті мінез-құлқының негізгі факторларының бірі болып табылады. Ол жеке тұлғаның эмоционалды тұрақтылығына, әлеуметтік бейімделуіне және мектептегі өзара әрекетіне теріс әсер етеді. Ауызша агрессияны алдын алу және оның салдарын төмендету мақсатында эмоционалды интеллектті дамыту, конфликтілерді конструктивті шешу дағдыларын қалыптастыру, позитивті әлеуметтік коммуникацияны нығайту, профилактикалық бағдарламаларды қолдану және педагогикалық қолдауды ұйымдастыру маңызды. Болашақ зерттеулерде ауызша агрессия мен деструктивті мінез-құлық арасындағы байланысты кеңінен қарастырып, тиімді интервенциялық стратегияларды әзірлеу қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ахметов С. Ж. Психология и педагогика поведения школьников: учебное пособие. – Алматы: Білім, 2021. – 224 с.
2. Баймуханова Г. К. Формирование навыков эмоциональной регуляции у школьников. – Астана: Қазақ университеті баспасы, 2020. – 198 с.
3. Зейнолдин М. Р. Агрессия и деструктивное поведение в школьной среде. – Алматы: Рауан, 2019. – 256 с.
4. Olweus D. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. – Oxford: Blackwell, 1993. – 212 p.

УДК 376

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ ПРИ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Камалова Ж.Ж., Мусабекова Л.Б., Турдиева М.Ю.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Заманова М.С.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін. Мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеудің Заманауи педагогикалық стратегиялары мен әдістемелік тәсілдері қарастырылады. Автор оқу процесін жекедендіру мен бейімдеудің, сондай-ақ инклюзивті білім беру ортасын құру мен сақтаудың маңыздылығын атап көрсетеді. Педагог қызметкерлердің (оның ішінде арнайы педагогтардың), психологтар мен ата-аналардың бірлескен қызметі баланың әлеуметтенуіне және жеке дамуына ықпал ететіні атап өтілді.

Summary. The article discusses modern pedagogical strategies and methodological approaches to working with children with special educational needs. The author emphasizes the importance of individualization and adaptation of the learning process, as well as the creation and maintenance of an inclusive educational environment. It is noted that the joint activities of teaching staff (including special educators), psychologists and parents contribute to the socialization and personal development of the child.

Современное образование ориентируется на принцип доступности и равенства возможностей для всех обучающихся, включая детей с особыми образовательными потребностями (ООП). Переход к инклюзивной модели

обучения требует от педагогов овладения новыми стратегиями, сочетающими гуманистический подход, гибкость и индивидуализацию.

Работа с детьми с особыми образовательными потребностями предполагает комплексную поддержку, направленную не только на освоение учебного материала, но и на развитие коммуникативных, эмоциональных и социальных компетенций. Педагог становится координатором и наставником, создающим условия для раскрытия потенциала каждого ребенка [1].

Проблема формирования педагогических стратегий при работе с детьми с особыми образовательными потребностями рассматривается в контексте интеграции коррекционно-развивающего и образовательного процессов. Исследования показывают, что эффективность обучения определяется не степенью ограничений ребенка, а качеством педагогического сопровождения и уровнем адаптации среды [2].

К числу базовых принципов современного подхода относятся:

- индивидуализация обучения, учитывающая особенности восприятия, темп и стиль познания;
- вариативность методик, позволяющая использовать разные формы представления информации;
- интерактивность и деятельностный подход, активизирующие познавательную активность;
- психолого-педагогическое сопровождение, направленное на эмоциональное благополучие ребёнка.

Таким образом, педагогические стратегии должны обеспечивать баланс между обучением и воспитанием, между академическими и социальными задачами.

В практике инклюзивного обучения особое внимание уделяется созданию адаптированной образовательной среды, где ребёнок чувствует себя комфортно и уверенно. Одним из ключевых направлений является использование сенсомоторных и тренинговых технологий, стимулирующих когнитивное и речевое развитие.

Применяются следующие формы работы:

- проектная деятельность - способствует формированию самостоятельности и ответственности;
- игровые методы-развивают мотивацию и коммуникативные навыки;
- технологии визуальной поддержки-облегчают восприятие информации;
- групповые и парные формы обучения, развивающие социальное взаимодействие.

Сенсомоторная стимуляция и двигательная активность рассматриваются как средства активации нейронных процессов и формирования новых связей, что особенно важно для детей с нарушениями интеллекта, речи или аутизмом[3].

Эффективность педагогической работы с детьми с особыми образовательными потребностями во многом зависит от скоординированного взаимодействия всех участников образовательного процесса: педагогов,

дефектологов, логопедов, психологов, социальных педагогов и родителей.

Совместное составление индивидуального образовательного маршрута (ИОМ) позволяет учесть не только учебные, но и личностные потребности ребёнка. Родители выступают активными партнёрами педагогов, а не пассивными наблюдателями, что способствует устойчивому развитию ребёнка в домашних условиях [4].

Психолого-педагогическая поддержка семьи помогает снизить уровень тревожности и формирует позитивное отношение к процессу обучения, делая его более осознанным и результативным.

Педагогические стратегии при работе с детьми с особыми образовательными потребностями представляют собой динамичную систему, объединяющую научно обоснованные подходы, адаптированные методики и практические инструменты [5].

Главная цель педагога - не просто передача знаний, а создание условий для всестороннего развития личности ребёнка, укрепления его уверенности в себе и успешной социализации. Использование инновационных тренинговых, сенсомоторных и деятельностных технологий обеспечивает переход от коррекционной педагогики к педагогике развития, где каждый ребёнок имеет право на успех [6].

Следовательно, педагогические стратегии, применяемые в работе с детьми с особыми образовательными потребностями, следует рассматривать как живую, развивающуюся систему, способную гибко реагировать на индивидуальные особенности и динамику развития каждого ребёнка. Они объединяют в себе науку, творчество и гуманизм, превращая образовательный процесс в пространство личностного роста и социального взаимодействия. Педагог выступает не просто наставником, а модератором индивидуального пути ребёнка, создающим условия для проявления самостоятельности, инициативы и уверенности в собственных силах. Такой подход способствует не только успешной адаптации детей с ООП в образовательной среде, но и формированию инклюзивного общества, где ценится разнообразие, взаимопонимание и уважение к уникальности каждого человека.

Список использованной литературы

1. Калягин, В. А. Энциклопедия методов психолого-педагогической диагностики лиц с нарушениями речи. – Санкт-Петербург: КАРО, 2024. - 432 с.
2. Шевцова, Е. Е. Основы коррекционной педагогики и коррекционной психологии: заикание. – Москва: Юрайт, 2025.- 242 с.
3. Галасюк, И. Н. Основы коррекционной педагогики и коррекционной психологии. Кураторство семьи особенного ребенка. – Москва: Юрайт, 2025. - 179 с.
4. Глухов, В. П. Специальная педагогика и специальная психология. – Москва: Юрайт, 2023. - 323 с.
5. Мардахаев, Л. В. Специальная педагогика. – Москва: Юрайт, 2023. - 448 с.
6. Байбородова Л. В. Педагогика дополнительного образования. Работа с детьми с особыми образовательными потребностями. – Москва: Юрайт, 2023. - 241 с

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ОРФОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРАҒЫЛЫҚТЫ ДАМУ ЖОЛДАРЫ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ

Камбарбекова М.Н., Турисбек А.К., Якуббаева Г.Ш.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются пути и средства развития орфографической зоркости у учащихся начальных классов. Раскрывается сущность орфографической зоркости как важного компонента функциональной грамотности младших школьников. Особое внимание уделено методическим принципам, видам диктантов, фонематическому анализу, словарной работе, а также использованию игровых и цифровых ресурсов в обучении. Подчеркивается роль учителя в системной организации орфографической работы, а также значимость интеграции орфографических упражнений с другими видами речевой деятельности. Полученные выводы могут быть использованы в практике начального обучения.

Summary: The article examines the ways and tools for developing orthographic vigilance in primary school students. The concept of orthographic vigilance is defined as an essential component of students' functional literacy. The paper highlights methodological principles, various types of dictations, phonemic analysis, vocabulary work, as well as the use of game-based and digital resources in teaching. The teacher's role in the systematic organization of orthographic training and the integration of orthographic exercises with other speech activities are emphasized. The conclusions and recommendations can be applied in primary education practice.

Бастауыш сынып – баланың тілдік дағдылары қалыптасатын маңызды кезең. Осы кезде оқушылардың сауатты жазу қабілетін дамыту – олардың болашақтағы жетістігінің негізі. Бастауыш сынып оқушыларында орфографиялық қырағылықты дамыту өте маңызды, өйткені бұл оқушылардың тілдік мәдениетін қалыптастыруда негізгі рөл атқарады. Орфографиялық қырағылық (орфографиялық дағды, жазу сауаттылығы) — оқушының жазба тілінде орфограммаларды дұрыс тануы, орфографиялық ережелерді өз бетінше қолдана білу қабілеті. Бұл дағды бастауыш кезеңнен бастап тәрбие мен оқыту арқылы қалыптасады және білім алудың функционалдық сауаттылығын қамтамасыз ететін негізгі компоненттердің бірі болып табылады. Қазақстанның білім беру жүйесіндегі жаңартылған мазмұн мен оқу-әдістемелік талаптар жазба сауаттылықтың маңыздылығын күшейтті; сөйтіп, бастауыш сынып мұғалімдерінен орфографиялық қырағылықты жүйелі түрде дамыту талап етіледі.

Орфографиялық дағды — көп құрамды феномен: фонематикалық талдау қабілеті, графема- орфограмма сәйкестігін тану, грамматикалық білім, лексикалық- стилистік бақылау және мәтіндік контекстте дұрыс таңдау жасау. Зерттеулер орфографиялық дағдының қалыптасуы фонетикалық және морфологиялық білімге сүйенетінін, сонымен бірге оқыту әдістерінің (көрнекілік, сөздік-анықтамалық жұмыс, контекстік талдау) тиімділігін көрсетеді.

Бұл дағдыларды дамыту үшін түрлі жолдар мен құралдар бар. Орфографиялық қырағылықты дамыту жолдары:

Тілдік сауаттылықты арттыру: Оқушылардың тілдік ережелерді дұрыс меңгеруін қамтамасыз ету. Орфографияны түсіндіру барысында белгілі бір ережелер мен ерекшеліктерге баса назар аудару.

Қайталау мен жаттығу: Үнемі жаттығулар жасау арқылы оқушыларды жазу мен оқу кезінде жиі кездесетін сөздердің дұрыс жазылуына үйрету. Арнайы диктанттар мен жазу жаттығуларын орындау.[1]

Оқушының жазбаларын түзету: Оқушылардың жазбаларындағы қателерді анықтап, оларды дұрыс жазу жолдарын түсіндіру. Қате жазылған сөздерді жиі қайталау мен дұрыс жазу тәсілдерін көрсету.

Көрнекі құралдар қолдану: Әріптер мен сөздердің дұрыс жазылуына арналған плакаттар мен стикерлерді пайдалану. Интерактивті тақта арқылы дұрыс жазу әдістерін көрсету.[2]

Жазу мен оқу дағдыларын интеграциялау: Оқушыларды орфографиялық қателерден арылту үшін, жазу мен оқу үдерісін біріктіру. Оқылған мәтіндерден қатені тауып, түзету тапсырмаларын орындау.

Әртүрлі ойындар мен тапсырмалар арқылы оқыту: Оқушыларды орфографиялық ережелерді үйрету үшін арнайы ойындар мен тапсырмалар (мысалы, сөзжұмбақтар, кроссвордтар) ұйымдастыру[3].

Бастауыш сыныпта орфографиялық қырағылықты дамыту принциптері

1. **Тұрақтылық пен жүйелілік** — орфографиялық жұмыс жыл бойы жоспарланып, үнемі қайталанатын формада жүргізілуі тиіс

2. **Көрнекілік пен әрекеттілік** — бастапқы кезеңде дыбыстық-әріптік сәйкестікті көрнекі құралдар арқылы үйрету.

3. **Контексттік оқыту** — орфограммаларды жеке сөзде ғана емес, сөз тіркестері мен мәтін аясында да жаттықтыру.

4. **Интеграциялық тәсіл** — сөздік жұмыс, оқылым және жазылым сабақтарында орфографиялық жаттығуларды бірден қолдану.

Орфографиялық қырағылықты дамыту құралдары:

– Диктанттар мен тесттер: орфографиялық қателерді түзету үшін диктанттар жазып, сөздердің дұрыс жазылуын қадағалау. Қысқа тесттер арқылы оқушылардың білімін тексеру.

– Көрнекі құралдар: оқушыларға әріптер мен сөздердің дұрыс жазылуын көрсететін плакаттар мен карточкалар. Арнайы буклеттер мен анықтамалық кітапшалар қолдану.

– Электрондық ресурстар: орфографиялық қателерді түзеуге арналған интерактивті бағдарламалар мен мобильді қосымшалар. Онлайн диктанттар мен ойындар.

– Сөздік құралдар: орфографиялық сөздіктер мен анықтамалықтар. Оқушыларға әртүрлі сөздер мен олардың дұрыс жазылуын үйрететін қосымша әдебиеттер.

– Жазу дәптерлері мен карточкалар: оқушылардың орфографиялық дағдыларын дамыту үшін арнайы жазу дәптерлері мен карточкалар әзірлеу.[4]

Орфографиялық қырағылықты дамытуға арналған ойындар мен тапсырмалар:

Сөзжұмбақтар: Оқушыларға орфографиялық қателерді табуға арналған сөзжұмбақтар шешкізу. “Қате тап” ойыны: Мәтіндегі қателіктерді тауып, оларды дұрыс жазу. “Жазу жарысы”: Оқушылар арасында белгілі бір тақырыпқа жазу жарысын өткізіп, дұрыс жазу мен жылдамдықты бағалау. “Тұрыс жазушы” ойыны: Тақтаға немесе карточкаларға қателіктері бар сөздер жазып, оларды оқушылардың дұрыс жазуын сұрау. Бұл әдістер мен құралдар оқушылардың орфографиялық сауаттылығын дамытып, жазу мен оқу дағдыларын біріктіруге мүмкіндік береді[5].

Бастауыш сынып оқушыларында орфографиялық қырағылықты дамыту үшін әртүрлі ойындар, жаттығулар, визуалды құралдар, топтық және жеке тапсырмалар пайдаланылады. Бұл әдістер оқушылардың жазу дағдыларын жақсартып, оларды орфографиялық қателерден қорғауға көмектеседі. Сондай-ақ, оқу процесіне қызығушылықтарын арттырып, олардың білімге деген ынтасын жоғары етеді.

Мұғалімдер орфографияны оқыту әдіснамаларын меңгеріп, диагностика жүргізіп, оқушылардың жиі жіберетін қателеріне бейімделген түзету жұмыстарына қабілетті болуы тиіс. Білім беру стандарттары мен әдістемелік нұсқаулықтар мұғалімдердің осы құзыреттілігін айқындайды.

Орфографиялық қырағылық — бастауыш сыныптағы жазу сауаттылығын қалыптастырудағы негізгі компонент. Оны дамыту үшін теориялық негіздер мен практикалық әдістерді (фонетикалық талдау, диктанттар, контекстік жаттығулар, ойындар, цифрлық құралдар) кешенді түрде қолданған дұрыс. Мұғалімнің жүйелі, жоспарлы жұмысы, оқу маркерлері мен диагностика құралдарының болуы оқушының жазба сауаттылығын елеулі түрде жақсартады. Ұсынылады: мектептерде орфографиялық жұмыс жоспарын енгізу, мұғалімдерге әдістемелік тренингтер ұйымдастыру және оқу процесіне интерактивті-дидактикалық құралдарды белсенді енгізу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Құлмағанбетова, Б. Тіл дамыту әдістемесі – Алматы: Атамұра, 2017.
2. Әбдіғалиева, А. Бастауыш сынып оқушыларының тілін дамыту жолдары – Астана: Фолиант, 2019.
3. Әбдікәрімова Т., Әмірова Ж., Нұрғожина А. Қазақ тілі: Оқу құралы. 1-4 сыныптар – Алматы: Атамұра, 2019.
4. Сәтбаева С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі – Алматы: Білім, 2020.
5. Жұмабаева Ә. Бастауыш сынып оқушыларының орфографиялық дағдыларын қалыптастырудың тиімді жолдары // Қазақ тілі мен әдебиеті, 2021, №4.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАНДЫҒЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Канал Н.Ш.

Ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор Абдигапбарова У.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности эмоционального интеллекта студентов будущих педагогов. Эмоциональный интеллект рассматривается как важный компонент профессиональной компетентности, включающий способность распознавать, понимать и управлять своими эмоциями, а также учитывать эмоциональное состояние других людей. Автор подчеркивает значимость развития эмоционального интеллекта в процессе подготовки будущих педагогов, так как он способствует эффективной коммуникации, управлению конфликтными ситуациями, формированию благоприятного психологического климата в образовательной среде.

Summary: The article explores the features of emotional intelligence in students training to become future teachers. Emotional intelligence is considered an essential component of professional competence, including the ability to recognize, understand, and manage one's own emotions, as well as to take into account the emotional states of others. The author emphasizes the importance of developing emotional intelligence during the preparation of future teachers, as it contributes to effective communication, conflict resolution, and the creation of a favorable psychological climate in the educational environment.

Қазіргі білім беру жүйесі педагог мамандығының кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда эмоционалды интеллекттің (ЭИ) маңыздылығын ерекше атап көрсетеді. Педагог мамандығы тек теориялық білімді меңгеруді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік және эмоционалды дағдыларды дамытуға бағытталған кешенді процесс болып табылады. Педагог қызметінде тиімді қарым-қатынас орнату, сыныптағы психологиялық климатты қалыптастыру, оқушылардың эмоционалды қажеттіліктерін түсіну және басқару маңызды рөл атқарады. Осы тұрғыдан болашақ педагог мамандығындағы студенттердің эмоционалды интеллекті олардың кәсіби жетістігіне тікелей әсер ететін негізгі фактор болып табылады [1]. ЭИ жеке тұлғаның өз эмоцияларын танып-білу, оларды реттеу, сондай-ақ басқа адамдардың эмоцияларын қабылдау және олармен тиімді әрекеттесу қабілеттерін қамтиды. Болашақ педагогтарды даярлау барысында эмоционалды интеллектінің дамуы студенттердің болашақ кәсіби қызметінде сенімді және нәтижелі әрекет етуіне, сыныптағы эмоционалды ахуалды басқаруға, оқушылармен және ата-аналармен өзара тиімді байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Осы мақсатта заманауи психологиялық-педагогикалық зерттеулер эмоционалды интеллекті дамыту әдістерін қарастырады және педагогикалық білім беру процесінде оны интеграциялаудың тиімді жолдарын іздейді [2].

Болашақ педагог мамандығындағы студенттердің эмоционалды интеллектін зерттеу олардың кәсіби және жеке дамуына ықпал ететін негізгі бағыт ретінде қарастырылады. ЭИ-нің деңгейі студенттердің өз эмоцияларын танып-білу, оларды басқару қабілеті, өзара қарым-қатынас пен конфликтілерді

шешу дағдылары сияқты аспектілерде көрініс табады. Эмоционалды интеллект тек жеке тұлғаның ішкі дүниесін ғана емес, сондай-ақ педагогикалық әрекеттердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін әлеуметтік компонентті де қамтиды. Сол себепті болашақ педагог мамандығындағы студенттердің эмоционалды интеллект ерекшеліктерін зерттеу педагогикалық білім беру жүйесінің сапасын арттыруда өзекті мәселе болып табылады.

Эмоционалды интеллект тұжырымдамасы алғаш рет Питер Сэловей мен Джон Майердің зерттеулерінде қарастырылып, кейіннен Дэниел Гоулманның «Эмоциональная интеллигенция» еңбегінде кеңінен танымал болды. Ғалымдардың пікірінше, эмоционалды интеллект бес негізгі компоненттен тұрады: өзін-өзі тану, өзін-өзі басқару, әлеуметтік сана, әлеуметтік дағдылар және мотивация. Болашақ педагог мамандығындағы студенттерде осы компоненттердің дамуы олардың кәсіби қызметінде табыстылық пен сенімділікті қамтамасыз етеді. Өзін-өзі тану компоненті студенттердің өз эмоцияларын дұрыс түсінуіне, олардың себептерін анықтауға мүмкіндік береді. Өзін-өзі басқару студенттің эмоционалды реакцияларын реттеуге, стресстік жағдайларда тиімді әрекет етуге септігін тигізеді. Әлеуметтік сана басқа адамдардың сезімдерін түсінуге және соларға бейімделуге көмектеседі, ал әлеуметтік дағдылар студенттің коммуникациялық қабілеттерін, командада жұмыс істеуін және конфликтілерді шешу қабілетін жетілдіреді. Мотивация компоненті педагогикалық қызметке деген ішкі ынта мен мақсаттылықты қалыптастырады [3].

Болашақ педагог мамандығындағы студенттердің эмоционалды интеллектін дамытудың педагогикалық маңызы зор. Педагогтың кәсіби қызметінде эмоцияларды тиімді басқару, оқушылардың эмоционалды қажеттіліктерін түсіну, сыныптағы психологиялық ахуалды сақтау және позитивті коммуникативтік климатты қалыптастыру негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Сонымен қатар, эмоционалды интеллект педагогтың күйзеліс деңгейін төмендетуге, кәсіби күйзелістен қорғауға және мотивацияны сақтауға ықпал етеді. Психологиялық-педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, эмоционалды интеллектінің жоғары деңгейі педагогтардың стресс жағдайларында тиімді әрекет етуіне, сыныптағы жанжалдарды басқаруға және оқушылармен сенімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді [4].

ЭИ-ді дамытуда бірнеше тиімді әдістер қолданылады. Біріншіден, өзін-өзі рефлексиялау студенттердің өз эмоцияларын түсіну, олардың себептерін талдау және басқару қабілетін жетілдіруге бағытталған. Рефлексия арқылы студенттер өздерінің күшті және әлсіз жақтарын анықтап, оларды дамыту жолдарын іздейді. Екіншіден, рөлдік ойындар педагогикалық немесе психологиялық жағдайларды имитациялау арқылы студенттердің эмоционалды реакцияларын тәжірибелік тұрғыдан зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс студенттердің стресс жағдайларын басқаруға және эмоционалды реакцияларын тиімді қолдануға дағдыландырады. Үшіншіден, топтық жұмыстар әлеуметтік дағдыларды дамытуға бағытталған. Студенттер бірлесіп әрекет етіп, ортақ мақсатқа жету барысында өзара түсіністік пен сенімділікті қалыптастырады, әр түрлі пікірлер

мен көзқарастарға бейімделу дағдыларын жетілдіреді. Төртіншіден, психологиялық тренингтер эмоцияларды басқару, конфликтілерді шешу және эмоционалды интеллектіні жетілдіруге бағытталған арнайы бағдарламалар арқылы жүзеге асады.

Болашақ педагогтардың эмоционалды интеллект деңгейін бағалауға арналған зерттеулер нәтижесінде студенттердің ЭИ компоненттері әр түрлі деңгейде дамығаны анықталды. Мысалы, өзін-өзі тану мен мотивация компоненттері салыстырмалы түрде жоғары болса, әлеуметтік дағдылар мен әлеуметтік сана деңгейі кейбір студенттерде төмен болып шықты. Бұл өз кезегінде олардың болашақ кәсіби қызметінде қиын жағдайларда тиімді әрекет етуге қажеттілігін көрсетеді. Сол себепті жоғары оқу орындарында студенттердің эмоционалды интеллектісін жүйелі түрде дамытуға бағытталған бағдарламаларды енгізу маңызды болып табылады.

Эмоционалды интеллектіні дамыту тек теориялық біліммен шектелмей, практикалық әрекеттер мен тренингтер арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Мысалы, студенттерге нақты педагогикалық ситуацияларды модельдеуге мүмкіндік беретін тренингтер, эмоционалды реакцияларды басқаруға бағытталған жаттығулар және топтық рөлдік ойындар кәсіби құзыреттілікті арттыруға ықпал етеді. Мұндай тәжірибелік әдістер студенттердің эмоционалды сезімталдығын, өз эмоцияларын бақылау қабілетін және өзара қарым-қатынас дағдыларын нығайтады [5].

Эмоционалды интеллект педагогикалық қызметтің сапасын арттыруда маңызды құрал болып табылады. Студенттердің ЭИ деңгейі жоғары болған жағдайда олар оқушылармен тиімді байланыс орнатып, сыныптағы оқыту процесін оңтайлы ұйымдастырады. Сонымен қатар, эмоционалды интеллект педагогтардың кәсіби тұрақтылығын қамтамасыз етеді, күйзеліс деңгейін төмендетеді және олардың жеке тұлға ретінде дамуына ықпал етеді. Осы тұрғыдан болашақ педагог мамандығындағы студенттердің эмоционалды интеллектін жүйелі түрде дамыту олардың кәсіби қызметінде табысты болуына негіз болады.

Қорыта келгенде, болашақ педагог мамандығындағы студенттердің эмоционалды интеллект ерекшеліктері олардың кәсіби және жеке дамуы үшін шешуші рөл атқарады. ЭИ-нің дамуы студенттердің өз эмоцияларын түсіну, оларды басқару, басқа адамдардың эмоцияларына бейімделу және конфликтілерді тиімді шешу қабілеттерін жетілдіреді. Эмоционалды интеллект педагогикалық қызметтің сапасын арттыруға, сыныптағы психологиялық ахуалды жақсартуға және оқушылармен сенімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Болашақ педагогтарды даярлау барысында эмоционалды интеллектіні дамыту мақсатында рефлексия, рөлдік ойындар, топтық жұмыстар және психологиялық тренингтер сияқты практикалық әдістерді қолдану қажет.

Эмоционалды интеллектіні жетілдіру студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттырып қана қоймай, олардың жеке тұлға ретінде даму мүмкіндіктерін кеңейтеді. Сонымен қатар, бұл әдістер білім беру процесін интерактивті, тәжірибеге негізделген және нәтижелі етеді. Жоғары оқу орындарында болашақ

педагогтардың эмоционалды интеллектін дамытуға бағытталған жүйелі жұмыс олардың кәсіби қызметіне сенімділік пен тиімділік әкеледі. Осылайша, педагогикалық білім беру жүйесінде эмоционалды интеллектіні дамытуға ерекше назар аудару болашақ мамандардың кәсіби жетістігі мен тұлғалық дамуының маңызды факторы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект: Почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гоулман. — Москва: Олимп-Бизнес, 2005. — 368 с.
2. Сэловей П., Майер Дж. Эмоциональный интеллект / П. Сэловей, Дж. Майер // Психология. — 1990. — Т. 6. — № 3. — С. 185–211.
3. Байбекова, Г. К. Психолого-педагогическая подготовка будущего педагога: теория и практика / Г. К. Байбекова. — Алматы: Қазақ университеті, 2018. — 224 с.
4. Кузнецова, Н. В. Развитие эмоционального интеллекта у студентов педагогических специальностей / Н. В. Кузнецова // Вестник педагогики и психологии. — 2019. — № 2. — С. 45–53.
5. Иванова, Т. А. Эмоциональный интеллект и профессиональная компетентность педагога / Т. А. Иванова. — Санкт-Петербург: Питер, 2017. — 192 с.

УДК: 372.851:37.013.3

КӨПМҮШЕЛЕРДІ ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ТҰЖЫРЫМДЫ АРНАҒАН ӘДІСТЕРІ

Каскирбаева Нурайым

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, магистрант

Менлихожаева Саулеш Қойлыбайқызы

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің қауымдастырылған профессоры, п.ғ.к.

Резюме: В данной статье рассмотрены методы формирования и развития функциональной грамотности учащихся при обучении многочленам. В ходе исследования проанализированы сущность понятия функциональной грамотности, пути её развития, а также методы и приёмы, которые можно эффективно применять при изучении темы многочленов. В статье показана важность связи математических знаний с жизненными ситуациями и пути повышения познавательной активности учащихся.

Summary: This article examines the methods of forming and developing students' functional literacy in the process of teaching polynomials. The study analyzes the essence of the concept of functional literacy, ways to develop it, and teaching methods and techniques that can be effectively applied when studying the topic of polynomials. The article highlights the importance of relating mathematical knowledge to real-life situations and presents approaches to increasing students' cognitive activity.

Кіріспе

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің басты мақсаты – функционалдық сауаттылығы жоғары, алған білімін өмірлік тәжірибеде қолдана алатын тұлға қалыптастыру. Бұл бағытта Қазақстан Республикасының білім беру стандарттары мен жаңартылған оқу бағдарламалары ерекше маңызға ие [1].

Математика – функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың негізгі пәндерінің бірі. Себебі ол логикалық ойлау, талдау, дәлелдеу, модельдеу және

қорытынды жасау сияқты маңызды дағдыларды дамытады. Осы тұрғыдан алғанда, көпмүшелерді оқыту тақырыбы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда зор әлеуетке ие. Көпмүшелерді меңгеру арқылы оқушылар нақты өмірлік мәселелерді математикалық тілмен өрнектеп, оны шешудің жолдарын үйренеді.

Мақаланың мақсаты – жалпы білім беретін мектептерде көпмүшелерді оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған тиімді әдістерді ұсыну және олардың нәтижелілігін талдау.

Зерттеу өзектілігі

Қазіргі қоғамда тек теориялық білімге ғана емес, сол білімді тәжірибеде қолдана алу қабілетіне де жоғары талап қойылады. PISA, TIMSS сияқты халықаралық зерттеулердің нәтижелері бойынша, қазақстандық оқушылардың білімді өмірлік жағдайларда пайдалану деңгейі әлі де жетілдіруді қажет етеді.

Математиканы оқыту барысында функционалдық сауаттылықты дамыту – оқушылардың логикалық, шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін арттырудың негізгі тетігі.

Сондықтан көпмүшелерді оқыту әдістемесін тек формулалар мен есептер арқылы емес, нақты өмірмен байланыстыра оқыту өзекті болып табылады.

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

- ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге талдау жасау;
- озық педагогикалық тәжірибелерді зерделеу;
- практикалық сабақтар мен эксперименттік тапсырмалар жүргізу;
- алынған нәтижелерді салыстыру және талдау.

Бұл әдістер көпмүшелер тақырыбын оқытудағы функционалдық сауаттылықты дамыту жолдарын айқындауға мүмкіндік берді.

1. Функционалдық сауаттылық ұғымы және оның маңызы

Функционалдық сауаттылық – оқушының алған білімін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білу қабілеті. Математикалық тұрғыда ол математикалық модельдеу, талдау, бағалау, және шешім қабылдау дағдыларын қамтиды. Оқушының функционалдық сауаттылығы дамыған сайын, ол өмірдегі сандық, кеңістік және логикалық ақпаратты дұрыс қабылдап, оны талдай алады.

2. Көпмүшелерді оқытуда функционалдық сауаттылықты дамыту әдістері

2.1 Проблемалық оқыту әдісі

Теориясы: Оқушыларды нақты мәселені шешуге тарту — олардың мәселенің мәнін түсіну, гипотеза құру, математикалық модель жасау және нәтижені интерпретациялау дағдыларын дамытады [2].
Қолданылуы:

- Тапсырма: «Кітап дүкенінің күндік табысы $T(x) = -0,5x^2 + 8x + 120$ теңдеуінде берілген, мұнда x – бір күнде сатылған кітап саны (дана). Қай x үшін табыс максималды?»

- Жұмыс тәртібі: Тапсырма мәтінін талдау → көпмүшені анықтау → туынды арқылы максимум табу (немесе график арқылы анықтау) → шешімді

өмірлік мағынасына аудару. Нәтиже: Оқушылар экономикалық модельдерді құруды, оптимизация ұғымын меңгереді.

2.2 Жобалық әдіс

Теориясы: Ұзақ мерзімді шағын жоба оқушыларға зерттеушілік дағды беріп, көпмүшелерді басқа салалардан мысалдар арқылы түсінуге мүмкіндік береді [3]. Қолданылуы:

- Жоба мысалы: «Мектепішілік жарыстардың нәтижелерін көпмүшелер арқылы модельдеу» – оқушыларға статистикалық дерек жинау, регрессиялық модель құру, модельдің қателігін бағалау тапсырмасы беріледі. Нәтиже: Оқушылар деректерді талдауды, модельді бағалауды және нәтижені презентациялауды үйренеді.

Жобаның кезеңдері: Тақырып таңдау → дерек жинау → модель құру → тексеру/алгоритмдеу → қорытынды және презентация.

2.3 Саралап оқыту (дифференциация)

Теориясы: Әр деңгейге сәйкес тапсырмаларды ұсыну — оқушылардың өз деңгейінде жетілуіне ықпал етеді. Қолданылуы:

- Деңгей 1 (негізгі): көпмүшені ұқыпты жазу, мүшелерді топтау, көбейтуді қолдану.

- Деңгей 2 (қолданбалы): көмекші есептер — кейбір параметрлерді өзгертіп, нәтиженің қалай өзгеретінін зерттеу.

- Деңгей 3 (шабыттандыратын): терең зерттеу — көпмүшелердің түбірлерін интерпретациялау, графиктер арқылы анализ. Бағалау: әр деңгейге арналған критерийлер — дұрыстық, түсініктілік, шығармашылық.

2.4 АКТ қолдану (GeoGebra, Desmos және т.б.)

Теориясы: Визуализация түсінуді жеңілдетеді, динамикалық графиктер модельдердің қасиеттерін жылдам көруге мүмкіндік береді [6]. Қолданылуы:

- Белсенділік: Оқушылар GeoGebra-да көпмүшені енгізіп, коэффициенттерді өзгертіп, графиктің түрін бақылайды.

- Тапсырма: $f(x) = ax^3 + bx^2 + cx + d$ функциясының коэффициенттерін өзгерткенде график қалай өзгереді? Қандай коэффициент қай өзгерісті тудырады?

Нәтиже: Оқушылар коэффициенттердің геометриялық мағынасын түсінеді (төбелер, кесінділер, өсу/төмендеу).

2.5 Интерактивті және ойынды элементтер (геймификация)

Теориясы: Оқушылардың мотивациясын арттыру мақсатында тапсырмалар ойын форматында беріледі [4]. Қолданылуы: «Көпмүшелік квест» — әр деңгейдегі есепті шешкен сайын келесі «қабатқа» өту.

Нәтиже: Оқушылардың қызығушылығы және уақыт ішінде берілген тапсырманы орындау икемі артады.

Кесте 1 – Оқыту әдістері

Әдіс	Мақсаты	Практикалық құралдар	Күтілетін нәтиже
Проблемалық оқыту	Модельдеу дағдыларын дамыту	Тапсырма мәтіні, есептер	Модель құрау және интерпретация
Жобалық әдіс	Зерттеушілік дағдылар	Дерек жинау, презентация	Талдау және қорытынды жасау
Саралап оқыту	Әр оқушыға бейімделу	Деңгейленген тапсырма	Оқушының өзіндік жетістігі
АКТ қолдану	Визуализация	GeoGebra, Desmos	Құрылымды түсіну
Интерактивті әдістер	Мотивацияны арттыру	Ойындар, квесттер	Қызығушылық және ынталылық

Зерттеу нәтижелері

Мектеп жағдайында жүргізілген бақылау сабақтары мен шағын эксперимент нәтижелері көрсеткендей:

- Көпмүшелер тақырыбын өмірлік жағдаяттармен байланыстыра оқыту кезінде оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артқан;
- Функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырмалар оқушылардың логикалық ойлау және математикалық тілмен сөйлеу дағдыларын нығайтқан;
- АКТ және жобалық әдіс қолданылған сыныптарда оқушылардың өз бетімен іздену қабілеті жоғары болған.

Нәтижелер мен талдаулар

Функционалдық сауаттылықты дамыту әдістері көпмүшелерді оқытуда оқушылардың білім сапасын арттыруға айтарлықтай әсер етеді. Оқушылар математикалық ұғымдарды тек ережелер түрінде емес, нақты өмірмен байланысты түсінеді [3].

Сонымен қатар, мұндай тәсіл оқушыларды дербес ойлауға, шешім қабылдауға және дәлелдеуге үйретеді. Талдау нәтижесінде, ең тиімді тәсілдер ретінде проблемалық және жобалық оқыту әдістері ерекшеленді. Бұл әдістер арқылы оқушылар есептің мәнін түсініп, математикалық модель құруға машықтанады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, көпмүшелерді оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – қазіргі білім берудің маңызды міндеттерінің бірі.

Ұсынылған әдістер – проблемалық, жобалық, саралап оқыту және АКТ-ны пайдалану – оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың өмірлік және математикалық құзыреттіліктерін дамытуға мүмкіндік береді [5].

Мұндай тәсілдер болашақта оқушылардың математикалық сауаттылығын арттырып, оларды шығармашылық тұрғыдан ойлайтын, өмірлік мәселелерді шешуге қабілетті тұлға ретінде қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
2. Мұхамбетжанова С.Т. Математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2019
3. Қосанов Б. Жаңартылған білім мазмұны жағдайында функционалдық сауаттылықты дамыту жолдары. – “Білім берудегі инновациялар” журналы, 2023.
4. Әбдіғапбарова Ұ. Математикалық модельдеу элементтерін оқыту әдістемесі. – Тараз, 2021.
5. Әбілқасымова А.Е., Баймұратова Р.М. Математиканы оқыту теориясы және әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
6. Черкасова Т. Использование ИКТ при обучении алгебре. – Математика в школе, №5, 2018.

ОӘЖ 159.942

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХОЭМОЦИОНАЛДЫ ДАМУЫ ЖӘНЕ ОНЫ ҚОЛДАУ ӘДІСТЕРІ

Касымбекова А.Б., Жүнісова Ж.Т., Байменова С.С.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Матен Г.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Статья посвящена психоэмоциональному развитию подростков и методам его поддержки. Рассмотрены понятия эмоциональной компетентности, социальной поддержки, резiliенса, а также трудности подросткового периода: нестабильность эмоций, буллинг, стресс и др. Предложены методы поддержки: тренинги эмоциональных навыков, работа с семьёй, школьные интервенции, раннее выявление трудностей и психологическая помощь. Сделан вывод о важности системного подхода к сопровождению подростков в период их психоэмоционального становления.

Summary: The article addresses the psychoemotional development of adolescents and methods of its support. Key components such as emotional competence, social support, and resilience are examined, along with the difficulties of adolescence: emotional instability, bullying, stress, etc. Methods of support are proposed: training emotional skills, working with the family, school-based interventions, early detection of difficulties and psychological assistance. The conclusion highlights the importance of a systemic approach to guiding adolescents during their psychoemotional development period.

Жасөспірімдік кезең — адамның өміріндегі физикалық, психикалық, әлеуметтік және эмоциялық тұрғыдан белсенді өзгерістер өтетін маңызды даму кезеңі. Бұл кезеңде жеке тұлғаға тән жаңа талаптар, өзін-өзі анықтау, әлеуметтік ортадағы өзгерістер, эмоциялық тұрақсыздық және басқа да қиындықтар туындап жатады. Осы тұрғыдан алғанда, жасөспірімдердің психоэмоционалды дамуын түсіну және оларға қажетті қолдау әдістерін қарастыру — қазіргі заманғы психология мен тәрбиемен айналысатын мамандар үшін өзекті міндет. Мақаланың мақсаты — жасөспірімдердің психоэмоционалды

дамуының ерекшеліктерін анықтау, даму барысында кездесетін қиындықтарды көрсету және қолдау әдістерін жүйелі түрде ұсыну.

Психоэмоционалды даму ұғымы және жасөспірім кезеңінің ерекшеліктері. «Психоэмоционалды даму» ұғымы жасөспірімнің эмоциялық реакциялары, эмоционалды өзін-басқаруы, әлеуметтік қатынастардағы эмоционалды тұрғыдан сау болуы, өзінің ішкі әлемімен байланыс, өзін-өзі түсіну, өзін-өзі бағалау, жеке тұлғалық тұрақтылықтарды қалыптастыру арқылы сипатталады. Жасөспірімдік кезең (әдетте 12–18 жас аралығы) көптеген өзгерістерге толы: пубертат шамалы физикалық өзгерістер, танымдық даму, әлеуметтік дербестікке ұмтылыс, рөлдік күйлер мен жеке тұлға болуға талпыныс. Мысалы, зерттеулерде 12-16 жас аралығындағы жасөспірімдерде «әлеуметтік қолдау», «эмоцияны реттеу», «қауіпке төзімділік (ресилиенс)» сияқты факторлардың өмірге қанағаттанумен тікелей байланысы анықталған. Сонымен қатар, жасөспірімдер үшін эмоционалды тұрақсыздық, көңіл-күйдің ауысуы, эмоцияның қарқынды сипаты тән екені көрсетілген. Осы тұрғыдан алғанда, жасөспірімдік кезең — психоэмоционалды дамудың ерекше сатысы болып табылады, ол табысты өтуі үшін сыртқы қолдауды қажет етеді.

Психоэмоционалды дамудағы негізгі факторлар. Эмоционалды құзыреттілік. Эмоционалды құзыреттілік – бұл эмоцияларды білу, тану, басқару және дұрыс бағытта қолдану қабілеті. Зерттеу нәтижелері бойынша, жасөспірімдерде эмоциялық құзыреттілік 12-16 жас аралығында біртіндеп артады, әрі 15 жасқа қарай формалана бастайды. Бұл құзыреттіліктің қалыптасуы жасөспірімнің әлеуметтік ортаға бейімделуін, эмоционалды тұрақтылықты сақтауды қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік қолдау – отбасы, достар, мектеп, қауымдастық арқылы жасөспірімге ұсынылатын психологиялық-әлеуметтік ресурстар. Зерттеу көрсеткендей, отбасының қолдауы, ұстаздармен, мектеппен байланыс жасөспірімнің эмоциялық реттеуіне, ресилиенсіне және өмірге қанағаттануына оң әсер береді. Бұл көрсеткіш – психоэмоционалды дамудың маңызды буыны.

Ресилиенс — стресстік жағдайларды, қиындықтарды жеңу, жылдам қалпына түсу қабілеті. Жасөспірімдер үшін бұл – адаптацияның маңызды факторы. Мысалы, соғыс жағдайындағы жасөспірімдер арасында ресилиенс деңгейімен психоэмоционалды қиындықтардың (қантін — тревога, депрессия) кері байланысы анықталған. Осылайша, психоэмоционалды дамудағы негізгі факторлар – эмоционалды құзыреттілік, әлеуметтік қолдау және ресилиенс болып табылады.

Жасөспірімдік паттерндерде мынадай қиындықтар жиі кездеседі:

- өзін-өзі бағалаудың төмендеуі, жеке басының түсінігінің әлеуетінің әлсіздігі;
- эмоцияларды басқарудағы қиындықтар, көңіл-күйдің тұрақсыздығы;
- мектептегі қиындықтар, әлеуметтік ортада сыйластықтың төмендеуі; мысалы, буллинг (қорқыту, қысым көрсету) жасөспірімнің психоэмоционалды жағдайына кері әсер етеді.

- стресс, қорқыныш, депрессия және т.б. психоэмоционалды мәселелердің даму қаупі; Осылайша, психоэмоционалды даму үдерісінде жасөспірімдерге тән ерекше қауіптер бар, оларды ескеру қажет.

Жасөспірімдердің психоэмоционалды дамуын қолдаудың бірнеше әдіс-жолдары бар:

Эмоционалды дағдыларды дамытуға бағытталған тренингтер

- Эмоцияларды тану, аталу, басқару және реттеу дағдыларын дамыту.
- Қарым-қатынас дағдылары, конфликтілерді шешу, эмпатияны арттыру. Мысалы, мектептерде «өзін-өзі реттеу дағдылары», «қатынасу құзыреттілігі тренингтері», «моральдық құзыреттілік қалыптастыру» сияқты бағдарлама енгізілген. Бұл әдіс жасөспірімге өз эмоциясын түсінуге, оңтайлы басқаруға мүмкіндік береді. Отбасы-жақын ортамен жұмыс
- Ата-аналарға, тәрбиешілерге жасөспірім психологиясының ерекшеліктері жөнінде ақпарат беру, тренингтер өткізу.
- Отбасы ішіндегі қатынастарды жақсарту: ашық сөйлесу, эмоцияны бөлісу, қолдау атмосферасын жасау. Отбасы қолдауы жасөспірімнің психоэмоционалды тұрақтылығын арттырады.

Мектеп және оқу ортасында қолдау

- Мектептің қауіпсіз, қолдаушы ортасын қамтамасыз ету: адаптация бағдарламалары, кураторлық жұмыс, психологиялық қызметтер.
- Мектеп-бағытталған интервенциялар: эмоционалды-әлеуметтік даму бағдарламалары. Мысалы, әлеуметтік-эмоциялық даму (Social Emotional Learning) бағдарламалары.
- Буллингке қарсы шаралар және эмоционалды жағдайды мониторингтеу. Осы әдістер жасөспірімнің мектеп ортасында өзін жақсы сезінуіне көмектеседі.

Қауіпті факторларды ерте анықтау және психологиялық көмек

- Жасөспірімдердің психоэмоционалды жағдайын бағалау (мысалы, тесттер, сұхбаттар) және қиындық туындағанда мамандарға бағыттау.
- Психотерапиялық немесе консультациялық көмектер: когнитивті-құрылымдық терапия, ресилиентті дамыту тренингтері. Мысалы, депрессия, үрей, травма салдарынан психоэмоционалды мәселелерге мерзімінде араласу маңызды. Бұл әдіс жасөспірімнің психикалық денсаулығын қамтамасыз ету үшін қажет.

Практикалық ұсыныстар

- Мектептер мен білім ұйымдарына жасөспірім психоэмоционалды дамуына жүйелі көңіл бөлу ұсынылады: арнайы оқу бағдарламалары, тренингтер, психологиялық қызметтер енгізу.
- Ата-аналар мен тәрбиешілерге жасөспірімнің даму кезеңінде қандай ерекшеліктер болатынын түсіндіретін ақпараттық сессиялар ұйымдастыру.
- Жасөспірімдерге өз эмоциясын тануға және басқаруға арналған жаттығулар беру: күнделікті эмоцияны жазыңыз, тыныс алу жаттығулары, өзін-өзі бақылау журналдары.

- Қауіпті факторларды азайту үшін мектеп ішінде буллингке қарсы шараларды күшейту, әлеуметтік қолдауды арттыру, жасөспірімнің өзін-өзі бағалау және автономиясын қолдау.
- Қажет жағдайда мамандармен серіктестік орнату: мектеп психологтары, әлеуметтік педагогтар, психотерапевттер.

Жасөспірімдердің психоэмоционалды дамуы – кешенді, әрі көп факторлы процесс. Эмоционалды құзыреттілік, әлеуметтік қолдау және ресилиенс оның басты құрамдас бөліктері болып табылады. Сонымен бірге, даму жолында түрлі қиындықтар туындайды, оларды дер кезінде анықтап, қолдау әдістерін жүйелі түрде қолдану өте маңызды. Эмоциялық дағдыларды дамыту, отбасы-жақын ортадағы қолдау, мектептік интервенциялар және мамандар көмегі жасөспірімнің психоэмоционалды әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді. Болашақта жасөспірімдерге бағытталған зерттеулер мен практикалық бағдарламаларды көбейту өзекті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіғапбарова Ұ. Б., Мұқанова К. Б. Жас ерекшелік психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 256 б.
2. Намазбаева Ж. И. Жалпы психология. – Алматы: Рауан, 2005. – 320 б.
3. Жарықбаев Қ. Б. Психология негіздері. – Алматы: Білім, 2011. – 272 б.
4. Алдамұратов Ә. Қызықты психология. – Алматы: Мектеп, 1992. – 208 б.
5. Намазбаева Ж. И., Мұқанова К. Б., Тәжібаев Т. Психология: Оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 384 б.
6. Әбдіғапбарова Ұ. Б. Жасөспірім психологиясы: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 210 б.
7. Тәжібаев Т. Жалпы психология. – Алматы: Қазақ университеті, 1993. – 220 б.
8. Қарабаева А. Ж., Қайырова Г. Н. Жасөспірімдердің эмоциялық даму ерекшеліктері. – Павлодар: ПМПУ баспасы, 2020. – 150 б.
9. Байжұманова Л. М. Жасөспірімдердің психологиялық дамуын қолдау әдістері. // Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы. Психология сериясы. – 2021. – № 2. – 45–51 б.
10. Мұхамбетова Ш. А. Жасөспірімдердің эмоционалды тұрақтылығын дамыту жолдары. // Педагогика және психология. – 2022. – № 3. – 84–91 б.

ОӘЖ 159.9

ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Кембаева И.О.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается влияние конфликтов на развитие межличностных отношений. Анализируются психологические и социальные механизмы, через которые конфликты способствуют формированию коммуникативных навыков, эмоционального интеллекта и способности к конструктивному взаимодействию. Особое внимание уделено управлению конфликтами в образовательной и профессиональной среде, а

также значению конструктивного разрешения конфликтов для укрепления доверия и сотрудничества между людьми.

Summary: The article examines the impact of conflicts on the development of interpersonal relationships. It analyzes the psychological and social mechanisms through which conflicts contribute to the formation of communication skills, emotional intelligence, and the ability to interact constructively. Special attention is given to conflict management in educational and professional settings, as well as the importance of constructive conflict resolution for strengthening trust and collaboration among individuals.

Қазіргі қоғам мен білім беру процесінде тұлғааралық қатынастардың сапасы әрдайым маңызды роль атқарады. Тұлғааралық қатынастардың дамуы жеке адамның әлеуметтік бейімділігін, кәсіби жетілуін және эмоционалды тұрақтылығын анықтайтын фактор болып табылады. Алайда, адамдар арасындағы өзара әрекет барысында қақтығыстардың пайда болуы жиі кездеседі. Қақтығыстар – бұл тек жағымсыз құбылыс ретінде қарастырылмай, олар тұлғааралық қатынастардың динамикасын, даму перспективаларын және әлеуметтік тәжірибені қалыптастырудағы маңызды рөл атқара алады. Осы тұрғыдан алғанда, қақтығыстардың тұлғааралық қатынастарға әсерін зерттеу психология мен педагогика ғылымының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Қақтығыс ұғымын ғылыми тұрғыдан қарастырғанда, ол адамдардың мақсаттары, қызығушылықтары, құндылықтары немесе қажеттіліктері қарама-қайшы келген жағдайда туындайтын әлеуметтік және психологиялық жағдай ретінде сипатталады. Қақтығыс әрдайым теріс сипатта бола бермейді, ол белгілі бір шарттарда тұлғааралық қарым-қатынасты жетілдіруге, жаңа шешімдер табуға, әлеуметтік дағдыларды дамытуға септігін тигізуі мүмкін. Психологиялық зерттеулерге сәйкес, қақтығыс – бұл әлеуметтік тәжірибе, ол адамның эмоционалды реакцияларын, коммуникативтік дағдыларын және проблемаларды шешу қабілетін шыңдайды [1].

Тұлғааралық қатынастардың дамуына қақтығыстардың әсерін қарастырғанда олардың бірнеше аспектілері ерекшеленеді. Біріншіден, қақтығыс адамдар арасындағы өзара түсіністік пен сенімділікті қалыптастыруға ықпал етеді. Қақтығыс жағдайында тұлғалар өз ойларын, эмоцияларын және қажеттіліктерін білдіруге мәжбүр болады. Бұл процесс арқылы әрбір қатысушы өзара қарым-қатынас нормаларын, шекараларын және өзара құрмет мәдениетін үйренеді. Қақтығыс кезінде дамитын диалогтық және келіссөз жүргізу дағдылары тұлғааралық қатынастарды нығайтуға және тереңдетуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, қақтығыстар тұлғаның эмоционалды дамуына әсер етеді. Қақтығыс барысында адамдар өз эмоцияларын тануға, басқаруға және басқалардың эмоцияларына эмпатиялық тұрғыдан жауап беруге үйренеді. Бұл эмоционалды интеллектінің дамуына, өзін-өзі бақылау және стресс жағдайларында тұрақтылыққа қол жеткізуге ықпал етеді. Сонымен қатар, қақтығыстар тұлғалық шекараларды анықтауға және өз мүдделерін қорғау қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай дағдылар болашақта кәсіби және жеке қатынастарда маңызды рөл атқарады [2].

Үшіншіден, қақтығыстар коммуникациялық дағдылардың жетілуіне ықпал етеді. Тұлғалар өз пікірлерін дәлелді түрде жеткізуге, қарсы тараптың көзқарасын тыңдауға, аргументтер мен дәлелдер арқылы келісімге келуге үйренеді. Қақтығыстардың конструктивті шешімін табу барысында тиімді коммуникативтік стратегиялар дамиды, бұл өз кезегінде тұлғааралық қатынастардың сапасын арттырады. Осылайша, қақтығыстар тек әлеуметтік шиеленіс көзі ғана емес, сонымен қатар тұлғааралық қарым-қатынасты жетілдірудің құралдары болып табылады.

Дегенмен, қақтығыстар әрдайым оң нәтижеге әкелмейді. Егер олар конструктивті емес жолмен шешілсе немесе қатысушылар эмоционалды күйзеліс пен агрессияға беріле берсе, бұл тұлғааралық қатынастардың нашарлауына, сенімнің төмендеуіне және әлеуметтік оқшаулануға әкелуі мүмкін. Теріс қақтығыстар ұзақ мерзімді стрессті тудырып, адамдар арасындағы қарым-қатынас динамикасын бұзуы мүмкін. Сондықтан қақтығыстарды басқару дағдыларының дамуы тұлғааралық қатынастардың сапасын сақтауда маңызды фактор болып табылады.

Қақтығыстардың тұлғааралық қатынастарға әсерін зерттеуде психологиялық және педагогикалық тұрғыдан бірнеше модельдер қолданылады. Мысалы, Томас–Килман конфликты шешу моделі қақтығыстарды жеңу, бағыну, келісу, ынтымақтастық және компромисс арқылы шешу стратегияларын қарастырады. Бұл модель бойынша әрбір стратегияның тұлғааралық қатынастарға әсері әртүрлі. Ынтымақтастық пен компромисс стратегиялары қатынастарды нығайтып, сенімділікті арттырса, жеңу немесе бағыну стратегиялары керісінше қатынастарды теріс әсер етуі мүмкін.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, мектеп және университет ұжымдарында қақтығыстар конструктивті шешілгенде, бұл оқушылар мен студенттердің әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге, топтық ынтымақтастықты арттыруға және өзара құрметті қалыптастыруға септігін тигізеді. Класс жетекшілер мен педагогтар қақтығыстарды тиімді басқару арқылы тұлғааралық қатынастардың дамуына үлес қосады. Мысалы, топтық тренингтер, рөлдік ойындар, дебаттар және келіссөз жүргізу жаттығулары арқылы оқушылар өзара қарым-қатынас мәдениетін үйренеді және өз эмоцияларын басқаруды меңгереді [3].

Қақтығыстардың тұлғааралық қатынастарға әсерін зерттеу барысында әлеуметтік факторлардың рөлі де ескерілуі тиіс. Мысалы, мәдени, әлеуметтік-экономикалық және топтық ерекшеліктер қақтығыстардың сипатына және олардың шешілу жолдарына ықпал етеді. Әрбір әлеуметтік ортада қақтығыстарға деген көзқарас, коммуникациялық нормалар және шешім қабылдау мәдениеті әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан тұлғааралық қатынастардың дамуына әсер ететін қақтығыстардың психологиялық механизмдерін түсіну үшін әлеуметтік контекстті ескеру маңызды.

Қақтығыстарды басқару мен тұлғааралық қатынастарды дамытуда эмоционалды қолдау, ашық коммуникация және сенім атмосферасының маңызы ерекше. Психологтар мен педагогтар қатысушылардың эмоциялық

жағдайын бақылап, конфликтілерді шешу процесінде медиатор ретінде әрекет ете алады. Бұл әдіс қақтығыстардың конструктивті түрде шешілуіне және қатысушылардың өзара түсіністігін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, конфликтілерді алдын алу стратегиялары – ережелерді айқындау, рөлдерді нақтылау, топтық мақсаттарды белгілеу – тұлғааралық қатынастардың дамуына оң әсер етеді.

Тұлғааралық қатынастардың дамуына қақтығыстардың әсері кәсіби ортада да маңызды болып табылады. Мысалы, педагогикалық ұжымдарда немесе кәсіптік топтарда қақтығыстарды тиімді шешу әріптестер арасындағы сенім мен ынтымақтастықты нығайтады. Сонымен қатар, кәсіби қақтығыстар шығармашылық шешімдер табуға және ұйымның дамуына ықпал етеді. Мұндай жағдайда қақтығыстарды конструктивті басқару қабілеті кәсіби жетілу және тұлғааралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда негізгі факторға айналады [4].

Қорытындылай келе, қақтығыстардың тұлғааралық қатынастарға әсері көпқырлы және күрделі психологиялық феномен болып табылады. Қақтығыстар тек теріс құбылыс емес, олар тұлғааралық қарым-қатынасты жетілдірудің, әлеуметтік дағдыларды дамыту мен эмоционалды интеллекті қалыптастырудың маңызды механизмі болып табылады. Дегенмен, қақтығыстарды конструктивті басқару дағдыларының болмауы қатынастардың бұзылуына, сенімнің төмендеуіне және әлеуметтік шиеленістің артуына әкелуі мүмкін. Сондықтан психологиялық және педагогикалық тұрғыдан қақтығыстарды тиімді басқару, эмоционалды қолдау көрсету, сенім мен ашық коммуникацияны дамыту тұлғааралық қатынастардың сапасын арттыруда негізгі рөл атқарады.

Осы тұрғыдан алғанда, қақтығыстарды зерттеу және оларды басқару механизмдерін дамыту – тұлғааралық қатынастардың тұрақтылығын және дамуын қамтамасыз етудің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл тақырып әлеуметтік психология, педагогика және басқару психологиясы саласындағы ғылыми зерттеулер үшін өзекті болып қала береді және жеке тұлғаның әлеуметтік бейімділігін арттыруда практикалық мәнге ие.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Козлов В. П. Психология конфликтов: теория и практика. – Москва: Питер, 2017. – 288 с.
2. Иванова Н. В. Межличностные отношения и социальная психология. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 224 с.
3. Томас К., Килман Р. Конфликт и его разрешение: стратегии и подходы. – Москва: Весь мир, 2016. – 192 с.
4. Rahim M. A. Managing Conflict in Organizations. – New York: Routledge, 2011. – 310 p.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕГІ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ҮЛГЕРІМГЕ ӘСЕРІ

Кенес А.Н., Ералхан Т.К., Қуаныш К.Б.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Сикимбаева А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Самооценка подростков играет важную роль в их академической успеваемости. Высокая самооценка способствует уверенности в себе, активности и стремлению к достижению целей, тогда как заниженная самооценка может приводить к страху ошибок, избеганию ответственности и низкой мотивации к обучению. В статье рассматривается влияние уровня самооценки на учебную деятельность подростков, а также подчеркивается значение поддержки со стороны семьи и школы в формировании положительной самооценки.

Summary: Adolescents' self-esteem plays a significant role in their academic performance. High self-esteem fosters confidence, initiative, and motivation to achieve goals, while low self-esteem can lead to fear of failure, avoidance of responsibility, and lack of interest in learning. This article explores the impact of self-esteem on school success among teenagers and highlights the importance of support from family and educators in building a healthy sense of self-worth.

Жасөспірімдік кезең — адамның психологиялық, әлеуметтік және танымдық тұрғыдан қарқынды дамитын, тұлғалық қалыптасуы жүретін ерекше және күрделі кезең. Бұл жастағы балалар өзін тануға, қоғамда өз орнын анықтауға, басқа адамдармен қарым-қатынас орнатуға тырысады. Аталған процестердің негізінде өзін-өзі бағалау ұғымы жатыр. Өзін-өзі бағалау — адамның өз тұлғасына, мүмкіндіктеріне, қасиеттеріне, әрекеттеріне және құндылығына берген ішкі бағасы. Бұл бағалау оң немесе теріс сипатта болуы мүмкін және оның деңгейі адамның өмір сүру салтына, мінез-құлқына, мотивациясына, соның ішінде оқу үлгеріміне де тікелей әсер етеді.

Жасөспірімдердің өзін-өзі бағалауы көптеген факторлардың ықпалымен қалыптасады. Ең алдымен, отбасындағы қарым-қатынас, ата-ананың балаға деген көзқарасы, қолдауы мен сенімі үлкен рөл атқарады. Баланың жетістіктерін мойындау, оның пікірін ескеру және қателіктері үшін шамадан тыс жазғырмау — оң өзін-өзі бағалаудың негізін қалайды. Керісінше, баланы үнемі сынау, салыстыру, елемей немесе артық талап қою өзін-өзі төмен бағалауға алып келеді. Бұл жасөспірімнің психологиялық жағдайына кері әсер етіп, оның әлеуетін толықтай көрсетуіне кедергі жасайды [1].

Өзін-өзі бағалаудың мектептегі үлгерімге әсері қазіргі кезде зерттеушілердің назарын аударып отырған маңызды мәселелердің бірі. Жоғары өзін-өзі бағалауға ие жасөспірімдер білім алуға құштар, қиындықтардан қорықпайды, жауапкершіліктен қашпайды және өз күшіне сенеді. Олар белсенді, шығармашыл, сабақта бастамашыл және сыныптағы топтық жұмыстарда өз ойын еркін жеткізе алады. Мұндай оқушылар үшін оқу — тек міндет емес, өзін дамыту мен жетістікке жетудің жолы ретінде қабылданады. Бұл, өз кезегінде, олардың үлгеріміне оң әсер етеді.

Ал өзін-өзі бағалауы төмен оқушылар жиі күйзеліске түседі, өз-өзіне сенімсіз болады, сәтсіздіктен қорқады және жаңа нәрселерді үйренуге тәуекел жасай алмайды. Олар өз қабілеттерін кем санап, жеңілісті алдын ала мойындайды. Мұндай психологиялық ахуал олардың оқу процесіне деген ынтасын төмендетіп, нәтижесінде үлгерімнің нашарлауына әкеледі. Сонымен қатар, бұл жасөспірімдер оқушылар арасындағы қарым-қатынастан да тыс қалуы мүмкін, себебі олар өздерін екінші сорттағы адам ретінде сезінеді, басқалардың алдында өзін жеткілікті деңгейде көрсете алмайды. Бұл тұйықтық білім алу сапасын ғана емес, әлеуметтік бейімделуді де қиындатады [2].

Мектеп ортасы мен мұғалімдердің қатынасы да өзін-өзі бағалау деңгейіне ықпал етеді. Мұғалімнің қолдауы, оқушының жетістіктерін көруі, жеке ерекшеліктеріне назар аударуы – жасөспірімге өзінің құнды екенін, әлеуетінің бар екенін сезіндіреді. Керісінше, мұғалім тарапынан елемеу, үнемі сынды басым ету, балаға сенімсіздік білдіру – оның өзіне деген сенімін бұзады. Сондықтан мұғалімдер мен мектеп психологтары оқушылардың ішкі жандүниесін түсіне білуі, жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып жұмыс жасауы аса маңызды. Оқушылардың өзін-өзі бағалауын қолдау мақсатында оларға мотивациялық кері байланыс беру, жетістіктерін айқындап отыру және шағын да болса табыстарына қуану қажет [3].

Құрдастар ортасының да әсері аз емес. Жасөспірімдер үшін өз қатарластарының пікірі – өте маңызды фактор. Қабылданбау, шеттетілу немесе мазаққа қалу – өзін-өзі бағалауды күрт төмендетеді. Ал егер жасөспірім құрдастары арасында сыйлы, өз ойын еркін жеткізе алатын, бір істің бастамашысы бола білетін тұлға болса, онда ол өзін бағалап, өзін дамытуға талпынады. Осы тұрғыдан алғанда, сыныптағы психологиялық климат пен оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынасты реттеу де – өзін-өзі бағалауға әсер ететін маңызды аспект.

Өзін-өзі бағалауды дамыту үшін жасөспірімнің ішкі және сыртқы ресурстарын қатар қолдау қажет. Ішкі ресурс ретінде оның жеке қызығушылықтары, қабілеттері, ішкі мотивациясы саналса, сыртқы ресурстарға – отбасы, мектеп, достар, қоғам тарапынан көрсетілетін қолдау жатады. Егер осы факторлар үйлесімді жұмыс жасаса, онда жасөспірімнің өзін-өзі бағалауы тұрақты, оң сипатта қалыптасады. Бұл оның мектептегі үлгеріміне ғана емес, бүкіл өмірлік жолына оң әсерін тигізеді [4].

Өзін-өзі бағалауы дұрыс қалыптасқан жасөспірімдер болашақта сын тұрғысынан ойлай алатын, дербес шешім қабылдайтын, өз мүмкіндіктерін бағалай алатын, салауатты көзқарас ұстанатын, табысты тұлға болып қалыптасуы ықтимал. Сондықтан бұл мәселені уақытында байқап, жүйелі түрде қолдау көрсету – ата-анаға да, мектепке де, психолог мамандарға да ортақ міндет.

Қорыта айтқанда, жасөспірімдердегі өзін-өзі бағалау деңгейі олардың мектептегі үлгерімімен тығыз байланысты. Өзін бағалай білетін оқушы өзіне сенеді, белсенділік танытады және білім алу үдерісіне жауапкершілікпен қарайды. Ал өзін бағаламайтын бала сәтсіздіктен қорқып, өз мүмкіндігін

шектейді. Сондықтан баланың өзін-өзі дұрыс бағалауын қалыптастыру – табысты білім берудің, салауатты тұлғаны тәрбиелеудің және болашақ қоғамның дамуына үлес қосудың негізі [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіраманова, Ш. (2019). Жасөспірімдер психологиясы. Алматы: «Білім» баспасы.
2. Меңжанова, Г. (2020). Өзін-өзі бағалаудың тұлғалық даму процесіндегі маңызы. Психология және педагогика журналы, №3(22), 45–51.
3. Иманбаева, Ә. (2018). Оқушылардың оқу мотивациясы және өзін-өзі бағалауы. Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы, №1(57), 33–38.
4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. (2022). Мектеп жасындағы балалардың психоэмоционалды дамуы туралы әдістемелік ұсынымдар. Нұр-Сұлтан.
5. Тұрсынбаева, Л. (2021). Жасөспірімдердің әлеуметтік бейімделуі мен үлгеріміне әсер ететін факторлар. Педагогика және психология, №4(46), 25–30.

УДК 376

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В КАЗАХСТАНЕ

Керим С.Ж., Сыбанқұл А. Б., Уйнарова А.А.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Дуйсенбиев А.Ж.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйіндеме: Мақалада Қазақстандағы инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың оқу жетістіктерін критериялы бағалаудың психологиялық-педагогикалық негіздері және білім берудің заманауи тәсілдері туралы айтылған.

Summary: The article discusses the psychological and pedagogical foundations of criterion-based assessment of educational achievements of children with special educational needs in the context of inclusive education in Kazakhstan and modern approaches to education.

Инклюзивное образование в Казахстане является важным направлением модернизации национальной системы образования. Оно предполагает создание условий для получения качественного образования детьми с особыми образовательными потребностями (ООП) в условиях общеобразовательных организаций. Современные подходы к развитию инклюзии связаны с реализацией государственной политики в области равных возможностей, социальной интеграции и обеспечения доступности образовательной среды.

Инклюзивное образование в Казахстане — это одно из ключевых направлений государственной политики в сфере образования, направленное на обеспечение равных возможностей для всех детей, включая детей с особыми образовательными потребностями (ООП).

В стране создаются ресурсные центры, оказывающие методическую и психологическую помощь учителям и родителям, внедряются адаптированные образовательные программы, применяются современные информационно-коммуникационные технологии, расширяется подготовка педагогов в области инклюзивной практики. Всё больше школ получают статус инклюзивных, в их

рамках оборудуются кабинеты коррекции и развиваются службы психолого-педагогического сопровождения [1].

Инклюзивное образование базируется на убеждении, что право на образование является неотъемлемым правом каждого человека и служит фундаментом для построения более справедливого и гармоничного общества.

По своей сути инклюзивное образование представляет собой государственную политику, направленную на постоянное совершенствование системы общего образования, которая должна быть доступна всем детям, включая обучающихся с особыми образовательными потребностями. Оно предполагает создание специальных условий, а также предоставление социальной и психолого-педагогической поддержки.

Вместе с тем сохраняются определённые различия в доступе к качественным образовательным услугам, обусловленные рядом факторов: местом проживания (город или село), уровнем материального обеспечения семьи, состоянием здоровья ребёнка и другими обстоятельствами. В этой связи система образования должна обеспечивать равные возможности, учитывая многообразие индивидуальных потребностей обучающихся.

Особое значение приобретает ранняя и интенсивная поддержка детей с особыми образовательными потребностями, которая способствует повышению качества, эффективности и результативности политики всеобщего образования.

С конца XX века инклюзивное образование стало ключевым направлением образовательной политики во многих развитых странах мира — таких как США, Великобритания, Дания, Испания, Финляндия, Германия, Италия, Австралия и другие [2].

В Казахстане также проводится политика, ориентированная на укрепление роли человеческого капитала, обеспечение равного доступа к образованию и достижение высоких образовательных стандартов.

Одним из ключевых условий реализации принципа инклюзивности является раннее оказание коррекционно-педагогической помощи детям с особыми образовательными потребностями, что предполагает своевременное вмешательство в процесс нарушенного развития.

С исторической точки зрения, сам термин «инклюзивное образование» был введён в Казахстан Национальным научно-практическим центром коррекционной педагогики. В 1999 году Центр совместно с ЮНЕСКО реализовал первый проект по развитию инклюзивного образования, а уже в 2002 году при поддержке Фонда Сорос — Казахстан была проведена научно-практическая конференция, посвящённая данной проблематике.

В общественном сознании Казахстана долгое время закреплялось представление о том, что инклюзия касается исключительно детей с ООП. В этой связи употребление терминов вроде «инклюзивная школа», «инклюзивный класс», «инклюзивный детский сад» или «инклюзивная группа» является не вполне корректным, так как они сужают понимание сущности инклюзивного образования и усложняют процесс разработки механизмов интеграции.

На самом деле инклюзивное образование — это государственная политика, ориентированная на создание системы поддержки детей с особыми образовательными потребностями. В первую очередь речь идёт о детях с особыми образовательными потребностями, для которых необходимо обеспечить условия, позволяющие обучаться в общеобразовательных школах наравне со сверстниками, осваивать программы по государственным стандартам и иметь равный доступ к образованию.

В то же время существующая система финансирования образования в Республике Казахстан пока не предусматривает достаточных стимулов и механизмов для активного развития инклюзивного образования. Решение этой проблемы является важным условием для снятия барьеров и достижения заявленного показателя охвата в 70%.

Инклюзивное образование исходит из принципа, что трудности возникают не в самом ребёнке, а в системе образования, которая должна быть гибкой, адаптировать учебные планы и методики, создавая условия для полноценного включения детей с ООП в образовательный процесс [3].

На сегодняшний день около 27% детей с инвалидностью обучаются в общеобразовательных школах вместе со здоровыми сверстниками. Квота на приём студентов с инвалидностью в вузы была увеличена с 0,5% до 1%, и в настоящее время высшее образование получают около 570 студентов данной категории. В то же время организации образования пока оказывают недостаточную поддержку обучающимся с ООП, что остаётся серьёзной проблемой.

В ряде стран мира инклюзивное образование строится на принципах признания ценности каждого человека, независимо от его способностей и достижений. Каждый ребёнок способен чувствовать, мыслить и имеет право быть услышанным.

Однако существующие подходы к инклюзивному обучению в Казахстане не в полной мере соответствуют требованиям и положениям, принятым в международной практике. Сведение инклюзии лишь к форме обучения детей со специальными потребностями ограничивает возможности образовательных организаций и требует пересмотра в ряде ключевых направлений:

- внедрение индивидуализированных методов обучения и развитие системы психолого-педагогического сопровождения;
- формирование профессиональных компетенций педагогов;
- адаптация общеобразовательных программ так, чтобы каждый обучающийся мог достигать индивидуальных результатов;
- обеспечение кадровыми ресурсами и учебно-методической базой;
- систематический мониторинг и оценка образовательных достижений, использование критериального оценивания знаний и навыков;
- организация профессиональной ориентации и подготовки детей с особыми образовательными потребностями;
- создание условий для трудоустройства лиц с ООП;

- совершенствование системы раннего выявления нарушений развития и их коррекции;
- реализация мер по социальной адаптации детей в обществе.

Недостаточное внимание к этим аспектам приводит к тому, что образовательные потребности многих детей остаются неудовлетворёнными, а их потенциальные возможности — нереализованными. В то же время именно инклюзивное образование предоставляет возможность учитывать разнообразие потребностей и обеспечивать равный доступ к обучению для всех детей.

На протяжении длительного времени система оценивания строилась на сопоставлении достижений отдельного ученика с результатами его сверстников. Такой подход имеет ряд существенных недостатков:

- отсутствуют чёткие и прозрачные критерии оценки, понятные как самим учащимся, так и их родителям и педагогам;
- учителя часто ориентируются на усреднённый уровень знаний всего класса, что снижает объективность выставляемых отметок;
- полученные оценки не отражают степень усвоения конкретных знаний, умений и навыков по отдельным разделам учебной программы, что затрудняет построение индивидуальной образовательной траектории каждого ребёнка;
- итоговый результат обучения во многом определяется на основе текущих отметок, что не позволяет объективно оценить конечный уровень подготовки;
- в процессе обучения отсутствует своевременная обратная связь между учеником и учителем, что негативно влияет на учебную мотивацию.

Современные подходы к инклюзивному образованию детей с особыми образовательными потребностями в Казахстане отражают стремление государства к формированию гуманной и справедливой образовательной системы, основанной на принципах равенства и доступности. Развитие нормативно-правовой базы, внедрение индивидуализированных образовательных маршрутов, расширение сети ресурсных центров и применение цифровых технологий создают реальные предпосылки для обеспечения качественного обучения детей с различными образовательными потребностями [4].

В то же время практика показывает, что остаются нерешённые задачи: нехватка квалифицированных специалистов, ограниченные материально-технические ресурсы, недостаточная готовность педагогов и общества к восприятию принципов инклюзии. Преодоление этих барьеров возможно при условии межведомственного сотрудничества, совершенствования системы подготовки кадров и формирования толерантной среды в образовательных организациях.

Таким образом, инклюзивное образование в Казахстане постепенно становится важной частью национальной образовательной политики и культуры. Его дальнейшее развитие позволит не только раскрыть потенциал

каждого ребёнка, но и будет способствовать построению общества, основанного на ценностях гуманизма, равенства и социальной интеграции.

Список использованной литературы

1. Семенова, Л. Э. Психологическое благополучие субъектов инклюзивного образования [Электронный ресурс] : учебно-методическое пособие / Л. Э. Семенова. - Электрон, текстовые данные. - Саратов : Вузовское образование, 2019. - 84 с.
2. Бельгисова, К. В. Совершенствование правового регулирования инклюзивного обучения в системе высшего образования в Краснодарском крае [Электронный ресурс] : монография / К. В. Бельгисова, Е. Л. Симатова, О. В. Шаповал. - Электрон, текстовые данные. - Краснодар : Южный институт менеджмента, 2017. - 168 с.
3. Байменова Б.С. Развитие инклюзивного образования в Казахстане и за рубежом: учебное пособие /Б.С.Байменова.- Алматы: издательство «Эверо», 2017.-148с.
4. Жубакова С.С. Теория и практика инклюзивного образования. Учебное пособие. С.С. Жубакова - Алматы: Эверо, 2017.-148с.

ОӘЖ 376.3

ТІЛ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДА КЕҢІСТІКТІК-УАҚЫТТЫҚ ИДЕЯЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Керімбаева Қ.Н., Сайын Т.К., Темірполат А.Ж.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Манабаева С.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается как исследование особенностей формирования пространственно-временных представлений у детей школьного возраста с нарушениями речи. Это одно из актуальных научных направлений в области логопедии, психологии и педагогики. Такое исследование будет направлено на выявление взаимосвязи развития пространственных и временных понятий и их усвоения с языковыми способностями.

Summary: The article is considered as a study of the features of the formation of spatio-temporal ideas in school-age children with language disorders. This is one of the most relevant scientific directions in the fields of Speech Therapy, Psychology and pedagogy. Such a study will be aimed at identifying the relationship between the development of spatial and temporal concepts and their acquisition with linguistic abilities.

Математиканың негізгі пәні ретінде ерекшеліктері-бастапқы деңгейде шешілетін академиялық мәселелер. Ол алдын-ала салынған объектілерді, содан кейін объектілердің өзін қалыптастырады және зерттейді, демек, математикалық әрекеттер ғылыми және білім беру болып табылады, содан кейін элементтер немесе құрылыс жұмыстары сияқты процедураларға сәйкес комбинаторлық әрекеттерден тұратын комбинаторлық әрекеттер арқылы элементар деңгей шеңберінде (кейбір агрегаттар басқалардан, кейбір формалар, имитациялар немесе схемалар туралы басқалар), сынық немесе бар бөлуді болжайтын (ішкі жиындарға орнатылады, пішіндер компоненттерде, бөлшектерде графикте көшіріледі немесе көрсетіледі) және элементтерде немесе құрылыс жұмыстарында (кейбір агрегаттар басқа графиктерге

еліктелген немесе салынған кейбір басқа фигуралардың ішінен), бар бөлудің ыдырауы немесе ұсынысы (ішкі жиындарға, олардың компоненттеріне) және алынған нәтижелерді талдау. Мұндай іс-шаралар математикалық іс-әрекетке байланысты көптеген психологиялық механизмдердің белсенді жұмысына ықпал етеді, бұл олардың үйлестіруді дамыту үшін өзара әрекеттесуіне әкеледі. Бастауыш сынып жасындағы балалардың мамандандырылған математикалық дайындығы балалардың интеллектуалды және танымдық процестерінің жасына байланысты өзгерістерді ескере отырып, ақыл-ойды дамытуға бағытталуы керек. Психикалық дамудың басында мектеп жасындағы балалардың психикалық даму ерекшеліктерін зерттеу жүргізілді [1]. Мектеп жасындағы балалардың ойлау жасына байланысты ерекшеліктерді ескеретін оқу математикалық іс-әрекетінің ерекше сипаттамалары онымен байланысты психологиялық механизмдердің өзара әрекеттесу тәсілінде көрінуі керек. Демек, бұл қызметтегі синтез талдаудан асып түсуі керек және осыған сәйкес тұтастықты түсіну тапсырыс беру процедурасынан асып түсуі керек. Өзара әрекеттесудің бұл түрі сатып алу әлеуетінің тасымалдаушысы болып табылатын тұжырымдамаға дейінгі ойлау моделіне қолайлы. Оы когнитивті үлгілерді қолданбай, баланың іздеу және зерттеу әрекеттерін біріктірілген әрекеттермен қатар дамыту мүмкін емес, тұжырымдамалық ойлауды дамыту мүмкін емес, яғни баланың психикалық дамуы болмайды. Біз түсінетін табиғи мағынада білім беру математикасын дамыту түсіну механизмін дамытпай мүмкін емес, демек, тұжырымдамаға дейінгі ойлау моделін қолданбай және дамытпай, қиял ойындарын, қиялдағы интуицияны дамыту сияқты пайдасыз. Тұжырымдамаға дейінгі ойлау моделінің дамуы, кем дегенде, белсенді ізденіс әрекетінің арқасында, аралас әрекеттермен қатар, символдық модельдеу құралдарын қолдана отырып, оқу іс-әрекетінің өзін өзгертетін тұжырымдамалық ойлау принципі қалыптастыруға әкеледі.

Осылайша, символдық құралдар ерекше рөл атқарады және математикалық білім беру сабақтарының көпшілігі ақыл-ой әрекеттерінде шешімділіктің дамуына әкеледі. Оларды пайдалану қабілетін дамыту физикалық дамудың маңызды құрамдас бөлігі болуы керек.

Уақыт (кеңістік сияқты) - бұл балалардың адамдарды қабылдауындағы және оларды не күтіп тұрғанындағы әмбебап, іргелі түрі. Туылғаннан бастап ол әлеуметтік ортамен басқарылатын шидің биологиялық ритмын ауыстырып, уақытты бағдарлайды. Балалардың уақыт туралы идеясы шетелдік және отандық философтардың еңбектерінде зерттелген.

"Пралеска" бағдарламасының "Уақыт" бөлімінде мектеп жасындағы балаларды таныстыру үшін келесі тапсырмалар орындалады.

- Балалардың жыл және жыл мезгілдері, айы, аптасы туралы түсініктерін байыту, оларды олардың арасындағы қарым-қатынас күнтізбесімен таныстыру: (7 күн қатарынан-апта, 4-5 апта - 1 ай, 3 ай қатарынан ауысу-1 жыл, 4 жыл);

- Өмірдің жетінші жылындағы уақытты өлшеу құралдарын (секундомер, сағат) білу;

- Әр түрлі сағаттарда бір сағатқа, жарты сағатқа, ширек сағатқа дейінгі уақытты анықтау қабілетін қалыптастыру;

- Тәулік уақыты туралы идеяларды кеңейту және тереңдету; уақыт құбылыстары туралы идеяларды қалыптастыру: күн, таң, күн батуы, (өмірдің жетінші жасында);

- Уақыт сезімін дамыту.

Мектеп жасындағы балаларда уақытша өкілдіктердің даму диагностикасы мыналарды қамтуы керек:

- баланың күн бөліктерінің атауларын білуін анықтауға арналған тапсырмалар;

- баланың аптаның күндерінің аттарын, олардың реттілігін білу және кеше, бүгін, ертең қандай күн болғанын анықтау қабілеті;

- айлардың, жыл мезгілдерінің атаулары мен реттілігін және жылдың қай айлары балаға сәйкес келетінін білу;

- баланың күнтізбені, құмды және механикалық сағатты пайдаланып уақытты анықтау қабілеті;

- құбылыстардың циклдік сипаты бойынша уақытты анықтау мүмкіндігі.

1. Белгілі бір уақытша математикалық ұғымдар пайда болуы кезеңі.

Мектеп жасындағы балаларда уақытша идеяларды қалыптастыру бойынша жұмыста В. Е. Стейнбергтің конструкторлық және технологиялық әдістерін қолдануға болады, ол сабақ жағдайының келесі бірыңғай элементтерін қолдануды ұсынады [2]:

Зияткерлік қызмет кезеңдері:

-жобаға сәйкес келесі ақпаратты жинақтау мақсатында зерттелетін объектілермен танысу: объектілер фрагменттерінің жалпы объектісі мен табиғаты және олардың сипаттамалары, объектілердің мүмкін типі мен әртүрлілігі, объектілерді қамтитын объектілердің супержүйесі; танысудың жалпы нәтижесі - объектілерді тұтастай білу. Пішін-бұл объектілер құрылымының белгілерінің қосындысы, композиция түрі және олардың арасындағы байланыс[3];

-объектінің егжей-тегжейлі жүйелік сипаттамаларын қалыптастыру, оған мыналар кіреді: құрылым белгілері (объектінің бөліктері, заттардың қоспасы, технологияның әрекеті), типтік белгілер (материалдың пішіні, элементтердің орны мен байланысы, операциялардың реттілігі, элементтердің түрлері, атомдар арасындағы бірлескен орналасу және байланыс), сондай-ақ туыстық белгілері (компоненттердің сандық сипаттамалары, әрекет принципі қоспалар);

-нысандар объектінің тектік, типтік және деңгейлік белгілері; объектінің "формуласы";

-нысандардың бүктелген кескіндері түрінде модельдеуден тұратын тақырыптардың жалпы теориясы[4]:.

2. Тәжірибелік қызмет кезеңі:

-зерттелетін тақырыптармен қиялды, эмоционалды және эстетикалық байланыстарды іздеу, мысалы, мифтердің, аңыздардың немесе ертегілердің

әйгілі кейіпкерлерінен типтік көркем бейнені таңдау; бейнелерді іздеу үшін әртүрлі әдістерді қолдануға болады: жанашырлық (визуалды рөлге ену), бір объектіден екіншісіне белгілерді беру, пайдалану "таңғажайып регенерация" техникасы объектілер және т. б.;

-музыкалық, визуалды, пластикалық немесе басқа құралдардың көмегімен табылған кескін идеясын жобалау; негізгі, теңдестірілген (үйлесімді) немесе минорлық тоналдылықта бояу және т. б.; әр түрлі мазмұндағы табиғи және әлеуметтік процестерді көркем бейнелеуге байланысты аналогтық модельдерді қолданған жөн; алғашқы әрекеттер жеңілдетіледі, бірақ мұғалімнің шығармашылық қиялы мен балалардың дағдылары дамиды, көркемдік тәжірибе нығаяды және үйренген білім бекітіледі[5]:

3. Бағалау кезеңі: -зерттелетін білімді кешенді бағалау үшін адам, қоғам, табиғат, ғылым, өнер, адамгершілік немесе сапалық және сандық бағалаумен байланысты басқа да анықтамалық объектілер анықталады;

-бағалау түрі зерттеу объектісінің аспектісіне байланысты таңдалады, мысалы: адам-физикалық, рухани немесе әлеуметтік мәдениетке әсер ету; қоғам-экологияға, әлеуметтік немесе техникалық прогреске әсер ету; табиғат-өсімдіктер мен жануарлар әлеміне әсер ету; содан кейін таңдалған бағалау шкалалары көрсетіледі, мысалы: пайдалы немесе зиянды мән, нөл, орташа және максималды мән және т. б.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Муханбетчина А.Г., Толасова М. Т., Дефектология негіздері-Орал, 2021 ж.
2. Стейнберг В. Е. Логопедия: дизорфография у детей. — М.: Юрайт, 2020. — 202 с.
3. Рипа М. Д., Аксарина Н.М. Лечебно-оздоровительные технологии в адаптивном физическом воспитании: учеб. пособие для академического бакалавриата / М. Д. Рипа, И. В. Кулькова. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Юрайт, 2019. — 158 с.
4. Өмірбекова Қ.Қ., К.Б.Бетаева «Ауызша сөйлеу тілін дамыту» әдістемесі – 2015 ж.
5. Шайков Н. Н, Таженов Н.Н. Социальная педагогика: учебник для академического бакалавриата / М. И. Рожков, Т. В. Макеева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрайт, 2016. — 287 с.

УДК (378.147 : 51)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВИЗУАЛИЗАЦИИ И АЛГОРИТМИЗАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ГЕОМЕТРИИ

Автор: Ким Инесия Михайловна

Научный руководитель: Мадияров Нурлыбай Кокешович

Южно-Казахстанский педагогический университет имени У. Жанибекова, город Шымкент

Түйін: Мақалада орта мектепте геометрияны оқыту барысында визуализация мен алгоритмдеудің психологиялық-педагогикалық негіздері талданады. Геометриялық материалдың бөлшектеніп меңгерілуі мен есеп шығару кезінде оқушылардың қиындықтарға тап болуы өзектілігі негізделеді. Танымдық кедергілердің визуалды тіректердің аздығымен, курстың тұтастай қабылданбауымен және әрекеттер алгоритмдерінің болмауымен күйшейетіні көрсетіледі.

Көрнекі жоспарлау мен ой қорыту алгоритмдеріне негізделген авторлық тәсіл ұсынылады. Бұл тәсіл теоремаларды оқуда және қолдануда саналы, кезеңдік әрекеттерді қалыптастыруға бағытталған. Әдістің психологиялық әсерлері сипатталады: мазасыздықтың төмендеуі, сенімділіктің артуы, пәнге қызығушылықтың өсуі, танымдық белсенділіктің күшеюі. Апробация нәтижелері әдістеменің теориялық материалды түсіну сапасын және есеп шығару табыстылығын арттырудағы тиімділігін дәлелдейді.

Summary: The article analyzes the psychological and pedagogical foundations of using visualization and algorithmization in teaching geometry in secondary school. The relevance of the problem is substantiated by the fragmented assimilation of geometric material and the difficulties students experience when solving problems. It is shown that cognitive barriers are reinforced by insufficient visual supports, a lack of holistic perception of the course, and the absence of clear action algorithms.

An authorial approach based on a system of visual planning and reasoning algorithms is presented. This approach aims to form conscious, step-by-step actions in learning and applying geometric theorems. The psychological effects of the method are described, including reduced anxiety, increased confidence, improved motivation, and enhanced cognitive engagement. The results of the method's approbation confirm its effectiveness in improving the understanding of theoretical material and the success of problem-solving.

Геометрия занимает особое место в школьном математическом образовании, поскольку развивает пространственное мышление, умение логически рассуждать, доказывать утверждения и применять их в новых ситуациях, что относится к ключевым компетенциям современного человека. Несмотря на многочисленные исследования и методические разработки, геометрия остаётся одним из наиболее сложных предметов как для учащихся, так и для педагогов, что сохраняет актуальность поиска эффективных методов её преподавания и усвоения [1]. Трудности при изучении геометрии обусловлены совокупностью когнитивных, методических и психологических факторов. Учащиеся часто воспринимают материал фрагментарно, не видят связи между ранее изученными элементами и испытывают повышенную когнитивную нагрузку, что снижает мотивацию и формирует страх перед задачами. Педагоги также сталкиваются с проблемой нехватки инструментов, позволяющих систематизировать учебный материал и сделать его доступным для осознанного усвоения. В этом контексте особое значение приобретает исследование психолого-педагогических механизмов, способных создавать условия для целостного восприятия курса и формирования устойчивых знаний.

Целью исследования является раскрытие роли визуализации и алгоритмизации в обучении геометрии и обоснование результативности методики наглядного планирования, объединяющей эти два механизма. Новизна работы заключается в выявлении объективной причины трудностей при изучении геометрии — фрагментарного восприятия материала из-за логико-дедуктивной структуры курса, когда новый материал изучается по мере готовности ученика к доказательству новых утверждений, а не как завершённые тематические блоки.

Например, свойства треугольников последовательно изучаются на протяжении нескольких лет: в седьмом классе — равнобедренные и равносторонние, в восьмом — прямоугольные, в девятом — произвольные

треугольники. Аналогично, многие взаимосвязи, такие как соотношения многоугольников и окружности, распределяются по годам, и часто в учебниках не выделяются как отдельная тема. В результате учащиеся не способны объединить разрозненные элементы в единую систему, что снижает осознанность и формирует психологический барьер при решении задач [2].

С психологической точки зрения это создаёт повышенную когнитивную нагрузку, приводит к перегрузке рабочей памяти и снижению мотивации, так как учащиеся не видят смысла и логики в изучаемом материале. Поэтому визуализация — схемы, опорные конспекты, структурные карты, графы связей и таблицы — выполняет ключевую педагогическую функцию: обеспечивает целостное восприятие курса, позволяя ученику увидеть структуру всей темы, её внутреннюю логику и развитие. Визуальные модели служат внешним носителем памяти, уменьшая когнитивное напряжение и повышая уровень осознанности учебной деятельности. Именно благодаря визуализации учащиеся способны удерживать в поле внимания сложные логические связи, что создаёт необходимые условия для понимания доказательств и дальнейшей алгоритмизации рассуждений.

Психолого-педагогический анализ показывает, что эффективное преодоление этих трудностей возможно через механизмы визуализации и алгоритмизации. Визуализация обеспечивает чувственно-наглядную основу для понимания материала, помогает удерживать в рабочей памяти сложные логические связи и создаёт ощущение целостности предмета. Алгоритмизация, возникающая на основе визуальной структуры, формирует последовательность действий и рассуждений, позволяет систематизировать решения задач и уменьшает тревожность учащихся. Совместное применение этих механизмов способствует переходу от механического запоминания к осознанному пониманию, формирует логическую структуру мышления и развивает способность к самостоятельному решению задач [3].

Существует распространённое мнение, что в геометрии «нет алгоритмов», и решение задач строится исключительно на интуиции. Новизна предложенного подхода заключается в иной интерпретации: алгоритмов действительно не видно там, где отсутствует визуальная опора. Учащийся не может построить логическую последовательность действий без целостного представления о том, какие свойства фигур связаны между собой и в каких ситуациях каждое из них применяется. Впервые акцент делается на том, что именно визуализация создаёт условия для появления алгоритмов. Схемы свойств, карты признаков, визуальные классификации — всё это выступает основой, на которой ученик формирует алгоритм рассуждения.

Особенно показательным примером является работа с треугольниками. Благодаря визуальной карте, объединяющей свойства разных видов треугольников, учащиеся могут построить алгоритм: определить вид треугольника → выбрать соответствующие свойства → применить нужную теорему или формулу. Такой подход устраняет чувство хаоса, повышает уверенность и позволяет преодолеть психологический барьер перед задачами,

которые ранее казались «неразрешимыми». Алгоритмы возникают только при наличии целостной визуальной структуры материала; без неё многие ученики действуют методом проб и ошибок, что снижает мотивацию и укрепляет страх перед математикой.

Логическая структура геометрии предполагает два взаимодополняющих процесса: при изучении теории — движение от частного к общему, а при решении задач — обратный путь, от общего к частному. Этот переход становится естественным только тогда, когда визуализация уже сформировала целостную картину материала. Алгоритмизация обеспечивает устойчивость логических структур и делает процесс решения предсказуемым и психологически безопасным. Учащиеся отмечают рост интереса к предмету, уверенность в собственных силах, снижение тревожности и положительное отношение к учебной деятельности.

Предложенная авторская методика наглядного планирования и алгоритмов (МНПА) интегрирует визуальные структуры и алгоритмы рассуждений в единый инструмент. Апробация методики в школьной практике показала, что использование визуальных схем и алгоритмов действий повышает качество выполнения контрольных работ, способствует осознанности и мотивации, а также укрепляет устойчивость знаний учащихся. Визуализация позволяет видеть связи между темами, алгоритмизация — шаги их применения, что формирует навыки логического анализа, системного мышления и саморегуляции учебной деятельности.

Таким образом, сочетание визуализации и алгоритмизации представляет собой эффективный психолого-педагогический подход, позволяющий повысить результативность обучения геометрии. Этот подход преодолевает когнитивные, методические и эмоциональные трудности, создаёт целостное восприятие материала и психологически комфортную среду для обучения, а также формирует у учащихся уверенность, мотивацию и интеллектуальную самостоятельность. Новизна подхода состоит в интеграции изучения от частного к общему и решения задач от общего к частному через визуальное планирование, что впервые системно рассматривается в педагогической литературе СНГ.

Список литературы

1. Смирнов, А.В. Педагогика математики: психолого-педагогические основы обучения / А.В. Смирнов. — М.: Просвещение, 2018.
2. Иванова, Л.П. Методика преподавания геометрии в средней школе / Л.П. Иванова. — СПб.: Питер, 2020.
3. Кузнецов, Н.Н. Психологические аспекты обучения математике / Н.Н. Кузнецов. — Екатеринбург: УрФУ, 2017.

ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚЫТУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кишибаева Дариха Жунисбекқызы

педагогика ғылымдарының кандидаты.,доцент

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Түркістан қ.

Резюме: В данной статье предусмотрено обновление содержания образования, это, прежде всего, пересмотр модели среднего образования, его структуры и содержания, методов, системы обучения и образования, внедрение принципиально новой системы оценки достижений учащихся. В рамках обновления содержания образования весь комплекс мероприятий направлен на создание благоприятного образовательного пространства для гармоничного развития личности. Одной из главных задач обновленного содержания образования является «обучение чтению», обучение изучению на протяжении всей жизни, способствующее развитию новой конкурентоспособной, всесторонне гармонично развитой, функционально компетентной личности. Основная цель образования-наряду с обновлением содержания образования предусматривается требование повышения эффективности применения методов и различных средств обучения.

Summary : This article provides for updating the content of education, this is, first of all, a revision of the model of secondary education, its structure and content, methods, teaching and education systems, the introduction of a fundamentally new system for evaluating student achievements. Within the framework of updating the content of education, the whole range of measures is aimed at creating a favorable educational space for the harmonious development of personality. One of the main tasks of the updated content of education is "learning to read", lifelong learning, contributing to the development of a new competitive, comprehensively harmoniously developed, functionally competent personality. The main purpose of education is that, along with updating the content of education, there is a requirement to increase the effectiveness of the use of methods and various means of teaching.

Бүгінде мектеп өз көрінісін динамикалық түрде өзгертуде. Бұл, ең алдымен, қазақстандық білім берудегі елеулі өзгерістерге байланысты. Елдегі заманауи өзгерістер, қоғамды жедел ақпараттандыру және динамизм білімге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертеді [1].Қазіргі заман талабына сай болашақ ұрпақтың оқып білім алуын еліміз бірінші орынға қойып отыр. Білім беру мен білім алудағы атқарылатын қарқынды жұмыс ұстаздарың еншісінде екені айтпаса да белгілі. ХХІ ғасыр талаптарына сәйкес мектеп оқушылары бүгінгі заманда және келешекте қол жетімді табысқа жету үшін, бұрынғыдан да анағұрлым дағдыларды меңгеруін қажет етеді. Сондықтан қазіргі таңда білім беру жүйесіндегі өзгерістердің бірі- жаңартылған білім беру мазмұнына көшу болып табылады және оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін қарастырылып, енгізілуде сабақ – мұғалімнің шығармашылық еңбегінің нәтижесі. Оның өз мәнінде өтуі ұстаздың біліміне, ұйымдастыру қабілеттілігіне, шеберлігіне байланысты. Білім берудің жаңартылған мазмұнын, оқушыларды критерийлік бағалау жүйесіне ауысуын, үш тілде білім беруді енгізу, КБО-ның кең ауқымына қол жеткізу шын мәніндегі тек білімді жетілдіруді талап етпейтін тапсырмалар болып табылады [2].Білім мазмұнын жаңарту, бұл ең алдымен, орта білімнің үлгісін,

оның құрылымы мен мазмұнын, әдіс-тәсілдерін, оқыту және білім беру жүйесін қайта қарап, оқушылардың жетістіктерін бағалаудың түбегейлі жаңа жүйесін енгізу. Білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде іс-шаралар кешенінің барлығы жеке тұлғаның үйлесімді дамуы үшін қолайлы білім беру кеңістігін құруға бағытталған. Олардың басым бөлігі балалармен жұмыс істеудің дәстүрлі әдістерін мектептегі жаңартылған білім мазмұны жағдайында жұмыс әдістеріне механикалық көшуінің нәтижесі болып табылады. ХХІ ғасыр – жаңа технология мен ақпараттандыру ғасыры. Өскелең елдің айбынды болашағы үшін – ең әуелі сапалы білім қажет [3]. Ол үшін еліміздің білім саясатындағы ғылым-техникалық әлеуетін жұмылдыру, ғылымның басым бағыттарын дамыту жолындағы ресурстарды шоғырландыру, оның жетістіктерін өндіріске енгізу инновациялық дамудың негізгі көзі. Білім мен ақпарат дамыған қоғамда білім беру жүйесі инновациялық экономиканың негізгі бөлігі болып табылады. Білім берудің негізгі мақсаты-білім мазмұнының жаңаруымен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Технология, коммуникация мен ғылым салалардағы елеулі өзгерістер әлемдік экономикаға айтарлықтай ықпал ете отырып, әрбір азаматқа ХХІ ғасырда табысты болу үшін қажетті білім мен дағдыларды алға тартады. Сонымен қатар, қарқынды жаһандану ұлттық экономикаға да ықпал етуде, оның үстіне қазіргі уақытта экономикалық дамуды қамтамасыз етуге бағытталған халықаралық бәсекелестік артып отыр[4].

Қазіргі кезде Қазақстанда жоғарыда сипатталған жаһандық проблемаларға жауап бере алатындай деңгейдегі жұмыстар республикалық деңгейде жүргізілуде. Оқу бағдарламасындағы ұлттық стандарттарға, бағалауға, оқулықтар мен оқыту әдістеріне қатысты білім беру саласындағы өзекті құндылықтар мен мақсаттар мектеп оқушыларының жалпы үлгерімін арттыруды, сондай-ақ инновация мен көшбасшылықты енгізу үшін талап етілетін дағдыларды дамытуды, ұлттық сананы қалыптастырып, іске асыруды және ауқымды халықаралық тәжірибемен өзара әрекеттесуді көздейді. Жаңартылған оқу бағдарламасы мен критериалды бағалау жүйесін енгізу аталған міндеттерді шешу үшін қабылданған шаралардың бірі болып табылады. Қазіргі заманғы мәдени, әлеуметтік, экономикалық үдерістерде білім берудің шешуші деменнің өзінде, түйінді рөлді атқаратыны белгілі. Бір жағынан, адам сапасы ғылым, техника, технология мен мәдениеттің жоғары жетістіктеріне сай келмей тұра алмайды, ал екінші жағынан, бұл жетістіктерді игеру, еселей түсу, сақтау қажеттілігі адамның өзінің сапасына бұрыңғыдан да жоғары талаптар қояды. Қазіргі кезде табысты болу үшін оқушыларға білім қандай қажет болса, дағды да сондай қажет деген ойдың жақтастары көбейіп келеді[5].

Бұл оқушылардың ақпаратты есте сақтап, алған білімдерін ұғынуын, түсінуін және әртүрлі салада қолдана білуін талап етеді. Білімді дәл осылай қолдану оқушыларға «ХХІ ғасыр дағдысы» деп жиі айтылып жүрген кең ауқымды құзыреттілікті меңгеруге мүмкіндік береді. Оқушылардың білім беру қызметін ұйымдастыру және оның нәтижелерін бақылау үшін мұғалімнің таңдауы бойынша әртүрлі әдістер мен құралдар қолданылады. Білім беру

мазмұнын жанарту контекстінде білім беру процесі білім алушылардың белсенділігі арқылы сипатталады. Оқу үдерісінің алға ілгерілеуі айқын көрінуі үшін, оқу мақсаттары өзара тоғысқан бөлімдер мен бөлімшелерге топтастырылған. Оқушылардың сыныптан сыныпқа көшу барысында алға ілгерілеуіне орай, олар өздерінің дағдыларды меңгеріп, түсінуіне анағұрлым сенімді бола түседі. Жаңа оқу бағдарламаларының тағы бір ерекшелігі – олардың пәндік білім мен дағдыларды ғана емес, сондай-ақ, кең ауқымды дағдыларды қалыптастыруға бағытталуы. Оқу мақсаттарының жүйесі мынадай кең ауқымды дағдыларды дамытудың негізі болып табылады: функционалдық және шығармашылық түрінде білімдерін қолдану, сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, қарым-қатынастың әртүрлерін қолдану, жеке және топта жұмыс істей алу, мәселелерді шешу және шешімдер қабылдау. Жаңартылған оқу бағдарламаларының икемділігі мен жан-жақтылығы оның маңызды сипаттамасы болып табылады. Мұғалімдер тараудың және тиісті тоқсанның аясында тараулар мен бөлімдерді оқытудың ретін өзі анықтауға құқылы. Мұғалімдер бірнеше мақсатқа жетуге бағытталған тапсырмаларды құрастыра алады. Оқу бағдарламасы мұғалімдердің оқу мақсатын жиынтықта орындаған жағдайда оқу бағдарламасындағы оқу мақсатына жетуге әкелетін бірнеше мақсаттарға бөлуіне мүмкіндік береді :

- Мұғалім сабақ барысында бір жұмыс түрінен екіншісіне біртіндеп ауысып, сабақтың мақсатын оқушылардың есіне салып отыруды ұмытпауы керек. Жаттығуды әртүрлі тәсілмен түсіндіруге дайын болу қажет. Мысалы, оқушылар бастапқыда жаттығуды бүкіл сынып болып орындап, кейіннен жұптасып оның орындалуын шындай алады. Бұл оқушыларға жаңа жаттығуға біртіндеп көше отырып, тапсырманы түсінуге көмектеседі, өткен сабақта алған білімдерін нығайтып, оқушыларға іс жүзінде бірнеше дағдыны қатарынан шындауға мүмкіндік береді.

- Сыныппен өзара әрекеттестік стилін өзгертіп отыру қажет.

Мұғалім сабақ барысында өзінің қанша сөйлейтіні туралы ойлануы қажет. Егер мұғалім тым көп сөйлесе, оқушыларда пікір таластырып, бір-бірінен үйренуге уақыт аз қалады. Оқушыларға сұрақ қойып, жауаптары бойынша сыныптың нені түсінгенін/түсінбегенін бағдарлаған дұрыс. Мектептегі негізгі пәндерді оқу арқылы оқушылар өз түсінігін кеңейте отырып, өзінің оқуы үшін жауапты болуға үйренеді.

Оқушылар өзіндік көзқарасы мен пайымдауын қалыптастырып, дамытуға, мұқият зерделеуге және өз ойын сенімді айта білуге дағдыланады. Мысалы, олар дәлелдерді талдау мен бағамдауды және ойлау дағдылары туралы ойлануды үйренеді. Сонымен қатар, пәнаралық байланыс орнату арқылы олар ақпаратты тиімді пайдалануды үйренетін болады[6]

Қазіргі заманда өзіндік «мені» қалыптасқан тұлға тәрбиелейміз. Оқушы тұлға болып қалыптасуы үшін оның бойында түрлі жағдаяттағы проблеманы анықтауға, өзіндік тұжырым жасай білуге, өзіндік бағалауға, сыни ақпараттарды өз бетімен табуға, талдауға, дәлелдеуге, жалпы алғанда жеке

адамның құзіреті қалыптасуы қажет. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. «Білімді болу деген сөздің мағынасы – белгісіз нәрсені ашуға қабілетті болу», - деген Әл-Фарабидің сөзіне жүгінетін болсақ, ел ертеңі білімді ұрпақпен ғана өлшенбек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы Астана, Ақорда, 2007 жылғы шілденің 27-сі. № 319-III ҚРЗ
2. Таубаева Ш. Введение в методологию и методику педагогического исследования: учебное пособие. -Түркістан: «Тұран» баспасы, 2007. - 190 с.
3. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары: Оқу құралы: -Алматы: ЖШС «КАЗПРОФТЕХ», 2007. -144 б.
- 4 Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. - Алматы, 2007. - 236 .
5. Еркибаева Г.Ғ., Оқыту үрдісіндегі жаңа технологиялар: теория мен практика: Оқу әдістемелік құрал. –Алматы: ГиГаТРЭЙД, 2014. - 208 б.
- 6.Кусаинов Г.М., Сагинов К.М., Конурова-Идрисова З.К. «Основы дидактики» (Дидактика негіздері). – Астана: Центр педагогического мастерства, 2014. – 348 с.

ӘОЖ 371.307.8

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

Кишибаева Д. Ж.

педагогика ғылымдарының кандидаты.,доцент

Сартбай Ақниет 3-курс студенті

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Түркістан

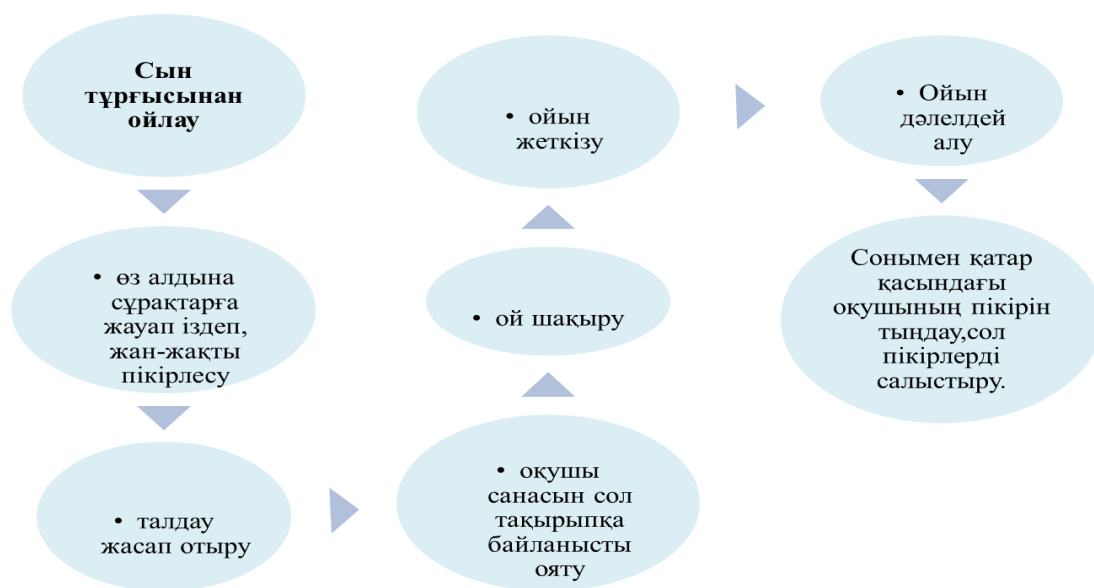
Резюме: Одной из основных задач учителей является постоянное совершенствование методов обучения и освоение новых педагогических технологий. Педагогическая технология – это комплекс мероприятий, обновляющий профессиональную деятельность учителя и позволяющий достичь запланированных результатов. Основной задачей педагогической технологии является полное достижение поставленной цели при активизации учебно-познавательной деятельности обучающегося. Новые педагогические технологии повышают личностные силы ученика и играют ключевую роль в развитии творческой игры.

Summary: One of the main tasks of teachers is the constant improvement of teaching methods and the development of new pedagogical technologies. Pedagogical technology is a set of measures that renew the professional activity of a teacher and allow achieving planned results. The main task of pedagogical technology is the complete achievement of the set goal while activating the educational and cognitive activity of the student. New pedagogical technologies increase the personal strength of the student and play a key role in the development of creative play.

Білім беру саласында озық технологиялардың енуі мұғалімнің ойлану стилін, оқытуәдістемесін өзгертеді. Бастауыш сыныпта пәндерді оқытуда озық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты – оқушыларға білім беру процесінде көмектесу. Оған: оқыту бағдарламалары, оқытуда қолдануға арналған электрондық оқулықтар, тексеру бағдарламалары мен тестік, өзіндік жұмыстар ерекше орын алады. Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Жас ұрпақтың

жанаша ойлануына, олардың біртұтас дүниетанымының қалыптасуында әлемдік сапа деңгейіндегі білім, білік негіздерін меңгеруіне ықпал ететін жанаша білім мазмұнын құру жалпы білім беру жүйесіндегі өзекті мәселе. Білім беру саласында озық технологиялардың енуі мұғалімнің ойлану стилін, оқыту әдістемесін өзгертеді. Бастауыш сыныпта пәндерді оқытуда озық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты – оқушыларға білім беру процесінде көмектесу. Оған: оқыту бағдарламалары, оқытуда қолдануға арналған электрондық оқулықтар, тексеру бағдарламалары мен тестік, өзіндік жұмыстар ерекше орын алады. Бүгінгі орта білім беру ісіне қойылар талаптар қай кездегіден де күрделі маңызды. Өйткені бізді дамудың жаңа кезеңі күтіп тұр. Сол кезеңге лайық ұлттық санасы жаңғырған жаңа ұрпақ тәрбиелеу міндеті мойынымызда. Қай елдің болмасын өсіп өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, дамыту бағытына байланысты [1]. Мұғалімдердің алдына қойылып отырған басты міндеттерінің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру. «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән. Олай болса, білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді ету және жаңа ақпараттық қоғамда ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол. Өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді. Педагогикалық технология – мұғалімнің кәсіби қызметін жаңартушы және сатыланып жоспарланған нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін іс-әрекет жиынтығы. Педагогикалық технологиядағы басты міндет – оқушының оқу-танымдық әрекетін жандандыра отырып, алға қойған мақсатқа толық жету. Технология мен әдістеменің мақсаты бір – «қалай оқыту мәселелерін қарастырады». «Сабақ беру жай ғана шеберлік емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер» деп Ж.Аймауытов айтқандай бүгінгі оқыту жүйесінде әртүрлі жаңа технологияларды пайдалану тәжірибеге еніп, нәтижелер беруде. Бұлар оқушының жеке қасиетін аша отырып, азамат етіп тәрбиелеумен қатар оқушының танымдық күшін қалыптастыру және білімін кеңейтуге, тереңдетуге жағдай жасайды. Ұстаз үшін ең басты мәселе – оқыту әдісін дұрыс таңдау. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойының дамуында басты рөл атқарады. Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін – өзі дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі [2]. Қазіргі кезде білім мен техниканың даму деңгейі әрбір оқушыға сапалы және терең білім беруіне

жағдай жасап отыр. Оқытушы баяндайды, әңгімелейді, түсіндіреді, ал оқушы тыңдайды, қабылдайды, ойлайды т.б, таным әрекеттерін жасайды. «Жүз рет естігеннен, бір рет көрген артық» деген сөздерді ескере отырып, сабақтарымызда мүмкіншілігіне қарай инновациялық технологияны пайдаланып отырсақ оқытушының ұтары мол деп ойлаймын. Тек оларды тиімді, жүйелі түрде қолдану оқытушының шеберлігіне байланысты әр қилы жүзеге асырылуы мүмкін Біз ұстаздар қауымы қандай болмасын жаңалыққа құлақ түре жүретініміз айқын. Жаңа технологияларды сабақта қолданудың тиімділігін қашан да жолға қоярымыз анық. Қазіргі кезде білім беру үрдісінде көптеген технологиялар қолданылады[3]. Соның бірі «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясы. Бұл бағдарлама қызықтыратыны сол баланың өзі ізденіп, дәлелдеуі. Ол бұрын тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойлаушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс- тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде. Қазіргі заманның талабына сай болу және жаңа формация мектебінде жұмыс істеп жүрген педагогтардың алдында тұрған проблемаларды шешу негізгі мақсат болып табылады, Білім ақпараттық қоғамда, жаһандану заманында құнның негізгі көзіне айналууда.

Сурет 1-Сын тұрғысынан ойлау

Ғылым мен жаңа технологияларды, білім беруді дамытудың жаһандық үрдістері:

- Ақпараттық коммуникациялық технологиялар.
- Ақпараттық мәдениет орталығы.
- Ақпараттық-коммуникациялық технологияға интернет, теледидар, электрондық почта, радионы жатқызуға болады.

- Мұғалім ақпараттық коммуникациялық технологиялар арқылы оқушылармен байланысын жеке-дара жақындаса алатындай жолмен жүргізуге мүмкіндік алады.

Сын тұрғысынан ойлау» бағдарламасының модулдерін ұтымды пайдалану оқушылардың шығармашылық қасиетін анықтауда, күшейтуде, оқытудың тиімділігін, сапасын арттыруда ерекше маңызды. *Бұлбағдарламаның мақсаты* – барлық жастағы, соның ішінде бастауыш сынып оқушыларының кез келген мазмұн түсінікке сыни тұрғыдан қарап, ең керекті пікір, ұйғарым таңдауға, шешім қабылдауға үйрету. Оқушылардың білім деңгейін көтеруге, шығармашылыққа баулуға, ойларын еркін айтуға жетелеу. Сын тұрғысынан ойлау сынау емес, шыңдалған, бірін – бірі толықтырған ойлау. Ең бастысы жекелей, топта, сыныпта оқушылардың білім деңгейін көтеруге ретімен сұрыптап қолданған стратегиялардың қай – қайсысы болсын сабақтың сапасын арттыруда үлесі зор. Жаңа білімді қабылдау, бекіту, іскерлік пен дағдыны тәрбиелеу барысында жұмыс жүйесін, оқушылардың дербес белсенді әрекетін дамытуда, өздік жұмысының тиімділігін арттыруда «Сын тұрғысынан ойлау» барысындағы әдіс-тәсілдер білімді меңгертудің әр түрлі кезеңінде қолдануға болатынын тәжірибе көрсетті[4]. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы ұстаз бен оқушыны ізденуге жетелейтін, шығармашылық шабыт беретін, болашаққа деген үмітті арттыратын бағыт. Әр оқушыда өзін – өзі дамыта, жетілдіре бақылай алатын дағды қалыптастыру, соған сәйкес өз бетінше білім алуға үйрету, дамудың ең биік шыңына жету болып табылады. Яғни, ең алдымен, шығармашылық ойлау нәтижесінде жаңалық ашылады, тұлғаның дамуы жеделдейді. *Өз пікірін ашық білдіруді талап ету қажет. Тек сонда ғана олар:*

- ✓ Мен осы мәселе туралы не ойлаймын?
- ✓ Осы мазмұннан алған ақпарат менің бұрынғы білетініме сәйкес пе?
- ✓ Маған бұл жаңа ойлар қаншалықты әсер етті, -деген сауалдар төңірегінде ойлауға үйренеді.

Қазіргі кезде мектептерде жиі қолданылып отырған жаңа технологиялардың бірі – сын тұрғысынан ойлауды дамыту қабілетін қалыптастыруға бағытталған әдіс-тәсілдер. Оқушыларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту-бүгінгі күннің басты талабы. Осы талап тұрғысынан алғанда оқу –тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру жаңа технологияларды тиімді пайдаланудың маңызы ерекше. Қазіргі таңда оқытудың елуден астам технологиясы бар екенін ғалымдарымыз айтып, осылардың кейбіреуі біздің білім беру жүйемізге еніп, тәжірибемізден орын алуда. Қазіргі ұстаздар қауымының алдында тұрған үлкен мақсат-өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді. Қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшағандығы мен еркіндігі, шығармашылдығы,

көңіл-күйінің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі. Оқушылардың шығармашылығын, танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, шығармашылық ой-өрісін арттыруда алатын маңызы ерекше. Қазіргі ұстаздар қауымының алдында тұрған үлкен мақсат-өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу[5]. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді. Қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшағандығы мен еркіндігі, шығармашылығы, көңіл-күйінің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі. Оқушылардың шығармашылығын, танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, шығармашылық ой-өрісін арттыруда алатын маңызы ерекше.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 18.08.2010 ж., ҚР Білім және ғылым министрінің №454 бұйрығы
- 2 Қазақстан республикасы жоғарғы педагогикалық білім тұжырымдамасы // егеменді қазақстан. - 1999, тамыз - 18. – Б. 3.
- 3 Еркибаева Г.Г., Оқыту үрдісіндегі жаңа технологиялар: теория мен практика: Оқу әдістемелік құрал. – Алматы: ГиГаТРЭЙД, 2014. - 208 б.
- 4 Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары: Оқу құралы: -Алматы: ЖШС «КАЗПРОФТЕХ», 2007. -144 б.
- 5 Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. –Алматы: 2014. -360 б.

ӘОЖ 371.33

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМгерлердің ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІС- ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кишибаева Дариха Жунисбекқызы

педагогика ғылымдарының кандидаты., доцент

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан қ

Резюме; В данной статье рассматривается важнейшая составляющая высшего педагогического образования - повышение профессиональных умений будущих учителей на основе инновационных технологий. В настоящее время понятие «педагогическая технология» трактуется по-разному. В нашей независимой стране разработана новая система образования, направленная на вхождение в мировое образовательное пространство. Предполагается, что в связи со значительными изменениями в учебно-воспитательном процессе изменилась образовательная

Summary: This article discusses the most important component of higher pedagogical education - improving the professional skills of future teachers based on innovative technologies. Currently, the concept of "pedagogical technology" is interpreted in different ways. In our independent country, a new education system has been developed aimed at entering the global educational space. It is assumed that due to significant changes in the educational process, the educational paradigm has changed, and a new content of education has appeared.

Бүгінгі күні еліміздің әлемдік біртұтас білім кеңістігіне ену жағдайында мамандар дайындау сапасын арттыру білім беру жүйесінің ең маңызды міндеттерінің бірі болып табылуда. Қоғамдағы үдемелі өзгерістер педагогикалық білім беру жүйесінде болашақ мұғалімдерге жаңа кәсіби ойлауды қалыптастыруды көздейді. Заманауи қоғам бәсекеге қабілетті, шығармашыл, жаңа өзгермелі жағдайларға тез бейімделуге дайын, өзін-өзі дамытатын, өз бетінше шешім қабылдай білетін азаматтарды тәрбиелеуге қабілетті, кәсібилігі жоғары мұғалімдерді қажет етеді делінген Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында [1]. Осы қоғамдық сұранысқа сәйкес лайықты маман дайындауда ең бастысы олардың кәсіби шыңдалуына басымдық берілуде. Жоғары педагогикалық білім берудің маңызды құрамдас бөлігі - болашақ мұғалімдердің инновациялық технологиялар негізінде кәсіби білігін арттыру болып табылады. Қоғамның саяси, әлеуметтік-экономикалық, техникалық және мәдени дамуында білім беру жүйесінің рөлі өте жоғары екені белгілі. Тек осы білімділік қуаты ғана мемлекетіміздің лайықты бейнесін және әлемдік қауымдастықтағы орнын қамтамасыз етеді, қоғамдағы әрбір адамның және халықтың әлемдегі статусын анықтайды. Ал, жоғары мектеп интеллекттік, ғылыми және мамандық қуаттың басты қозғаушы күші болып табылады. Еліміздегі зияткерлік және шығармашылық тұлғаны жасау мәселесі, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату заманауи қазақ қоғамының өзекті міндеттерінің бірі болып отыр. Осы тұрғыдан келгенде болашақ мұғалімдердің іс-әрекетін қалыптастыру мазмұны ең алдымен іс-әрекет негізінде толықтырылумен байланысты деуімізге болады [2,190 с]. Бұл әсіресе бүгінгі күнгі нарық заманындағы өте өзекті мәселеге айналып отыр. Педагогикалық іс-әрекет – мақсатты бағытталған адам іс-әрекетінің ерекше түрі, себебі мұғалім өзінің алдына белгілі бір мақсат қоймауы мүмкін емес. Кең мағынада педагогикалық іс-әрекет жинақталған адамзат тәжірибесін болашақ ересектерге беру мәңгі әлеуметтік функциясын орындауға бағытталған. Осыдан шығатыны педагогикалық іс-әрекет адам баласын қоғамдық өмірге кірістіру бойынша ерекше, әлеуметтік және тұлғалық детерминацияланған іс-әрекет. Бүгінгі білімгер - ертең білімді ұстаз, тағылымды тәрбиеші, басқадан ойы озық тәлімгер болуы маман болып қалыптасудың баспалдақтарында басталады. Еліміздің тәуелсіздік алғаннан кейінгі білім саласындағы туындаған қиындықтар ұстаздар қауымын тығырыққа тіреп, дағдарысқа әкелді. Бұл дағдарыстан шығу үшін педагогтар бас қосып, қиыншылықтан шығу мәселелерін біріге қарастыруды. Республикамыздағы белсенді, ізденіс үстіндегі оқытушылар өз қолдаушыларымен бір ұжым болып, ынтымақтастық педагогикасының аясында біріге қызмет етуге ынта білдірді. Олардың ерекшеліктері: біріншіден, жаңашылдық жолындағы авторлық курстар мен ғылыми-әдістемелік семинарлар, конференциялар ұымдастыру арқылы білім беру мазмұнын тереңдетумен айналысатын даму деңгейі жоғары дәрежедегі топ. Екіншіден, өзін-өзі жетілдіруші, қалыптастырушы, басқарушы жаңашыл жүйе. Үшіншіден, әр аймақтан ерікті түрде жаңашылдық ілімін қолдаушы, сыннан өткізуші, таратушы шығармашыл оқытушылар тобы – жаңа үдерісті

толық іске асырушы жаңашыл топ. Педагогикалық білім берудің заманауи тенденциясы болашақ мұғалімдердің іс-әрекеттерін қалыптастыруға үлкен талаптар қояды. Алайда болашақ мұғалімдерді қалыптастыру процесінің өзгермейтінділігі – жоғарғы мектепке қойылатын басты міндеттердің бірі, өйткені, бүгінгі күнгі педагог жан-жақты, инновациялық білімдермен қаруланған болуы тиіс. Мұндай сипаттағы білім тұлғаның бүкіл өміріндегі қоршаған ортамен ақпарат алмасуымен жүретін тұлға қалыптастырудың үнемі жалғасын тауып отыратын процесі болып табылады. Бүгінгі күнгі іс-әрекеті қалыптасқан мұғалім дегеніміз мұғалімдердің өздерінің шығармашылық ғұмырында жасайтын әрбір іс-әрекетінің деңгейінде болуын айта аламыз [3,236]. Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіз мемлекет екендігін бүкіл әлемге дәлелдеді. Ендігі басты мақсат – осы мемлекеттің өркендеп өсуі, халықтық әлеуметтік, экономикалық жағынан кемелденуі болып табылады. Мемлекеттің әлеуметтік, экономикалық өсіп-өркендеуінің түпқазығы – білім мен ғылым екендігі даусыз. Бүгінгі заманда жаңа компьютерлік технологияларды енгізумен бірге «технология» деген ұғым жиі кездеседі. XX ғасырдың 60-шы жылдарындағы АҚШ пен Англияда пайда болып, содан бұл термин өмір қажеттілігіне байланысты дүниежүзіне таралып кетті. Педагогикада бұл ұғым оқушылардың аз ғана күш жұмсап, ең жақсы жоғарғы нәтижеге жетудің тиімді принциптері мен әдістерін анықтауға бағытталған. Егер материалдық өндіріс саласында еңбек затын бірте-бірте терең меңгеру негізінде еңбек өнімінің өсуіне әкелетін жаңа технологиялар жасалса, ол білім беру саласында басқаша, технологиялар ұстаз іс-әрекетінің жеке жақтарына сай жасанды, қолдан істелген конструкциялар ретінде жасалынады. «Технология» деген термин гректің түп тамыры «techne» - өнер, шеберлік, кәсіп және «logos» - ғылым, білім деген сөздерінен шыққан. Екі түп тамырының бірлігін шеберлік туралы ғылым немесе білімді беретін деген сөзді құрайды. Ол өндірістік үдерістерді жүргізудің тәсілдері мен құралдары туралы білімдер жиынтығы деген [4,1446]. Қазіргі уақытта «педагогикалық технология» ұғымы әр түрлі түсіндіріледі. Жаңа педагогикалық технология деген не? Ол үшін алдымен «техника», «технология» терминдерінің мағынасын түсініп, тереңінде не жатыр, соны ақылмен аңғаруымыз қажет. Ол үшін әлемдік педагогикалық тәжірибеде «технология» ұғымының тарихына көз жүгірткеніміз жөн.

«Техника» терминінің екі мағынасы бар екені айқын:

- біріншісі - өндіріс құралдарының жиынтығы;
- екіншісі - бір істі орындағанда қолданылатын тәсілдер жинағы.

«Технология» термині сол тәсілдер жүйесі (ілім) деген мағынаны білдіреді. Бүкіл дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында қазіргі кезде Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылуда. Бұл үрдіс педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіне нақты өзгерістер енгізумен қатар елімізде болып жатқан түрлі бағыттағы білім беру қызметіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып, саралауды, жастардың шығармашылық әулетін дамытуды, мұғалім іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен

білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі - маңызды мәселелердің бірі. Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болды. Атап айтқанда: білім мазмұны жаңа біліктіліктермен ақпараттарды қабылдау қабілеттілерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларының нақтылануымен байи түсуде; ақпараттық дәстүрлі әдістері - ауызша және жазбаша, телефон немесе радиобайланыс қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде; баланың жеке басын тәрбиелеу, оның жан дүниесінің рухани баюына, азамат, тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде; мектеп, отбасы мен қоршаған әлеуметтік ортаның бала тәрбиесіндегі рөліне мән берілуде [5,208б]. Қазіргі қазақстандық білім беру кеңістігіндегі түбегейлі өзгерістер - тарихи объективті процес. Білім беру саласын реформалаудағы мақсат - білім беру жүйесін қайта қарап, оқушылардың шығармашылық бейімделуіне қарай бағдарлы, сатылы білім алуларына жағдай жасау болып табылады. Бүгінгі таңда оқушының білім сапасын бұрынғыдай білім, білігі және дағдысымен өлшеу жеткіліксіз. Қазіргі талап - білім сапасы оқушының алған білімін жеке басын әрі қарай дамытуына, тұлға ретінде қоғамның өркендеуіне пайдалана білуімен өлшенеді деп тұжырымдалады. Инновациялық технологияларды тиімді қолдану - болашақ мұғалімдердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыруға негіз болады. Бүгінде болашақ мұғалімдердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыруда көптеген инновациялық технологиялар бар, оларға: миға шабуыл, ТРИЗ, жобалау технологиясы, ойын технологиясы, кейс стади және т.б технологиялар жатады. Болашақ мұғалімдердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың бір көрінісі - сабақтарда оқытудың технологияларын тиімді қолдана білуі. Кейс стади технологиясын қолдану арқылы студенттең бойында тиянақтылық, жүйелілік іс-әрекеті қалыптасса, миға шауыл технологиясын қолдану арқылы өзіндік пікірлері қалыптасады. Осылайша, жоғарыда аталған технологияларды пайдалану арқылы болашақ мұғалімдердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыруға мүмкіндік аламыз. Болашақ мұғалімдердің іс-әрекетін қалыптастыру мәселелерін шешу, психологиялық-педагогикалық ғылымдардың озық жетістіктерін қолдану, оның ішінде инновациялық технологияларды қолдану, болашақ мұғалімдердің білім беру тәжірибесіне инновациялық оқыту технологиясын ендірудің тиімділігін жоғарылатуға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы Астана, Ақорда, 2007 жылғы шілденің 27-сі. № 319-ІІІ ҚРЗ
- 2 Таубаева Ш. Введение в методологию и методику педагогического исследования: учебное пособие. -Түркістан: «Тұран» баспасы, 2007. - 190 с.
- 3 Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. - Алматы, 2007. - 236 .
- 4 Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары: Оқу құралы: -Алматы: ЖШС «КАЗПРОФТЕХ», 2007. -144 б.

ОӘЖ 37: 159.9

ОҚЫТУШЫ МЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ БІРЛЕСКЕН ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Кожамсугирова Э.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются психолого-педагогические условия организации совместной деятельности преподавателя и студентов. Исследуются психологические и педагогические аспекты совместной работы в учебном процессе, включая мотивационные, коммуникативные и методические условия. Особое внимание уделяется влиянию совместной деятельности на когнитивное, социальное и эмоциональное развитие студентов, а также на формирование их учебной мотивации и коммуникативных навыков.

Summary: The article examines the psychological and pedagogical conditions for organizing collaborative activities between teachers and students. The study analyzes the psychological and pedagogical aspects of joint actions in the learning process, including motivational, communicative, and methodological conditions. The research also explores the impact of collaborative activities on students' cognitive, social, and emotional development.

Қазіргі білім беру үрдісінде оқытушы мен студенттің бірлескен қызметі білім беру сапасын арттырудың маңызды факторы болып табылады. Педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, оқу үдерісіндегі тиімді өзара әрекеттесу студенттердің танымдық қызығушылығын оятады, пәнге деген мотивацияны арттырады және жеке тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар, оқу процесіндегі бірлескен қызмет білім берудің заманауи әдістемелік тәсілдері мен психологиялық-педагогикалық шарттарға сүйенуге негізделеді.

Бірлескен қызметтің мәні педагогикалық психологияда көпжақты талқыланады. Ол тек оқытушының студентке білім беруі немесе студенттің пассивті қабылдауы ғана емес, керісінше, білім беру үдерісінде өзара әрекеттесуді, ақпарат алмасуды, бірлескен мақсаттар мен нәтижелерді жоспарлауды қамтиды. Бірлескен қызмет студенттің белсенді танымдық іс-әрекетін қалыптастыруға, сыни ойлау мен шығармашылық қабілеттерді дамытуға бағытталған. Бұл тәсілде оқытушы тек ақпарат жеткізуші ғана емес, сонымен бірге коуч, кеңесші және рефлексивті серіктес ретінде әрекет етеді.

Психологиялық аспектілерге назар аударсақ, студенттің оқу процесінде белсенділігін қамтамасыз ету үшін эмоциялық жағдай, сенімділік, өзіндік тиімділік сезімі маңызды рөл атқарады. Өзіндік тиімділік теориясы бойынша, адамның белгілі бір тапсырманы орындауға деген сенімі оның нақты жетістіктеріне ықпал етеді. Бірлескен қызмет кезінде оқытушы студентке бағыт-бағдар беріп, қолдау көрсеткенде, студент өз күшіне сенім артып, өздігінен ақпарат іздеуге және шешім қабылдауға ынталы болады. Бұл

психологиялық факторлар студенттің мотивациясын күшейтеді және оқу жетістіктеріне оң әсер етеді [1].

Педагогикалық шарттар бірлескен қызметтің тиімділігін анықтайтын маңызды компонент болып табылады. Олар үш негізгі блокқа бөлінеді: ұйымдастырушылық, әдістемелік және коммуникативтік. Ұйымдастырушылық шарттар оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесуін жоспарлау, сабақ құрылымын тиімді ұйымдастыру, уақытты дұрыс бөлу және оқу тапсырмаларын реттілікпен беру арқылы жүзеге асады. Әдістемелік шарттарға интерактивті әдістерді қолдану, жобалық және проблемалық тәсілдерді енгізу, студенттің жеке оқу траекториясын қалыптастыру жатады. Коммуникативтік шарттар оқу процесінде сенімді атмосфера құру, ашық диалог ұйымдастыру және кері байланысты тиімді жүргізуді қамтиды [2].

Бірлескен қызметтің тиімділігін арттыру үшін мотивтік аспектілер де ерекше маңызға ие. Студенттің белсенділігін ынталандыру мақсатында оқытушы оқу мақсаттарын нақты көрсетуі, жетістіктерді қолдау, шығармашылық тапсырмалар беру және топтық жұмысты ұйымдастыруы қажет [3]. Мотивация теориясы көрсеткендей, студенттер өз күштері бағаланған жағдайда ғана белсенділік танытып, оқу процесіне толық қатысады. Сондықтан оқытушы мен студенттің бірлескен қызметін ұйымдастыруда психологиялық қолдау мен қызығушылықты туғызу маңызды.

Студенттің жеке ерекшеліктерін ескеру бірлескен қызметтің негізгі шарттарының бірі болып табылады. Әрбір студенттің танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік ерекшеліктері бар. Жеке ерекшеліктерді ескерусіз ұйымдастырылған бірлескен іс-әрекет нәтижесіз болуы мүмкін. Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, студенттің оқу стилін, қызығушылық саласын және қабілеттерін ескеру оның белсенді қатысуына және оқу нәтижелерінің жоғары болуына ықпал етеді.

Командалық жұмыс және топтық өзара әрекеттесу оқытушы мен студенттердің бірлескен қызметінде маңызды рөл атқарады. Топтық іс-әрекет студентке әлеуметтік дағдыларды дамытуға, өз пікірін білдіруге, сыныптастарымен келісімге келуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, топтық жобалар оқу процесіне қызығушылықты арттырып, оқытушы мен студент арасындағы сенімділік пен ынтымақтастықты күшейтеді.

Оқу процесіндегі интерактивті технологияларды қолдану қазіргі психологиялық-педагогикалық зерттеулерде кеңінен қолданылады. Мысалы, электрондық платформалар, онлайн-дискуссиялар, виртуалды жобалар және тестілеу жүйелері бірлескен қызметті тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл құралдар оқытушы мен студент арасындағы кері байланысты жақсартады, оқу ақпаратын оңай бақылауға және талдауға жағдай жасайды [4].

Бірлескен қызметтің этаптық құрылымы оқыту тиімділігін арттыруға бағытталған. Әдетте ол үш кезеңнен тұрады: дайындық, негізгі іс-әрекет және қорытынды рефлексия. Дайындық кезеңінде мақсаттар анықталады, міндеттер түсіндіріледі, студенттің бастапқы білім деңгейі бағаланады. Негізгі іс-әрекет барысында студент тапсырмаларды орындайды, өзара пікір алмасады және

оқытушының қолдауымен мәселелерді шешеді. Қорытынды кезеңде рефлексия жүргізіледі, нәтижелер талданады, студент өзін-өзі бағалайды және келесі әрекеттерді жоспарлайды.

Бірлескен қызметтің психологиялық тиімділігі оқытушы мен студенттің өзара сеніміне негізделеді. Сенімді қарым-қатынас студенттің ашықтық пен белсенділігін арттырады, қателіктерден қорықпай әрекет етуге мүмкіндік береді және оқу мотивациясын күшейтеді. Сонымен қатар, сенім психологиялық қауіпсіздіктің басты компоненті болып табылады, ол студенттің шығармашылық әлеуетін толық іске асыруға жағдай жасайды.

Педагогикалық бақылау мен кері байланыстың рөлі бірлескен қызметтің сапасын арттырады. Оқытушы студенттің іс-әрекетін жүйелі бақылап, нәтижелерін талдайды және конструктивті кері байланыс береді. Бұл процесс студенттің өз жетістіктерін бағалауға, қателіктерді түзетуге және оқу мақсатына жетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кері байланыс оқу процесінде диалогтік қарым-қатынасты қалыптастырады және психологиялық қолдаудың тиімді құралын құрайды.

Проблемалық және зерттеушілік тәсілдер студенттің белсенді танымдық қызметін дамытуға ықпал етеді. Оқытушы студентті нақты өмірлік немесе ғылыми мәселелерді шешуге бағыттап, зерттеу және талдау әдістерін қолдануды үйретеді. Бұл тәсіл студенттің сыни ойлауын дамытады, өз бетінше шешім қабылдау қабілетін жетілдіреді және оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

Бірлескен қызметтің педагогикалық нәтижелері бірнеше деңгейде көрінеді. Біріншіден, студенттің білім деңгейі артады, оқу материалын терең меңгереді. Екіншіден, әлеуметтік дағдылар, топтық жұмыс дағдылары және коммуникативтік қабілеттер дамиды. Үшіншіден, студенттің өзін-өзі бағалау, мотивация және оқу процесіне деген қызығушылығы өседі. Төртіншіден, оқытушы мен студент арасындағы өзара сенім мен сыйластық нығаяды, бұл оқу үрдісінің сапасын жалпы арттырады.

Қорытындылай келе, оқытушы мен студенттердің бірлескен қызметін ұйымдастыру психологиялық-педагогикалық шарттардың кешенін талап етеді. Психологиялық шарттар студенттің эмоциялық жай-күйі, өзіндік тиімділік сезімі, мотивациясы мен сеніміне негізделсе, педагогикалық шарттар ұйымдастырушылық, әдістемелік және коммуникативтік аспектілерді қамтиды. Бірлескен қызметтің тиімді ұйымдастырылуы студенттің танымдық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына ықпал етеді, оқу мотивациясын арттырады және білім беру сапасын жоғарылатады.

Бірлескен қызметтің психологиялық-педагогикалық шарттарын сақтау білім беру процесінде инновациялық әдістерді қолдануға, студенттің шығармашылық әлеуетін дамытуға және заманауи білім беру талаптарына сай тиімді нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді. Осылайша, оқытушы мен студенттердің бірлескен қызметі тек білім беру құралдары ретінде емес, сонымен қатар тұлғаны жан-жақты дамыту, кәсіби және әлеуметтік дайындыққа қол жеткізу құралы ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылган әдебиет тізімі

1. Нестеренко, Н. В. Педагогическая психология: учебник для студентов вузов. — М.: Академия, 2018. — 432 с.
2. Вахрушев, В. А. Психологические основы педагогического взаимодействия. — СПб.: Питер, 2017. — 288 с.
3. Dewey, J. Democracy and Education. — New York: Macmillan, 1916. — 512 p.
4. Johnson, D. W., Johnson, R. T. Cooperative Learning and Social Interdependence Theory. — In: Handbook of Research on Cooperative Learning. — New York: Routledge, 2014. — P. 75–100.

УДК 376

КОРРЕКЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА ПО ФОРМИРОВАНИЮ НАВЫКОВ САМООБСЛУЖИВАНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА (С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МАТЕРИАЛА МОНТЕССОРИ)

Коновалова М.И., Ибрагимова Н.Ш., Бакирова З.Н.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Дуйсенбиев А.Ж.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйіндеме: Мақалада интеллектісі бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыруға бағытталған түзету-педагогикалық жұмыстың тиімділігін арттыру мақсатында Монтессори материалдарын қолдану тәжірибесі қарастырылады.

Summary: The article discusses the experience of using Montessori materials in order to increase the effectiveness of correctional and pedagogical work aimed at the formation of self-service skills of preschool children with intellectual disabilities.

Воспитатели играют ключевую роль в коррекции, воспитании и специальном обучении детей. В процессе взаимодействия ребенок изменяет свои представления о себе и окружающем мире, что напрямую отражается на формировании его самооценки. В общении и при усвоении новых знаний постепенно складывается мировоззрение ребенка.

Занятия трудовой деятельностью вовлекают детей в полезную активность, положительно влияющую на организм. Они способствуют развитию навыков личной гигиены, приучают поддерживать чистоту в помещении и формируют основы здорового образа жизни. Сочетание различных видов работы позволяет детям увидеть и почувствовать ее ценность и привлекательность. Рассмотрение вопросов трудового воспитания в условиях специального учреждения имеет особую актуальность, так как социальная адаптация напрямую зависит от уровня социальной направленности личности. Это является одной из важнейших задач коррекционного образования, направленного на развитие и воспитание учащихся.

Эффективное социальное и личностное развитие детей с интеллектуальными нарушениями возможно лишь при создании необходимых

условий, среди которых важное место занимает формирование навыков самообслуживания.

В процессе психофизического развития состояние и качества личности изменяются и обогащаются по мере усвоения социального опыта. В ходе деятельности формируются психосоциальная коррекция, умственные, физические и нравственные качества, развивается саморегуляция, способность планировать и контролировать собственную активность, а также навыки социальной и трудовой адаптации. Вся система психосоциальной работы ориентирована на реабилитацию и социализацию ребенка с особыми интеллектуальными образовательными потребностями, его адаптацию к условиям окружающей действительности с целью формирования полноценной, активной личности, способной включаться в трудовую и общественную жизнь и пользоваться социальными благами [1]. Одной из ключевых задач коррекционного обучения выступает повышение эффективности педагогического воздействия на процесс обучения детей с психическими нарушениями, раскрытие их интеллектуального и речевого потенциала, подготовка к самостоятельной жизни и успешному включению в социум как полноправных членов общества.

Трудовое воспитание и обучение занимают центральное место в системе коррекционной работы с детьми. Главная цель данного направления психосоциальной деятельности заключается в формировании мотивации к труду, развитии трудовых умений и навыков, а также воспитании необходимых поведенческих установок и личностных качеств. Практические занятия в элементарных формах доступны и понятны детям с интеллектуальными нарушениями, так как отличаются наглядностью и легкостью восприятия. Разнообразие видов трудовой деятельности способствует активному включению всех анализаторов и обеспечивает их всестороннее развитие. Конкретные задачи трудового воспитания и способы их реализации определяются особенностями и степенью выраженности нарушений у ребенка.

Особая форма нарушения психического развития может возникать под влиянием различных факторов: патологической наследственности, хромосомных аномалий (от лат. *dysfunction ratio* — искажение структуры), врожденных патологий, а также органических поражений центральной нервной системы на ранних стадиях внутриутробного или постнатального развития.

Недоразвитие мозга носит непрогрессирующий характер: воздействие вредоносных факторов прекращается, и у ребенка сохраняется способность к развитию, которая подчиняется общим законам формирования психики, но имеет специфические особенности в зависимости от вида поражения центральной нервной системы и его длительных последствий. Термин «олигофрения» был введен немецким психиатром Р.И., а также описан в трудах Н.Ф. Айзмана и Кузьминой-Сыромятниковой [2].

Согласно Международной классификации болезней (МКБ-9), выделяют три степени умственной отсталости:

- **дебильность** — относительно легкая, поверхностная форма;

- **имбецильность** — более глубокая степень интеллектуального недоразвития;

- **идиотия** — наиболее тяжелая форма, характеризующаяся выраженным и глубоким нарушением психического развития.

Интеллект при его нарушениях отличается несоответствием между потребностями познавательной деятельности (внимание, память) и развитием высших психических функций, таких как способность к сравнению, рассуждению, анализу и синтезу, формированию как конкретных, так и абстрактных идей, а также выработке самостоятельных суждений и выводов. При этом структура нарушений может быть относительно однородной.

Когнитивные процессы часто ограничиваются дефектами органов чувств, однако даже при сохранном зрении и слухе восприятие внешних раздражителей затруднено из-за недостаточной активности внимания. При выраженных формах интеллектуальных нарушений страдает прежде всего устойчивость внимания. В условиях психического напряжения дети с интеллектуальными нарушениями утомляются значительно быстрее, чем их нормально развивающиеся сверстники [3]. Характерными являются и расстройства памяти: затруднено зрительное запоминание, установление связей с прошлым опытом. При общей недостаточности памяти иногда наблюдается избирательная сохранность отдельных ее видов.

Недоразвитие психических функций приводит к трудностям в формировании целостных представлений о прошлом и настоящем, в построении выводов и, как следствие, в усвоении новых знаний и понятий. Объем знаний таких детей всегда ограничен. Особенно выражены затруднения при освоении абстрактных категорий: они не понимают переносных значений слов, не способны оперировать абстрактными числами, а счет ведут только в пределах конкретного количества или с использованием наглядных средств. Различение понятий порядка, а также последовательности явлений для них также представляет значительные трудности. Методы организации деятельности должны опираться на индивидуальные особенности детей с особыми образовательными потребностями. Трудовая деятельность рассматривается как необходимое условие формирования значимых личностных качеств. Особое значение приобретают такие направления работы, как самообслуживание, ведение домашнего хозяйства и занятия ручным трудом [4].

Таким образом, можно заключить, что коррекционная направленность трудового воспитания способствует не только решению его непосредственных задач, но и обеспечивает условия для личностного развития детей с умственной отсталостью. Она позволяет формировать у них положительные, социально значимые качества, а эффективность данного процесса во многом определяется организацией трудового воспитания в специальных образовательных учреждениях.

Список использованной литературы

1. Черных. - М.: ВАКО, 2015. - 601 с.

2. Андреев А. Л. Место искусства в познании мира / А.Л. Андреев. - М.: Издательство политической литературы, 2016. - 256 с.
3. Маркелова Л., Бондаревский В. Познание мира / Маркелова Лариса., Бондаревский В. - М.: Московский рабочий, 2019. - 256 с.
4. Айзман Р. И., Кузьмина -Сыромятникова Н. Ф., Медико-биологические основы дефектологии. — М.: Юрайт, 2020. — 225 с.

УДК 159.9

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СТРЕСС КАК ФАКТОР СНИЖЕНИЯ ТРУДОВОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Косаева Б.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада кәсіби стресс пен оның еңбек тиімділігіне әсері қарастырылады. Кәсіби стресс себептері, психологиялық механизмдері, оның когнитивтік, эмоционалдық және физиологиялық әсерлері талданады. Мақалада стрессті басқару және алдын алу әдістері, сондай-ақ ұйымдық және жеке стратегиялар қарастырылады.

Summary: The article examines professional stress and its impact on work efficiency. Causes of professional stress, psychological mechanisms, and its cognitive, emotional, and physiological effects are analyzed. The study discusses methods for stress management and prevention, as well as organizational and individual strategies to maintain productivity.

Современные условия профессиональной деятельности характеризуются высокой динамичностью, возросшими требованиями к квалификации, интенсивностью труда и необходимостью адаптации к постоянным изменениям. В таких условиях актуальной становится проблема профессионального стресса, который существенно влияет на психологическое состояние работников и их трудовую эффективность. Профессиональный стресс определяется как реакция организма на требования и нагрузки рабочей среды, превышающие ресурсы личности, и сопровождается когнитивными, эмоциональными и физиологическими изменениями. Его влияние на эффективность труда является многоаспектным и включает как прямое снижение производительности, так и косвенные эффекты, связанные с ухудшением мотивации, концентрации внимания, коммуникативных навыков и общего качества выполняемой работы.

Профессиональный стресс является универсальной психологической реакцией на трудовые нагрузки, однако его проявления и последствия зависят от индивидуальных характеристик работника, специфики профессиональной деятельности и организационной среды. Ключевыми факторами возникновения стресса на рабочем месте являются чрезмерные объемы работы, жёсткие сроки выполнения задач, неопределённость ролей, конфликтные ситуации, недостаток контроля над процессом труда и ограниченные ресурсы для выполнения профессиональных обязанностей. Хронический стресс способен формировать устойчивые эмоциональные и когнитивные паттерны,

приводящие к выгоранию, снижению удовлетворенности трудом и деградации профессиональных навыков [1].

С психологической точки зрения, влияние профессионального стресса на трудовую эффективность объясняется рядом механизмов. Во-первых, стресс вызывает когнитивные искажения, снижение концентрации внимания и способности к аналитическому мышлению. Исследования показывают, что при высоком уровне стрессовой нагрузки снижается оперативная память, замедляется принятие решений и увеличивается вероятность ошибок. Во-вторых, стресс влияет на эмоциональную сферу, вызывая раздражительность, тревожность, депрессивные состояния и эмоциональное выгорание. Эмоциональная нестабильность снижает коммуникативные способности, ухудшает командную работу и ведёт к конфликтам на рабочем месте. В-третьих, стресс запускает физиологические процессы, включая повышение уровня кортизола, увеличение сердечного ритма и мышечное напряжение, что в долгосрочной перспективе приводит к хронической усталости и снижению физической выносливости, необходимой для выполнения профессиональных обязанностей.

Различают несколько форм профессионального стресса, каждая из которых по-разному воздействует на эффективность труда. Острая стрессовая реакция возникает в ответ на внезапные трудовые нагрузки или кризисные ситуации и, в короткой перспективе, может мобилизовать ресурсы личности, улучшая концентрацию и продуктивность. Однако при длительном или повторяющемся воздействии развивается хронический стресс, который оказывает разрушительное влияние на когнитивные и эмоциональные функции, снижает мотивацию и качество работы, способствует профессиональному выгоранию. Эмоциональное выгорание — крайняя форма хронического стресса — проявляется потерей интереса к работе, апатией, цинизмом и снижением профессиональной компетентности [2].

Профессиональный стресс тесно связан с понятием эффективности труда, которая определяется как степень достижения запланированных целей и качество выполняемой работы при оптимальном использовании ресурсов. Эффективность труда включает продуктивность, точность выполнения задач, креативность, способность к саморегуляции и взаимодействию с коллегами. Стресс негативно влияет на все эти компоненты: снижает скорость и качество выполнения задач, увеличивает количество ошибок, ухудшает способность к инновационному мышлению и снижает кооперацию внутри команды. Таким образом, стресс не только отражается на индивидуальной продуктивности, но и оказывает системное влияние на организационную эффективность.

Эмпирические исследования подтверждают значимость профессионального стресса как детерминанты трудовой эффективности. Так, в ряде кросс-культурных исследований выявлено, что работники, испытывающие высокий уровень стресса, демонстрируют снижение продуктивности на 15–30 %, увеличенное количество ошибок и повышенный уровень абсентеизма. Долгосрочные последствия хронического стресса включают потерю

квалификации, снижение инновационной активности и ухудшение организационного климата. Кроме того, стресс повышает риск возникновения психосоматических заболеваний, что дополнительно снижает трудоспособность и увеличивает затраты организаций на медицинскую поддержку сотрудников.

Для снижения негативного влияния профессионального стресса на трудовую эффективность разрабатываются различные психологические и организационные стратегии управления стрессом. С психологической точки зрения применяются методы когнитивно-поведенческой терапии, тренинги стрессоустойчивости, техники релаксации и медитации, обучение навыкам эмоциональной саморегуляции. Эти методы направлены на изменение когнитивных искажений, повышение способности к конструктивному реагированию на стрессовые ситуации и развитие адаптивных стратегий поведения. Например, когнитивная перестройка позволяет работнику переосмыслить источники стресса и снизить тревожность, а техники релаксации уменьшают физиологическую активацию и способствуют восстановлению энергии.

С организационной точки зрения эффективными считаются меры, направленные на оптимизацию условий труда и управление рабочей нагрузкой. В числе таких мер: рациональное распределение задач, обеспечение прозрачности ролей и ответственности, создание поддерживающей корпоративной культуры, внедрение систем обратной связи и признания достижений сотрудников. Исследования показывают, что организации, применяющие комплексные программы управления стрессом, демонстрируют повышение общей производительности, снижение уровня ошибок и улучшение морального климата [3].

Особое внимание уделяется индивидуализации подходов к управлению профессиональным стрессом, учитывающей личностные особенности, профессиональный опыт и мотивацию сотрудников. Например, интроверты и экстраверты по-разному реагируют на социальные стрессоры, а работники с высоким уровнем эмоционального интеллекта более эффективно справляются с эмоциональными нагрузками. Дифференцированный подход позволяет разрабатывать программы поддержки, максимально учитывающие потребности конкретного сотрудника, и повышает эффективность как индивидуальной, так и коллективной работы.

Важным аспектом является также профилактика профессионального стресса, включающая разработку стратегий раннего выявления стрессовых факторов, обучение сотрудников навыкам саморегуляции и внедрение корпоративных программ психологической поддержки. Профилактические меры позволяют снизить вероятность развития хронического стресса, предотвратить эмоциональное выгорание и обеспечить устойчивую трудовую активность. Применение профилактических программ особенно важно для работников с высокой нагрузкой, в кризисных сферах и в условиях постоянных изменений, таких как ИТ, медицина и образование.

Современные исследования подчеркивают значимость комплексного подхода, сочетающего психологические, организационные и индивидуальные методы управления стрессом. Такой подход позволяет не только снизить негативное влияние стресса на эффективность труда, но и способствовать развитию профессиональной компетентности, повышению удовлетворенности работой и укреплению психоэмоционального благополучия сотрудников. Комбинация когнитивно-поведенческих техник, организационных изменений и профилактических программ обеспечивает синергетический эффект и создает условия для устойчивой профессиональной деятельности [4].

Таким образом, профессиональный стресс является ключевым фактором, влияющим на трудовую эффективность. Он воздействует на когнитивные, эмоциональные и физиологические процессы, снижает продуктивность, повышает вероятность ошибок, ухудшает качество межличностного взаимодействия и может приводить к профессиональному выгоранию. Эффективное управление профессиональным стрессом требует интеграции психологических и организационных стратегий, индивидуализации подходов и внедрения профилактических мер. Только комплексное воздействие позволяет минимизировать негативные последствия стресса и обеспечить высокий уровень трудовой эффективности, благополучие работников и устойчивое развитие организаций.

В перспективе развития исследований профессионального стресса важное значение приобретает изучение влияния новых технологий, гибких форм занятости и удаленной работы на стрессовые нагрузки сотрудников. Современные подходы должны учитывать виртуальное взаимодействие, информационную перегрузку и постоянную доступность, создавая условия для психологической поддержки, дистанционного мониторинга состояния работников и разработки адаптивных программ снижения стресса. Такой подход позволит организациям сохранить производительность, снизить уровень ошибок и укрепить мотивацию сотрудников в условиях современных профессиональных реалий.

Список использованной литературы

1. Lazarus, R. S., & Folkman, S. Stress, Appraisal, and Coping. — New York: Springer, 1984. — 456 p.
2. Иванова, Т. В. Психология профессионального стресса. — М.: Психология, 2016. — 312 с.
3. Ganster, D. C., & Rosen, C. C. Work Stress and Employee Health: A Multidisciplinary Review // Journal of Management. — 2013. — Vol. 39, № 5. — P. 1085–1122.
4. Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study // Journal of Organizational Behavior. — 2004. — Vol. 25, № 3. — P. 293–315.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ПРОФИЛАКТИКИ БУЛЛИНГА СРЕДИ ПОДРОСТКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ШКОЛЫ

Косимбеков А.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада мектептегі буллингтің алдын алу мәселесі психологиялық-педагогикалық тұрғыдан қарастырылады. Буллингтің себептері мен салдары, сондай-ақ оны болдырмау бойынша жүйелі шаралар талданады. Автор эмоционалды қауіпсіз білім беру ортасын құрудың, эмпатия мен толеранттылықты дамытудың және педагогикалық ұжымның кәсіби даярлығының маңыздылығын атап көрсетеді. Буллингтің алдын алу кешенді психологиялық және тәрбиелік жұмысты, ата-аналармен, мұғалімдермен және оқушылармен өзара іс-қимылды қамтитын жүйе ретінде қарастырылады.

Summary: The article examines the problem of bullying prevention among adolescents in the school environment from a psychological and pedagogical perspective. The causes and consequences of bullying are analyzed, and a comprehensive system of preventive measures is proposed. The author emphasizes the importance of creating an emotionally safe educational environment, developing empathy and tolerance, and enhancing teachers' professional competence. Bullying prevention is viewed as a holistic system that includes psychological and educational interventions, cooperation with parents, and active involvement of all participants in the educational process.

Современная школа является не только местом получения знаний, но и важнейшей социальной средой, в которой происходит формирование личности ребёнка, его ценностных установок и моделей поведения. В условиях возрастающей социальной напряжённости и цифровизации коммуникации особое внимание требует проблема буллинга — систематического психического или физического насилия, направленного на одного или нескольких учащихся со стороны сверстников. Буллинг рассматривается не как единичный конфликт, а как устойчивая модель деструктивного взаимодействия, имеющая серьёзные последствия для психического и социального развития подростков. В связи с этим профилактика буллинга становится одной из приоритетных задач психолого-педагогической работы в образовательной среде.

Актуальность исследования обусловлена высокой распространённостью агрессивных форм поведения среди учащихся, снижением уровня эмпатии и толерантности, а также недостаточной разработанностью системных подходов к профилактике школьного насилия. Буллинг деструктивно воздействует не только на жертв, но и на агрессоров, свидетелей и на весь школьный коллектив. Он приводит к нарушениям эмоционального состояния, социальной дезадаптации, ухудшению учебной мотивации и даже к риску суицидальных проявлений. Поэтому профилактика буллинга должна рассматриваться как комплексная система мер, включающая психологическую диагностику, коррекционно-развивающую работу, педагогическое сопровождение и формирование благоприятного морально-психологического климата.

Буллинг в подростковой среде представляет собой сложное социально-психологическое явление. Его структура включает три основные роли: агрессора, жертву и свидетелей. Поведение агрессора часто связано с внутренней неуверенностью, стремлением самоутвердиться за счёт доминирования и нарушением моральных норм. Жертвой буллинга, как правило, становится ребёнок с низким уровнем социальной адаптации, заниженной самооценкой, повышенной тревожностью или отличающимися особенностями поведения. Свидетели буллинга — важная часть системы, поскольку их реакция (поддержка, бездействие или осуждение) определяет устойчивость насильственной модели взаимодействия. Именно поэтому профилактика буллинга должна быть направлена не только на агрессора и жертву, но и на формирование ответственной позиции всех участников образовательного процесса [1].

Психолого-педагогическая система профилактики буллинга базируется на принципах гуманизма, уважения личности, эмпатии и взаимопомощи. Её основная цель — создание безопасной образовательной среды, в которой исключаются формы насилия и формируется культура ненасильственного общения. Система профилактики должна быть не реактивной, направленной на устранение последствий, а проактивной — ориентированной на предупреждение агрессивных проявлений и развитие позитивных социальных навыков. Основными задачами такой системы являются: диагностика уровня агрессивности и социального климата в коллективе, формирование у учащихся навыков конструктивного общения, развитие эмпатии и толерантности, повышение психологической компетентности педагогов и родителей.

Ключевым направлением профилактической работы является создание эмоционально безопасной образовательной среды. Эмоциональная безопасность подразумевает отсутствие страха, унижения и социальной изоляции. Для её обеспечения необходимо развитие доверительных отношений между учителем и учащимися, внедрение механизмов обратной связи, поддержание открытого диалога и уважительного взаимодействия. Педагог должен не только контролировать поведение учащихся, но и быть внимательным наблюдателем, способным своевременно распознать скрытые признаки психологического давления или изоляции ученика.

Эффективная профилактика буллинга невозможна без развития эмпатии — способности понимать и сопереживать другому человеку. Формирование эмпатии у подростков происходит в процессе совместной деятельности, общения и эмоционального опыта. Педагогическая практика может включать групповые тренинги, интерактивные игры, обсуждение ситуаций морального выбора, просмотр и анализ фильмов, отражающих проблемы насилия и дружбы. Эти формы работы позволяют учащимся осознать последствия агрессии, развивают навыки саморегуляции и уважительного взаимодействия.

Важным психолого-педагогическим условием является обучение школьников навыкам конструктивного разрешения конфликтов. Подростковый возраст характеризуется повышенной эмоциональной возбудимостью и

стремлением к самоутверждению, что нередко приводит к столкновениям интересов. Профилактическая работа должна включать развитие коммуникативной компетентности, обучение стратегиям ненасильственного общения и умению договариваться. В этом контексте целесообразно внедрение программ школьной медиации, когда обученные старшеклассники или педагоги-медиаторы помогают разрешать конфликты мирным путём. Медиация не только снижает уровень агрессии, но и способствует формированию у подростков ответственности и навыков самоконтроля [2].

Не менее значимым компонентом психолого-педагогической системы профилактики буллинга является работа с родителями. Именно семейное воспитание закладывает основы отношения ребёнка к окружающим, формирует модели поведения и уровень эмоциональной культуры. Педагоги и школьные психологи должны вести просветительскую работу, помогая родителям осознавать важность эмоциональной поддержки, открытого общения и ненасильственных методов воспитания. Родительские собрания, тренинги и индивидуальные консультации могут быть направлены на повышение чувствительности к эмоциональному состоянию ребёнка, выявление признаков буллинга и формирование совместных стратегий преодоления трудностей.

Решающая роль в профилактике буллинга принадлежит педагогическому коллективу. Учителя, классные руководители и школьные психологи должны выступать как единая команда, разделяющая общие ценности и стратегии взаимодействия. Необходима системная подготовка педагогов по вопросам школьного насилия, конфликтологии, детской психологии и правовой ответственности. Эффективным инструментом является разработка и внедрение «антибуллинговых» программ на уровне школы, включающих нормы поведения, алгоритмы действий при выявлении буллинга, а также мероприятия по формированию позитивного социального климата. Важным направлением работы является развитие педагогической рефлексии — способности анализировать собственное влияние на учеников и своевременно корректировать методы педагогического воздействия [3].

Психологическая служба школы занимает центральное место в реализации системы профилактики. Она выполняет диагностическую, консультативную и коррекционно-развивающую функции. Диагностика позволяет выявить уровень агрессивности, тревожности и социального статуса учащихся, определить потенциальные группы риска. Консультативная работа направлена на помощь жертвам буллинга и агрессорам, поддержку педагогов и родителей. Коррекционно-развивающие программы включают тренинги по развитию уверенности, эмоциональной устойчивости, эмпатии и навыков коммуникации. Психолог должен быть не только специалистом, но и посредником между всеми участниками образовательного процесса, способным обеспечить взаимопонимание и согласование интересов.

Профилактика буллинга требует также создания нормативно-правовой базы и институциональных механизмов реагирования. В каждой школе целесообразно разработать локальные акты, определяющие понятие буллинга,

порядок обращения и рассмотрения случаев насилия, а также меры ответственности. Наличие чётких правил способствует формированию у школьников чувства справедливости и защищённости. Кроме того, регулярное информирование учеников о правах ребёнка и возможностях получения помощи повышает уровень правовой грамотности и снижает вероятность повторных случаев буллинга.

Современные информационно-коммуникационные технологии, несмотря на их образовательный потенциал, создают новые формы агрессии — кибербуллинг. Психолого-педагогическая система профилактики должна учитывать и этот аспект. Необходимо формирование у подростков культуры ответственного поведения в сети, навыков цифровой этики и медиаграмотности. Важна работа по развитию критического мышления, осознания последствий онлайн-агрессии и укрепления самоконтроля в виртуальной коммуникации. Педагоги и родители должны быть готовы к конструктивному обсуждению интернет-проблем и оказывать подросткам эмоциональную поддержку в случае столкновения с кибербуллингом.

Рассматривая профилактику буллинга как системный процесс, необходимо подчеркнуть её комплексный характер. Эффективная система объединяет психологические, педагогические, организационные и социальные меры. На психологическом уровне работа направлена на развитие эмоциональной компетентности, эмпатии и уверенности в себе. На педагогическом — на формирование культуры взаимодействия, поддержку позитивных отношений в коллективе и развитие самоуправления учащихся. На организационном уровне — на создание структур и программ, обеспечивающих мониторинг и реагирование на проявления агрессии. На социальном — на сотрудничество школы с внешними институтами: службами защиты прав ребёнка, центрами психологической помощи и общественными организациями [4].

Таким образом, психолого-педагогическая система профилактики буллинга среди подростков в образовательной среде школы представляет собой многоуровневый комплекс мероприятий, направленных на обеспечение психологического благополучия учащихся и формирование культуры уважительного взаимодействия. Её эффективность определяется целостностью, последовательностью и согласованностью действий всех участников образовательного процесса. Создание безопасной школьной среды — это не разовая акция, а постоянный процесс, требующий внимания, профессионализма и гуманистического подхода. Только при условии системной работы школа может стать пространством доверия, сотрудничества и личностного роста, где исключаются формы насилия и поощряются взаимопонимание, эмпатия и толерантность.

Список использованной литературы

1. Ольшанская, И. Г. Профилактика буллинга в образовательной среде: психолого-педагогический аспект // Психология и образование. — 2020. — № 5. — С. 34–42.

2. Головина, Е. В. Школьный буллинг как социально-психологическое явление: диагностика и профилактика. — М.: Академия, 2021. — 168 с.
3. Olweus, D. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. — Oxford: Blackwell, 2013. — 152 p.
4. Козлова, Н. А. Психолого-педагогические условия предупреждения агрессии и насилия в подростковой среде // Вестник педагогических наук. — 2022. — № 2. — С. 87–95.

UDC 37.032:37.091

EXAMINATION OF THE ADULT EDUCATION AND LIFELONG LEARNING COURSE PROPOSALS OF PROSPECTIVE TEACHERS WITHIN THE SCOPE OF ADULT EDUCATION AND LIFELONG LEARNING COURSE

Yeliz Abbak

Erciyes University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, KAYSERİ

Түйін: Бұл зерттеу «Ересектерді оқыту және өмір бойы білім алу» пәнін алған болашақ мұғалімдердің ұсынылған курс бағдарламаларын талдауға бағытталған. Зерттеу аясында Түрік тілі, Ағылшын тілі, Мектепке дейінгі тәрбие және Әлеуметтік пәндер білім беру бағдарламаларында оқитын 190 болашақ мұғалімнің 44 курс бағдарламасы құжаттық талдау әдісімен қаралды. Болашақ мұғалімдер өздерінің білім беру саласына немесе басқа қажеттілік салаларына қатысты курс бағдарламаларын ұсынған. Нәтижелер көрсеткендей, ең көп ұсынылған курстар ата-аналарға арналған білім беру, шет тілін үйрету, технологияны пайдалану, алғашқы көмек, әдеп нормалары, қолөнер, аспаздық, жеке күтім және үй жануарларын күту сияқты салаларды қамтыған. Бұл зерттеу болашақ мұғалімдердің қызметке дейінгі кезеңде ересектерді оқыту мен өмір бойы білім алу тақырыптары бойынша біліміне үлес қосып, өмір бойы білім беру орталықтарында ұсынылатын курстарды анықтау кезінде ұсыныс жасауға және болашақ зерттеулерге негіз бола алады.

Резюме: Данное исследование направлено на изучение предложенных программ курсов студентов, прошедших курс «Обучение взрослых и образование на протяжении всей жизни». В исследовании были проанализированы 44 программы курсов 190 студентов, обучающихся по программам подготовки учителей турецкого языка, английского языка, дошкольного образования и социальных наук, с использованием метода документального анализа. Студенты предлагали программы курсов, связанные как с их собственной областью, так и с другими областями потребностей. Результаты показали, что наиболее часто предлагались курсы по обучению родителей, изучению иностранных языков, использованию технологий, оказанию первой помощи, этикету, ремеслам, кулинарии, личной гигиене и уходу за домашними животными. Исследование важно для формирования знаний будущих учителей об обучении взрослых и образовании на протяжении всей жизни до выхода на профессиональную деятельность, а также для предоставления идей исследователям и практикам в этой области.

The concept of lifelong learning can be expressed as an approach in which individual characteristics are taken into account, age is not important, every individual can learn when given the opportunity, equal opportunities are provided to everyone, individuals are given the chance to manage their own learning, and learning can occur at any time regardless of time or place, using different teaching methods. Moreover, lifelong learning is the process of providing personal, social, and

professional development throughout life in order to improve individuals' quality of life and overall well-being [1].

In today's world, where information quickly becomes outdated and professions are highly dynamic, there are several factors that make lifelong learning necessary. Globalization, economy, culture, and society are among the factors that necessitate lifelong learning [2]. In the post-industrial era, there is no longer a single profession that will be pursued throughout life, and even full-time employment is no longer guaranteed. In this context, lifelong learning opposes short-term and limited learning processes and strives to move people away from monotonous teaching and learning processes in education. While human life was traditionally perceived as childhood, the period of obtaining a profession, working life, and then retirement, this perception has completely changed. As life continues, the knowledge acquired becomes insufficient, and it becomes necessary to continuously expand knowledge [3].

The concept of adult education, which is often used alongside lifelong learning, is defined by UNESCO (2020) as education provided to individuals aged 15 and above who are outside formal education or enrolled in university, in accordance with their needs and benefits. Adult education is a type of education aimed at supporting individuals' lifelong learning processes, enabling them to acquire new knowledge and skills, and contributing to their personal and professional development. This type of education allows for the completion of areas lacking in formal education or the discovery of individuals' unnoticed talents. Therefore, adult education can be considered a complement to formal education [4]. In this context, various courses and training programs are planned to enable adults to adapt to changing life conditions and continuously develop themselves. The Ministry of National Education (MEB) has established the Directorate General for Lifelong Learning to provide educational opportunities to all segments of society. In Turkey, institutions operating under this directorate, such as public education centers, institutes of maturation, and open education schools, serve as significant institutions in adult education [5].

Significance of the Research: Lifelong learning is considered an important tool for improving the quality of human resources, which are the most valuable asset of countries (Aksoy, 2013). In Turkey, updates regarding lifelong learning have been implemented not only under the Ministry of National Education but also under the Higher Education Council (YÖK). For example, in 2018, many elective courses were added to teacher education undergraduate programs at universities. One of these courses is "Adult Education and Lifelong Learning." One of the most important competencies that 21st-century societies expect individuals to possess is lifelong learning skills. In this context, the influence of teachers in raising individuals equipped with these skills and aware of their importance is crucial. In fact, having teachers graduate from pre-service training programs with this awareness is even more significant for transforming societies into lifelong learning communities.

Purpose of the Research: Therefore, the present study aims to examine the course programs proposed in class by teacher candidates who took the "Adult Education and Lifelong Learning" course during their pre-service training, focusing

on addressing the needs of society. In line with this purpose, the study seeks answers to the following sub-problems:

1. What course programs are proposed by Turkish Language Education teacher candidates who took the Adult Education and Lifelong Learning course?
2. What course programs are proposed by English Language Education teacher candidates who took the Adult Education and Lifelong Learning course?
3. What course programs are proposed by Preschool Education teacher candidates who took the Adult Education and Lifelong Learning course?
4. What course programs are proposed by Social Studies Education teacher candidates who took the Adult Education and Lifelong Learning course?

In this study, which aims to examine the activities developed by teacher candidates within the "Adult Education and Lifelong Learning" course, a case study design, one of the qualitative research methods, was employed. A case study is a qualitative research design that identifies a situation or themes related to a situation through various data collection tools (interviews, observations, documents, etc.) gathered from multiple sources within a specific period [6]. Additionally, case studies can be classified into three groups according to their purposes: descriptive, interpretive, and evaluative [7].

The study group of the research consists of teacher candidates from four different departments (Turkish, English, Preschool, and Social Studies) at the Faculty of Education of a university located in the Central Anatolia Region. The study was conducted with 190 teacher candidates who were reached using the convenience sampling method.

Table1. The working group of the research

Variables	Categories	f	%
Gender	Female	153	81
	Male	37	19
Teaching Programs	Turkish Language Education	44	23
	English Language Education	75	39
	Social Studies Education	18	9
	Preschool Education	53	29
Grade Level	3rd Grade	137	72
	4th Grade	53	28

When examining the information of the 190 participants forming the study group, it was found that 81% (153) were female and 19% (37) were male. Of the participants, 23% (44) were from the Turkish Education program, 39% (75) from the English Language Education program, 9% (18) from the Social Studies Education program, and 29% (53) from the Preschool Education program. Regarding their academic level, 72% were in the 3rd year and 28% in the 4th year.

Within the scope of the study, the course programs that teacher candidates developed based on adults' areas of need and presented in class, which were later compiled into reports, were examined using the document analysis technique. Data for the study were collected by creating a "Course Proposal Analysis Form".

Additionally, document analysis was utilized in examining the data, and the course proposals prepared by the teacher candidates within the scope of adult education and lifelong learning were presented descriptively in tables.

The findings regarding the course programs proposed by teacher candidates from the Faculty of Education, studying in the Turkish Education, English Language Education, Preschool Education, and Social Studies Education programs, within the scope of the Adult Education and Lifelong Learning course, and based on the needs of adults, were obtained through document analysis and are presented descriptively in the tables below.

Table 2. Findings regarding the characteristics of the course program suggestions of Turkish Education program teacher candidates

Course Program Draft Name	Need Area	Target Audience	Number of Preparing Students	Course Hours
The World Through a Teen's Eyes	Family Communication	Parents	4	14
Parent and Teen Communication	Family Communication	Parents	4	16
From Loneliness to Unity	Digital Addiction	All Adults	4	10
Like a Mother's Touch	Cooking Course	All Adults	4	32
Practical Daily Life Knowledge for Adults	Repairs, Healthy Living, Digital Literacy, Etiquette	All Adults	5	36
Pawed Friends	Pet Care	All Adults	4	12
Technology Usage	Current Technology Needs	Adults over 50	4	8
Health Education for Pregnant Women	Healthy Living and Exercise during Pregnancy	Pregnant Women	4	24
Using Artificial Intelligence	Learning Artificial Intelligence	All Adults	4	8
Etiquette	Traffic, Table, Speech, and Social Etiquette	All Adults	4	16
Makeup Course	Personal Care	All Adults	3	8

When the findings regarding the course proposals of the 44 Turkish Education teacher candidates who took the Adult Education and Lifelong Learning course were examined, it was observed that they proposed 11 different course programs. Among these course programs, the most frequently suggested areas were technology skills (n=4) and family communication (n=2). Additionally, course proposals were made in areas such as pet care, personal care, etiquette, healthy living for pregnant women, and culinary training.

Table 3. Findings Related to the Characteristics of Course Program Proposals by Preschool Education Teacher Candidates

Course Program Draft Name	Need Area	Target Audience	Number of Preparing Students	Course Hours

Solidarity Without Barriers and Peer Support Course	Preventing Peer Bullying	All Adults	4	10
Music Education for Parents	Family Interaction	Parents	4	10
Foreign Language Education	Foreign Language Support	Parents	4	16
Natural Cosmetic Product Making	Personal Care	All Adults	3	40
Learning Language by Living It	Foreign Language Support	Parents	5	80
World Tour with Taste	Exploring World Flavors	All Adults	4	24
Child Safety and First Aid Training Program	Basic Life-Saving Knowledge	All Adults	6	24
Parent Education Course	Child Development	Parents	4	16
Agriculture Course	Supporting Production through Sustainable Agriculture	All Adults	4	25
Step into Anatolia	Folk Dance	All Adults	5	24
Creative Transformation	Recycling Awareness	All Adults	5	18
Technology and Artificial Intelligence	Technology and Artificial Intelligence	All Adults	5	16

The 53 Preschool Education teacher candidates who took the Adult Education and Lifelong Learning course proposed 12 course programs aimed at adults within the scope of the course. The course programs were particularly focused on child development needs (n=4), emphasizing that parents should also receive training in this area. Additionally, they suggested courses in areas such as foreign languages, agricultural education, personal care, culinary training, technology use, recycling awareness, and folk dances.

Table 4. Findings regarding the characteristics of the course program suggestions of English Language Education program teacher candidates

Course Program Draft Name	Need Area	Target Audience	Number of Preparing Students	Course Hours
Piano Education	Music Education	All Adults	5	16
Language Course Education	Daily English Usage	All Adults	5	64
Mental Health Awareness Training	Mental Health Awareness	All Adults	5	16
Etiquette	Etiquette Rules	All Adults	5	16
Bag Making	Economic Income	All Adults	5	32
Cooking	Learning Foods from Different Countries	All Adults	5	32
English Course	Daily English Usage	All Adults	5	80
Painting Course	Stress Management Needs	All Adults	5	48

The 75 English Language Education teacher candidates who took the Adult Education and Lifelong Learning course proposed 15 course programs aimed at adults within the scope of the course. They indicated that the majority of these

courses were intended to address all adults. They proposed more courses in areas such as foreign language education and human psychology. Additionally, they suggested courses in areas like etiquette, hobbies, painting, and music.

Table 5. Findings regarding the characteristics of the course program suggestions of pre-service teachers in the Social Studies Education program

Course Program Draft Name	Need Area	Target Audience	Number of Preparing Students	Course Hours
Recycling and Savings Education	Preventing Waste	All Adults	4	16
Jewelry Design	Economic Income	All Adults	5	12
First Aid Training	Conscious Intervention in Emergencies	All Adults	5	32
Conscious Parenting	Child Development Education	Parents	4	48
Real Life	Career Development Support	Youth	5	20
Technology and Digital Literacy	Basic Technology Skills	All Adults	6	12
Strong Mental Health	Psychological Counseling and Guidance Needs	All Adults	6	32

The 18 Social Studies Education teacher candidates who took the Adult Education and Lifelong Learning course proposed 6 course programs aimed at adults within the scope of the course. Among these, two groups of teacher candidates suggested courses in foreign language education, while other proposals included courses on proper and beautiful use of Turkish, traditional handicrafts, swimming, and family communication.

The course programs proposed for adults by the 190 teacher candidates from Turkish Education, English Language Education, Preschool Education, and Social Studies Education programs were examined in the study using the document analysis method. A total of 44 course programs were analyzed. Each group of teacher candidates proposed courses either related to their own field or addressing different adult learning needs.

The teacher candidates most frequently suggested courses in parent education (7), foreign language education (6), technology use (6), first aid training (3), etiquette (2), handicrafts (3), culinary skills (3), personal care (3), and pet care (2), among various other needs. They determined which areas adults need support in within the framework of lifelong learning by reviewing the literature and consulting adult family members in their environment.

The findings of this study are considered important for enhancing teacher candidates' knowledge about adult education and lifelong learning courses before they enter service, for guiding them in proposing courses for lifelong learning centers, and for providing ideas to researchers working in the field of adult education and lifelong learning. Future studies can develop designs and applications based on the proposed course programs and evaluate the outcomes of these implementations.

Reference

1. Dave, R. H. (1976). Foundations of lifelong education: Some methodological aspects. In Foundations of lifelong education (pp. 15-55). Pergamon.
2. Yıldızlı, H. (2019). Yaşam boyu öğrenmenin amacı ve kapsamı. Güçlü, M. (Ed.) Yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme içinde (ss.108-120). Ankara: Pegem Akademi.
3. Topakkaya, A.(2013). Yaşam boyu öğrenme ve Türk üniversitelerinin bu alana muhtemel katkıları. (JASSS) The Journal of Academic Social Science Studies,6(4), 1081-1092.
4. Göksan, T. S., Uzundurukan: ve Keskin: N. (2009). Yaşam boyu öğrenme ve avrupa birliği'nin yaşam boyu öğrenme programları. İnşaat mühendisliği eğitimi sempozyumu, Antalya içinde (ss. 143–151)
5. Başkan, Y. (2021). Halk Eğitimi Merkezlerinde Görev Alan Sınıf Öğretmenlerinin Yetişkin Eğitime İlişkin Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
6. Creswell, J. W. (2007). Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches. USA: SAGE Publications.
7. Merriam, S. B. (1998). Qualitative research and case study applications in education. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

UDC 37.014.5:004.8(560)

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION IN TÜRKİYE: A REVIEW OF THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION'S INITIATIVES

Dursun, B., Gelişli, Y.
GAZI University, Ankara, Türkiye

Түйін: Бұл зерттеу Түркия Республикасының Ұлттық білім министрлігінің (Millî Eğitim Bakanlığı – MEB) білім беру саласында жасанды интеллектті (ЖИ) пайдалану жөніндегі бастамаларын қарастыруды мақсат етеді. Зерттеуде сапалық зерттеу әдісі, атап айтқанда, әдеби шолу тәсілі қолданылды. Зерттеу ЖИ технологияларын Түркияның білім беру жүйесіне енгізуге байланысты министрліктің қызметі мен жобаларын талдауға бағытталған.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Ұлттық білім министрлігі жасанды интеллектті білім беру саласына енгізу мақсатында түрлі саясаттар, стратегиялар мен жобаларды жүзеге асырып, жылдам өзгеріп жатқан және түрленіп отырған әлемге тиімді бейімделіп келеді. «Түркия ғасыры білім беру моделі» (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli) аясында министрлік құзыреттер мен дағдылар шеңберін ескере отырып, оқушыға бағытталған оқыту тәсілін нығайтуды көздейді. Бұл мақсатқа жету үшін министрлік мұғалімдерді даярлау бағдарламаларынан бастап, жобаларды іске асыруға, ЖИ құралдарын пайдалану жөніндегі нұсқаулықтар әзірлеуден бастап, түрлі ЖИ платформаларын құруға дейінгі көптеген бастамаларды қолға алды. Бұл әрекеттер мұғалімдердің жасанды интеллект технологияларын тәжірибелік тұрғыдан меңгеруіне мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, осы бастамалар Түркияның болашағын қалыптастыратын заманауи, инновациялық және берік білім беру жүйесін құру жолындағы нақты қадамдар болып табылады. Қорытындылай келе, Ұлттық білім министрлігінің бастамалары жасанды интеллектті ұлттық білім беру жүйесіне енгізу арқылы инклюзивті, икемді және жаңашыл білім беру құрылымын қалыптастыруды мақсат етеді.

Резюме: Данное исследование направлено на изучение инициатив Министерства национального образования Турции (Millî Eğitim Bakanlığı - MEB), связанных с использованием искусственного интеллекта (ИИ) в сфере образования. В работе применён качественный исследовательский подход, в частности, метод литературного обзора. Исследование сосредоточено на анализе деятельности и проектов Министерства,

направленных на интеграцию технологий искусственного интеллекта в систему образования Турции.

Результаты исследования показывают, что Министерство национального образования активно реализует различные политики, стратегии и проекты, направленные на внедрение искусственного интеллекта в образовательный сектор, эффективно адаптируясь к быстро меняющемуся и трансформирующемуся миру. В рамках Модели образования «Век Турции» (*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*) министерство стремится укрепить обучение, ориентированное на учащегося, с учётом компетенций и навыков, необходимых в современном обществе. Для достижения этой цели Министерство предпринимает широкий спектр инициатив — от программ повышения квалификации учителей и реализации проектов до подготовки руководств по использованию инструментов ИИ и создания различных ИИ-платформ, обеспечивая педагогам возможность приобретать практический опыт применения технологий искусственного интеллекта.

Все эти усилия представляют собой конкретные шаги на пути к созданию сильной и инновационной системы образования, которая будет формировать будущее Турции. В заключение можно отметить, что инициативы Министерства национального образования направлены на построение более инклюзивной, гибкой и инновационной структуры образования посредством интеграции искусственного интеллекта в национальную систему образования.

Artificial intelligence (AI) has emerged as one of the most significant technologies across various domains and has become an integral part of contemporary society [1]. While AI has brought about substantial transformations in many sectors, education is certainly no exception [2]. AI has the potential to fundamentally reshape the way we teach and learn by making educational processes more personalized, engaging, and efficient [3]. One of the key advantages of AI in education is personalized learning, which enables students to learn at their own pace and according to their individual learning styles, potentially leading to improved learning outcomes [4]. In this context, the Ministry of National Education (MoNE) of the Republic of Türkiye, which is responsible for formulating and implementing national education policies, closely monitors technological and global developments and continuously updates its programs. In recent years, the growing influence of technology and digitalization has increased the importance of AI. The use, enhancement, and modernization of AI-driven learning systems have become among the Ministry's primary objectives. Through its AI-focused educational initiatives, the Ministry strives to support educational institutions and aims to foster a transformation in learning by enabling both students and teachers to gain more experience and competence in this field.

Efforts to integrate AI into education in Türkiye have accelerated, with the goal of making the national education system more innovative and globally competitive. Accordingly, systemic innovations and institutional supports are being implemented to ensure that teachers and students can effectively utilize the potential of AI in education [5]. Within this framework, the Ministry of National Education has intensified its initiatives concerning the use of AI in education. Under the *Century of Türkiye Education Model (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli)*, the Ministry promotes a human-centered and holistic approach to integrating AI into educational practices. These initiatives focus on enabling teachers to transform learning environments, encouraging students' active participation in the learning process, creating high-quality educational content, fostering individualized learning and feedback systems,

and advancing flexible and personalized learning approaches. Collectively, these efforts underscore the growing influence of AI in the education sector.

In light of these considerations, the primary purpose of this study is to examine in detail the policies, strategies, and practices of the Turkish Ministry of National Education related to artificial intelligence in education. Accordingly, the study seeks to answer the research question: “*What are the initiatives of the Ministry of National Education concerning the use of artificial intelligence in education in Türkiye?*” The relevant literature is reviewed within this framework to explore how the Ministry’s activities address this central question.

In this study, a qualitative research approach, specifically a literature review, was adopted. A literature review is a type of research that focuses on analyzing and synthesizing previously published studies on a particular topic [6]. Within this framework, the present study compiles and consolidates the policies, strategies, and practices of the Turkish Ministry of National Education concerning the use of artificial intelligence in education in Türkiye.

In line with the research question identified, the initiatives and projects of the Turkish Ministry of National Education (MoNE) related to artificial intelligence (AI) in education were examined, and each initiative was analyzed in detail.

Table 1. Ministry of National Education Initiatives on Artificial Intelligence in Education

Year	Project/Initiative
2019	Cooperation Protocol for Artificial Intelligence Applications in Education
2021	National Artificial Intelligence Strategy Document
2022	FEYZA (Artificial Intelligence in Education for Expanding Opportunities) Project
2023	Science and Art Centers Artificial Intelligence Applications Workshop Program
2023	Artificial Intelligence Course as an Elective Subject
2024	Artificial Intelligence in Education Summit
2024	Artificial Intelligence Applications Instructor Training Course
2024	International Forum on Artificial Intelligence Applications in Education
2024	MEBİ – Artificial Intelligence–Supported Personalized Learning Platform (High School Level)
2025	Update of the AI-Based Learning Platform MEBİ
2025	Establishment of the Department of Artificial Intelligence and Big Data Applications
2025	Artificial Intelligence Policy Document and Action Plan (2025–2029)
2025	Türkiye Educational Technologies Summit
2025	AI-Supported Budget Monitoring and Evaluation Project
2025	<i>Artificial Intelligence and Education: A Practical Guide for Teachers on Prompt Engineering and Innovative Learning Strategies with Generative Tools</i>
2025	MEBİ – Artificial Intelligence–Supported Personalized Learning Platform (Middle School Level)
2025	Regulation on the Artificial Intelligence Applications Ethics Committee
2025	Booklet of Recommendations on Artificial Intelligence Ethics

Although prior to 2019 the Ministry, together with various vocational directorates, had organized robotics competitions, aviation, space, and technology festivals, and awareness projects, the most significant and structured efforts began in 2019 with the development of the Artificial Intelligence Strategy Document. In the *2023 Vision Document*, the Ministry emphasized that it was no longer possible to

remain indifferent to the role of artificial intelligence in education. The same year, a collaboration protocol was signed between the Ministry of National Education and Istanbul Technical University for implementing AI applications in education. The cooperation aimed to expand the scope of guidance services through AI-supported tools to assist students in career planning. Within this protocol, the existing curricula were targeted for revision through AI applications, including the development of AI-related instructional content and teacher training programs. In November 2019, the Istanbul Teacher Academies' Technology Academy organized a conference titled “*Contributions of Artificial Intelligence Applications to Educational Environments*”, where the concept, significance, and role of AI in education were discussed, along with the conditions required for education in the age of artificial intelligence.

In 2021, within the framework of the Eleventh Development Plan and in accordance with the annual programs of the Presidency, the National Artificial Intelligence Strategy (2021–2025) was prepared. This strategy aimed to unify national AI-related efforts under a common framework, fostering the transformation of the education system through AI and equipping teachers with digital competencies such as coding and algorithmic thinking. These skills were to be incorporated into in-service training programs. The curriculum was updated accordingly, and AI technologies were integrated into educational processes for the production of digital content. The document identified 24 goals and 119 measures, with a follow-up *Action Plan (2024–2025)* later published [7].

In November 2022, the Ministry launched the FEYZA (Artificial Intelligence in Education for Expanding Opportunities) Project, aimed at providing AI education, supporting teachers professionally, and fostering students' competencies in AI and algorithmic thinking. The project included the preparation of educational materials related to AI technologies and became one of Türkiye's pioneering projects promoting AI use in education. Findings indicated that the project positively influenced both teachers' and students' motivation toward AI [8].

In October 2023, the General Directorate of Special Education and Guidance Services of the Ministry introduced a program to support skill development in AI for gifted students attending *Science and Art Centers (BİLSEMs)*. The program, designed for middle and high school students, sought to foster foundational AI knowledge, help students explore their talents, and enhance creativity. The *AI Applications Workshop Program* consisted of four key components: Introduction to AI, Introduction to Machine Learning, Machine Learning Applications, and AI and Ethics. It is recognized as the first activity-based national program in Türkiye designed to support gifted students in AI education [9]. In November 2023, AI was officially introduced as an elective course for 7th and 8th graders. The *AI Applications* course aims to develop students' scientific process, life, and engineering skills, alongside the eight key competencies outlined in the Turkish Qualifications Framework. The curriculum is structured into two levels: *AI Applications I* and *AI Applications II*, each with distinct learning objectives and suggested teaching hours [10].

In February 2024, the Artificial Intelligence in Education Summit was organized in cooperation with the Istanbul Provincial Directorate of National Education and Yıldız Technical University. The summit brought together Turkish academics and educational leaders to discuss the transformative impact of AI on education and compare best practices from different education systems. In April 2024, the Instructor Training Course on AI Applications was held under the Department of Innovation and Educational Technologies. The program provided training on AI tools and applications, aiming to enhance teachers' professional development and promote the integration of AI into educational practices.

In May 2024, the International Forum on Artificial Intelligence Applications in Education was held to assess the use of AI in education and determine priorities for future national initiatives. The resulting *Forum Report* grouped the findings under three main themes: AI policies, AI applications, and AI technologies in education. The report highlighted that AI literacy had become a critical skill area for both students and teachers [11]. In October 2024, under the *Century of Türkiye Education Model*, the Ministry launched MEBİ, an AI-supported personalized learning platform designed to help students achieve their academic goals more effectively, especially in university preparation. The platform generates personalized study plans and provides tailored recommendations using AI algorithms. By March 2025, over one million students and graduates had used the system.

In January 2025, the MEBİ platform was updated with additional features such as live lessons, practice exams, and interactive content, allowing students to pursue flexible and customized learning experiences. In March 2025, the Department of Artificial Intelligence and Big Data Applications was established within the Ministry to strengthen data-driven decision-making and digital transformation in education. The department's mission includes developing, implementing, and evaluating AI and data-driven initiatives, ensuring security, and fostering national and international collaboration. In June 2025, the Artificial Intelligence Policy Document and Action Plan (2025–2029) was introduced as part of the Eleventh Development Plan. This document sets out a roadmap for AI in education, identifying four strategic goals, fifteen policies, and forty actions. It aims to evaluate opportunities and risks and establish ethical frameworks for AI use in education [12]. Also in June 2025, the Türkiye Educational Technologies Summit was hosted by the Ministry, bringing together international education ministers and experts to share best practices and challenges regarding AI integration in education.

In July 2025, the AI-Supported Budget Monitoring and Evaluation Project was launched under the 2025–2029 Action Plan to enhance data-based management of public resources. This initiative consolidated all parliamentary inquiries and official responses into a single system, marking a significant step toward transparency and innovation in budgeting. The same month, the Ministry published a comprehensive guide titled “*Artificial Intelligence and Education: A Practical Guide for Teachers on Prompt Engineering and Innovative Learning Strategies with Generative Tools*” [13]. The guide explores AI's role in education, its ethical implications, and provides examples of AI tools applicable in teaching and learning environments. In September

2025, the MEBİ platform was expanded to include middle school students (grades 5–8), integrating interactive content, readiness tests, gamified materials, and context-based exercises.

Finally, in October 2025, the Regulation on the Artificial Intelligence Applications Ethics Committee was enacted, establishing ethical principles and procedures for AI use in education. The committee is responsible for defining, implementing, and evaluating ethical standards [14]. Around the same period, the Ministry released the Booklet of Recommendations on Artificial Intelligence Ethics, designed to guide students, teachers, administrators, and parents in ensuring the ethical and secure integration of AI technologies into the education system [15].

This review study examined the initiatives undertaken by the Turkish Ministry of National Education (MoNE) regarding the use of artificial intelligence (AI) in the educational process. The findings reveal that the Ministry has been closely following technological developments and transformations, taking rapid and decisive steps toward integrating these advancements into the national education system. Moreover, it is evident that, as in many other sectors, the integration of artificial intelligence into education has become inevitable. The Ministry of National Education actively supports not only the education system itself but also teachers and students, transforming them from passive observers into active participants and contributors within the learning process. AI-supported platforms—tangible reflections of AI’s presence in education—enhance learning outcomes by both monitoring student performance and improving instructional materials.

The integration of artificial intelligence, as one of the most powerful tools of transformation, also brings about a pedagogical restructuring within the Ministry of National Education. The Ministry first raises awareness among educational stakeholders about AI and subsequently prioritizes training on the use of AI tools, aiming to ensure the sustainability of digital transformation through informed and ethical implementation.

In conclusion, the Ministry’s initiatives on integrating artificial intelligence into education demonstrate that AI is not merely a reform effort but also a mechanism that enhances the efficiency of teaching processes and facilitates the development of innovative instructional methods. Through these endeavors, the Ministry aims to elevate the Turkish education system to a model that can serve as an international example of technology-driven, innovative, and inclusive education.

References

1. Batool, A., Zowghi, D., & Bano, M. (2025). AI governance: a systematic literature review. *AI and Ethics*, 1-15. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00653-w>
2. Yeruva, Ajay Reddy. (2023). Providing A Personalized Healthcare Service To The Patients Using AIOPs Monitoring. *Eduvest-Journal of Universal Studies*, 3(2), 327–334. <https://doi.org/10.59188/eduvest.v3i2.742>
3. Basheer, S., & Aslam, R. (2025). Artificial Intelligence and Student Learning in Higher Education: A Qualitative Exploration from District Gwadar. *Research Journal of Psychology*, 3(2), 336-351. <https://doi.org/10.59075/rjs.v3i2.133>

4. Wiese, L. J., Patil, I., Schiff, D. S., & Magana, A. J. (2025). AI ethics education: A systematic literature review. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 100405. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2025.100405>
5. Celik, I., Dindar, M., Muukkonen, H., & Järvelä, S. (2022). The promises and challenges of artificial intelligence for teachers: A systematic review of research. *TechTrends*, 66(4), 616-630. <https://doi.org/10.1007/s11528-022-00715-y>
6. Bahishti, A. A. (2025). Clarifying the Distinction Between Review Articles and Survey Research. *Extensive Reviews*, 5(1), 1-3. <https://doi.org/10.21467/exr.5.1.7536>
7. Digital Transformation Office of the Presidency (2021). Ulusal yapay zekâ stratejisi 2021–2025. <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TR-UlusalYZStratejisi2021-2025.pdf>
8. Ministry of National Education (MoNE) (2022). Fırsatları Artıran Eğitimde Yapay Zeka Projesi (FEYZA). <https://dogmprojeler.meb.gov.tr/www/feyza-projesi/icerik/4>
9. Ministry of National Education (MoNE) (2023). Bilim ve Sanat Merkezleri Yaz Okulu destekleme ve Yetiştirme Kurs Programı Yapay Zekâ Uygulamaları Atölye Programı. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_07/12165116_Yapay_Zeka_Atolyesi.pdf
10. Ministry of National Education (MoNE) (2023). Yapay Zekâ Uygulamaları Dersi Öğretim Programı. https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2023112493011132-23174117_yapayzekauygulamalaridersiogretimprogrami_3.23.pdf
11. Ministry of National Education (MoNE) (2024). Eğitimde Yapay Zekâ Uygulamaları Uluslararası Forumu. https://yegitek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_09/11104346_meb_egitimde_uyz_formu_raporu_web_28082024_tr.pdf
12. Ministry of National Education (MoNE) (2025). Yapay Zekâ Politika Belgesi ve Eylem Planı (2025-2029). https://yegitek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_06/17092340_egitimdeyapayzekapolitikabelgesi_veeylemplani202520291.pdf
13. Ministry of National Education (MoNE) (2025). Yapay Zekâ ve Eğitim: Öğretmenler İçin Uygulamalı Prompt Mühendisliği ve Üretken Araçlarla Yenilikçi Öğrenme Stratejileri Rehberi. https://yegitek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_07/08125530_yz_ve_egitim_prompt_rhbri_guncell.pdf
14. Ministry of National Education (MoNE) (2025). Yapay Zekâ Uygulamaları Etik Kurulu Yönergesi. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_10/23133643_yapay_zeka_yonerge.pdf
15. Ministry of National Education (MoNE) (2025). Yapay Zekâ Etiği Tavsiyeleri Kitapçığı https://yegitek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_10/22165423_yapay_zeka_etigi_tavsiyeleri_22102025_webformati.pdf

UDC 37.014.5:004.9

EDUCATIONAL TRANSFORMATION IN THE AGE OF SOCIETY 5.0: PEDAGOGICAL DIRECTIONS, COMPETENCY FRAMEWORKS, AND POLICY PRIORITIES

Prof. Dr. Yücel Gelişli, Hilal Hamzaçebioğlu
Gazi University, Ankara, Türkiye

Түйін: Бұл зерттеу қоғамның көзқарасы 5.0 шеңберіндегі білім беру жүйелерінің қазіргі жағдайын зерттейді, бұл озық технологиялардың адами құндылықтармен интеграциялануына баса назар аударады. Онда педагогикалық қайта құруларға, негізгі құзыреттерге және оқу орындарының алдында тұрған саяси мәселелерге әдебиеттік талдау ұсынылған. Цифрлық теңсіздік, мұғалімдердің бейімделуі және басқару

қажеттіліктері сияқты негізгі мәселелерді көрсете отырып, зерттеу 5.0 Қоғамына сәйкес инклюзивті, этикалық және болашаққа дайын оқу орталарын құру бойынша стратегиялық ұсыныстармен аяқталады.

Резюме: В этом исследовании рассматривается текущее состояние систем образования в рамках концепции общества 5.0, в которой особое внимание уделяется интеграции передовых технологий с ценностями, ориентированными на человека. В нем представлен основанный на литературе анализ педагогических преобразований, ключевых компетенций и политических задач, с которыми сталкиваются образовательные учреждения. Освещая такие ключевые проблемы, как цифровое неравенство, адаптация учителей и потребности в управлении, исследование завершается стратегическими рекомендациями по созданию инклюзивной, этичной и ориентированной на будущее среды обучения, соответствующей требованиям общества 5.0.

Japan's vision of Society 5.0 marks a departure from the technology-centric approach of Industry 4.0, shifting the focus toward a human-centered value society [1,2]. While Industry 4.0 emphasizes maximizing production efficiency through technology, Society 5.0 views technology as a means to solve social problems, improve quality of life, and foster societal well-being [2, 3]. This paradigm shift necessitates a critical reassessment of the role of education systems and brings the concept of Education 5.0 to the forefront [4].

Globally, economic and social structures have been rapidly transforming under the influence of disruptive technologies such as Artificial Intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), and Big Data. The Society 5.0 concept, articulated in Japan's 5th Science and Technology Basic Plan, represents a super-smart society vision that integrates these technological advances with human-centered values and sustainability [5,6, 7]. By deeply merging cyber and physical spaces, this model aims to enhance individual quality of life and encompasses the goals of the Fifth Industrial Revolution [8, 9, 10].

This human-centered transformation places significant responsibilities on education systems. Traditional learning paradigms are proving inadequate in the face of rapid change, highlighting the need to equip individuals not only with knowledge but also with cognitive, socio-emotional, and ethical competencies [11]. In this context, the vision of Education 5.0 emphasizes the holistic integration of digital technologies into learning processes, promotes lifelong learning, and positions the learner as an active participant in their educational journey [12,13,14].

Education 5.0 is regarded as a key pathway to achieving the goals of Society 5.0, prompting a fundamental redesign of learning environments, content, and processes. Traditional, uniform, and exam-centered approaches are increasingly giving way to personalized, experiential, and skills-based pedagogies [13,8,1,4]. This transformation involves the use of advanced technologies not only for content delivery but also for designing individualized learning experiences [7]. Adaptive learning technologies and AI-based systems offer flexible pathways tailored to students' pace, interests, and competence levels, while tools such as Virtual Reality, Wearable Technologies, and Augmented Reality bring learning into an immersive and experiential dimension [14-16]. It is emphasized that AI represents not merely a tool but a paradigm shift for sustainable learning [17].

This transformation also entails a fundamental shift in the roles of both students and teachers. Students are no longer passive recipients of knowledge but rather become digital content creators and collaborative problem solvers [13,18]. Conversely, teachers move beyond the traditional role of information transmitters to become mentors who guide, structure learning processes, and support emotional development [16]. According to the OECD, teachers are expected to assume increasing responsibilities in areas such as digital literacy, global citizenship, and sustainability [19], while Harahap et al. highlight that socio-emotional guidance has become an integral part of the new teaching profile [2].

The educational systems required by Society 5.0 are also undergoing managerial and curricular transformation. Flexible, adaptive, and collaborative governance structures are gaining prominence, and the continuous professional development of teachers and dissemination of innovative methods are central pillars of this process [20]. In curriculum development, the integration of interdisciplinary competencies is a primary focus [21, 9]. Sappaile et al. argue that innovative approaches such as “Freedom to Learn” are critical in cultivating these competencies [18], while in Türkiye, initiatives at the Ministry of National Education (MEB) and Council of Higher Education (YÖK) levels aim to align digital infrastructure development and instructional design with this transformation [16].

The individual profile envisioned by Society 5.0 is one equipped with multidimensional competencies that integrate advanced technological proficiency with human-centered values [22]. In this context, high-level cognitive skills play a central role. Abilities such as critical thinking, systematic analysis, creativity, and problem-solving are combined with 21st-century literacies such as data literacy and the capacity to interpret AI-generated outputs, forming a comprehensive cognitive foundation [13,23]. Furthermore, socio-emotional competencies like empathy, collaboration, leadership, and communication are of critical importance in fostering individuals who can navigate the societal impacts of technological change while upholding human values in digital contexts [13,24,25].

Digital and technological literacy, therefore, must extend beyond basic ICT skills to include advanced capabilities such as computational thinking, Internet of Things (IoT), cybersecurity, and digital productivity [21,26]. According to the Ministry of Economy, Trade and Industry of Japan, these competencies should be developed in parallel with engineering and business skills [27]. Moreover, ethical and value-oriented competencies are indispensable components of this holistic profile. Individuals should be equipped with a strong sense of digital ethics, privacy awareness, fairness, and sustainability, all of which can be fostered through digital citizenship education [28,29].

Addressing global challenges requires individuals to develop interdisciplinary thinking and lifelong learning habits. Building bridges between STEM fields and the humanities is seen as essential to cultivating creative problem-solving abilities [21,9]. In this process, the transformative role of teachers becomes increasingly vital. Teachers must guide students not only in academic domains but also in character development, empathy, and values education. To fulfill this role, teacher training

programs should be strengthened with digital pedagogical skills and innovative assessment techniques [30,16,29].

The transition to Society 5.0 presents not only technological opportunities but also deep structural challenges for education systems, particularly in areas such as infrastructure, teacher competencies, and assessment practices. In Türkiye, one of the most fundamental obstacles to digital transformation lies in persistent infrastructure inequalities between rural and urban areas as well as across different socioeconomic groups [31]. Hardware shortages, limited internet access, and disparities in digital literacy levels hinder equitable access to the opportunities offered by Education 5.0 [7]. The COVID-19 pandemic exposed these inequalities more starkly as online learning became a necessity [25]. Dermawan et al. emphasize the urgent need to strengthen digital infrastructure, especially at the level of basic education [32]. In addition, the transition toward the guidance and mentorship roles envisioned by Education 5.0 remains difficult due to insufficient pedagogical and digital support for teachers [16]. Irawansah underline that external environmental factors and limited resources undermine teachers' ability to foster students' character development effectively [28].

Moreover, assessment systems in education must be redesigned to align with this transformation. The key competencies promoted by Society 5.0—such as critical thinking, ethical reasoning, and creativity—cannot be adequately measured through conventional, exam-based approaches [30]. Rote-learning-focused methods pose a major barrier to students' development of high-level competencies and hinder pedagogical reform. At the governance level, centralized strategies and inter-institutional coordination are required to respond effectively to rapidly shifting labor market demands and to systematically integrate new skill domains into curricula [20]. In Türkiye, closer collaboration among universities, the Ministry of National Education (MoNE), the Council of Higher Education (YÖK), and the private sector in advancing digital competencies is seen as a critical policy necessity in the context of global competitiveness [16,31].

The vision of Society 5.0 demands not only technological transformation but also a cultural and ethical shift within education systems. The comprehensive competency framework introduced by Education 5.0 encompasses cognitive, socio-emotional, digital, and ethical domains; however, structural barriers and pedagogical resistance continue to hinder this transition [22]. In particular, the digital divide, unequal access, and inadequate infrastructure threaten equity in education [31,32]. Furthermore, there is a pressing need for systematic support mechanisms to enhance teachers' digital pedagogical competencies and to help them adapt to these evolving roles [28,15].

In this context, five key priorities emerge to support the transformation of education systems: investment in infrastructure to promote digital inclusivity; competency-based curriculum design that emphasizes critical thinking, collaboration, and ethical reasoning [3,30]; continuous professional development for teachers; reforming traditional exam-based assessments through authentic evaluation methods [30]; and strengthening collaboration among universities, government institutions,

and the private sector [16,27]. If adopted holistically, this approach will pave the way for building a human-centered, equitable, and sustainable education system aligned with the vision of Society 5.0.

References

1. Hamedani, S. S., Aslam, S., Oraibi, B. A. M., Wah, Y. B., & Hamedani, S. S. (2024). Transitioning towards Tomorrow's Workforce: Education 5.0 in the Landscape of Society 5.0: A Systematic Literature Review. *Education Sciences*, 14(10), 1041.
2. Harahap, N. J., Limbong, C. H., & Simanjorang, E. F. S. (2023). The education in era society 5.0. *Jurnal Eduscience*, 10(1), 237-250.
3. Indra, A. (2024). Education System in the Era of Smart Society 5.0. *Jurnal Ilmiah Mandala Education (JIME)*, 10(1).
4. Vieira, R., Monteiro, P., Azevedo, G., & Oliveira, J. (2023, June). Society 5.0 and Education 5.0: A critical reflection. In 2023 18th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI) (pp. 1-6). IEEE.
5. Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: Aiming for a new human-centered society. *Japan spotlight*, 27(5), 47-50.
6. Government of Japan. (2021). Science, Technology and Innovation Basic Plan. https://www8.cao.go.jp/cstp/english/sti_basic_plan.pdf
7. Çalış Duman, M. (2022). Toplum 5.0: İnsan odaklı dijital dönüşüm. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 82, 309-336. <https://doi.org/10.26650/jspc.2022.82.1008072>
8. Er, H., Turan, S., & Kaymakçı, S. (2021). Toplum 5.0 sürecinin gelişimi ve eğitime etkisinin değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 27-66.
9. Yamada, A. (2023). Cultivating future competencies through interdisciplinary education in the society 5.0 era. In *Transformation of Higher Education in the Age of Society 5.0: Trends in International Higher Education* (pp. 37-52). Cham: Springer International Publishing.
10. Mahajan, S., Narkhede, G., Washimkar, D., Kore, S., Narkhede, R., & Chaudhari, T. (2025). Society 5.0-Aiming for a super smart society through industry 5.0: An emerging research agenda. *Business and Society Review*.
11. OECD. (2019). An OECD learning framework 2030. In *The future of education and labor*. <https://www.oecd.org/en/about/projects/future-of-education-and-skills-2030.html>
12. Eren, Z. (2020). "Toplum 5.0 ve dijital dünyada toplumsal dönüşüm ve eğitim 5.0." *Dijital dönüşüm ve süreçler* (kitabı içinde) Editörler: Dr. Öğr. Üyesi D. Akçay, Dr. Öğr. Üyesi E. Efe, İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
13. Erten, P. (2023). Günümüzün ve geleceğin eğitimini şekillendiren Eğitim 5.0. P. Erten, T. Yavaş (Ed). *Eğitim Öğretimde Farkındalık Oluşturma: Çeşitli Boyutlardan İncelemelerin Derlenmesi*, (1. Baskı, ss.159. Bidge Yayınları.
14. Mustafa Kamal, N. N., Mohd Adnan, A. H., Yusof, A. A., Ahmad, M. K., & Mohd Kamal, M. A. (2019, January). Immersive interactive educational experiences—adopting Education 5.0, Industry 4.0 learning technologies for Malaysian Universities. In *Proceedings of the International Invention, Innovative & Creative (InIIC) Conference, Series* (pp. 190-196).
15. Robertson, S. (2020). Digital pedagogy for the 21st century educator. *Handbook of Research on Innovative Pedagogies and Best Practices in Teacher Education* (ss. 258-275). IGI Global.
16. Karoğlu, A. K., Bal, K., & Çimşir, E. (2020). Toplum 5.0 sürecinde Türkiye’de eğitimde dijital dönüşüm. *Journal of University Research*, 3(3), 147-158.
17. Başkara, F. X. R., Vasudevan, A., Sain, Z. H., Tee, M., Arumugam, V., Parahakaran, S., & Balakrishnan, R. (2024). Redefining educational paradigms: Integrating generative AI into society 5.0 for sustainable learning outcomes. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8(12), 6385.
18. Sappaile, B. I., Wiliyanti, V., Mustajab, W., Prayitno, H., & Panglipur, I. R. (2024). Building the Future of Education with Curriculum Innovation Freedom to Learn in the Era of Society 5.0. *International Journal of Educational Research Excellence (IJERE)*, 3(1), 359-366.
19. OECD. (2023). Teaching for the Future. https://www.oecd.org/en/publications/teaching-for-the-future_d6b3d234-en.html

20. Paramansyah, A., & Rostandi, U. D. (2022). Implementation Of Education Management In The Era Of Society 5.0. *Edukasi Islami: Jurnal Pendidikan Islam*, 11(001), 141-152.
21. De Villiers, C. (2024). The Impact of Society 5.0 on Curriculum Development in Higher Education. *Journal of Ethics in Higher Education*, (4), 1–25. <https://doi.org/10.26034/fr.jehe.2024.5953>
22. Hamzaçebioglu, H., & Gelişli, Y. (2025). Geleceğin eğitimine doğru: Toplum 5.0 bağlamında eğitim yeterliklerinin belirlenmesi. Kalibekova Asma Ahmetkyzy'nin 80. Yıldönümüne Adanmış "Kazak Halkının Eğitiminin Değerli Mirası" Uluslararası Bilimsel-Pratik Konferansı Konferans Kitabı (ss. 252–257). Çimkent: M. Avezov Devlet Eğitim Üniversitesi. (Tam Metin Bildiri).
23. Keidanren (2018). Society 5.0 - CoCreating the Future. Keidanren Policy & Action. https://www.keidanren.or.jp/en/profile/Keidanren_Annual_Report2017.pdf.
24. UNESCO. (2019). Japan Pushing Ahead with Society 5.0 to Overcome Chronic Social Challenges. UNESCO science report: towards 2030.
25. Telli, S. G., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
26. UNESCO. (2022). What you need to know about digital learning and transformation of education. <https://www.unesco.org/en/education/digital/need-know>
27. Ministry of Economy, Trade and Industry (METI) (2025) Publicizing the Report by the Study Group on the Development of Digitally Skilled Workforce for the Era of Society 5.0: For Skills-Based Workforce Development. https://www.meti.go.jp/english/press/2025/0523_003.html
28. Irawansah, O., Amer, M. A. B., & Alouzi, K. M. (2025). The role of teachers as value, empathy, and character builders in the era of society 5.0: A literature review on challenges and strategies for integrating humanitarian values in digital education. *International Journal of Teaching and Learning*, 2(11), 1339-1348.
29. Wulandari, E., Winarno, W., & Triyanto, T. (2021). Digital Citizenship Education: Shaping Digital Ethics in Society 5.0. *Universal Journal of Educational Research*, 9(5): 948-956. <https://doi.org/10.13189/ujer.2021.090507>.
30. Ahmad, S., Umirzakova, S., Muhtaba, G., Amin, M. S., & Whangbo, T. (2023). Education 5.0: Requirements, Enabling Technologies, and Future Directions. arXiv: 2307.15846.
31. Gürakan, İ. (2024). Dijital Dönüşüm ve Toplum 5.0: Türkiye'nin Mevcut Durumu ve Uyum Süreci. <https://www.toplum.org.tr/dijital-donusum-ve-toplum-5-0-turkiyenin-mevcut-durumu-ve-uyum-sureci/#:~:text=,Demografik>
32. Dermawan, H., & Sumarni, S. (2024). Basic education in the era of Society 5.0: Opportunities and challenges. *International Journal of Educatio Elementaria and Psychologia*, 1(4), 183-192.

UDC 81.243

LINGUOCULTUROLOGICAL APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Mengnorova Ruxsora Baxtiyor qizi
Student of the Faculty of Foreign Languages
Shahrisabz State Pedagogical Institute, Shahrisabz, Uzbekistan

Аннотация: В статье рассматривается сущность и методологическое значение лингвокультурологического подхода в преподавании иностранных языков. Анализируется взаимосвязь языка и культуры, а также влияние культурного контекста на усвоение лексики, речевое поведение и формирование коммуникативной компетентности. В работе подчеркивается важность развития межкультурных навыков и предлагаются эффективные методы интеграции лингвокультурных элементов в образовательный процесс.

Ключевые слова: лингвокультурология, взаимосвязь языка и культуры, межкультурная коммуникация, коммуникативная компетентность, речевое поведение, культурный контекст, лингвокультурные единицы.

Abstract: This article examines the essence and methodological significance of the linguoculturological approach in foreign language teaching. The study focuses on the interrelation between language and culture and analyzes how cultural context influences vocabulary acquisition, speech behavior, and communicative competence. The article highlights the importance of cultural awareness in forming cross-cultural communication skills and suggests practical methods for integrating linguocultural elements into the educational process.

Keywords: linguoculturology, language and culture, intercultural communication, communicative competence, speech behavior, cultural context, linguocultural units.

Modern foreign language education is increasingly oriented toward forming a personality who is able not only to communicate but also to interact productively in a multicultural environment. Language is not merely a system of grammatical structures; it represents the worldview, values, norms, and social behavior of its speakers. Therefore, learning a language outside of its cultural context leads to fragmented, incomplete, and formal knowledge.

The linguoculturological approach emphasizes that language and culture are inseparable. According to this approach, the mastery of a foreign language must be accompanied by the study of national mentality, customs, social norms of communication, speech etiquette, and cultural symbols. The purpose is to help a learner understand not only how to speak, but also why a certain linguistic expression is used in a particular situation.

One of the central concepts of linguoculturology is the linguocultural unit. These include phraseological expressions, metaphors, connotations, proverbs, emotionally marked vocabulary, and cultural realia (such as national dishes, holidays, forms of address, and behavioral norms). When students learn such units, they acquire not only vocabulary but also an understanding of cultural values hidden behind words. For example, English idioms such as “break the ice”, “once in a blue moon”, or “the ball is in your court” cannot be translated literally. Their meaning reflects cultural models deeply rooted in English-speaking societies. Without cultural interpretation, learners may either misunderstand these units or fail to use them correctly in communication.

Another important dimension of the linguoculturological approach is speech etiquette. In English-speaking cultures, politeness strategies rely heavily on indirectness. Expressions such as “Could you possibly...?”, “Would you mind...?”, “I was wondering if...” demonstrate respect and reduce communicative pressure. For native English speakers, direct requests may sound rude, while for learners who rely on patterns of their mother tongues, such nuances may not be intuitive. Therefore, teaching linguistic politeness is essential for successful communication. Educational practice shows that integrating cultural components increases students’ motivation and enhances communication authenticity. For instance, using authentic materials—films, songs, news articles, interviews, and real dialogues—allows learners to observe cultural values in context. Role-plays and simulations of real-life communication situations also help students develop intercultural competence.

The linguoculturological approach corresponds to the modern communicative paradigm and aligns with the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), which emphasizes socio-cultural awareness and pragmatic competence. A culturally competent speaker can interpret communicative intentions and adapt their behavior to the norms of the target language community.

However, the implementation of this approach requires methodical preparation. Teachers should select culturally significant material, explain meanings behind linguistic forms, and encourage comparative analysis. Students benefit from exploring similarities and differences between their native culture and the target culture, which fosters tolerance and global citizenship.

The linguoculturological approach plays a crucial role in modern foreign language education. It enables learners to acquire not only linguistic knowledge but also cultural competence, which is necessary for meaningful international communication. By integrating cultural content into language teaching, educators can promote deeper understanding, intercultural respect, and communicative effectiveness.

References

1. Vereshchagin E.M., Kostomarov V.G. Language and Culture. Moscow, 1999.
2. Kramsch C. Language and Culture. Oxford University Press, 1998.
3. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters, 1997.
4. Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words. Oxford University Press, 1997.

UDC 159.9

THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON STUDENT PSYCHOLOGY

Jaid Majid Mukadam

2nd-year MBBS Student

Samarkand State Medical University

Scientific Supervisor: PhD, docent, Yorova Sayora Karimovna

Head of the Department of Languages

Резюме: Социальные сети являются неотъемлемой частью современной студенческой жизни и оказывают сложное воздействие на психическое здоровье, успеваемость и межличностные отношения. В этой статье рассматриваются основные психологические последствия использования социальных сетей студентами университетов, выявляются как риски, так и потенциальные образовательные преимущества, а также предлагаются простые практические меры, которые преподаватели и студенты могут принять, чтобы свести к минимуму вред и улучшить самочувствие. В рекомендациях особое внимание уделяется цифровой грамотности, стратегиям саморегулирования и внедрению здоровых онлайн-привычек в медицинское образование.

Ключевые слова: медицинское образование, социальное сравнение, эмоциональные проблемы, академическая успеваемость.

Түйін: әлеуметтік медиа қазіргі студенттік өмірдің ажырамас бөлігі болып табылады және психикалық денсаулыққа, оқу үлгеріміне және тұлғааралық қарым-

қатынасқа күрделі әсер етеді. Бұл мақалада университет студенттерінің әлеуметтік медианы пайдалануының негізгі психологиялық салдары қарастырылады, тәуекелдер де, ықтимал білім беру артықшылықтары да анықталады және оқытушылар мен студенттер зиянды азайту және әл-ауқатты жақсарту үшін қабылдай алатын қарапайым практикалық шаралар ұсынылады. Ұсынымдар цифрлық сауаттылыққа, өзін-өзі реттеу стратегияларына және медициналық білімге салауатты онлайн әдеттерді енгізуге ерекше назар аударады.

Түйінді сөздер: медициналық білім, әлеуметтік салыстыру, эмоционалдық мәселелер, оқу үлгерімі.

Introduction

Social media platforms - including messaging apps, social networks, and content-sharing services - are deeply integrated into the daily lives of students. For medical students, who face heavy academic loads, clinical responsibilities, and emotional challenges, social media represents both a resource and a risk. Understanding how online environments shape mood, attention, and social behavior is essential for effective pedagogy and student support.

Psychological Effects on Students

Several psychological domains are affected by social media use:

1. Attention and Learning: Frequent interruptions from notifications and habitual scrolling disrupt sustained attention and reduce study efficiency. Multitasking between social feeds and learning tasks impairs memory consolidation and slows academic progress.

2. Emotional Well-being: Social comparison on social platforms can increase feelings of inadequacy and anxiety. Exposure to idealized images often leads to lowered self-esteem and negative mood states

3. Sleep and Cognitive Function: Late-night screen use is associated with delayed sleep onset and poorer sleep quality. Reduced sleep negatively impacts concentration, learning, and emotional regulation [3].

4. Social Connectedness vs. Isolation: Online communication can increase perceived social support but may also substitute for face-to-face interactions, leading to shallow relationships and loneliness if overused.

Benefits and Positive Uses

Social media is not only harmful; it also offers benefits when used intentionally:

- Academic collaboration: study groups, educational channels, and peer-to-peer sharing facilitate collaborative learning and quick access to resources.

- Professional networking: platforms enable connections with mentors, medical communities, and opportunities for conferences or research collaborations.

- Mental health awareness: campaigns and groups can provide psychoeducation, destigmatize mental health issues, and offer peer support.

Practical Recommendations for Students and Educators

To balance benefits and risks, the paper proposes pragmatic steps:

1. Digital Literacy Workshops: Teach students how algorithms influence content, how to verify sources, and strategies for mindful browsing.

2. Notification Hygiene: Encourage disabling non-essential notifications during study periods and creating device-free study blocks.

3. Scheduled Social Media Use: Promote defined “social media windows” to reduce impulsive checking and preserve cognitive bandwidth.

4. Sleep-Friendly Habits: Advise screen curfews and use of night modes; emphasize sleep hygiene as part of academic performance coaching.\

5. Emotional Check-ins: Integrate short reflective exercises and peer support sessions into medical curricula to discuss online stressors and coping methods.

Conclusion.

The influence of social media on student psychology is multifaceted: it can enhance learning and connectivity but also undermine attention, mood, and sleep. For medical students, who must combine cognitive rigor with emotional resilience, a balanced approach is best. Educators should incorporate simple digital wellness practices into pedagogy, and students should be taught specific self-regulation techniques. These measures will help future doctors maintain both intellectual competence and psychological well-being.

References

1. Rosen L.D., et al. *The Distracted Student: The Impact of Social Media on Attention and Learning.* Journal of Educational Psychology, 2013.

2. Valkenburg P.M., Peter J. *Social Consequences of Social Media Use: A Review.* Current Directions in Psychological Science, 2011.

3. Levenson J.C., Shensa A., Sidani J.E., Colditz J.B., Primack B.A. *The Association Between Social Media Use and Sleep Disturbance Among Young Adults.* Sleep, 2016.

4. O’Keeffe G.S., Clarke-Pearson K. *The Impact of Social Media on Children, Adolescents, and Families.* Pediatrics, 2011.

5. Naslund J.A., Aschbrenner K.A., Marsch L.A., Bartels S.J. *Digital Tools for Peer Support and Recovery.* Psychiatric Services, 2016.

UDC 159.9

THE ROLE OF FAMILY RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF GIRLS’ PERCEPTIONS ABOUT MEN

Rustamova. N.K.

Chirchiq State Pedagogical University, Uzbekistan

Түйін: Бұл мақалада қыздардың ер адамдар туралы түсініктерінің қалыптасуында отбасылық қатынастардың психологиялық рөлі қарастырылады. Зерттеу барысында отбасылық орта, әке мен ананың қарым-қатынасы, эмоционалдық қолдау қыздардың ер адамдарға деген көзқарастарының, отбасына деген қатынастарының, стереотиптерінің және жеке тәжірибелерінің қалыптасуына қалай әсер ететіні талданды. Сауалнама мен сұхбат әдістері арқылы жасөспірім қыздардың отбасы ортасына деген көзқарастары мен ер адамдар туралы пікірлері салыстырылды. Нәтижелер көрсеткендей, салауатты және тең құқықты отбасында тәрбиеленген қыздар ер адамдарға жағымды және сенімді көзқарас қалыптастырады, ал қақтығысты отбасыларда өскен қыздар көбінесе теріс көзқарастарды дамытады.

Summary: В данной статье рассматривается психологическая роль семейных отношений в формировании представлений девушек о мужчинах. В исследовании анализируется, как семейная среда, взаимоотношения между отцом и матерью, а также эмоциональная поддержка влияют на формирование у девушек представлений о мужчинах, их отношения к семье, стереотипов и личного опыта. С помощью анкетирования и интервью сравнивались взгляды подростков-девушек на семейную атмосферу и их восприятие мужчин. Результаты показали, что девушки, выросшие в здоровой и равноправной семейной среде, формируют позитивное и доверительное отношение к мужчинам, тогда как девушки из конфликтных семей чаще развивают негативные представления.

Today, countries around the world are developing rapidly, and social networks, digital technologies, and mass media have become some of the most influential factors affecting people's thinking, lifestyle, and even family relationships. In this context, maintaining the significance and value of the family and stabilizing a healthy psychological environment within it has become a priority, since the family environment remains the most stable and deeply influential factor among socio-psychological influences. To raise physically, psychologically, intellectually, and emotionally healthy and stable children, it is necessary to improve family relationships, enhance the psychological literacy of men and women of childbearing age, and instill a deep understanding of marital preparation and family responsibility.

A girl forms her initial ideas about men by observing the communication, mutual respect, and emotional support between her parents. The psychological environment of the family, the role of the parents, and the distribution of family responsibilities directly affect how a girl will relate to men in the future and what she expects from her spouse. The father plays a significant role in a girl's life, demonstrating what a man is like and how he behaves. If the father is caring, responsible, and supportive, the girl perceives men as trustworthy individuals and aspires to build a family in the future with someone who will treat her with respect.

Umarov Bahriddin Mengboyevich studied family and marital relationships, analyzing issues in family psychology such as intra-family relationships, family conflicts and their consequences, maintaining balance in marriage, and the psychological state of family members. He also examined establishing a healthy psychological environment in the family, love and affection, relationships among young people, the social and psychological aspects of child-rearing, consideration of individual psychological characteristics in family education, national upbringing, the etiquette of husband-wife relationships, and certain socio-psychological features of upbringing in Uzbek families, presenting his reflections and observations [1].

The formation of girls' perceptions about men is studied in psychology in relation to personal development, gender role identification, social learning, and family education theories. The role of the family in a person's psychological development is deeply addressed in classical psychological theories. According to Z. Freud's psychosexual development theory, a child forms attitudes toward gender roles and the opposite sex initially through relationships with parents. The child develops an initial "object choice" concerning the father or mother, which becomes reactivated during adolescence and determines sexual inclinations, preferences, and patterns of

relationships. Thus, for girls, the father's personality and the relationship established with him form the foundation of general psychological attitudes toward men in the future [2].

Many psychological studies indicate that an individual's social perceptions significantly influence life decisions and behaviors. This effect can be explained through Albert Bandura's social learning theory [3]. According to social learning theory, observation, imitation, and reinforcement play a decisive role in shaping human behavior. People acquire new knowledge and skills not only through personal experience but also by observing and imitating the behavior of others. In particular, perceptions about gender roles and family relationships are formed through social learning processes.

According to Bandura's social-cognitive theory, personal experience and environmental factors (including social roles within the family) play a key role in the development of self-awareness, self-evaluation, and self-confidence. Warmth, attention, and support from the father in the family environment are essential conditions for forming a confident and positive image of men. These factors are important in girls' social life, such as friendship, family formation, and defining their role in society, shaping their trust, openness, and emotional readiness toward men. Therefore, studying the interrelation between personal confidence and family factors is an important focus of this research.

Psychological literature emphasizes that marital relationships can take various forms. Based on these relationships, the way family roles are distributed holds significant importance. Researchers conclude that, according to the dominant spousal relationship, families can be classified into three main types: "mother-son," "father-daughter," and "brother-sister" family types. In this psychologically optimal model, the roles of husband and wife are balanced. The man assumes the role of the family leader and protector, while the woman acts as his closest partner and assistant. Their relationship is based on equality, mutual respect, and cooperation. In the "brother-sister" model, although decisions are made by the man, they are implemented taking into account the wife's opinions and considerations. In such a family structure, the rights of both parties are ensured, and responsibilities are clearly defined, which is considered one of the key factors for family stability [4].

In the context of Uzbekistan, national values, traditional social stereotypes, and parental personal examples contribute to the formation of specific socio-psychological views among youth. From this perspective, a thorough study of the male image forming in adolescent girls' minds, the family model, and related perceptions can help develop practical recommendations for preparing the younger generation to build healthy families. The results of our research on the family views and perceptions of men among Uzbek youth reveal the internal psychological factors of these processes. A sociological survey designed by the author was applied in this study to examine girls' perceptions of men and their family environment (Tables 1 and 2).

Table 1. Categories of participants' family environment

Marital Relationship	Number of Participants	Percentage
Warm and healthy	27	45%
Average	25	41.67%
Conflictual	8	13.33%
Total	60	100%

Table 2. Categories of girls' perceptions of men

Categories of Perceptions about Men	Number of Participants	Percentage (%)
Egalitarian, humanistic views	37	61%
Neutral or mixed views	19	31.7%
Male-dominant views	4	6.7%
Total	60	100%

According to the table results, the majority of respondents (45%) reported growing up in a warm and healthy family. This is generally associated with the formation of positive family values and respectful attitudes toward men. Only 13.33% of participants reported a conflictual family environment. Egalitarian views toward men were observed in 61% of girls, reflecting the influence of a healthy family upbringing. Male-dominant views accounted for only 6.7%, which may be linked to experiences in conflictual family environments.

During our study, it was found that the relationship between the father and mother in the family and the overall family environment clearly affects girls' perceptions of men (Table 3).

Table 3. Correlation between Family Observation Scores on Spousal Relationships and Formation of Girls' Perceptions of Men (Pearson Correlation, n = 60)

Indicators	Observation Scores	Perception Scores
Observation Scores	1.000	0.871**
Perception Scores	0.871**	1.000
Sig. (2-tailed)	–	0.01
Confidence Level	–	95%
Sample Size	60	60

In conclusion, adolescent girls' perceptions about men are shaped not only by existing roles and relationships in the family but also by the moral, ethical, and emotional evaluations given to these relationships. The presence of love, respect, and

equality in the family not only creates a foundation for healthy social relationships but also reinforces values such as humanity, justice, and mutual responsibility in the minds of future generations. Stereotypical views and traditional gender roles in family relationships shape girls' perceptions of men. In addition, social observations and mass media also influence their perceptions.

References

1. Umarov, B.M. Psychology. Tashkent, 2012.
2. Freud, S. Three Essays on the Theory of Sexuality. 1905.
3. https://www.researchgate.net/publication/267750204_Bandura's_Social_Learning_Theory_Social_Cognitive_Learning_Theory
4. Ibodullayev, Z. *Nervous System and Psyche*. Tashkent: Zamin Publishing.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENTS

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ / ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ / PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Абдибахи Ұ.Т., Абдигапбарова У.М. КӘСІБИ DAҒДАРЫC JAҒДАЙЫНДА JOO OҚЫТУШЫЛАРЫНА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ KӨMEKTІŃ EPЕКШЕЛІКТЕРІ	4
Абдраева Н.Э., Сулейманова Г., Эшназарова А. ПРОЦЕСС ОРГАНИЗАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ	7
Абдраманова Н.Ш., Спабекова Ә., Қалдыбек А. БІЛІМ БЕРУ MEКЕМЕЛЕРІНДЕГІ БУЛЛИНГТІŃ AЛДЫН AЛУ JOЛДАРЫ	12
Абдуали Н.Б., Абилханова А.К., Батырбаева Ж.Қ., Алимқұлова У.К. ЭМОЦИОНAЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЖЕТІЛДІРУ JOЛДАРЫ ЖӘНЕ ӨМІР САПАСЫНА ӘCЕРІ	15
Абдуваханова А.С., Курбанова С.А., Пелих К.В., Ешенқұлова Ә.Б. ПРИМЕНЕНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ КОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА	18
Абдувахит А.М., Тилекова А.Ж. ЖАҢAНДАНУ KEZEŃІНДЕГІ KӨШБACШЫНЫŃ PӨЛІ: ӘЛЕМДІК ТРЕНДТЕР MEH MҮMKІНДІКТЕР	21
Абдуганиева У. РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЭМПАТИИ У ПЕДАГОГОВ: РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	24
Абдугаппаова Г.А., Жартыбаева А.Қ., Шарипбекова А.Е., Мырзабекова А.Қ. MEКTEПKE DEЙІНГІ БІЛІМ BEPУДЕГІ OЙЫНДЫ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ: ПАНДЕМИЯДАН KEЙІНГІ KEZEŃДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ OЙЫН ФОРМАТЫ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ	27
Абдураимова А.Қ. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЦИКЛ ПӘНДЕРІ APҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ- ПСИХОЛОГТАРДЫŃ ЗЕРТTEY ҚҰЗЫPETTІЛІГІН DAМЫТУ JOЛДАРЫ	30
Абдурахманова У.А., Сапархан Ш.А., Мелдебек Ж.Б., Омарова Г.А. APТ-TEPAPIЯ – БACТАУЫШ CЫНЫП OҚУШЫЛАРЫНДАҒЫ ЭМОЦИОНAЛДЫ MАЗACЫЗДЫҚТЫ TҮЗETУ ҚҰPАЛЫ PETІНDE	34
Абдурахманова Ф.С., Тұрғанәлі А.Е., Қыдырбай А.Д., Сикимбаева А.Б. KИБEPБУЛЛИНГТІŃ ЖACӨCПІPM ПCИХОЛОГИЯCЫНА ӘCЕРІ	37
Абдурахмонова Ж.А., Алдаберген Ж.А., Абдиманатова И.М., Мықтыбекқызы Г. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ BEPУ JAҒДАЙЫНДА CӨЙЛЕУ TІЛ БҮЗЫЛҒАН БАЛАЛАPҒA ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚOЛDAУ KӨPCETУ	39
Абдыкалик А.М., Жолубай А.Н., Мухаметжан Д.Р., Туякова Н.Н. БACТАУЫШ CЫНЫП OҚУШЫЛАРЫН OҚУ- TӘPБИE ПPOЦECІНDE OЙЫН APҚЫЛЫ KOMMУНИКАТИВТІК БІЛІКТІЛІКТEPІН DAМЫТУ	42
Абрамова А.В., Ткач Н.М. ИЗУЧЕНИЕ КОМПОНЕНТОВ СОЗНАТЕЛЬНОГО РОДИТЕЛЬСТВА У БЕЛОРУССКИХ МУЖЧИН И ЖЕНЩИН	47
Абыт Ж. М., Кудиярова Т. К., Самат А. Ә., Омарова Г.А. БACТАУЫШ CЫНЫПТАPDA OҚУШЫЛАPДЫŃ MEДИACAYATТЫЛЫҒЫН DAМЫТУ	51

Адил А.Б., Холдибекова Ж.И., Садвакас А.К., Сихынбаева Ж.С. ОҚУШЫЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР СҮРУ ДАҒДЫЛАРЫН ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	54
Айман Д.И., Жұмажан Н.М., Төлбасы Н.М., Сихынбаева Ж.С. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ ӨРІСІН ДАМЫТУДА ЛОГИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	57
Айткулова Р.А. СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИАЛИЗАЦИИ И САМОВЫРАЖЕНИЯ ПОДРОСТКОВ	60
Акимова А.О. ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА В ТРУДОВОМ КОЛЛЕКТИВЕ	64
Аққұл М.С., Нурсейтова Н.С., Анарбаева Р.Ж., Ешеқұлова Э.Б. ДАМУЫНДА КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ҒАЛАМТОРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	69
Ақмырза Ә.Н., Ошан А.Қ., Елганова М.Т., Омарова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ЭМОЦИОНАЛДЫ ҚОЛДАУ МЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ОРТАСЫН ҚҰРУ	72
Алдабек Н.М., Калымбет Г.К., Батирбекова С.А., Утеева Г.Т. ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ ӘСЕРІ	75
Алиаскар Д.О., Умирзакова У.Б., Еркинова Ф.Ш., Арымбаева К.М. БАСТАУЫШ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРУ	81
Алибекова С.Х., Орынбасар А., Анарбай С.Б., Дуйсенбиев А.Ж. ЖАЛПЫ ДАМУЫНДА КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРМЕН ТАНЫСТЫРА БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	84
Алиева А.А. СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ	87
Алиева З.Ф., Тягнирядко Д.И., Юнусалиев А.А., Шоманбаева А.О. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В СПЕЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ И КОРРЕКЦИОННОЙ ПСИХОЛОГИИ	91
Алимханова А.Д., Тансық З.Ғ., Кошер Ж.А., Нуридинова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ДАРЫНДЫЛЫҚТЫҢ КӨРІНІСТЕРІ	94
Алипбай А.Е. РОЛЬ ВЗАИМОСВЯЗИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ	96
Алихан Ж.Д., Мылтыкбаева Л.К. ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ВИРТУАЛДЫ ХИМИЯ ЗЕРТХАНАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІ ШАРТТАРЫ	100
Алпсбаева Н.Б., Мадикасимова Р.Ш., Мұратова Ж.Б., Арымбаева К.М. БАСТАУЫШ СЫНЫП ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	104
Алтынбай Н.Қ., Тұрарбек А.Ә., Арыстан А.Н., Елганова М.Т. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕМТИХАНҒА ДАЙЫНДЫҚ КЕЗЕҢІНДЕГІ МАЗАСЫЗДЫҚ ЖӘНЕ ОНЫ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ	108
Амангелді Н. Т., Баратбек Ж. Н., Абиьлда Ұ. Е., Жолдасбеков А.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАҢА МАТЕРИАЛДЫ ТҮСІНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	113

Амангелді Ы.А., Аппаз Н.Қ., Алишер Р.Ж., Утева Г.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУ ТӘЖІРИБЕСІ	115
Амангельдиева А.М. ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ И СОЦИАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА РАЗВИТИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ И САМОСОЗНАНИЯ	119
Аманжолова А.Е., Айтенова Э.А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	123
Аманжолова А.Е., Сейдахметова А.Қ. ЖАС ЕРЕКШЕЛІГІ ПСИХОЛОГИЯСЫ ТҮРҒЫСЫНАН СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	127
Аманова А.Е., Кадирбаева Р.И. МАТЕМАТИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДЕГІ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТИПТІК ҚАТЕЛІКТЕРІН ЖОЮ ЖОЛДАРЫ	131
Анарбекова С.С., Құрал А.З., Жүзтай А.Е., Матен Г.Ж. БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПKE ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУІ	136
Анарматова Ш.Н., Балхияр Д.Е., Сабит З.Б., Утева Г.Т. ОҚУШЫЛАРДЫҢ КҮЙЗЕЛІС ЖАҒДАЙЫН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ	140
Арапбай Ж.М., Полатбек М.Д., Курал Д. М., Хамракулов Т. МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДАҒЫ АЛАҢДАУШЫЛЫҚТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	144
Арипжанова А.О. ОТБАСЫЛЫҚ-МЕКТЕП ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ ЖАҒДАЙЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ДАМУЫ	147
Арымбек Ғ.М. РОЛЬ ТИПОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТЕМПЕРАМЕНТА В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ	151
Арыстанбек Н.Қ. ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢЕС БЕРУДЕ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	155
Аскарова Ш.Ж., Мықтыбекқызы Г. БАЛА ТІЛІНІҢ ФОНЕМАТИКАЛЫҚ ДАМУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	158
Асылбек Ж.Б., Кеңес Ә.Т., Оразбек С.Е., Сихынбаева Ж.С. ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	161
Атабаева З.Т., Литовка Д.А., Чинтиева А.Ш., Шоманбаева А.О. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ	163
Атаметова Д.Г. ВЛИЯНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ФОРМ ТРЕВОЖНОСТИ НА СУБЪЕКТИВНОЕ ВОСПРИЯТИЕ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ И ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ	166
Ашимова А.М., Раушанбекова Р.Р., Бурханова З.А. ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	170
Аширбекова Б.А., Ерик Ә.Е., Аббас А.Қ., Утева Г.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ УАҚЫТТЫ БАСҚАРУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	174

Аязбай Р.Е. ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ТАЛУЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ	178
Аязбек Е., Кубеева Р.Ж. ПЕДАГОГТЫ ДАЙЫНДАУ ҮРДСІНДЕ ТҮЛҒАНЫҢ КӘСІБИ БАҒЫТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ДАМУ	181
Баенова А.М. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КВАЗИПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ: СТРУКТУРА, ФУНКЦИИ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ	186
Байбакиров Б.М. ЖОО-НЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОРТАСЫНДА БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ	191
Байбекова Г.О., Акимова В.В., Чуйков Н.А., Колесник К.А. РОЛЬ СКАЗКИ В ВОСПИТАНИИ И ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	194
Бакирова А.Е., Юлдашбекова Д.Г., Садық А.Ғ., Мырзабекова А.Қ БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КОММУНИКАТИВТІ- ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН МОДУЛЬДІК-РЕЙТИНГТІК ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	196
Балташова Д.К., Бекбенова А.Р. ОҚУШЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМУ ЭДІСТЕРІ	201
Банникова О.М. ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ПРЕОДОЛЕНИИ ДЕПРЕССИВНЫХ СОСТОЯНИЙ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕТОДОВ	204
Бану А.Б., Тасова А.Б. ЗАМАНАУИ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ МҰМКІНДІКТЕРІ АРҚЫЛЫ ЖЕТКІНШЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ НАЗАР ТАПШЫЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУ	208
Басымбек Р.С., Балғымбай А.Б., Әжібаева Қ.Ж., Утеева Г.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМУ	212
Баянбай А.Н., Султанмуратова Д.О., Есенова М.А., Нуридинова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПТЕГІ СУБЪЕКТИВТІ ӘЛ-АУҚАТЫН ЗЕРТТЕУ	215
Баясыл А.Б., Тұратбек А.Қ., Мұхтар Б.Ә., Мауленбердиева Г.Б. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	218
Бекназар Ә.Қ. МАТЕМАТИКАНЫ КӨРНЕКІ МОДЕЛЬДЕУ НЕГІЗІНДЕ ОҚЫТУДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	221
Бекпулатова М.С., Тұрдықұлова А.М., Орымбек Н.Е., Мырзабекова А.Қ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК- ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ	226
Бердан Н.Н., Айтқұлова Г.А. ТАБИҒИ ҚАЛДЫҚТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	231
Беркінбай Б.Н. ЖОО-ДА ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ БАҒДАРЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУ	234
Болатқызы Д., Махаматова Б.Ш., Ихматуллаева С.К., Алибекова А.А. БАЛАЛАРДА ҮРЕЙ МЕН ҚОРҚЫНЫШТЫ ЖЕҢУ ӘДІСТЕРІ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР	238

Вагапова А.Р.	
ЭВОЛЮЦИЯ ГЕНДЕРНОГО САМОСОЗНАНИЯ ЖЕНЩИН В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА	242
Валиева Р.Ф., Сатмагамбетов Р.А., Скобелева А.М.	
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЕФЕКТОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ	245
Газиханова Ш.А., Серимбетова Г.Д.	
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	249
Гребещенко В.Е.	
ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ СТУДЕНТОВ В СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ: АНАЛИЗ И СОПОСТАВЛЕНИЕ	254
Дадаханова С.А.	
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУ КЕЗЕҢІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫ	257
Данияр Ф.А.	
РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТАРШЕКЛАССНИКОВ ЧЕРЕЗ РЕАЛИЗАЦИЮ ТВОРЧЕСКИХ ПРОЕКТОВ	260
Джаббаров Ф.Н., Абдыкалык У.А., Кулынбет Б.К., Туякова Н.Н.	
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН МҰҒАЛІМНІҢ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	263
Джапарова З.Б., Эшанкулова М.Т., Даниярбек К.А.	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (3–4 ГОДА)	266
Джураева С.Н., Усманова С.Е.	
ПРОЯВЛЕНИЕ ИМИДЖА СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА	271
Досалы М.Б.	
БОЛАШАҚ МАМАНДЫҚТЫ ТАҢДАУ КЕЗІНДЕ ЖАСТАРМЕН КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	277
Досимбекова Г.Р., Апсаттар Ф.Б., Ағатай Г.М., Ешенқұлова Э.Б.	
ДИСЛАЛИЯНЫ ТҮЗЕТУДІҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ	282
Дуйсенова С.С.	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ КАЧЕСТВ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ПОДРОСТКОВ	284
Дүйсенбек Ж.Ә., Илесбек Ф. К., Артел Б.М., Утеева Г.Т.	
МОТИВАЦИЯ ТЕОРИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ	288
Евсеева О.Н.	
ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА УЧЕБНОЙ ГРУППЫ НА РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ	292
Ергембай М.К., Тұрсынқұл Ж.Б., Эгамбердиева Г.А., Елганова М.Т.	
БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУГЕ ДАЙЫНДАУ	295
Еркінбекова С.М., Тлеуова Э.Б., Хасанова Н.Х., Ешенқұлова Э.Б.	
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ	298
Ерсайын М.Е.	
ЗАМАНАУИ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК РӨЛДЕР ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ СТИЛЬДЕР	300

Ерсимбек Қ.Ж., Шадиметова С.Ш., Расилбек С.Т., Ешенкулова Д.Б. ҚОЗҒАЛЫС БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДАҒЫ ҚОРҚЫНЫШ ПЕН МАЗАСЫЗДЫҚТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖЕҢУДІҢ ПСИХОКОРРЕКЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕСІ	303
Есеналиева Ф.С. ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ОРНЫ	306
Есенбек Ж.Д., Сейтказиева А.Т., Салықова Ә.Ә., Заманова М.С. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ	309
Есенгельди А.О. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДАҒЫ СТРЕССТІК ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ	312
Есенова Г.А., Файзуллаева У.А., Шатайбекова К.Б., Ешенкулова Ә.Б. ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ	316
Есжанова Г.С., Айтджанова О.Ү. ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІНІҢ САБАҚТАСТЫҒЫ: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ	318
Есиркепова Д.Т., Сейдахан А.Б., Мұрат А.Ә., Шоманбаева А.О. ОРГАНИЗАЦИЯ КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ	323
Әбдібек Н.М. МЕКТЕП ОРТАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ГИПЕРАКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ	326
Әбдіжаппарова Ә.Т., Алтынбек Г., Сапарова А.К., Утева Г.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ТУ МАҚСАТЫНДА КӨРКЕМ МӘТІНДІ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	331
Әбибулла С.Б., Берікхан Ә.Ж., Султан Ф.Р., Елганова М.Т. ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ	334
Әбрахман Ұ.М., Карибекова С.Ө., Бахтиярова М.М., Арымбаева К.М. БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ДЕҢГЕЙІНДЕ ЕРЕКШЕ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ	336
Әкімбаев М.Н., Серікбаева Н.Н., Сарсенбаева Л.Н., Ешенкулова Ә.Б. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ КЕМІСТІГІ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕ ЭМОЦИОНАЛДЫ-ЕРІКТІ САЛАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	339
Әмірбай Н.А. МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДЕСТРУКЦИЯЛАРЫН ЖЕҢУ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР	343
Әсілханова А.Ә., Болғанбай Г.М., Ерубай Б., Нуридинова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ТОЛЫҚТЫРУ ПРОЦЕСІ	347
Жақсылық А.Б., Тәңірбергенқызы Ұ., Алдан Г.С., Елганова М.Т. ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕ ӨЗІНЕ ДЕГЕН СЕНІМДІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУДЫҢ РӨЛІ	350
Жақсылық А.Қ. ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	354

Жалгасова К.Ж., Абдуакасова Н.Н., Касымова Л.Ж., Мауленбердиева Г.Б. БАЛАБАҚШАЛАРДАҒЫ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ДАМУ: ЖАҒАНДЫҚ ӘДІСТЕМЕЛЕР МЕН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ	358
Жалилхан Ж.Е. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТТІҢ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТЫНА ӘСЕРІ	362
Жаңабеген Ә.Ш. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАУІПСІЗДІК КОНТЕКСТІНДЕ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАМУДА	366
Жарылқасын Ұ., Тонирбергел Н, Омарова А.А. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУА АРНАЛҒАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАР	370
Жолдас Ә.Е., Шыңғысхан М.М., Жорабек Ә.У., Мател Г.Ж. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ	373
Жорабек А.Х. ЖОО-ДА СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ КӘСІБИ-ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТОП КУРАТОРЛАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІ	377
Журтбаева Ж.Б. ЖОО ЖАҒДАМУДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	380
Жүзімбеков М.А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ИММУНИТЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	382
Жүзтай А.Е., Ордабек Ж.К., Базат А.К. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ	386
Жүнісбек Ш.Н., Абдигапбарова У.М. ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАМУДА ЖАСӨСПІРІМНІҢ ЖЕКЕ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТ	390
Жұбатқан А.Ө. МЕКТЕП ОҚУЛЫҚТАРЫНЫҢ МАЗМУНЫН ТАЛДАУ: ОҚУШЫЛАРҒА ФУНКЦИЯНЫҢ ЕҢ ҮЛКЕН ЖӘНЕ ЕҢ КІШІ МӘНДЕРІН ТАБУА АРНАЛҒАН ЕСЕПТЕРДІҢ БЕРІЛУІН АНЫҚТАУ	394
Жұмабек Ж.А., Жарылқасын Ш.А., Ахатбекова Б.Е., Мауленбердиева Г.Б. ОҚУШЫЛАРДЫҢ МЕКТЕПТЕГІ БУЛЛИНГКЕ ҰШЫРАУ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ	398
Жұмаш Д.Д. ЖОҒАРЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІПКЕРЛІК МӘДЕНИЕТІН ДАМУА ЖОЛДАРЫ	401
Зайдин А.Б., Сарсенова Ұ.Ж., Муталиева А.К., Дуйсенбиев А.Ж. ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА	404
Зүлпхар Ә.М., Абдухат З.А., Жумашбек А.Н., Сенова Ю.С. ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ЗАРАЖЕНИЕ В СТУДЕНЧЕСКИХ ГРУППАХ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПРОДУКТИВНОСТЬ	408
Ибишева К. К., Щепотина М.Н., Лаптева В.В., Утеева Г.Т. МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	411

Ибраимкулова З.У., Ишмурат А.С., Ергешова Ә.Н., Сикимбаева А.Б. ЖАСӨСПІМДЕРДЕГІ ЖАЛҒЫЗДЫҚ СЕЗІМІ: ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ МЕН АТА-АНА РӨЛІ	416
Исатаева А.Ш., Омарова Г.А. ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БЕЙІНДЕГІ СТУДЕНТТЕРДІҢ ИКЕМДІ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ	418
Исатай А., Апен М.Б., Сәбитқызы С., Сикимбаева А.Б. АТА-АНАНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ҚОЛДАУЫ МЕН БАЛАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫ	421
Ілясова Г.У. ТИПЫ И МЕТОДЫ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ	424
Камаладинова М.Д. ПЕДАГОГТАР МЕН ПСИХОЛОГТАРДЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛАУ	428
Камалова Г.А. АУЫЗША АГРЕССИЯ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ- ҚҰЛҚЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ	430
Камалова Ж.Ж., Мусабекова Л.Б., Турдиева М.Ю., Заманова М.С. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ ПРИ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ	433
Камбарбекова М.Н., Турисбек А.К., Якуббаева Г.Ш. . Омарова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ОРФОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРАҒЫЛЫҚТЫ ДАМУ ЖОЛДАРЫ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ	436
Канал Н.Ш., Абдигапбарова У.М. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАНДЫҒЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	439
Каскирбаева Н., Менлихожаева С.Қ. КӨПМҮШЕЛЕРДІ ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ӘДІСТЕРІ	442
Касымбекова А.Б., Жүнісова Ж.Т., Байменова С.С., Матен Г.Ж. ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ПСИХОЭМОЦИОНАЛДЫ ДАМУ ЖӘНЕ ОНЫ ҚОЛДАУ ӘДІСТЕРІ	446
Кембаева И.О. ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ	449
Кенес А.Н., Ералхан Т.К., Қуаныш К.Б., Сикимбаева А.Б. ЖАСӨСПІМДЕРДЕГІ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ҮЛГЕРІМГЕ ӘСЕРІ	452
Керим С.Ж., Сыбанқұл А. Б., Уйнарова А.А., Дуйсенбиев А.Ж. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В КАЗАХСТАНЕ	455
Керімбаева Қ.Н., Сайын Т.К., Темірполат А.Ж., Манабаева С.Е. ТІЛ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДА КЕҢІСТІКТІК-УАҚЫТТЫҚ ИДЕЯЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ	459
Ким И.М., Мадияров Н.К. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВИЗУАЛИЗАЦИИ И АЛГОРИТМИЗАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ГЕОМЕТРИИ	462
Кишибаева Д.Ж. ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚЫТУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	466

Кишибаева Д. Ж., Сартбай А. ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ	469
Кишибаева Д.Ж. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІС- ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	473
Кожамсутирова Э.М. ОҚЫТУШЫ МЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ БІРЛЕСКЕН ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	477
Коновалова М.И., Ибрагимова Н.Ш., Бакирова З.Н., Дуйсенбиев А.Ж. КОРРЕКЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА ПО ФОРМИРОВАНИЮ НАВЫКОВ САМООБСЛУЖИВАНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА (С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МАТЕРИАЛА МОНТЕССОРИ)	480
Косаева Б.Б. ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СТРЕСС КАК ФАКТОР СНИЖЕНИЯ ТРУДОВОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ	483
Косимбеков А.А. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ПРОФИЛАКТИКИ БУЛЛИНГА СРЕДИ ПОДРОСТКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ШКОЛЫ	487
Abbak Y. EXAMINATION OF THE ADULT EDUCATION AND LIFELONG LEARNING COURSE PROPOSALS OF PROSPECTIVE TEACHERS WITHIN THE SCOPE OF ADULT EDUCATION AND LIFELONG LEARNING COURSE	491
Dursun, B., Gelişli, Y. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION IN TÜRKİYE: A REVIEW OF THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION'S INITIATIVES	497
Gelişli Y., Hamzaçebioğlu H. EDUCATIONAL TRANSFORMATION IN THE AGE OF SOCIETY 5.0: PEDAGOGICAL DIRECTIONS, COMPETENCY FRAMEWORKS, AND POLICY PRIORITIES	503
Mengnorova R.B. LINGUOCULTUROLOGICAL APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING	508
Mukadam J.M., Yorova S. K. THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON STUDENT PSYCHOLOGY	510
Rustamova. N.K. THE ROLE OF FAMILY RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF GIRLS' PERCEPTIONS ABOUT MEN	512

ЖАС ЗЕРТТЕУШІ- 2025

*атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ - 2025

I ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны
или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко

ISBN 978-601-82400-6-5

